Издавач
Историјски архив Београда
Палмира Тољатија 1, Београд
www.arhiv-beograda.org

За издавача
мр Драган Гачић

Главни и одговорни уредник
мр Драган Гачић

Приређивачи
Јелена Митровић Коцев
Марко Перић
Слободан Мандић

Рецензент
др Милан Ристовић

Лектура
мр Наташа Николић

Коректура
Јелена Јовановић, Тијана Ковчић
Снежана Лазић, Мирјана Обрадовић

Прелом текста
и припрема за штампу
Верица Николић

Дизајн корица
Зорица Нетај

Штампа
Зламен д.о.о.

Тираж
500

Књига је објављена уз подршку Секретаријата за културу Града Београда

ИСБН 978-86-80481-48-7

На корицама: Ред за воду испред златарске радње Косте Симоновића
у Улици кнеза Михаила 5, Музеј града Београда – ФИ1848

Наталија Аранђеловић

Дневник

1915–1918

Реч приређивача

Дневник Наталије Аранђеловић је део мемоарске грађе која се чува у Историјском архиву Београда. Откупљен је од Наталијиног мужа, пензионисаног генерала Николе Аранђеловића, октобра 1959. године. Историјски архив Београда, у склопу обележавања сто година од завршетка Првог светског рата приређује и објављује овај дневник, који као историјски извор пружа драгоцен увид у свакодневицу живота у окупираној Србији у Првом светском рату.

Наталија Аранђеловић (1884–1951) је рођена у породици Бајаловић, од мајке Марије и оца Љубомира. Наталијин отац Љубомир Бајаловић био је пешадијски пуковник и ађутант краља Милана Обреновића. Њен супруг Никола Аранђеловић (1876–1963) је на почетку Првог светског рата био потпуковник, командир телеграфског одељења треће армије, а од 1916. помоћник шефа телеграфа у Врховној команди. После рата био је редовни професор на Војној академији. Пензионисан је 1932. године у чину генерала.[1]

Наталија и Никола су се венчали 1905. године и имали су петоро деце: Предрага, Миодрага, Јована, Анђелију, и најмлађу Надежду, која је рођена у току рата.[2] Наталија је имала тројицу браће, Драгољуба, Димитрија (Мита), Момчила и сестру Радојку (Ројка). Браћа и муж су се са војском након слома Србије 1915. повукли преко Албаније на Крф, а Наталија се са децом, мајком Маријом и сестром Радојком нашла у привременом избеглиштву у Ћуприји, где не остају дуго. У Београд су се вратили јануара 1916. године и ту су боравили до краја рата у неколико различитих станова. Од ближе родбине је уз њих у Београду била још и Анка Бајаловић, жена Наталијиног брата Драгољуба, са децом.

Дневник Наталије Аранђеловић даје сликовит приказ живота официрске породице за време окупације у Првом светском рату. Из њега сазнајемо о свим потешкоћама које су преживљавали становници Београда, али и других делова окупиране Србије. Из перспективе жене којој је примарни циљ да у тешким условима ратне оскудице сачува своје петоро деце, сазнајемо сву муку снабдевања основним животним намирницама у окупираном граду. Сазнајемо када је која храна била доступна на београдским пијацама и како су се кретале цене, а добијамо увид и у друге канале снабдевања којима су Београђани морали да прибегавају како би прибавили што више потрепштина за кућу.

Наталија је свакодневно описивала временске услове и метеоролошке прилике изражавајући забринутост како ће они да утичу на пољопривредне радове, квалитет и количину хране. Посебно велики проблем била су дрва, око чије се набавке и потрошње

[1] Миле Бјелајац, Генерали и адмирали Краљевине Југославије 1918–1941, Београд 2004, стр. 123

[2] Наталија је сву децу ословљавала по надимцима. Предраг (рођен 1908) се у дневнику спомиње као Драган, Миодраг (рођен 1909) као Мигод, Јован (рођен почетком 1912) као Јоца, Анђелија (рођена крајем 1912) као Анђа и Надежда (рођена 1915) као Нада или Надица.

често планирало све остало. Тако је и Наталија одлагала одлазак из Ћуприје за Београд, премишљајући се да ли би радије седела у угрејаној кући са доста дрва, али у сталном страху од надолазећих бугарских власти, или се по зими упутила у неизвесност и са децом кренула за Београд, не знајући у ком стању се тамо налази њен стан. Влажан и незагрејан животни простор повећавао је ризик од оболевања, поготово млађе деце. Страх од глади и хладноће је био свеприсутан.

Поред сталног размишљања о начинима како доћи до хране и огрева, додатну бригу Наталији су задавала и ненадана разболевања њених петоро мале деце и мајке. Све то је захтевало новац који породица није могла да набави на други начин, но да јој муж и браћа пошаљу са удаљених фронтова, на који су се повукли са војском и целим државним врхом. Тако су дани, недеље, а некад и месеци пролазили у ишчекивању дописних карата, односно писама, у којима су преко Швајцарске и Црвеног крста, заједно са новостима о судбинама најближих, стизале и преко потребне новчане пошиљке. Кроз судбине чланова породица Аранђеловић и Бајаловић, као и њихових рођака и пријатеља са којима је Наталија одржавала контакте, видимо многе стране на које се расула српска породица у Првом светском рату, од Крфа и Солунског фронта, преко Женеве и Марсеја, до логора у Ашаху и Нежидеру.

Поред свакодневне бриге за здравље и животе својих најдражих, код куће и на ратишту, актери дневничких белешки жуде за информацијама које би наговестиле исход даљих ратних збивања. Свакодневно се градом шире вести и гласине које становништво упија и тумачи. Константно је ширење лажних вести и дезинформација потеклих из пропагандних намера, али често и из очајничких надања да је слобода близу. Наталија Аранђеловић је свесна величине сукоба у којем се Србија нашла и довољно је упућена и образована да покуша да протумачи најважније вести са светских бојишта. Чињеница да је цео живот провела у официрској породици, на врху друштвене лествице тадашњег српског друштва, омогућило јој је познанства са многим утицајним личностима тога доба. Дневник даје податке о дешавањима у вези са познатим београдским породицама у окупираном Београду. Такође, ауторка износи мишљење о члановима владарске породице, српским официрима, београдским лекарима, трговцима, али и обичном свету који се тих дана на све начине сналазио како би преживео. Из дневника добијамо и увид у рад институција окупационих власти у Београду, њихов однос према становништву, а сазнајемо и о страним хуманитарним мисијама које су се тих година трудиле да Београђанима олакшају живот.

Осим о догађајима који су се одвијали у граду и информацијама које су стизале са удаљених фронтова Наталија пише и о сопственим осећањима према мужу, деци, земљи која је нестала у рату, животу под окупатором. Размишља о положају жене у друштву и њеној улози у породици. Неколико пута наглашава да је сврха дневника који пише свако вече након што заврши бројне обавезе да остави сведочанство о свакодневној бризи за децу која су представљала будућност земље чије је ослобођење чекала с повратком мужа и браће. Такође, на неколико места говори и о различитим облицима верности жена које су биле одвојене од мужева дужи временски период.

Дневник је писан мастилом на хартији у обиму од 634 стране у 159 табака. Хронолошки дневник покрива период од 22. октобра 1915. до ослобођења Београда 19. октобра 1918. године по старом, Јулијанском календару. Наталија је готово свакодневно уносила дневничке белешке. Ретки су били дани када није имала шта да напише, а за три године колико је водила дневник, само се пар пута десило да направи паузу у писању, због болести или

селидбе. На почетку сваког дневног уноса наводи се датум, дан у недељи, и место где је писан, Ћуприја и након тога Београд. Неизоставно је назначен и сваки већи верски празник. Дневник је писан ћирилицом, осим у појединим случајевима када су латиницом написана страна имена и топоними, преписивана писма (која су морала бити писана латиницом) и навођени исечци из штампе. Приређивачи су се определили да у језичком и лексичком смислу, као и у конструкцији реченице ништа не буде промењено у односу на Наталијин стил писања. Савремена норма је примењена једино код интерпункције, употребе великог слова, састављеног и растављеног писања речи.

Ка крају, надамо се да ће овај дневник бити од користи будућим истраживачима Првог светског рата и друштвене историје Србије с почетка двадесетог века. Такође, верујемо да ће дневник бити занимљив и ширем читалачком кругу који ће у њему препознати несвакидашњу људску драму у којој се нашла једна породица у вихору Првог светског рата.

Јелена Митровић Коцев
Марко Перић
Слободан Мандић

а пасти Verdeu,
— што пре ово свршава.
Нешто сам спрашио нерасположена.
не груди болу — бојим се смрти, шта ће бити са мојом
Како ће они без мене — мисао сама ме плаши. Од свега ћу
болети — ово се неће моћи издржати — ја избегавам и да ово —
Како ми је и шта ћу души све осећам — живим од лепих успомен
и је најслађе уживање — — —
Надица виче лепо татата — а деца Кажу: „богам
Надица да наслути да дође тата!

29 фебруар 1916 понедеоник. Београд.

Данас сам шила у стан. Прича ми прија Ранђа за Петро
Како супра дан кад сам отишла грдне су сљвари на колима и
Али нека — дај Боже да ми се ти вратиш наћи ћемо их.
Одох до ће Дане — прича ми како је Порф
по наговору Енглеске задржала флоте немачкој — и тада
Ка објавила рат! — А каже да ће скоро и Америка да
Па онда каже, како су француси повратили један фор, и
код Verdeu изгубили немци, које мрачи које ранили двеста
А пустили су их у један фор, па су француси пустили воз
ту подавали као пацови десет хиљада Немаца.
Предлаже ми да издам мој горе стан
во крупа — официр са женом само стан — ако се нађ
ника хоћу, јер то је на пошлен начин зарадити.
Мила Путникова казала је ћи Да
ла неке сљвари у кући Путниковој; (а ту је каси
ну са крупом, пражићу дозволу, и ићи ћу. —
Гостоћа једна каже — да је гула,
ће трајан

21. октомбар 1915. године, среда, Ћуприја

Пробудимо се ујутро и са највећом зебњом очекујемо шта ћемо тога дана дочекати! Какви нам судбоносни часови прете. Војска долази, одлази, комора такође, сироти војници залутали питају нас: „Да ли је овуда прошла артиљерија?“. Не зна, изгубио се, па тражи своју јединицу. Жалост га је погледати, јадан, опанак се сав такорећи распао, гладан је, тражи, моли парче хлеба јер од јуче, вели, није ништа окусио, изнемогао, уморан, он хита на своју дужност осећа и зна, шта је то отаџбина у опасности! Па зашта ратује, кад ни леба нема?

Чујемо да не ваља. Аероплани непријатељски лете и бацају бомбе. После подне чух да иде штаб, одох до поште да ухватим још једаред везу телефона са Николом. Какав жалостан призор! Мала ћуприја пред поштом посута сламом. Свет нагрнуо, трчи, јури. Где? Отворили арсенал и дозвољено беше сваком да узме шта хоће. Један носи мердевине, други буре, весла, флаше, даске, сена, узмували се па грабе да што више понесу, кад им се дала прилика.

Оставих ту слику и ућох у пошту. Остао је још онај главни телефон. Тужно и тешко ми беше погледати, како уочи тога дана владаше живост и покрет, а сад, сад беше све тупо и глуво. Не беше никога сем дежурног још! Зазвони и зовне Сокобању, но му рекоше да причека. Чеках, чеках скоро један сат, више пута тражио је везу, ал’ је не доби. Опростих се са дежурним, замолих га да зовне Николу из Параћина, да га поздрави, да не брине, деца су здрава, да ће нас све ил ниједно затећи. Одох. После доброг сата, чуше се страшни пуцњи. Изгледаше ми да остављах много за мном, нешто ми недостајаше. Осврнах се чешће, као да очекивах нешто, ал’ то не дође.

Дођох кући тужна и невесела. Деца скачу, немирна су. Не разумеју значај моје туге. Мама спрема, меће сламарицу пуну сламе у подрум да се склонимо ако треба.

Дођоше неке избеглице, муж и жена са 6 деце. Молише да се склоне испод амбара само да не кисну, побегли из Вел. Градишта. Нама је тешко, а како је њима што ни крова немају.

А наш сирома војник иде и само иде. Кад га питамо где иде, вели: „На положај.“ Једа и причаше, како им је краљ рекао да само издрже још 2–3 дана, помоћ стиже. Неки од њих сирома верује, а неки само слегне раменима и рекну: „Српска посла!“

Повукосмо се с’ тим да ујутро осванемо и видимо непријатељске војнике. Ноћ пуна страха и зебње.

22. октомбар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Раније но обично устадосмо. Узбуђење нас је све овладало. Ноћ прође на миру. Целе ноћи војска пролажеше, комора, топови.

Пролазе војници, уморни, до колена блатњави, траже леба. Дођоше код нас двојица и замолише да скувају официрима из 18. пука пасуља, купише и сланине, а мама им даде и киселе паприке.

У подне наша пешад. одступаше, у нереду, питасмо их где су Немци, рекоше нам на сат један. Око пола 1 коњица одступаше такође.

Са зебњом очекивасмо шта ће бити са нама, свака кућа спремаше бели барјак у знак предаје.

У зло доба рече нам један човек како је њихова патрола ушла и отишла у општину. Тада и ми видосмо да војници по који пролази, па све више и више.

Истакнусмо сви беле заставе. Нашом улицом пође пешадија, сигурно пук. У знак предаје метнусмо пелену Надину.

Каква велика разлика између нашег војника и њиховог. Њихов је растом мали, ћосав, као балавац, ал' је сваки лепо одевен. Обућа чврста и јака, сваки има пушку, штап, шињел, торбу, чашу за воду, ћебе, шаторско крило, а наш спрам њега изгледа јадан и бедан, само што је већи растом.

Што ти је човек мизеран, боји се за живот. Неки им викаше живели, други им се клањали, неки им даваше и цвећа! Душа ме боле, зар је то Србин? Није још ни честито изашао, а непријатељу се клањаш, а наш гине до последњег, како смо мали и како смо ниски, подле душе. Беше борбе код Микићеве куће, добро се пушкараше. Гранате фијукаше преко наших глава и распрскаваше се у непосредној близини. Земља, кућа, прозори, све се тресаше од граната. Једно време бејасмо се склонили у подрум.

Прођоше и обилашаше улице. Заробише око 30 војника који беху у шанцу. Не знам, може бити да су се склонили. Нису хтели бегати, јер је то већа сила но ми.

Наиђоше на наше рањенике, одведоше их у болницу, да их превију.

Треба му опростити ако је ишао да се преда. Ратује, а леба нема. Рањен, болница нема. Лута сирома, јечи, стење, а помоћи ни од куда.

Говорили смо са неколико од њих. Цене нашу војску, ал' веле ми смо криви, хтели смо од краљевине царевину.

Деца се узнемирила, питају: „Је л' то Шваба? Јесу то Немци?" Хвала Богу те се нису плашили. Напротив, имитирају како фијуче граната.

Тражише да ноће, но кад видоше да нема, беху учтиви и одоше.

Мора им се признати нису ушли са помпом, лармом. Из даљине смо чули узвике ура ура, иначе војници иду мирни, не задевајући никога.

Сад је ноћ, 11 сати. Шта ли радиш сад Никола, како си ти, шта мислиш о нама, како у души осећаш? Како ти је тешко и како бринеш о нама. Да ли већ знаш да смо заробљеници, да сам тужна и невесела? Како ми је у души црно и мрачно. Кад ћемо се видети? Да ми је да сам тица да долетим на твоје раме да ти речем да не бринеш. Да сам и ја исто тако брижна и жалосна за тобом. Кој зна кад ћемо се састати и какви нас црни дани чекају?

Данас се пронесе глас да су Бугари ушли у Сокобању. Како ми је, речи немам. Само не Бугарима. Бог нек те сачува.

Скупише све сељаке, од 15 до 60 год. и одведоше у шећерну фабрику, но не дођоше вечерас.

Наши неки из кућа пуцаше на њихове у гомилу. Троје им убише, а 5 ранише. Но и та двојица наша страдаше. Лудо погинуше, а помоћи не може нико.

Све се утишало. Све је мирно. Улица пуста. Деца спавају безбрижним сном. Благо њима што не разумеју, ал' зато ти и ја бринемо за њих. Замишљам те, седиш невесео и брижан, мислиш, шта раде они? Како су? Бог нека те чува, што је моја топла жеља, као и за децу што се молим. Заврших, и после једног дана пуног страха, заспах. Наједаред чух где мама виче. Неко лупа, хоће да уђе. Пијан. Боже, шта да радимо? Претрнух, скочих, и рекох мами да уђе код мене са Ројком у собу, а Роза нек држи врата. Ал' док ја то говорим, мама у страху дрхти и каже: „Онај хоће да пуца." Најзад, Роза држи врата, мама са Ројком уђе у моју собу. Лагано, ал' брзо, отворим мој прозор. Роза у тај мах пусти војника тог у предсобље. Он уђе и закључа за собом врата и метне кључ у џеп. Розу је испитивао и тражио да отвори моју собу (коју сам ја изнутра са рајберима затворила). Док се он ту мувао и Розу испитивао, она му казала да су ту официрске жене. Он пита: „Јел' српске официрске жене?" Мама и Ројка скоче кроз прозор, а ја остах седећи на прозор. Не смедох децу остављати. Какав страх. Мама и Ројка одјурише у кућу нашег кума Воје Ковачевића и викаше: „Hilfe, hilfe!"[3] Код Воје су били 5–6 официра на конак. Ја са прозора такође вичем hilfe, јер овај навађује на врата, хоће да уђе у моју собу. Најзад, изађе официр и војници, те викаше на наша врата, а овај наш гост сам отвори врата. Наш страх не може се описати, дрхтале смо, пребледеле, брада нам се, које од страха које од хладноће, тресе. Најзад га отераше.

Легосмо, но још сан не учврстисмо, кад комшика до нас (друга половина наше куће) лупа у зид, мама и Ројка скочише. Лупаше, и најзад чујемо где вриште сироте. Мама са женом опет одјури код Војине куће и изађе официр са војником и ухвате опет двојицу који су лупали на врата и покушавали да уђу. Можеш мислити како им је било. Официр их отера, а ми га замолимо да нам да једног војника, док се не уведе ред. И он заиста буде пажљив и да нам једног војника, кога ми метнусмо у предсобље (где је бабица) да спава.

Почех да ти пишем, кад дође официр њихов и лупну у прозор да имају покрет, одмах у 3 сата. Тако нам оде војник, и ево нас обучене, на опрезу, не смемо лећи.

Војник тај који спаваше мало код нас рече нам: „Данас, 23^{ег} у 10 сати морамо се спојити са Бугарима."

Страшно, Никола. Хтела бих у једној речи да ти кажем све, мој бол и моју зебњу. Шта ли је с' тобом? Где си, шта радиш сад у овом тренутку? Имаш ли неки предосећај? Где ли је Момчило? Где ли је Драгољуб? Где ли је Мита побегао са Јовановићем? Шта је са твојим Митом, Љубом, Бранком? Све ми је то велика брига, за све страхујем!

Не могу да се измирим с' тим да сам на овај начин растављена од тебе, да страшне судбине. Ах, како ми је тешко.

Чују се војници, звека, ход, види се и осећа се покрет. Ево их пред кућом, пију кафу.

Само да сване, молићемо од команданта места неког војника да нас чува.

На све мислим, ал' све те мисли своде се на једну. Где си, где си? Шта је с' тобом? Бог нека те чува!

[3] Помоћ, помоћ!

23. октомбар 1915. године, петак,Ћуприја

Једва прође ова страшна ноћ.

Ујутру, мама оде у варош да види да ли је дошао њихов командант места, да га замоли да нам да неког сигурног, но он још није дошао. После подне оде опет и дође са једним жандаром који написа кредом на капке зелене и на врата у авлији да је ту полиција и да је belegt.[4] Тако у неколико бејасмо сигурне. Уведоше под амбар аутомобил у коме спавају два шофера vis à vis[5], а код Ковачевића одседе официр, и ту одмах везаже везу бежичне телеграфије. Дакле, и ту ће бити поуздана лица, за нужду.

Овај цео дан прође по нас на миру. Само увече рече нам шофер да ли смо чули неки потмуо пуцањ. То су неки од наших метнули у шталу барут који је експлодирао и убио двоје, неколико људи и коња ранило. Глупост, тако што чинити.

Мама са официрима лепо разговара. Веома мрзе Русе, а нису ни спрам Аустрије добро расположени, зато што они морају да сврше њен задатак. Овај официр од аутомобила вели да је Србија дивна и богата земља, но да нам је сељак лењ! Мама му на то рече да треба да има на уму да наш сељак већ 4 године ратује. То нам признаје. Вели да ће са Србијом мир бити закључен за 10–15 дана.

24. октомбар 1915. године, субота, Ћуприја

И ноћас прође све у миру. Истина, долажаху до врата и како сви имају електричне лампе, то чим осветлише видоше шта је на врата написано, одмах се враћаху назад. Тако нам нису досађивали.

Војска им стално долази и одлази. Одакле само извиру?! Топови иду, а за њима комора, и кола на којима има казан, у коме се кува њихов ручак. Види се дим. Просто свега имају. Овај шофер је доручковао кренвиршле у конзерви. У ничем не оскудевају. Лепо сваки обучен и снабдевен свачим.

Јутрос рече мами официр да је Ниш пао у 10 сати. Да страшне истине. Шта ли раде сад тамо наши?

Данас после подне дођоше бугарски официри да приме упутства од екселенције. Сваки је са страхом рекао: „Кад Бугари дођоше у Ћуприју, лепо нам иде!“ И заиста, једино су дошли од Зајечара. Шта ће бити напослетку од нас, који зна шта нас све чека!

Чули смо да је пао и Сталаћ и Крушевац. Чим се буде могло мислимо ићи у Београд. Рече нам овај официр да на Сави имају два моста, на Дунаву такође, и да Београд у ничем не оскудева.

Жалосно је што наш новац не вреди много. Новчаница у пола. Дакле, оно што је било 10, сад је 5 динара! Како ћемо живети?

Данас су ишли из наше општине и пописивали по кућама који колико има брашна. Код нас још нису били. Зло ће бити ако нам и то узму. Шта ће ми јести деца? Зла времена су настала.

Па веруј ми, све, све би се ово брзо заборавило да се ви вратите здрави. Да се рат заврши, отпочели би нов и бољи живот.

[4] Заузето.

[5] Један преко пута другог.

Цео дан се бакћем с'децом, ал' веруј ми да си ми само ти у памети. Да знам где си, лакше би ми било. Овако ме страх и од саме мисли хвата.

Осећам да је и теби тешко. Па немој да очајаваш, надајмо се да ћемо се сви скоро сретно састати.

Пролазе топови и војска. Деца ме стално питају: „Мама, јел' ово наша војска, јел' су ово наши топови?" Деца сретна, не осећају и не разумеју!

Све нам је лако преко дана издржати, само ноћ, ноћ нам је страшна и једва чекамо да она прође.

Лаку ноћ, спавај лепо, у мислима си увек са нама!

25. октомбар 1915. године, недеља, Ћуприја

Са највећом зебњом осванемо. Бугара много, размилели се. Иде један наш из општине са неколико сељана, који сваки од њих носи џак од куће до куће и тражи колико је ко у могућности да да леба или парче проје за бугарске војнике! Страшно! А ми чувамо свако парче да нам деца не осете глад. Сваки се боји Бугара и радије гледају Немце. Напатио се свет па страхује. Једном дечку узеше неки Бугари овцу, мољаше их, ал' они му одузеше. Ми закласмо прасенце из бојазни да га неко случајно не дигне.

Од сутра месимо лебац. Са још три госпође одох после подне до воденице, понесох џак да донесем брашна. Блато страшно. Изненадише нас на једном ћошку бугарски војници на коњима, а ми у страну у највеће и најдубље блато. До чланака сам газила блато и лепо сам у џаку на леђа донела тридесет кила пројина брашна! А шта сад није могуће! За децу ћу све учинити. Мени није лако било вући тај терет, све ћу то лако заборавити, да дочекам тебе да видим и да сачувам своју децу!

Питала мама овог официра да ли се бију Срби, он нам рече: „Не, Срби се повлаче ка Приштини."

А од Србина чусмо да су Руси заузели Карпате. Да ли је то истина Бог свети зна. Само се молим да нас чува и штити.

Доцније чусмо да су сви Бугари отишли за Параћин. Веле дошли су да траже да њихова буде Ћуприја. Ал' пошто су раније дошли Немци, то наравно ови не дају. Те изгледа да су ови отишли зловољни и гунђајући.

Ништа не знамо шта је у ствари. Да ли си и ти на путу и где си. Велика си ми ти брига. Само се чувај и пази на себе, за друго све ће бити добро.

26. октомбар 1915. године, понедеоник, Митровдан, Ћуприја

Жалостан Митровдан. Других година на овај дан види се на лицу нека свечаност, а данас све је тужно и невесело.

Ништа значајног. Види се да има нечег. Спрема се за покрет. Данас после подне летео је један аероплан. Летео је све у круг и веома ниско, и у један мах спустио је један барјак плаво, бело и црвено. Истрчасмо на пољану, ту где им је бежична телеграфија, доста беху војници и неки официр. Наш познати официр рече нам да су добили телеграм из Бугарске, а јутрос вели, рано исто из Цариграда. Каква савршеност! Рече нам још како

се наши боре, сваки дан се бију, и да су заробили 7 хиљада. Страшно! Каже још да они неће узети ништа, већ ће дати заробљенике Аустријанцима! Даље нам је казао како сутра иду даље од Параћина. Осуђује што се и даље боримо кад ћемо сви до једног пропасти. Прича за Румунију: „Док је нама, вели, ишло хрђаво, она нас је уцењивала, а сад кад Русији хрђаво иде, она је потопила њене лађе и подавило се на шесет хиљада!“ За нас Србе једино су криви Енглези. Енглески министар рекао је у парламенту да му је жао, ал’ не може Србима помоћи.

Жалосно је то. Навести нас на танак лед, па нас пустити да пропаднемо. Још нам рече да ће поред пруге бити Немци, иначе ће бити бугарске патроле.

Ми се страшно бојимо Бугара, зато ћемо гледати што пре за Београд.

Сад око 9 сати чусмо одједаред тресак један. Изађемо у авлију, кад оно цела варош осветљена. Чусмо ово: До Уједињења беше неки трговац који је продавао и динамит. Он је отишао у рат, а то све остало као и 200 сандука гаса. Говори се да су војници лупали да обију дућан, хрђаво удари где је био динамит и направи се несрећа. Било је и жртава.

Много смо се уплашиле и одмах смо и ми наше канте уклониле из подрума.

Деца су добро, радују се кад виде аероплан. Да ли је могуће да је и Крушевац пао јуче ујутро?! Који је мислио да ћу по повратку из Ужица на месец и по бити немачки заробљеник?

Видиш, не кајем се што сам ишла у Ужице. Камо лепе среће да си ме и раније к’теби довео, зар ми је овде добро и боље?

Кад деца легну и кад се све смири само мислим где си и како си. И теби мора да је страшно, бринеш за децу. А како је мени кад не знам где си и стрепим од помисли да ниси пао у руке непријатељу! Та судбина вас све чека. И шта ће бити од нас, од наше деце? Грозно, грозно. Страх ме хвата кад само помислим. За сад није нам тешко, само ме убија мисао шта је с’ тобом.

27. октомбар 1915. године, уторак, Ћуприја

Ова војска што је овде била отишла је даље. Нечег има. Чује се да Енглеска и Француска ударају на Дедеагач[6], да је савезничка војска заузела Цариград. Наши се бију код Ћуниса.

Иза наше куће, на ливади, стоји нова грдна комора, код нас у авлији испод амбара довели су 8 коња. Човек који је са њима спава код нас у кујни, дали смо му вечеру. Он је из Берлина.

Говоре да им је много коња угинуло услед наших хрђавих путева. Данас у нашој улици беше један коњ, даље од нас, стајао је цео дан све на једном месту. После подне уби га из револвера један полицајац да се не би мучио. Жао ми што видох тај призор!

Аероплани лете још увек. Сваки дан се вића по један или два.

Официр нам је говорио да су француске и енглеске новине писале да је наша свака кућа заражена тифусом и колером. Како је његова жена била дешпаратна што он долази у Србију.

[6] Град у Тракији. Данас се зове Александрополи. Био је у саставу Бугарске од Првог балканског рата до краја Првог светског рата, када уговором из Нејиа постаје територија Грчке.

Чујемо да се наши бију код Ђуниса. Они сами говоре како су многе наше заробили код Алексинца.

Сваки официр је снабдевен картом, одмах се оријентише.

Пљачка је у највећем јеку. Краду на очиглед. Страхујемо за наше намирнице. Данас се сликасмо, чим се буде могло послаћу ти. Ја ти се све надам. Карте бацам, стоји да ћеш скоро доћи. Буди само здрав.[7] Како бих волела да те видим. Не верујем свему овом. Велика несрећа нас је снашла. Па где ћете ви, докле ћете се повлачити? Најзад, поред свега тога опет ће вас заробити! Баш бринем, шта ће од вас бити. Деца се моле Богу да се тата врати кући жив и здрав.

28. октомбар 1915. године, среда, Ћуприја

Да ли ће ове тортуре још дуго да трају. Снага ће нас издати. Дан проведемо у страху тражећи неког сигурног за ноћ. А ноћ проведемо опет у страху да нас не нападну.

Сад долазе само колоне њихове, тј. коморе. Оне су распоређене иза нашег амбара у ливади и стога их увек има у авлији, долазе за воду да напоје коње. Народности их има разне. Многи су из Босне. Други су Мађари, Румуни, Власи. Дођу, само преноће па иду даље, на Параћин. Вечерас, говорасмо са неким Босанцима и веле: „Наређено нам је да не смемо нападати на куће, само смемо узети што је за јело напоље." Рече нам још ако нас ко нападне да зовемо њих у помоћ, они ће га, вели, обесити. Тих тако пролазних здраво се бојимо, те тако у раду поседимо до пола ноћи, а чим чујемо неке кораке и разговор поред прозора, ми претрнемо. Кад чујемо да се кораци удаљују, осећамо да нам се скине силан терет с' душе! Аероплани лете преко дана. Чујемо да има у касарни доведених наших заробљеника. Ако се сме ићи ћемо да видимо не би ли нашли кога од наших. Страшно ће бити ако би кога од вас, наших милих, нашли. При самој помисли срце ми се цепа и сузе ми навиру на очи.

Чујемо да ће наши на Црну Гору, па пребећи после у Италију. Да ли је то, Боже, истина? Зар је могуће да ћемо за дуго бити саме. Па та грозна неизвесност не знати где сте, да ли сте здрави.

Деца данас играше телефон. Анђа говори: „Ало, ало, јеси ли ту, нисам ја ту." А Јоца говори: „Ало, ало, јеси ли ту. Госпођице, дајте ми везу за Параћин. Дошла су Николова деца и жена."

А Мигод вели: „Јеси ли ти, Никола? Ево, дошла су ти деца, помози боже, јеси ли жив и здрав? Направи нам шећера, овде не може да се купи. И пошаљи нам плату. Је ли ту наш муж?"

Деца као деца, поред толике наше бриге и невоље вечерас смо се и смејале због њиховог телефона. Ноћас сам те лепо сањала, не сећам се тачно како, ал' знам да беше пријатан сан.

Сад је пола два, ноћ. Небо пуно звезда. Где си сада? Да ли спаваш, или негде бегаш? А који зна да ниси где већ и заробљен. Не можеш да замислиш како ми је. Бегам сама од своје мисли. Веруј не смем ни да помислим шта све може да ти се деси. Свака моја мисао је молитва Богу, да те врати веселог и здравог у загрљај твојој деци и жени, који ти се сваког дана надају и чекају те.

[7] На маргини је Никола Аранђеловић дописао: „Јест, али кроз три године."

29. октомбар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Данас је осам дана како су Немци ушли у Ћуприју. Живимо на страху. Да ли ће се ово моћи до краја издржати. Срећа је још што се све надамо да ће свему скоро крај бити.

Време им је добар савезник. Данас је први дан како пада киша, иначе је било време дивно. Данас је дошло опет много војске. Траже по кућама преноћишта. Моле за лебац, кромпир. Веле да 8 дана нису лебац јели. Пењу се по тавану, у сред дана претурају и траже намирнице. Докле ће ово бити, то нам нико не уме рећи.

Бојимо се неваљалих људи па смо морали молити једног Немца, човека кућевног, да спава код нас. После вечере смо седеле са њиме до 10 сати. Кад одједаред закуцаше на наша врата. Двојица дођоше и траже стан. Споразумеше се брзо. Ја побегох код деце. Сва претрнух и дрхтала сам колико сам се уплашила. Тако нам свака ноћ прође.

Данас нисмо ништа чули. Грдни наши заробљеници су прошли чаршијом. Где иду сироти, не знамо. Страх ме да их и питам.

Шта ли ти мислиш о нама? Не могу, немам речи да напишем како осећам, а како ми је у души. У мислима сам увек поред тебе. Не прође тренутак да нисам без тебе, не одвајам се. Сад грабим да се одморим. Сутра овај човек иде даље. Који зна, треба нове снаге, да би могли трпељиво издржати што нас снађе. Зато драги мој, буди здрав и мисли да ћемо се скоро наћи заједно.

30. октомбар 1915. године, петак, Ћуприја

Јутрос око пола 8 дође Вујићка са њеном свекрвом и рече ми ово: „Сад нам рекоше нека деца да је прошао поред наше куће Господин Бајаловић." Како се тргох на те речи. Не смем ни да помислим да је заиста могао бити он! Сирома Мита, да ли је то добар знак, што се слути. Како бринем за све!

Могуће да и ви сви тражите леба као и ови Немци. Како мора да вам је тешко. Не смем ни о чем' да мислим. Да ли је могуће да прођете овуда и да се не видимо? Грозно, грозно.

Данас два војника тражише лебац, а ја им рекох да немамо, једемо од кукурузовог зрна. Тада један рече: „Werden Wir Visitieren."[8] Ја кад то чух уплаших се па им дадох пола још врућег леба, а другу половину рекох им да морам оставити деци. Војска је гладна и предстоји нам опасност да ће да нам отимају лебац из уста и онда шта ћемо радити?

Нисмо смеле заноћити саме. У кући Воје Ков. дођоше нови и ту метнуше неку канцеларију. На зид са сокака метнуше: Oberlkayser Kommanden.[9] Мама оде до њега, представи му се као официрска жена и рече му у чему је ствар. Даде нам његовог поузданог посилног и ево га где савесно хрче у предсобљу.

Неко доброћудно лице. Рече нам да се Румунија и Грчка сагласиле са њима. Рече да су Аустријанци попустили и да опет они морају ићи у помоћ!

Наших заробљеника има много. Где ће са њима, ја апсолутно не знам. Глади ће бити страшне. Тешко нама. Шта ће бити са овом децом?

Морам да сам спремна на све. Ићи ћу и служити да бих мојој деци хлебац зарадила.

[8] Посетићемо вас.
[9] Команда места.

Све мислим па опет ништа не умислим. Коњи су им дивни. То су лепи, крупни, урањени. Само, вели овај, угину им 40 коња дневно од ових наших путева. За њих, ове највеће топове, имају парне машине што их вуку.

Говори се да ће Рус да им обиђе иза леђа. Кој зна како ће тада нама бити? Бог нека вас као и нас штити.

31. октомбар 1915. године, субота, Ћуприја

Данас нам дан прође без икаквих узбуђења. Вечерас не спава војник код нас зато што је на стражи, али казао је да се не плашимо, он ће водити о нама рачуна. Говори се о неком повлачењу. Сами они говоре да Руси много ударају на Аустрију и да им морају ићи у помоћ. Даље, чује се да су Енглези узели Цариград. Још, да су Бугари онда долазећи тражили одмах до Пожаревца, ал' да су их ови сиктерисали. Како ће све бити, Бог једини зна.

Чусмо да је Анка наша отишла за Солун, а да је Гођевац сломио ногу. Анкине ствари истоварила је нека жена ал' не знамо где.

Дани су дивни. Да ли је то за нашу срећу? Да могу само сазнати где си? Како бих била задовољна и срећна да чујем да си здрав!

1. новембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Како време брзо пролази! Лане овај исти дан беше за мене пун страха и брига. Тада сам бринула где су се дели из Ваљева моји. А данас? Данас једина си брига, где си ти?!

Немци као Немци, причају како њима највише годи. Али по свему види се нека ужурбаност. Ми не знамо ништа позитивно, пошто смо од наших отцепљени, али чује се много. Страхујем од свега што може да наступи!

Лако рањени превозе се скелом у Јагодину. Наши се бију. Па докле ће? Хоће ли опет синути јарко сунце над нашом лепом Србијом?

Многи, многи се надају. А ја не. Ја само стрепим и бојим се за моју децу! Њих да сачувам то ми је сада моја једина мисао и брига!

Данас пре подне био нам је у посету један њихов официр, зову га zahlmeister[10], он је у рангу поручника. Анђа му се допала, па јој донео чоколаде. Пита је хоће ли да иде са њиме.

После ручка био је опет на кафу са једним Немцем, доктором, који говори француски.

Врло су учтиви и симпатични. Овај први рече како замишља да је у својој фамилији.

Он нам рече да се француска војска, као и енглеска и руска скупља ту код Албаније и изгледа да ће на Косово бити решавајућа битка.

Говоримо о политици. Да ми је да чујем шта мисле о нама. Виде да смо верзиране о свему. Да смо Српкиње које владамо језицима страним, и да се у свему потпуно разумемо. Аероплани лете често.

Још се говори да су се Немци са Бугарима побили у Алексинцу око подела. А зар Бугари да буду нечим задовољни? Никад. Имаће времена, кад ће се са њоме Немачка бити!

[10] Благајник.

2. новембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Небо натмурено! Пуно је облака на површини небескоj и изгледа да чека сваки моменат па да проспе своје сузе за остављеном и напуштеном својом земљом.

Тако и јесте. Јадни наши заробљеници иду од куће и моле парче хлеба! Па има ли неког ко може не дати му?

Ми овде за сада у ничему не оскудевамо. А ви, да ли ви имате што вам је најпотребније? Мучите се, може бити, зебете на овој хладноћи и мочари. Бегате, може бити, а најгоре што је, можете проћи овуда а ми да вас не видимо! То би заиста био страшан удар за нас!

Ево ме у соби мојој. Деца лепо спавају, ни зашта не питају, не разумеју. А ја? Ја сам пуна бола, бринем, чезнем. Шта ми радиш сад ти у овом тренутку ($11^{3/4}$ сати ноћ), имаш ли времена да мислиш и страхујеш за нас?

Не одговараш, ал' ја те разумем, ја те осећам сасвим близу мене.

Сад пред вече био је опет тај поручник дошао је са речима einkvartirung[11] (Да нас заплаши). Обећао ми шустера за дечије ципеле. А мама му дала леба који је бео и који ће му се без сумње много допасти. Рече нам да ћеду кроз 5–6 дана назад на Јагодину, а може бити и на Свилајнац, како се Грчка још није изјаснила као и Румунија, да су Бугари имали страшну битку са нашима и савезницима, али да нису изгубили нити заузели неки положај и да морају ићи њој у помоћ.

Чини ми се да је та битка на Власини.

Даље како Руси надиру са Карпата. Па онда рече да је наш краљ још у Србији и да још није пребегао у Италију, а да је мало фалило да наш престолонаследник буде ухваћен!

Причао нам је како је један пук. аустријски говорио, један Немац на 14 руска војника, а 8 Немаца на 1 Србина. Како су Срби енергични и људи од природе јаки!

3. новембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Дан за даном се ниже, ал' наше ослобођење не долази. Докле ће ова неизвесност трајати? Где сте, шта радите? Како би нам лакше било да знамо како сте. Може бити да овог тренутка се мрзнете, а ми не можемо вам помоћи. Како је нама тешко!

Цео дан беше лепо. Сад дува страшна кошава. Јадна наша војско, где си? Да ли си те среће да се сада мрзнеш?

Пред вече дође један официр да замоли за једну лампу. Нисмо имали. Био је очаран за децу, тако их је мило и радо гледао. Уз реч по реч, мама га позове унутра, тада нам рече да су позитивно дознали да је наш краљ, дакле да предводи нашу војску. Тај хероизам Србија му неће заборавити. Даље, причао је како им је говорено да у Србији свака жена пуца, баца бомбе, у кафи, јелу, меће отрова. Од свег тога ништа. Мигод му се допао и држао га на крилу дуго, тако да је Мигод на његова колена заспао. Тада је рекао: „Речено нам је да су Срби варвари. Зар је могуће ово бити дивљак, кад је овако питомо дете?"

Изненађени су Србијом, нарочито народом који је честит и добар! Прича како му је страшно било у Смедереву, кад су бацане бомбе и падале у гробље. То је много утицало на њега. Он је иначе марвени лекар. Оженио се из љубави. И он је у рату добио ћеркицу, коју још није видео. Зато је много миловао Наду. Обећао је децу сутра сликати, мушкарце на коњу. Ћерка му се зове Гизела.

[11] einquartierung – Војни смештај.

Господ. цалмајстер обећао ми шустера и доиста данас дође са њиме и однесе сва 4 пара да закрпи, јер овде нема ко. Послао је и берберина, те је децу потшишао. А берберин је тај што свако вече спава код нас. Хтедох му платити, ал' он не хте никако примити.

Од цалмајстера добисмо и доста чаја. Обећао беше и шећер, но не донесе.

Сад после вечере дође наш фризер на спавање, рече нам како сутра иду. Он рече за Параћин. Ми ћемо нарочито обратити пажњу на коју ће страну, јер су сви нешто ужурбани. Данас нам се учинили тресак и грување потмуло.

Цалмајстер и Tierdocteur[12] нису знали за одлазак, јер наређења им долазе увече у 8 сати. Сутра ћу поранити рано због дечијих ципела.

Наша госпа Роза се опила данас и отишла је у 5 сати код комшике да спава.

4. новембар 1915. године, среда, Ћуприја

Јутрос око пола 8 дођоше да нам кажу због ом. Господа доктор, марвени лекар и цалмајстер, као и наш брица. Скували смо им кафу. Врло су били уљудни и рекоше нам да зимус не идемо у Београд, ипак је засад још најсигурнија Ћуприја. Рекоше нам да иду на Параћин и Ћићевац, па се враћају на Јагодину. Спомињаше нешто и Обреновац, а један њихов војник рече да иду на Деспотовац.

Сад не знамо шта је истина. Освануо баш леп снег и данас цео дан падаше. Лапавица је била страшна. Рози смо данас отказали, јер је просто несношљива.

5. новембар 1916. године, четвртак, Ћуприја

Целу ноћ беше мраз. Роза јутрос оде, а ми преместисмо горе шпархет[13]. Много ћемо уштедети дрва, а биће нам и топлије. Веома нам је необично што је овако мирно. Сва војска готово оде. Мирно је све па чини утисак тужан и мучан. Дан је био леп. После подне дођоше два Немца, један од њих пијан тражише дуван и вино. Ми смо се уплашиле и кад је прошла стража, три Мађара и један наш грађанин, обратили смо им пажњу и замолили их да нас причувају, дајући им сваком по две цигаре.

Веле, бар добош је лупао да је уведена полиција. Мађари стражаре. Шиљбоци[14]. Но мене је страх. Дан ми прође које како, ал' ноћу сва претрнем кад чујем ход! Ево сад је поноћ, месечина је као дан, бојим се те двојице. Мама ме куражи, јер кад су питали имамо ли кога рекла му да спава жандар.

Колико страха, па ноћ ми се увек одужи па јој краја нема.

Не знамо још шта нас чека и да ли ће се ово ужасно стање једаред завршити.

Данас су много Руса заробљеника ишли по кућама и просили хлебац.

[12] Tierdocteur се односи на ветеринара.
[13] Шпорет, штедњак.
[14] Чувари.

6. новембар 1915. године, петак, Ћуприја

Дан је прошао без икаквих узбуђења. Снег се топио, блата и воде доста. Говори се да је савезничка војска узела Ниш, а чусмо да је Румунија објавила Аустрији рат. Руси изгледа ударају на Чернивце[15], да би се са Румунијом што пре састала. Ови изгледа да одступају, јер стално иду на Јагодину. Наравно, то све није позитивно. Лупао добош да се избеглице врате кућама, да се преда оружје, да гори лампа са сокака у соби, да се не говори о рату и да ће се скоро закључити мир са Србијом. Чудно ми зашто све те предострожности. Нико ништа не зна. Тешко нам пада ова неизвесност. Докле ће ово овако трајати. Данас је летео два пута њихов аероплан. Авијатичари су још овде.

Свако вече бацам од муке карте, стоји да стално мислиш на кућу. То верујем. Ево већ 15 дана како су ушли Немци, а ти не знаш како нам је, као и ја, не знам где се налазиш.

Све очекујем, све се надам да ћу те скоро видети. Вечерас посматрах небо. Како је лепо, ведро, јасно, плаво, чисто. Месец плива по његовој површини јасан и светао. Ко зна ако и ти мислиш на мене и децу, могуће да смо истовремено месец посматрали. Гледам га као да у њему тражим нешто. Оцртвају се неке слике миле и пријатне док полако једна за другом нестају, а мало даље чујем глас „мама, мама где си“?

7. новембар 1915. године, субота, Ћуприја

Узнемирене смо увек. Поред свог посла гледамо да заборавимо бригу која нас тишти, па ипак тек ће која рећи: „Боже, где ли су наши, шта ли раде?“ Дан је леп, небо плаво, чисто. Само је блато, војници уводе коње по собама. Наране их кукурузом нашим, па како су изгладнели они кад пођу даље онако нарањени, напојени грдно цркавају.

Пропирах дечије. После подне око 3 сата чух миле звуке који ме уздизаху над земљом и као осећах са вишим бићем.То беху наша лепа звона. У цркви нашој служаше вечерње. Како се обрадовах. То беше први пут да звони од када Немци уђоше у Ћуприју.

Топлу молитву послах Свевишњему да вас врати веселе и здраве што пре к’ нама.

8. новембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Какав је данас дан? Велики празник, Слава. Све жалосно, све пусто. Нема оне веселости, слободе. Добош лупа. Да нико не скида заставице с’ кућа где су они метнули.

Служба се служи у нашој цркви! Света пуно наших, а и разних њихових војника. На крају службе поп убрзано проговори да Бог даде здравље српском краљу, српској војсци, као и свима царевима и краљевима.

Изненађени смо, шта то треба да значи? Да ли зато да овај народ придобију за се?

Мост понтонски је направљен на Морави. Она је страшно надошла. Прелазе и тамо ка Јагодини и ка Парађину. На њиховој овдашњој болници стоји табла на којој је написано да се рањеници носе даље. А шта то треба да значи?

Аероплани и данас ваздан летеше, нешто се узмуваше.

[15] Град у Буковини. Пре Првог светског рата у саставу Аустро–Угарске, данас средиште Черновачке области у Украјини.

Просто је страшно. Тешко нама од војске. Ма која војска да дође, то мало однеће све, па шта ће бити онда са нама!

Страхујем, бојим се, има момената кад мислим полудећу.

Надам се да ће неко од вас све доћи, све очекујем. Дај Боже да то буде добар предзнак. Каква би то била радост за нас.

Сад је скоро поноћ! Утишало се све. Месечина је дивна. Да ли је и ти сада гледаш, имаш ли нашу слику пред очима? Ја те замишљам, видим те, радиш, читаш, а у души бринеш о нама. Само да се што пре сврши, скоро да дођеш, сви да дођете свака мука би била заборављена.

9. новембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Како дани пролазе. Данас је било три недеље како смо говорили на телефон. Време пролази, а ми старимо. Мислимо обоје на децу и надамо се да се што пре видимо, а то ко зна кад ће бити!

Раде мост на Морави, која је велика. Стално војска долази, а и одлази, тако да им не можемо ухватити краја.

Ројка видела око 4 сата после подне здраво високо аероплан, кад доцније чусмо да је био руски, и да је бацао плакате над Парађином, где вели: „Браћо Срби, стрпите се још мало, избавићемо вас ропства". Не знамо да ли ту има истине.

10. новембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Са зебњом лежемо, а са зебњом и устајемо, јер не знамо шта ће нам тај дан донети! Чули смо да је један Немац рекао г. Величковићу: „Не ваља што је Рус у Софију, а то је сигурно кад вам велим." Даље, чујемо да њихова војска сва иде на Зајечар, пошто Бугари иду ка Софији. Па онда, наређено је одавде да болница иде даље. Што је најглавније, а то је да један иде са њиховима из општине по кућама, све претресају и узимају со, брашно, шећер. Зар је то поштено? Побегосмо из Београда да живот спасемо, а овде сад одузимају нам и ово мало намирница. Па треба ли ја да гледам да моја деца гладују? Имају ли та господа срца? Зар је право што смо у то мало уложили новац и сад то да нам се одузме? Од чега ћемо живети? Плату муж не може слати пошто су сваке везе прекинуте. Кога год нађу на путу, прво га претресају, одузму му све. Страшно смо дочекали, то је да човек из гласа плаче. А правде има, Бог постоји, свима тима полако стиже казна и имаће доста времена да га гризе савест.

11. новембар 1915. године, среда, Ћуприја

Данас бајаги као и нека нада се у мени појавила. После подне дошло је много војске. Грдна иде преко моста на Јагодину, а друга иде на Иванковац, па на Вршац. Тако нам рече један Немац војник, који је мислио да имамо дућан и дошао за дуван.

Да хоће Бог па да једаред оду, нека се бију на своје земљиште, а наши нека нам се врате. Њихове болнице се селе ка Јагодини.

Чули смо да се утврђују на Везировом брду, то је испред Парађина. Добош је лупао да од 17 до 50 год. јаве се у општину да иду на то брдо да копају шанчеве.

А ти шта ли радиш у ово доба? Сад је 9 сати, деца спавају, а ја у кревету пишем и грабим да проговорим коју реч с' тобом. Све је мирно и на улици се утишало, ал' ноћ је велика, па још кад се брине, она се отегне па јој нема никад краја.

Нисам мислила да ћу морат тестерисати, па и то дочеках, не дај боже горе.

12. новембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Пре два месеца, овог датума и овога вечера бејасмо заједно. Сећаш ли се, из Ужица, уочи нашег поласка? Ти као увек уочи пута, пргав и љут, бринеш. Камо лепе среће да си ме довео у Ужице к' теби много раније, јер који зна колико ћемо овако бити растављени.

Данас смо имали да издржимо доста страха. Долазила је комисија, њих пет Мађара, и питали нас шта имамо. И амбар су гледали, но наравно нису нашли ништа, те нам нису ни узели.

Говори се много. Неки кажу да су Руси већ у Бољевцу. Даље, да франц. војска са српском надире на Ужице, Енглези на Бугаре, а Немци се повлаче, враћају се као што рече један њихов официр. Хоће Руси на Београд. Онда би били опкољени. Дакле, без сумње се повлаче ка Београду.

Иду по кућама, узимају греде, даске, треба им за мост преко Мораве. Чак је и добош лупао, к'о не да казниће се смрћу.

Ја верујем да нам у повлачењу неће ништа чинити, али ће од времена на време доћи комисија, узимаће од намирница, тако да ћемо остати без ичега.

Стоку сву одводе, грађу узимају. Зла смо времена дочекали. Ја се много добром не надам, зато ми се сви смеју, јер шта би са мном било да гледам како ми се деца гладују и дрхћу од хладноће.

Деца, ти, то су ми две бриге које ме сваки дан подгризају. Знам да и ти бринеш ал' и свет као свет проноси лажи.

Данас дође, враћа се из Крушевца неки човек са фамилијом к' својој кући у Смедерево. Прича како док је био у Крушевцу говораху да су у Ћуприји вешали грађанство. То није! Могу да замислим ако си и то слушао говорити, како ти је било.

Да хоће Бог да се повлаче у миру. Русе страшно грде, а нас хвале, јер Руси су у одступању цело село палили па је све горело.

Да ли ће се само моћи издржати! Да ли ћемо заједно славу и Божић дочекати?

13. новембар 1915. године, петак, Ћуприја

Сећаш ли се, данас пре два месеца бејасмо још заједно? У ово доба, пола дванаест поноћ, бејасмо близу Крушевца. Како си се мало доцније љутио и како си грдио, сад верујем кад о томе мислиш да се кајеш.

Данас је дан прошао без икаквих узбуђења. Сад желимо да тако буде исто и ноћас. Чули смо да је Цариград пао и да се зато Немци повлаче, пошто је њима био циљ само Цариград. Даље смо чули да су се Немци са Бугарима побили код Прокупља, Преполца[16], а наши се боље утврдили. Користили се њиховом свађом. То се говори.

Деца су добро, хвала Богу. Драган ми данас ово рече: „Кад дођу Французи, наши пријатељи, да их замолим да са њима лети." А и Јоца све говори: „Руси пријатељи наши."

Повлачење се врши. Само молим Бога да се што пре сврши, и на миру прође.

14. новембар 1915. године, субота, Ћуприја

Хвала Богу и данас је дан био обичан. Прошао је на миру. Ништа нисмо чули нарочито, сем што је њихов један писар рекао да морају бити њиховог 4ог у Белој Цркви.

15. новембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Јутрос освану хладан дан. Ветар ладан дуваше и снег натерао. Цео дан падао је снег. Чули смо да се Немци повлаче зато што Јапан и Америка протествују како је смела Немачка ићи преко Србије за Аустријину ствар, кад она сме и има право само да прође суседну земљу? То тера Немце на повратак, јер се они боју Руса. Данас су пренели поред Грубановићевих њихов један аероплан сав сломљен ка Јагодини, но не знамо где се разбио. Тај аероплан личи на чамац. Направили су хартијице, 30 од њих 10 обележене, а 20 не. Тада су звали 10 најбољих грађана и најбогатијих па су им ово казали: „Жица телефонска од Параћина до Ћуприје и од Ћуприје до Јагодине не сме бити пресечена. Наши војници веле чуваће ту везу, а у случају да буде пресечена, одговарају они за своје имање и са својим животом – 5 од тих грађана одговарају за везу од Параћина до Ћуприје, а 5 других од Ћуприје до Јагодине. Не морају ићи да дежурају, али само одговарају. Глупост. Могу људи да страдају ни дужни ни криви. Чудновато. Зашто и због чега сад та строгост? А њихове новине пишу о нама страшно, како ће настати глад!

Како се бринем и како страхујем где си сада, да ли имаш у топло да легнеш, нешто топло да поједеш. Данас заробљенике гледах уједињење па ме страх хвата, не смем ни да мислим шта све може бити!

Један човек дошао из Параћина, он ништа не говори о овом повлачењу. Он верује и не зна, само каже како се о томе повлачењу ништа не говори и да свет рачуна да је са нама свршено.

16. новембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Данашњи дан није нам донео ничег пријатног. Напротив, нерасположење је данас код нас овладало. Да се чује како они говоре (Немци), њима све дивно на свим фронтовима иде. Пуштају војнике на одсуство, ћуприју преко Мораве граде, но полако, пошто веле није

[16] Насеље на Косову и Метохији.

нам хитно, с' тога и раде само 11 војника, а у случају потребе радиће 200. Стоку нам грдно сатиру. Ма где у кући да нађу свињу одводе и кољу. Нема коме да се жали, не помаже ништа.

Чули смо данас да је франц. војска са српском и Црном Гором заузела Ужице, тако је њима пресекла пут, с' тога они иду крађим путем на Смедерево, а веле да ради воз од Ћуприје до Смедерева. Још се говори да су немачки тешки топови сви од нас заробљени, а да они сад само раде хаубицом.

За српску војску ништа не знамо где је, не чује се. То је за нас најстрашније.

Чула мама у општини да је фамилија Гођевац бегала из Врњаца за Митровицу и да су негде на путу наишли на војску, сигурно нашу, па су се кола наврнула у неки дубок јендек, па су викали за помоћ, ал' војска је продужила. Тако су они остали. Шта је са њима било и како су прошли, не знамо. Бринемо за Анку и децу, да ли су и они били у тим колима.

Данас је добош лупао да се не сме пити воде из отвореног бунара. Боје се сигурно Швабе.

А две жене су стрељане због што су узеле државне ствари из Добричева[17] код њих.

17. новембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Све смо се надали да нам дође савезничка војска, или да Немац остане и ма шта друго, ал' да дођу Бугари, томе се никако нисмо надали! Мама је ишла у општину, тамо издају дрва сиротињи и избеглицама. И ми смо добили лепа дрва, једна кола за 10 дин. Ту је и чула за Бугаре. Њих 10 је дошло да благовремено за остале спреме станове. Бог једини нека нам помогне.

18. новембар 1915. године, среда, Ћуприја

Како ли ће теби бити кад чујеш да су Бугари у Ћуприју? Неки, видим, радују се, а мене је само страх! Јутрос уђоше са музиком војном у Ћуприју. Војска је продужила даље, а како смо чули њих 250 остају овде, узеће власт у своје руке. Говоре они да не треба да се њих бојимо, да смо ми браћа! Дај боже. Само је мени чудновато како то да они поделе пола Србије Бугарској, а пола Аустрији, кад рат није завршен? Бугари су узели сву страну од Пожаревца, Свилајнац, Деспотовац, Ћуприју и даље. Мама је чула од једног Немца да је наша сва војска у Албанији.

Чујемо данас да су Мађари, да су остали, хтели на пијаци да направе вешала за све оне који се не повинују њиховим властима.

Све ћемо трпети само да Бугари буду људи, да ми не муче децу. Шта ће бити од моје деце, да ли ћу имати снаге да све издржим до краја овог рата. Да ли ће ми Бог милостиви услишити молбу да их све петоро сачувам и теби предам здраве и веселе. То ми је моја жарка жеља.

Ноћас усних сан. Као ти си овде и ја остах у другом стању. Тада ти си сам рачунао као, од 29. маја па крајем фебруара родићеш, тако ми рече. Да ли је могуће да ћеш тек у фебруару доћи! Тешко мени. Треба имати снаге па ту страшну неизвесност издржати! Само се стално питам где си сада, шта је с' тобом, то ме гризе непрестано та мисао!

[17] Пољопривредно добро поред Ћуприје.

19. новембар 1915.године, четвртак, Ћуприја

Данас хвала Богу није нам се ништа десило, али је неко нерасположење овладало код нас. Сутра је већ 4 недеље како је Немац ушао, а колико ће Бугарин седети? Један Немац рече како иду на Румунију против Руса. Тек како тако страшно је да је сирота Србија морала највише да страда! Говори се да су у Приштини грдна наша господштина похваћена. Они се враћају сваки код своје куће. Један Немац причао је мами како је код њих месо кило 8 круна. Данас је један Мађар ишао тражио за бугарске официре станове. Види се да се Немац и Бугарин никако не миришу.

Дани пролазе, а кад ћемо се видети? Да ми је да те видим шта радиш у овом тренутку (11 сати ноћу). Деца лепо спавају, не осећају никакву бојазан, нити знају шта све може да нас снађе. Бојим се да се ово не отегне дуго, како ћемо издржати!?

20. новембар 1915. године, петак, Ћуприја

Данас је Нади тачно 9 месеци. Пре тог времена, нико није ни у сну помишљао да ћемо данас бити под Немцима и Бугарима.

Данас смо чуле ваздан вести. Дакле, ево шта је причао један немачки официр ђи Вујић: „Жао ми је (и плаче) што више никад мајку видети нећу. Ја сам јој јединац. Ми, Немци утврђујемо се на Багрдан[18] и ту ће ми вероватно бити гроб." Даље, чули смо да Рус страшно надире на Карпате.

Три госпође које су Београђанке враћају се из Лесковца за Београд. Од Лесковца до Ћуприје ишле су 3–4 дана. Оне причају како су разговарале са Бугарином и како им је он ово рекао: „Ви за Србију не треба да се бојите. Она ће постојати што је и била, а ми Бугари нећемо нас више бити. Рус нам је казао да му је требало две хиљаде људи да створи Бугарску, а сад ће на њу да избаци 2 милијона па да је потпуно сатре. Вла, Румун, упао је у нашу земљу и чини лом, одводе нам жене, сестре. У Софији је паника, свет бега као луд у Нишу." Чули смо да Бугари одводе попове, учитеље и учитељице. А Немци су зашли ноћас па све по кућама траже мушкарце од 17–50 год. Говори се да је и Митрополит ухваћен. Наша је војска још око Приштине, а грчка, франц. и енглеска долазе преко Скопља.

Један Немац прича мами како је њихова војска улазила у Крушевац, а краљ Петар тек тада побегао на аероплан! Заиста, то је јунаштво. То је само Србин кадар учинити.

Данас сам ишла у општину за дрва. Председник Ђока Лазић врло се неучтив показао и дрва ми није дао.

21. новембар 1915. године, субота, Ваведење, Ћуприја

Прво што смо чули, да су Французи заузели Струмицу и Криволак![19] Ако је то истина то је славно. Чули смо још да је у општини дошло да Бугари одмах иду сви на Зајечар. Како изгледа Рус надире на ту страну, и хоће на Бугарску зато ови морају натраг да бране своју отаџбину. Они Бугари, траже од Немаца да им плате сву штету, јер веле они нећe

[18] Насеље близу Јагодине.
[19] Градови у Македонији.

да приме варош оштећену, зато у случају да морају да се повуку, они нису одговорни за оно што су Немци узимали. Даље, Бугари српски новац не примају. Данас су 4 аероплана летели један за другим, и то врло високо. Чули су се и топови, али здраво потмуло, из даљине. Говори се да су то савезнички били. У околна села много харају. Све наше пољаве са разбоја, платно, све што нађу. Вечерас прођоше једно 10 кола коморе, једна кола пуна меса говеђа, а у друга 4 свиње само заклане. Осиромашићеду нас сасвим, и који зна како ће бити код нас без намирница.

Дакле, истина је то да избеглицама не даду ни дрва, ни соли, ни шећера. Да ли је то право то не треба питати Србина, јер само он тако може бити глуп и простак. Зар није доста што нас је невоља натерала да оставимо наше лепе домове. Поред тога што се потуцамо, за новац ми не можемо добити најнужније потребе. Ваљада хоће да нас с' тим приморају да се вратимо сваки својој кући. На шта да се вратим? Нема поште. Да ли ми је остао код куће читав кров? Смем ли са децом, њих петоро повлачити по овој зими, а овде остати предстоји нам да се мрзнемо и гладујемо. Жалосно је, мој муж се бије и даје живот за своју отаџбину, а ето како смо за то пожртвовање награђени. Ђока Лазић, председник општине под Немцима, кад му рекох мој муж гине, он рече: „Шта се то мене тиче?" Заиста, не треба да га се тиче. За њега ће бити, он неће оскудевати, за своју кожу се побринути. Но, дај Боже да се наши врате, доћи ће свакоме црни петак.

Данас смо чули да су железничари били пре 8 дана у Призрену и да им је наређено да иду за Ђаковицу, Пећ, Валону, и тада за Италију. Боже, боже, како ћемо живети без новаца, докле ће овај рат, како ћу децу хранити? Страшно је, разболећу се од бриге и страха. Па и неизвесност где си ти, како си, све то утиче силно на мене. Тешке часове ми сад преживљавамо. Овако се може, али ако потраје дуже, ова неизвесност ће нас сасвим убити.

22. новембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Данас је тачно месец дана како су Немци ушли у Ћуприју. Дан по дан па време пролази. Како ћемо остарети пре времена!

Како би задовољна била кад би имала сад истину. Шта је са Србијом!? Да ли је истина да савезничка војска стално долази? Да ли ћемо победити на крају? Данас ми рече један њихов наредник како је са Србијом свршено, све је заробљено, да више са Србијом неће ратовати. Ја сам му упорно одговарала да не верујем. Говорила сам са њима прилично дуго. Рекао ми је да им се жељезнички мост преко Мораве срушио. Говори се да се ноћу чују топовски пуцњи из даљине потмуло. Одакле? Кажу од Пожаревца. Ноћу обасјавају Ћуприју рефлекторима. Данас су донели 250 рањених тешко, Немаца, одакле не знам. Нечега има, нешто се кува. Бог једини зна и нека нам буде милостив.

Један бугарски наредник рекао је како им је Рус стао на реп и да су Енглези заузели Цариград и Дедеагач. Једна госпођа Вујић питала је једног официра да јој каже колико може и колико сме шта је ово, да има неке закачке, а он јој је ово одговорио: „Па кад хоћете гђо, негде има зацело закачке."

Шта ли ће са нама бити? Да ли ћемо изнети главу, да ли ћемо ово све преживети. Сутра треба Бугари сви да оду. Мађари су опет узели стражу. Аероплани лете. Неки високо, здраво високо, тако да изгледа као нека тица. То су, говори се, савезнички. Јер да су њихови,

шта имају потребе летети тако високо? Данас сам била са Драганом и Мигодом у цркву. Јоца видео војнике, поплашио се и побегао говорећи: „Ово су швапски Французи".

23. новембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Хвала Богу и данашњи дан прође на миру. Време нам је било право пролеће. Деца су цео дан били напоље. Дошла Анкицина снаја и каже нам да је Скопље од четвртка у нашим рукама, а Приштина је заиста у њиховим рукама. Дакле, Французи и Енглези не седе беспослени, иду на Куманово. Дај боже да нам опет сунце гране.

А ви, доиста ћете мало по мало па у Италију, да ли ћемо се скоро видети, да ли имаш времена на нас и да помислиш? Ако не преко дана а оно је сигурно увече кад легнеш, сетиш се твоје деце и жене! Деца ме често питају кад ћеш доћи.

Једна сељанка која је дошла од Пожаревца прича да се тамо здраво чују топови.

У Београд не пуштају, а из Београда дозвољавају ићи. Сумњиво.

24. новембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Сваки дан чујемо новости, само не знамо уколико има истине. Данас је дошао газда Влајков момак. Он је ухваћен у Митровици, која је аустријска. Дошао је преко Крагујевца и то све пешке. Прича да се у Крагујевцу чује страшна пуцњава са Дрине. Како је пројино брашно 8 гроша кило. У Крагујевцу је умро син неког трговца, нигде нису нашли толико вина да га поп прелије. Каже како су Талијани у Сарајеву. Аустријанци су узели Митровицу 11ог, а Бугари Призрен 14ог. Један Немац вели како се Грчка још колеба, а Русија прети Румунији са 300 хиљада људи да ће је прећи. Ово ће се овде начинити једна збрка од разних народа да ће постати несрећа велика. Овај чича Сава израдио нам да добијемо једна кола дрва из општине. Овај мост који су почели да праве мора сутра бити готов. У новинама њиховим пише да је дошао у Берлин први плен из Србије. Верујем, сад ће да имају меса. Иначе, они веле да прикупљају из Белгије, Француске и сад Србије и снабдевају своју земљу.

Тек не знам, ал' ја се све бојим како ће се ово по нас свршити.

Бугари су сви отишли ноћу, лепо на миру. Немачка војска је опет много дошла, сва је отишла на Ниш.

Сад је 10 и 10 минута. Деца спавају, а где ли си ти сад у овом тренутку? Често те сањам. Дај Боже да си здрав и да се скоро видимо.

Просто страхујем, шта ће с' мојом децом бити. Да могу да нас нестане, да преспавамо ове страшне и тешке тренутке. Теби је, истина, тешко. Мислиш на нас како нам је и да ли имамо. А мени? Страхујем да ми дете на сокак изађе. Ако се буду повлачили да не чине зверства. Све ми то изађе пред очи. Има их хрђавих, као ево данас нађе се један пијан који рече: „Sie werden nicht mehr zu fressen haben"[20], и хоће да смо, пошто је сад Србија њихова, да смо ми Немице.

Шта још неће бити, и шта ћемо још доживети? Главно, они нам све одводе. Вечерас пуна једна кола оваца, а мало доцније читаво једно стадо до 30 комада. Данас је лупао

[20] Више нећете морати да једете.

добош да се авлије, улице, све лепо очисти, као и да има свака кућа по једно буре воде у случају пожара! Од куда им сад та идеја?

Данас опет ишли претресали куће. Но онај Мађар нам вели сад претресају да виде да ли има намирница доста за грађанство, јер ако нема, онда су они дужни да донесу и снабду грађанство да не умиру од глади, бајаги.

25. новембар 1915. године, среда, Ћуприја

Кроз месец дана Божић. Какав ли ће бити, да ли ћемо га провести радосни, или са сузама у очима? Бог добри да нам услиши молитву нашу, да сви наши буду здрави и да нам се скоро врате.

Пуцњава се чује. Говори се да то долази од Зајечара. Рус надире. Бугара има много, много рањених у Нишу. У Параћину су донешена 2 буг. официра. Јуче су пуцали из Параћина на руске аероплане. Чујемо да су Руси ухватили њихов један покварен аероплан. Сад су метнули конструкцију и форма је иста као и немачка, у виду рибе и Немци се варају, мисле да је њихов. Јуче је прошао један воз санитетски са 50 вагона све рањених. Онај на телефону у Параћину само јавља телефоном „Ало ало, аутомобиле за рањенике."

Још се говори да су Руси пред Панчевом, да је Немцима отступница отсечена. Г. Величковић ми рече да ни једног Немца нема у Крагујевцу. Сва војска иде преко Крагујевца на Београд. Чујемо да се Немци на Торлаку[21] утврђују.

Овај до куће, Немац, рече мами како и Аустријанци и Мађари иду. Остају само Немци и они ће све у своје руке узети. Чујемо да је летео над Београдом француски аероплан и бацао плакате у којима пита Србе, да ли су их Немци мучили. Да им јаве извесним знацима, а говоре да су и руски јуче бацали. Лупао добош, да сваки који има од одела и обуће официрске донесе све у општину. Не разумем шта ће им. Јуче им је дошла feld musik[22], сваки дан ће свирати. У шећерној фабрици скидају све месингане кваке, код Грубановићевих причају да Немци у Свилајнац сву децу на више од 2 године воде. Тешко мени. Ако их воде, идем и ја.

26. новембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Прво ујутру кад устанем помислим да ли ћу данас чути што пријатно! Тако и данас. На кафу око 10 сати дођоше Љуба и Ружа, донеше новости да је дошла депеша у општину и да је професор Петковић рекао да Немачка моли за мир! Наравно, под условима да изиђе из Србије и Белгије, па ће тек онда да преговарају. Не знам, нисам се обрадовала. С' једне стране јесам, бојећи се њих да не чине зверства, а с' друге стране зар да савезници пристану на мир кад напредују?

Ја том гласу не верујем. Јутрос су се вратили доста топова, но не преко моста, јер је слаб, већ на Глоговац[23], Свилајнац, па Пожаревац.

Много износе из наше земље, остаћемо голи! Тешко нама ако настане глад и ако ово потраје дуже. Стрепим за моју децу.

[21] Насеље и брдо у Београду.
[22] Теренска музика.
[23] Насеље код Јагодине.

Како ови седе овде, изгледа ми да све што се говори јесте измишљотина. а неки кажу да они и не знају да им прети опасност! Свако вече осветљавају рефлектором. Синоћ су ваљда 3/4 осветљавали и то изгледа на Пожаревац. – Говоре да је Смедерево уништена варош, као и Крагујевац.

За моју кућу у Београду не смем ни да помислим, разболећу се од жалости. Кажу да систематски износе из кућа! Страшно, страшно.

Замишљам да дође савезничка војска. Онда ћете и ви одмах сигурно. Са каквим нестрпљењем ћу чекати да дођете, веруј ми да и ја једва чекам. Да ми је да преспавамо ове дане, па кад се пробудимо угледамо српску војску. Каква би то срећа била за нас све!

Живим у нади. Двоје у Параћину, Срби, кладили се у 400 дин. Један казао да ће имати за Божић печеницу са српском војском, а други је рекао не.

27. новембар 1915. године, петак, Ћуприја

Сваки дан чујемо разне новости, но не смемо да верујемо. Неко воле само да протура гласине. Има дана када се нешто и надам, а по неки пут убивена сам. Деца ме само одржавају да не учиним какву глупост.

Данас смо чуле да су два немачка (официра) војника говорила да је убивен грчки краљ. Даље, да су се три аустријска официра преобукла у цивил и да оштро мотре шта се говори, тј. прислушкују. После подне око 3 сата 15 аутомобила су у касу одјурила за Параћин. Један њихов наредник рекао је да и спрам Влашке има њихове трупе. Значи да ће Румунија бити уз нас.

Дошао је Божа, Митин скретничар, каже како је Мита у Ђевђелији[24] и врши дужност на станици. Један њихов доктор рекао је да су Талијани ушли на територију аустријску за три хиљаде метара.

Говори се много, као што је један њихов рекао једној госпођи: „Кроз 5–6 дана, ми ћемо бити ваше робље."

Ко зна шта ће све с' нама бити. Да ли ћемо се скоро видети. Иде нам слава. Да ли ће нас Свети Никола лепим обрадовати. Не знам, ал' ја те све исчекујем. Све ми се чини да ћеш брзо доћи. Неће нас Бог заборавити, свршиће се ово све опет по нас добро, па једног дана ето те. Каква радост!

28. новембар 1915. године, субота, Ћуприја

Данас ничег нисмо чули пријатног. Дан нам је прошао у раду. Време је било дивно, деца су ваздан били напољу. Један возовођа Јеленко, са мале станице, тврди опет да је Мита отишао за Црну Гору. Дакле, никоме не можемо веровати. Главно да Немци тако су се лепо наместили, чак им и музика овде, да ја сумњам да ће они скоро изаћи. Мађари дакле иду одавде. Иду за Параћин. Власт ће остати у немачке руке. Чује се да ће школе да раде. Кажу да је казао њихов старешина „и ако смо ми сада под њима ипак ће школе радити да не би пропадао овај подмладак." Воз иде само до Вел. Плане и до Сталаћа.

[24] Град у Македонији.

Срећа је што се цео дан бакћем са децом и што по цео дан радим па заборавим на своје бриге иначе бих се убила, тако тешко пада ми ово све.

Сва моја жеља сада је да смо сви здрави док се овај рат не сврши, па после како нам Бог да!

Ова неизвесност просто уби ме! Надам се то је истина, али кад? Кад ће то бити? Ево већ прође доста времена па од никуда гласа.

Скупоћа свуда, дрва мало. Кад све то нестане шта ће онда са нама бити? Зар ће неко хтети да гладује па да да мојој деци? Зар да их ја гледам, а не могу им помоћи? Страшно, страшно ако све то дочекамо.

Све живо износе нам. Стоку, намирнице, сено, сламу, шушку па и креч! Ваде репицу, ал' чујемо да ће да носе у Немачку да праве шећер. Царевина богата, њој ништа не треба, она све има!

29. новембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Да ли треба да изгубимо наду? Враћају се многе избеглице, причају да официре и чиновнике примају у Црну Гору, а војску враћају. Та иста се предаје. Бојe се глади! Избеглице причају, има неких који су били до Ђевђелије, да ниједног војника не видоше од наших савезника! Да ли је могуће!? Да ли ћемо заиста пропасти. Један син који је заробљен, ради овде у фабрици шећера, жури мајку да му што пре сврши дебеле чарапе, вели: „Хоће да нас воде, јер Румун надире!" Топове нисмо чули више. Њихов један прича ми да се наша војска са савезничком бори пред Солуном. Вели бије се с' нама, а ми помажемо Бугарима. Главно је ово да су ово све нагађања, а до праве истине је још далеко! Могу рећи да је овако страшно живети. Ишчекивати сваки дан, једва чекати да дан сване па не знати ништа, уби нас просто.

Аероплана су два летела данас. Време је извандредно. Да ли је то наша срећа!? Сироте ове избеглице, бар нек трају лепо док се врате. Кажу да их је много умрло од глади!

Како ли ти о нама мислиш? Брига ће и тебе сатрти. Само буди паметан, ти се чувај, твоје здравље, а ми смо у Божијој руци. Бог о нама води рачуна!

30. новембар 1915. године, понедеоник,Ћуприја

Дан, дан за даном пролазе, а ми још ништа не знамо где сте и шта радите. Мама је чула страхоте данас! Како се наша војска злопати, а и гладује. Додуше чула је то исто и за њихову војску.

Кажу да нема војска шта да једе, већ што коњ изађе напоље, као жито, кукуруз то пеку и једу! Страшно богами, па где су ти савезници, шта раде? Зар нас навели на танак лед па нас оставили? Чули смо да немачки официри који су служили у руској војсци издали су цео план овај Немцима. То је дознао Микадо и јавио цару, који је ове стрељао издајице и узео команду у своје руке.

Глад и нама прети! Тешко мени, шта ћу радити и како да децу сачувам, та ће ме брига убити.

1. децембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Како кад. Неких дана чујемо лепо па нас тако вести одржавају и живимо у нади. Тако време пролази и месеци ће проћи. Прво што смо ту чули да су обоје, грчки краљ и краљица, убијени. Ако је то истина, што је Енглеску морало коштати милијоне, онда ће вероватно и Грчка ступити у акцију као и Румунија. Да хоће Бог да се све то убрза, па да се све то пре сврши. Истина, неће ни нама бити баш лако ако сва та војска пређе преко нас и ко зна шта све са нама може бити!

Један Немац прича како је добио одсуство месец дана, но не сме ићи зато што он је родом код Галиције, а ту Рус толико надире па се боји ићи, јер не зна шта је са његовом фамилијом.

Чујемо да се Ниш евакуише.

Даље, чули смо још да је Немачка блокирала Црну Гору, а да не може наши проћи у Италију.

Увече се чује само кад се мало заљуља подрум, пуцањ се не чује. Мигодове ципеле оправка 8 динара.

2. децембар 1915. године, среда, Ћуприја

Сваки дан нешто ново. Јутрос дође девојка Грубановићевих и рече нам да је дошла Ната из Врњаца. Одох одмах. Боже, шта све чух. И тамо се надају као и овде. Пуцњава се чује. Има ваздан избеглица бугарских. Сва елита београдска је тамо. Дакле, ту у Врњцима су заробили 9 генерала, 17 министара на расположење, сви начелници министарстава, све је ту. Ред је потпун уведен. Лебац издају и то по прозиву 1/8 свакоме, човек, дете, нема разлике. И то стоје 4 шиљбока. На возу је велики ред, сваки добије место. Командант је неки Чех. Богаташ, кнез, благородан човек, свакоме учини. Али изгледа да се разочарао. Нека од дама му је досадила или га чак и увредила. Тада је рекао: „Бацам рукавицу и више ни једну даму не примам." Млеко је литар 8 гроша. Кило кафе 16 дин. Кило масти 8 дин. Једно јаје динар. Брашно пројино кило 9 гроша, а пиле 4 дин. Дакле, скупоћа страшна! Тамо се не служи служба, звона не звоне, поп спомене, тј. промрмља само за митрополита.

Лупао је добош једног дана, ако дође непријатељ да се народ не буни, не узнемирује, сваки нек гледа своја посла. Па који је тај непријатељ?

Па опет је лупао добош, да се све жене врате својим кућама, а мушки не сме ниједан мањи, иначе се казни смрћу. Мушке ће све водити интернирати, а Врњце ће да употребе за њихов санаторијум. Друмове су лепо оправили. Воз је прекинут за 8 дана.

Анка је у Врњце, није нигде ишла. Казала је да је се не тиче, за Ћуприју ништа је не везује.

Неке госпође причале како се војска страшно мучи. Официри просе новац, дају банку, па чак и стодинарку за парче проје. По пет дана не једу.

Грозно. Боже, видиш ли страхоте? Омети те Немце, нека им пође на горе да се што пре чисте из наше лепе земље.

Рече ми још Ната да је чула да су сви официри добили чин! У случају да будемо под Немцима, наши добијају већу плату.

Говори се да се бију на црногорској граници. Арнаути се заиста побунили. То само убијају.

Бог милостиви нек нас чува од глади и од пропасти, једино на вас све мислим, а како ми је у души то само ја осећам. Чули смо да је летео руски аероплан и бацао плакате да се Срби не боје, скоро ће доћи, и да се женске склањају, јер први што улазе то су Козаци.

Ладан ветар дува. Кошава је. Где сте ви сада? Да ли сте под сувим, у топло, да ли сте што јели? Бринем, бринем, не умем ти рећи. Већ не знам ни да мислим!

3. децембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Иде слава! Како ми је у души! Обећах деци ако буде лепо да их на Св. Николу водим све у цркву, да запалимо свећу за татино здравље. И тај дан ће проћи, а ми нећемо знати ништа о нашима који су нам тако драги! Сад је скоро поноћ, деца мирно спавају, напољу фијуче хладан и јак ветар, а ја, као и сви, мислимо о вама где сте и шта радите сада! Душа ме боли. Па нека је пола истина од оног што говоре па је страшно. Из немачких новина видимо да се бију пред Солуном, ако сме да се њиховим верује.

Руси су бацали из аероплана плакате где кажу да ће до 20ог ов. м. бити овде. Ући ће прво Козаци и обраћа пажњу женском свету да се склони. То смо чули данас. Међутим сви, ал' сви апсолутно верују у Св. Николу да ће нам он донети нешто пријатно. У њега се сви надају. У Нишу говори се да су заробљена четири Румуна доведена. Значи и она је онда ступила у акцију. А данас смо чули да су Руси ушли у Зајечар и да се бију код Бољевца.

Немци, говори се да не даду Србију Бугарима (половину). Веле: „Она је тражила Македонију, то ће и добити."

4. децембар 1915. године, петак, Ћуприја

Жалосне дане проводимо! Баш смо право робље. Не знамо ништа, да ли су наши живи, где су и шта раде. Не смемо све да верујемо јер то би било заиста ужас. Наши, вели један што је дошао оданде, Мештеркин муж, био је у тим. дивизији, сећа се Николе, вид'о га је последњи пут у Куршумлији, гладују. Кад коњ или друга животиња угине наши секу то месо и једу га тако живо! За њега вели давао је 20 дин за парче проје, гладовао је пет дана па се предао. Старије пуштају да се врате ал' млађе све одводе.

Мама је чула да официре наше које заробе воде у Софију, као и професоре, учитеље и попове.

5. децембар 1915. године, субота, Ћуприја

Радим цео дан само да убијем бригу. Данас опремих децу, хоћу сутра да их водим у цркву, да се помолимо Богу и Св. Николи за татино здравље, као и за све наше. Сви се надамо у Св. Николу да ће нам он донети пријатне вести и да ћеду нам скоро наши дођи.

Чујемо да се бију код Лесковца. Руси, Талијани са Немцима. Њихове рањенике све ноћу преносе. Данас су добили наредбу, да сви сутра буду спремни за полазак у пола 7 ујутру. Иду за Ниш, а после не знају где ће. Добили су сву нову пресвлаку. Чизме, чарапе, одело, унтерциге и све ресто, све ново.

Чашица говори да су наши сви живи. Да ће сад од Св. Николе настати бољи дани за Србију.

Њихова војска стално иде поред наше куће. Иде ка Добричеву много артиљерије, топова, за где не знамо. Спремни су. Тако су сви лепо чисто и читаво обучени, само много их има са наочарима.

Сутра нам Слава! Ти сад исто тако мислиш на нас као и ми за тебе. Све моје мисли су код тебе, надам се да ћемо се скоро видети. Дотле цело своје време гледам да што пре проведем око моје деце.

Нека ти Св. Никола пошаље лепа слова. Да смо здрави, да желимо да те скоро видимо и загрлимо!

6. децембар 1915. године, Св.Никола, недеља, Ћуприја

Слава нам. Како је све жалосно! Жито смо мало направили,обичаја ради. Обукла сам децу у бело и одвела их у цркву. Упалили смо свећу за здравље и одстојали службу. Поп је споменуо само војску и цело људство. Црква је била пуна света. Јоца се све крио иза мојих леђа. Боји се попа.

Из цркве одосмо до Грубановићевих. И оне славе. После подне дођоше Вујићи и ето тако нам прође слава. Других година по лицу нам се огледа тога дана нека свечаност, а сада нерасположење и туга. Војска се врло мало виђа. Готово је све отишло. Сад ме је готово страх од те тишине. Команд. места у Параћину је врло строг и не да да се виђају жене и деца улицом.

7. децембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Кад ће слава, ето је и прође. Дан ветровит који ће донети кишу. Војске врло мало. Сва је у околини, нарочито на Везировом брду, где праве модерно утврђење од цемента. Чујем да су страшне борбе код Зајечара. Они Немци држе положаје јаке код Бора, а опет чујемо да се бију огорчено код Пирота, Лесковца.

Наша војска састала се са савезничком код Дојрана[25]. У новинама њиховим пише: „То не би никад било да смо имали мало јаче снаге.“ У нашим је рукама Скопље, Ђевђелија, Штип, Пећ, Призрен. Одсекли су им одступницу у Банату.

Најглавније чусмо да је пре 4 дана у аутомобилу прошао у цивилу Краљ Фердинанд. Отишао је за Беч. Дакле, сигурно има нешто густо.

Чујемо да су страшни отровни гасови француски, да је код Пирота изгинуло 6 хиљада Немаца.

Такође, чусмо да им је одсечена одступница код Баната.

[25] Насеље и језеро у Македонији.

Шта ћеду нам скувати, то ћемо тек видети. Страшне ствари проносе за Албанију. Чак говоре да арнаутке пуцају. Госпођи једној заклали су кћер и сина на очи, а она је морала гледати. Грозно варварство. Глади, тај младић (он је у болници) вели, нема. Има леба доста. Исто нам рече да је принц Ђорђе умро у Лондону. Немци се бију са Русима, а Бугари са савезничком. Ови нису имали вере у Бугарима да их оставе спрам Руса, јер ипак би се Бугари предали.

Осећам да много мислиш на нас! Како си славу провео? Жељна сам да знам да ти је добро, па макар те још не видели. Само да пребринем да си здрав. Чујем да си потпуковник, све ће бити добро, само дођи.

8. децембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Свако јутро устанем у нади да чујем пријатне гласе. Ноћас ме из сна тргао јак пуцањ. То је било између 2 и пола 3. Пуцањ је био страховито јак, тако да се сва кућа тресла. Код комшике од потреса отпало је окно. То је била нека експлозија у арсеналу, а пре те експлозије чула су се три пуцња топа и то даље. Где је то било и шта је било не зна се, тек главно да је било и пушкарања. Говори се да су Руси са аероплана осветлили рефлектором и да су бацали бомбе. Не знам, ал' то не могу да верујем, зато што колико ја знам аероплан не лети ноћу!

Страшно би за нас било ако буде битке око Ћуприје. Како ће нам бити страшно. Истина и кад су улазили Немци гранате су летеле преко наших глава, ал' сад би зацело било страшније.

Данас је падао снег. Ноћ је ведра и видна као дан. Лежем са зебњом, бојим се опет узнемиравања.

Па ипак поред свог тог страха, нама је добро. Деца хвала Богу весела, али да могу да дознам како је теби и где си ти сада. Да ли ће доћи време да се скоро видимо, да отпочнемо нови живот? Деца расту, па ћемо поред њих све бриге заборавити. Само да знам да си здрав, па бих молила Бога да те непрестано таквог одржи до краја рата. Молим га да те сачува од сваког зла, да те брани од непријатеља и да нам те што пре врати. Брига је моја велика, речи немам, избегавам да мислим да свако зло може да те снађе. Надам се да ће Бог услишити моју молитву те да ове прилике пођу по нас на боље. У тој нади живим и тако дани пролазе. Све те очекујем, надам ти се да ћеш као и пре закуцати на мој прозор. То су за сад лепи снови. Колико пута сањам будна.

9. децембар 1915. године, среда, Ћуприја

Скоро је поноћ. До сад смо радиле а сад забележавам шта сам чула најглавније. Да су Талијани узели Ужице, и да иду на Шабац. Да је цела истина да се српска војска састала са савезничком. Дошли су неке рабаџије из Пожаревца и говоре да се много тамо чује пуцњаве. Неки немачки војници у кафаници говораху да сви иду на Багрдан. Један немачки наредник рекао је Влајковом момку: „Ви ћете имати сад нове госте, сад ће завезници доћи." На то ће момак рећи: „Којешта!"А Немац му одговори: „Као да ви Срби то не знате."

После подне бијена су 4 човека на пијаци, а 4 жене су осуђене да преноће ноћас. Везане су за дирек и тако ће напоље преноћити, све због крађе. Јуче је на сред пијаце обешен један дечко што је пуцао на аероплан из револвера. Гђа Вој. Ристићка је поручила некој госпођи да никако децу, нарочито мушку не пушта, јер на њене очи Немци неки са аутомобилом ухватили су сељаче од 14–15 год., унели у аутомобил и одвели га поред све детиње вриске.

Страшно је све што морамо да претрпимо. Бог једини и анђели наши нека вас све чувају као и нас.

10. децембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Данас смо мало чули што би нас обрадовало. У Београд никако не пуштају, сигурно због ових операција. Немци су пронели идући ка Нишу 4 топа калибра 42, значи да до сад није им то требало, а сад због Руса им треба. Немци су у Бугарској и бију се са Русима. Иду по кућама и купе бакраче и тепсије. Јеле божићне све носе у Јагодину и Параћин. Наша војска чујемо да је у Скадру.

Говоре да се бију између Пирота и Црвене реке, ал' ја то не верујем.

Немци, изгледа да се не дају да рашчисте са савезницима за 15 дана ал' господ. Зега додаје на њихових још 15 дана и вели ми ћемо тада са савезничком војском у Београд. Дај Боже. Не марим да и на дуже од месец дана потраје само да знам да сте здрави.

Весели не можете бити јер бринете за нас, а ми тако исто много бринемо како вам је, где сте. Како ће бити лепо кад се вратите. Мајка Божија нека нам помогне да сачекам стрпљиво ваш долазак.

У себи стварам слику, како ћеш чим све буде у нашим рукама грабити да ме зовеш на телефон да чујеш како су деца и шта је све с' нама. Увече све своје мисли скупим и себи стварам лепе слике, тако се занесем и заспим.

11. децембар 1915. године, петак, Ћуприја

Прође монотоно данашњи дан. Новости никаквих, сем да Аустријанци бомбардују Цетиње. Пуцњава нема да се чује. Данас је њихово Бадње вече, сад прођоше неки певајући, бојимо се да се не опију. Чула сад да је бугарски краљ у Нишу. Да су се Бугари побили са Немцима, зато што ови последњи хоће да краду и отимају, а Бугари не дају, па изгледа да је паника у Нишу. Неки говоре да се Црна Гора предала и да су савезници грозно огорчени. Данас прође један наш војник кога су заробили Бугари. Пустили га. Вели све пуштају. Тај беше из 20ог пука. Шта мислиш сада? Сад је пола дванајест, скоро поноћ. Који зна где си ти, где и не сањамо. Само да си здрав па ћемо дочекати да се видимо! Страшно је што се говори да ће ово трајати још годину а и више! Грозно. Па ми ћемо помрети од глади. Шта ће бити? Убија ме та брига, како ћемо без новца. Штедимо, а још више ћемо штедети, ал' биће мало.

12. децембар 1915. године, субота, Ћуприја

Данас њихов Божић. Хвала Богу, прође на миру, без икакве ларме и галаме. Данас смо чули да Америка нуди 40 милијарде Немачкој да изађе из Србије. Но она се колеба.

Говоре да има у Крушевцу енглеских рањеника. У њиховим новинама пише да ће бити једна велика офанзива код Руса у Буковини. Истина, Немци грдну војску враћају све возом ка Београду. Код Параћина се утврђују. Дечко који је заробљен од Немаца на Белом пољу пуштен је. Прича да, истина, Црна Гора не пушта никог сем војску и војне обвезнике, зато се грдан свет враћа. А страдао је грдно од Арнаута, много убијају. Румунија није такође примала избеглице сем онога који је имао најмање 2000 динара.

Немци њихов Божић претурише преко главе, а какав ли ће бити наш? Бога молим, макар и заробљени да будете, само да не паднете шака бесном Арнаутину.

Неки кажу да ће се до марта знати. Ја се све бојим да то не траје дуже. Страхују од њиховог повлачења. Бринем за тебе, за све наше, па мало по мало све то убија ме. Само да се вратите, па сироти како год било, па да се сврше ова страшна времена. Иначе, ово ће ме пре времена отерати у гроб.

Опет су почели да скупљају мушкарце. Новац наш 25 дин. вреди њихових 10 марака.

Љубу тужила девојка што јој неће да плати.

13. децембар 1915. године, недеља, Ћуприја

Пре три месеца, овога датума кренули смо се из Ужица. Који зна колико ће ово овако трајати? Говори се за ону експлозију (што кажу да је била ноћу) да је то био енглески аероплан и бацио је бомбу. Пре експлозије чула су се три пуцња топовска као и пушака. Значи да пре него што ће он да баца бомбу приметили су га и пуцали на њега. Исте ноћи чула се експлозија у Ћићевцу и Параћину, тако смо чуле. Само да не страда варош!

14. децембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Јутрос чим отворих врата, чух где говоре, да је синоћ дошло много заробљеника! Страшне вести! Ноћас дође и нека војска само не знамо са које стране. Мама оде да види и понесе леба. Да види, ако дозволе, заробљенике. Не пуштају. Сви су ти из Крушевца. И то ноћу су их дигли из кревета па су их одмах кренули на пут. Грозно. Нечувено!

У Ћићевцу су преноћили на поље, био је страшан мраз. Како им је јадницима било. Овде су смештени у касарну преко пута поште. Давали су им проје и кували неко јело. Предани ће бити овде па онда иду за Јагодину. Неки кажу воде их у Свилајнац, а неки говоре за Пожаревац.

Све ће мушке да одведу. Сад купе из Ћићевца па ће из Параћина, па Ћуприје и.т.д.

То је сумњиво, што воде, јер кад смо ми њихово робље. Нека остане све ту где су! Такав закључак ми изводимо. Кажу за Банчића да је од Арнаута сав исечен.

Чује се да ће се од 1ог јануара издавати пензија као и плата, ко прима на државној каси. Још кажу да је Француска уложила наш новац сав у злату и да ће се то издавати преко америчког консулата. Ја у то апсолутно не верујем! То би заиста дивно било, ал' сумњам.

То би значило да ће рат дуго трајати јер се брину да не помремо од глади. Сви видимо да има нечега, ал' шта је то, то једини Бог зна!

Савезника има, то иде заиста споро, ал' даће Бог да ипак дођу. Немачка војска иде на Скадар, а ми чули да је наша војска као и Краљ у Скадру. Војску Арнаути не убијају. Један господин који је скоро дошао рече да је Миту видео у Призрену, кад су жељезничаре спроводили ка Љум–Кули и каже да је ослабио! А тебе Мигод ноћас сањао, као да си Рус, тако вели.

15. децембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Сретне смо кад чујемо неку пријатну новост! Међутим, све сумњамо да у ствари што и постоји, јер ови су се тако угњездили, да изгледа нам, и не мисле ићи!

Чујемо један човек дошао из Београда, прича како у Београду јесте скупоћа ал' се може све набавити. Сад вели скоро прослављали су Немци нов мост преко Саве. Свог су осветлили сијалицама и сад се може директ ићи Београд – Берлин. Управа фондова се оправља, сад по новој години долази гувернер. Музика војна свира.

Међутим, причају пуно избеглице из Аустрије. Рус иде преко Пеште, за два дана је у Пешти, тако веле. У Паланци, те аустријске избеглице, све облаче наших сељака одело, само да се склоне од Руса. 100 вагона, говоре, прошло је јуче њихових рањеника, све говоре да се бију код Пирота. Мама и Ројка су ноћас око 2 чуле топове из даљине, само не знају где је.

Шта ће бити напослетку то не знамо, а вели, да ли ћемо остати неповређени!? Децу, децу само да сачувам. Са каквом радошћу мислим, кад дођеш. Какве су прилике, не изгледа ми да ће то скоро бити.

Данас добили из општине дрва,12 динара.

16. децембар 1915. године, среда, Ћуприја

Дани су изванредно лепи. Као пролеће. Деца су по цео дан напољу.

Данас су долазили и тражили нам бакраче, казане. Ишао је један господин из општине са двојицом њихових. Наравно да нису добили. А јуче су ишли од куће до куће и тражили кашике за наше заробљенике. Дали смо 3 дрвене варјаче.

Чули смо да се бију на Овчем Пољу[26]. И вечерас око пола 5 чух тресак потмуо из даљине. Чули смо од секретара да је Грубановић погинуо. Секретар данас дошао, прича страшне ствари. Истина је да Арнаути страшно убијају. Како су од њих нарочито страшно мештани страдали кад су Арнаути осетили да су Бугари близу! Подле душе! Каже секретар да су они метнули динамит и оружје у цркву, па после Бугарима казали да су то Срби чинили!

Ја сам сваку наду изгубила, не надам се ничему. Сад ми је само једина жеља да се вратиш што пре, здрав и весео.

Овако се не да живети, ова брига просто ће нас сатрти, пре времена ћемо остарети.

[26] Котлина у Македонији.

Сваки дан чујемо по нешто ново, но свет много и лаже, измишљава. Некоме чини задовољство да разноси лажне вести. Тек ми видимо да има нечег и да није код њих све равно и лепо као што говоре.

Тестераш прича како им је данас свирала војна музика зато што су заузели „Албанију, Црну Гору и Солун." Та Немачка је сила! Но, на последњем је да се смеје!

17. децембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Данас на подне грдна војска, топови, из Добричева отидоше ка Нишу. Чули смо да су страшно Немци изгинули у Албанији и ово им иде у помоћ.

Опет, са једне стране бојимо се да се они не концентришу код Цариграда, јер ту Рус, како се говори, са Енглезом надире преко Црна мора. Онда у том случају рат би се одиста продужио, и шта би било са нама.

Чули смо такође да Америка хоће да повуче свог конзула из Немачке и да ће јој и она рат објавити. Још све државе нису заратиле и напослетку ћемо се измешати и ко зна како проћи. Само да се сачувамо, да децу од сваког зла сачувам па бих сретна била.

Данас са децом била код Боротине, и она је дешператна! Сваки зна своју бригу. Она жали једино за својом кућом. Муж и деца су поред ње! А како је мени тешко, знајући да си ти далеко и незнајући колико се мучиш и патиш.

18. децембар 1915. године, петак, Ћуприја

Данашњег дана су се чуле вести пријатне, само ако су истините. Дакле, Белгија ослобођена! Рус надире са свију страна. Немци више не довлаче војску. Њихови, говоре да је врло много изгинуло. Коњи црквају. Заробљенике пуштају и то се доводи у вези да Рус иде преко Мађарске, па нема где да се воде ти заробљеници.

Да је Софија сва у пламену, Рус је запалио, а од чике чух да ће Немци и Ћуприју да евакуишу, но то још није потврђена вест. Нека што је дошла из Београда каже како је Београд у великој опасности. Синоћ је лупао добош да после 6 сати не сме нико да се види на улици. Од синоћ гледамо после 6 рефлекторе њихове и то све у правцу Зајечара. Код Воје Ковачевића неки војници оставили бомбу, те случајно види један Немац однесе је и испале. Срећа те је видео иначе би незнајући страдали!

Вечерас је њихов Silvester[27]. Сутра им је нова година. Сад ће поноћ. Нисмо смеле лећи, бојимо се војника пијаних. Ево их где оглашују нову годину и пуцају много и није нам баш око срца пријатно. Тешко нама ако буде око Ћуприје борбе.

Како нам се чини њима не иде најбоље, збуњени су, а и ужурбани. Праве још један понтонски мост. Бог милостиви нек нас сачува до краја да останемо читави. Не знам. Бегам од своје мисли, ал' се бојим повлачења њиховог.

Шта је с' тобом, кад ћу чути од тебе вести, само да знам да си здрав и да могу да ти јавим да смо за сада сви добро, била бих за неко време безбрижна! Остарићу бринући за тебе и децу нашу!

[27] Немци 31. децембра славе Светог Силвестера.

19. децембар 1915. године, субота, Ћуприја

Данас су очеви. Лане овог дана деца су ти послала конац да те вежу, а данас ко зна шта мислиш. Сањаш ваљда у лепој Италији, као што се говори, да су сви српски официри у Италији и да им је дала два округа да се потпуно одмарају. То би заиста дивно било. Само да ли би могли да се одмарате?

Данас је опет дошло много војске из Параћина. Један официр каже да се бију у Македонији. А они ће директ на Скопље па после у Цариград. Изгледа да они мисле да су непобедиви, јер веле сад иду на Енглезе, да им отму оне њихове богате колоније. Дакле значи да још само Енглезе да бију и они ће овладати Европом.

По њиховом говору чини ми се да их у Цариграду само чекају и да ће они доћи без икаквих препрека своме циљу. А и то је један војник рекао да је до 24 дец. дат рок Грчкој да се изјасни. Дакле, идемо да видимо.

У вароши је потпун мир. Свако вече говоримо о вама, могуће да нас замишљате да више и не постојимо, а који зна да ли нас се и сећате ако посматрате из лепе Италије плаво азурно небо као и непрегледно море.

20. децембар 1915.године, недеља, Ћуприја

Данас је тачно десет месеци Нади. Златна је она, весела је и увек расположена! Нисам знала да пре тог времена бићемо заробљени и одвојени од наших милих. Сва војска што дође оде данас, неки говораху да иду право на Скопље, неки опет на Солун. Међутим, ми чујемо да је француски штаб у Кочане[28], да је Скопље у француске руке и да се бију код Куманова. У општини се говори да у Свилајнац грдно узимају по кућама за пречане избеглице. Ако је то истина онда верујем да Рус надире преко Мађарске. Општина одредила газдама овдашњим да дају прилог за Божић за сиротињу по 5 банке сваки. Данас су очеви. Јутрос сви кад су устали, сви ми још, док су у кревету били рекоше сањали тату. Да ли знаш који је данашњи дан, да ли си се сетио? Како често мислимо на тебе и надамо се.

21. децембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Јутрос рано лупао неки из општине да се сокак очисти. Тражили смо неког да платимо, па кад нема ја узех па лопатом сво ђубре и блато скупих па све са колицима уносих у авлију. У том дођоше гђе Вујићке и рекоше нам како је летео синоћ око 9 сати цепелин и како су Немци осветљавали га до поноћи. Долазио је од Зајечара. Жао ми је што и ми не видосмо јер смо седеле до после поноћи.

После, газда Сава нам рече да је нашој банци скочила вредност. Сад 10 дин. наших вреди 12 круна, а иначе до сад њихова банкнота од 10 круна вредила је 25 динара наших. И како су аероплани бацали хартије у којима пише да банке не мењамо, вреде више и да се још мало стрпимо. Дакле, чим је вредност скочила нашем новцу, значи да нам иде набоље!

[28] Град у Македонији.

Данас је лупао добош, ко неће да држи псе, нека их убије, а ко хоће да држи једног мора да плати 20 динара, ко хоће два, да плати 40 динара, а ко хоће три, онда 50 дин.

Један инжињер каже то је наређено да се убију пси зато што је било лешева па су пси јели, па да не побесне и онда уједу кога.

Бејах у кујни а Јоца дошао код Наде па јој каже: „Надо, Надо, ако Рус победи". А Нада му се наравно смеје, као да је разумела!

Нада се сама пусти и покушава да стоји, но наравно не може. Ал' је златна. Грубановићеве рекоше како су чуле да ће Немци да купе и официрске жене! Да л' то може да буде? А моја деца, где ћу ја без њих? Још нам рече газда Сава од 15. њиховог јануара долазе Бугари, а Немци и Мађари иду! Да ли је то истина?

22. децембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Сваки дан нешто ново. Данас чујемо да је борба велика на Овчем пољу. Да је команда француска у Криволаку и да је Цариград у савезничке руке. Скретничар Божа прича страшне ствари, од Арнаута како су убијали и пљачкали и каже да је опет неки скретничар видео Грубановића убијеног, као и Ђоку Марковића, шефа Врњачке Бање (Нишлија) и још њих двоје. За Миту тврди да је отишао у Ђевђелију са још једним аустријским бегунцем и да је Мита говорио: „Само да се дочепам Грчке." Дај Боже да је добро стигао.

Прича још да се наша војска састала са талијанском и да ју је ова свачим снабдела.

Овде међу митраљезе по вароши на извесним кућама. Дакле, до опасности ће доћи! И који зна како ћемо још ми проћи. Лупао је добош, свака кућа која је са сокака да метне у собу са сокака лампу да гори целу ноћ! И то већ нешто значи. Мама је купила 2 киле соли по 1.20 кгр.

Постала сам нервозна, не знам за тебе ништа, ни за све наше. Како вам је, да могу само да вас све видим из даљине да сте здрави, тад бих и ја била задовољна. Овако стрепим, стрепим.

Деца су добро, не разумеју ништа, топло им је, сити су. За децу друго и не треба. Зато мене срце боли, тишти ме свака мисао која се односи на тебе. Данас је тачно 2 месеца како су ушли! Дан за даном пролазе, а ми, да ли ћемо се скоро видети?

Командант места наређује и строго брани да се ништа не сме из околине из кућа ником узимати (кад све већ узеше!). А ми се надамо још помоћи! Они лепо на тенане оправљају и издају наредбе!

23. децембар 1915. године, среда, Ћуприја

Туциндан! Радимо, чистимо, обичаја само ради, јер у души нам се не мили. Цео дан смо у неком послу а не знамо шта нас сутра чека. У општини дају за банку 10 хартијица и свака од њих вреди 1 динар. То мора да се прима. Просто на леп начин узимају наш новац. Чујемо да је Крушевац евакуисан.

24. децембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Како нам је све празно и мртво! Данас је Бадње вече. Пре две године како смо овог дана уживали са нашом децом гледајући дивну јелку! Деца питају хоће ли ове године бити. Ја им рекох не, док је год тата у рату анђео неће донети јелку. Деца се радо сећају аутомобила!

Око срца нам је ладно. Мислимо се како је вама, сви нас се сећате, знате наш обичај, ми смо у топлом, имамо за сад, хвала Богу. А како ли је вама? У мислима вашим, ми смо вам у глави, и свом душом сте се пренели код нас. Где сте, Боже? Да ли је ово још за дуго? Како ће се издржати до краја? Ми се сви надамо. Кад ли ће нам то спасење доћи?

Јутрос око 9 сати пукоше 3 јака топа. Ми одмах сви истрчасмо радосни. Рекоше нам после да су то пуцали због њиховог празника, Три краља. Ноћу је отишло много војске, а Влајков момак каже да је гробље сво ушанчено! Што то? Добош је лупао да ко год има сакривене бомбе, казниће се смрћу.

Киша, ветар, гадно време, хладно, деца окупана, сва у чисто лепо и мирно спавају. А ја сам у мислима код тебе. Сад је 1 сат по поноћи. Могуће је да и ти не спаваш у ово доба, да сад само о нама мислиш. Верој, сву могућу пуцњаву радо бих трпела, само да вас све здраво дочекам!

25. децембар 1915. године, петак, Божић, Ћуприја

Говориле смо пре 2 месеца кад су Немци ушли у Ћуприју да ће до Божића све бити решео. Дакле ево га дође и он, па ништа не знамо. Дан по дан, сат по сат, а ми све живимо од данас до сутра. Докле ћемо овако? Чини ми се да до краја издржати не могу. Сад изгледа да ће да дођу Немци или Бугари да узму власт у своје руке. Луда кућа, и они не знају шта раде. Наша војска је у Скутарима[29]. Један Мађар рече другоме да су Бугари покварили ћуприју пред Скопљем, зато је и исти враћен за 8 дана у Ћуприју из Ниша, а и ћуприја пред Лесковцем је покварена. Наравно да то све треба нешто да значи. Главно је то да је нама, мени нарочито, здраво тешко! Тешко ми је јер не знам прво где си, како ти је, да не оскудеваш и гладујеш. Тешко ми је, јер смо остављени просто на милост и немилост овима. Стрепим за моју децу. Мислим, размишљам, како ћемо живети и већ спремам што да се латим рада! И теби је тешко јер ти ако имаш новаца, не можеш га нам послати! Чух данас од Руже да је пук. Љуб. Максимовић заробљен. Госпођа му прави мекике и зарађује у Крушевац. Како је заробљен не знам. Ал' страхујем, живот ми се губи мислећи на тебе.

26. децембар 1915. године, субота, Ћуприја

Данас је лупао добош да сутра сви буду кући јер ће се ићи по кућама и бити попис становништва. Била сам код гђе Вујић, ту је био неки господ. који је заробљен у Лесковцу, а био војник код Драгољуба. Прича за Драгољуба како је необично храбар. Каже још како је неки немачки и бугарски официр рекао: „Ако морамо дати Македонију, Срем, Банат, Бачку Србима, ми ћемо учинити покољ, па онда ћемо им дати земљу." Тога се бојим, од

[29] Постоје два места са тим називом у Грчкој. Једно је у округу Лаконија, друго у округу Сер.

тога стрепим. Сирота моја деца. Сретна су што не разумеју још за страх. А мени се душа и срце стеже од помисли шта све може да им се деси.

27. децембар 1915. године, недеља, Св.Стефан, Ћуприја

Мамина слава. Дан обичан, влажно, хладно, киша сваки час промиче. Направисмо жито, куписмо свећу. У том дође један из општине и пописа нас, као избеглице, свакога по имену, колико нас год има. Вели не знају ни сами зашто се прави тај попис, који мора да је до нове године готов. Каже како ће од 1ог и школе да почну. А рече нам да је синоћ била нека тајна седница, да су сви наши, Срби, морали изаћи из собе. Била су сва три команданта, из Параћина, Јагодине и Ћуприје, а не знају шта је.

Комшика до куће каже како су јутрос добили неко веће писмо, и 3–4 пута споменули Семендрија. Гђа Вујићка после подне била и каже да је на тој тајној седници говорено како је Грчка објавила Бугарској рат! И то је саопштено војницима. А двојица Немаца иду и говоре: „Но сад ћемо и са Румунима ратовати." За Румунију још ништа не знамо уз кога је. Овај Аустријанац сутра иде у Кос. Митровицу. Понео је писмо за Олу и обећао, ако је Ола тамо, да ће нам њен одговор послати по човеку.

Неки тврде да је Куманово у савезничке руке. Онда се ово не слаже да тај иде у Митровицу.

Држале чашицу Грубановићке. Веле како „ниси заробљен, ал' си тако нерасположен, као да су ти сви помрли у кући." То ти верујем. Колико ја бринем тако исто ти бринеш за нас. Само да знам да си здрав, кад дођеш све ћеш брзо заборавити, све муке.

28. децембар 1915. године, понедеоник, Ћуприја

Данас доста новости, само не знамо шта је у ствари. Говоре неки да је овај попис становништва зато да у случају њиховог одступања хоће да одводе све мушке, женске на више од 13 година. Ово је страшно ако буде истина, шта ће бити са мојом децом? Страх ме хвата кад на то помислим, мене ладна језа и дрхтавица хвата, не умем да кажем како се бојим. Боже молим ти се да то само не буде истина, разболим се просто кад на то помислим!

Овај што је требало да иде за Митровицу, иде за Феризовић. Но ипак и ту још неће ићи док не добије депешу из Ниша, коју стално очекује. Дакле, нешто код њих запиње. На овој малој реци код Микића направљено је 10 ћуприја и утврђују се Немци код села Бошљана. То је пред Св. Петку.

Чујемо да је Врање у савезничке руке и да Немци евакуишу Ниш. Говоре да ће све зробљенике довести у Добричево. Грдно у Јагодини има рањених Немаца и Бугара и за Митровицу чули смо да је наша. Из Врњаца сви су интернирани мушки, као и из Крушевца. Зато што је ту био заробљен један наш мајор. Обучен је био у цивилу, па тај мајор пуцао је на немачког официра с' леђа и убије га. Тог је мајора прогутала помрчина и то им је освета што су све мушке одвели! Чули смо да наши официри предводе савезничку војску!

Нерасположена сам услед те вести што хоће да одводе, не смем о томе да мислим, избегавам, јер ми се чини да ћу да полудим. Зар толике моје муке, бриге, па да ми деца на тај начин пропадну. Кад су са мном то је друго, а без мене то би било ужас. Само то милостиви Бог нек их омете и нека ми их све здраве сачува.

Чујемо за Русе да су страшни, њих морамо да се чувамо. Да ми је да кад то повлачење буде, са мојом децом да ме нестане, па кад Срби дођу опет да се вратимо. Ох боже, молим ти се сачувај ми децу од сваког зла!

29. децембар 1915. године, уторак, Ћуприја

Ноћас су мама и Ројка чуле пуцњаву. Многи говоре да су исто чули. Јуче је евакуисана њихова болница из Параћина. Изгледа да се они лепо и лагано евакуишу и повлаче без ларме, Бог да хоће само све на миру да прође.

Чули смо да је наша сва војска обучена у француско одело. Данас је добош лупао да се појавила зараза богиња, јуче су двоје умрли. Па се јавља грађанству ко се разболи да одмах јави општини.

Овај Мађар код Савиних хтео да говори са Феризовићем на телефон, јавили му да не може јер Скопље се не може добити, здраво је тешко. Може са Нишом. Тако још није отишао, видеће сутра опет да говори. Ми то доводимо у везу да не може с' тога ако се бију. Један господ. који је дошао из Београда каже да се много чује пуцњава. За Врање никако никога не пуштају. Данас сам прала, здраво само уморна. Уморим снагу, као и мозак, стално мислећи шта ће бити са нама, када ћеш доћи, да ли ћемо опет једаред наћи наше огњиште. Само да сте сви здрави!

30. децембар 1915. године, среда, Ћуприја

У њиховим новинама пише како су бомбардовали Солун. У Нишу интернирају грађанство. Новац наш, динар, вреди 65 пд., а круна 4 гроша. Каже госпођа једна из Ниша да је тамо све добро, свега има. Лебац 2 гроша. Било би још и више, говоре Бугари, да није покварен мост пред Софијом. То је загонетно. Једино са аероплана ако су на мост бачене бомбе. Французи и Енглези грабе да иду за Цариград. Довели су 50 хиљада Енглеза да што пре направе пругу од Солуна до Цариграда. Сад је 11 сати ноћу. Нешто су се ноћас узврдали, много пролазе, као и нека кола, товаре сандуке. Да хоће Бог да се само у миру повлаче. Хвала Богу, нама не досађују. Срећа те имамо мали стан, иначе би нас све стрпали у једну собу.

Чашица нам је казала данас да кроз 5 дана чућемо пуцњаву, понедеоник. Јавио је Танкосићев дух. Рекао је да неће злостављати, јер ће они грабити што пре да се навуку. То нам је и жеља, од тог злостављања највише и стрепимо. Још један дан па нова година. Хоћемо ли скоро дочекати радостан дан да се видимо. Ноћас сам те сањала. Тако бар у сну проведем лепе тренутке поред тебе Деца су добро. Молим Бога да их сачува од заразе. Данас је лупао добош да се појавила и колера и богиње. Данас је дошла сирота попадија из Ваљева, на туциндан је син сахрањен а она је дошла к' њему на бадњи дан, јадница.

31. децембар 1915. године, четвртак, Ћуприја

Последњи дан у 1915 год. Очекујемо нову 1916. годину. Да ли ће нам она срећу донети? Ми се сви надамо и с' нестрпљењем је очекујемо! За нас је жалосна нова година. Само бринемо за вас, где сте, како вас често спомињемо, да ли сте сви на окупу? Ако јесте, говорите и бринете о нама. Ви не знате за нас ништа, а могуће је, слушам, како су говорили да је Ћуприја у ваздух дигнута! За сад је добро, за доцније како ће бити не знамо.

Газда Сава каже да је лепо, кад је он по ручку долазио, на пијаци чуо топове, земља се затресе. Вероватно да се то чује од Пожаревца, јер из Свилајнца, Пожаревца, Градишта све су Немци евакуисали, нема њиховог ниједног војника. Боје се Руса од Черниваца ако прођу.

Један аустријски официр, иначе Србин, рекао је ово: „Кажем вам, мени би била пропаст кад би се дознало, ал' ја вам кажем, да ће вам донети нова година пријатне вести, ми смо у клопци." У Београду је страшна скупоћа. Месо 1 кило 5 дин. Маст 8. Џак од 75 к. брашна 120 круна. Једна госпођа хтела је ићи за Ниш, но казали су јој не може што је тамо силна војска. Данас је било плаћање за псе, грдни су пси убијени. Због стара годино. Срећан ти пут, никад да се не вратиш. ┼ А новој желим да ми донесе лепу жељу која ми лежи на срцу, а то је да се Никола што пре врати, здрав, весео у наш загрљај, као и сви остали.

1. јануар 1916. године, петак, Ћуприја

Предложих да нас нова 1916 год. затече за пуним столом. Тако и урадисмо, лепо постависмо и вечерасмо изнова, сарму од киселог купуса са сувим месом, и засладисмо колачићима с' медом. Сад је ред и на црну кафу.

Пожелесмо једна другој лепе жеље за наступајућу годину. У мислима послах и теби као и свима нашима искрене и топле жеље, теби највише, да се скоро вратите весели и здрави у круг ваше породице. Дакле, прими моје као и наше. Теби и свима, сретна нова 1916. година. Добро нам дошла Нова годино! Дај Боже да нам донесеш што пре наше драге и миле које жељно очекујемо!

Пронели су једног Немца опасно рањеног. Он вели да су савезници код Бујановца, то је испод Куршумлије. Да Степа Степановић иде ка Темишвару. Један коморџија, Аустријанац, казао је данас, видећете и знаћете за 8 дана где ће бити савезници ваши.

Решили смо кад буду долазили савезници, први који буде улазио, војник, официр, свеједно, да га закитимо са пешкиром од српског платна!

Данас су биле газда Савине ћерке и донеле грамофон. Мало веселости унео је у нашу кућу. У мислима смо се пренели у оно слатко и лепо доба. Војна музика, војска наша, трубе, добоши. Све то учинило је пријатан утисак на нас, да после дугог времена, чујемо нешто „наше".

Од како су ушли нисмо чули да имају добоша и трубе. Немачка музика није никаква.

Чујемо сад пред вече да су пред вече доведени 2 хиљаде интернираних. Страх нас и да их видимо.

Само да хоће да се ово што пре сврши, ова неизвесност нас уби. Који ће још да издржи ово, разболећу се од бриге. Па молим Бога само да нам да снаге да све те тешкоће издржимо, као и ти да будеш здрав да сав терет сносиш, па да те Бог награди, да се нађемо што пре сви здрави и весели.

2. јануар 1916. године, субота, Ћуприја

Данас смо чули пријатне вести. Мама је чула од Влајковог момка да наше ствари врло добро стоје. Грдна комора, од Пожаревца и доле долази и иде на Ужице. Ту јој је ваљда једини спас да изађу. Још рече како јој један Немац рекао: „За 8 дана мора бити неко примирје, мир, или ми морамо из Србије изаћи. У Сопоту има од војске свега 1 официр и 6 војника, а код нас овде на Балкану има 2 милиона Немаца." На грчком земљишту нема ни једног Бугарина нити Немца. Једна госпођица каже како је читала у њиховим новинама од 8. 1. 1916. да је Черковица[30] у грчким рукама. Ако је то истина, то је онда славно!" У њиховим новинама пише: „Српски војници који су на броју хиљаду били у Манастиру[31], Приштини, придодати су Енглезима да се са њима бору." Даље, да се краљ Петар захвалио краљу Костантину на срдачном пријему и гостопримству. Жеља нам је да се што пре повуку, и то у тишини, тако да ми то и не осетимо.

Од данас почесмо говорити у кући француски.

3. јануар 1916 године, недеља, Ћуприја

Да ли, Боже, треба да верујемо све што чујемо? Ми смо од свију одвојени, не знамо каква је истина. Много се надамо и очекујемо. Од неког господ. мама чула да се бију код Берана, а да су Немци узели Ловћен и Цетиње. Од Влајковог момка чусмо да је синоћ командант издао наредбу, ко проговори реч „Рус" добиће 25 батина. Види се да им Рус страх задаје.

Један Мађар рекао је, довешће његову жену и децу и даће много пара, овде је добро. Дакле и Мађар га се боји. Чујемо да је Буковина цела у руским рукама и да се он спушта преко Мађарске.

Уочи нове године лепо те сањах. Плакала сам, а и ноћас опет. Мама ноћас сањала Драгољуба, а Ројка Момчила. Узели смо двоја кола дрва из општине за 34 динара.

Чујемо да има и избеглица бугарских, но ја у то не верујем. По Немцима, њима на свим фронтовима дивно иде, они само свуда напредују. Изгледа да лажу сами себе, или да је све то истина, ратна срећа, а ми се само заваравамо лепом надом.

За Београд причају да је страшно утврђен. Тамо где је неко у кући остао све је сачувано, а где је кућа била празна износили су шпедитерским колима. Душа ме боле, здравље ћу, чини ми се, изгубити од бола. Само да ти што пре дођеш, лакше ћу све сносити. Крушевац, Ниш, то је препуно војника, Немаца.

4. јануар 1916. године, понедеоник, Ћуприја

Чули смо да је Ловћен и Цетиње пало. Да Руси свуда добијају батина, и добрих батина. Да су Турци страшно тукли Енглезе на Дарданеле. Турци траже да тај дан празнују и да се одликују јунаци са орденима нарочито за тај дан. Даље, говори се да Немци у случају предавања (бегања) смеју само Талијанима предати се. Зар још можемо да се надамо. Могуће да би нам био спас само Румунија. Кад ли ће она ступити? Најпаметније ради, да

[30] Насеље на југу Албаније.

[31] Може да се ондоси на насеље Манастир код Нишке Бање или истоимено насеље код Прилепа.

је најмање кошта а највише да добије. Сутра иде за Београд Дара Борота. Дадох јој писмо за газду и Ексик Перу, као и гђи Пинтеровићки да нас извести о нашим кућама. У Младеновцу наши интернирани много умиру од глади. Узех 1 кило из општине за 120 пд. Само да се сврши! Вечерас, рече нам бандист да је Црна Гора тражила мир, а Виљем је казао нека положи оружје. Она се предала. Немци, види се имају леп план. Они иду сигурно, свуда стигну. Шта раде ту наши савезници? Зар је право да ми због њих пропадамо. И то је жалостан савез.

Бугари од јуче узели власт у Параћину. Ћуприју и Ниш не да им Немац, зато што им требају фабрике.

Не знам, изгубила сам сваку наду не осећам да сте ви на хрђавом месту, ал' се бринем, знам да ће те брига убити. То и мене једи, то ће ме сатрти. Цветковићка кроз 5–6 дана долази.

5. јануар 1916. године, уторак, Ћуприја

Дакле, све је лаж! Да није те лажи, зар бисмо могли до данас све издржати? Не. И то ће све тако ићи док свему не дође крај! За нас је велика жалост. Вероватно да ми још и не сањамо какво нас зло чека. Јутрос раније дође Величковић и рече нам како је неки Сима Пеливановић дотрчао из општине и казао им да је дошло званично у општини да је Румунија објавила рат Аустрији. Верујем да би нам то био спас ако би она заиста ступила. Но сумњам, још неће, чека она још подеснији тренутак за њих, лукава је она!

Бугари су дошли да узму власт по селима, јер нема за та место довољно Мађара и Аустријанаца. Међутим, тврде да у Свилајнцу је без икакве њихове власти.

„Српско-бугарски бал у Зајечару" показује шта све они могу са нама да чине. Зашли Бугари по кућама и звали све убаве момичке да дођу. Буниле су се све ал' су морале. Тада су они играли, а Немци су седели и слатко се смејали тако лепом српско-бугарском балу. Жалосно је то, како ми морамо да патимо!

Кад је Пашић бегао из Крушевца казао је: „Сад се спасавајте, само се немојте предавати." Он је сео у аутомобил, а ови људи осташе забезекнути. На шта да се спасу, како? То је све он крив, цела влада, краљ, за ово наше страдање, а они су се осигурали новцем и ено их на Крфу, уживају, као Путник са својом фамилијом! Деца њихова нек испаштају, временом, као што се ми сада мучимо и патимо!

Мене је страх да Аустро–Мађари који су заузели Црну Гору не зађу нашима за леђа који су у Албанији. То је што мене једи и задаје велику бригу. Кад је већ тако да морамо пропасти, боље је да се предаду па да дођу сви кућама, па свеједно под ким било, нека нам буде добро само. Не осећам ништа више за отаџбину, мени си ти све, као и отаџбина. Овако ко зна ако сте у Италији, сваки гледа свој интерес, она неће забадава да вас храни и снабдева, метнуће вас у строј, па ће и то мало Срба изгинути. И шта ћемо ми без вас, шта ће ова деца без оца?! Красно, страхота једна. Зебем од помисли да можете заробљени бити, па да се мучите, гладујете, зебете, као ови овде јадници. Бог милостиви нек вас до краја чува.

Краљ Никола срео наше избеглице у Црној Гори. Они му викали живео, он их отпоздрави, говорећи им да се надају у Бога и савезнике. На то је рекао један школски учитељ који је 4 сина изгубио у рату: „Ваше величанство, ми се надамо, само је Бог високо, а Руси су далеко." (То у њиховим новинама пише). Данас је Дара Борота требала отићи у

Београд. Дали смо јој писма и молили да обиђе наше куће и да јави по прилици. И ми решавамо за Београд, ако Бог да, с' пролећа. Видећемо прво шта је са кућом, па ако је Јовановић тамо и ако добро зарађује ићи ћемо. Прекјуче је прошао директ воз, луксуз zug од Берлина до Софије. Машина је била сва окићена зеленилом. Благо њима како се радују, како је нама, у нашој души жалосно! Данас узеле фрајлу Грубановићке.

Дани су дивни. У свему су сретни и ако их Немачка све победи треба јој се честитати. Срамота да их она све бије!

6. јануар 1916. године, среда, Богојављење, Ћуприја

Данас је у цркви била служба, било је пуно Бугара. Давали су свету водицу. Никоме више ништа не верујем. Данас је био код нас вице–конзул Јосиповић (он је у Бечу био) па каже како је чуо да су наши сви добили чин од мајора навише, да су се придружили талијанској војсци. Наравно, он вели, да ће је талијанска војска хранити и плаћати, ал' ће је зато метнути у фронт. Природно је да ће своје људе штедети. Да су паметни па да се лепо врате, нек се предају Немцима. Боље им да сачувају свој живот. Сад стрепим шта ће бити с тобом, са вама свима, бојим се да ли ћемо се и видети. Сад је тек опасност велика, тешко мени, тешко нама свима, зар овакав крај да дочекамо. Упустили су нас савезници, пропали смо сасвим. Па зар и наши сви да изгину? Да нису упустили Србију не би ови дошли довде. Од Румуније се много не надам, она ће уценити Немачку с' тим што ће остати неутрални, па ће опет добити.

У Смедереву Немци су срушили град. Глупост да то нису чували као успомену. Све дотерују у ред, као да су сигурни да неће никад више изаћи. Из Београда је грдно однешено у Пешту свиња и живине. Имају шта и да виде, они су тога жељни!

Немци, Бугари и Турци бомбардују Солун. Шта ли раде они сви који побегоше из Београда сад у Солуну? Говори се да је ноћас прошао цар Виљем за Ниш. Ројка ће доцније ићи за Београд, мора се о нечем озбиљно мислити. Елезовићка иде сутра за Београд, јавиће нам одмах за ствари.

Боже, молим ти се само да се што пре вратите. Само да дођете, па ма шта после било, ове бриге ће ме убити незнајући шта је са вама.

7. јануар 1916. године, четвртак, Ћуприја

Јутрос пронео се глас да су Немци узели Солун. Не знамо да ли смемо то да верујемо. Изгледа да им је срећа наклоњена те све добијају. Данас оде Елезовићка за Београд, известиће нас из ortskommando[32] за наше станове. Сутра иде стара Вујићка за Ниш, дала сам јој писмо и замолила да однесе оцу и дади. Вечерас мами рече овај без ноге, да Немци морају ићи на своје земљиште зато што су у њ ушли Французи дубоко. А чуо је, вели, да Румунија са Русом много надире. Остаће Аустријанац, Мађар и Бугарин. Просто никоме не можемо да верујемо. Тек за нас је ова страшна неизвесност, за наше убиство. Није ми добро, трбух ми је много осетљив. Сигурно услед штрапаца. Да дођеш ишли би у бању да се опоравимо! Данас почели дрва трошити.

[32] Локална команда.

8. јануар 1916. године, петак, Ћуприја

Од данас је опет обустављен воз за 15 дана. Данас је у Ниш отишла стара Вујићка, однела је дади и оцу писмо. Данас Зора говори како мисли од 14. да учи децу. Решавам се, бринем, докле ће ово стање трајати, а дала бих Драгана и Мигода да уче први разред. По десет динара за сваког. Штедећу од уста, а за децу ћу имати. Говори се да су Румуни са Русима, да Немцима не иде добро, да се они повлаче, да ће само остати овде Бугари и Аустријанци и Немци ће се склонити. Чули смо такође да се и Албанија предала. Не смем планова да правим, само се ти врати па ће бити све дивно. То треба издржати. Да могу само да начујем где си, како знам да бринеш, и то много. Па кој зна још за колико времена у кући Панџеловој у Београд је колерично одељење. Ја знам да се спремим ван вароши!

9. јануар 1916. године, субота, Ћуприја

Данас смо се решиле да идемо кроз 2 месеца у Београд. Чујемо да ће доћи Бугари. Видећемо шта ће нам јавити Елезовићка и ова дрва да потрошимо, па ћемо се тврдо решити. Да останемо у Ћуприји без новаца не можемо. Чекати последњу пару да потрошимо и то не можемо. Дакле кроз 2 месеца, а дотле ће се још нешто више но данас знати.

Вечерас око 8 дођоше тројица, бајаги траже вешерку. Јавили смо стражарима, Мађарима. Рекли нам да се само закључамо. Ништа не чујемо. Сад већ ништа и не верујемо. Само да се вратите, за друго ми је све свеједно. Овако ћемо излудети од бриге. Боже, дај да се ово сврши. Колико само мислимо о вама. Сав мој рад, све што учиним преко дана, све то иде теби, ти си ми једина мисао данас. Перо ово није у стању да опише како је мени и шта све моја душа осећа, колико бриге и колика патња!

Спремили су дирекe за електрику, зато не верујем да ће Бугари узети власт, јер Немци неће за њих улепшавати варош!

10. јануар 1916. године, недеља, Ћуприја

Прође и данашњи дан. Све по старом. Мађари савесно врше своје стражарење. Дан магловити, пада и киша и снег, време мокро, влажно, душу ти помрачује, убија ти сваку вољу за живот. Докле овако мучење? Шта ће најзад бити са нама? То се питамо сваки дан. А шта је са вама, са нашима? То нам никако не избија из главе. Како вам је, да ли се мучите. Па увек се само питамо, а не умемо себи да одговоримо.

Данас су дошли Трифуновићеви из Крушевца. Вратили су се. Срећа што нисмо одавде нигде ишли. Намучили се сви који су бегали. Од данас, хвала Богу, добро нам је. Да смо бегали морали би се вратити као ево сви што се враћају. А велико је питање да ли би нашли ово мало сиротиње које би наравно оставили. И могуће да би ми у бегању деца назебла. Овако, хвала милостивом Богу, нека овако потраје до свршетка, бићу веома сретна у том погледу. И они мисле кроз 2 месеца у Београд. Сад се грдно свет враћа. Само ми рекоше да на станици прегледају (у Београду) ствари и да остављају само по 5 кила брашна. У том случају је опасно ићи. Известићемо се. Деца су, хвала Богу, добро. Весела су. Спомињу те често, кад тата дође, имаћемо то и то. Кад ли ће то бити?

11. јануар 1916. године, понедеоник, Ћуприја

Ако је веровати данас су причали да су Немци потиснути за 10 км од Солуна. Французи су се утврдили јако, веле топ до топа, значи да ће ипак овако трајати дуго. Чује се да су се Бугари са Немцима посвађали и да су 2 Бугара били ухапшени, што су се противили Немцима. Данас међу дирекe, тј. бандере за електрику, то чине наши заробљеници на кулук, који се веома жале.

Нашег 6. јануара било је у Београду велико освећење водице, као што је код нас Срба обичај. Тог дана дошао је Цар Виљем, присуствовао је паради. Ишао је и у Ниш. У Софији је краљу Фердинанду предао маршалску палицу.

У њиховим новинама пише да се у Берковици, на граници Бесарабије чује јака канонада. Руси су на тај фронт бацили милион људи, борба се води двадесет дана! На сваки начин Немци имају мање ту војника. Једна госпођа је хтела ићи у Призрен, командант јој је казао: „Не може ићи, јер се у Албанији воде борбе." Још пише у новинама да је наша војска радосно дочекана од народа талијанског, ал' им је као дато на знање да наша војска иде у Француску или Швајцарску, да не би декуражирали њихов народ, да су наши тражили тромесечну плату!

Чуде се да су Талијани дозволили да узму Аустро–Мађари Ловћен. То им је био сигуран, а Талијани су мислили да ту направе сигурно утврђење од Аустријанаца.

Говоре неки да су ноћас до 3 чули пуцање. Шпијуна има много, зато строго водимо рачуна где говоримо.

Вечерас је диван месец. Звезда је једна летела дуго, још никад у животу нисам тако што видела.

Да ли сте у Италији? Неки говоре да сте у Црној Гори. Па и она нема себе да брани, а камоли вас. Зуцка се да се није она предала већ продала. Кој би знао праву истину. Само да нам ви дођете, ми би били сретни и задовољни.

12. јануар 1916. године, уторак, Ћуприја

Колико ли ће овај европски рат трајати? Дакле, говори се да је Персија објавила рат Русији. А Кина, Јапан да су објавиле Немачкој. Сад веле, Немачка тражи мир. И ови постављају неке услове, ал' тако да се сви врате на своје земљиште. Чујемо да ће на Св. Саву бити неко изненађење, пријатно и за Немце, па и за нас. Шта је, још не знамо.

На Св. Саву је Виљемов рођендан. Но то за нас нема никакве важности. Само мир да хоће да закључе, па све после нек преговарају само ви да што пре дођете.

За пензије говори се да се издају у Београду и да ће свуда у окружним местима издавати. Од сутра се надамо, од Елезовићке писмо са зебњом очекујем, да ли је пропало или не. Бог милостиви нека ми сачува у том случају кад се све сврши и Никола весео врати дању 50 динара за сиротињу. Као благодарност Богу за сачуване ствари.

13. јануар 1916. године, среда, Ћуприја

Јутрос је мама била код ortskommandant, као што јој је казао да дође кад се нада писму Елезовићкином. Он јој је казао да то не може да буде и да за цивиле нема поште. Како је то велики јед! Једва смо чекале да знамо шта је са нашим кућама. Решене смо на све. И он прво нам обећао, па сад вели не може. Животиња. Крајњи безобразлук. Лупао је добош, а ићи ће и пандур по кућама, да каже да сви морају да се пелцују. И ја ћу, ако бог да, сву децу да пелцујем.

Пошто ће кроз који дан ићи стара гђа Бркић у Београд, то мислимо да и Ројка иде са њом, тако да једаред будемо начисто шта имамо у кући. Да се извести за Јовановића да ли је тамо и да се мисли нешто радити, јер кад се ово поједе не можемо од ваздуха живети. Па ће се опет са њом вратити. Страх ме хвата од брига. Говоре да ово може да траје и годину, а и две. Па шта ће бити од нас! Ми бар за сад не осећамо ни глад ни хладноћу. А ви? Који зна како вам је страшно, не смемо ни да мислимо шта све може да нас снађе!

14. јануар 1916. године, четвртак, Св. Сава, Ћуприја

Ево га прође и Св. Сава. То што очекивасмо не дође. Што обећаваше да ће бити за нас нека пријатна новост не чусмо. Дакле, све је лаж, све је измишљотина.

Данас је цара Виљема дан! Никаква весеља нису била, нити пијанки. Чујемо да кад су пошли на Србију да им је наређено да нигде никакво весеље не чине, као ни насиље. Јер речено им је не зна се на послетку чија ће бити победа!

Дакле, Ћуприја је подељена на пола. Пола је припала Бугарима, а пола Немцима. Наш је крај припао Бугарима. То ће нас натерати да што пре одемо одавде. Данас у подне прошла је прва бугарска стража. Ти су казали: „Морамо и ми да одводимо мушке, јер ако што буде мушке са жене ће нас са камење потикају!“ Не знам, тек очајна сам. Како ће ово са нама бити? Да ми није моје деце, не би ме било међ живима!

15. јануар 1916. године, петак, Ћуприја

Данас говоре да су Французи страшно потукли Немце код Солуна и да су их потисли за 60 км. У вароши се све о томе зуцка, но то се све шапуће јер има много шпијуна. Кажу да четири ноћи грдно је пешака отишло ка Параћину, као и копљаника. Сад не смемо ни да верујемо. И досад све тако говораху а оно беше лаж.

Французи код Солуна имају три хиљаде топова, а за Црну Гору тврде да се није предала.

Надица ми није добро, изашао јој чир иза десног увета, мећем јој цицвару да провали, имала и ватру ноћас. Деца су иначе, хвала Богу, добро.

Ројка сутра иде са гђа Бркићком у Београд да види наше куће, враћа се кроз који дан.

И Грубановићеве изгледа да ће се решити да иду у Београд. Зове их госп. Величковић да дођу код њих у стан.

16. јануар 1916. године, субота, Ћуприја

Баш је човек као нека ствар, данас јесте овде, а сутра је тамо. Дакле, власт је у бугарским рукама. Данас нам била газдарица од куће, казала је да морамо да се селимо, неће она за ништа да зна и оде те нас тужи код бугарског команданта. Дође један општинар по мене и ја одем. Лепо ме примио. Ја сам му се представила као што сам, официрска жена са ситном децом, и казала му целу истину. Казао је да не бринем, тада је јавио газдарици да ми до 1ог феб. не сме досађивати. Тада ми рече да је изашла наредба да све избеглице морају се вратити својој кући у Београд до 1ог фебруара. Ја га упитах како ћу због кирије кад пођем, јер ја не могу да платим, он се насмејао па је казао да не бринем. Понудио ми фотељу и прими ме учтиво и лепо. Тако хоћемо–нећемо, морамо ићи у Београд. Баш бринем шта је са кућу. Ројка је данас отишла за Београд, вратиће се брзо. Баш нас малер тера, данас је та наредба изашла за идење и то може од данас директ за Београд одавде, а Ројка је јутрос око 7 са гђом Бркићком отишла за Јагодину, ту ће јој се оверити објава и продужиће за кућу. Да је се знало, колико би лакше било ићи одавде.

Над Битољом бачене су 200 бомби. Енглези су у здраво запетим односима са Талијанима због угља кога Талијани немају, а добијају из Енглеске.

У њиховим новинама пише да се Црногорци боре и одуговлаче да би се састали са српском војском, да је краљ Никола са фамилијом отишао за Lyon.

Код Солуна се боре, но сад су се мало утишали, то је сигурно предзнак буре. Да смем, пре него што пођемо за Београд отишла бих до Ниша, но не смем, бојим се да обуставе саобраћај. Како бих без моје деце.

Ти и не сањаш шта је са нама! Мислили смо ићи, но доцније, кад буду дрва јефтинија. Главно ми је да се сретно докутурамо до куће, да нађемо све наше, па ће бог помоћи да се и ви здрави и весели вратите к' нама који вас сваки дан ишчекујемо!

17. јануар 1916. године, недеља, Ћуприја

Све по старом. Никакве промене, сем данашње јаке хладноће. Велика ми је брига што морамо ићи у Београд. Како ћемо по овој хладноћи, дрва кући немамо? Сад ми је само брига да деца добро и здраво стигну, а за остало Бог ће се старати о нама.

Говори се да се бију код Криволака. Црна Гора није се предала, већ је само пропустила да краљ Никола побегне. Мисли се да је план Русије да Немци само дођу до мора, ту их чека Енглеска флота. Тада би сви били заробљеници, онда би то ишло у трампу. Чујемо да је Француска уложила 30 милиона, зато ће се сад и чиновничким фамилијама издавати плата 40 % и то у крунама. Кад ли ћеш доћи, шта ће бити са нама?

18. јануар 1916. године, понедеоник, Ћуприја

Пре пола сата (сад је пола 8 увече) мама и ја из авлије гледале смо аероплан! Из собе чули смо како зврчи, нарочито Драган који јединствен слух има, одмах је познао да је аероплан. Нас две изаћемо и Миле од преко пута обрати нам пажњу ка небу, како од једаред нека се светлост појави па је нестане. И заиста, одједаред светлост, као велика звезда са

појави па изчезне. Дакле, уверише смо се да је заиста аероплан и отишао је ка Параћину. Један Немац рече: „Nicht deutsche, das francis.“[33]

Заиста је то наука, то је савршенство, летети ноћу! Каква кураж! Који зна одакле долази и у каквом циљу!

И данас је лупао добош да се иде за Београд и да се нико не вића око пруге жељезнице беспослен!

Рojку с’ нестрпљењем очекујемо, и она који зна какве ће нам гласе донети. Најзад, све нек пропадне само ви дођите. Данас ми млада Вујићка донела писмо од Даце. Жао ми много за Миту. Сирома. Но даће Бог те ћемо се опет скоро састати.

19. јануар 1916. године, уторак, Ћуприја

Данас је лупао добош, да се све избеглице из пограничних места јаве, да иду својим кућама. Имају за воз фрај, не плаћају ни превоз ствари, ни одјаву, и добијају кола за ствари бесплатно. Данас оцу послала опет писмо по гђи Вујићки и послала им две слике, нашу групну и Анђицу. Знам да ће се радовати.

Синоћ је летео немачки цепелин, јутрос се опет око 8 сати вратио. Рojки се надамо сутра. Са страхом је очекујемо, она већ има у руке судбину наших кућа.

Јављено је да се сваки врати својој кући, нарочито је зато одређен рок, ко дотле не дође ствари ће му се продати, а имање задржаће држава. Страшно.

Као и за псе. Скупили 5–6 хиљаде па сад и не воде о томе рачуна. А у Јагодину од трговаца узели већ за три месеца порез! Зашто то још кад није свршено са Србијом? И у Крушевцу као и у Смедереву, је бугарска власт. Говори се да су сви Немци у фронт, па зато сад постављају Бугаре.

20. јануар 1916. године, среда, Ћуприја

Данас је Нади тачно 11 месеци. Здраво је матора. Чир јој прошао и сад је весела. Рojка данас не дође. Надамо јој се сутра. Чује се да је Влашка ступила у акцију и то уз нас, а Грчку је присилила Енглеска да ступи са нама. Чак се говори да се бију на Ретким Буквама[34]. Грдан свет иде за Београд. Ми кад ћемо не знамо, баш ми је то велика брига. Зуцка се да ће опет Бугари да оду, ал’ никако се не слажу. Бугари су незадовољни са нашим сељацима, што кад продају нешто не иду одмах кући, већ се скупљају у гомилама и разговарају!

Кроз дан два биће 3 месеца како нам ови дођоше незвани. Кад ће доћи то сретно време да се вратимо, да опет дишемо чистога српскога ваздуха! Само да буде што пре, изгледа ми да нећу тај тренутак блаженства дочекати!

21. јануар 1916. године, четвртак, Ћуприја

И данас Рojка не дође! Са зебњом је очекујем, да једаред знам шта је са нашом кућом. Бугари већ Србе заводе по презимену њиховом, као рецимо Бајалов, Аранђелов. У Параћину већ су такве и фирме на дућанима. У Алексинцу је наређено да 5 дана избеглице

[33] Није немачки, француски је.
[34] Насеље у Македонији.

морају бити својим кућама. Бугари све интернирају мушке и одводе их. Бугари су два попа у Нишу обесили, попа Тадију и попа Јанковића.

Чује се да су Руси узели Варну. Ако је то истина онда је Русима пут отворен за Бугарску. Два Чеха рекоше да је страшна битка код Штимља[35]. И синоћ је прошао санитетски воз са 70 вагона пуних рањеника. Жена није дошла да пере. Опрала сам цео велики веш. Грабим да би понеле све чисто у Београд. Грдан свет се враћа за Београд. Мама ће ићи код команданта, да га замоли да не платимо воз. Да ли ти сад и сањаш да смо ми у лому и вашару? Који зна шта ти о нама мислиш, да смо страдали и да нас нема међу живима? Хвала Богу, само и ви овако будите па ћемо дочекати радостан дан да будемо заједно. Српска војска предводи Французе. Јест и то смо чули да је Енглеска Немачкој ставила на знање да за 4 месеца мора бити мир. Немачка као пристаје с' тим да Русија плати сву одштету!

22. јануар 1916. године, петак, Ћуприја

Тачно је данас три месеца како су нас Немци посетили у Ћуприји! Време пролази, дан за даном, а шта ви о нама мислите, да ли осећате да нам је добро или није?

Не може човек да озбиљно мисли, шта је ово са нама? Зар нам је таква зла судбина? Па тај Рус, шта му вреди толико људство кад нема знања? Па зар је право да ми страдамо због других? Страшно! У глави се налази једна збрка која те на послетку начини лудом! Очајање ће нас довести до лудила!

Немцима је срећа наклоњена, иде им свугде. Над Паризом лети цепелин и баца бомбе, а Французи су своју војску одвојили и у Азију! Будале, кад морам рећи.

Нас Немци у њиховим новинама називају „пси", говоре, тј. пишу, како се српска војска повлачи из Црне Горе и Албаније да би пресекла пут Аустријанцима. Да на Крфу има 150 хиљада наших војника и 250 официра, као да је тамо и престолонаследник. Пре неки дан је тамо умро Путник.

Ројка још није дошла. Баш ми бриге задаје! Гувернер је издао наредбу да сваки који од избеглица дође у Београд јави колико има намирница, ал' ништа не узимају. На маст се плаћа на кило грош, као трошарина. Кад морам, да ми је да сам већ тамо, само да дођемо једаред, а знам да ме чека и тамо доста брига. Та брига која ме никад не оставља.

23. јануар 1916. године, субота, Ћуприја

Где је наша лепа слобода! Да ли је ово све могуће што се око нас дешава? Да ли је то збиља да нећемо никад бити оно што смо били? Душа боли, чини ми се да не могу паметно ни да мислим! Не разумем, постајем сваким даном глупља!

Ројка није ни данас дошла! Чули смо да женском свету не дају да се врате. Још сутра ћемо јој се надати па ћемо од сутра почети паковати. У име Бога кренућемо се у суботу (данас 8 дана). Бринем како ћу са децом, воз ноћу полази тек око 11. Мама је данас ишла шефу, који је казао да само кабасте ствари не примају као астале, ормане. Све друго спаковано у сандуцима примају. Сад баш мама чита новине београдске на хрватском, о свачем пишу, као и оне наше!

Бугари довели већ њихове чиновнике порезнике а од првог биће уређена и пошта.

[35] Насеље на југу Косова и Метохије.

Страхујем од свега, како ћемо доћи до Београда. Деца мала, зимње доба, а морамо, терају нас. Не знамо да ли уопште имамо што код куће. Преко сваке мере нам је тешко.

Немци су данас ишли са митраљезима на Параћин. Аутомобила Црвеног крста много је отишло ка Параћину. На 50 њих, рањеника пуна је Јагодина. Сад ће опет овде да их донесу. Негде се води борба, види се по рањеницима, само ми не знамо где је то. Какве тешке дане и часове проводимо! Тешко нама и нашој деци.

24. јануар 1916. године, недеља, Ћуприја

Сваким даном чујемо по неку новост, но већ ништа не верујемо. Тако нас је та лаж и одржала до данас. Немци и Мађари иду кроз 3–4 дана, остају само Бугари.

Немци скидају жице, ваде дирекe, ми верујемо да неће да оставе Бугарима оно што су они направили! Била ми Дара Трифуновић, она иде сад у среду за Београд. Анђа ми је нешто кисела. Има мале крајнике, а изгледа да је мало покварила и стомак, само да су ми здрави. Ројка није ни данас дошла!

25. јануар 1916. године, понедеоник, Ћуприја

Данас ми је рођендан. Године пролазе и ја уђох у 33ћу! Каква ли ће ми бити ова година? Пуна трња или пуна цвећа? То идемо да видимо.

У сретно време на данашњи дан добила бих од тебе честитку, и то и картом и депешом, а данас ти си далеко од мене. Верујем чврсто да си ме се сетио!

Ројка није дошла. Послала писмо и каже да дођем што пре. Браве су све обијене. Код мене све изнешено из сале, као и шпархет, но нађено доста у комшилуку. Служили се официри, а прво су становали. Верујем да је много однешено. То ћу ја видети кад дођем. Како ми је тешко, тешко и претешко. Тешко нама!

Ројка неће долазити, јер још сад носе Мађари из кућа где никога нема, те ће остати да чува, док ми не дођемо. Пише да се примећује нека ужурбаност и чула се пуцњава потмула и то у растојању од 3–5 минута!

Терајући нас у Београд могуће да идемо у сусрет смрти! Бог једини нек нам помогне. Деца се сва радују.

26. јануар 1916. године, уторак, Ћуприја

Пакујемо се, идемо ако Бог да здравља у суботу. Мора се. Анђа ми је кисела, има крајнике, а изгледа и да је мало покварила стомак. Волем што смо пут одложили за суботу због Анђе, да буде здрава, јер и време се променило, магла, влажно, сипи. Дакле, то је за нашу срећу.

Добривоје Лазаревић јавио се из Софије, заробљен је од Бугара, каже да му је добро.

И ви будите заробљени, само живите, тако да се можемо видети!

Била Савка, вели да се и овде осећа нека ужурбаност, да Влашка надире. Дај Боже да све то може да буде, само који зна када.

Ројка неће долазити.

27. јануар 1916. године, среда, Ћуприја

Увелико се пакујемо. Један лом и вашар по целој кући. Све што нам не треба продајемо. И данас од Ројке добисмо писмо. Моје је сребро однешено, ћилим пиротски такође, асталски веш такође. Ја кад одем видећу шта ми све фали. Говоре нам како је Београд миниран! Па шта можемо? Наређено је да се све избеглице врате. Нека нас Бог чува! Чули смо да су Бугари много официра заробили код Љум–Куле и то виших официра. Већ молим Бога, боље да сте и заробљени, но да вам се деси каква несрећа!

Говори се да су Немци дали Бугарима и Јагодину, а неки кажу да и до Београда! Вероватно да Немци имају неку прпу, а са Бугарима, лако ће једу они њих истерати само ако треба.

Још су у Црној Гори. Даље не могу да пробију. Тако бар причају. Хране недостаје, осећа се и код њих глад и мисли се да за 4 недеље Немачка мора да тражи мир. Енглеска ће је приморати. Маст им је нестала, па се чује да ће опет по кућама да реквирирају!

Да ли осећаш што у души за нас! Шта мислиш о нама, брига ће те сатрти, тако да нећемо имати после довољно здравља и снаге за ову децу!

28. јануар 1916. године, четвртак, Ћуприја

Данас ме страховито боле глава. Мама у велико пакује, деца немирна, а ја лежим и бринем како ћемо путовати.

29. јануар 1916. године, петак, Ћуприја

И данас ми је тешко али ипак вучем се. Данас је страшно време. Киша са снегом цео дан пада. Ладно, влажно, ни пре ни после такво време!

Ствари врло пријатне се чују, воз санитетски стално пролази, пун је рањеника. Говори се да савезници надиру, са Румунијом. Енглеска је закупила сву храну у Румунији, тако је ова одбила 25 хиљада вагона жита Немачкој. Сутра путујемо, чини ми се никада нећемо отпутовати. Данас је Јоцкин дан, напунио је 4 године.

30. јануар 1916. године, субота, Ћуприја

Страшно нам је од вашара. Лом по целој кући. Не пада ништа, али лапавица страшна! Одох у тањиге са децом на станицу, мама дође са стварима доцкан. Око 11 сати уђемо у фургон са децом и ту им на сандуке наместимо душек, те су деца лепо спавала, а нас две смрзле смо се!

31. јануар 1916. године, недеља, Београд

Путовали смо доста добро. Дремале смо такође. Ладно је било много. У Београд смо стигли око 1 сата у подне. На перону смо се мрзли до 4 сата јер оверају објаве. Деца плачу, помодрели, прозебли, гладни, страшно, туга ме да их гледам, мама тражи да их прогура,

ал' не може. У то доба наиђе један официр, мама га замоли те тако нам овере. Одем ја кући са децом а Ројка дође код маме. Децу угрејем чајем и колачима што је тетка купила. Мама је дошла тек после осам сати, пропаде од хладноће! Сад смо кући, сад како бог да! Уморни смо много.

1. фебруар 1916. године, понедеоник, Београд

На брзу руку спремих и одох у мој стан! Страшно, срамно шта су све порадили у мојој кући. Сав је мебл био изнешен у комшилук, но срећом Ројка је нашла. У спаваћој соби ћумур, гареж по целој соби, све разбацано. Николине књиге, свуда по целој авлији и комшилуку, то просто човек не може да замисли ту слику док не види. Душа ме је болела кад сам видела тај хаос у мојој кући! Опоганили се и у кутији од конзерве, па метнули у креденац. Усране гаће оставили у порцуланском лавору. Ормане ми све полупали. Клозети све напуњени, искидани. Страшно, просто да излудим. Сребро сво однешено, као и ауфсаци[36] и друге од вредности ствари. Однешено је и нешто од сервиса, а и од чаша. Ужета однешена са тавана. У Живковићкин стан нађох један орман као и један пресвучен федермадрац. То ћу пренети у мој стан. Г. Пера Ексик рече ми: „Пренесите то, па ћутите, и вама су однели." Ја му рекох, као и прија Ранђи: „Однећу ал' тако да ви сви знате, да у случају да неко дође и то тражи може га узети."

Прија Ранђа ми рече да се жали много на Петровићеве. Видела је своје грдне ствари код њих, вели: „Спавала сам на мом рођеном јастуку." Не могу да верују за њих, ја их сматрах за пријатеље.[37]

2. фебруар 1916. године, уторак, Београд

И данас одох у мој стан да га мало раскрчим. Не знам с' ког краја да почнем, свуда лом и пржавштина. Распремих најпотребније и видех шта ми је још остало од моје сиротиње. Петровићеви видим нешто куцају и баш ме копкало од кад ми рече гопођа Марија, да ли је могуће. Уграбих прилику и улетех горе у собу, и заиста на столу нађем ону пепељару што смо Никола и ја добили из Беча од маме, доле од плавог стакла, а горе је од челика где стоје цигаре. Даље видех ону моју флашицу што држи анђеле од сребра, то је од коњака или ликера. Просто не умедох речи рећи! И силазећи наиђох на мој ћилим, т.ј. лауф–тепих, исечено парче одприлике 2 и по метара. Ја госпођи рекох да мислим да је то моја ствар, она рече: „Може бити, то су војници узели, и то им је одузето."

[36] Тањир или посуда за послуживање јела.

[37] Процене су да је после пада Београда октобра 1915. године у граду остало између 8.000 и 11.000 људи. Велики број београдских породица се почетком 1916. године враћао из избеглишта, тако да је у фебруару 1916. године по писању Београдских новина у граду било око 58.000 људи. Велики део становника Београда већ тада су чинили војници и официри окупационих снага и њихове породице. Београд је све време током окупације фактички био један велики гарнизон у коме су дуже или краће време боравили највише аустроугарски и немачки, али и бугарски и турски војници пребацивани са једног на други фронт. По неким проценама број окупаторских војника, цивила и њихових породица био је једнак броју српског становништва у граду. Божица Младеновић, Породица у Србији у Првом светском рату, стр. 50–52; Душан Миликић, „Београд под окупацијом у Првом светском рату", Годишњак града Београда 5, Београд 1958, стр. 282.

Тако видох црно на бело. Сад како ћемо урадити, гледаћемо оно што је најбоље. Ја се надам кад су они узели моје сребро, све је код њих и тањири. Само то је грозно. Ти само дођи, па је лако те ћемо наћи, и деца да су здрава.

3. фебруар 1916. године, среда, Београд

Боже мој, од оне наше лепе слободе! Размилели се, само се они виде. Чак се виде много њиних госпођа, које се јако разликују од наших! Душа ме боле, мрски су ми, одвратни. Тешко ми је у овој средини живети и докле ћемо овако у ропству? Заробљеника наших, Руса, врло много има. Ред је свуда, до 8 увече може се ићи, а од првог марта до 9 сати. Скупоћа је страшна. Млеко круна, лебац 4 сексера (од киле), гас круна, месо говеђе 3 круне, свињско 5 круне, шећер 2 круне, маст 8 круна, зејтин 10 круна литар. Дакле, цене су огромне. Чујемо да је данас последњи воз за избеглице. Надамо се сутра и Анки!

Ишла сам у стан! Тешко ми је ићи гледајући онај крш и вашар. Петровићеви су ми одвратни са њиховим лоповлуком. Убеђена сам и смела бих у децу моју пред Светим Јеванђељем заклети да су ми они све покрали и узели из куће моје. Ја верујем у Бога и молим му се да све што је моје нађем као и то да је Никола здрав, а молим му се да те лопове казни, да их казни смрћу, све што је најгрозније нека им пошаље. Старе, да дочекају да своју децу као и унучад саране! Клетва је грозна, ал' долази из дубине срца, јер ми је тешко и боле ме за моје ствари, које чувам за моју децу!

Сребро, тепих, кујинске ствари, веш асталски, верујем да је све код њих, но бог милостиви ће ми помоћи.

Чујемо да је Битољ у савезничке руке. Овде има много шпијуна. Дошли су Мађари са перјаницама, њихова полиција.

4. фебруар 1916. године, четвртак, Београд

Знам зацело да си и данас много мислио на нас. Данас је Драганов рођендан, напунио је 8 година, дан по дан пролази, а када ћеш доћи? Грдно наше војске, заробљеника. Све се, тако се говори, враћа из Црне Горе. Данас сам била за помоћ која се даје на рачун плате. Пријавила сам се и рекох да ти је годишња систематичка плата 4500 дин. Само треба два грађанина да за мене јемче имањем и онда ћу добијати ту помоћ. Немам коме да се обратим јер то сваки неће да се прими. Чујем да дају у пола, значи добијала бих месечно 190 круна. Чујемо да је Енглеска дала ту помоћ да нам се издаје у злато, но ми то добијамо у крунама!

Јуче је летео савезнички аероплан над виноградима и пуцали су на њега. За Милана Грубановића смо чули да је својом кривицом погинуо! Сирома!

Морамо да се пелцујемо, баш бринем због тога услед ове хладноће, јер ево сад баш пада снег.

Говори се да су Французи пробили на два места Немачки фронт! Дај боже да то буде истина!

Аустријанци и Немци никако се не слажу.

5. фебруар 1916. године, петак, Београд

Нашла сам два господина који су јемчили за мене да сам официрска жена. Један је доктор Стојимировић[38], а други Софије Вагнерке отац, господ. Ненадовић. Отишла сам и предала ту објаву. Сад треба да дођем кроз 20 дана. Анка још није дошла, надали смо јој се данас. Била код Софије и код Лиле. Данас ми је здраво криво. Ја тражим да идем са мојом децом у мој стан да сачувам још ово непокрадених ствари. Ићи ћу са мојом децом па шта ми Бог да. Сви се муче, па ћу и ја. Новог ничега, страшно је овако живети.

6. фебруар 1916. године, субота, Београд

Ишла сам у мој стан! Изгледа ми данас нека већа ужурбаност него обично. Чујемо да Немци иду из Београда. Причају да Немци не могу да пробију код Солуна, с' тога се враћају на Нови Сад, иду на Карпате на Русе! Истину не знамо, све су ово нетачне вести и нагађања! Говорила сам са прија Ранђом односно стана. Казала ми могу се селити, само да јој дам писмено да сам из стана изашла својевољно. То тражи од мене, да не би она имала неприлика, да се каже да ме је истерала. За киријy није било речи. Врло се лепо показала. Свратих и код Пере Ексика. Ја им рекох од прилике да не верујем да су Немци однели моје ствари већ да су ми покрадене, да су по комшилуку и да верујем да ћу их наћи. Пера је на то казао да он не воле да се сумња на њега и да дођем да видим у његов стан, пошто код њега има ваздан ствари, да ћу вероватно наћи нешто од мојих ствари. Што они нису одмах чим сам ја дошла казали да дођем да видим ствари које су они нашли! То је врло сумњиво. И прија Ранђа, као и Пантићка сумњају да су они узимали ствари из наших кућа, нарочито прија Ранђа која се лично уверила. Ићи ћу у полицију да тражим помоћ и право да им претресем кућу.

Видела сам ове моје ствари: У сребру флашицу са анђелетом од коњака што ми је девер дао за свадбу, мамин поклон из Беча за дуван, цигарете и пепео, лауф–тепих са терасе. Николине велике маказе, ћилим лауф–тепих са зида црвен из трпезарије, стаклена ћаса од стакла од Мил. Радивојевића за слатко звезде у средине, пепељара од месинга, бугарско шаторско крило. Анђине играчке, кутија зелена од чаја, тигањ за јаја за две особе. Бог ми је сведок да је све ово истина и надам се да ће ми помоћи наћи све моје што су ми узели, а њега молим да их казни тамо где их највише боли.

Е мој Никола, видиш пријатеље! Уместо да ти сачувају, а они те краду. Да су Немци узели измирила бих се јер ово је рат, а они су нам непријатељи, ал' Срби, Срби, то је ужас!

[38] Доктор Душан Стојимировић је био један од најпоштованијих медицинских стручњака у окупираном Београду.

7. фебруар 1916. године, недеља, Београд

Од гђе Дане М. Јовановићке чух да немачки лазарети[39] сви одлазе на француски фронт. У њиховим новинама пише да савезници полако напредују. Немци одлазе, само остају из Brückenkopfkommando[40], међ собом се страшно мрзе.

Данас био Пера Ексик код нас, каже ми како не треба да се секирам за моје нестале ствари, да навучем још на себе и болест. Страшно од њега, како има образа још и да говори, кад сам у његовој рођеној кући видела моје ствари. Од срца молим Бога да их свирепо казни. Бог нека им плати!

Ишла сам у мој стан, дуго сам плакала, како ми је у стану глуво и жалосно! Да видиш Никола од нашег лепог стана шта се начинило, од пуне куће шта је остало!

Душа ми се цепа гледајући га. Исти Пера Ексик, гледао је овде до маме Буђевкин стан да се ја уселим, ал' с' тим да плаћам ја то немам. Вероватно ћу узети код прија Ранђе стан, т.ј. само собу и уселити у њу све ствари.

8. фебруар 1916. године, понедеоник, Београд

Чули смо да има дрва у општини, ишла сам да узмем. Но нема, добиће кроз 15 дана и то метар 26 круна.

Чула сам за ту помоћ што је одређена, даје се половина плате и још на свако дете по 12 круна. Сад ћемо видети. Била код Боротине Даре, био њен рођак млад поп, прича о Аустрији како је страшна оскудица у свему, брашно, дрва и друго. Да ће сад у петак бити обешени 5 аустријских официра, иначе Срби, што су побегли из Аустрије и борили се као Срби против Аустријанаца. Сад су исти ухваћени и биће строго кажњени! Грозна судбина, боље изгинути у рату! Цела Црна Гора предала се. Мирко остао на Цетињу. Много доводе заробљенике који их моле да их убију, а они им одговарају: „Убићете се ви сами кад не будете имали шта да једете."

9. фебруар 1916. године, уторак, Београд

И јуче и данас тражисмо дрва. Нигде. Сутра ћу опет ићи, чух да има метар сирова дрва 40 круна. Проклети Бугари што нас отераше из Ћуприје, бар би зиму тамо прогурали, поред наша лепа дрва. Данас смо се мама и ја пелцовале, а деца и Ројка пре 3 дана. Свој деци се обе примиле, сем Анђи једна. Наређено је да се мора пелцовати. Нас је пелцовао Стојимировић. Биле код Лине. Њен брат каже како су у Хамбургу, где има милион душа, заклали пре неки дан 5 угојених свиња, а за Берлин који има скоро 4 милиона станов-

[39] Карантин, војна болница.

[40] Brückenkopfkommando, односно Команду мостобрана су окупаторске власти формирале пар дана након што су преузели органе власти у Општини града Београда. Команда мостобрана је убрзо прикључила себи и Команду града и назвала се Brückenkopf und Stadtkommando Belgrad. У оквиру територије мостобрана у новембру 1915. основан је срез Београд: Bezirkskommando Belgrad–Stadt. Команда мостобрана је престала да постоји 1917. када је формиран округ Београд: Kreiskommando Belgrad. У граду су постојали и органи окупационих власти за целу Србију. То је била Главна војна губернија: Militär general Gouvernement, такозвани гувернеман. Душан Миликић, „Београд под окупацијом у Првом светском рату", стр. 281–282.

ника, заклато је једног дана 250 свиња. Заиста то је мало. Дакле и код њих је скупоћа и немање! Оскудица је велика!

Чули смо да су Руси заузели Турцима једну тврђаву и заробили хиљаду топова. У новинама немачким пише да та сама тврђава није од велике важности, али је значајно што тим заузећем Русима је отворен пут до Цариграда! Говори се да је горња страна Вардара у рукама савезника, као и Струмица, да савезници бацају бомбе над Солуном! Дај Боже да напредују.

Пре 4–5 дана доведени су Срби официри заробљеници из Црне Горе. Наши трговци правили су им вечеру у хотелу Балкан и после су даље одведени. Молим Бога да те сачува, да си нам здрав. Брига је огромна, ал' каква награда од Бога кад се вратиш, и кад те загрлим!

Страшно се једим шта ће бити и како ћу доћи до мојих ствари, што су ми украли, просто ћу навући неку болест, страдаћу и моја деца остаће сирочад. Боже, Боже, казни их! Деца су добро, само су кијавичави а и кенкави услед богињица.

10. фебруар 1916. године, среда, Београд

Данас ишла у Brückenkopfcommando и добила сам 1 метар дрва. Са превозом и сељењем кошта ме 31 круна. Сутра ће ићи мама на њено име да тражи. Данас се лепе вести чују. Да су и Бугари и Турци страшне батине добили. Чули смо да у Нишу отворено пише бугарска штампа њихову пропаст. Види се по лицу веселост, сваки се нада на боље и на сретније дане.

Најлепше године свога доба жалосно проводимо. Ево рата већ 4 године, и нико му још не зна краја. Ја се сама борим с' децом, бринем, за тебе, за децу, једим се страховито због крађе коју извршише најближе комшије, Пера Ексик, па само треба да ја подлегнем, шта ће бити са децом?

Врати се само ти, поделимо сву радост и бригу, па да нам кућа буде пуна песме и веселости поред наше деце.

Шта ли радиш сад у овом тренутку? (Тачно 10 сати увече!) Где си, мислиш ли о нама непрестано и често као ја о теби? У сваком послу видим тебе, у сваком раду. Свака моја мисао, рад, радост све си ти и увек ти! Па докле ће ово овако, докле ће нас ова брига полако убијати?

11. фебруар 1916. године, четвртак, Београд

Та варош, тј. тврђава што су Руси узели од Турака јесте Ерзерум[41]. Код нас је време страховито ладно. Данас јак ладан ветар дува. Мама ишла данас за дрва, рекоше јој сутра!

Здраво сам нерасположена! Докле ће ово овако трајати? Како нестрпљиво очекујемо сутрашњицу, све у нади да добро чујемо. Многи су се јавили из Италије, Француске, Швајцарске. Зар ти не можеш?! Лакше, са више стрпељивости би живела да знам где си. За вас све не знамо где сте! Деца јутрос кад устадоше рекоше како су те сањала. И они су те жељни, да те што пре виде.

[41] Град у источној Турској.

12. фебруар 1916. године, петак, Београд

Данас сам се много решавала од мог стана, и бих у последњем решена да уђем у полицију да тражим да ме узму у заштиту. Одох код официра који седи у Драганиловој кући, лепо ме прими, стајао је све док сам ја седела и објаснио ми све где треба да идем!

Све се нешто надала, а који зна како ће се ово на послетку свршити.

13. фебруар 1916.године, субота, Београд

Данас већ 15 дана како смо кренули из Ћуприје. Дан за даном се ниже а од вас ни глас, како све то боле!

Одох у полицију, рекоше ми да дођем у пола два, добићу патролу. Но ја одох, прво да покушам на леп начин. И дошла. У подне одох, Перу Ексика нађох и рекох му, он ме лепо прими и одмах ме одведе на таван. Нашла сам доста мојих ствари, али главнога нема. Нађох од слатка у сребру од Милана девера и верујем да је и остало ту. Сигурно је ту добро сакривено, ал' ако јесу, дај боже да их стигне најгоре! Сваки отвор су ми показали, ал' ја сумњам па сумњам, Бог ће бити на мојој страни.

Немци пробили фронт Француске, ушли 10 км у земљу и заузели Verden[42].

14. фебруар 1916. године, недеља, Београд

Данас нисмо ништа чуле. Једино то да Срби иду са Крфа ка Солуну. Ишла сам у стан са Драганом и Мигодом. Решила сам да пређем у мој стан до 1ог марта. Прича ми газдарица и гђа Пантићка за Петровићеве да су много однели у Ваљево и Обреновац. У Ваљево су Драганови родитељи, а у Обреновац Дарина родбина. Нека се само Никола врати, Бог ће ми помоћи па ћемо ићи и наћи наше ствари. Ја, као и прија Ранђа и Пантићка. Ко је могао мислити да су такви лопови, просто један другог лаже. Но ја се надам кад се одселим и дођем у мој стан да ћу наћи још мојих ствари.

Немцима није требала моја сва кујна до ситнице, ах како се једим! Зар ми није било доста бриге за мужем и децом већ и због куће толико да се секирам. Бог нека им плати тамо где их највише боле. Колико сам ја пребројала имају 18 јоргана и 16 душека, од куда? Нека их казни праведна божја рука!

Пантићка каже да је ноћас грдно аутомобила пролазило. Не знам, ал још не осећам у души као неки предзнак. Чух од Наде Трифуновић да ће за јуче изаћи наредба да све њихове жене морају ићи из Београда, јер је ово ратна зона!

15. фебруар 1916. године, понедеоник, Београд

Једва се реших да почнем чистити мој стан. Почех од подрума. Страшно ђубре! Избацила сам веш корпе 10 ђубрета. Замолила сам оног Немца да ћу сво ђубре избацити и он

[42] Верденска битка је била највећа битка на Западном фронту и трајала је од 21. фебруара до 18. децембра 1916. године.

ми је лепо одобрио. Пера Ексик рече како Verden није пао, него су Немци узели неколико форова, па веле пашће скоро и Verden.

Онај официр што је сад код њих. Казао им да је дошао из Скопља, и да ће се бавити 10-15 дана па иде ка Француској. Не знам шта ће ово напослетку бити са нама. Ова неизвесност страшна је као и брига за вама, просто ће нас сатрти. Где сте, шта радите? Како бих те радо видела! Па ипак волем да си даље, само да им не паднеш у руке. Није ми лако, то ми верујеш. Боле ме страшно, ал' се мора трпети ради ове деце. Посветила сам се само њима и молим Бога да их добро и здраве затекнеш.

Од Петровићевих још нисам ствари узела и то ове: Флашица у сребру од ликера од Радивојевића за слатко у сребру обе, за пушење од маме из Беча, sachet[43] миришљав од Краљице, бела чинија порцулан велика, кутија од чаја, асталски чаршав, ручни рад Талелонац црвен, шерпења са заклопцем црвена, супнушов са заклопцем од порцулана, 8 тањирића од порцулана, цедиљке од плеха, рак модла, модла округла, тањир од сервиса[44], лауф–тепих са басамаке[45], лауф–тепих са зида.[46] Мој ручни uchelien[47] рад, 2 салветице драп NБ**,** од Крсмановићке златне ситнице са рукава.

16. фебруар 1916. године, уторак, Београд

Данас по ручку звала Стојимировића, због Наде. Рекао да има бронхитис, да се пази да не добије запаљење. Одох у стан. Изнела сам сво ђубре и гареж из горњих соба. Интересантно да су се г. г. Петровићи нашли сад увређени. Стара ми није на поздрав одговорила. Шта имају да се љуте. Сами знају да сам нашла мојих ствари, то је корпус деликти. А да нисам нашла, онда је појмљиво да су љути. Уосталом криви су, то они врло добро осећају. Кад год се сетих мојих лепих ствари увек ћу од срца рећи:„Нека им Бог плати." Какав лом и крш код мене, како је све прљаво!

Довео г. Драги Петровић мајстора да оправи клозет, за оба да лепо оправи тражи 45 динара. Много је, али шта могу кад морам, то ми треба! Рекох газдарици, она рече: „То ћу ја платити, ал' не сад већ доцније кад се реши за киријy, ја ћу то одбити." Мама видела Владана Ђорђевића[48], каже како Немци бију Французе, и ако, вели, нека једаред Немци добију па да се сврши рат. Једва чекам да се сврши, ал' ако Немци добију, зар ће бити Србија оно што је била? Не, ја мислим не!

17. фебруар 1916. године, среда, Београд

Јутрос од господ. Живка чусмо да је Пшемисл[49] пао, да Талијани напредују. Да одавде из Београда све исељавају да се само вићају по вароши коморе! Ох Боже милостиви!

[43] Миришљава врећица.
[44] Разне врсте посуђа које су се користиле у кухињи градске породице.
[45] Дугачки тепих за степенице и ходнике.
[46] Вунене таписерије.
[47] Врста вуненог рада.
[48] Владан Ђорђевић (1844–1930), лекар, књижевник, политичар. Председник владе Србије (1897–1900), оснивач Српског лекарског друштва и Црвеног крста Србије.
[49] Град у данашњој Пољској. Током Првог светског рата је тврђава у Пшемислу била једна од најјачих тачака одбране Аустро–Уграске на Источном фронту.

Ишла сам у мој стан, дошао је тај да оправи клозете. Дакле, горњи код мене је оправљен, а доле је само оловна цев промењена, јер кад је дигао шољу она је скрхана. Дакле, сутра ћу видети шта имам да платим за горњи клозет. Као и за кључеве од тавана, врата за подрум и за врата од улаза! Ветар је страшан, ладан са кишом, продува ме. Мама се све боји да ћу озепсти. Надици је боље, веселија је. Сва су деца иначе добро и здрава! Чула сам, тј. у њиховим новинама је писало да се можемо јављати мужевима. У управи фондова, код гувернера извести се тачно адреса на Цирих и то у циљу да се јавимо нашим мужевима да тражимо новац. То ће Швајцарска преко Италије јавити адресанту. Дакле, ево у чему је ствар. Наши тамо примају плату у злату, па би изгледа ови хтели да нам шаљу у злату, а они би нам дали у крунама, дакле gescheft[50]. Јер врло добро знамо да нису тако племенити! Једна попадија видела Драгољуба још о Св. Николи у Подгорици, у дивизији је био. Само да сте се сви сретно спасли! Пише у новинама да су јапанске лађе Русима у помоћ дошле у Средоземно море, иду на Дарданеле. Из Хаскова чујем да су сви наши заробљеници одведени, јер се чује јака пуцњава (из Струмице).

Verden није пао, само су Немци заузели два фора. Видела сам заробљенике који су ноћас дошли из Добоја. Много их има, кажу да је пао Драч и да Аустријанци свуда истичу њихове знакове, тј. барјаке у знак победе. Идући у стан сретох њихове војне музике, како сам плакала, како ми је тешко било!

18. фебруар 1916. године, четвртак, Београд

Данас никаквих вести. Како нам је дан тужан кад ништа не чујемо. Ишла сам у стан, оправио ми мајстор само горњи клозет, јер доле не може скрхана је шоља. То ми је оправио за 35 динара само горњи и направио ми три нова кључа за таван, подрум и врата од улаза. Сваки кључ кошта 1.80, дакле три кључа 5.40. Тако јутрос дадох у српском новцу 40.40 пд. Страх ме хвата, помоћ нам не дају још. А ово се троши, како ће бити Бог једини зна!

Бацах вечерас карте, стоји да си из вечери тужан, сузан, брижан. То верујем, и ја много, много патим!

Ствари од Петровићевих стоје, ако бог да сутра ћу их узети од њих. Деца су хвала Богу добро! Моје мисли лутају, траже тебе, где си и како си! Страшна брига која чини да нас све више и више нестаје!

19. фебруар 1916. године, петак, Београд

У данашњи дан тачно у 10¼ родила се Нада. Дакле по дану, данас јој је година, а по датуму сутра. Хвала Богу, весела је, осетно јој боље. Зубића има горе четири, а доле два.

Данас сам пропирала, нисам нигде ишла. Мама ишла до Васиљевићевих и до Владана. Пре подне цело киша, а после подне сунце, право пролеће. Деца не излазе, кијавицу имају и кашљу. Чули да Немци сву своју најглавнију снагу бацили на Французе на Верден, али и Французи једном то увидели па и они се ту концентрисали, те ови не могу да пробију. У Софији неколико хиљада Немаца, угњездили се па се настанили по најбољим кућама, а Бугари да цркну од муке. Само то не знам зашто су у Софији?

[50] Готово, сређено.

20. фебруар 1916. године, субота, Београд

Данас ваздан новости. Чујемо да су Немци ваздан добили од Француза батине код Verden, као и пред Солуном, и да је Велес у руке Француза! Даље, била Лина код нас данас, каже да је пре извесног времена дошло да од Ниша на доле ка Врању и.т.д. наређење да вароши уређују, а сад вели дошло је поверљиво да ништа не почињу уређивати! Дара Борота, била сам код ње, каже да је Румунија ступила у акцију и да само ноћу неосветљене лађе аустријске као и монитори крстаре по Дунаву!

Ево још лепе приче. Куварица код генер. Живковића[51] кад се Београд бранио говорила је: „Што се браните, кад се не можете одбранити, они морајуући!" Живковић јој претио, хтео да је бије. Сад пре 2–3 дана, прича „госпа Пола", она све кити изнутра прозоре и врата и каже: „Кроз 25 дана доћи ће српска војска!" Чује њихова полиција, зовну је и прете јој да ће је обесити, а она им рече: „Ја се не бојим, српска ће војска кроз 25 дана доћи, а мене чувају моји свеци." Тако је пустили, јер верују да нема све чисте. Да ли је то све истина? Бог и само Бог све зна!

На пијаци ни јуче ни данас за лек брашна! За намирнице маст 5 круна кило, неће касапи да продају! Уцењују нас.

Агнесу Маклур сам видела, зове ме да што пре дођемо. Децу сам са мном водила, сви четворо у бело. Сваки се за њима окреће и показују на њих, а Швабе их броју!

21. фебруар 1916. године, недеља, Београд

Данас никаквих новости! Само то рече гђа З. Тодосићка Ројки, да јој је један озбиљан господин и коме се сме веровати рекао да ће наши скоро доћи! Каква срећа! Та нада ће нас одржавати, те ће ови дуги и несносни дани да пролазе.

Сви говоре да им не иде добро, и то се види, али шта је то нико не зна! Из Врњаца никога не пуштају. Изгледа за 2 месеца ми резонујемо да превозе војску од Солуна ка овамо, јер чујемо код Солуна не могу пробити. Нечег има, то је зацело. Данас ми није добро, пробада ме на левој страни. Дошла гђа Пинтеровић.

22. фебруар 1916. године, понедеоник, Београд

Дан диван. После подне одох до Агнесе са децом. Анђа од ње добила креветац, лутку и шерпењицу. Добили су ужину белу кафу са милихбротом, само су јој деца преко мере немирна.

Прича Агнеса да та служавка код Живковића заиста је видовита и оне су ишле да је виде и Милићевићка каже истина је, слике краља, Путника, Живковића, окитила и казала да српска војска долази 29. марта! Боже дај да се обистини! Прича још како су неки тој служавки казали да јави да дође Живковић, а она им је одговорила: „Ево је долази, ја је видим пење се у воз, а ја јој ево спремам вечеру." И заиста, спремала је печено месо са гарнирунгом од кромпира. После 2 сата, истог дана, дошла је Живковићка. Прорекла је и онај напад на Смедерево још док је Живковић био у Београд, онда кад су Немци одбијени од Вардараца.[52]

[51] Генерал Махило Живковић (1856–1930), командант одбране Београда у борбама 1914. и 1915. године.
[52] Вардарске дивизије.

Загорка прича за једног вишег официра у Параћину како је опет отишао код неке жене која му је казала да ће да они на миран начин изаћи из Србије крајем марта (нашег) и да ће му кобила ождребити ждребе без главе и ноге. Он је оперисао кобилу и заиста се уверио да ждребе не би имало главу и ногу. У трамвају видох гђу Коларовску. Дошла је јуче из Чачка.

Не знам да ли се смем радовати овим вестима. Да ли ће истине то све бити, како ће то бити лепо да дођете и једаред све то буде свршено! Мигод кад види неку кућу започету а недовршену каже: „То ће шрпшка војска довршити." Чујемо да је Црна Гора многе наше официре задржала и тако су заробљени!

23. фебруар 1916. године, уторак, Београд

Данас нисмо нигде излазиле па нисмо ништа ни чуле. Само нас та нада одржава, да ће кроз месец дана доћи српска војска. Каквих сретних часова тада ће бити! Колико суза радости ће пролити! Зло да те наде није!

За Врњце смо чули да је оглашено као заразно, зато је забрањено излазити из Врњаца. А Коларовска каже да је и у Чачак почео пегави тифус. А Ројка опет чула да се појавио неки „hunger–tifus" (Од Лиле). Молим Бога да нас сачува од глади и болести! Деца су добро. Уче азбуку српску и француске речи. Да ли си у Француску или Италију? Да ли се надаш, шта ти о нама осећаш? Како ти је? Патимо и бринемо за децу!

24. фебруар 1916. године, среда, Београд

Данас одох до мога стана. Од Петровићевих узех моје ствари, но са њима ја још нисам квит, само нек да Бог да се Никола врати, пресешће им та крађа. Изненадих се кад видох да је и гђа Вида дошла, стајала је са старом Петровићком доле у авлији. После, кад је Вида са мном говорила рече ми како ју је стара Петровићка питала кад сам ја наилазила, да ли је она (Вида) са мном fâchée?[53] Чудновато, шта јој је требало то да значи? Ја са свима бејах у слози. И гђа Вида је приметила грдне своје ствари! Како прича, каже свака друга је њена ствар. Мисли да се усели у Живковићкин стан. То би било добро, што би биле заједно, и мотриле би на све! Само Бог нека је с› нама!

Прича Г. Никола Петровић како тражи пасош да би са женом ушао у Ваљево, па би можда тамо и остали! Шта ће они тамо сада? Понеће они са собом туђе ствари да их склоне одавде, но лагано, отићи ћемо и у Ваљево.

Чујемо да је Једрене пало. Узели Руси! Камо лепе среће. А један Немац рекао је једној госпођи: „Да, госпођо, наш Хамбург је у савезничким рукама."

Дакле, ако је тако брзо ће изаћи Немци, а ноћас су дошли грдни рањеници. Један рањеник рече да је рањен код Скопља! У њиховим новинама писало је да је војска са Крфа дошла у Солун! Ако је истина да се бију и да су пред Скопљем, биће радости што ћете скоро доћи. Један Аустријанац каже, прича вечерас гђица Каја, да је казао како 20ог биће врло мало њихове војске, сва ће отићи. Да они већ немају, може бити, неко наређење? Како би то славно било да се повуку на миру. Само да децу сачувам. Деца да ми буду

[53] Да ли је љута на њу?

здрава! Прича Вида како су Аустријанци очарани Београдом, веома им се допада! Остаје нам нада, слатке снове снивам надајући се теби, као и свима нашима. Слику себи стварам и замишљам те како улазиш, чујем ти кораке!

Нека нам бог да здравља, уживајући да надокнадим ово страшно доба, које сам провела у страху и бриги за тобом.

Само све да се сврши, да се вратиш весео и здрав, да опет створимо своје огњиште, нека се усели смеј и срећа и здравље. Неће бити већег згодитка, него што ћемо га имати у нашој кући са нашом децом!

25. фебруар 1916. године, четвртак, Београд

И данас има пријатних вести. Била сам код Јаковљевићевих. Каже ми Јаковљевићка како је чула од метресе неког ђенерала да је казао како је мора оставити, јер иде пошто је Куманово пало! Даље, како је нека гђа дошла из Н. Сада и каже да су Руси пред Темишваром.

Да су Талијани послали на Француски фронт 250 хиљада, а Енглези 150 јер изгледа да Немци хоће да пробију код Verdena, а то је пред сам Metz. Verden је модерно утврђење, сво од бетона, тако исто има код Reimsa и онда дође Paris! Одох до Агнесе. Она ми рече како се ови повлаче, комора непрестано ова 2 дана иде са Крагујевачког друма све на станицу. Једно велико митраљеско одељење које је било упућено за Албанију враћено је и било је смештено горе од Славије идући код споменика. Јуче су се враћали и једна госпођа која врло добро говори мађарски, питала је где иду, он рече: „Требали смо ићи за Албанију, али сад се враћамо и идемо у Мађарску јер су Руси пробили фронт!“ Руси су узели још два утврђења на Црном мору: Трапесундум и Тиреболи. Сад до Цариграда нема јаких утврђења, пут за Цариград је отворен!

Једна госпођа данас у кварту чула је да један Шваба шапуће другом: „Одеса, Варна!“ Сигурно да су Руси ушли у Варну. Г. Едуард, брат Агнесин каже, обишао једног његовог познаника у болници, који је пре неки дан дошао рањен. Он је био у извидници испред Велеса, рањен је и заробљен. Исти тај јесте у униформи енглеској. Дакле наша војска је у оделу енглеском, а мало има и талијанске униформе! У њиховим новинама пише да је сва српска војска у Солуну и да предводи савезничку војску. Издаваће се брашно, каже Агнеса да је то од Енглеске или Америке преко Швајцарске, то треба да издају грађанству фрај, а општинари раде на томе да наплате. Доћи ће и једна велика партија обуће за децу. Зато је састављен одбор и то ће поклањати. Молила сам Агнесу да ми јави одмах, јер кад дође и она ће узети за своју децу. Швајцарски конзул прима, отићи ћу до њега и казати му да ако може преко новина да напишу да јави Николи да смо сви здрави. Он седи у Јевремовој 54. Каже Оптркићева да јој је казао теча да је борбена линија Ристовац! Не смем да верујем. Да хоће само то да буде, а сигуран доказ ће нам бити кад господин гувернер оде из Београда! Нечег зацело има, примећује се. Г. Живко каже да полако истоварују њихове магацине! Срећан им пут.

26. фебруар 1916. године, петак, Београд

Данас ништа! Убијена сам. Шта ће бити од нас, никакве наде немам, воље за живот такође! Била данас код Драгославе, они дошли из Врњаца. Кажу да је сутра последњи воз (11/VII) избеглица из Врњаца и да Анка мора доћи. После одох до Јозефовићевих. Они су сву наду изгубили. У Краљеву је била, а још и остала, Рашићка са Катарином. Причају ваздан свака кућа се намучила, а без бриге ниједна није. И они чују ваздан новости, но само што се ово све тако страшно отегло. Деца су добро. Данас смо добиле за злато за турску лиру 38 круна, дакле 152 круне.

Болесна сам, ја у души знам како ми је, просто силом изађем да свој мозак разгалим, сама себе избегавам. Зет Јова данас преко војника пк. Ерлика послао писмо у коме јавља да су Момчило, Мита и Јовановић сретно прошли кроз Митровицу. Драгољуб је отишао са Драганом из Подгорице, а за тебе, који си за мене главни, ништа. Бринем шта је с› тобом, да ли си здрав, да ниси заробљен. Та мисао ме само доводи до лудила.

Зет Јова пише да јавимо тачну адресу, јер је Момчило оставио 500 дин да се пошаље мами. Ројка је одговорила да новац пошаље само по сигурној личности коју он познаје.

27. фебруар 1916. године, субота, Београд

Прва вест данас коју смо чули јесте да је и Португалија објавила рат Немачкој?! Истина, она је мала, ал' је јака у флоти. Данас сам ишла у стругару чак на Дунав. Узедох 2 метра чамовине по 30 дин. метар. Док их преносах и док се исеку коштаће ме још 16 динара и то ће да плане. Шта ћемо радити ако се не добије та помоћ, полудећу од бриге. Данас сам звала Стојимировића да види Надицу, целу ноћ ми је преплакала. Рече да је имала бубуљичицу у десном увету и да јој се провалила. За фирцигер[54] рече да је износим што више на сунце. Од куд могу, кад стално дува јак ветар. Анки се надамо сутра! Говоре да ће се за 3 месеца ово свршити. Чух да наших 15 хиљада иде на Француски фронт, а ресто са Крфа на Солун, где још нисте и нећете бити. Само молим Бога да будете здрави. Једна ми гђа рече, она је очајна, да је четворни споразум потпуно пропао. Ах, то би било страшно, а још страшније за нас!

28. фебруар 1916. године, недеља, Београд

Пролазе споро ови дуги дани, нико ништа не зна, сваки по мало натуца. Драгослава пре бегања оставила доста ствари у америчанско посланство. Данас им дошао из посланства и рекао: „Требало би изнети све ваше ствари, јер Америка може Немачкој објавити рат и тада ће ми реквирирати све ствари." Гђа Пинтеровићка чула да треба спремити намирнице за 10–15 дана и не излазити за то време. Гђа Каја је јуче гледала много њихове војске заједно са комором, све је то отишло на станицу. Они, Аустријанци, надају се много да ће кроз 3–4 дана пасти Verden, који је од великог значаја. Само то да не буде, нек се што пре ово свршава! Анка није дошла, нисам данас нигде ишла! Нешто сам страшно нерасположена. Продувао ме ветар, осећам да ме груди болу, бојим се смрти,

[54] Кожно обољење.

шта ће бити са мојом јадном децом. Како ће они без мене, мисао сама, то ме плаши. Од свега ћу се разболети, ово се неће моћи издржати. Ја избегавам и да говорим како ми је и шта у души све осећам. Живим од лепих успомена, то ми је најслађе уживање.

Надица виче лепо „татата", а деца кажу: „Богами ће Надица да наслути да дође тата!"

29. фебруар 1916. године, понедеоник, Београд

Данас сам ишла у стан. Прича ми прија Ранђа за Петровићеве како сутра дан кад сам отишла грдне су ствари на колима изнели. Али нека, дај Боже да ми се ти вратиш, наћи ћемо их.

Одох до гђе Дане, прича ми како је Португалија по наговору Енглеске задржала флоте Немачкој и тада јој Немачка објавила рат! А каже да ће ускоро и Америка да им објави. Па онда каже, како су Французи повратили један фор и да су ту код Verdena изгубили Немци, које мртви које рањени, двеста хиљада. А пустили су их у један фор, па су Французи пустили воду, и да су се ту подавили као пацови десет хиљада Немаца.

Предлаже ми да издам мој горе стан, добићу 60 круна, официр са женом само стан, ако се нађе згодна прилика хоћу, јер то је на поштен начин зарадити.

Мила Путникова казала је гђи Дани да је видела неке ствари у кући Путниковој (а ту је касина немачка) са круном. Тражићу дозволу и ићи ћу.

Госпођа једна каже да је чула да ако буду они добили неки покрет, наредиће грађанству да нико не сме из куће излазити. Ордонанс је рекао гђи Мили, да се претрпи и да иде код неке рођаке на стану, јер може бити кроз месец дана ће отићи, а и гђа Дана чула је где су Немци добили наређење да изађу из Србије. Само да се што пре сврши.

1. март 1916. године, уторак, Београд

Данас сам просто несретна. Здраво сам нерасположена, јер не чујем добре вести. Биће глади. Брашно, кромпира, шећера нигде нема! Шта ће бити са нама? Зар да гледам да ми деца гладују? И кад помислим ја се језим, а камоли да је то у ствари, па ја ћу се од те мисли разболети!

Чујемо да иду на талијански фронт. Талијани напредују на Горици. Грдна комора иде из Новог Селишта, где то не знамо. Један аудитор казао је Оптркићевој: „Све што можете, брашно, маст, шећер, пасуљ, закопајте па сараните, јер може до свега доћи." Очекује се, вели Агнеса, пад Цариграда за десет дана. Код Verduna Немци опет заузели фор. Дакле до Verduna има 18 таквих форова. Сутра идем у командантуру немачку због тих ствари. Мили Путниковој узели злато, а за сваки наполеон дали јој 37 круна. Чух да ће да издају брашно где је била жандармеријска касарна, 5 кила на фамилију. Не дају на легитимацију ни купоне.

2. март 1916. године, среда, Београд

Данас је ужурбаност велика. Да ми је само да што више спремим намирнице. Купих 70 кила кромпира по 1.10 пд. кило. Хоћу још 50–60 кило брашна и кукурузног, као и шећера. Све се бојим нестаће, па шта ћемо онда! Говори се да ће Београд бити опкољен и да ће се јести оно што се затекло.

Пантићка је дошла из Ниша јутрос. Прича грдно је војске, на 50 вагона Бугара отишло на Пирот. Као и Немци од Солуна, много је дошло на Београд. Војска и иде и долази. Лапчевић је казао да је Битољ у савезничке руке! Војник Немац један прича како је његова сва фамилија заклана од Руса (то сигурно из почетка рата). Други причају како им је речено да иду сви на одсуство, а они иду на положај! Па Дана Мишина прича код ње у стану је од јуче један доктор и каже да се у њиховој земљи осећа глад, да ово мора да се сврши најдаље за 3 месеца. Да ће они напослетку страдати јер су они много зашли! Дошла једна жена из Скопља и прича како над Скопљем лете енглески и француски аероплани, како су многи страдали и како је и она рањена мало у леђа. Та сирота жена је затворена, да не би само преносила те вести!

Била сам у немачкој команди. Ађутант ме лепо примио, стајао је цело време и казао ми да могу видети ствари, но не узети их. Већ кад пођу да ми поручник Штробел јави па да узмем ако уопште имам својих ствари!

Опште је мишљење да ће наши за Ускрса бити овде. Деца су добро. Анђица се много радује што бебуш[55] сутра долази. Данас била код Софије Вагнер. Њена мама, гђа Ненадовић, рече ми како је у понедеоник била са Софијом код госпође Fögelli и каже ми ово: „Кроз који дан долази помоћ која ће се издавати, нарочито за децу, ципеле и одело. Ја сам госпођи казала и напоменула нарочито вас. Казала сам, она је мајорица, али сад се нема, гђа има петоро деце. То ће издавати два официра. Чим помоћ дође гђа Fögelli јавиће нам, а вама ће јавити Софија, тако да и ви за вас добијете. Они вас имају у виду, јер ја сам за вас одмах казала."

Баш јој хвала. То су пријатељи који мисле и хоће да ти учине добро а ти и не знаш!

Многи се јављају из Швајцарске. Додуше нисам чула да се јавио ни један активан, већ сви резервни!

3. март 1916. године, четвртак, Београд

Данас пре подне била сам у касини немачкој. Господин Штробел водио ме и показао све, само сам на путу да нађем пиротски ћилим. На патосу један, исте шаре, велики и леп ћилим. Сад кад Путникова ћерка дође у стан ту (добиће 3 собе), она ће мотрити на све те ствари. Од сребра и веша нема ништа.

Вечерас је лупао добош да се не сме бити дуже на улици, само до 7 сати увече! Ово је интересантно зашто то, кад је до данас смело од њиховог 1. марта до 9 сати увече!

На Талијански фронт иду много.

Данас је Анка дошла са децом из Врњаца, ево је засад овде код нас. Каже како су пролазиле каре топови муниције све за Солун, а и за Турску помоћ!

[55] Бебуш је надимак млађој ћерци Драгољуба и Анке Бајаловић, коју Наталија никад не ословљава по правом имену.

Ишла сам у општину, једва добила легитимацију и купон за брашно. Следује нам за недељу дана 19 кила и 600 гр. Ако добијемо биће богами добро. Каже ми гђа Дана Јовановић да Fögelli не може ништа да учини, јер му аустријски жандар стоји пред кућом. Дакле, сметају му!

4. март 1916. године, петак, Београд

Шкандалозно се лаже! Просто се свет утркује који ће више да лаже и да изнесе новости. Данас је дошло брашно у општину. Сутра рано идем са Пинтеровићком, ако можемо да се провучемо. Новости има, но више не верујемо. Битољ је у нашим рукама и да се бију код Прилепа. Данас кад сам прошла поред официрске задруге Аустријанци све уносе нека шаторска крила као и све упаковане пешкире. Била сам код Агнесе. У недељу доћи ће по мене, па ћемо ићи код гђе Fögelli, ту ћу предати за Николу као и Драгољуба нотицу, а видећемо и за брашно као и ципеле.

Штерини причају много. Ако је пола истина било би добро за нас. Оне говоре да се бију на Овчем пољу. Брину се за намирнице. Шећера нигде нема. Анка је још овде код нас. Ми сви живимо у нади да ће наши доћи за Ускрс. Ноћас сањах две ваши, а Ројка две дивне црвене вишње. Само нека чујемо радосне вести, сад већ верујемо и у снове. Данас је диван дан био. Деца су цео дан по напољу, и ево их слатко спавају!

Да ли и ти сад спаваш? Сад је ноћ, 11 сати, ја сам сама у соби. Може бити да и ти овог тренутка мислиш о нама. Небо је дивно, тако је ведро. Лако је да и звезде и месец посматраш, очи ти пуне суза, не знаш где смо и како смо!? Има дана када ми је тешко, па ми се нека туга свије око срца, притискује као неки велики терет и никако лакоћу не осећам. Изгледа ми да ми се тај терет никад неће скинути! Њихова труба, музика, као да ми у душу улази, пара ми срце. Како је то тешко, после оне наше златне слободе. Они се крећу, лако, весело, насмејано, а ви, ви, нигде вас нема, и који зна још за колико!

Прекидам писање, не могу, нерасположена сам, а ово неколико редака казаће ти више и много шта све моје срце осећа.

5. март 1916. године, субота, Београд

Јутрос рано пробудила ме гђа Пинтеровић па смо ишле у општину за брашно. Кад смо тамо стигле било је 5 сати ујутру. До 7 смо обе стајале у месту тако да нам је у срцу било хладно, ноге као лед. Нисмо могле издржати, одосмо кући пола смрзнуте! Кад смо у општину стигле ми смо мислиле биће мо прве, но пре нас је било дошла већ на пет стотина. Ужас, а после је достигло и две хиљаде. Глупост да се даје на једном месту. Сад чујемо да ће ове недеље бити по сваком реону, данас ничег. Какав жалостан дан, а ми се надамо и очекујемо нешто боље. Дал› ће нас огрејати сунце, да ли ћемо дочекати своје миле и дуго их задржати у загрљају?

Гђица Каја је само видела неке рањенике крваве, блатњаве, жалосне, но не зна одакле су!

Чух да наша банка мање вреди, одох размених пет банки по 7.30 банки, а прекјуче беше 7.80. Чудновато, уместо да више добијамо, а оно сад све мање. Ми смо чули да је Француска дала и другу подлогу златну за нашу банку, само да нам не би потцењивали

новац, ал› ништа не помаже! Данас тресох моју собу, све пресвлачих, па вечерас и децу опрах и пресвукох. Дан је био диван. Топло, милина. Сви су били цео дан напоље, чак и Нада, на једном душеку играла се весело. Трава је зелена, авлија чиста, да је милина уживати гледајући како се деца играју. Такође, вече је идеално. Небо чисто, јасно, месец сија у свој својој лепоти, а облаци бели, као лабуди, окружују га својим чистим и белим као снег перјем. Осећам да си и ти исто небо посматрао![56]

6. март 1916. године, недеља, Београд

Недеља, Божији дан, па га радосно и дочекамо. Била код нас докторка Гођевац рече нам како је чула да је Цариград пао, и да се бију пред Куманово. Грдне рањенике доводе.

Доцније дође и Агнеса. И она ми рече како једна болничарка каже како непрестано перу од крви, а никад краја!

Одосмо до гђе Барловац. Ту напишем и замолим да даду гђи Fögelli да да нотицу кад оде у Швајцарску ово: „Гђа Наталија са петоро деце извештава свога мужа пеш. потпуковника Николу Ј. Аранђеловића да су сви здрави и да су у Београду.“ Дам нотицу и за Драгољуба: „Породица Бајаловића извештава пеш. потпуковника Драгољуба Бајаловића да су сви здрави, да су у Београду.“

Јавиће Агнеси кад дођу те ствари, доћи ће ципеле за децу као и одело, а тако исто и обућа за нас одрасле и одела такође. Каже како ми је казао неки Немац, Paul, да је Румунија ступила у акцију, а ако не, да мора за два дана ступити и како их је Румунија преварила. Причају како им није тражила брашно. Даље, како Немачка неће моћи издржати више но до јесени, јер вели, правили смо у самој земљи од зајам, више се нема нити се може. Како је Verdun непролазан као и Солун. Топови француски су страшни, конструкција им је да бије електрицитетом.

Наша врховна команда је у Солуну. Издала је наређење да се сви који се налазе у Швајцарској и даље јаве у року наведеном у Солун. Била сам код Мице Карановић. Дала је децу у хрватску школу, каже морају сва деца да иду, ко поступи противно казни се са 200 динара.[57] Баш бринем за Мигода и Драгана, но док пребрину кашаљ. И они се тврдо надају. Ја за асталом данас да дрекнем на Драгана, ја викнух „Никола“. Каја каже да ће скоро доћи!

7. март 1916. године, понедеоник, Београд

Данас сам ишла да купим џак брашна чак на Чубури. Одосмо са Кајом пре једанаест, а вратиле смо се у 3 сата. Док је дошао, па смо морале чекати да руча и није давао више од 10 кила по 1.30 пд. у српском новцу, са трицама или ако хоћете мекињама! Донео нам кући један чича! Кад дођосмо до Цветног трга, ту код Умлауфа стајао је трамвај Црвени крст, а од горе из Студеничке улице носили су на носилима наше рањенике. Мећали су их

[56] На маргини, са леве стране овог пасуса написано је: „Не волем, само стакло од лампе прсло је на асталу око 7 сати увече.“

[57] Прва основна школа у окупираном Београду почела је са радом фебруара 1916. у згради Трговачке академије у Битољској улици. Током те године отворене су још четири школе у граду. Милош Брун, Београд у Великом рату очима савременика, Београд 2017, стр. 86–87.

на носила кроз прозор и тај је трамвај отишао на станицу. Пред Официрском задругом стајали су 3 трамваја и 3 воловска кола, све су из задруге носили ка станици.

Говори се да се евакуише Врање и Крушевац. Човек један који је био за брашно каже ово: „Видећете ви, шта ће бити за неколико дана, они се бију код Куманова."

Ишла сам код гђе Мице Карановићеве, купих једно конзервирано млеко као и соли, једно кило шећера (2 круне) и кило сувих шљива. Ројка рече да јој је једна госпођа казала да ноћу много износе из Београда. Она седи близу ћуприје и све види. Данас се прао бео веш велики. За Драгољуба чух од Барловлетових. Бог милостиви нек не дозволи да то буде истина. Само да сте здрави и да се скоро вратите, све ћемо заборавити!

8. март 1916. године, уторак, Београд

Данас цео дан код куће! Мама била да обиђе господ. Исидора, ту био један господин Ковачевић. Он је већ 16 година слеп, па каже он, има цело друштво верује у спиритизам. Како ће све, они се надају, бити свршено до Ђурђевдана (23. априла), могуће и раније. Да ће се све добро свршити, изићи ће на миру. Јер кад су дошли, нису казали добар дан, а сад ће лепо казати због ом. Само стрпљења! Немци се повлаче, то се види. Износе све, чак скидају и табле прилепљене по кућама, то јест где је која кућа и у које осигурање осигурано. Каже још да је она позитивно да је дато на знање аустријским женама да изађу из Београда, само не зна докле, докле, кад је рок. Госпођа Пинтеровићка бацила ми карте. За твоје мисли каже како много мислиш на кућу, а са персоном си у кревету! Слатко смо се смејали. Прича тако данас су терали у апс жандари неку жену и човека, а дете им носи жандар. Веле, зато што проширују гласове. И веруј ми, све ми се претсказује да ћете скоро доћи. Само ме нада и одржава, иначе бих се разболела.

9. март 1916. године, среда, Младенци, Београд

Сретније доба беше кад дочекивасмо први дан пролећа! Да ли ће се срећа на нас насмешити? Да ли ће за нас настати дани повољни и сретнији? То ће нам пролеће рећи!

Дан беше пре подне лепо, а после подне час сунце час опет киша! Одох до Даре Трифуновићеве. Ту чух од њиховог зета да су они још врло далеко, и да ће ово, како је рекао њихов један министар, трајати још годину дана. Две жене су се отровале, једна је отровала и децу, а друга је написала њиховој власти да се трује зато што три дана нису леба јели, помоћ из општине нису добили, децу им шаље нека их побију кад ње нема. Упркос томе, сад су реквирирали брашно у општину за њихову војску, тако сад нема брашна! Страшно, заиста зар треба да помремо од глади. Боже мој!

Жене њихових ђенералштабних официра су отишле, а ове из гувернемана још су ту. А гувернер што је отишао то је зато што ће се променути, тако се говори. Разлог, што је меканог срца!

Што се све износи то је зато да се што више упропасти држава. Однеће све машинерије, да ће однети и инсталацију водовода, електрике. Износе из кућа срушених греда све то њихови војници горе. Зет Дарин мисли да ово неће се закључити друкчије но миром, т.ј. за зеленим столом.

Страшно је ово издржати, да ли ће се моћи, да ли ћемо истрајати. Бог зна! Анка оде вечерас у њен стан код Лепе. Драган се жали боли га глава, ватре нема. Видећу сутра и звати ако треба лекара Стојимировића.

10. март 1916. године, четвртак, Београд

Дан обичан. Пре подне одох да обиђем мој стан. За сад стоји као што сам га ја оставила. У повратку купих Анки ручак и тада дођох кући. Прија Ранђа ми рече да је у Ваљеву отишла Ексикова снаја са мужем Николом и да су однели ваздан ствари. То није рђаво знати.

После подне обећах ићи Софији Вагнер. Док сам ја обукла децу, наоблачи се, поче киша. У том дођоше и гости, Катица Томић са сином, као и Загорка са сином и газдарицом. Кад су отишли разведри се и одох до Софије, но ње не беше, те одосмо код Лиле. Милева Рајковић ми рече како код ње седе у стану и како кажу да ово највише може да траје два месеца! Причају да један њихов прориче да ће 4ог јуна бити страшно крвопролиће, после тога биће све добро. Не каже где ће то бити!

Милева каже, пре два дана донели су грдну чоју за њихово одело, а јуче и данас опет га сво однели натраг. Каже, да је сва пруга од Делиграда, т.ј Емир пруге у савезничке руке, и да су Руси опет заузели једно утврђење, код Берковице[58].

Владан каже мами да је сад њиховог 27ог марта решавајућа седница свију команданта за општу офанзиву против Немаца. Ту нам је спас, тако да их нападају да их све опколе, јер они не могу се на све фронтове одржати. Французи се изванредно држе код Verduna. Дакле, изгледа да ће ту бити почетак свршетка. Верујем да ће заиста ту бити страшно, ал' нека се једаред сврша, само даље од нас!

Катица каже да је један њихов жељез. чиновник казао да је прекјуче 8/III у 6 сати увече пало Скопље!

Само да једном дође крај, да се вратите, то ће ми бити највећа радост. Као сан ми изгледа све што је било лепо у моме животу, слика за сликом пролази ми испред очију, и то ми се чини утиче на мене што толико и издржавам.

Један Немац питао што смо ми тако мирни и трпељиви, а један му је лепо одговорио: „Дођите да вам кажем. Зато што се надамо да ће доћи наши!"

11. март 1916. године, петак, Београд

Ако је веровати, данас има добрих, радосних вести. Један њихов детектив рекао је да је дошао званичан извештај да су Руси прешли Карпате. Даље, рекао је да се не треба вићати, зато што ће летети кроз који дан савезнички аероплани и бацаће цедуље и тешко ономе ко буде узимао те цедуље. Биће обешен! Данас је долазио један Аустријанац овде код нас у авлију и тражио поданике аустријске што живе у Београд. И тражећи он је говорио: „Да бог да сви ти поданици поцркали!"

Даље, чује се да је њихов главни штаб из Београда отишао. Генерала Живковића слушкиња опет је звата у gouvernement и питали је што не скине то што је окитила кућу.

[58] Град на западу Бугарске.

Она је песницом лупила у астал и ово је казала: „Ја вам опет кажем да ће српска војска овде појести црвено јаје.“ Отворише врата и изведоше је напоље, наговештавајући да је луда. Сељанке неке које су дошле из Смедерева причају да су чуле потмулу пуцњаву из даљине.

За Петровићеве, прича ми Пантићка да су говориле некој Нати Ђерманској да им изради да оду у Швајцарску. Она им казала: „Радите сами.“ То ми се чини сумњиво, значи да им испод земље није тврдо!

Код газдарице дошао је у стан неки аустријски доктор. Газдарица и Пантићка су кивне на Петровићеве.

Само да ово буде истина. Како ће да буде дивно кад дођете, радујем се да проведемо сви заједно и живим у нади чекајући тај сретни тренутак.

Мишљење је да ће се повући са свим мирно, иако се говори да је цео Београд миниран! Тешко нама у том случају.

12. март 1916. године, субота, Београд

Пре подне одох до рејона због купона за брашно. Но брашна у општини нема. Дан је диван, право лето, са децом сам цео дан седела у авлији до 6 сати увече.

После вечере као обично свако вече посело. Гђа Пинтеровићка и Каја. Новости мало. Дакле, ево. Наши сад кад се враћају неће на Београд већ од Ниша на Зајечар, па ће се са Русима састати и ове опколити. Каја опет чула да су Немци узели метод Русов. У одступању сада они све пале тако да наши не могу ништа наћи. И онда се наши задржали код Битоља, траже други начин да дођу до нас, а да ови не упропашћују. Ако је истина то је страшно! Бог нека нас сачува. Ројка чула да ови (од Анке) рањеници позитивно долазе са Криволака, и како Немци кажу, није ни чудо што Рус сада напредује: „Ми смо сву своју снагу метнули код Verduna.“ Чули смо да је код Солуна дошло у помоћ и Португалаца. Сваки се то нада и живи у нади да ће дочекати своје здраве и веселе. То ми тако радо желимо, а ко зна, може бити да овог тренутка вапите за помоћ. Молим Бога да вас све здраве сачува, да вам да снаге да све те муке издржите свом својом снагом, тако сте се и отаџбини одужили, а вратили се здрави и весели.

13. март 1916. године, недеља, Београд

Само да нам Бог помогне. Јутрос прво што смо чули то је да Немци и Аустријанци страшно кидају на Шабац. Јуче је много њихове војске отишло преко Шапца на Кленак и Митровицу. Чујемо да се бију код Ристовца. Грдне рањенике су ноћас донели, а говори се и то да хватају пут ка Краљеву. Сигурно ће на Ужице па у Босну. Срећан им пут, никад да се не врате да Бог да! Дошло је грдно њихове војске. Каже гђа Пинтеровићка да пре подне то је код Коларца лежало по земљи као стока, одмарали се. А тако је исто било и код Лондона. Бугара је било две дивизије у Топчидеру. Чували су их стражари, да не би са грађанима разговарали, каже се да су отишли за Verdun. А говори се да ће све, и Београд, дати Бугарима. Само да се они повуку из клопке, а да Бугари извлаче вреле кестене.

Града Шимонић каже Ројки: „Радуј се, јер кад нас поведу значи да је ту свршено, само, да хоће што пре да вас ослободе.“

У мојој улици, Гундулићевој, данас све селе, утоварују у кола. Причају да је гувернер звао опет Живковића генерала слушкињу и казао јој да ли зна она шта говори. Она му је одговорила да је свесна и да се не боји. Тад јој је он казао: „Ако погодите шта ја сад овог тренутка мислим, неће вам ништа бити.“ Она му је одговорила: „Ах, па то је најлакше, мислите сад како ћете се одавде извући.“ На то је генерал: „Мислимо, мислимо“, и отворио врата говорећи јој: „Пустите је.“ Мама је била на гробље. Пуно њихових из болнице Црвена крста и неки од њих тражили су „Луњевице гробницу“. Каја нам вечерас каже да је ноћас летео аероплан.

14. март 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос одох до Софије Вагнер, изненадих се кад видох сандук. Умро Софијин отац јуче у 4 сата ујутру. Од њих чух да долазе Бугари и да ће и Београд добити.

За мисију ту из Швајцарске неће ни давати, ево зашто: Дакле, то је помоћ Швајцарске која чини Србији и они то шаљу сиротињи, ови у гувернеману хоће да то издају женама чиновничким, пошто оне најгоре стоје. Пошто се нису сложили, то ствари које су већ дошле у Земун враћају се и неће се никоме дати и гђа Fögelli иде ове недеље.

Немачке новине доносе депеше из Амстердама за Брисел. То су плаћене депеше, ту пишу да боље буде мир па неће бити ни победница ни побеђених!

Код Штериних чух да је Немачка тражила примирје. Енглеска пристаје ако напусте Србију и Белгију, као и то да плате одштету 7 милијарде и да јој предаду Бугаре да им они суде! Немци и Бугари сви оду на фронт код Verdena. Чујемо да Руси напредују, а и то да их Талијани сатиру (Немце). Пуштају неке гасове које прво опеку сво лице и онда ослепи.

За Verdun се говори да за 15 дана мора да се реши. Чује се да влада међ нашом војском дизантерија.

15. март 1916. године, уторак, Београд

Мама чула јуче да су из двора све ствари изнели, а и из Гундулићеве улице такође све је исељено. Данас ми била Ната Јаковљевићева са Мицом Карановићевом. Оне причају да су Немци потучени код Вердена, да су Талијани над Суковом[59] са цепелина бацали бомбу на мост и потрефио воз са војницом који су много поубијени. Што се тиче конференције, што је решавано у Паризу знаћемо за осам дана. Видећемо да ли је решено за општу офанзиву или за мир. Саме њихове новине веле да не би било чудо да Verden изгубе пошто имају противнике себи равне. То се види да они народ спремају, а тиме још да народ пристаје на мир под ма каквим условима, јер се осећа глад, а цене су стигле врхунац. Дакле наређено је да сељанке после месец дана не смеју доносити никаквих намирница на продају. А говори се да се коње и продаје коњско месо. Руси напредују у Галицији, Буковини, а Талијани бацају неке гасове, тако да непријатељска војска прво буде опрљена по лицу и после ослепи.

[59] Насеље у близини Пирота.

Чули смо да наша војска командује центром, а са бокова савезници. Говори се да су код Куманова, а неки кажу бију се код Дојрана!

У картама стоји стално да ћеш скоро у кућу, како много и много мислиш о нама.

16. март 1916. година, среда, Београд

Дан диван. Деца сва имају кијавицу, а Анђа и крајнике. Ја такође имам страховиту кијавицу. Биле Штерине, као и Ђока и Мара, и они сви се надају да ће скоро свему бити крај. Професор Ковачевић тражио у команди ако може да му се даје лебац, пошто је сиротог стања, тада му је рекао Аустријанац на српски: „Стрпите се, господине, још за две, три недеље биће све свршено, а и за вас биће боље стање."

За наше говори се да су код Солуна, али се не бију. Немци страховито добили битке код Verdena. Читао један господин да је Грчка објавила рат Талијанима. У то не верујем! Руси напредују у Азији. Та ваљда ће нас Бог погледати, те овоме дати крај! За плате и пензије чује се да ћемо примити за три месеца: јануар, фебруар и март. То би било дивно и славно!

Изгледа ми да нећу дочекати крај овоме. Само да ми је да вас видим, лакше ће ми бити, овако ово је права тортура. Дошло је грдно интернираних. Чујемо да све заробљенике пуштају, или зато што немају хране, или што Руси напредују. У Макензијеву улицу прегазио трамвај девојку. Један Аустријанац сади око споменика руже, па је казао: „Бар кад одемо остаће лепа успомена." Видим да се јављају преко новина. Јавио се генералици Рашић Драгомир и њени синови. И ми ћемо се јавити нашима. Чудно ми много да се они не јаве!

17. март 1916. године, четвртак, Београд

Страшну кијавицу имам, нигде нисам ишла. После подне била је гђа Мица Стефановићка, глумица. Дошла је код гђе Пинтеровићке. И ја одох до ње, па ми је гђа бацала карте. У картама изванредно стоји, да ће Никола доћи за 19 дана, то је најдужи рок, да ће предходно послати неког младог човека са писмом и новцем, па ће он после доћи. Здраво је брижан, тегобан, просто је болестан од бриге за нас, не зна где смо, а изгледа да броји часове, толико једва чека да дође.

То ме здраво охрабрило и сад ћу да живим у нади и очекивању. Славно ће бити ако буде то истина!

Гђа Мица каже, ал› у поверењу, да је један пуковник, Немац, који је Германац и воле веома Србе, казао Стојимировићу да се већ 4 дана води страшна крвава борба код Скопља, да Срби предводе центар, да аероплани савезнички бацају бомбе, и да је оно сво у пламену. Да је Велес изгорео сав од бомбе, Руси су дошли пред Цариград, и Турци видевши да ће да капитулирају траже засебан мир (то Немци крију). Турска је пристала да препусти трупе руске пре Цариграда. Држан је банкет нашем престолонаследнику Александру у Паризу што је наздравио и казао у Солуну да ће српска војска бити за 7 дана у Скопљу. Називају га Немци витезом и храбрим јунаком! Даље, рекао је да они немају више издржати но до маја месеца, и да он иде на талијански фронт.

Госпа Пола прича да је један рањеник рекао да је рањен код Џепа[60] и како је један казао виши од њихових да ће кроз који дан ићи и њихова полиција.

За Ниш причају да су Бугари отишли. Власт, полиција, школа, све у српске руке. Кад их питају зашто, Бугари одговарају иду кући на кућевни одмор! Заробљеници праве нове друмове од Шапца ка Ужицу и још не знам где. Зашто то? Ја мислим да боље бегају. Радујем се само кад помислим да ће скоро доћи. Нада ми кенкава, звађу сутра лекара. Не знам шта ћу са децом, морају у школу. Видећу за уверење код Стојимировића.

18. март 1916. године, петак, Београд

Жалостан је данашњи дан. Све непријатне вести. Ови се овде тако угњездили да чини ми се никад изаћи неће, издали су наредбу да у року од 48 сата морају у Кнез Михајловој улици бити промењене фирме на латинском језику.

Чујемо да су Руси ушли у Варну и да је сва у пламену. Један човек писао жени, он је заробљеник, да се што више осигура с› брашном, да чува и мекиње. Лепо нам иде! Ми се надамо ослобођењу.

Забранили су да се продаје стока, него да се чува за приплод, зато што стока нестаје!

Саде, усев свугде раде, шта мисле ја просто не знам. Чули смо да страшна епидемија коси наше на Крфу! Пегавац их сатире! Страшно, до сад бар о томе нисмо мислили и бринули, а сад та брига ће нас сатрти. Умро на Крфу Бора Пеливановић! Звала сам докторку, дала је неке медицине за децу и за Наду. Сви кашљу и имају крајнике, лекови ме коштају 7 круна.

19. март 1916. године, субота, Београд

Све се ућутало! Нико ништа не говоре. Нагађа се да се сад опет бију код Солуна! До истине никад нећемо доћи!

Од наших Срба, јавили се неки и из Туниса. За дивно ми чудо да се ни један од наших из куће није јавио. Шта раде, шта мисле? Да побеснимо од муке, не знајући где су, криво ми много кад могу други да се јаве, што то и они не учине. За многе чујемо да су у Италији, Француској, а ви где сте? Говори се да ће овде Аустријанци да почну зидати, не једну, већ одмах три цркве. Но то не верујем зато што рат још није свршен!

Надици ми било данас здраво тешко. Вечерас јој је лакше. Кашљу сви, грдан шлајм сва деца имају, но даће Бог да све то прође.

Не могу да се измирим да једну Немачку не могу да сломију четири велике силе! Шта раде? Да ли је могуће да морамо ми пропасти. Да још дуго не видимо наше. Боже, Боже, како је нама тешко и за нас жалосно што морамо оволико трпети и бити право робље.

[60] Насеље код Владичиног Хана.

20. март 1916. године, недеља, Београд

Данас сам звала гђу докторку због Наде. Тешко јој је било, а имала је и ватру 39.5. Докторка каже да има мало запаљење плућа с' десне стране и вели да је њен грудни кош веома склон за запаљење, да се мора добро чувати. Сад кад овог тренутка ово пишем у ово доба, 10 сати и ¼ пре 13 месеци, Надица се родила! Како сам се обрадовала што је ћеркица, а сад како бринем и колко сам брижна и невесела што ми је тако нежна! Вечерас јој је лакше, само молим Бога да преболи, да оздрави, и да ми сва деца буду весела и здрава.

Ишла сам у стругару за дрва, рекао ми да дођем у среду. Код Стојимировића сам била и молила га да узме за нас један џак брашна. Обећао ми је и забележио је.

Чује се, а и докторка каже да до 1ог маја њиховог Немци морају ићи из Србије. Грдно их иду на Нови Сад, сигурно наспрам Руса. Бугаре воде на Verden, јер не смеју их оставити близу Руса, пошто признају да ће се предавати. А Србе, чујемо, савезници шаљу на Verden да не би остали код Солуна да би пребегавали у своју земљу!

Болница краљице Драге и још једна је испражњена и дата у рукама наших.

Облигатно Пинтеровићка баца ми свако вече карте, овде лепо стоји како много мислиш о кући, сав си се предао нама, ал› у кревету ти ипак девојка стоји. Дирају ме да ћеш ми довести гувернанту, те неки пут поред наше бриге и нашалимо се.

21. март 1916. године, понедеоник, Београд

Била је и данас докторка. Нашла је да Нада има запаљење оба плућа. Јутрос је имала температуру 39.6. Мећемо облоге сваког сата, пије медицину, а чак је добила и прашкове од камфора да би срце издржало. Страх ме хвата, мала је и даље слаба, докторка мисли издржаће, само строго да се придржавам њеног наређења. Узели смо један џак брашна са мекињама, 63 киле стаје нас 108 динара.

Прича докторка како је једна наша госпођа казала да Немци сви иду до 1ог маја. То је казала и Мила Путникова. У француским новинама стоји да се борбе воде око Овчег поља, а у Нишу је српска власт. Бугара и нема. Немци не дозвољавају да се Бугари бију спрам Руса, већ их одведоше на фронт код Verdena. Они се буне и нису хтели ићи, но они их затворише у вагон и одведоше. Два господина говораху у трамвају како је један од њих дошао из Скопља и није хтео остати, зато што му је дојадило слушајући пуцњаву. На то је трећи господин питао да ли је то сигурно и да ли он то може потврдити. Он је рекао да може. На то тај трећи заустави трамвај и каже напред господине и одведе га.

Јутрос кад сам ишла у апотеку сретох Цацу Крстићеву и рече ми како је чула још у почетку рата да је Никола заробљен, као и Момчило и Драгољуб. Можеш мислити како ми је било кад чух за тебе. Као луда! Ја у то не верујем. Нешто ми даје наде да ће бити све добро!

Енглеска хоће, ако неће Холандија, да објави рат Немачкој. Да је плати па преко ње да иде на Немачку. Наравно, ту прети велика опасност Берлину и настаје врло критично за Немачку. Пре неки дан што су пукла пет топа, говори се да се један аероплан појавио. За слушкињу Живковића генерала кажу да је шпијун. Видећемо шта ће бити од њеног прорицања. За Ниш, тврде да је евакуисан, и да Бугара нема. За бугарску територију не примају пошту. То су новости. Њихов генералисимус звао је Фердинанда да им заповеди Бугарима да се боре и да на Русе не могу ићи зато што им је то брат. Говори се да Руси иду

и да су близу Пеште. То ако је истина, онда ови доиста морају бегати. Ох, дај Боже! Цаца Крстићева каже да је чула да наша војска, 9 хиљада, иде на Француски фронт, а и да је сва наша артиљерија тамо!

22. март 1916. године, уторак, Београд

Јутрос је Нади врло рђаво било, имала је 40º-температуру. Дајемо јој камфора, коњака за ојачање срца и облоге млаке сваког сата. Поглед јој чист, бистар и врло паметан. Даће Бог. Преко дана температура није била мања од 39.3, а сад вечерас (10 сати) имала је 38.9.

Како ми је тешко, колико бринем, само да хоће Бог да јој да здравља! Но по свему лакше јој је, докторка каже још два дана мора бити криза!

Они пуцњи пре неки дан, пуцали су на неки аероплан, а каже јорганџијка да је и луфт-балон неки летео. А и пре неко вече много су осветљавали рефлектором Београд.

Нека жена, што пере војнике који чувају мост, прича како ти војници рекоше да ћемо ми наш Ускрс дочекати радосно а они ће њихов хрђаво, и да ће они последњи отићи! Кад их је жена питала што иду, они рекоше: „Па не можемо ми чувати Београд и Србију, већ морамо чувати Беч и Пешту." Остаће сигурно само посада. Болница Краљице Драге као и хируршко одељење је испражњено и дато нашима. Сами Аустријанци говоре да ће нам Ускрс бити радостан.

Грдно иду Аустријанци преко понтонског моста. Отишли потпуно у ратној спреми.

Шта ће бити са Холандијом? И она је много потпомагала Немачку. Види се из дипломатских новина да би им било веома тешко ако заиста им објави рат. Опасност за њих велика ако окупира Енглеска Холандију, јер тешко Немцима ако им узму те њихове богате руднике на Рајни!

То ће убрзати и надамо се сви скоро бољим вестима. Овде се виђају неки румунски официри. Говори се да је и фабрика шећера исељена.

23. март 1916. године, среда, Београд

Нади смо целу ноћ Ројка и ја мењале ладне облоге. Пред зору је била узнемирена. Температура била велика, достигла је и 40.2. Баш се бринем. Да хоће Бог да што пре оздрави, па да се рат брзо сврши, па да идемо са децом на чист ваздух. Ево новости, Каја каже да су Срби у Врању. Благо нама! Какве контрадикције. Чује се све лепо. И Тока Војинова била. Каже да су јој неке болничарке казале: „Ми идемо на далек пут, а рат ће бити скоро готов." Тока се угојила, има ћерку, за Војина жена! И она се нада као и ми за месец дана.

Данас ничег нема.

24. март 1916. године, четвртак, Београд

Данас је дан био за мене тужан. Нада пре подне била је добро, ал› после подне више пута занела се, није имала ваздуха. У један мах била је сва зелена.

Како ми је, можеш само мислити. Бога молим да ми само што пре оздрави!

Била и Цветковићева Дара, она ми рече да могу се јавити Николи, да тражим новце и да однесем писмо до Управе фондова! Сутра ћемо се јавити. Чух од Зоре Тодоровићеве да су 6 топа на Карабурми окренута цевима ка Румунији.

Једна војска иде, друга долази.

Срећа ће нам бити ако Енглези прећу преко Холандије. Једно дете на Врачару видовито је. Казало је да кад први пут удари дрвено звоно, долази српска војска. Докторка чула да морају ићи 2ог маја, а да ће Бугари доћи, само ће власт остати аустријска. Бугари се буне да иду на Verden, кажу како у уговору само стоји да иду на Србе и нису хтели на Французе. Овде има 5 бугарских официра у затвору, судиће им војни суд. Неки Бугари су враћани, а други затворени у вагоне и одведени, не знајући ни они сами где.

Чује се да су Руси ушли у Варну и Бургас.

25. март 1916. године, петак, Благовести, Београд

Јутрос око 9 сати био је код нас Пера Мохачанин, и он нам каже како је чуо, и да је то зацело, да је Америка наредила да морају изаћи до понедеоника, а то је нашег 28/III, а њихов 10. април. За Белгију је ставила мањи рок да и одатле морају изаћи. Говоре да у Чачку нигде нема војника, а грдно одлази преко Ужица. Пера Мохачанин каже, другом не би веровао, али он је сам видео јуче, грдна војска, митраљези, коморе, то све одлази. Он нам још рече ово: „Ваљда ће наши сад знати да треба ударити!“

Докторка се грдно уплашила, чула да ће све лекаре да интернирају, на рачун што ће да иду, т.ј. ако буде истина, сад се јављају ваздан видовитих. Говоре да се једно дете родило, чим га је бабица купала, стало је на ноге и казало колико ја живим толико ћеду они још бити овде. Дете је после два дана умрло.

Говори се да су јутрос виђена два сунца! И заиста има доста појава неба што су се ове зиме видела!

Надица је, хвала Богу, боље. И Стојимировић ју је данас обишао. Каже сакраментски издржава, јер је страшно запаљење. Температуру је имала и 40º, али јој је израз лица свежији, веселији. Вечерас је имала 38.7. Заиста, добра је као анђелак, ове лекове пије баз љутње, паметно гледа, само верујем да ће променити ћуд док оздрави. Слатка је, како она сноси трпељиво сваког сата облоге. Данас, као да ме је разумела. Рекох јој: „Надице, злато моје, хоћеш да ми оздравиш, доћи ће ти тата.“ Она се насмеја, развукла уснице!

26. март 1916. године, субота, Београд

Данас, хвала Богу, изгледа да је Нади лакше. Главу боље држи, а и више је немирна. Сад, вечерас (10 сати), имала је температуру 38.7º. Дала сам јој данас рицинус, а и клистирала, па је грдан шлајм изашао, јер она је мала па га не може испљувати. Докторка ми рече да њу морам нарочито чувати, не сме јурити, бити знојавна, да пије ладне воде. Молим бога да ми помогне да је очувам.

Јутрос чусмо да су дошли 200 аустријских официра и да реквирирају станове. Дошли су из унутрашњости, а и војска грдна долази. Сутра, ако Бог да, ићи ћу до мог стана. Од

како се Надица разболела нисам била никако. У кући доктора Ђоке Димитријевића била је нека резервна болница, спитал. То, вели докторка, је јуче све исељено на неких шест кола. Сека стара наша каже да је опет тамо из једне болнице све изнешено, чак и кревет, као и чивилуци. Прича докторка да су једног дечка Немци истукли и истерали му једно око, зато што је говорио да ће доћи српска војска, а родитељи су му узети на одговор. Данас су селили и из министарства финансија.

У Новом Саду чује се да влада неко узнемирење, и они су тамо убеђени да ће доћи скоро српска војска. Мисли се да је Београд још у опасности, и да ћемо издржати још пуцњаву. Само да што пре дође, јер ово нам је дошао крај и неће се моћи издржати. Брига за све, децу и за тебе, за све вас, уби нас просто. Нека решавају, само да једном буде крај.

27. март 1916. године, недеља, Београд

Данас, хвала Богу, опасност је за Наду прошла. Има сад температуру 37.6, само докторка вели да ако би још једаред добила запаљење не би га могла издржати! Нека ми помогне Бог, само ја ћу је чувати и што све до мене стоји! Ишла сам у стан да обиђем. Бринем много кад нисам у моме стану да ми не изнесу, јер где нема никог износе. Морам чешће обилазити.

Дакле, Немци иду. Све немачке болнице, лекарети, све је то исељено. Аустријанци остају. Докле, то не знамо, то је питање. Била сам код Путникове Миле због мог ћилима пиротског. Казала сам јој да га савије и метне испод душека оног дана кад Немци дођу, а тој госпођи (сестри апотекара Викторовића, која тврди да је њен) нек каже да су Немци однели. Мила прича да не мисли да ће се решавати на бугарском земљишту, и ови наши иду од Велеса на Штип, Кочане, Ђустендил. Грдна војска одлази, и Немци и Аустријанци. Мила је пре 2 дана видела аероплан грдно висок у 6 сати ујутру.

Одох после код Лепе Ђуре Лазића. Каже да јој је он послао 140 драхме (грчке) преко Wiener банке[61], и да се нада да ће кад је ово добила добити и веће суме. Послао јој са Крфа. Док сам ја била тамо био је и један Чех, Аустријанац, и он каже да су 150 хиљада војника и 380 официра на Француски фронт. Каже Лепа ова два дана и две ноћи што је прошло и аустријске и немачке војске то је страхоте, и шта нису однели. Један аутомобил пун ћункова, други пун портфиша, трећи пун са штаповима што Немац сваки носи. Види се просто хоће да нас осиромаше. Сви се надају и убеђени су да ће се наши скоро вратити.

28. март 1916. године, понедеоник, Београд

Нади је данас лакше. Имала је температуру 38.8 и мање. Докторка рече док не престане сасвим, температура ће ме варати. Невесела је, често стење и јечи. Њу је тек сад стигло, те је малаксала. Хвала Богу, надам се да ће скоро та ватруштина престати. Докторка нам прича да су питали наше војнике ко од њих хоће да иде на француски фронт да баца бомбе, јавило се десет хиљада Срба. Причају чим се почело бацати бомбе и улетати у ровове и Немци су казали: „Ово нису Французи, ово су Срби, ти пси.“ Французи су одушевљени

[61] Бечке банке.

српским јунаштвом. Било би срамно, а и за сваку осуду да су узели Французи наше да се боре на њиховом фронту. То би било нечасно!

Говори се да су Талијани пробили фронт и да се води страшна борба код Љубљане. На Карпатима је 18 милиона Руса. Само да се отопи снег који се разлио као море, тад ће Руси сићи. У Новом Саду влада паника. Боје се страшно Руса. Многи своје фамилије доводе овде у Србију, јер тамо није сигурно. Крај око Славије је за избеглице бугарске. Тврди се сигурно да је и Кочане и Скопље у нашим рукама. Чује се да је престолонаследник добио неку лађу на поклон, само не знам од кога, да л› од енглеске Краљице или талијанске, па лађа се зове Велика Србија. Честитали су му и казали да ће бити цар! Французи су страховито тукли Немце, добили су грдне батине. Из наше Битољске улице много су износили.

Сад кад се мама враћала, видела је да много коња одводе. Требала сам узети брашно од др Стојимировића, но буђаво је а и мешано са пасуљом и грашком, те смо се одмах одрекли. Баба Полина свекрва каже да у централу седи војник и чекићем разбије ове чашице од електрике.

У Новом Пазару чује се пуцњава која долази од Скадра.

29. март 1916. године, уторак, Београд

Надици је лакше. Јела је мало сутлије. Дан је ладан и ветар дува, као да је негде град падао. После подне била сам до Нате Јаковљевић, она ми рече да ће се од суботе примати помоћ и то по круна дневно, а да им је казао Воја Вељковић, председник општине, да ће се сад увести кујна. Даваће ономе ко има да плаћа, а ко нема, на кредит, па ће се после са државом рачунати. Издаваће се само ручак, и то на особе. Свако зло има своје добро. У осталом нека иду само, па макар ми остали без помоћи. Одох до мог стана, видох нашег немца Schobella.

Чујем од једне госпође да се јуче јавио Миша Јовановић својој жени Фани. Одох до Анке, спрема децу за врбицу. Благо њој кад јој се мили, мени не. Ти кад се будеш вратио биће нам врбице и весеље. Јутрос Анђица кад смо доручковали рече: „Је ли мамице, сутра кад тата дође, даћеш четири парчета шећера?“ Смањен је оброк и деца то осећају!

Докторка чула да је Варшава пала данас у 2 сата после подне (узели је Руси), а Неготин је у нашим рукама. Прошли су кроз Турну Северин, па на Кладово и ушли у Неготин. Румуни су пропустили Русе.

У њиховим новинама пише да је краљ Никола, црногорски краљ, заробљеник француски. И све пишу како колера све коси на Крфу. Да ти знаш како ми је тешко кад помислим да си и ти свему томе изложен. Страх ме хвата, зебем од помисли и бога само молим да те чува!

30. март 1916. године, среда, Београд

Јутрос невероватне гласе чујемо. Да су Руси у Белој Цркви и да су овде за пет дана. Толиких лажи смо се наслушали да сад и ако је заиста нешто истинито нећемо веровати.

Јутрос су неки аустријски официри реквирирали сво бело брашно из општине, веле то је за militär bäckerei in Semlin[62], а то бело брашно требали су издавати грађанству за

[62] Војне пекаре у Земуну.

празник. Докторка дође вечерас. Она је ова два дана брижна, каже како је врло могуће ако буду пуцали Руси на њих они ће да метну преда се заклон, нас, жене са децом, па онда чик нека Руси пуцају. Заиста, то би било страшно. Тешко нама. Ми се радујемо нашима да што пре дођу, а велико је питање шта ћемо ми дотле све издржати и дали ћемо их уопште дочекати! Страшне дане ми преживљујемо сада! Један је из општине казао ово: „Казаћу вам да кад преко дана пукну у вароши пет топа узастопце склањајте се са улице, ма у коју авлију, кућу, јер ће тада са улице све скупљати и водити.“ Јуче је опет летео аероплан и чула су се три пуцња топовска.

Један аустријски официр је казао како нисмо добро урадили што смо полетели у Београд, јер он има још доста да издржи. Натерани смо сви да се вратимо.

У немачким новинама одају пошту Французима да су равни противници њима, да су јунаци. То је прво што тако пишу, иначе они су непобедиви. Све они побеђују на свим фронтовима, све заробљавају, а они се прослављају. Чује се да је 80 хиљада Немаца погинуло код Verdena. Кажу да их Французи пусте у ровове, тад пусте воду и неке отровне гасове тако да ови попадају као мушице, угуше се. Ово није већ рат, ово је просто уништавање људства. Страшно. Нада је боље. Још у врху има запаљење и с› тога ту мало и има температуре до 38.5. Иначе је весела, хвала Богу. Деца добро. Ја прала па ми руке оједене. За Врбицу ништа не спремим. И да имам новаца не бих ту глупости сад чинила, зато што не знам ништа за тебе, где си, како си. Питање је како се и ти мучиш. Кад дођеш биће ми лепа Врбица. Чула докторка да је наређено девојци да направи 250 барјака мађарских.

31. март 1916. године, четвртак, Београд

Сваки дан чујемо разне вести, но то вероватно нису истине. Јутрос у пет летео је цепелин. Изашла је наредба да се не смеју фарбати црвена јаја. То кажу да је из Пеште наредба потекла. Јавили су да сви они који су лежали пегавац морају се пријавити. Сад бану ноћу изненада зато што траже војне обвезнике, т.ј. њихове који неће да служе.Траже пријаве на полицију. Томе морамо се надати.

Докторка каже да евакуишу тешко рањене. Ти исти леже на носила, а лакши седе доле на поду на трамвају. Чула је да их носе на последњи штек, за где то не знамо.

Свет верује, нада се, сви кажу да иду до 1ог њиховог. Дакле и то ћемо дочекати. Кажу да су предЕштом и да је тамо паника.

У њиховим новинама пише да су они сами, Немци, одбијени од Велеса и Штипа. То значи да је заиста у нашим рукама. Наших има у Азији. Вендла се јавио из Азије. Где сте, боже, ви? Какав ћемо ми празник јадно провести, ниједан од вас није се јавио. Колико брига.

1. април 1916. године, петак, Београд

Дакле, ако је веровати наша млекарка каже да су кланицу иселили, као и Росулек што се селили. Била ми Тока. Каже да та помоћ из Швајцарске је дошла и да су је предали нашој општини. Тока се пријавила, а и ја ћу. Сутра ћу се о томе известити. На Торлаку копају шанчеве, здраво се утврђују, раденике плаћају 3 круне дневно. У Управи фондова узета су 2 топа, спремни да гађају на аероплане! Лепо нам иде. На Verdenu су утучени

Немци. Страшно их Французи бију. Криво Немцима да су их Французи стигли топовима. Гђа једна каже да су наши са Крфа сви позвани да дођу у Солун. Данас је банка наша 7.70. Један Босанац каже кад падне Скопље тад ће све старије интерирати, а кад падне Ниш, онда ће све од 16 год. на више, и доцније од пет сати не треба се вићати на улицу. Други један Аустријанац каже како је премештен за Пријепоље у Босни и како је Румунија упала у Бугарску. Италијани су у Љубљани. Духови су казали да ће нас Велики петак обрадовати, али да ће бити крвав! Страшно. Бог нека нас сачува!

Данас узех из општине брашно 19.600 и 5 кила кромпира.

Јаја се не сме фарбат, ко учини противно казна 600 круна.

2. април 1916. године, субота, Врбица, Београд

Данас после подне била сам код Ненадовићке. Софија није била кући. Са њеном мајком дуго сам разговарала. Каже ми како од Сен Томаша па све до Влашке направљени су ровови, и то да се не би видели покрили даскама. Каже како јој је Моци казао кад „буде нешто" Софија нек дође код вас и нека седи, а немојте излазити. Вели, биће ми тешко да вас оставим, а не знам шта ће бити са вама. Ја сам је питала: „Па од куд ће Софија знати?", а она ми рече: „Па казаће јој Моци."

Јавио се Стева Вагнер, но на његову мајку. Жао је много Софији што се њој није јавио. О томе усмено опширније.

За општину, рече ми мајка да су дошле ствари, треба писати молбеницу и тражити. Има намирница, дечијих ципела, одела, веша, као и за одрасле. У одбору је Павле Денић и Милан Павловић. Мама ће отићи сутра до Павла Денића и видети шта треба радити. Одох после до Мице Карановић. Дала ми кило и по пиринча. Хвала јој много, он ми је много потребан за Надицу.

Позвала сам је, ако дође до густог да дође код нас у подрум, пошто су они на ударцу.

У Земуну се само чује реч Талијани, грдно војске намачке има, да ћемо кроз 4–5 дана чути пуцњаву, и да је Румунија званично објавила рат. Чула је то Каја од неке госпођице.

3. април 1916. године, недеља, Београд

Докторка Гођевац је славила Врбицу. Бог зна како молила је да дођемо. Одох на патарице. Ту дође и Лепа Ђурђа Лазића. И она каже како су ти Аустријанци казали да за два месеца мора се све решити. И ја сам тог мишљења. Мора прснути на једну или на другу страну. Ујна Милева каже како јој је рекао један Аустријанац: „Кад видите да се прави трећи понтонски мост, онда знајте да је опасност ту." И заиста га праве.

Врбица је прошла на миру. Дан је био хладан. Хладан ветар, киша сипи, као да нам иде Божић. Страшно, штета за воће које ће пропасти.

Била сам код Паје Денића, код његове куће гђа Вајс због тих ствари из Швајцарске мисије. Замолила сам је и она ме упутила како треба да читам молбеницу.

Одох до Јозефовићевих. Како се од њих види лепо понтонски мост.

4. април 1916. године, понедеоник, Београд

Данас је мама ишла за пензију. У зло доба појавио се један на прозор и казао ово: „1º, све чиновничке жене нећеду добити ништа, зато што њихови мужеви примају и шаљу женама. 2º, сви који су се јавили за помоћ и за кога Немци јамче, а немају декрет, неће добити ништа. 3ᵉ, инвалиде нема. 4º, само пензије ће се издавати. Доћи у среду, Таковска ул. 10.“ Сецају нас страшно.

Неки су дошли из Пожаревца, кажу да се тамо чује пуцњава и да је над Пожаревцем летео аероплан и бацао цедуљице са речима: „Будите стрпљиви, ми долазимо, не да спасемо земљу, већ народ.“

Говори се да Руси здраво надиру. Један Аустријанац каже како Руси страшно кољу, како ће се и Мађари на нас светити. Душа ме боли, зар до сада да претрпимо, а сад кад већ долази спасење и радујемо се, ми да страдамо. Тешко мене како ме је страх!

Данас су били 10 аустријских кола и однели из општине бело брашно. Била сам у моме стану, прича ми Пантићка како је један од Петровићевих ишао у немачку командантуру и команданта молио да га прешверцује за Немачку да нађе рада, а командант му је одговорио: „Да сте добри, нашли би и овде рада.“ Чуди се и наш Немац Schobell како то да од њих тројице ниједан није у војсци. Осећају да им неће овде бити добро.

Одох до Токе. Са њом се договорих да идемо да покушамо за плате у среду 6ᵒʳ априла. Ту дође њен Влада и рече како сутра иду сви немачки шофери, како се и болница њихова сели. Пре неки дан дошао из гувернемана један официр и питао гђу Цинцармарковићку да му исприча сву историју о убиству краља Александра и о мужу њеном[63]. Каже како је дошао да се увери да ли је она права жена Цинцармарковића, јер на то име јавиле су се неколико гопођа. Страшно, није ни чудо што нас сецају за ту плату, кад се раде толике злоупотребе.

Одох до Дане Јовановићке, рече ми како јој је Миша писао и како му је одговорила, дала му је карту преко које ћу ја да се јавим на Мишу за Николу. Ево је та карта:

№ 26143. *Zürich 1 april 1916.*

Frau Jovanovitsch Danitza, Belgrad, Serbien, Milocheva 53.

Ihr Gemahl Michailo ersucht und um Auskunft über Ihr Befinden und Ihre jetzige Adresse. Wir bitten Sie, und auf angehefteter Karte Antwort geben zu wollen befindet sich wohl.

Das Bureau arbeitet unentgeltlich; jedoch werden freie Galen zur Kostendeckung dankend entgegengenommen.

Hochachtungsvoll
Zürcher Bureau
für Aufsuchung Vermisster.[64]

[63] Мисли се на Димитрија Цинцар–Марковића, председника владе убијеног у Мајском преврату 1903. године.

[64] Ваш супруг Михаило тражи обавештење о Вашем стању и Вашу садашњу адресу. Молимо Вас, било би добро да дате одговор на причвршћеној карти. Биро ради беспалтно; ипак примају се слободни Галени за покривање трошкова. С поштовањем, Циришки биро за тражење несталих.

Офанзива је почела на свим фронтовима. Катица је казала да Енглези и Французи пролазе кроз Холандију, и да ће бити решавајуће код Verdena.

На Велики петак, тако се прича, да ће свирати музике и викаћеду живео краљ Петар да би се свет скупио и тада ће их све скупити. У то не верујем. Говори се да је генерала гђа Живковићка интернирана. Мама је била код Милана Павловића, он је у одбору за те ствари. Замолила га на сваки начин да нам се нађе и да нам то учини. Обећао је све учинити што до њега стоји.

Дана Мишина прича да је један мајор казао: „Die Deutschen müssen gehen alle."[65] И они се надају. Гђа Леко била је код њих и каже да је Енглеска дала 15 дана примирје да изађу Немци и Аустријанци са Балкана. Један војник који је служио њихове официре, који је лебац продавао, каже како се наши бију код Солуна.

Данас је дан ладан, киша сипи, страшно је време. Душа ме боле кад могу сви да се већ јављају, што ти то да не урадиш, зар је мени лако, ја морам да бринем, једим се, како то да о нама не бринеш и не мислиш. Боже, кад ће свему бити крај?

5. април 1916. године, уторак, Београд

Дакле данас написала сам молбеницу за ту Швајцарску мисију. Однела сам код куће Паје Денића и дала његовој матери. Одох до Софије, ту поседох, даде ми неке хаљине да од тог прекројим деци. Онда одох у Gouvernement, предах карту за Николу. Примио ме лепо, само сам морала додати да ми новац пошаље. Казао је да ће карта сигурно отићи, а за новац у Митровици рече ми да молим да ми даду из Grand–passage**.** И може бити да ће ми дати бесплатан пут, ал› да му јавим ако добијемо. Богами бих се тешко решила сад!

Одох до Штерине. Био је и Ђока, рече ми да се наши бију и да је Велес у нашим рукама зацело. А из Митровице, Приштине, Призрена, сва је војска евакуисана, остала је само посада.

Говори се да ће Руси да се састану са Талијанима и да ће бити страшна окршаја код Баната. Бију се Талијани, тако се чује, пред Загребом. А Каја чула да су Руси у Софији. Само много се зуцка да Немци нуде за мир. Ох, да хоће, да нам се врате наши, како би настали сретни дани.

Да ли ћеш добити моју карту? Како бих се радовала да је добијеш, колико би ти радости примиле!

6. април 1916. године, Велика среда, Београд

Одох рано до Токе. Договориле смо се да одемо заједно да видимо шта ће бити са нашим платама. Киша, хладно. Не дознадосмо ништа, само чусмо то да ће пензионерке добити, а ми не, зато што на јемство не дају, а декрета немамо.

Тока чула да су пред Врањем, да се бију, да је Ниш српским властима предат. А у њиховим новинама стоји да су Французи дигли мост који је на Вардару.

Да ли нам, о Боже, долази скоро ослобођење?

[65] Немци морају све проћи.

После подне претурах по корпи, читах твоје дописне карте и наиђох на једну за коју не знадох, а ти ми никад о њој ниси говорио! Зар ти тако што да урадиш, а мени си друго сасвим говорио? Је ли то искрено? Зар си могао тако што да урадиш? Е сад ми је јасно што си био противан да и ја дођем к› теби у Ужице. Сад ми је јасно. Веруј ми да ми је било кад сам то прочитала веома тешко. Срце ми је задрхтало помислећи да си ти то лично, поред мене тако рећи. А шта је тек сада?

Ја се борим да ти децу очувам, част твоју да очувам, ти не можеш ни да замислиш како је овде борба за опстанак. Данас, данас тек ми је много што шта јасно. Сад са правом могу рећи да сте сви једнаки и да ти никад, чуј ме добро, никад нећу веровати.

Ја ћу се мучити, за своју децу, то ми моја љубав налаже, а и деца ће умети временом оценити све моје муке што их сад издржавам.

Да сам јуче ово што данас видох и прочитах дознала, веруј не бих ти карту послала. Тако бар у овом тренутку мислим.

Како сам синоћ била узнемирена! Мигод сањао, далеко било од нас, да си умро! Како је плакао, јецао жалосно! Испричао ми како си појео једну јабуку па си умро и како смо сви плакали! Ти знаш како је он осетљив. Рекох му да се прекрсти, да се помоли Богу за свога татицу и да ће нас нешто обрадовати. Учинио је, али дуго није заспао. Како је мени тек било, да л› можеш ти мене разумети?

Дође вечерас Тока, рече ми како јој се Војин јавио. Пише јој на карти у путу за Петроград, преко Шведске јавља јој се, и шаље јој 240 франака. Рече јој да јој је и пре ове једну карту послао!

Не треба да ти кажем како ме то вређа, да се други јаве а ти не. Може бити да си се јавио, но ја до данас не добих ништа. Шта то може бити да се ниједан од вас није јавио? Где си? Јеси ли здрав, јеси ли у животу? Очајање ће ме довести да учиним неку глупост. Шта ће бити од нас? Ја се љутим, истина, данас на тебе, ал' са каквом радошћу бих те притисла на груди. Моја је љубав чиста. Мисао моја свака теби припада и деци, па не могу себи да објасним шта је с' тобом да се не јавиш, а у истом штабу сте били и ти и Војин и Стева Вагнер. Нестрпљива сам, нервозна, да свему овоме буде крај. Живим од наде и ишчекивању од тебе, то би ми била највећа радост сада, а када дођеш, онда ћемо се о свему споразумети и рећи истину, као и до сада што си говорио! Да ли ћу ја веровати тој истини?

Академија, ту је била болница, исељена је као и где је био санаторијум у Ресавској улици.

Ројка је ишла код Руже Коен на рад, да се пријави. Шећера нигде нема. Ово су последњи дани што их преживљујемо. Казах Токи ако пише Војину да га пита: „Шта је са Николом?"

7. април 1916. године, Велики четвртак, Београд

Данас је мама ишла због своје пензије и пре и после подне, па опет ништа. Много света, па не може се доћи на ред.

После подне одох те узех још једна кола дрва за 30 динара, нека за сваки случај имамо.

Одох и поведох Анђу до гђе Мице Миловановићке. Рече ми како је чула да Живко Павловић и Живојин Мишић иду преко Тракије, преко Бугарске на Пирот, да опколе Бугаре, а да дринска дивизија и шумадијска су на Verdenu. Њена мајка каже пре неки дан кад је била у Младеновцу за намирнице да је дошао грдан воз рањеника и да је један

аустријски лекар питао једног: „Где си рањен?“ Он је казао на Овчем Пољу. Коларовска јутрос била, рече да је забрањено ићи за Ниш и не пуштају нигде никога.

Кад сам се враћала од Мице узабрах зеленила од ограде код Калемегдана у Васиној улици. Стражар Мађар ме задржао и казао како је то забрањено. А на Калемегдан деца се побила, један Босанац стражар ухватио дете и избио.

Гдин Исидор, а и гђа Пинтеровићка кажу како су чули да је у Скопљу покољ. Арнаути кољу, чак и жене и децу. Кажу за једну госпођу да су јој и дете из трбуха извадили, а дете од 4 године убили. У Софију су ушли Руси, а у Пешти такође паника влада. Боже, Боже, како ли ћемо ми проћи? Баш се бојимо.

Чујемо да су Руси пробили аустријски фронт. Силазе са Карпата. Они надиру, а и Талијани напредују.То се види, јер их сад њихова штампа страшно грди. Нека буде све само нек се ови лепо и мирно повуку. Бојим се Мађара, бојим се за моју децу, шта ће бити са њима! Боже, Боже, чувај их.

Кажу да су се 20 српских комита преобукли у аустријско одело и минирали њихов мост тако да кад се њихова војска повлачи дигне га у ваздух.

Ево још једне лажи. Каја рече да ће сутра 6 савезничких аероплана летети. Коме ли су, Боже, то јавили? Ројка данас од пола 8 ујутру, па до 7 увече била је на рад код Руже Коен. Веома је задовољна, а за плату ћемо видети у суботу, то је дан плаћања.

8. април 1916. године, Велики петак, Београд

Данас је наш велики празник, али жалостан! Како ли је вама, не знајући како је нама? Шта мислите о нама, је ли вам тешко, жудите ли за нама?

Данас је целивање у цркви, но тужно! Никога од наших нема да чува гроб Христов! Сам је, ал› је искићен с› цвећем, грдан свет иде на целивање! Ми нисмо ишли, само из бојазни да нема заразе!

Мама је добила признаницу, ал› новац ће добити после празника, 105 круна за три месеца, фебруар, март, април. И ја ћу добити после празника. Све ће ми Господин Гугл свршити. Била сам у мој стан. Пантићка ми прича како је газдарица отказала стан Петровићима и дохватила се са њима! Чујемо да су Французи пробили фронт код Verdena (ја не верујем)! Наша војска је у покрету. Наш престолонаследник дошао је у Солун и предводиће нашу војску од 17 хиљада војника.

Ово што се оправља и поправља Београд, чујем од г. Гугла да ће доћи нека међународна комисија која ће да прегледа, зато се ово поправља! Њихов један официр каже да Србија мора бити увеличана**.** Бугари не даду Македонију, а Савезници хоће да ми то све добијемо а они да не изгубе много. Чујемо да је паника у Пешти. Био нам Пера Мохачанин јутрос. Рече нам како су Мађари казали ако морају напустити Београд све ће под нож, или ће нам све оставити без намирница да помремо од глади.

Била ми и Рашићева Катарина, она је дешператна, много се намучила. Она је измирена, све шта да буде. Ја, богами, бојим се. Страхујем како ћемо претрпети све шта нам спремају. Мораћемо се мучити и петљати док ви не дођете. Може бити да ви полако идете к› нама у сусрет, а ми још то не знамо. Ја верујем и живим у нади. Тврдо верујем да ћете ви доћи и надам се да ће за два месеца бити ова ситуација решена. Само да дођеш! Са том мишљу се успавам и ујутру чим се пробудим то ми је прва мисао.

Деца су добро, весела, чекају те и надају ти се као и ја. Често те спомињу.

9. април 1916 године, Велика Субота, Београд

Празник је, но за мене није. Радим што више само да не мислим на моју бригу и тугу. Јутрос рано умесих лебац и тада истресох и пресвукох кревете. Опрах грдно дечијег веша и напослетку окупах сву децу. Сад спремих све деци шта ће обући и после моје тоалете. Ево ме за дневником у коме немам данас шта много забележити, сем то, а то је најглавније, да сам тужна.Тужно ми је срце, тугујем, и то много. Ја кријем своју тугу, јер знам да и мама крије од мене, ал› како нам је нама двема у срцу, то ми само знамо. Тешко нама, тешко нама заробљеницима, јер ми смо робље! Каква страшна реч!

И њима је Ускрс. Они се веселе, пуцаше, музика им свира. А нама, нама је тако тешко што смо далеко од наших!

Чује се да је Горица пала, да је узели Талијани, ал› иначе данас ништа друго. Они тако раде, тако спремају, као да су вечито ту били и да ће вечито ту остати!

Јутрос ми била Тока. Фали ми се да је добила три карте од Војина. Зове је да дође к' њему у Петроград! Благо њој! Како јој завидим. Рекох јој да у свакој карти за Војина пита шта је с' тобом.

Не могу да замислим да се ниси јавио.

Бринем да ниси слаб! Та мисао ме страховито плаши. Шта ће бити од нас? Зар треба ја без тебе да живим? Ох Боже, буди наспрам нас милостив!

10. април 1916. године, Ускрс, Београд

Са каквом радошћу смо очекивали Ускрс! Ево га дође и прође нам у миру, без икаквих важних вести.

Дакле, ујутру рано, деца изађоше у авлију. Диван дан, топло, сунце, ваздух чист. Радовали се лепом дану, а још више што тражаху црвена јаја што је „снео зец".

После ручка одох до Софије. Они се много не надају, кажу да ће ово трајати још 5 година. Кажу како су топови окренути к' Панчеву. Ишла сам са децом, без Јоце, јер нема ципеле. Одох одатле код гђе Мице Карановићке! Њој се Милан њен јавио и преко Гутмана послао 500 круна! Исти прича да је имао два табака списак свију који су га молили за овде, но тај списак кад су га претресли узели му. Гђа Мица га питала да није било име и твоје, Никола, но он каже не сећа се. Како су сретне те жене! Благо њима. Ја сам као сироче са мојом децом! Дође у том и докторка Гођевац. Каже како је један српски мајор продао багрдански план за два милиона. Зато су они њега и заобишли, а прешли преко Рековца[66]! Грехота ако је то само истина. Гђа, њена мајка каже, да су јуче 60 кола однели меса преко, а данас 12 кола јагањаца. Зато код нас нема меса. Але! Жељни су па све носе.

Узедосмо трамвај па код Штериних. Код Славије сретох г. Пају Денића. Зауставих га и рече ми да дођем сутра због тих ствари из швајцарске мисије и да узмем и брашно од америкаснке мисије. Дивно, видећу сутра шта ће бити. Код Штериних био Ђока. Каже да је Америка ставила свој последњи ултиматум. Дакле, ако не послушају и она ће ступити у рат. А чујемо да је Румунија блокирана. Нада се да ће скоро Румунија ступити у борбу. И онда ко је однео победу?

[66] Насеље и истоимена општина у Поморавском округу.

Руси иду на Француски фронт да помогну Французе. Талијани бацају бомбе на Трст. Са велике даљине Руси су бацили 2 бомбе над Софијом. Пало је на неко предграђе, но жртава нема. Бацали су цедуље где јављају Бугарима да је утврђење Ерхерунг пало. Ја то мислим да Руси хоће да кажу Бугарима: „Будите сигурни, ми долазимо."

Аустријанци су затворили увоз за Немачку. Веле: „Све нас опљачкаше." У новинама пише да ће Виљем сам одликовати Штурма зато што је он са бомбашима код Verdena. И та је Немачка војска само ту пред српском одступила. Многи говоре највише још два месеца. Само Бог нек им не дозволи да узму жетву.

Чудо ми велико да се не јављате. Ево Стева Вагнер преко новина се извештава са Софијом. Шта је са вама, јесте ли здрави, јесте ли живи? Ох Боже, какво страшно мучење. Ово је тортура.

11. април 1916. године, понедеоник, Београд

Данас је дан пун пријатних вести. Америка је ставила ултиматум Немачкој да изађе са Балкана и још неке услове, као и то да нема државе у Европи која је неутрална, све су ратничке зоне. Дакле, Руси су са свим на граници Румуније и сад ће они проћи кроз Рунунију. Забранили су извоз. Чим Руси бацају бомбе на Софију, значи да су близу Бугарске, на 30–40 км. најдаље. Данас је дошао воз, један па други, са бугарским избеглицама. Чујемо да грдни заробљеници Руси бегају преко Бугарске, предају се, т.ј. враћају се Русима.

Ово што је Војин отишао за Русију, у њиховим новинама пише да су се грдни Чеси предали и да наши виши официри иду да узму команду. То је врло вероватно. Голц паша[67], говори се да се отровао, зато што је говорио да кад буде у опасности Турска он ће са животом свршити. И заиста, Руси су близу, приближавају се!

Ишла сам у општину код Денића. У швајцарску мисију није ме Fögellie увела, а Денић ми је обећао да ће све што може учинити да ме заведе. Из американске мисије добићемо брашно 2.50 кила на особу. Дакле, 20 кила. Денић ми дао купон. Сутра идем за брашно, свратићу код Денића да видим да ли је увео мене у списак за мисију швајцарску. Данас ми г. Гугл донео признаницу за плату. Дакле, примаћу 30 круна месечно. За фебруар, март и април 90 круна! Жалосно да наше чиновничке госпође примају по 30 круна, нарочито официрске госпође. Дакле, на нас се свете. Јер право да се ми патимо? Шта ћеш пре од тих 30 круна? И за Анку сам израдила, добиће брашно, и извадила јој признаницу на плату.

Данас смо чули од Анке да је Ника Штерин сигурно умро. Тврди да је то цела истина! Сироте Штерине, шта ће бити од њих!? А чујемо да је и Брана Цветковић[68] умро. Вицеконзул у америчком конзулату рекао је гђи Дани да им види да су њега интернирали. Значи да је Америка објавила рат. Јагње за Ускрс коштало је 75 круна, а прасе 45 круна! Наше рођено месо.

Анка је била код нас са децом на ручак. Наши веома добро напредују. Као и Талијани и Руси. Само нека им срећа буде наклоњена и даље!

[67] Колмар фон дер Голц (1843–1916), немачки фелдмаршал, командовао турском армијом на блискоисточном фронту.

[68] Брана Цветковић (1874-1942) био је песник, глумац, редитељ, илустратор. За време Првог светског рата повукао се са војском преко Албаније и на Крфу водио војничко српско позориште.

Говоре да ће скоро све мушке интернирати. Ишла је писмена објава да сви који имају месинг, метал, морају донети на станицу. Кроз 15 дана биће реквизиција по становима и биће строго кажњен код ког се нађе. Црвени крст преко пута Управе водовода, сав материјал је однешен, све у сандуцима на воловским колима. Наши не иду преко Србије, већ преко Бугарске. Ту ће се састати са Русима. На Verdenu има 3 хиљаде артиљераца. Синоћ су осветљивали рефлекторима из Земуна. То ми је сама Тока казала, јер је то видела лично. Да ли ћу скоро чути о теби где си, што се не јављаш, да ли ћу моћи издржати? Само да дођеш, да будемо заједно!

12. април 1916. године, уторак, Београд

Много се вића Немаца, не знамо само да ли су из унутрашњости или иду у унутрашњост Србије. Данас је дошло 20 тазе рањеника. Све су изнели из болнице и из других надлештава, све што је било добро, а донели су све што не ваља.

Султан је побегао преко Београда за Берлин, као и сви виши великаши, а говори се да је Цариград пао. Могуће да је истина, јер сад је Русима отворен пут да преко мора из Одесе превлаче људство и онда ће Цариград сам по себи пасти. Наши здраво напредују, а говори се да су над Софијом летели француски аероплани, а над Нишом такође је летео савезнички. У њиховим новинама пише како је на Крфу српски логор и пред њим стоји геџа наш, има и слика. Можеш мислити нашег гецу да ужива!

Америка је дакле ставила ултиматум да Немачка не сме ниједну лађу више да потопи. Ако се не изјасни, или ако буде мало нејасна са њеним давањем одговора, ступиће у акцију против ње! Дакле, неће јој бити лако.

Данас долазио Босанац и каже да мора сваки ко има донети све од метала и бакра на станицу, платиће му се шта вреди. После 15 дана прегледаће, ако нађу, биће строго кажњен. Данас узех фрај 20 кила брашна из америчанске мисије. Ујка Паја Денић дао ми је листу и одох код Караулића за те ствари из швајцарске мисије. Свако дете добило је по одело, као и Надица све што треба за бебу.

Гђа Ненадовићка каже да јој је Моца казао да ствари врло добро иду за нас. Наравно, да хоће Бог да тако и даље продужи, рат би се брзо завршио. Каже још како су много и много страдали тамо наши учитељи и попови.

У Бечу је велика оскудица у свему, а Мађари не даду извоз. У једном месту у Немачкој се много буне. Јутрос сам била да предам признаницу од плате, но нису примали, те је остало за сутра. Деца су добро. Жао ми што из те мисије не добих за децу ципеле.

13. април 1916. године, среда, Београд

Данас цео дан је као неко затишје. До пред вече готово нисмо ништа ново чули, тек вечерас да су наши на Куманово и да су Талијани пред Фијумом. Мама чула од једног војника како каже да иде nach Deutschland[69], а мама га пита:„А одакле долазите?“ На то јој он одговорио: „То не смемо да кажемо.“ Кад је пошао лепо је рекао „због ом“. Знам, враћају се из унутрашњости Србије, јер не би знао рећи због ом! Други опет казао мами

[69] За Немачку.

како такође иде nach Deutschland, а долазе из Бора, преко Градишта, и то све пешке. Сироти људи! Чули смо да ће давати отпора само до Јагодине, а одатле ће се на миру повући. А Мађари отворено говоре да неће дати Београд. Ох Боже, чувај нас, не дозволи да страдамо. Заштитите нас анђели наши и света Богородице, мајко наша! Тек данас чух од Драгославе да је престолонаследник турски[70] пре два месеца нађен у својој соби са жилама расеченим на рукама да би се веровало да је самоубиство. Ко то зна? Они сами! Доле на Сави, око станице, све је реквирирано за два дана за Немце, да се одморе, па да иду. На коју страну, то ми не знамо! У мађарским новинама, као и у пештанским стоје ове слике: „Белгијанке све у црнини, Рускиња клечи и моли се богу, а Српкиња шета са аустријским и немачким официром." Срамота, требало би све те госпође жигосати, тако да се види која воле свога мужа. И такву сваку треба Бог да обрадује, да јој се муж што пре врати. Те које тако раде нису ни пре ваљале. Чујемо да ће такве све бити тетовиране. И треба да има разлике. У Пешти је била провала облака, лепо је овде данас код нас, веома хладно. За сад срећа нам је наклоњена, чујемо добре ствари, само нек их Бог тера напред.

Јавио се и Јеша Дамјановић и Бркић, само ти не, као ниједан од наших. Чујемо да су биле дошле грдне карте, ал' да су све уништене. Како стрепим и страхујем не знајући где си. Само да знам да си здрав, како бих била задовољна!

14. април 1916. године, четвртак, Београд

Боже, докле ћемо овако? Ово се већ неће моћи издржати! Како се патимо и мучимо. Данас је мама чула да је Момчило заробљен код Качаника[71]. Да ли је то истина? То би било страшно за нас. Ја се све надам да ће нас бог обрадовати да се сви четворо вратите!

Чујемо да су Руси на 100 км од Цариграда. Сви говоре о ступању у акцију Америке, само да се не продужи, добро би било. Данас сам пре подне прала, а после подне ишла сам код Рашићеве. Њихова Лала на Ускрс добила ћерку.

Сад су почели да скидају ове називе што пише како се зову улице. Наша уместо Битољска, зваће се Светогорска.

Била ми Тока данас, но није ме затекла код куће.

Данас смо имали здраво ладан дан. Деца су добро.

15. април 1916. године, петак, Београд

Кроз 8 дана ето нам Ђурђевдана! Боже мој, каквих нада лепих полагасмо за Ускрс, па сад и за овај празник! Па никад ништа. Докле ћемо се овако патити? Ово су страшне патње. Данас видох гђу Дану Мишину, рече ми да јој је писао Миша. Лепо је он сам адресирао: feldpost[72], њено име, па онда Belgrad in ocupirt Serbien[73]. Пише јој да јој је на све начине писао, ал' одговор није добио, да му се одмах јави преко Београдских новина. Значи да сте се сигурно и ви јавили, али до нас није дошло. Анка ће да пише на Влајићку

[70] Јусуф Изедин (1857-1916), престолонаследник Османског царства.
[71] Град на југу Косова и Метохије.
[72] Немачка војна пошта.
[73] Београд у окупираној Србији.

на Женеву, да шаље Лепи у Атину и она да се извести о вама свима. Писмо ће послати из Земуна, да би сигурно отишло. Ројка ће написати писмо и даће Ружи Коен. Она ће послати, како не знамо. А ја ћу дати оглас у Београдским новинама. Покушаћемо на све начине. Кад они нас не траже, ми ћемо њих. Чујемо да су савезници код Кочана.То је Ружа Коен Ројки казала. Вели то је цела истина. Већ у ништа не верујем. Само ми је главно да чујем за тебе и за све вас да сте здрави. Киша сипи цео дан, хладно, права јесен, као да није пролеће!

16. април 1916. године, субота, Београд

Затишје, ништа се не чује. Ми смо као убијене, шта ће бити са нама, Боже?Докле ће се ово трпети. Једва јутрос предадох признанице за маму и мене, у понедеоник у 8 да примимо. Писали смо Анка и ја Лепи. Анка писала преко Лујке Клидис за Лепу, а ја преко гђе Зорке Влајић за Женеву. Да се извести о свима вама, да се што пре јавите и да нам пошаљете новац. Ти мени хиљаду круна преко бечке Лендеро банке, а Драгољуб Анки 2 хиљаде круна, опет исто као и мени. Послали смо преко војника, сутра ће однети у Земун. Нади ми опет није добро. Јавила сам докторки да сутра ујутру дође. Кашље, промукла је, а у 6 сати имала је температуру 38.1. Баш се бринем и бојим за то моје дете. Како ћу да је чувам, не умем ни сама да мислим кад је она тако наклоњена. Нисмо је ни износили, увек је у суво. Златна је, како је умиљата, како лепо и слатко љуби, па милује, па грли! Данас је често викала: „Тата, тата!“ Деца су иначе добро, хвала Богу, само су много немирна!

17. април 1916. године, недеља, Београд

Била је данас гђа Мица, бацала ми карте. Врло лепо стоји. Каже како за 9 дана знаћу где је Никола. Нећу га још видети, али биће на српском земљишту. У картама стоји да се много брине о нама. Чује се да нам ствари врло добро стоје. Бију се код Дебра. Све је евакуисано, цела Македонија. Никоме не пуштају путовати. Јутрос мама ишла на пијацу, стоје 10 аутомобила окићених пред управом фондова. Чули смо да су донели бисту цара Виљема и данас је држана служба и освећење бисте. То је донешено у Цркву свете Наталије[74].

Чујемо да Немци морају ићи са Балкана, а и Аустријанци. Тада ће наши појурити Бугаре. У Софији је паника. Бугари се страшно боје Руса, а Руси ће преко Турске на Вардарску долину. Једна њихова путује вечерас, а има два брата у аустријској војсци. Питали је кад ће доћи, она казала: „Кад ваши Срби кроз 15 дана дођу, нећете ме више видети.“ Болнице се евакуишу, ноћу се све износи. Из управе фондова све изнели што је било од месинга и бронзе. Значи да им је земљиште ровито код њих. Јутрос рано у 6 летео је аероплан савезнички над Београдом. После подне, звала ме прија Ранђа. Кад одох, имала сам шта да видим, врата од терасе разваљена. Дошли су Немци, Пруси. Као разбојници, зликовци. Развикао се да му се отвори стан. Пантићка му казала да ту седи мајорица, он онда рече да ме зовну. Врло је био арогантан. Морам сваки дан обилазити. Узели су код прија

[74] Црква се налазила на углу данашњих улица Краљице Наталије и Косовке девојке, а уништена је у бомбардовању Београда 1914. године.

Ранђе, реквирирали 4 собе. Прија Ранђа прича да је Петровић електротехничар све руком показивао на мој стан.

Дакле, они се свете што им је газдарица отказала стан. Они су добили позив из полиције! Ах и то су ординарни лопови, нека су проклети с› колена на колено!

Причају за Милу Путникову да је дошла хрђава и како је казала да не може бити без мушкарца, па макар ко то био. Брука једна што нас срамоти!

Немачка неће пристати на услове Америке.Тако ће сад све неутралне државе заратити, па ће то убрзати, да се наши врате. Ваљда ће умети бити Бугаре. Да ли је могуће да ћемо се видети кроз 15 дана. Сад ће опет да ме та нада одржава. Шта ли ти сад сањаш? Или си у друштву па се нас и не сећаш? Који зна све то!

Вукашин Петровић рече да још могу заћи по кућама и одузети нам брашно. Зло ће то бити, јер немамо где га сакрити. Бог милостиви нека нас чува!

18. април 1916. године, Побусани понедеоник, Београд

Данас смо спремила јаја за гробље. Гђа Пинтеровићка је остала код деце, а мама и ја ишле смо у гранд пасаж за примање плате. Отишле смо у пола осам, а дошле смо кући у пола 12. Страшно сецање, тешко ономе ко мора да стоји и чека тамо. На мађарском говоре за сељаке и сељанке, што су им патос испрљали са опанцима: „Псеће свиње, колико ђубрета!“ На то ће други рећи: „Ал’ смо се од њих бар користили за стоку и друго!“ Баш су безобразни! Кажу да је јутрос рано летео аероплан, наравно савезнички! Код Дане Мишине чух да су заобишли Скопље и да се бију код Куманова.

И кад дођу на Овчем пољу, тада ће ући у акцију и Румунија која ће ићи на Бугарску и састати се са Русима. Говори се да је пало утврђење Синоп. То је средина између Цариграда и Трапезундума. То ће бити славно само ако је истина.

Један Румун раденик казао је: „Но сад ћемо и ми ући.“

Дакле, примила сам 89 круна, и то за три месеца, фебруар, март и април. На самој каси одбија се по једна круна за Црвени крст. У новинама су написали: „То даје народ за Црвени крст.“ Нити су нас питали, већ сами исто задрже!

Пре три дана дошао је воз са 30 вагона рањених, а пред истим возом дошао је воз са 150 вагона. Све износе ствари из Србије. Култура. Истина је да је ово и рат!

Надица ми опет јако кашље, грдан шлајм има. Узима неке прашкове. Данас су време дотерали за један сат унапред. Што је пре било рецимо 8, сад је 9. Тако идемо унапред за један сат. Рекоше да ће то тако бити до септембра! Да ли је могуће да они заиста мисле остати до тог доба? Онда тешко нама, боље да не живимо. Ово је тешко, не да се издржати од силне бриге. Иначе, деца су, хвала Богу, добро. Дан је био леп и били су цео дан играјући се у авлији.

19. април 1916. године, уторак, Београд

Лепа нам прича како су заробили Турци 17 хиљада Енглеза. Чујемо да је наређено да њихове жене иду. Тек види се да све што се чује јесте лаж. Ево, ово се протегло у недоглед.

Ишла сам да видим деци ципеле. Нема их. Код Савића су шкандалозно скупе. Наиђох код Јаношевића и ту нађох по 28 круна за сву тројицу, а за Анђу жуте 22 круне. Кад сам се вратила после пола сата већ подигао цене. И то је дрзак, безобразан, тако ћу их сва четири пара потковати и то ће ме доћи за мушкарце 29 круна, а за Анђу 27, свега четири пара. 114 круна. Морала сам дати 10 круна капаре, а он је потписао да их је узео. Мени нећу моћи узети, даћу пенџета**,** па сад то ми је. Данас сам децу водила, шишала их. Анђа те данас у шетњи све помињала и говорила: „Ено га тата, ја ћу да зовем тату." Надици је лакше. Била Мила.

20. април 1916. године, среда, Београд

Данас је Надици равно 14 месеци. И овог тренутка улази у 15^{ти} месец. (¼ до 10 сати увече). Златна је, мила је и уме много да каже. Данас после подне одох до мисије швајцарске. Рекоше ми да ће од сутра да дају за велике. На то ја рекох да се говори да су многе већ добиле, као гђа Биба, гђа Стојана Протића, Васиљевићеве. Он ме уверавао да још нису никоме давали. Кад изађох чух од неке госпођице да је и Мила Путникова добила костим. Одох баш до ње и жена ми рече да није добила јер није ни тражила. Прича како јој је муж послао три хиљаде круна преко комерцијал банке. Јаковљевићева ми рече како је један Аустријанац казао: „Ми се овде тако лепо намештамо, а мораћемо врло брзо изаћи!"

У мој стан одох, затекох код мене Немца на тераси. Рекох му да сам пошла у Командатуру немачку да молим да ми се оправе врата што су ми Немци обили, а он ми рече одмах: „Молим вас немојте, ја имам тишлера, све ћу ја то дати оправити." И заиста, звао је и показао му да сутра оправи. Ту смо мало и о полицији говорили. Он мисли да до септембра мора бити готово, а верује да ће Немац победити. Ја сам се томе слатко смејала и казала му: „Wer lacht der letzte, er lacht am besten!"[75]. Кажем му како су нам све узели, он ми рече: „Зар Рус да дође у Берлин, зар ће он што оставити?" Ја му одговорих: „Дабоме да неће."

Свратих код Дане. Кажу да су из Софије побегли народни посланици и Скупштина за Беч, Пешту и Берлин! Један Немац је казао да Бугари врло хрђаво стоје, да су опкољени, а и они не стоје (Немци) славно. Један је код њих дошао у стан из „Гевгели". Неки се повлаче. И Мирослав Томић послао Ружи 340 круна. Просто ћу умрети од бриге шта је с' тобом! Страх ме хвата да ти се није што десило. Шта ћемо ми без тебе? Тешко мојој деци. Да ниси слаб? Да није што и страшније? Грозно, грозно ми је, стрепим и страхујем. Све страшно ми дође на ум кад чујем тај и тај се јавио, а ти ниси. Не могу да мислим да си заборавио своју децу. Бојим се све да ниси болестан, па не можеш, јер верујем да ћеш тражити начина да нам пошаљеш новаца, јер још за мало па нећемо имати, па зар деца да немају хлеба. Ох, тешко мени. Ако то дочекам убићу се. И кад дођеш, кад будеш ово читао, знај да ме је убила брига за тобом и страх да ми деца гладују! Грозно, да страшне и жалосне судбине! Могу рећи само тешко мени, како ми је!

[75] Ко се задњи смеје, најслађе се смеје.

21. април 1916. године, четвртак, Београд

Дакле, узедох у име Бога деци ципеле. Коштају ме четири пара 103 круна. Јутрос дође Бркићка, прала сам и она ми рече да је чула да је Куманово у нашим рукама. Колико већ пута? Дође Анка са децом на ручак. Ја одох до швајцарске мисије. Једва се прогурах и добих једну црну хаљину. Није нова, ношена је, али ипак, ако хоћу ја да је носим морам је сву преиначити. Ту ми рече гђа Вукосава Љуб. Максимовића да је Чапрашиков казао њеној заови Добрачиној да савезници бацају бомбе запаљиве над Нишом, и да је изгорео двор и коњичка касарна. Дођох кући, у том донеше на таљиге ствари гђе Буђевац. Донео их је један Влах, али Аустријанац, и каже мами: „Не иде добро, никако не иде, Бугари хрђаво." Буђевац долази сутра, од ње ћемо све тачно знати, а дошли су од Косовске Митровице на Рашку па Краљево. Дакле, не пушћају на Ниш. Дође и Љубица Мохачанин и она нам прича да чује да је све добро. У том дођоше два господина у фесу и рекоше да су из Митровице и да доносе од зет Јове 200 круна. Прочитамо у писму где вели да нам је званично послао 500 круна преко штаб етапне команде и то Момчилових 500 динара, а само је претворио у круне, и да нам поред тога шаље 200 приватно. Наше радости! Свега смо имали 35 круне. Хвала Богу, он се стара, и молимо му се да нас не напусти. За зет Јову каже, како лепо тргује, лепо зарађује. Питамо ми једног од њих, шта је, шта ће бити, а он каже кроз 2–3 месеца биће мир! Ох, дај Боже, па да дођете једаред! Тамо је сад остала изгледа само жандармерија. Дакле, истина је што кажу да је све евакуисано. Талијански фронт је најстрашнији. За топове француске кажу да су бољи но немачки. Мањи, али иду даље. Ох, само нек свршавају!

22. април 1916. године, петак, Београд

Ројка је чула да се нешто зуцка, да ће се обуставити свако извештавање преко Швајцарске, зато што се тако много што шта дозна. Дакле, и то једино што смо могли дознати забрањће!

Био Пера Мохачанин, он каже да су сви позвани наши до 55 година да се јаве на Крф. Значи да је озбиљније. Трст и Љубљану бомбардују Талијани. Лепо каже Ројки како су болнице евакуисане из Ваљева и да сад сваки може јефтино да купи џак брашна! Значи да они немају времена да изнесу те ствари из наше земље.

Мама је била у bizirkskommando и казали јој да је дошао новац 500 круна од зет Јове. Добићемо новац кроз 2–3 дана. Мигоду није добро, жали се боле га глава, вечерас је температуру имао 38.3. Сутра ћу му дати на чишћење, па ако ватра продужи звaћу докторку. Само нек не буде ништа.

Узела сам брашно из општине, 16.800 за 27.88 пд. круна. Сутра је Ђурђевдан. Видећемо да ли ће Скопље пасти као што смо чули да је један Турчин прорекао. Само једаред да тај свршетак дође! Да ви дођете. Ово је већ неиздрживо!

23. април 1916. године, субота,Ђурђевдан, Београд

Дочекасмо и овај данашњи празник, а наши још не дођоше. Докле ћемо очекивати и испраћати сваки празник? Да ли ће нам стрпљење истрајати? Тежак и мучан живот што га водимо! Докторка Гођевац рече како у трамвају говоре: „Руманеску, руманеску.“ Да су дошли у Ђустендил[76], па ће на Софију. Грдно рањеника долазе и то из Скопља, Велеса и Куманова. Видећемо дали ће скоро и Румунија. Пошто један њихов чека нашег Пашића за уговор или споразум између Србије и Румуније. Тада ће ваљда једанпут и они ступити и убрзати овај страшан рат! У данашњим новинама пише да је један брод потопљен са 1500 војника. Ох, Боже мили, чувај наше! Ујна Милева каже како ће Немци преко Швајцарске на Verden. Ја то мислим не може бити.

Децу сам водила у Топчидер. Лепо је време било, а и деца су се тако радовала, но ево Драгану није добро и Мигоду. Драган има 39.2 температуру, а Мигод 38. Не знам од чега. Једва чекам да сване, па ако продужи да зовнем доктора. Бог нека ми помогне.

24. април 1916. године, недеља, Београд

Тврди се да је сад Скопље позитивно у нашим рукама и да је врховна команда у Битољу. Значи да се онда доиста бију на даљини од 60 км. Још се говори да Русија не да да Срби учествују у борби, него да само по заузећу они дођу и установе власт. То не верујем да је истина, јер прво рекоше да је дошао тешко рањен један наш виши официр, мајор, и на грдне молбе његове мајке пуштен је кући на лечење. А ако нема спаса, бар тако кажу, он је казао да је рањен пред Скопљем и да верује да је до садо оно пало. А наше војске, вели, има свуда! Са станом је у Молеровој улици. Данас је последње евакуисање из Митровице, хоће све да даду Бугарима. Чује се да ће и Београд заузети Бугари, да ће на гувернерово место доћи Чапрашиков, а овај гувернер иде да живи у Пешту.

Мама била у једном дућану код неког Чивутина[77]. Ту су били Немци који међ собом говораху да сад иду на Ниш, па ће после на Талијански фронт да их сатру! Којешта! И дакле, тај Чивутин прича мами како су Немци на нас кивни зато што смо ми криви што се продужава, што нисмо пристали на оно што су нам давали и да не заслужујемо и кров да имамо над главом и да је ово и сувише милост што нам чине. Из руске војске сви немачки официри су уклоњени и позвати су Срби који су свршили у Русији, још и други неки, и њима ће се дати команда. Немачка је попустила много у ономе што је Америка тражила и кажу да у њиховим новинама луде за мир! Како би били сретни да пола истине има, само да то не буде лаж. Не знам како се удешавају, као да никад неће изаћи! Дамјановићка нам прича данас како ће нам дати плате и пензије до нове 1917. године. То значи да дотле неће бити готово. Лепо ће нам ићи, и тешко нама ако овако под овим приликама зиму дочекамо. Деца моја лепа, шта ће бити са њима? Мигод је данас у подне има 39º температуру. Звах докторку и рече ми: „По очима рекла бих богиње.“ Грдно је редња, нарочито у основним школама. Казала је да га одвојимо од деце. Није опасно ако не дођу какве компликације. Наместили смо му кревет и лежи код маме у соби. Сме само супе, а највише млека! Ја сам те среће. Брига за бригом стиже. Како ми је тешко,

[76] Град на западу Бугарске.
[77] Јеврејина.

како страхујем за свако, само молим Бога и посветила сам се деци, да их очувам док се ти вратиш, то ми је главна брига.

Како очајавам што ми се и ти не јављаш. Где си сада, није ни теби лако, знам да ти је тешко, не знаш шта је са децом, да ли имамо. Да да, крајње је време да се вратиш, тежак је ово живот, није лако чувати сам децу, велика је то одговорност. Ето код нас сваки час је нешто некоме. У Ћуприји им је ваздух више пријао, овде се чешће побољевају.

Кад ћеш једаред доћи? Како ми је око срца тужно и тешко, нико ме не може утешити, дању се заборавим око деце али ноћу, ноћу...

25. април 1916. године, понедеоник, Београд

Данашњи дан је пун новости. Нека буде половина од свега тога истина, било би славно. Дакле, синоћ је око 9 сати око станице осветљавано рефлектором. Доносили се рањеници, па да не би свет видео, сијалице електричне све су погашене, а само осветле рефлектором кад треба. Код Косовске Митровице је 9 дана борба. Одатле све доносе рањенике преко Рашке на Краљево. Руси који су заробљени од Немаца код Галиције у комори су и носе те наше рањенике као и њихове. Скопље је пало јуче у 9 сати. Савезнички аероплан бацао је бомбе у Крагујевац на арсенал и на војску.

Говори се да ћеду нас све становништво потерати на 3 сата од Београда. То је да им ми будемо заклон. Ако мисле да нас убијају, боље нек све то буде код куће. Ах, какве страшне тренутке ћемо ми још преживети! И то треба издржати! А говори се да ће Немци обући Аустријанце у српске војнике и пустити их да виде какав ће утисак учинити на нас. Уто не верујем.

Данас су интернирали ваздан лекара, Шушкаловић, пук. Михајловић. Ноћас су изнели из управе фондова столице и астале, и нешто искривено ћебетом. Шта је не зна се, јер то што је покривено било стражари су чували поред кола.

Мигод има богињице. Докторка каже то иде својим током, нема никаквих компликација, 8 дана не сме из собе излазити. Повратио је какао са млеком. И Драгану није добро, и он је вечерас имао 38.7. Мислим да и он може добити богињице. Нека све лако преболу. Кад већ мора, само нека прође све на миру. Надица има грдан шлајм са леве стране. Докторка каже: „Е сад, ово би море излечило." Што се не сврши једаред тај проклети рат, како бих лепо децу сачувала. Београд им сад у ово време не прија. Гђа Мица ми бацала карте. Стоји да ћеш брзо кући и каже ми ово: „Госпођо, морам вам рећи да ваш муж мисли више на вас него ви на њега." Којешта. Слатко се томе насмејах. Који зна како се мој муж сад лепо проводи у друштву лепих жена, а ја се погурих од бриге око деце! Може бити да се варам, ал› кад ми се не јавља, а њих толико се јавише, све ми дозвољава да помислим.

26. април 1916. године, уторак, Београд

Нема данас ничега новог, сем то да се чује да америчка мисија иде из Београда.

Још смо чули да ћемо овде само за мај месец добити помоћ у виду плате од Аустријанаца, тада ће доћи нека мисија из Швајцарске која ће давати чиновницима плате, и другима пензије целе и то у злату.

Шта ли ће бити истина? То значи да ће овај рат још дуго трајати, тешко нама.

Цео дан сам прала. И Драган ми добио богиње. Обојицу, Мигода и Драгана, одвојили смо их тамо код маме у собу. Драган је вечерас имао 40о температуру. Иначе, хвала Богу, нема компликације. Мигоду је лакше, само да лако прележе.

Да ти знаш како ја страхујем за ту децу, како се бојим ових бољештина. Само нека су ми здрави, па за друго како Бог да. Да ли си се јавио, где си сада, да ли о нама мислиш? Ах, тешко ми је.

27. април 1916. године, среда, Београд

Драган има богиње, но у јачој мери но Мигод. Изасуо се много више, но хвала Богу, иде како мора бити. Пргав је, нервознији, просто не знам на кога је, не знам дал' ти беше нервозан и пргав, а? Звали маму у Бицирк командо. Новац, 500 круне, дошао је на gouvernement. Врло су били предусретљиви. Док је мама била ван куће, ја успављивала Наду певајући јој „Плови плови, лађо моја", а Драган ме из друге собе звао, и каже: „Сад мислим на тату, кад смо се возили на чамац и певали." Да, сретно доба! Како ми је било жао, очи пуне суза, сетих се пријатних часова. Како ћу овако још живети, не могу више издржати!

Докторка чула да је Скопље од савезничких летилица сво изгорело, зато ови морају повлачити се.

Говори се да Америка зове, ко год хоће да тамо иде да она о њему води рачуна. Кад бих знала да ће ово дуго, ишла бих са децом, ал› се бојим страховито ићи на море, нарочито због немачких подводница. Мама каже: „Таман ти да одеш, па дође Никола и пође у потеру за тобом."

Нема ничег од нас, почињем губити наду. Била газдарица и Дара Трифуновић, њој се Душан јавио. Ето, зашто он да може, а ти да не можеш. Па зар он да воле више своју фамилију него ти? Како ли то све боле да знаш!

28. април 1916. године, четвртак, Београд

Мама је дала оглас за зет Јову, као и Душану Јанковићу апотекару, да се извести о нашима. 4 круне је једаред оглас за Швајцарску, а за Србију 1.50. Говори се да ће доћи Бугари. Косовска Митровица се одиста евакуише. Једна госпођа је мами казала која чува те болеснике да рањеници се превијају и одмах терају даље.

Бију се пред Битољем. Зове се Лерин. Један потпуковник казао је једној госпођи: „Све ћемо дати, ал' Београд ћемо до последње капи крви бранити." Лепо нам иде. Шта нас све чека до краја овог рата? Богами, ово је да се излуди. Сви мисле и кажу добро је, добро је, ал› ти савезници никада да дођу. За те рањенике говори се да их има Срба, и да су сви у француској униформи. Киша пада цео дан! Ишла сам код мене у стан. Врата од терасе одмах су ми оправили. Петровићи се иселили, отишли су у стару кућу Стаменковићке до реалке на Калемегдану. Грдне ствари су однели, 6 шпедитерских кола и 6 школских, а једно вече, прекјуче, баба је остала сама у соби затворена до 10 сати, нико из авлије није ни знао. Пера је дошао по њу. Кад су је газдарица и Пантићка видели, изненадили се! Нешто

све износе у ручним торбицама! Потпуно верујем да је све моје код њих. Ал› само да се вратиш. Надам се да ће ми Бог помоћи и све наћи. Проклети нек су с›колена на колено. Бог нека их до најмањег казни!

29. април 1916. године, петак, Београд

Деци је, хвала Богу, добро. Мигоду сасвим, но не сме устати још за у два дана! А Драгану је још много изасуто. Но весели су. Цео дан су цртали на табли и играли се. Данас је умрло дете, Вита Ђурђа Лазића од запаљења мозга. Каже докторка много је деце умрло од запаљења плућа, као и што много владају богиње. Данас у новине пише да Пироћанци хоће да поклоне цару Фердинанду леп поклон, пиротски ћилим, као ослободиоцу Пирота. Подле душе. Данас баш ничег новог. Ниједне вести нисмо чуле. Једино гђа Гроловица прича Ројки како је до сад муж звао у Швајцарску, а сад јој писао „до скорог виђења!“[78]

Не знам ни шта да мислим више, ужасно се једим. Брига за тобом, брига за кућом, хоће ли још ово дуго трајати, треба ли да откажем стан, просто не знам! Боље да ме нема. Богами, дође ми, само да немам ову децу, да ме нестане!

30. април 1916. године, субота, Београд

Дакле, данас дође гђа Буђевац. Једва смо је очекивали, пошто она долази из Косовске Митровице. Каже да све што се ово чује и разноси јесте лаж. Ништа од тога нема. Тамо је веровање да ће ово трајати најмање још годину дана! Боже, дугих и тешких дана. Како ћемо издржати, дај нам довољно снаге. Деца су добро. Данас сам прала. Радим што више, само да би своју бригу и муку заборавила! У Обзору, у мађарским новинама, пише да је Америка прекинула сваке односе са Немачком. У нашим овдашњим новинама ништа о томе не наговештавају. Шта ли ће бити? Чули смо да Пашића није хтела да прими у аудијенцију грчка краљица.

1. мај 1916. године, недеља, Београд

У сретно време данас би био мајалос. Данас нам била гђа Мица, која тврди да је заиста Битољ у савезничке руке. Бугари страховито Србе муче, тек ноћу нестану по 100 до 200 њих. Срби и Талијани иду преко Црног Дрима на Албанију а Французи и Енглези преко Бугарске, тако да их опколе. То смо дознали од једног Србина, који је са осталима препливао Црни Дрим, али су сви заробљени, те су доведени овде у доњи град. Чујемо да има вешала у граду, као и у Добрачиној улици. Један Србин, Душан Тодоровић, из Загреба новинар, казао је: „Не бих ја ове жене вешао у граду, већ на Теразије, па неће ниједна казати пало Скопље, пао Битољ.“

[78] Милан Грол (1876–1952), књижевник и политичар, за време Првог светског рата шеф српског Прес–бироа у Женеви, касније управник Народног позоришта, амбасадор у Турској, министар у неколико влада, председник Демократске странке и потпредседник владе Демократске Федеративне Југославије.

Каже гђа Мица да су америчко брашно сво бацили у Саву, а заставу исцепали. Ја много у ово не верујем.

Одводе много наше грађане, каже чак на 500 деце су одвели тако од величине Мигодове! Тешко мени, баш ме је страх. Деца ми на сокак никако не иду, ал› се страховито бојим! Бог нека им плати. Зар тако малу децу упропастити, да им чисте улице и пругу у Немачкој.

Један Аустријанац казао је да је од прекјуче у 4 сата после подне почела руска офанзива на мађарски фронт и да су на једном месту Руси пробили! Дал› је све то истина, Бог једини зна! Енглеска прети Немцима да ће преко Холандије на Берлин! Тако сад има грдно немачких официра, који се повлаче и иду на Берлин, природно да бране.

Verden, код њега су Немци прекјуче добили добре батине. Талијани су проширили фронт за 60 км. Гђа Буђевац прича, ал› куми и моли да се крије, да су једва дошли, и то наговорени од једног Мађара, који је иначе друг њеном сину био у Берлину. Он их је наговорио да се склоне, јер и он иде на Verden. Он се заузео за ствари, а путовале су од Митровице Косовске 13 дана! По свему, има нечег.

На Космају су грдна утврђења. Они ће свуда давати отпора. Гђа Мица бацала ми карте, каже како ћеш доћи пре конца маја месеца! Сутра је био последњи дан за доношење бакра, дали су сад опет рока још 15 дана.

Смемо ли ово све веровати? Не, ја се много не надам. Сваку наду сам изгубила. Неки верују да ако Америка ступи, биће брже, јачи слом. Напашће сви Немачку, а неки кажу да ће се тек тада продужити. Не ваља за нас, пропали смо!

Деца су добро. Не смеју излазити још 8 дана, ал ‹су весели и добро једу. Саватић послао Јели две хиљаде круна! Не знам шта је с›тобом? Не знам, најстрашније да помислим, јер ја стрепим да не учиним неку глупост од бриге. Како то да други могу, а ти не. Зашто не можеш ти, или немаш кад? Како бринем, како ме та мисао убија што ми се не јавиш.

2. мај 1916. године, понедеоник, Београд

Данас цео дан њихова музика свира. Зуцка се да мора бити да имају какве победе, па су с› тога весели, а говори се да се веселе што се ради на закључењу мира. То би била срећа. Јутрос рано, око 3–4 сата, отишли су ваздан топова и муниције поред мога стана ка Топчидеру, као и 2 батаљона војске. Млађи официр што је код мене врата оправио отишао је већ 3 дана. Где, не знају? Штробелов бурш[79] прича како већ 6 дана немају меса, како осећају у свему оскудицу, да ће по кућама ићи за маст и друго. Каже још да се ради на миру! Ником више не верујем! Кажу да је Краљ Петар био у Петрограду, а да ће ићи и у Румунију. Тамо је и Паја Маринковић. Сигурно опет нешто да уговарају. Дошла је гђа фка из К. Митровице. Маријола нам писмо по њој послала. Шаље деци 30 круна за колаче и каже мами ако јој треба новаца нека се обрати Јови, па ће јој послати. Хвала Богу, Бог о нама води рачуна. Деца су добро. Ветар је, нису излазили. Ишла у стан, узела новију пелерину да деци сашијем, из бојазни да они не узму, пошто чују и официрско одело узимају. У Београдским новинама пише данас да су савезници бацали бомбе на Кос. Митровицу и Дојран. Прича прија Ранђа да су јој Петровићеви продавали вино, као и коњак из подрума. Зарадили су на њеном до 4 хиљаде динара. Како су ординарни лопови. Ах, само наши да дођу, биће њима страшне казне.

[79] Студент.

3. мај 1916. године, уторак, Београд

Јао страшна гласа, грозно се бојим и плашим. После подне била сам код ујна Ваје. Ту је била и гђа Меланија Клидис, па прича да је пре дан–два једно 10 дечака, највише ако имају по 15 година, ноћу у 2 сата дизано из кревета и одведено у полицију. Шта је са њима урађено не зна се. Зашто нас муче? Зар на такав мучан начин децу да нам узимају. Бојим се, бојим се много за моје. Тешко мени ако њима што буде. Мени живот не треба, никако их нећу од себе одвајати.

Гутман је казао да свака жена добро промисли пре него што нешто каже, страшно се хапси, зато не треба ни с› ким говорити ни о чем. Ћутати и гледати своја посла. Сутра ћемо дати оглас Душану Јанковићу, апотекару у Женеви, да се извести о нашима.

За Ђоку Шпартаља Меланија каже да се мисли да је у Милану у некој фабрици оружја, а сви они који су на положају не јављају се.

Анђа ми од после подне има ватру. Стално нека брига. Од како смо у Београду деца ми стално кенкају. Клистирала сам је, дала аспирин као што је докторка казала, видећу шта ће бити сутра. Деца су, хвала Богу, добро. Играју се кликера, из собе не излазе.

Чујемо да је један Мађар узео Москву под закуп за 10 година, па тако исто и Таково кафану. Лепо. Чујемо да је из Солуна члан полиције Манојло Лазаревић. Страхујем од зиме. Шта ће бити од нас, опет ће мама тражити новаца од зет Јове. Гђа Меланија прича да они сад једу конзерву од 7 година. Бојим се зиме, бојим се глади. Нека имамо само најпотребније за децу док се ви не вратите.

4. мај 1916. године, среда, Београд

Данас сам ишла у швајцарску мисију, добила сам купон за намирнице. Рекоше ми да дођем сутра ујутру. Одох до Загорке, ничег новог. Одох до Вуке Љуб. Максимовића и она о њему ништа не зна. Очајна је. Боји се зиме. Тешко нама шта нас чека. После подне идох за дрва. Нема, да дођем у суботу. Ишла сам за шећер. Добих 6 кила. Била Шимонићка, прича за њеног Граду како је продавао кожу и ваздан друго, те се задужио 12 хиљада. Морала је дати облигацију на 12 хиљада! Ето како је отац стекне а син упропасти. Доле Шимонић Мита послао јој 600 круна! Данас смо дали оглас Душану Јанковићу да се распита за све наше и да нам јави. Од Шимонићке чух да је Данин Миша Јовановић у Ници. Отићи ћу до ње. Анђи је лакше данас. Нисам јој дозволила ићи напоље, ал› зато Јоци није добро. Боле га гуша и има температуру 38.8. Дала сам му аспирин.

Јелва ми каже како су овде официри српски говорили сад како је Србија пропала и како ћемо потписати, или под Аустријом или Русијом. У данашњим новинама пише рат или мир, ал' Поенкаре[80] вели рат до краја! Дакле ти наши савезници, ни мало им није стало до нас. Да пропаднемо, дакле! Ах, страшно је. Чух и ово најглавније, да ћемо бити одбијене официрске жене од плате зато што су овом рату официри све криви! Зато треба ми фамилија сад да испаштамо. Љубица Бер. Тодоровић каже да зна из поузданог извора да наши тамо примају у злату дупле плате! У новинама данашњим веле како су страшно тукли Талијане!

[80] Ремон Поенкаре (1860–1934), председник Француске за време Првог светског рата.

5. мај 1916. године, четвртак, Београд

Јутрос рано умесих лебац. После одох до швајцарске мисије. Добила сам 2 пакле чоколаде, 3 кутије кондензованог млека, 3 киле пиринча и кило макароне. Само они су ми казали да добијам 3 киле пиринча и 6 кила макароне и толико сам потписала, а оно сам свега добила 2 ½ киле пиринча и 4 киле макарона. Киша је пљуштила! Звала сам опет докторку. Јоца је добио богињице, сав се изасуо, јаку ватру има, 40.4. Бојим се да не буде каквих компликација, жали се боле га гуша. Он ћути и трпи, не жали се! И Анђа је кисела, очи јој црвене, кијавичава је. А и Надица ми бриге задаје. Има ватру, кашље, кијавицу има. Једва чекам да докторка дође. Новог ништа сем то да долазе Бугари, и да су се неки Аустријанци пресвукли у српско официрско одело те тако испитивали за наше. Наши не знајући одговарали су искрено, те су доста видели апс. Ако је то истина, баш су подле душе.

Шта је с' тобом, где си, водиш ли о нама рачуна? Шта ће бити са нама? Страх ме хвата. Затећи ћеш гробове само, ако ово узтраје.

Мама писала Маријоли и тражи још 500 круна.

6. мај 1916. године, петак, Београд

Рекох још јуче да су деца кисела. И доиста ево, Нада се сва изасула, Јоца такође, а и Анђа врло мало. Само нека прође олако, кад већ мора, онда боље. Стално смо уз њих.

Ех, мој дневниче, који зна докле ћу те водити. Ево сад је поноћ. Не могу да легнем док се с' тобом не поразговарам. Теби поверам све што могу, ал' много, много и прећутим.

Јутрос у саму зору како сам те лепо сањала. Ти си био мио, као вереник кад беше. Седела сам ти на крилу, нисам ништа говорила. Ти си само шапутао мени ал' ја сам била сретна. Како ми би криво што тај лепи сан беше кратак, што одлете тако брз, а ја остах са отвореним очима још, гледајући ту пријатну слику!

Говори се да су Талијани заробили 34 хиљаде Аустријанаца. У Цајту пише велика битка код Вардара. Скопље, ту су борбе, евакуише се Ђаковица, Призрен, Врњце, тако се говори, ал' ја не могу да верујем више! Анка ми прича како кад је штаб Макензенов био у Крагујевцу причали су официри да су 2 пруге које од Verdena воде ка Паризу у њихове руке, а и трећа ће пасти њима, зато се надају крају рата септембра месеца. И кажу кад победе они српски официри који хоће да служе у њиховој војсци вратиће се у Србију, а који неће не сме се вратити. Фамилија ће му остати овде и одузеће јој се све, конфисковати и имање! Лепо нам иде, да ли је ово све истина или се неко нашао беспослен!?

О ничем нећу да мислим до само о теби, ти си ми сва мисао. У деци тебе видим, у сваком послу видим тебе. Тако не осећам тешкоћу и заборавим своје патње и бриге!

7. мај 1916. године, субота, Београд

Цео дан сам у мислима била поред тебе. Леп сан ноћашњи није ме цео дан напуштао. Сањам те дошао си, добар и нежан као некада, вереник, љубим те, грлим и молим те да останеш, да не идеш то вече, да останеш до ујутру. Говорим ти да чезнем за тобом, да сам

те жељна! Како је слатко тако сањати! Што не сањам тако сваке ноћи, била бих ујутру задовољнија, дан би ми брже прошао! И сад кад легнем заспаћу мислећи о том лепом сну, па ћу те опет сањати! Хтела бих да знам да ли ти мене сањаш? Деци је боље. Данас је Анђи најтежи дан, но хвала Богу надам се да за десет дана све ће бити опет добро. Докторка долази сваки дан.

Ишла сам на стругари за дрва. Сад је подигнута цена, уместо 30 је 35 динара метар дрва. Пренос 4 круне, а 3 сечење. Износи метар дрва 45 динара чамовина. Ту говоре да ћемо и зиму дочекати. Доћи ће из Швајцарске мисија која ће у име наше државе слати нам плате. А доћи ће из Америке мисија која ће нас потпомагати новчано у натури! Чух од Мохачанина Пере да су се у Бечу буниле гопоће, жене, неће рат, траже своје мужеве, браћу, синове, нема ко да их храни и.т.д. Но, то се вели крије. Не знам, ал› мене је страх за тобом, бринем где си, што ми се не јављаш, како је мени да знаш тешко!

8. мај 1916. године, недеља, Београд

Могу да се надам да нема никакве опасности више за децу. Болест иде својим током. Надица је доста малаксала, ал› сирото дете, не да јој се да се опорави. Време је баш хладно, с› тога ниједно не излази у авлију. Била је докторка, мора да је у вези са богињама, свима апсолутно иде слуз и као сукрвица, с› тога пију само чај и млеко.

Била гђа Мица, она увек лепе гласове доноси. Да Талијани напредују и да је Фијума и Албанија у њихове руке, као и Драч. У Митровици је погинуо професор Врсаловић од бомбе што су савезници бацали на Митровицу, тако у новинама пише. А и пруга је покварена између Топчидера и Раковице. Неки каже да су двојица комита подметнули бомбу, а зуцка се да су бачене бомбе из аероплана савезничких. Чули смо да у Тополи има око 30 комита. Данас је дошла карта од Лујке Клидис на нас за Анку. Дакле, она је добила писмо Анкино, а њена мама добила је моје. Па пошто не знају где је Лепа, то су приликом неком оба плена послали Драгољубу. Само да дознамо како сте, зато се највише бринемо. Вечерас је дошао Маринковић који иде за Митровицу. Узео је писмо за Олу у коме тражимо новаца. Из његових речи каже како ће и они тешко отићи и ако иду са официром. Чуо је и он за те бомбе. Само нек Ола добије писмо.

Пре 5 дана тукли су се пред Велесом. Који зна шта је до данас. Један је официр казао како ће брзо кидати и како ништа неће они узети, а вели: „Доста смо вам паприке појели, ал' зато смо вам доста и посејали."

Кажу како ће Србија бити оно што је била, сем пограничних места: Београд, Шабац, Смедерево, Пожаревац. Кажу да ће од 27.ов. м. њиховог ићи комисија по кућама и видети ко колико има брашна. Било би глупо ако то буде истина, јер у општини је пуно брашна! Прво би то ваљда реквирирали.

Сад ће опет доћи 60 вагона брашна, објављено ће бити преко новина. Опет ће се фрај давати по 2.50 кила на главу. Ићи ћу. Пошто односе сво официрско одело, то сам од твоје пелерине скројила две лепе пелерине. Цео дан се бакћем послом само да заборавим своју бригу. Мама је узела један њихов лоз ¼ кошта 3 круне. Да хоће Бог да нас обрадује! Само Бог!

9. мај 1916. године, понедеоник, Летњи Св. Никола, Београд

Данас нам је летња слава. Какав дан жалостан. Ничег да те обрадује. Тако ухватимо се за неку ситницу па дајемо томе неку важност, а уствари који зна шта је истина!

Дакле, данас преко циришког Бироа јавио се Драгољуб. Немачки је писало и пита се у писму госпођа Бајаловић са двоје деце у Добрачиној улици, или код Бристола, како је. Чудно ми да Драгољуб не јави за остале! Да не пита и за нас, своје најближе. Тако себичан бити. Шта га је то коштало да јави још за тебе и Момчила, а и за Миту?

Тако ми је тешко, не умем ти рећи. Ах, само да ми се јавиш, скини ми тај тежак терет са душе, да погледам ведрије. Овако, овако дуго не могу, свиснућу. Знаш да ме црв гризе од те велике бриге!

Кажу да грдно има Бугара избеглица у Врање. Руси бомбардују Једрене (од луке Бургас). Један Немац из Ниша који је дошао донео је писмо једној девојци од њеног брата. Он је донео то писмо не знајући шта носи. У њему је писало ово: „Срби су близу, нападају увелико бугарску границу, много има избеглица у Врање." Ови Немци код газдарице рекоше да ће кроз 5–6 дана ићи. Где, то нису казали. У новинама пише да Французи и Енглези нападају на обе стране Вардара. Не зна се да ли је то већ почела офанзива, а борба је већ три дана. Говори се да је прекјуче летео аероплан. У ништа више не верујем. Само да се вратиш, то ми је главно.

Код Петровићевих на обе терасе вађене плоче две. Значи да је нешто испод било скривено! Проклети нек су. Деца су добро. Нада ми бриге задаје што је невесела, бојим се да јој није штогод. Докторка је прегледала.

10. мај 1916. године, уторак, Београд

Данас ми није добро. Озебла сам па је код мене грозоморно стање. Лећи ћу раније, да се одморимо. Драгољуб се јавио преко Драгољуба Радојловића, па и ту за никог не јавља нити се распитује за нас. То нас је много заболело. Сад туђина туђину учини!

11. мај 1916. године, среда, Београд

Изненадила нас Деса, дошла је из Прокупља. Ишли су на Ниш и она прича да тамо отворено говоре да ћемо скоро бити ослобођени. Бугари кажу како су метнули топове на положаје, одатле ће бранити војску, иначе варош и грађанство неће дирати. Тако кажу. „Ако овако потраје као сад што нас туку ваши савезници, за 20 дана могу ваши бити ту! Само да једног видимо, бацили би пушке и сви би се предали, ми нећемо да ратујемо." У Нишу, Врању, Лесковцу има много македонских избеглица. И Десу са Љубицом Ћирковићевом питали су: „Јесте ли ви македонске избеглице?" Значи, они их очекују. У Лесковцу су пре 3–4 дана бацали савезници бомбе око 7 сати увече на њихово училиште војно. Чуде се они одакле им толико бензина, пошто само 100 километара у ваздух може да лети без прекида аероплан. Значи, њима је требало 50 за долазак и 50 за одлазак. Сигурно су пред Скопљем! Ми тако резонујемо, јер би тако волели!

На фронту код Солуна има само пешадија бугарска и разређена артиљерија немачка. Две дивизије бугарске предале су се Французима. Код Солуна има Срба, Талијана, Енглеза, Француза, Холандеза. Код Лепине бакалке били на вилу неки Хрвати, аустријски официри, па при крају једна дама запита га: „Како је са Србијом?“ Он јој прво рече како је Србија пропала, а она му нешто рече како то не верује и како уосталом не треба тако да крије јер он је Хрват, а она Спркиња, заједно пију вино и треба отворено говорити! На то је он одговорио: „Па кад је тако онда знајте да ће ваши скоро доћи, тамо се воде страшни бојеви. Само молим вас, немојте рећи да сам вам ја то казао јер ја сам аустријски официр.“ Дошао је један Немац из Албаније, рекао је кад би морао поново се вратити, убио би се. Дошао је један транспорт данас рањеника. Деса нам рече како је Жика видео Миту нашег између Митровице и Пећи и као да је казао да ће се предати. Макензен је бацао и издавао плакате да се предаду сви жељезничари пошто они не ратују против народа већ против владе и краља. То је, вели Деса, многе преварило те су се предали. Но за Миту ја не верујем, стога што се сви заробљеници јављају!

Добила сам писмо данас од Даце. Сутра ћу однети писмо мој одговор. Деца су добро. Деса ми прича како си био у Прокупљу 3–4 дана, казао си доћи ћеш до њих па ниси отишао. Требао си ићи, јер они нас волу и радовали би се!

За данас доста. Шта ли ће нам сутрашњи дан добро донети?

12. мај 1916. године, четвртак, Београд

Данас смо чули најрадоснију вест у коју бајаги верујемо. Дошла је пред вече ђа Величковићка и рече нам да је код њих дотрчао један аустријски официр, и сав сретан јавио им да „наши траже мир“. Дакле, ако доиста тражи Аустрија мир, значи да је у договору са Немачком. Каква срећа ако то буде истина. Истина и њихове новине много гуде за мир. Дај Боже!

Вечерас, сад око 11 сати пуцале су пушке богами и то се да како чуле јако. Интересантно, шта то може бити да у ово доба пуцају! То је први пут да они пуцају од кад су ушли! Да ли им је то знак?

Однела сам Вујићки писмо за Дацу. Кажу они сами да се Вардар страшно разлио и да је однео све гвоздене мостове, чак и код Качаника. То је савршена неистина, јер гвоздене мостове не може однети. Који зна шта је све тамо, а ми и не сањамо! Данас је донесено рањеника овде у болницу. Кажу да су тазе.

13. мај 1916. године, петак, Београд

Јутрос кад сам ишла да купим млека паде ми у очи нова наредба. Дакле, наређује се ово: „Од 29. маја до 31. закључно, да сваки пријави колико има у кући брашна, кукуруза, жита, јечма, овса и ражња.“ Сме само да задржи за месец дана на главу 9 кг брашна или 14 лебова, а за децу испод 6 година 4½ киле месечно од главе или 6 лебова.“ Дакле, нама следује: за 2 деце, Наду и Анђу, 9 кила за месец, и нас 6 по 9 кила сваки, то је 63 киле месечно. Још се наређује да се сме осигурати до нове жетве до 15^{ог} августа тако као што рекох по 9 кгр од главе. Дакле, до нове жетве је 2 и по месеца. Треба нам 158 кг. Толико и

имамо. Може бити нешто више, ал› ћу умесити тарану, то деца волу, тако да се и у томе бар осигурамо. Међутим, из општине брашно нису реквирирали. Та наредба важи за све, нарочито за продавце, а лебац ће се куповати од хлебара, гостионичара на купон! Што ли то раде? То је да нас просто лагано умору глађом! Тешко мени, баш се бојим крају свега овога.

Синоћно пуцање не зна се шта је, нагађа се. Неки говоре да је летео цепелин, а неки кажу биплан француски. Летели су над мостовима. Да су заиста пуцали из топова, то јесте! Неки кажу вежбали се војници, неки опет да разбијају камен динамитом. Ко их зна? Ево ово пишем, а опет вечерас почеше пушке, три су до сад испаљене. Нека Јеврејка из Дорћола прича да су се тамо били узмували страшно војници и да су сви били обучени, т.ј. одмах спремни!

Гђа Мица каже да је у Софији паника. Читава ескадрила летелица бацала је бомбе над Софијом, свет се страшно плаши. И овде има чак избеглица. Даље, да је нека команда ишла до Куманова, ал' се вратила. Што, не зна се? Па после да је дошло да се за њих чује да су доведени с' положаја јер су се бунили! Бар је у талијанске руке, Аустријанци су га бомбардовали! Код Буђевке долазио је један аустријски официр. Говорили су у соби и чуло се где она њему каже: „Niemanden, niemanden."[81] Стара га испратила до капије, он је изнова зовну и јорганџијка је чула кад јој је казао: „Молим вас, само ником не говорите." А она му је обећала! Она се прави да их мрзи и пред нама одиста их страшно грди. Међутим, изгледа да је стара звала овог официра да дође, и како се само обрадују кад виде његовог војника. Тај официр треба да иде са оним Турцима у Митровицу, па бајаги због моста што је Вардар однео не могу. А што не иду преко Рашке? Ово ту нису чиста посла. Само да останемо сви жив, да тебе и све наше весело дочекамо, а ми морамо богами све трпети и подносити.

14. мај 1916. године, субота, Београд

Данас нам била Деса на ручку. Прича како си казао да носиш женину и дечију слику у џепу. Каже како свако вече чим се смркне само осветљавају мостове, као и на страну где је Вишњица и не дозвољавају да се пролази кроз Вишњицу, зато што су тамо довукли тешке топове и метнули их у авлијама. Од кога ли се боје са те стране, да није од Румуна? Кад туку 5 топа између сваког размак 2 минута, то је знак да се војска треба повлачити. Музика им ова два–три дана непрестано свира. У Берлину су жене штрајковале, па кад су се све скупиле, а полиција почела да их прска из шмркова са водом, оне свака понела ножеве и маказе те су секле цеви. А хтели су их пуцати, оне све поскидале децу па метнуле напред. Те им опет није испало за руком. Досадило им, свака тражи, мужа, сина, оца, брата. Докле ћемо овако, Боже мој!

Један Немац официр казао да су добили код Verdena батине. Одаје славу једном артиљерцу, српском официру који предводи артиљерију.

У њиховим новинама кажу да су се већином повукли Немци и Аустријанци, тамо су остали Бугари и нешто артиљерије немачке. Наговештавају да би Бугари требало да не дозволе да Скопље падне! Што то!? Зар ће Бугари моћи сами? Не, нек само они оставе Бугарима, па ћемо са њима лако.

[81] Било ко, било ко.

Добровољци из савезничких војски иду на Одесу па ће се спустити на Једрене на бугарску територију. Данас ми није добро. Уморна сам, а и трбух ме боле. Не може се без млађег, здравље ћу своје упропастити. Здраво ми је тешко, а још брига, брига велика за тобом што се не јавиш уби ме. Даћу оглас Милану Недићу[82]. Он је на Крфу, он те добро зна, па да ме извести за тебе, као и за Миту. Не могу себи да објасним што се не јавиш, да ниси слаб. Нестаће ме просто док се овај проклети рат сврши.

15. мај 1916. године, недеља, Београд

Данас је изашла наредба великим словима. Плакате су лепљене по ћошковима. Ево наредбе: Од првог јуна мора свака кућа имати капију и од 10 сати увече мора бити закључана. За неизвршење наредбе одговараће сам газда или заступник имања и биће кажњен са 200 круна казне или 14 дана затвора. Што ли је та наредба изашла? Један Немац официр тражио је од неке гђице слику Степе Степановића, да види како тај човек изгледа што толике успехе чини на Verdenu. То се тако прича! Била гђа Мица. Бацала ми карте, а опет нека друга жена гледала ми у шољу. Чудновато да су исто казале. Да си ти добио од мене глас, да се бринеш много, и да нам новац шаљеш. Да су на путу, да си се кренуо, и да бројиш дане да дођеш!

16. мај 1916. године, понедеоник, Београд

Данас ме боле очњак. Образ десни сав ми је отечен и страховито ме боле. Морала сам ићи у општину за признаницу. После подне сам лежала. Дође гђа Мица и рече ми како је сирома Расим–бој умро од капље у мозгу. Даље прича како у Пестер Лојду[83] пише да су се Руси са Енглезима састали код Багдада. Тако је сад пут за Цариград пресечен, и да ће Немци сад вратити се. Скопље је сво уништено. Све државне зграде, болнице, школе, станица су сама прашина! Све то од савезничких аероплана! Пустили су из канала воду, па је у Скопљу до колена воде! Пишти она сиротиња! Један Мађар мајор рекао је једној својој пријатељици да треба да иде јер су и они добили наредбу од Цара Виљема да се повуку! Каже Срби су за 10 дана у Скопљу. Нови Пазар су узели Талијани. Шпански конзул ишао је у Цариград и вратио се одмах јер је тамо страховита паника.

Један мајор је казао једној гђици да је ово пуцање ноћу ових неколико дана због тога што руски преко Влашке лете аероплани и у Вишњици су им са бомбама уништили две батерије. Чудновато, ми смо видели баш то прво вече неко севање, а то Руси са аероплана рефлектором осветљавају положаје! Кроз 5 дана биће грдно Немаца пошто се повлаче, па вероватно да то има везе и са овим закључавањем капије. Кажу да је Цар Виљем отишао на Verden и кад је стао у крв до колена рекао је: „Доста, не бијте се, повлачите се.“ И веле да се код Verdena не бију! Стражар иде по кућама и пита ко има слику краља Петра и Пашића и да ли има мушких? Грол писао жени да спрема зимницу, да не брине ништа и да кроз месец дана биће му у загрљај! Да ли је то истина? Боже, да се наши врате. Бугари

[82] Милан Недић (1877-1946), председник колаборационистичке „Владе народног спаса“ за време Другог светског рата. Током Првог светског рата на Крфу био у рангу пуковника.
[83] Пестер Лојд су биле најчитаније новине на немачком језику које су излазиле у Будимпешти.

говоре да ће Русима сви да се предаду и кажу: „Против Француза и Енглеза немамо ништа, ми смо против Срба имали!“ Грамзиви су страшно на новац!

17. мај 1916. године, уторак, Београд

Страховито ме зуб боле. Сва ми је страна отечена, а око још мало па се затворило! Бојим се црвеног ветра.

Данас мало вести. Чујемо да је буна у Цариграду. Побунили се Немци, Бугари и Турци.

18 мај. 1916. године, среда, Београд

Мој образ све горе и горе. Болови су страшни. Лежах цео дан! Била је докторка, каже јако запаљење. Дала је облоге као и за испирање. Доћи ће и сутра. Само пијем млеко.

Докторка прича како ће се ради увелико за мир, али да ће се Бугарима дати Македонија, а ми ћемо добити Херцеговину и Босну и остаћемо под Аустријом. Кад ћемо остати под Аустријом што нам дају Босну и Херцеговину? Оне иначе нису наше, већ аустријске. То никако не верујем! Грдно Немаца иде на Солун. Имају без сумње неку прпу! Дошла нека гђа из Митровице, прича да тамо бацају савезници бомбе и да су уништили пругу између Митровице и Скопља. Немци пристају на мир зато што мисле да их не кошта много. Срби су под њима, као и Белгија, ушли су у Русију. То све да им се одузме они опет нису много изгубили, остаје им њино што је било. Е ал’ то Енглези неће. Треба платити и одштету од 150 милијарде и после Енглеска не може сама да закључи мир. Она је у договору и у уговору са Француском, Русијом, Италијом. Сад Француска неће да закључи мир, јер никако јој не иде у рачун! Зато ћемо ми страдати. Наш Пашић и руски посланик отишли су у Букурешт, а из Букурешта отишао је један министар за Петроград. Сигурно због важних догађаја. Влашка и Грчка су на нашу страну. Французи су вратили воду, те се Вардар разлио, сва је долина у води, као и Скопље. Била Сека па каже да су јој Мађари што су у њеном стану казали да њиховог 10^{ог} не сме нико да се појави за 3 дана! Да ли је то, Боже, истина?

19. мај 1916. године, четвртак, Спасовдан, Београд

Мој зуб ме страховито болео. Цело пре подне лежах. После подне кад је докторка била каже фистула, провалило се више зуба, те је гној излазио. Прича да је дошла Зорка Васе Миловановића из Скопља. Макензен је у Скопљу као и врховна њихова команда. Тамо је и трећи син цара Виљема. Зорка и Лепа држе апотеку. Каже нема ништа, нити се што чује. Дошла је после Деса и каже како јој је Весина сестра Христићка казала да јој је Зорка казала да је једног дана било Скопље до појаса у води. Чим је то било, било је и друго, него знали не сме да говори, забрањено јој је. Међутим, Деса још и ово прича, како су дошле неке рођаке гђе Атанацковићке из Врања и кажу да се у Куманову чује јака пуцњава. Дакле, има нечега. Кад нема ништа, што иде толико Немаца за Солун? Има социјалистичке новине које само социјалисти смеју да читају. Па један лепо живио са једним Ср-

бином па му је једне дао да прочита у којима пише да Немци отворено траже мир. Да пристају да се врате на своју територију и да плате сву ратну оштету. На то су Енглези одговорили: „Рат до краја.“ Али Немци још једаред траже мир и питају да им кажу шта они траже, какви су услови. Они су ово одговорили: „Да дођу на своју територију, да плате сву одштету и да за 50 година не смеју ни парчета изнети из своје земље.“ Дакле, сад морају терати и они. Докторка чула да ће Бугари да заузму Сер и да ће Грчка прићи Бугарима да се освете Енглезима.

20. мај 1916. године, петак, Београд

Данас пуно лажи. Не знам већ ни како да пишем, толико ме већ мрзи да живим. Како да почнем, кад само знам како је у души. Дакле, прво смо чули да наши носе све око руке црне флорове за својом отаџбином! Да се престолонаследник доватио са енглеским краљем који хоће да наше метне да се бију у прве редове, а наш овај неће! Па није ни право! Довели нас до пропасти и још да нам сво људство изгине. Па за шта се онда овде боре на Балкану? Зашто траже као услов да се повуку из Србије? У њихововим Београдским новинама пише да су заробили неколико наших српских официра у енглеској униформи. Чује се да је донешен рањен и да му је нога одсечена, ампутирана, но се много крије, Гојковић официр. Један доктор рече да ће да трага да се извести да ли је то истина. Говори се да опет Немцима на свим фронтовима иде добро, а у Обзору пише да су Енглези и Французи ушли у Бугарску. Како то? Апсолутно не може им се ухватити краја. На Сави они имају неки покретни мост. Свако вече, од кад ово пуцаше, они тај мост осветљавају рефлектором и расклапају га у три дела. Боје се аероплана, не може бити друго. Данас су Гугловицу стражарно протерали за Београд, сумња се да је била као бајаги шпијун српски! За ово за капије, разно се тумачи. Величковићка прича 1º зато што где год сад ноћу копају међу мине, па да нико не види. 2º кажу да има много аустријских поданика, па да би остали у кућама. Данас је Нади 15 месеци.

Сви аустријски поданици који су овде живели, као и они који су тражили да пређу у српско поданство, а нису добили отпуст, морају се јавити власти најдаље до њиховог 15. а данас је њима 2. јуни. Они који нису добили отпуст рачунају се као аустријски поданици. Једна опет прориче да ће од 25. јуна до 25. јула Београд бити у пламену и да онда треба бити код своје куће и имати воду да би гасили пожар. Тешко нама, тешко мојој деци, шта имамо још све издржати док наше уопште и дочекамо!

Шећера нема, ал› ће доћи и то од особе по 200 гр за цео месец! За Грубановићеве чујемо да се муче. Отвориће бугарску менажу! Страшно.

21. мај 1916. године, субота, Београд

Данас Митин рођендан, 33 године. Где ми је сада, шта ми ради да л› зна да му је рођендан? Требала је Деса доћи на цео дан па не дође. Била Мохачанин. Она прича како јуче ујутру је летео у пола шест аероплан и они су чули пуцање на аероплан из топова. Била Љубица Мохачанин, каже како је гувернер отишао за Карлсбад. Прича како је један Аустријанац казао: „Рањен сам у Овчем пољу, не можемо да разумемо што ваши савезни-

ци не узимају Скопље. Два пута је евакуисано, а пуцају на нас са две стране и њихови су топови бољи но што имамо."

Ружа Коен рече да је Велес у савезничке руке и како дивно наши напредују, ако тако потраје ето су наши за 4 недеље. Била сам у мом стану. У повратку видох код Мајера моју лепу карту француску! Видећу шта морам и како да радим да је добијем натраг! Одох до гђе Мице, ту нађох једну гђу која ради на тим картама и долази из циришког бироа од наших. Каже има много на Аранђеловић. Молила сам је да види за Николино име, а такође и име Бајаловић. Деца су добро. Да л› ће овоме краја бити?

Немци су у Berlinertagstadt казали: „Варају се ако мисле да нас умору глађу. Прво ће то бити са Белгијом и Србијом, па после ми!" За тај штрајк жена кажу не само да је био у Бечу и Берлину већ и у Пешти и да је много деце изгинуло! Ах проклети ратови!

22. мај 1916. године, недеља, Београд

Данас нам је најсретнији дан за ових 8 месеци робовања. Јавио се Никола преко неке гђе Олге Анђелковићке. Не јавља где је, а за све наше јавио је. Ја му сутра одговарам. Што се тиче ситуације сваки каже добро је. Један њихов казао је да ће до 15. јуна бити велике промене у корист нашу. А неки бугарски официри који су отишли на границу спремили су српске униформе да чим наши дођу прећу к' њима! Који то зна, дали је тако! Један балон црвени јуче рано летео је над Београдом здраво високо, отишао је ка Вишњици. Говори се да је руски и да је пре говорено кад буде он летео за нас је добро и треба да се надамо. Једна наша прориче да ће 5. јула за нас бити срећа, дан пун радости! Цару Виљему један је прорекао да ће Аустрија се распасти, Немачка пропасти, њега убити Французи, а Србија бити велика. Боже, грдне глупости, ко то може прорицати? Бог што нареди, а не људи, у то не верујем ја, пророчанство. Јест говори се и то да ће до краја јула вити велика промена или ће бити мир, или ће бити таква офанзива да ће доћи крај рату. Ох, дај Боже!

Из Митровице свима избеглицама наређено је да се врате својим кућама. Изговор је што свима прети глад. Мештани су остали! Деца су добро, радују се што им се тата јавио.

G–dja Olga D. Andjelkovića,

Ženeva. Javlja da su Duško, Sveta Jokin i Raja zdravi. Tasa Julin umro. Kum Kosanović u Marseju, rana zarašćuje. Velja i Pera tamo u školi. Dragiša i Lukić zdravi. Nataliji Nikole Aranđelovića inž. ppukovnika javlja muž da je zdrav sa njenom braćom. Njegov brat Mita poginuo, Ljuba i Brana zdravi. Ako nema novaca, da zajmi od poznatih on će sve vratiti. Pita za oca majku i sestre u Nišu. Živojinu Zlatanoviću adv. i Vuki M. Stanisavlevića voj. činov. kod Bogoja Kostića iz Smed. Palanke da su Milan i Zlatko zdravi i pitaju za svoje. Čeda Todorović, učit. javlja ženi Dari da je zdrav i pita za svoje. Boža Protić iz Paraćina javlja njegovoj ženi Darinki i Sava Stojanović iz Čačka svojoj Kosari da su zdravi, pitaju za svoje. Odgovore slati preko ovog lista na gornju adresu.[84]

[84] Скенирани исечак из новина.

23. мај 1916. године, понедеоник, Београд

Данас врло мало вести. Уређивали смо собе, изнели шпархет, нигде нисмо излазиле. Дошао нам Пера Мохачанин и рече нам како сад је Солун затворен и да су трговци дошли из Скопља да купе овде робу. Послали су је у суботу, одмах су је и вратили. Не може за Скопље, не знамо разлог! И рече да је на целом руском фронту офанзива. Новог иначе нема ништа. Шећер узех у општини на једну особу, дају за месец дана двеста грама! Све мање и мање, како ћемо живети. Деца су добро, хвала Богу.

24. мај 1916. године, уторак, Београд

Тресле смо кућу кад око пола 2 дође један из Бицирк команде и рече како му је наређено да собе дезинфикује. Ми се изненадимо. Он лепо, метне у собу све што треба, закључа собе узме кључ и оде. Ројка је остала кући да спава у ходнику, а мама и ја са децом одосмо код Десе. Ту смо добро спавале. Мама је данас однела оглас за Николу и зет Јову. По два пута изађе десет круна.

25. мај 1916. године, среда, Београд

Ево нас и данас код Десе. Ту ћемо спавати, јер је мирис још врло јак у соби. Рефлекторе страшно свако вече бацају на ћуприју, то смо се ми лично уверили. Гђа Атанацковићка нам је много причала како Бугари сами дижу пругу код Митровице, даље како је три четвртине Белгије повраћено, Скопље сигурно у наше руке и да је Макензен у Нишу. Војска њихова грдно одлази на станицу. Узајмила сам од Мице Карановић 50 круна да купим себи ципеле. Ишли су од дућана до дућана и ставили ултиматум да сваки мора дати извесну суму новаца, као ратни зајам. Ко не да, узеће му се концесија. На целом Руском фронту је офанзива, само Бог нека нам помогне.

26. мај 1916. године, четвртак, Београд

Ето нас код наше куће. Била нам на ручак Ната Грубановић, прича ваздан о Ћуприји. Каже за Бугаре како су веома нерасположени, све кажу како су они дошли у Србији да уведу културу, ал› да ће они пропасти. Страшно се мрзе међ› собом, међ савезницима, док Немац не трпи Бугарина!

Буђевка каже, ал› нас преклиње да ћутимо, да Французи дају пола милиона ономе ко им (Аустријанцима) сруши мост. Зато је наређено да свака кућа мора имати капију и да је у 10 сати закључано! Много се говори да има овде наших комита. Драгослава каже три пута дневно испраћа војна музика војску када одлази на станицу. Овде нека госпођица у пошти прича да су пре неки дан само цепали грдне депеше. Она скупи парчета, састави кући и прочита како Бугарима иде врло хрђаво и траже помоћ!

Неки из њихове полиције, ту је од заузећа Београда и рекао је тој Буђевкиној рођаци: „Кад ја одем, знајте онда нама није добро!“ И заиста, прекјуче је отишао у Албанију. Чух

од Мице Карановићеве да оне чиновничке жене које имају више од троје деце добијају по 45 круна. Видећу код Гугла, иначе ићи ћу и код Мајора Франца.

Данас нам била Анка и Мара Штерина, деца су хвала Богу добро. Ишле смо на купање, но смо одоцнили зато ћу ићи сутра ујутру. Доћи ће сутра Деса да скројимо сукњу и блузу. Узела сам ципеле црне плитке код Савића за 46 круне. Да ли ће се ово, Боже, једаред свршити, да могу да сазнам шта ће бити. Ах, ви много више знате но ми овде!

27. мај 1916 године, петак, Београд

Данас је била Деса. Цео дан смо ишле. Данас је изашао оглас у новинама за Николу и Маријолу. Руси веома добро напредују. Јорганџија чуо да су ушли у Буковину, да су прешли 90 км. Намештали су 15 рефлектора и једна девојка дотрчала је другој и казала да се не уплаши ако ноћу чује пуцњаву, то ће бити на аероплане. Немци и Бугари су се побили. Два батаљона су пошла и предао се један између Велеса и Ђевђелије. За други Немци нису дали и ту се они међ собом побију. Ови савезници, не знајући каква је то пуцњава, пуцали су и они и све их побили. Зуцка се да до њиховог 5. јула биће све готово. То би било дивно да се заиста заврши! Каква срећа. Чује се да и један део наше војске учествује, зато што савезници не знају терен и положаје. У пресбироу је Ђајин син, све са бојног поља дође овде па иде за Беч и Пешту. Он потврди да им заиста добро не иде. Тек да је крајње време да се сврши, крајње је. Све празнике очекујемо са новом надом, ето сад тако ћемо и духове чекати, а који зна то који ће нас празник обрадовати!

28. мај 1916. године, субота, Београд

Јутрос рано одох до реона за купон за америчанску помоћ. После ручка одосмо око пола два са Драганом и Мигодом, јер не могу носити сама 16 кила, грдно је много света било, а дан топао, мозак да прсне од сунца. Таман дођох на ред, а брашна нестало, тако смо сви чекали и једва добисмо. Дошли смо кући у 7 сати! Колико све то стаје труда. У један мах ми баш тешко беше, а и деци најзад беше досадно. Што се тиче ситуације, сваки је задовољан, вели се да Руси напредују, да су сишли у Буковину. Јелица Вуковић тврди да је заиста дошао Гојковић рањен, нема једне ноге, каже да јој је причао Дерок. И данас је наш оглас изашао у новине, кад ли ћеш га добити? Нама новац нестаје. Како си наиван, да зајмим новац, па нико не да, сви су ти се смејали. Знаш ли ти каква је овде скупоћа, шта мене све кошта што су деца била слаба. Баш се бринем како ћемо овако и докле.

29. мај 1916. године, недеља, 1ви дан Духова, Београд

Данас је дават парастос крању Александру. Била је велика служба у Саборној цркви. Говоре да су и 5 топа испалили, но ја их чула нисам. За дивно чудо, сваке године тог дана киша пада, данас, напротив, леп дан, свеж.

Нигде нисмо ишли. Била Анка са децом и Десом на ручак. Ништа важно нисмо чули, сем то да они сами признају да Руси одиста нагло напредују.

Анка ми рече да је краљица Наталија требало доћи да обиђе гроб свога сина. Гробови су били сви искићени, но до данас није дошла, а који зна то, може бити да је и била инкогнито.

Како ово време споро пролазимо, просто живимо од данас до сутра!

30. мај 1916. године, понедеоник, 2ги дан Духова, Београд

Обукла сам децу сву у бело, па смо са мамом ишли код Штериних и код Бркићке. Од њих смо сели на трамвај па смо отишли на Калемегдан. Ту је дошао и Ђока Марин. Дао ми је новине немачке у којима пише да су Руси заробили 900 официра, 45.000 војника и једну целу complite батерију. Дакле, кад они то пишу значи да има много истине. Један Рус вели да је то veg nach Wien, али Немци озбиљно веле да је то nach Berlin.

Грчкој војсци је наређена демобилизација. Једва су успели савезници. Јер краљ Константин није нам био пријатељ, радио је у корист Немаца и Бугара, а сад кад је демобилизација нема опасности. Грчка је блокирана. Глад је неминовна. Прети опасност, за династију и грађанство. Најзад ће бити да изгнају из престонице, тј. из Грчке краља, тада ће бити опет мобилизација војске и удариће против наших непријатеља. Руси напредују, за 8 дана прешли су 150 километара. То је одавде од Београда до Параћина. Гледали смо лађу са Калемегдана и тај велики мост од 5 км. Факт је велико, и колико је ту грађе требало. Анђа видела неког официра, рече: „Ено га тата!“

31. мај 1916. године, уторак, 3ћи дан Духова, Београд

И данас смо изашли. Ројка је чувала Наду, а ми смо се договорили са Анком па смо ишли код Мохачанинових. Деца су ми сва у бело била, ту смо чули да је одиста Битољ у наше руке и да Французи журно раде жељезницу до Битоља. А Немци опет до Скопља праве 4 колосека! Да ли то спремају за превлачење трупа или за натраг бегање? Да ми је да знам. Даље, да се ту на нашем фронту страшно крваве борбе воде, да су Немци изгубили 60 хиљада, а савезници 30 хиљада. И одиста, сви они Немци што су били овде што су укопали мртваце, отишли су, само су остала двојица! Дакле, то се доводи у везу са тим губитцима. Грци су били дволични па су дали утврђење звано Рупир, модерно, у које је грдан новац уложено Бугарима. Стога су савезници озлојеђени, окупирали Грчку и демобилисали војску. А Румуни опет своју сву војску повукли су са бугарске границе и довели спрам Русије! Да не буде сад опет неког заплета! Овде има доста бугарских официра. А видели смо и два холандеза официра, који су дошли да издају ту помоћ у намирницама! Чује се да су Немци заузели код Verdenафор. Тврди се да Руси иду у помоћ Французима код Verdena. У Лондону је дошао јапански адмирал и јавио краљу Ђорђу да Руси добијају потпуну помоћ у свему, и сувоземну. За Црно море 100 подводних чамаца најновијег система, као и 350 других, опет морских. Цар Никола је честитао својој војсци и молио је да тако продуже, да истерају непријатеља из своје земље. Много официра одлазе одавде. Данас су протерали једну фино одевену госпођу, која је сама носила пушку брзометку. Забрањено је имати оружје, а сигурно је неко проказао. Гугл је јутрос био код нас, рекао ми ја да напишем молбу због моје плате, а и да идем код мајора Франца. Сам

један Аустријанац казао је да су се повукли од Солуна 410 км. А један је казао да наши могу бити овде за месец дана, и да не треба се узнемиравати, вели: „Изаћи ћемо ми мирно као што смо ушли."

1. јуни 1916. године, среда, Београд

Ко је од нас мислио у децембру месецу да ћемо дочекати још овај дан овако? Нико! Дан по дан све пролази, а вас још нема. Када ћете доћи, Боже? Дакле, руска офанзива је увелико почела. Руси дивно напредују. Немци иду у помоћ у Галицију Аустријанцима јер ови беже. Ако Руси заузму Галицију, а ту је сва жетва одакле су се Немци снабдевали, онда је за њих свршено. Чујемо да са Талијанског фронта сви иду на Русе. Чернивци су пали прошле недеље. На конференцији у Паризу пре два дана чујемо да је решено да се почне балканска офанзива. У нашем стану Strobell је отишао прекјуче. Једна гђа је дошла из Фијуме, а вели се да ће многе њихове фамилије доћи овде, пошто је сигурно. Синоћ су летела 2 аероплана, а и јутрос, не зна се чија су, можда нису ни били савезнички. Један Румун официр, код Саве Тодоровића глумца казао је да Бугарске неће бити за 15 дана! Над Софијом су аероплани бацали цедуље са овим: „Она армија што вас је некад ослободила иде сад на вас."

Руске чете су прешле на земљиште румунско, сигурно је да хоће да је присиле и да преко ње иде на Бугарску. Краљица Грчке отишла је у Немачку код свог брата а краљ грчки је интерниран. На Вишњицу овде код Београда се веома пази. Из кланице однели све машинерије. Осећа се неки метеж и неко комешање, сад нам свака ситница пада у очи. Дана Мишина лежи. Има мало запаљење дебелог црева. Она се нада кроз 10 дана да добије од Мише хиљаду круна. Даће мени двеста круна на зајам. Била сам данас у моме стану. Кога год од познатих сретнеш, сваки каже добро је. У њиховим новинама отворено пише за напредовање Руса!

2. јуна 1916. године, четвртак, Београд

Да ли ће нам срећа бити заиста наклоњена, те да се једанпут дође до мира. Не знам само што не почне једном општа офанзива, шта вреди што само Руси праве офанзиву, кад најпре треба главу змији смрвити, па тек остало!

Руси су заробили 106 топова. Две чете Чеха су се предале Русима, а они после из ината (Аустријанци) стрељали су сваког трећег Чеха! Да ли је то, Боже, могуће?

Говоре да је и Пшемисл пао. То апсолутно не верујем.

Кажу да су Руси у Румунији заузели 4 вароши и 20 села. Каја ми рече да ће из Баната, Срема, Бачке све доводити официри своје фамилије у Београд пошто је он сигуран. Учинила сам ти по вољи. Пошто нам недостаје новаца, одох и замолих Стојимировића. Одбио ме!

Како ми је то ћеш ваљда разумети, јер и најмање дете има свој понос! Рекао ми да му се јавим кроз 10 дана. Софија Вагнер као и Тока чуде се да си могао такав оглас и дати. Да зајмим? А ко даје? Тхе, свеједно. Док имамо јешћемо, па ћемо после умрети од глади. Каже Тока: „Чудила сам се Војину, ал' сад кад и Никола не шаље већ тако пише, веруј, они се

лолају, а на своју децу и жене не мисле!“ Готово, то ми даје баш на размишљање. Не могу да се измирим с› тим да ћеш нас заборавити, да не волеш више своју децу! Боже мој, тешко, као неки терет осећам на грудима кад ово пишем! Само нек оду те мисли даље од мене, лакше ћу сносити ове друге бриге садашњих страшних дана! Од данас све ће се куповати на купоне. Деса ми рече да је један Мађар рекао да у њиховим мађарским новинама пише да су Штип и Кочане у савезничке руке! Ишла сам за моју мапу француску, није био тамо официр! Моци, код Софије каже да је за Србе врло добро. Не знам шта да рекнем. Страх ме хвата њиховог повлачења. Јуче ујутру око 7 сати летео је рано здраво високо аероплан.

3. јуни 1916. године, петак, Београд

Чује се да је и талијанска офанзива почела, а неки кажу и за балканску. Руси су заробили 1500 официра, неких 6 дивизија, има и генерала. Говори се да се страшна борба води 30 км од Оршаве. Један део вароши од Черниваца заузет је. У Смедереву се чује пуцњава. Аустријанци, тако се вели, пуштају ко хоће из Смедерева. На Карађорђевом брду има много топова и зато се верује да ће Смедерево много страдати. Из Вишњице, као и са положаја осталих Београд ће се бранити, то је рекао један официр аустријски и то вели: „Ако овако потраје биће то за 15 дана“. Интернирају све виђеније грађане, као и чиновнике. Бугари су обесили у Нишу Попића у Врање трговца Стајића и кој зна још које.

Румунија колико ноћас још ступа у акцију, а вели се да се и Грчка мобилише. Пола Бугарске, гђа Мица каже, да је у нашим рукама. Већ су постављени наши чиновници, а пад Софије очекује се сваког часа!

Ово су све лепе вести, само колико истине има од свега тога! Живимо од наде, радујемо се скором свршетку, а могуће је да је ово све лаж.

Данас ме опет боле зуб. Исти онај, кад имаћах фистулу, отиче ми образ. Данас смо узели једну девојчицу да нас слуша, да спава код нас за 10 круна.

4. јуна 1916. године, субота, Београд

Јутрос се спремих и написах молбу за Bezirks команду односно помоћи. Мајора Франца[85] нисам нашла, упутише ме код поручника Курца и рекоше после подне до 5 сати.

После ручка одох до Мајера због те мапе моје, но не могах доћи до њега, није био сам, те после дугог стајања решила се опет да за данас напустим идеју. Машина Олга рече ми да су чули да се евакуише Пешта. Кад сам отишла у Bezirkskommando, чекала сам дуго. Најзад, опет рече војник да не може него да дођем у понедеоник после подне. Једна кад смо силазиле запита нас да л’ нам треба протекција. Ми јој лепо одговоримо да нам не треба, ми идемо правим путем.

Ето видиш, ти ми све то правиш, да си ми новац послао, ја не бих била принуђена да обијам прагове и врата вадим, све си ти томе крив. Да знаш само каква је бура у мени!

[85] Мајор Франц, командант среза Београда.

Дошао је Триша Кацлеровић[86] из Швајцарске, донео је 8 хиљада да да фамилијама. Отићи ћу до њега да се распитам. Дакле, код Савићке дошао један Аустријанац, баш је била ту Мица Карановићева. Он је запита: „Шта је са нашима?“ На то ће она рећи: „Господине, како да разумем? Колико видим ви сте у аустријској униформи.“ Он јој је одговорио: „Јесте гђо, ал' ја сам у души Србин, имам два сина, хвала Богу, обадвојица су се предали Русима у Буковини. Сад за њих не бринем, а и ја ћу улучити прилику да останем овде. Руси су направили један канал за Румунију од Одесе, најкраћи пут да преводе војску. Верујте они су нас опколили, и сад тај обруч има да се стегне. Скопље, Митровица, пола Бугарске је у савезничке руке. Пшемисл, Краков, Лавов, Чернивци, то је у руске руке. Руси иду на Пешту и ту ће диктирати за мир! Ми смо требали и шине, возове извући, но доцкан је, све би то Руси запленили. Дакле, то ће остати.“ На то му је казала гђа: „Просто не верујем, јер би се то дало видети.“ Он јој је одговорио: „То се не ради дању, већ ноћу. Зашто су вам наредили да морају капије бити закључане до 10 сати? То се крије од света, ми ћемо једно вече смркнути, ал› осванут нећемо.“ Други пак један војник који јој је оправљао прозоре казао јој да њима врло хрђаво иде и да Русе нико више не може вратити, да је сад све свршено и да ће јој муж доћи још овог месеца. Каже како Руси имају страховите топове од Јапанаца. Кад се зарије у земљу разрије 50 м. наоколо. Искочи из земље па опет се зарије, па тако шест пута. Руси нападају у огромним масама. У редакцији добиле су наше госпође 10 дана одсуство, чуде се и питају, зашто? Учитељице су им добиле одсуство 15 дана. Деса прича, једна Мађарица официрска жена казала је једној Српкињи: „Молим вас гђо, кад ваши дођу да нас узмете у заштиту јер то ће скоро бити.“ Две породице су дошле из Пеште, мисле да је сигурнији Београд. Музика им цео дан свира. Одлази војска, иде на фронт. Где, не знам. Пуно их је у пуној ратној опреми, данас нарочито код касарне министарства војног. Код Малог и Мокрог Луга забрањено је сељацима излазити 4 дана. Ископавају топове и носе негде, тамо где им највише треба. Гђа Мица ме грди што сам се на тебе љутила због новаца. Казала је тужиће ме. Не брине. Како је мени тешко што морам да се понижавам, обијам прагове. Ти знаш како су твоја деца навикла, а болест ме њихова грдно кошта, ти си требао да створиш начин да ми пошаљеш, јер нико не даје, то значи ми треба да помремо од глади.

Овај господин Триша Кацлеровић каже да има мужева који су се страшно прололали, картају се, заборавили су да им се жена са децом пати, а они прокоцкају за неко вече и по 600 круна! Страшно! Да ли то може бити? Само такве мисли нек иду даље од мене. Како бринем за моју децу. Како страшно патимо. Сви кажу, и Аустријанци, да ће се свршити за месец дана!

Боже, молим ти се учини овоме крај. Бојим се учинићу неку глупост, па ћу упропастити своју децу!

5. јуни 1916. године, недеља, Београд

Као обично, била гђа Мица, она нам прича како се у Пешти чују топови. Руси изванредно напредују и Немци су казали ако ово овако траје, за три дана она ће рескирати и Аустрију, као што је рескирала Турску и Бугарску па ће тражити мир. Један

[86] Трифун Триша Кацлеровић (1879–1964), новинар, адвокат и политичар. После Првог светског рата био је један од првих секретара Комунистичке партије Југославије.

аустријски официр довео је своју мајку, узео јој је стан и склонио ју је овде у Београду. Богами морамо водити строго рачуна шта говоримо. Овде је од пре 2 дана преки суд! Има један Србин Хрват, ја га не знам, страшно води рачуна шта се говори и свакога сумњивог хапсе. Софију бомбардују. Смирну такође бомбардују, изгинуло је много.

Анка је добила од Драгољуба 300 круна. Баш ме доводиш у искушење, што о нама не водиш рачуна, шта ћемо кад нам нестане. Нико не даје, сваки то чува за себе. Стрепим од помисли да нестане. Зар ми је лако мувати се од врата до врата? Не знам шта ти и како мислиш, а ја на све сам мислила, све ми дође да помислим! Колико новаца ме кошта само дечија слабост, па дрва, а тачно је добрих осам месеци како од тог животаримо.

6. јуни 1916. године, понедеоник, Београд.

Данас сам била у Bezirkskommando. Једва нађох oberleitneta Kurtza, он ми рече: „За ово треба имати расположења, па поправити, а ја знам да са 30 круна не може се живети." Увео ме у канцеларију и питао ме где си. Ја му рекох да си инжињерски мајор и да си био пред рат референт дунавске дивизије. Тражио је списак официра и одиста донеше српски календар. У њему има звање и надлештва сва. Нађе те и рече једном Аустријанцу: „Ja, es ist wahr!"[87] Ја не могах оћутати и рекох на немачки: „Natürlich es ist wahr, eine serbiche oficir frau lügt nie!"[88] На то је додао још, али у љутини: „Er kann bei kosaken sein!"[89] Ја оћутах. Бојим се кад су бесни, хватају се за сваку реч, па само хапсе. Најзад, одредише ми да примамо сад за јуни 45 круна и да ми се надокнади од фебруара до јуна по 15 круна месечно. То износи да сад имам да примим 105 круна! Одох до гђе Дане да јој однесем радосну вест коју баш прочитах у Београдским новинама, пад Черниваца. Она каже да је тај пад био још пре 12 дана, само су они то крили, а сад немају где и наглашавају да је то ситница и не тако важна тачка! То је као и ми, кад смо се повлачили, повлачили смо се само због стратегијских разлога. Изгледа да Руси иду на Неготин. Отишао је као делегат који важи као врло сретне руке кнез Алексије[90] у Румунију. Каже да пропусте милион и по војника, а најмања одштета платиће им се. Сваки се радује, сваки је задовољан, јер у овоме види скори крај. Добили смо карту од зета Јове, јавља нам да ће новац послати приликом.

7. јуни 1916. године, уторак, Београд

Данас довршавамо прање веша. Иђах на пијац, пиљарка код лепе жене рече ми да је сељацима наређено да за 10 дана не смеду ништа из земље извадити, нити донети! Интересантно. Каја ми рече да су јуче шпедитерска кола изнела сву буранију са пијаце. И одиста, данас је није било на пијаци ни за лек! Шпијунажа је страшна. Не сме се ништа говорити, данас само треба ћутати. Један Хрват је казао: „Ми смо сад нервозни, доцније ћемо бити очајни, а кад буде са нама свршено, ми ћемо бити бесни. Тада се склоните, јер може бити свега, пашће нам мрак на очи."

[87] Да, истина је.
[88] Наравно да је истина. Жена српског официра не лаже.
[89] Може бити са Козацима.
[90] Вероватно се мисли на Алексу Карађорђевића (1859–1920).

Говори се да је краљ Петар добио од краља енглеског ову посланицу, да му жели и нада се да ће свој имендан дочекати у својој престоници. Чули смо од Леле, да за 10 или 15 дана очекује се велика промена. Ројка је још чула да се говори да ће Београд запалити! Тешко нама, ваљада неће бити тако свирепи! Па шта им је грађанство криво. Доста ми трпимо од немаштине, па још да пропаднемо! Зар нисмо доста издржали!? Бога ми, страх ме је. Где ћу децу склонити? Њима ништа само нек не буде. Ах, та стрепња убиће ме. Само да се прегрми једаред то што морамо издржати, да дође крај овакој патњи, иначе ум ће ми се помрачити. Само страхујем, живимо од данас до сутра, не знамо шта нас сутра чека!

Како се горко кајем што нисам бегала даље! Иначе и овако ми је кућа пропала, бар би ми деца била сигурна, овако стрепим и очекујем да их изгубим. Па шта онда, онда је све свршено. Само могу рећи тешко мени!

Данас су однели грдне понтоне на воз у унутрашњост Србије, а већ косе јечам и све то одмах преносе! Да ли ће што остати за нас?

8. јуни 1916. године, среда, Београд

У Београдским новинама пише да су Руси прешли у Буковину, Seret, и наговештавају да се аустроугарске са немачким четама очајнички боре. Из женевских новина су прештампали да ће на Балкану почети велика офанзива, која ће много помоћи офанзиви руској и очекују се велики догађаји на Балкану. Чим они то пишу могуће је да је офанзива већ и почела. Дакле, Semberg (Лавов) је пао! Сад само још Краков и онда је пут за Пешту отворен. Тврде да се у Пешти чује пуцњава, а и да је бомбардују. Једна Немица, која је радила са Цајом Начићевом, казала је како је родом из Дебрецина и како тамо сад страдају, као што смо ми лане у августу и септембру, и моли је ово: „Ако се ја вратим, да ме заштитите од комита ваших, јер они су страшни.“ Гђа Мица је била, прича како су се Бугари повукли из Кавале, а Енглези је заузели. Даље, ово што ми је веома неразумљиво. Русија је објавила рат Румунији, а и Бугарска такође објавила је Румунији. Даље, Србија је објавила рат Грчкој а и Бугари такође објавили рат Грчкој. Не знам, просто не разумем апсолутно сад баш ништа. Шта ће све бити од свега тога? А међутим, стално пише о демобилизацији у Грчкој! Гроф Тиса[91] је држао говор да се држе молепствинија за изгинуле и полуделе дивизије! Сироти војници.

Сутра је њихов велики празник, Брашанчево. Праве по улици олтаре, биће сутра и литија.

И докторка је чула да ће Београд да запале, а многи Чивути се селе са Дорћола у Варош.

9. јуни 1916. године, четвртак, Београд

Јутрос дође Ђока и Анка, те се договорисмо да идемо после подне у Топчидер. Време је лепо, топло, без прашине. Ми смо први дошли у Топчидер, славуј је дивно певао, липа је свуд наоколо ширила њен изванредан опијајући мирис, а деца су у трчању за лептирима и коњицама, брзо и слатко време провели. Нађемо се са њима. После најпростије ужине деца су се играла жмуре, а ми старији разговарали о свему. Ђока мисли да ово пре три

[91] Иштван Тиса (1861–1918), председник владе Мађарске.

месеца не може бити свршетка. Дакле, септембра месеца. Престолонаследник је држао говор и казао: „Војници, не презајте од ничега, нема никаквих препрека, и преко лешева, идите на увеличавање велике Србије!“ Анка је опет чула да је неки Хрват казао да ће у повлачењу многе интернирати а све остало под нож, да би се утаманило српско племе. Тога се и ја највише бојим, а Ђока каже то не сме бити, јер то би исто и они добили од Руса. Не знам шта ће бити, али страшно ми је и зебем кад се сетим тог свршетка. Кад би Бог хтео да траже мир они сами, иначе зло кад се повлаче, зло по нас.

Можеш мислити, мој Никола, какав ми је то живот кад стално стрепим. Не знам шта ће бити сутра са мојом децом.

До Ресника (од Београда) праве још један колосек. Почињем да очајавам, докле ћемо овако робовати? Ево још месец дана па две године. Године нам пролазе, остарићемо пре веремена, а ништа се нисмо користили. Да ли и ти овако сад мислиш као и ја, бринеш ли много о твојој деци, где си и шта сад радиш? Често те сањам, ал’ судећи по сну ниси баш много са нама. Хтела бих да знам да ли ти је тешко без нас. Деца те често спомињу, жељна су те. И Нада те виче. Изгледа ми да овоме апсолутно нема краја, као што је и море бесконачно.

10. јуни 1916. године, петак, Београд

Данас после подне обећала сам била Рашићевој. Пре подне био нам Мохачанин, Величковић, а Деса ручала код нас. Они су задовољни. Катарина добила 400 круна од Драгомира, а Дамјановићка од Јеше 700. Само ти нас остављаш без новаца. Разуми, нико не да. Ништа нам друго не остаје него на послетку ћу тражити да ти општина храни децу! Не могу да напишем колико се бринем ако останемо без пара! Мохачанин, кад се враћах од Рашићеве, рече ми како реквирирају станове и то све за официре. Обележавају куће са овим знаковима Ф и ?[92] Не знамо одакле долазе или одакле иду! Ројка рече како је један официр казао некој гђици: „У нашем повлачењу ви ћете страдати, да знате ви би оседели од стра.“ Она му рече, правећи се „Што ћете се ви повлачити?“ Он се кајао што је о том говорио! Сад се страшно кајем што нисам побегла. Који ће да живи у овоме страху? Боже мој, да ли је могуће да ће бити толики варвари да нас убију!? Шта смо ми криви!? Зар је право да изгубимо нашу невину децу? Благо њима кад не разумеју, па су увек весела и немирна. Јао, страшних дана што их проводим. Излазим, просто бегам, да само не мислим на страшно што може да ме снађе. Како бих била сретна да смо сви одавде отишли. Сад се горко кајем, толико се свет мучио у путу, то би било и код мене, а сад бих била мирна, не бих умирала од стра! Боже чувај нас до краја.

Љубица Мохачанин каже да су се у Миријеву бунили и затворили су једно 20 лица. А и овде интернирају. Тако се бар говори, уверила се нисам!

11. јуни 1916. године, субота, Београд

Све се утишало, све се ућутало ова два три дана. Сигурно се спрема нека олуја! Како ме је страх!

[92] Знакови су заправо круг пресечен усправном цртом и круг са знаком питања у средини.

Деса ми рече како има наређење до 15. да све интернирају. Тока ми рече како је један њихов казао да ће се у миру повући. Код Токе је у целој кући аустријска менажа и један им наредник казао да ће Србија бити слободна, а да ће доћи као регенткиња Краљица Наталија. Не знам, говори се да ће до 1ог бити промене. На Торлаку се утврђују, а Ћирковићка је видела где код Раковице жене мећу жице и раде на утврђењима! Шта ће бити са нама, не знам полудећу. Да ли можеш и помислити да је могуће да се нећемо видети?

Треба да се осигурамо са киселом водом, гасом, ал› шта ћеш кад ти нас остављаш сад у најгоре време без пара! Одакле да купимо, треба ли да живимо? Не умем да мислим, најбоље бих волела да ме одједаред са децом нестане.

Да ли ће ти пасти овај мој дневник у руке, у случају да мене нестане? Било би ми жао одиста да пропадне. Знај да сам увек само на тебе мислила и једини ми је циљ био од како се растависмо да децу сачувам! Жао ми је што ово време мучисмо се без новаца. Деца жељна, а веруј, нико ми новац не да!

12. јуни 1916. године, недеља, Београд

Јутрос нам рече гђа Буђевац да су Руси сишли у Мађарску. Рече да је то цела истина. Чух од Каје да су сви лекари тј. доктори интернирани. Сутра ћу ићи код Стојимировића због новаца. Он ми је казао да дођем кроз 10 дана, па ћу се уверити, да ли је истина одведен! Чух од госпођице Буђевац да су се 42 хиљаде Чеха предали Русима и да је забрањено говорити чешки! Много интернирају. Иду па чак и ноћу упадају у кућу, прегледају до ситнице, узимају политичка дела, хапсе због писама разних. Морам и ја мој дневник добро да склоним, јер би ми много било жао да ми га однесу, а то ми је лепа успомена. Јадан народ. Како сад трпе, ми сви које ће одвести. Јављено је да сви мушки морају се пријавити.

Данас сам грејала у лужницу воду на сунцу па сам сву децу окупала. Јоцку, Анђу, Надицу, Драгана и Мигода, све сам данас ошишала, јер су се деца грдно знојила! Сад су тако лака! Гђа Мица данас није дошла, чујемо да је и њен брат Јоца економ из болнице одведен.

Бојим се, ал' нек се једаред сврша̀ва! Ово су паклене муке! Само да не зареде по кућама да нам узму намирнице. Сутра у 7 идем у Bezirkskommando, купићемо брашна, један сандук минералне воде и 10 кутија млека! Ох, Боже, да ми је да преживимо ово до 1ог још, 5–6 дана, све се бојим да на послетку не страдамо!

13. јуни 1916. године, понедеоник, Београд

Данас пре 9 месеци пошли смо заједно из Ужица. Како су ми слатке успомене остале, али растанак с' тобом био ми је тежак. И сам се сећаш како смо се растали. Не волем о томе да мислим, уверена сам да си знао да ћемо овако бити растављени не би онако био пргав и не би се онако раставио са децом и са мном. Док сам жива, то ми се неће избрисати из памети, то ме боле. Јутрос сам била у гранд–пасаж. Добила сам 104 круне. Дакле, од јуна месеца рачунаће ми се помоћ по 45 круна месечно. Одох до гђе Мице.

Њен брат, као и Ћира Пашић и домаћи још један господин. Говорило се због тога што су примили неког човека да се лечи у болници, а међутим знали су да је комита! Сад се говори да то није истина, већ да има у болници грдан дефицит. Овај Мицин брат чак хоће и неко имање од 50 хиљада да купи. Сад, и то у овим приликама. Ако се докаже да је истина због дефицита, право је казнити кривце.

Ишла сам код Десе. Она опет прича да је дошла неког железничара жена из Кос. Митровице, преко Рашке. Путовала је са једним Чехом. Тај јој је казао како он све зна, ал' не сме ништа да говори, јер иначе му је глава у торби, а да ће опет за нас добро бити. Каже још како се надају у Митровици како сељаци који долазе из Призрена кажу да се чује страшна пуцњава. Верује се да ту Талијани долазе. Ал› ја не верујем све што се говори. Камо лепе среће да се закључи мир, да се више не гине, да не гину ни наши ни њихови и сваки да дође својој кући! То би срећа била за све нас!

Деса рече да су Руси заузели Мармарош Сигет и у то апсолутно не верујем.

Анка је дешператна, она почиње да се боји како је чула да ће хрђаво са нама поступати. Боже милостиви, чувај нас, децу да сачувамо, теби се поверавамо и тебе молимо.

Гђа Пинтеровићка каже како је једној госпођи (она је то причала) казао благајник oberl. Kurz: „Још овог пута ми вам дајемо, идући пут ваши ће вам давати!" Свет је гадан, како може тако измишљати.

Она девојка што је осуђена била, што је казала да је Фрања кретен, ослобођена је. Заузео се за њу адвокат Фулановић. Ево страшне кише која је праћена са јаком грмљавином. Новине Београдске не иду ни за Ниш ни за Прокупље, а забрањено је привремено ићи и у Бугарску.

Била ми данас после подне Катарина Рашићева са децом, пре ње дошла нам била и Деса.

14. јуни 1916. године, уторак, Београд

Са највећим нестрпљењем свако јутро осванемо, очекујући шта ће нам тај дан донети. Данас мами није добро, с' тога Ројка није ни ишла код Руже Коен. После подне ишла сам у мој стан са девојком и донела 5 великих тегли и канту воде. Код прија Ранђе она Викторија што седи сад у Живковићкин стан страшно је у мени изазвала узбуђење. Двоје деце што је имала, сутра ће бити седам дана како су умрли и то у исти дан! Имали богиње са великим кашљем! Страшно ме је то потресло! Сироти људи, како мора да пате!

Од Дане Мишине чух да је летео аероплан у суботу око 6 сати увече. Аустријанци не пуцају што лети веома високо и да се не би народ узбуђивао. Бацали су и цедуљице. Бураниј и кромпир забранили су, не сме нико да продаје. То су реквирирали. Ми можемо јести само стари кромпир и стари пасуљ. Ражањ, јечам, све косе и носе зелено још. С' тога ми мислимо да они знају да неће дочекати жетву, па хоће да нам однесу! Не знам зашто је изашла ова строгост, лупао је добош да од сутра не смеју ићи по улици по двоје лица, нити две женске, нити двоје мушких. Ако стражар види, може их одмах водити у полицију. Страже су удвостручене, а вечерас по 10 стражара иду сви заједно. Сутра је Видовдан, пре две године убише Фердинанда у Сарајеву. Па вероватно су ове строгости због тог издате. Сутра ће му бити парастос у Саборној цркви. Чујемо да су два пука Мађара просто предали пушке. Метнули су их у блиндоване вагоне и одвели. Где,

то не знамо? А чује се да су се 20 хиљада Мађара предали Русима, неће да ратују. Кажу да је Руски цар казао: „До сад је Србија за Русију и била и није, а сад ми је Србија суза у око." Маканзен јавио Виљему да је заробио Србију, а он му одговорио: „Како заробио? Жене и децу. И то ни није заробљено него прегажено!" А Енглеска је казала: „Биће диктатор." Да нам је само да се осигурамо са мало намирница, овако зло богами. Лела Костић нам је понудила 200 динара, а сутра ћу опет покушати код Стојимировића. Гђа Пинтеровићка рече да је чула да ће сутра почети интернирати од 7 сати ујутру. Идемо да видимо. Деца су добро, хвала Богу.

Вечерас смо из наше авлије гледали како пуштају рефлекторе, изгледа нам са Карабурме овамо на нас.

Свако вече спремамо по теглама, кантама, да имамо воде. Зуцка се да ће нам воду одузети, то јест ако иду, покварити чесме па нећемо за 3–4 дана имати воде.

15. јуни 1916. године, Видовдан, среда, Београд

Да ли смо учинили грешку пре две године на данашњи дан? Да ли смо заиста то ми учинили, као што кажу? Ако је истина, да ли је право да ми сад ово испаштамо?

Данас после подне ишла сам код Стојимировића. И данас ме је одбио и рекао да дођем кроз пет дана. Преклињем себе што сам дочекала да морам себе понижавати и ићи молити и бити одбивана. Не могу, ал› би требало један пут да се поклизне па бих имала свачега и деца ми не би оскудевала. Сутра, кад се рат сврши, све такве уживаће, мужеви ће им се клањати, као Лепи Ђурђа Лазића, ћерки Путниковој Мили, Машиновој Јели, таквим којима је у сваком погледу добро јер су развиле барјак. А мени? Мени ћеш ти увек нешто наћи да ми пребациш! Верој, у оваквим тренутцима очајавам, страшим се свршетка и дође ми свака мисао за коју се мислим, а зашто је не бих остварила као и друге?"

Треба се родити такав. Па и сутра да поклизнем са правога пута можеш са потпуном савешћу себи пребацивати, јер овако се не може више. Ако потраје, мора ме са децом општина хранити! Па зар дотле да дођем? Што кад други може да пошаље својој деци, зар ти твојој деци не можеш? Зар си их тако брзо заборавио, њих, који су ти били све и сва, а ја их овде учим само о теби, подсећам их о лепим заједничким тренутцима. Све све, па богами не могу да замислим да то може бити истина!

Драгољуб је и данас послао Анки 300 круна. Зар он воле више своју породицу него ти!? Помисли, сети се своје деце!

Душа ми се раздире кад о овоме и мислим и пишем, више нећу. Ја себи нећу моћи ништа пребацити, сва ћу се заложити, све ћу учинити за своју децу!

Анка је дала данас у новине да Драгољуб теби јави као и Момчилу да смо у највећој оскудици.

Ишла сам код Комесара Јуна у општину да би замолила за кола дрва, јер на име болести хоће да да 1 метар за 23 круне. Но не прима после подне. Стога ћу ићи сутра ујутру. Лела Костић, хвала јој много, дала ми у зајам 200 динара. Није хтела никакво писмено од мене.

Одох до Штериних, рекоше ми како је неко купио француске новине од неког Немца за 10 круна у којима пише да је председник Републике казао да ће краљ Петар дочекати свој имендан у својој престоници. Наравно да то док ја не бих читала својим рођеним очима не бих веровала. Причају оне како је Немачка поделила Аустрију, њој до Беча, а

Србији Банат, Срем, Бачку. Међутим, Енглез је дао пола Бугарске Србији као и Албанију, Црну Гору. Солун ће бити наш, а поврх нас над Солуном биће Енглез. Цариград ће бити слободна варош, а под Русима. Друга половина Бугарске Румунији.

Има лепа слика. Цар Виљем има троугао шешир од Берлина до Петрограда, а испод њега Наполеон подбочио се замишљено једном руком а другом направио шипак!

Са Талијанског фронта одступају Аустријанци, то у њиховим новинама пише. У јучерашњим Freiepresse пише да су Руси заузели највиши вис на Карпатима, 5.200 м., Јакобеји вис. Сад они имају да се спусте и после 7–8 км улазе у Мађарску. Они преко све добијају на купоне, а и ми ћемо сад овде на легитимацију и кафу добијати. Мама лежи већ два дана, данас је била докторка и каже само нек се чисто држи и да нема штрапаца. Дала јој је дерматоли за засипање. Богами, болест је болест. Доводи ме у бригу, а сад најмање пара имамо.

У неким новинама пише да су Французи заробили 20 хиљада Бугара и 40 хиљада Немаца. Чује се да су Руси узели Ковно[93].

Гласови су лепи, шта је само истина? Музика је забрањена за 3 дана, дан је прошао необично мирно, сваки гледа свој посао!

16. јуни 1916. године, четвртак, њихов Петровдан, Београд

Држан је парастос у Саборној цркви, која је била сва у црно. 12 попова служило је службу. Певао је београдски хор, а Salis–Sevića[94] однели су на рукама у цркви. Тако се прича, видела нисам. Да ли смо сањали пре две године да ћемо овог дана давати и парастос? Анка је и данас добила од Драгољуба, т.ј. из банке, да дође опет по новац. То је за 9 дана трећа пошиљка новца од Драгољуба. Ја о томе нећу више ни да мислим, суђено нам је сигурно да умремо од глади, а од судбине не можемо побећи. У себи се једим и грозно секирам, ал› трпети морам, тако страдају поштене жене. Има времена, рачунаћемо се. Сад се види из свега љубав, сигурно ти је жао да нам пошаљеш новац, или ти треба за провод. Тхе, свеједно. Једном се мора умрети, што пре то боље, да не видим да ми деца поред живог оца умиру од глади.

Луда сам, очајна сам, тако бих могла много, много да пишем, ал’ ми је веома тешко!

Тврде да је Румунија ступила у акцију, а да је пропустила Русе, који су дошли до Неготина. Ах, лажи, лажи. Да није вас, зар би досад могли издржати?

Деса убеђује да су Руси узели Мармарош Сигет. Не би они овде тако мирно седели!

Наредила им је Америка да свуда где су засадили и има табла написано са „краљ. и цес.“, да не сме дирати грађанство. Морају скинути, јер Србија није још њихова и веле да тих таблица одиста нема.

Даље, да наши официри тако су учинили утисак и тако имају успеха код Verdena да су Французи очарани. Понудили су им да остану у француској војсци, добили су ордене са почасном лентом и добили чинове за генерале! То би било славно. Да си сад одиста у Француској и ако је ово истина, са чином што га сад имаш, како би били сретни да децу тамо школујемо.

[93] Каунас, град у Литванији.
[94] Иван Салис–Севис (1862–1940), војни гувернер окупиране Србије.

Панчево се евакуише, по ноћи одавде све су на Панчево окренути. У Пешти је била демонстрација. Морали су, да би се становништво умирило, по улицама метнути митраљезе. Гђа Буђевка прича да се једна Мађарица, жена официра, издала и казала да мора ићи у Пешту и склонити ствари.

Изашла је наредба, то јест нотица, ко хоће да изда собу за официре са госпођама има јавити до 5. јула у команди. Ми то себи објашњавамо да се они склањају. Болнице одавде евакуишу за Ваљево, а и наши рањеници сви су евакуисани за где, то Бог једини зна. Прави се преко воде још један мост, то је четврти, а грдни возови вагони иду празни за унутрашњост Србије. Две дивизије Бугара отишло је за Verden.

У двору има 100 бугарских официра затворено, а у граду такође војника, мисли се да су Русофили. Тамо доле посвађали су се Бугари са Немцима па су се и побили, било их је и мртвих. То је морало доћи, зар је Бугарин могао на нас ударити, после онакве помоћи. Изгледа ми да чујем душе погинуле на Једрене које вичу за помоћ и које би им се сад светиле.

Цео свет се опет нешто нада за Петровдан. Да ли ће нам доћи са срећом, какве радости ће нам донети. Не могу да замислим тај сретан дан, то ће бити прави потрес за свакога који има неког свог далеко сада!

Кад седимо сад у авлији, мртва је тишина, ништа се не чује, а синоћ су страшно кола тандркала.

Ми се хватамо за ситницу, а који зна да ли од свега овога има и мало истине. Били би они мало узнемиренији. Деса ми прича де се врло хрђаво прича о Софији Вагнеровој, но ја то никако не могу да верујем док се не бих лично уверила!

Била ми гђа Мица Карановићева. Мама данас није устајала, мало се боље осећа, одморније, али је одлив био јачи но јуче. Баш се бојим, само бог да нам да здравља.

Докторка Гођевац обишла је маму. Прича у поверењу за Анку и чуди се како може да је тако прљава, да су јој деца такође прљава. Ружа просто смрди, а о соби и ходнику ни говорити не треба, јер то заудара. Те су жене сретне, о њима муж више води рачуна, умеће је волети и чинити. А шта ћу ја добити, која се заложила за ову децу, ринтајући перући и само да ми буду чисти? Руке непрестано перем, стрепећи да се нечим не заразе. Анка ми се смеје, она се не кида и у неколико има и право. Но о томе доста, јер мој муж налази да ја нисам никад у праву!

17. јуни 1916. године, петак, Београд

Данашње вести има које су ме веома обрадовале, али ипак нађе се по неко који ми све лепо објасни, па ме просто убије у појам и моје лепе наде разбије у парчета.

Дакле, данас су изашле прво наредбе, да сваки који има српске банке мора да донесе да се жигошу, те су вредеће. Оне које нису жигосане не вреде ни пет пара. То има да се почне од сутра, њиховог 1ог јула и то почеће од азбуке, као: а, б, в, итд. Дакле, ја бих требало ићи међ првима. Шта то треба да значи? Сигурно да виде ко колико има, и да дођу што више до нашег новца. Ишла сам код Јуна због дрва. Не може се доћи на ред, морам ићи сутра рано. Одох до општине да јавим за ђубре. Прошла сам великом пијацом, нигде кромпира за лек, бураније не сме да се бере више, а и лук мора да се остави да сазри. Код Лиле свратих. Њен брат Драгутин ваздан објашњава. Каже како у Румунији влада глад и како

Румунија демобилише. Како је гроф Тиса држао говор и каже да су Руси узели ein grösse Stück.[95] Не каже докле. А питају њега да им он одговори како су Руси могли толико заузети кад су се убеђивали да не могу продрети, јер на сваки километар, жица и утврђење. Тиса одговара: „Сад није време томе дати одговора, главно је то да то Руса кошта грдних жртава."

Прича Драгутин Вагнер како један стари официр, Бугарин, на Калемегдану скупио децу давао им новаца, т.ј. учио их да певају „Ој Марице." Међу том децом био је и један мангупчић који је продавао новине, па кад су отпевали „Ој Марице" он рече официру: „Е сад да певамо Ој Словени."

Аустријанцима је врло непријатно причати им и споменути њихово повлачење после прве њихове офанзиве, т.ј. њихово бегање из Београда! Вагнер ми рече да брашна неће бити за месец и по, а и два, стога треба узети из општине докле дају.

Дођем кући, затекнем Десу на ручак. Решисмо да узмемо брашно из општине а то је 9к 750 гр. за 16 круна. Одох до Анке и удесих да ми Цинцарка промени круне 100 дин. наших за 80 круна. Удесих да дођем сутра, добићу за 200 дин 160 круна. Цинцарка прича како је у Румунији глад. Нада се сад да ће сад бити скоро рату крај. Одосмо до Пиваревићеве, она нам у поверењу рече да је „Варшава пала, да је Соча пала, евакуише се Загреб, да су Руси код Базијаша[96] и да на Дунав има 400 руских монитора. То су све лепе и радосне вести. После овога одох до Даре Трифуновићеве. Ту њен зет Лаза, за све ово уби ме у појам. Лепо ми је све објаснио. За Русе не зна се тачно докле су узели, природно је да ће прво своју земљу да одбране и поврате па ће тек онда гледати друге. Чудо је и то да су узели Мармарош Сигет, ал' то није вест потврђена. За Турке, вели, сад бију Русе, али се побуни арапски народ. Наравно ту је радио енглески новац, и они иду на Медину и Меку. Сад Турци за ту сврху треба да одвоју до 100 хиљада људи, тако мора да ослабе свој фронт. То иде у наш прилог. За Солунски фронт сад стоји на истоме, само се вели има чарке од Ђевђелије до Битоља. То после тих чарки које трају 10–12 дана дођу обично борбе. Сад се надамо офанзиви на Балкану. 7 јула биће седница у Атини. Краљ Константин питаће народ да ли је за рат, нека се изјасни. У том случају, ако народ пристаје, а он као владалац неће, биће одмах интерниран. А на владу ће доћи Венизелос[97]. За Румунију, вели се, демобилише. Г. Лаза вели то би било зло за нас, јер онда Русија не би могла проћи кроз Румунију, удариће с' бока с' једне стране Аустрија а са друге стране Бугарска. Највећа би срећа била ако она сад мобилише и да баци војску на аустријску границу, онда би Русија била сигурна. Наше војске има преко 100 хиљада. На Крфу је остало као резерва 15 хиљада. Ово друго је на Солун. Obzor доноси: „Престолонаследник је узео команду у своје руке, генералисимус је Бојовић, а команданти корпуса су Штурм и Степановић."

Verden је у опасности. Немци су заузели још једно утврђење у Lemps и Figaro. Французи већ спремају на то да се народ спреми на пад Verdena. Али ако Енглез не скочи у помоћ Французу, очекује се пад Verdena за 15 дана. Како изгледа Енглез је почео своју офанзиву и пробио фронт на 5 места! То би било спас. Он вели да би могли Руси и ови од Солуна бити до нас ако их срећа послужи за 2 месеца. То је много, ми који толико жељно очекујемо спас!

[95] Велики комад.
[96] Насеље у Румунији на Дунаву, на данашњој граници са Србијом.
[97] Елефтериос Венизелос (1864–1936), председник владе Грчке.

Добра Ружић, Јелачић и прошли министар Јовановић добише карту овакву: „Перса долази и носи 2 милијона, чувајте ствари.“ На цензури падне то овима и зовну их и вазда им претише и на једвите јаде пристадоше да је Перса Краљ Петар а два милијона толико војске. За ствари рекоше да има нешто закопано у Крушевцу и заиста после многог копања нађоше 5 сандука закопаног сребра краљевог. Страшно је ако је истина. Не би требало пропустити их а не казнити.

Аустријанци се боју наших комита, они веле да су то schleche leute[98] и да они иду пред војском, њушкају где шта све има! Брашна више нема! У општини више ни купоне не дају. Просто ћемо помрети од глади, а чула сам да више неће ни новчану помоћ давати. То ћемо се брзо уверити. Ако је истина, онда им заиста зло иде. Страшно је сад живети и како ће се свршити. Ах, што остадох!? Мами је мало лакше, али одлив још има.

18. јуни 1916. године, субота, Београд

У данашњем Обзору кажу да је Рус узео целу Буковину. Деса вечерас рече да су пред Дебрецином, да Мађари у Темишвару бацају пушке, неће рат. Они ће се пред Темишварем сви предати, само да Рус не иде на Пешту. Гђица Пиваревићева каже да јој је један Мађар, посилни неког писара, у гувернеману казао: „Немојте ме дати на вешала, у Пешти је буна, па се страховито боје да се и овде не побуне.“

Говори се да су код Кладова. То је апсолутна лаж. Газдарица, Загоркина мајка каже да јој је једна госпођа из Страхињића улице № 8 казала да је она са мужем две ноћи узастопце чула потмулу пуцњаву. Вујић каже да је један трговац из Гроцке дошао и да се чује лепо пуцњава. А Буђевка рече да је чула да се и у Смедереву чује пуцњава. Да ли је то истина, или је то машта, жеља, уобразање да то заиста буде?

Била сам код Јуна комесара, био је доста суров. Рекао ми да нема дрва, а да ће доћи кроз 14 дана, и онда може купити ко колико хоће.

19. јуни 1916. године, недеља, Београд

Јутрос сам била звала бабицу Коларовску. Кажем јој за маму да дође и она је казала на 1л црна вина за 1 круну цимета крупна, па да се укува да дође половина. То да пије кад добије одлив по 1 кашику, а и да се кади на катран. Била је и докторка. Каже како доводе своје фамилије овде. Како се Дебрецин евакуише, а и Оршава. Сад ми баш прича јорганџија да је један из Оршаве дошао и да он каже како на врат на нос евакуишу. Он је у њиховој штампарији. Сам овај Клајн који је у стану код јорганџике каже данас њој да Руси врло добро напредују и да су Французи повратили Пијемонт и да ће наши ако овако потраје бити овде крајем августа најдаље почетком септембра! Данас рече ми Деса како су до скоро румунско посланство овде чували стражари, а данас се оно сели! Шта ће то рећи? Немачки и аустријски посланик иду из Грчке. Ах боже, само нека је све то истина. Данас је код Вујића донео неки младић новине загребачке, хрватске које су забрањене. Сам тај један стамплар је дошао овде у Београд. Те су новине већ од силног читања све изгужване, исцепане, жалим много што нисам присуствовала при читању. Пише очевидац како су

[98] Лоши људи.

Немци и Аустријанци бегали кад се немачка коњица повлачила и кад су Руси и њихова извидница долазили! Какви узбудљиви тренутци! Руси су затекли грађанство, жене, децу, људе, све је то остало без крова, брашна, хлеба! То плаче народ. Рус све пали, наилази се на пустош! Заробио је огроман плен! Заробио је топове, вагоне, санитетског материјала! Кроз 7 дана, вели Клајн, биће у долини Мађарске!

Овде је од јуче удвостручена стража због тога што им војници бегају, неће више да ратују. Ноћас око два сата ишла је грдна коњица као и топови, све са 6 коња упрегнути. Све је то ишло на станицу. Све, све се те важне ствари извршују ноћу. Синоћ смо дуго чекали у авлију хоће ли се што чути. И чули смо њихову музику негде ту око Такова. Потсећало нас на сретно доба, лепих вечера у официрском дому! Хоћемо ли још уживати у томе?

Јуче сам дала у оглас Маријоли и Зет Јови да нам пошаљу зацело новац по гђи Катанићки арт. пуковника, која станује у њиховој кући! Анка је била данас са децом на ручак и на цео дан, и дошли су Јока и Мара, као и Деса и Зорка док. Ђоке.

Гђа Буђевац прича да је вечерас страховито много официра. Одакле ли долазе само? Буђевкин старешина у канцеларији каже како за месец дана сви из позадине иду на фронт. Каже нема леба, нема брашна! Сам признаје да су нам и Немци и Аустријанци однели толико много, а опет имамо.

У тим хрватским новинама Русија прети Румунији. За не знам колико дана мора је пропустити. А говори се за Русе да они из топова гађају позадину и да ови морају да одступају и гађају преко вароши. Једна жена која је била код гђе Буђевке прича да су добили наредбу у повлачењу да нас све покосе!

Заиста, има да преживимо страшне дане! Бог нека нас чува, а ја не смем ни да мислим шта све може да нам се деси.

20. јуни 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос рано дође нам гђа Атанацковићка и рече ми да идем код Вукашина Петровића за лек за маму. После подне био нам чика Пера Мохачанин, а после њега Штерине. Оне рекоше да су чули од неког њиховог Стеве на часну реч да је један аустријски официр казао да су у Прахову Руси! Гђа Буђевка дође из вароши и рече да они сами кажу да је узбуна у горњој Мађарској.

Почела је енглеско–француска офанзива. Ох Боже драги, само да се једанпут реши. Евакуише се Белгија. Јелва ми рече да се евакуише Brün[99] и вели страх је од зиме, а и она је чула да ће нам престати давати помоћ у новцу.

Анка је у новинама писала да Драгољуб јави Николи да ми новац одмах пошаље, као и Момчило мами!

Неко ми је причао како Талијани гађајући из граната ударају о стене које се ломе и одвајају и испадају страховите камењарке змије на Аустријанце.

Да страшне смрти ако је то истина! Страх ме хвата и кад помислим само!

Деца су добро, хвала Богу. Данас после подне ишла је и Надица боса, тако је било топло.

[99] Брно, град у Чешкој.

21. јуни 1916. године, уторак, Београд

Вујић ми у поверењу рече како се боји револуције, а и Цаја Начићева казала је Пинтеровићки да се очекује нешто за 10–15 дана. Богами, баш ме је страх! Да ли је пуштен, за њега је јемчио др Владан Ђорђевић, ал› зато пошто се он заузео, то се говори да су га уклонили у Семеринг[100]. Отишао је са децом и ћерком. Обрадовића трговца хапсили зато што је у берберници казао да је питао о Обзору и шта у њему пише.

Ево шта пише у данашњем Обзору, шта је заробила војска генерала Брусилова[101]: „4031 официра, међу њима генерал и лекари, – 194041 војника – 219 топова – 196 справа за бацање бомбе – 644 митраљеза – 146 митраљеских кола – 38 рефлектора.“ Интернирају много, каже јорганџија у Макензијевој улици, улазе по авлији и одводе. Доктора Гашића прати увек аустријски војник.

Из канцеларије где ради Буђевац официр је рекао посилном да склони астал и канапе где зна да не би нашла комисија. То је интересантно, шта то треба да значи!? И одиста, војник је склонио. Сад кад дајемо признанице морамо да платимо крајцеру.

Кажу да је званично писало да је српска војска парадно умарширала у Велес.

Нашла се нека видовита, вели да види да нам Св Илија спрема златан олтар. Рус иде, а пут му је златан, а Енглез и Француз иду возом сав од никла! Глупости, да се заваравамо!

Сво петоро данас купала сам на устајалој води на сунцу! Деца су, хвала Богу добро, а и мами је лакше. У новинама је изашао оглас где тражим паре од Маријоле.

Анка, сва сретна иде, звала је Аница Сакаларидис код ње у виноград да седи бесплатно.

До данас смо имале у српском новцу 2732, у крунама 1531.

22. јуни 1916. године, среда, Београд

Данас пре подне ништа значајно. По ручку одох до Стојимировића, као што ми је пре 5 дана рекао да дођем. Одмах ме је с’ тим предусрео, да не може за сад ништа за мене учинити, ал’ да сам ја прва која долазим на реду, да не може много учинити, нити увек, т.ј. вечито (док се рат не сврши). Ја сам му казала: „Ја се више понижавати не могу, а то је већ и испод достојанства, три пута долазим и не учиним ништа.“ Како ми је криво за тебе, да можеш и да дозволиш да се понижавам, да идем од врата до врата да молим, како ћу на послетку бити принуђена да се јавим општини за помоћ!“ Он ми је рекао: „Па да богме, што се не јавите, то није никаква срамота!“ Тешко мени, ето твоји пријатељи!

Одох код Десе. Рече ми како јој је рекао новинар Јоца Аврамовић да се евакуише Пешта, банке, државне канцеларије. Дошао је неко из Пеште и каже за евакуацију.

Даље, Деса прича да је Нађмеђер пао. Не знам, може бити да је све ово истина, ал› ја више не верујем. Сваку наду сам изгубила! Овако се више не може живети! Стрпљење ме више не држи.

Госпођа Атанацковићка каже да је чула да су два војника гласно говорила да су Руси дошли на сат пред њихова села Свилева и Букова. Казала сам Деси да пита Милу да ли би ми Ћирковићка узајмила новаца?

[100] Земеринг, град у Доњој Аустрији.

[101] Алексеј Брусилов (1853–1926), руски генерал, руководио „Брусиловљевом офанзивом“ (јун–септембар 1916.), највећом руском победом у Првом светском рату.

Одох до Вукашина Петровића. Није био кући. Његова госпођа рече ми да дођем у подне сутра, а вели није сигурна да ли ће ми дати, јер то је он давао само у фамилији и чувао своме сину који је био доктор, па умро. Покушаћу отићи до њега. Одох до Бороте Даре, ту је била и Балајицкова, она се нада да ће се све свршити до септембра. Грдан свет интернирају. Јавили су из Бечa да све виђеније и политичаре интернирају. Владана су склонили, казали му да оде у Semering.

Доводе много њихове фамилије. Мишина Дана прича да је неки њихов довео жену, дете и мајку, дао их овде неком трговцу и дао десет хиљада круна и казао: „Чувајте ми фамилију. Кад се вратим даћу вам стоструко!“ Који зна да ли је ово истина!

Каже Деса све у вис осветљавају рефлектор.

Мила Ћирковић, Деса, гђа Атанацковићка, осуђују Анку што хоће у виноград. Тамо су све аустријски официри. Нећу да се плећем, боље су те које нешто науме и изврше. Талијани су узели неки део Црне Горе, а Деса тврди да су Руси морали прећи преко Румуније и заузели Мраморницу. Saraju[102] је неколико пута наређивано да пређе у офанзиву, но он до данас није ушао, а вероватно има јаког разлога, јер ево у Београдским новинама данас стоји да Французи су ухапсили неке грчке часнике! Шта то треба да значи! Да ови пођу Грци ће их ударити с› леђа. Чекају да буде сигурно. У новинама пише да су Французи бацили 8 бомби над Софијом. Две су удариле у касарну, а једна у пилиће. Нема никакве штете, само то да су убивене две кокошке. Поред све наредбе, пише у новинама, свет је гледао пуцњаву са прозора и балкона! Баш су куражни. Овде се виђају неки бугарски официри.

23. јуни 1916. године, четвртак, Београд

Данас у подне ишла сам код г. Вукашина Петровића због маминог лека. Он ми је казао да треба да се чува и да је то преношљиво. Говорио је да је то у крви, а може бити да се и заразила негде на нужнику. Ја кад му рекох да је тешко ово издржати, он ми рече: „Иде ово на крај, ту је већ свршетак.“

Ната Јаковљевић рече ми рече да Сарај не почиње офанзиву балканску зато што није сигуран од Грчке. Они су једаред почели напред, а Грци су им ударили с› леђа, па сад морају да се осигурају од њих. Јуче после подне летео је аероплан, чули су се три топовска пуцња. После одем до гђе Јанковићке (Катанићкине мајке), она ми каже како се боји овде, како јој је једна жена казала да ће они да бране Београд са Авале, с’ тога ће нас све жене интернирати, да би нас склонили. И то ће нас одвести само у Земун, не даље! Којешта, ко би још са нама изашао на крај? Прича иста како је један немачки мајор признао да се чуди Србима како су они издржали на планинама нашим и висовима. Сад, вели он, толико има змија, гуштерова крокодила, да им војници грдно умиру. Кад војска спава кордон војника чува ту војску, па све тако наизменице.

Деса прича да су ноћас, то што смо и ми чули, слушали ваздан неку ларму аутомобила око 12 сати, а и вели једна или две ратне лађе прошле су поред Румуније и после пролаза чуло се бомбардовање Варне.

Одох због лека код гђе Викторовићке. Лепо ме је примила, рече ми за Вукашина како је он гад и како је она знала да он неће дати тај лек, а није истина да он тај лек добавља из

[102] Морис Сарај (1856–1929), француски генерал.

Париза. Он га сам справља, а њена сестра гђа Нада Ђурићка рече ми да има мало тог лека и да ће ми га дати, као и то да се мама кади на катран. Добро је још и црно вино, па кувати са циметом, да дође у пола. Иста гђа Нада рече ми да одем до Ћирковићке да је упитам. И она је нешто употребљавала здраво добро. Сутра одмах идемо.

Ту је дошла код ње гђа Нада Св. Окановића и рече како су данас сви лекари одведени, а интерниран је Драго Николић, који мора да пије, једе, спава, све у болници, нигде не сме из ње изаћи. Рекоше ми још да Salis Sevis иде, а долази на његово место из унутрашњости један Мађар, Кевеш. Он је, кажу, здраво строг и љут.

Осуђују наше из општине, Денића, Караулића, што су се накрали свега из швајцарске мисије, ал› даће бог и овоме крај, па ћемо се питати. Ишла сам код Пере Петровића да се распитам за гђу Сјеницки, то је Вукашинова рођена сестра. Он ми рече да он не зна да ли су они дошли из Митровице. Њу је Вукашин лечио од овог исто што болује мама. Морам се сутра известити да ли је дошла. Грдно официра долазе и реквирирају станове, а и фамилије много доводе. Данас написах карту Маријоли, тражим новаца. Чујем од гђе Јанковићке да пошта ради за Митровицу.

24. јуни 1916. године, петак, Ивандан, Београд

Леп дан, купих венац од ивањског цвећа и метнух на врата. На пијаци ничег нема, све се то реквирирало. Један пиљар рече ми како ћемо страшно оскудевати у намирницама, јер им је забрањено доносити намирнице, морају на кулук. Друмове чувају стражари, а сељанке овако доцкан долазе што оне обилазним путем долазе. Видела сам Маринку, звала ме код ње. По ручку, ишла сам за мамину признаницу, па после купила за маму катран лек. Тада одох до Ћирковићке, рече ми да ће она доћи сутра код маме и казати јој како да се лечи. Прича Ћирковићка да су пре неки дан 18 аутомобила са мушкарцима од 15 година превели преко. Фулановић судија послао је војника и казао да се његова госпођа са дететом спакује и дође, а мајка његова нек остане. Многе породице су дошле.

Одох до прија Ранђе, узех из стана мог ствари. Тамо једној госпођи казао је један војник да за 15 дана Руси ће бити у целој Мађарској. Пуста нада, да тога није зло, не би се могло живети. Мора се признати Немци су спремни у сваком погледу. Јунак је то издржљив! Побегли су Паранос и Арсеновић и још неки Чеси! Чудновато ми како су могли побећи. Ко им је то ишао на руку? Они су морали имати јаког пријатеља да створи ту могућност да побегну.

Вујић каже да је Бугарској Грчка објавила рат. Тиса је држао говор у коме вели да Пешти не прети још никаква опасност, а ако до тога дође, Пешта се неће бранити, већ ће се предати, зато треба становништво бити присебно и не бегати. Земун је пун избеглица из Пеште, Темишвара.

Доктори су сви интернирани, не смеју из болнице излазити. Заборавих рећи да ми је Вукашин Петровић казао да за мој дневник водим строго рачуна, нарочито моје осећаје не писати јер то они кажњавају строгом робијом.

Истина је, ја водим овај дневник на мој начин. Ја у ово ништа не верујем, ја одајем њима сваку почаст, ал› хоћу да види мој муж са каквом сам ја надом живила. Ове све лажи била су ми храна за живот, а моје је мишљење да се ово све сврши за столом мирно и без више крви.

Ево ово сад пишем, а чује се нека пуцњава. Који зна зашто пуцају, може бити и нека вежба.

Чујем да се не сме њима официрима носити храна по кућама, већ морају ићи у менажу. Менажа у којој су се хранили заједно Мађари и Аустријанци, раздвојили су се и сад хране се засебно. Однела сам Маријоли карту, тражим новац. Прилепила сам марку и онај у пошти рекао ми је исправно је.

25. јуни 1916. године, субота, Београд

Била сам код Јелице Вуковићеве, рече ми како су Арсенијевић, Паранос и још један наш апотекар стигли у Румунију и јавили су gouvernementu да су стигли сретно и здраво! То је, ако је истина, само Србин у стању да учини. Због тога је полиција промењена, а и ухваћен је неки Гајић у passaut који их је сликао, па ће што је знао бити обешен. Параносова мајка је такође притворена, а она им је казала да јој је син казао: „Опрости мајко, ал› ја не могу више да робујем.“ Побегли су мотором. Изашла је строга наредба, ниједан сељак не сме доћи у варош ако нема више од 60 година. А сељанкама је наређено да за 10 дана морају обрати жито, било зрело било зелено. Ако то неураде, казниће се вешањем!

Говори ми Аглаја да је Горц пао, да јој је један официр казао да су Французи страшно тукли Немце код Verdena. Руси такође напредују, један им крак напредовања иде на Пешту. Главно је да они хоће да пресеку пругу која иде од Пеште за Београд преко Сегедина.

По кућама иду и питају има ли стоке, а где има сађено по баштама воће и зелен све беру. Јелица каже да по 200 фамилија долазе, овде се склањају, и то већином жене са децом!

Зорка Николићка каже да је чула да је офанзива почела код Солуна, а једна је болничарка казала: „Сад очекујемо нове тазе рањенике од Солуна.“ Преко Аглаје ћу писати Николи за новац. Почињем да очајавам шта ће бити од нас, јер новац је на измаку, а децу треба исхранити.

Топлота нам је несносна, грозне су врућине.

У ништа више не верујем, све је ово лаж! Само нека се једаред сврши, па макар под киме били, само да дође тај жељно очекивани крај.

Ево и сад сваки час пукне по која пушка, то су им сигурно неки знакови.

Госпођа Дана Гођевац је видовита, она прориче да неће доћи више краљ Петар, а да ће између престолонаследника и принца Ђорђа доћи до речи. Доћи ће један човек из народа који ће управљати Србијом, а још пре верује да ће Србија бити република! Један сељак донео кола дрва и истоварио на сокак, стражар му рекао да унесе иста у авлију, он му одговори: „Јок, вала.“ Стражар му опет понови, а наш сељак ће му одговорити: „Море, ваше је било па прошло!“

26. јуни 1916. године, недеља, Београд

Данас нам је био радостан дан. Јутрос око 10 сати дође поштар и донесе карту. Не знам, ал› нисам му похитала у сусрет јер сам убеђена била да је за Анку. Кад наше радости! Адресирано на Mariju Bajalovic од Momčila Bajalovica, дакле на Wiener bank шаље 738 kruna и 80 hellera. Сви смо оплакали од радости. Нисмо остали са свим без новаца, остало

нам је још 200 круна. Ал' тек боље да се побринемо за раније, а не кад останемо на једну банку! Како је мама била радосна! Хвала Богу кад се бар један сетио, крајње је време било. После подне је била Љупчетова мама Ћирковићка. Понудила нам је, ако нам затреба да се њој обратимо, даће нам хиљаду динара. Баш јој хвала, то је пријатељ који нам се у нужди јавља. Мама је више због тог немања слаба, уби је брига шта ће бити од нас!

Јављено нам је да сутра и прекосутра не сме нико излазити нигде, доћи ће комисија и пописати поново сво становништво!

Шта ли ће бити са нама? Говори се да пописују зато што сутра кад би одлазили они би улицу по улицу све одводили! Тешко нама, баш страхујемо од тог свршетка. Само Бога молим да нам децу и нас све сачува.

На пијаци је страшно. Буранија, кромпир, купус, патлиџан, то је толика навала, јер га врло мало има, све реквирирају, да просто не можеш доћи до тих намирница!

Како ћемо тешко живети и од чега, ништа нема.

Морам ићи код Јуна полиц. комесара и молити га да ми дозволи узети по 3 литра млека дневно. Повешћу и децу. Кажу у Ћуприји, Параћину нигде ниједног Бугарина.

27. јуни 1916. године, понедеоник, Београд

Данас нисмо нигде пре подне ишли. Дошли су за попис и мене нису хтели увести, већ да одем доле у рејон, пошто је моја пријава на Милоша Великог 65. Тај је питао чиновник кога имамо у рату. Ми рекосмо, он рече за Драгољуба да ће га пријавити његова жена, а забележио је Миту и Момчила и рече нам ово: „Канда они највише ово и траже .“ Још су забележили колико смо месечно порез плаћали.

Одох код мене да чекам за тај упис и не дођоше, морам сутра опет ићи. Пропадох јурећи. Ово се просто не може одморити. Код Дане Мишине у повратку сам била, рече ми како је дошао Др Рајан, дошао је са неком мисијом, забележиће мене са децом, маму и Ројку.[103] И све што се може да извучемо. Данас у новинама говори се како је премештен. Читала сам како се опрашта са чиновништвом, налази да за наше четири године рата, они су све то изгладили и да је народ задовољан и нигде нема невоља. Жели да тако остане и до краја. Изгледа да ће и Геленик бити премештен, тако се чује. На место гувернера доћи ће Кевеш, но у новинама се не спомиње.

Ђоко био. Каже како Руси напредују, а Пола дотрчала и каже да се бомбардује Пешта.

Изашла је наредба да у хрватским листовима о балканском бојишту не пише ништа, да остане празно.

Кад Руси уђу у Пруску, тада ће доћи до мира, писало је у немачким новинама. Офанзива је на Балкану почела и састали су се код Валоне са Талијанима.

Мама се једва одгегала са Пинтеровићком до банке и узела 738.80 kr. Дошла је после подне Лела Филиповић и јавила ми да ми је поручила Милева Рајковић да дођем код ње, да не очајавам да ће ми дати новаца. Сутра ћу ићи и узети, нек стоји код мене, злу не требало.

[103] Доктор Едвард Рајан био је на челу америчке лекарске мисије која је деловала у Београду од октобра 1914, а касније и представник америчког Црвеног крста и Рокфелер фондације у Србији. Милош Брун, Београд у Великом рату очима савременика, стр. 119.

Код Милеве 4 душе изгореле, лемили канту од гаса са црвеним воском, восак кане у гас који експлодира и њих четворо изгору. Двоје деце што су остали узела је Милева код себе! Страшна судбина! Ето што је суђено, не погинуше од граната и зрна. Дакле сагнимо главе и чекајмо!

28. јуни 1916. године, уторак, Београд

Данас рано одох до мог стана чекајући да дођу да изврше попис. Цео дан бејах и не дођоше. Замолих Пантића, оставивши му моју пријаву, да ме упишу ако су увиђавни, јер два дана бејах код куће као што су издали били наређење.

Данас после подне Аустријанци лепо дотераше кола и однеше прија Ранђине ствари! На очиглед, нити питају нити траже, просто носе. Оде жена одмах у platzkommando, рече им све како је било, ал овај Немац тврди да то није, ни кућа ни ствари, газдаричино. Страшно, шта доживљујемо!

Кажу да је летео аероплан над Београдом и бацао цедуље. Једна је пала на шину код три кључа, имала је олова на њој, узео је један њихов, те се с› тога не зна садржина.

Немаца страшно много има. Говори се да ће само Немци и да остану. Деца су добро, а и мами је лакше. Осетила се боље чим имамо мало више новаца, јер заиста је брига остати без пара!

29. јуни 1916. године, среда, Београд

Ево и Петровдан дође! Ништа и увек ништа. Кад ће, кад ће, па и он прође на миру.

Јутрос рано идох на пијацу, ничега нема, све реквирирају. Дошла је била Мила Путникова, и рече нам да узмемо са њеним знањем клавир од гђе Марковићке да би га сачували. У том дође и Анка и рече нам да јој је Драгољуб послао, као и нама Момчило 738 kr. Прича како их је једне ноћи вребао детектив. Оне ноћу викале за помоћ, за патролу, али нико им не дође у помоћ!

Ишла сам после подне код Милеве Рајковићеве, казала ми да дођем у недељу да ми да новаца. Милева прича како је Фулановић казао да за два месеца биће ово готово, ал' да ће дочекати опет Божић (ваљда полиција само).

Летео је вечерас аероплан, отишао је ка Земуну. Атанацковићка прича како је један Мађар казао, заклео се: „За месец дана неће нас овде ни једног бити." Од Топчидера направљена је још једна пруга, други колосек за Земун. На Пешту су бацили 80 бомби. Други гувернер неће доћи, замењује га Бабић. Зуцка се да је смењен с› тог положаја зато што је добар, 2ро због ових што су побегли и 3ће због Гугловице. Истина се не зна.[104]

У мађарским новинама писало је да је Енглески краљ честитао својој војсци на успеху, а руски је цар честитао енглеском краљу!

Немци имају ново неко дејство отровних гасова који су страшни, да војник просто изгоре. Руси су препливали преко реке Прута на једном месту. Руси су заробили 160 хиљада Немаца. Гђица Буђевац каже да сад неће више бити мушкарци на трамвајима, већ женске, мушки им требају за друге послове. Деца су, т.ј. школе су распуштене за два месеца.

[104] Са леве стране овог пасуса дописано је: „Имала 29/6 1916. круне:1403 динар:1720"

Шта ћемо да радимо? Овако се више не да издржати, свако стрпљење нас је издало! Надамо се, ал› крај никад.

Прича гђа Пинтеровићка да је нека Андрејевићка дошла из Косовске Митровице, у којој се чује јака пуцњава. То просто више не верујемо. Одакле ће се чути, кад ови још нису почели ни офанзиву?

30. јуна 1916. године, четвртак, Београд

Јутрос месих резанце за ручак, кад дође гђа Катанићка. Донела нам од Маријоле 200 круна, 300 динара у српском новцу и 10 динара мојој деци за колаче, 10 динара Анкиној деци за колаче и 20 динара Ројки на џепарац. Шаље нам још сапуна и неке хаљинице деци. Рекла је да ће нам оставити масти.

После подне обукла сам сву децу у бело, и Надицу, па смо са мамом ишли код Штериних и Маре. Како Нада лепо иде, све поиграва, слатка је она! Дошли смо доцкан кући.

Ђока каже да Руси веома нагло напредују, а и Енглези са Французима надиру, али спорије. Јуче узели маст по 11 кр кило. 4.500.

Ројка чула код Тодоровићевих да је Велес у савезничким рукама. А у Битољ је била свечана служба на којој су присуствовали краљ и престолонаследник.

Што бих волела да знам, да вас видим како сте ви тамо, како осећате, да ли се надате? Ја верујем да бринеш и да патиш за својом кућом, ал› сам и уверена да се проводиш. У томе ме нико не може убедити, јер ово није мали растанак, скоро 10 месеци растављени!

Осећам да је и на мене овај рат оставио јаке последице. Ослабила сам много, малаксала, изнурена сам! Кад треба своју децу да подижем мене ће нестати. И на шта онда овака борба, зашто грабити за овај живот!?

Нову песму већ измислише: „Због те две лоле, оде Савић доле.“ То му спеваше због Параноса и Гугловице.

Школе су распустили, одузели деци све књиге, казали им да су се гђице учитељице зажелеле својих, с› тога иду, а да се деца јаве за септембар месец.

Музика, то јест војна музика одселила се од кланице. Пинтеровићка ми сад прича како за 10 дана здраво ћемо се обрадоват и како је један Хрват казао једној нашој гђици: „Ако ви нисте били наши, ми ћемо бити ускоро ваши.“

А једна Швабица из Беча јавила своме мужу шифровану депешу да дође за два дана да затекне тетку живу. То им је значило да дође по њу и да је води.

А један официр довео жену и двоје деце, платио за 6 месеци стан и дао јој трошка, молио да их чувају негде, а он је отишао на фронт. Причају за такве појединости вазда. За аероплан тврде да је синоћ летео.

Буђевац ми прича страхоте што су чинили у Мачви Аустријанци са нашом децом, грозна варварства. Да ли ћемо остати у животу, шта нас све чека, да ли ћемо и ми сви страдати као што се зуцка? Од бриге, од страха за децом, полудећу. Надамо се скором свршетку, а да га не дочекамо!

1. јули 1916. године, петак, Београд

Данас смо се договорили да идемо код Анке у виноград. Пре подне предала сам мамину признаницу и добила паре, одатле одем до мог стана. Пантић је дао моју пријаву, те су ме увели. Одем до гђе Дане Мишине, она ми рече да ћемо ићи заједно да се упишемо у америчанску мисију. Рече ми да је дошла и велика новчана помоћ. Дана каже да је све добро и да је јуче један аустријски официр казао да верује у пад Мармарош Сигет.

Одем до Токе. Њена мала девојчица баш је болесна, ослабила је много. Прича Тока како се уписују пострадале фамилије, неки шпански принц је скупио милион франака, па да се потпомогне фамилија и како им је дошао један Мађар из гувернемана, и казао да могу по неке фамилије ићи из Београда чак и за Рим! Зашто? Зашто они могу, а ми не!?

До Мишиних одем, причају како их је један Аустријанац веома брижно питао: „Belgrad hat nicht brünnen?“ А они му одговорише: „O ja, es gibt fiel brunnen.“ Здраво се обрадовао кад је чуо да имамо бунаре.

Страшно се мучимо, нема се никако ситнине. То је исто било и пред наше одступање. Њих има, чула сам, 5 хиљада, а нас 70 хиљада.

Кад дођем кући рекоше ми да је јавио Стојимировић, да дођем код њега у два сата. Но пошто сам ја јако била уморна не одем, већ се добро наспавах. Кад деци давах ужину, дође Стојимировић, те ми донесе 120 круна и ја му дадох признаницу на сто двадесет круна.

Чујемо да ће нас све од најстаријег до најмлађег интернирати у Младеновац, а њихове ће довести овде.

Ако буде истина, шта то треба да значи? Ми ћемо им без сумње за нешто служити! Били смо код Анке, лепо јој је ваздух чист за децу. Однесох јој банку за бомбоне од Маријоле.

Гугл им донео признаницу. Гђа Мица погађа да смо добили паре, ал› каже стоји удатој жени од жењеног човека опет новац. Ево пуцају пушке, мора бити да су им то неки знакови. Кад смо се враћали из винограда, срео нас неки војник аустријски, Србин из Сремске Митровице, уживао је у деци. И он, вели, оставио је кући шесторо па их све загледа. Каже све даће Бог и шесто па пола туцета. Мами рече како ово мора за месец дана да све се сврши. Дај Боже.

2. јули 1916. године, субота, Београд

Дан прошао веома мирно. Пред вече одох до Мице Карановић и вратих јој 50 круна што ми узајмила за ципеле. Деса нам рече да су сви Немци из Албаније отишли на Краљево, па преко Ужица. Прича још како су Немци у Бугарској одузели и власт и полицију, окупирали је као што су савезници Грчку. У Бугарској је паника, буна, толико су огорчени на Немце. Бугари у Нишу отворено говоре да им ово није требало. Иду сви на фронт, а у Нишу и Прокупљу је српска власт, њих и нема.

Господ. Живко прича да у мађарским новинама пише да се бију ниже Скопља!

Колико пута смо то чули, па опет се обрадујемо. Да ли ће доћи скоро тај срећан дан?

3. јули 1916. године, недеља, Београд

Шта осећаш ти? Овако седећи и под мелодичним звуцима звиждаху, и на те мислим. Сећам се данашњег дана, пре једанаест година беше, вече дивно, месечина сија у свој својој лепоти, ми бејасмо тако задовољни, сретни. Овог часа, беше недеља, враћасмо се преко Чаира својој кући.

Како смо уживали и сањали ћутећи о својој срећи. Све беше од нас далеко, свако зло, злоба, само ми бејасмо задовољни не мислећи на ништа.

А данас где смо? Далеко, далеко једно од другога, раздвојени, борећи се за опстанак за нашу децу. Брига, брига, која и теби и мени душу раздире. Данашњи дан утицао је много на мене. Брижна сам, нерасположена, убијена, тако да не могу већ издржати. Да ли се сећаш ти данашњег дана? Да ли си под истим утисцима као ја? Ја сам у мислима све код тебе, сећам се сваке појединости. Данас у пролазу по свим кафанама седе и певају. Тако и ви сигурно, као и ови. Идете по кафанама, слушате певачице и растерујете бригу. Кад год данас чух из кафане песму и свирку сетих се тебе! А у души се борим.

Јутрос идох код Милеве Поповић, узех као позајмицу без интереса хиљаду динара.

Она ми рече да зна позитивно да је пао Мармарош Сигет и да се сад бију око Варшаве. У новинама су читали да би требало стати са офанзивом због ове врућине и почети с› јесени. Но ја сумњам да ће то учинити Рус, јер он Карпате не може проћи с› јесени и зими, њему је сад најподесније. Чује се да је дошло 50 вагона рањених од Солуна. Талијани су узели Дебар, а Французи Битољ и бију се испред Скопља код планине Бабуне. Милева каже да у Пожаревцу, као и у Градишту, ниједног Бугарина нема, само је остала цивилна власт.

Узели смо данас 40 јаја за 10 круна, то је наших српских 12 динара. Како ћемо живети на овој скупоћи. Сутра идем за плату, а гледаћу да одем до Јуна због млека. Бедан је живот што га ми проводимо, очекујући дан који треба да нам донесе радост.

Чујемо да су сви Немци отишли, само је остала њихова тешка артиљерија. Причају за ове што су побегли, Паранос, Арсеновић, два богата Руса, један Чех и један Аустријанац, говори се да су послали аустријском цару депешу у коме га извештавају да су сретно побегли и да се са нама врло рђаво поступа. У ово никако не верујем.

Данас је била из америчанске мисије, уписали су нас све. Чујемо да ће недељно давати помоћ, иду по кућама да се не би више вршиле злоупотребе.

Само нека се рат сврши, па макар ништа и не добили, а да се наши сретно и здраво врате.

4. јули 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос рано одох у Bezirkskommando и предадох признаницу. Рекоше ми да дођем у пола девет сутра. Одох до пијаце, наиђох на бурaнију, кромпир и тиквице. Дају свакоме само по 1 кило.

После подне одох до гђе Катанић за ствари и сапун што нам је Маријола послала. Сапун је диван, 2.500 киле. Такав сапун код Гусларке 8 круна кило. Послала ми 6 хаљиница деци и поручила да дође мама са двоје деце код ње, да ми мање трошимо. Ретке

су такве као Маријола. Бог нека је награди. Још је казала Катанићки: „И последњу пару делићу са њима, не могу дозволити да они тамо гладују!“ Због Коке имају непријатности, причао како је био комита и официр.[105]

Момчило је прошао кроз Митровицу, бавио се само два сата, а Мита са Јовановићем и сином били су 7–8 дана код Оле и Мита не хтевши чекати Јовановића оде из Митровице са жељезничарима. Ника Штерин био је код ње такође 8–9 дана, а кнез Алексије је повео малог Драгана, хтео је на Солун, па како су Бугари навалили на Солун, то оду на Подгорицу, остави Драгана у општину, а он побегне као болничар на аероплан!

Говори се да су наши пред Софијом за дан–два. Фулановић живи са сестром Милутиновићкином, па она прича. Она у велико спрема за долаз наше војске.

И ја бих спремала да знам да је то сигурно.

Данас су довели заробљеника, Арнауте и Талијане. Дошло је наређење да полиција из Крушевца мора да иде, а говори се да ће и овдашња ићи кроз три дана. У Стишкој улици сви су станови реквирирани за Немце официре. Не знамо одакле су. Тешимо се да се враћају од Солуна. Један Аустријанац рекао је да Французи и Енглези неће скоро доћи, ал’ вели, ми морамо брзо отићи! А ко ће нам онда доћи? Сви тврде да за два месеца биће краја.

Причају да је један војник сањао да му је брат болестан на Крфу и да ће наша војска ући оног месеца ког 1. пада у уторак, то је по нашем 1. новембар.

Па бар да то буде последње одлагање, па би трпељиво сносили! Само да што пре дођете, да ли ћемо тај сретни дан дочекати?

5. јули 1916. године, уторак, Београд

Данас ми није никако добро, назебла сам, имам грозницу, с› тога ћу по вечери одмах лећи. Изванредни се гласови добри разносе по вароши, и ако је веровати, то се можемо нашима скоро надати. Мама била до цинцарке кад ту нађе писмо за Анку од Драгољуба. Пише јој још 12. маја. Каже како су сви здрави Мита, Момчило, Никола, Љуба, а за Миту вели да је у Француској као и Маријолин Драган! За Николу вели да је извештен за новац и да је у Солуну.

Не знам шта да мислим и како да пишем. Чуди ме како да он може да пише, а ти не? Зар он више воле своје фамилију но ти? Једим се грозно, кад тако што видим и чујем за друге! Па ипак верујем да ћу ти све опростити ако ми се већ приближујеш.

6. јули 1916. године, среда, Београд

Деца као и сви остали здрави су. Ја сам много малаксала од јучерашње грознице. Нисам нигде ишла, већ сам се одмарала. У Београдским новинама пише да Руси напредују, а и да Французи и Енглези чуда праве. Неко је вечерас гђи Буђевац казао: „Ако још за два дана овакве гласове чујемо, побећи ћемо одавде.“

[105] Кока је надимак којим Наталија зове Косту Војиновића (1891–1917), трговца и комиту, вођу Топличког устанка који је избио јануара 1917. године. Овде видимо да је већ јула 1916. означен као опасан од стране окупаторских власти и да због тога његова породица, отац Јован Војиновић и маћеха Маријола долазе у неприлике.

Пише, такође, како не треба да бегају јер нема за њих још никакве опасности. Данас кад узех шећер један дечко од 6 година украо од своје мајке сат и ланац и два прстена. Шта је са тим урадио не знам тек сама мајка предала га неком каплару Мађару. Он му метнуо лисице на руке, па га и тукао и вукао за уши и најзад га одведе. Не знам шта је после било. Данас смо узели ћумур 100 кила за 50 динара.

7. јули 1916. године, четвртак, Београд

Данас ми је лакше, но ипак нисам нигде излазила. Била нам јутрос Деса и рече како не дају више признанице и како је Црна Гора ослобођена од Талијана. Гђа Буђевка рече да признанице неће више ни да дају. Била нам и Дана Мишина, као и Рашићева. После подне биле нам Васиљевићеве, оне причају да долази Кевешева[106] армија. Пошто је она и ушла у Србију то сад опет иде у помоћ Аустријанцима. Грдно иде овуда Немаца, направљени су шатори код Карађорђевог споменика, ту ће може бити да преноће дан–два па иду даље, не зна се на коју страну. Забрањено је да ови официри њихови иду по већим кућама. Мама чула од Леле како мисле да нас све интернирају до Паланке или Младеновца ако бране Београд. Један њихов официр казао својој рођаци: „Само воду треба спремити, јер ако поведемо наше жене и фамилије варош ће остати без капи воде.“ Кафеџијка из Славије прича да јој је један аустријски официр, Србин, казао да ће се предати и да ће наши доћи за двадесет дана. Код шнајдерке Живке, раденица једна, како је ишла улицом, а пред њом уђаху два Аустријанца и лепо српски говораху: „Кад би знали Срби шта их чека 26. они би се још сад убили.“

Страшно нас муче и киње. Зар је све то лако издржати, кад све тако грозно чујемо? Па то од страха да полудимо, још ми имамо страшне тренутке да преживимо и велико је питање да ли ћемо крај сачекати.

Па ако буде истина да нас од пакости поведу? Све намирнице не можемо понети, то значи да треба умирати од глади! Ах како се горко кајем што остах овде. Зашто? Зар је право сад да изгубим своју децу? Требала сам ја ићи даље, све даље, сад не бих овако страховала.

Чујемо да су Руси у Молдавији. Само нек нам прво од њих спас дође, ови ће се онда на миру повући јер немају када, ал’ ако ови од Солуна полако долазе, ми ћемо грозно проћи. Прича гђа Буђевац за овог што је побегао, Арсеновића, да им је и планове однео. То је што њих боле. И заиста, како је могао доћи за њих, заиста је јунаштво. За мисије не дозвољавају више, оно што се овде затекло све се дати, али више доносити не сме.

Не смем ни о чем да мислим. Бојим се, стрепим да ли ћемо до краја издржати. Сутра ћу да мислим и остављам за резерву пексимит[107], не дај боже ако морамо ићи да буде спремно, тешко нама, шта морамо још претрпети.

[106] Херман Кевеш (1954–1924), аустроугарски фелдмаршал.
[107] Двопек.

8. јули 1916. године, петак, Београд

Данас сам врло нерасположена. Изгледа ми да нећу моћи до краја издржати. У данашњим новинама јавља мами Душан Јанковић да је Момчило у Риму, а Мита у Marseille. Благо њима, бар су видели света. Да ли си ти био те среће, да идеш и ван Солуна за ових 9 месеци? Или си као обично ту остао па нигде даље. И за Драгољуба не знамо где је. У Пестер Лојду пише да је руска коњица на друму за Мармарош Сигет, а до овог тренутка је и заузела већ варош. Мама ишла код Величковића, он мисли да Београд неће страдати, јер кад ови дођу од Солуна до Ниша, Руси ће доћи до Пеште. Онда ови морају безобзирце да бегају. Данас сутра долазе 5 хиљада Немаца, они долазе од Ниша. Иду за Verden. Код Verdena чује се да Французи не стоје чврсто, ал› ипак је веровање да оно неће пасти, кад није у почетку. Сад је већ седам месеци како се боре код Verdena. Данас је стражарно проведен у полицију стари Ђока Ненадовић, старац од својих 70 година, не зна се због чега!

Преко новина, страшно грде Поенкареа, а и то још додају да Brussilow тражи помоћ од пола милијуна. Причају за ову олују, што је пре неки дан била у Бечу, таква је страшна била да је обарала људе који су одмах били мртви. Боже милостиви, тиме их казни, за сво ово зло што нам дође од њих. А још смо чули и за страшну жегу што је била и у Солуну, 60 гради у подне. И код њих у Бечу била је. Чуде се како су наши војници издржљиви па могу да трпе ту топлоту.

Како ће сад та војска доћи намирнице све ће нам одузети, с› тога сутра ја грабим што пре да набавим за 4–5 дана. Они ће се бавити овде 5 дана.

Причају како наш војник сељак писао жени, како њему није до рата, а она да води о себи рачуна, ово су што су остали све шкартови. Она му одговара: „Теби није до рата, мени није до шкартова, ал› оно што мора бити, мора."

Све ће да нам однесу, чак скидају са цркве и звона. И право говоре, ратовало се, и сваки ће се вратити на своје место на оном старом што је имао. Ал› ми, ми ћемо потпуно пропасти, све однели, упропастили, и најглавније, толико жртава! Толико ожалошћених породица!

Они доводе овде фамилије да би их исхранили јер тамо ничег нема! Страх ме хвата ако морамо дочекати зиму. Гђица Небесна гледала ми у руку. Вели да теби, Никола, стоји велики положај. Нећемо бити тако сироти, имаћу петоро деце, па један размак и онда шесто дете. Живећу 80 година!

Изгледа ми то као нека прича, да до лепог неће више никад доћи. Да ли ћеш се сетити сутрашњег дана! Мигоду је сутра рођендан, данас ме пита шта ћу га сутра частити. Лане у ово доба спремала сам се за Ужице. А данас, каква туга ме обавила, каква разлика. Сад ми је тек криво што не навалих на тебе па да сам још много и много раније отишла у Ужице к› теби, сам знаш како је пријало деци, и ми бејасмо обоје задовољни. Видим како је време дошло, како смо сад растављени, и докле ћемо још бити?

9. јули 1916. године, субота, Београд

Данас је Мигоду рођендан. У подне је напунио 7 година. Молио ме да му дам или пола сексера или један сексер да метне у шпаркасу. Ројка му је правила за вечеру палачинке, те

смо њега чашћећи и ми се почастили. Питао ме да ли га се данас тата сетио. Ишла сам код Маринке па смо ишле у баштованџиницу. Има свега, у понедеоник ћу ићи за кромпир. Маринка каже да је ове недеље било у огласима нешто и о Николи ал› ми нисмо читали. Прича отац њен, да у Хрватска ријеч пише да сад иде, проћи ће кроз Београд, прво један аустријски корпус, па онда немачки, па може бити и један турски. Иде све то у помоћ против Руса, који јако напредују.

Мармарош Сигет је пао. То као зацело рече нам гђа Буђевац, и још да Румунија мора за 3 дана да се изјасни. Стављен јој је ултиматум. И да су 30 хиљада Мађара ушли у Румунију. То не разумем како?!

Вујић вечерас рече како је чуо да ће у понедеоник да нас све интернирају, да би својим породицама оставили овде доста места, то јест да их овде склоне. И то да нас воде у Гроцку и Обреновац. Не знам, баш је ово бити већ на умору. Страшно нам је, ова зебња и ово живљење од данас до сутра. Но ја се уздам у Бога и њему се молим да нас све до краја сачува! Кажу да је Сарај казао да не почиње офанзиву с› тога што су јаке врућине. Чим захлади и кад почне, даје реч да ће за 8 дана бити у Софији, иначе он неће на себи главе имати. Њихових породица грдно има, као и официра. Види се врло добро да је неки покрет. Само да преживимо овај свршетак. Од јуче месим бисквит да имамо резерве, нек се нађе, злу не требало. То је увек готово јело и остављаћу га на страну.

10. јули 1916. године, недеља, Београд

Дан леп! Пожурих до пијаце, нађох кромпира и узех 12 кила. Дође нам Деса па рече како је један Мађар који вечерас иде, рекао да за њих ствари врло хрђаво стоје. После подне дође нам гђа Мица, рече нам да је Начићева интернирана, као и она гђица Гавриловићева што је била осуђена.[108] Рече нам још како су јуче њих 11 одведене од госпођа, а биће све одведене које су биле истакнуте као у неким друштвима. Одвешће виђеније рођаке т.ј. присталице Карађорђевића, радикале из разних друштава, народне одбране, све ће одвести, целу општину ће одвести. Она нам прича да су код Луцке већ, ово је трећи дан да се страшна борба води. Да је Албанија половина у руке Талијана. Да су Руси узели Мармарош Сигет и да ће грдна војска доћи. Сви Немци из Албаније преко Рашке иду на Русе. На Дунав долази 40 хиљада. Да је Румунија ступила у акцију. Но то нисмо веровале с› тога што се то већ толико пута говорило, а вечерас нам рече да је депеша дошла званично, да је објавила рат Бугарској. Казао је овај словослагач што долази код Вујића. Ах Боже, дај једаред да буде крај.

11. јули 1916. године, понедеоник, Београд

Нарочито новог или нешто необичног данас нема, сем то да је дошао нов гувернер, и то јутрос, па да би изгледало да је од народа дочекиван то су узимали и скупљали сваког оног који је ишао Кнез Михајловом улицом, метнули их у ред, тако да су морали чекати и дочекати гувернера.

[108] Јелисавета Начић (1878–1955), прва жена дипломирани архитекта у Србији.

Ова војска што долази, изгледа да неће ни задржавати се. Те бараке што се праве код Младеновца, то је рекао онај официр што је код Лепе Ђурине, да су за војнике, зато што сад једу много шљива па пију воду, па се боје колерине. Ућутало се, ничег нема, не волем ја кад је овако мирно. Лане овог дана спремали смо се за Ужице. Боже, кад се сетим како си се љутио што сам хтела теби ићи. А сад бар ја мислим да се кајеш што си био тако напрасит наспрам мене. Како ми је пријатна успомена на Ужице. Зашто одох тако доцкан? Што не одох још много, много раније? Све мислим и премишљавам, да ли си ти те тренутке заборавио, да ли се свега тога сећаш?

Данас нисам нигде ишла, радила сам. Деца су здрава. Данас је био последњи дан да се сво војничко одело мора однети. Ја сам скројила од чакшира деци панталонице.

12. јули 1916. године, уторак, Београд

Две године данас како је избила мобилизација. Нико није ни помислити могао да ћемо две године ратовати, и још кој зна докле! У ово доба пре две године са мамом сам дошла овде, а ти беше већ отишао. Тешки дани.

Била нам госпођа Мица, рече нам да су Немци страховито потучени код Риге, но да се то неће штампати у новинама, већ ће се само званично јавити у Беч и Пешти.

Данас је дошло турске војске. Ја сам их баш видела кад сам ишла у мој стан. Лепо су солидно обучени, све немачка роба! Чујем у трамвају један аустријски официр рече да долазе шеснаест хиљада! Долазе и 4 хиљаде Бугара, сви они иду на руски фронт. Тешко њима кад су спали на њих и да од њих траже помоћи! Каже гђа Мица да је офанзива од Солуна почела од недеље и да им је Румун официр казао да је Румунија ступила у акцију. У Румунији је пуштено 30 вагона руско–јапанске муниције, а још је на путу за Румунију 60 вагона. Руси здраво добро напредују, зато су ови и тражили помоћ. Била сам у варош, узела деци плајвазове, крижуље, сунђере и хартије, па свратих до Карановићеве. Она ми рече да је пао Дебрецин, зато је тако ужурбаност. Ја у то апсолутно не верујем! Рече ми да је она баш лично чула топове, нарочито ноћу. Како су они поред Дунава, то вода доноси, те је врло потмула, а једна им је девојка која је дошла из Смедерева казала, да се тамо врло добро чују топови, па чак и митраљези.

Мука је велика за брашно, свет се узмувао, јер по рејонима брашна нема, а веле да је из општине реквирирано за војску! Намучио се много свет. Само да доживимо овоме крај. Биле нам Штерине, као и Ђока и Мара.

Сутра у име Бога деца ће почети часове, за обојицу Ројка је погодила 20 круна месечно, да долази сваког дана госпођица код нас од 10 сати пре подне. То је догађај. Радују се, а већ је и крајње време да нешто уче и да се нешто занимају.

13. јули 1916. године, среда, Београд

Ништа ново апсолутно. Чух од гђе Буђевац да је Румунија објавила рат и да су сви официри позвати у Земун и да им је та вест тамо саопштена. Ројка рече да јој је казала Каја да и овде долази цивилна власт! Но више није данас дечко донео, с› тога и не знамо шта се десило. Анка данас била по ручку, ми нисмо нигде ишле. Сутра треба да нам се пере веш.

Данас у име Бога почела су деца школу, долазиће од 11 сати пре подне, обојицу учи за 20 круна месечно.

Данас нам квочка извела мале пилиће, златни су они. Узех и једна кола дрва за 35 дин. Деца су, хвала Богу, сва добро. Често о теби говоре, а Надица такође те зове, даће Бог да наслути за скоро да дођеш. Данас је тачно 10 месеци како смо пошли из Ужица, у коме оставих лепе успомене. Сад је ноћ, једанајест сати. Увелико смо путовали, ти бејаше љут. Ах, да знаш како ми је и сад још тешко.

Деца се тако радо сећају Ђетиње реке, како су боси газили воду, како се лепо возасмо на чамцу. Толико пута ме Драган терао да му певам „Плови, плови лађо моја", каже то ме подсети на тату. Ох, више пута сам оплакала, само да дођеш, само да се вратите!

14. јули 1916. године, четвртак, Београд

Освануо је хладан дан, као да је јесен на прагу. Вешерка дође да пере. Киша пљушти. Како је слатко спавати кад киша пада! По ручку одмах одох до Саве, америчанске мисије, да примим брашно. Завели нас као пет душа, но пошто дају сиротињи кромпир на црвену легитимацију, то нам рекоше да дођемо сутра пре подне. Гледаћу да пораним ујутру. Свратих код Десе, ту и гђа Атанацковићка, оне тврде да је Мармарош Сигет пао, као и то да је Румунија ступила у акцију. Дођох кући, дође и Ната Дамјановић. Она нам прича да су Немци бијени код Verdena и да је ту заробљен један Виљемов син. Да Руси изванредно напредују.

Коријере де ла Сера пише да су Срби ушли са музиком и певајући српске песме у Горици у Албанији.

Говори се да Турке преоблаче у аустријско одело и одлазе на Румунију. Бедни су Турци, коњи везани са конопцем, мазге, као и магарце имају.

Гђа Теб је прорекла да ће се ове године свршити рат и то пуким случајем. Наравно, на штету Немаца.

Изашла је наредба да нико из куће не сме ујутру изаћи пре пет сати и четврт. Сироте жене! Јутрос су грдно њих биле у подруму. Оне поране још у 3 сата да ухвате ред за млеко, па не знајући за ту наредбу, многе су јутрос страдале. Пуштене су у 9 сати.

Гђа Маца ми рече да дрва сва секу у Кошутњаку и Топчидеру. Мигод и Драган рекоше ми да кад порасту хоће да буду Американци. Здраво су им се допали ови из мисије, и заиста врло су симпатични.

Бацала ми карте гђа Атанацковићка, каже да си просто „самртан" због мене, како си брижан и несретан.

15. јули 1916. године, петак, Београд

Равно је две године како си ноћас спавао, и око 1 сата одједном чусмо јаку пуцњаву и тресак! То су наши дигли железнички мост! Како смо се уплашили!

Око 8 сати одох доле за брашно за америчанску мисију. Боже, да грдног света! Зло ако продужи овако немање намирница, убијаћемо једно друго! До 12 сати, и не дођох на ред! Сутра или ја или Ангелина, ако Бог да здравља још од пет сати ћемо ићи.

У новостима пише да су Руси грно заробили и да се очајне борбе воде код Мармарош Сигета. Турака има много, све то иде спрам Руса. Боже, како је тим људима, морати оставити своју отаџбину и ићи у бели свет борити се за туђину, напустити своје и може бити никад их више не видети! Страшно, тако је исто и са нашима. Ми се мучимо и патимо, а и они. Данас ми била Вагнерка са децом.

16. јули 1916 године, субота, Београд

Данас нам није нико био. Јутрос рано око 5 сати пробудих Ангелину и она оде за мисију америкaнску, а ја узех Драгана и Мигода па одосмо за млеко, те тако добисмо сваки по литар. Надици није добро, сигурно да ће зубиће добити. Данас нам је сретан дан, Момчило нам опет послао новаца, 197 круна. Вечерас причају да до Св. Илије мора Румунија да се изјасни, да је дошло наређење из Беча, да сви који се нађу на улици после 9 сати морају се интернирати. Њихови поданици позвани су за војску, а овдашњи наши да се интернирају. Клајн прича јорганџијки да су Руси опет заузели неко утврђење, да им изванредно добро иде, ал› су зато кивни на нас и ми ћемо страдати, све ће интернирати, а и вешаће. Прича за његову жену како је бегала за Скопље, па онда оде у Ниш, па у Јагодину, а сад дође у Београд, па каже: „А где ћемо сад из Београда?“ Боже мој, како се бојим. Зар оволико мука издржасмо па да не дочекамо крај? Зар да децу не сачувам до краја? Страшно се бојим и бринем.

Оглас смо послали Јанковићу за Момчила. 14.50 круна, а и за Маријолу 3.80.

17. јули 1916. године, недеља, Београд

Промене никакве нема. Све ћути. Пре подне ишла сам на пијацу и звала сам Токиног Владу на ручак. По ручку нисам са децом спавала, већ кројила деци, кад наиђе неки човек који мене тражи. Погледам, кад оно карта из Wiener Verein банке. Преко гђе Зорке Влајић, црвеног крста, Женева, шаље ми Никола новац у крунама 731.19. Како сам се обрадовала. Деца су сва од радости скакала, тата нам послао паре, тата нам послао паре. Хвала Богу да се и ти нас сетиш, баш сам долазила до убеђења да си нас заборавио. Јавићу, т.ј. одговорићу гђи Влајић.

18. јули 1916. године, понедеоник, Београд

Гђа Мица била нам, прориче нам у картама опет паре од младог момка. Била и Шимонићка. По ручку дошла Анка, и њој је Драгољуб послао 70 круна данас. Ја сам данас ишла у банку и подигла 731 кр.

После дође и тетка Милка са Јелицом и децом. Анка је одвела Ројку у виноград. Ројка ми рече да дођемо по њу у среду. Надица је мало боље, веселија је, али је кенкава, зубе добија. Јуче Влада ударио Анђицу каменом у главу, те ју је расекао на два места, а данас ми цело после подне преплакала. Боле је зуб, као и мене. Деса била на вечери на врео кромпир са кајмаком и прича да је чула да је Београд страшно утврђен, да ћеду га бранити

сви, нек изгину као и сво становништво. Даље прича, да чује да ћеду нас све одвести. Данас спроводили два сељака, па им један почне да бега, чујем да су пуцали и убили га. Овај Вујићев син прича да су Руси тукли Турке у Азији, но то је од нас тако далеко!

Лупао је добош да ће од сутра бити на фурунама кило леба пола круне, а да ће се по рејонима продавати брашно од по 1 круна црно. Данас узех 10 кила шећера.

Мама случајно у данашњим огласу прочитала где ме Никола тражи преко Коларовске, кој зна од када је то писано.

G. Ani Kolarovskoj, babici. Studenička br. 53. Beograd. Molim vas ako znate gdje je i kako je moja Nata sa djecom javite mi preko ovih novina i izvjestite je, da sam ja zdrav.

Nikola Arangjelović, p.pukovnik.[109]

19. јули 1916. године, уторак, Београд

Данас смо решили да сутра идемо код Анке на цео дан. Мама је умесила киселу штрудлу. Била нам бабица данас да нам јави да ли смо читали Николин оглас, остала је код нас на ручак. Прича за војника посилног, који је код њиховог официра, да на 5 дана добије по један читав лебац. Пред рејоном стајали грдно много, прошао официр па питао стражаре што је ларма. Он казао: „Та ево хоће да поцркају за брашно." На то ће официр рећи: „Ах не, неће они тако, већ ће цркавати лагано постепено у кревету." Страшно и тешко нама. Данас је била велика свечаност. Нађен је један њихов монитор који је лане у октобру потопљен, па сад се носи у Беч на оправку. Кад је прошао испод моста, ипсаљен је топ. Било је молитвеније и војна је музика свирала.

20. јули 1916. године, среда, Београд

Ево дође и Св. Илија. Радост и толико очекивање, само нажалост лаж је, а та лаж чини да сносимо ово тешко искушење са мање патње, очекујући ускоро спас! Камо пророчанство што види гђа Дана Гођевац, златан престо? Где је?

Ишли смо код Анке. Понели смо цео велики лебац, кајмака пола киле, штрудле и 1 кило и по меса, шећера, млека и кафе. Доцкан смо се кренули, кад смо дошли до Сењака нема у трамвају места, морали смо узети празан од Теразија, па смо ишли до Топчидера, па право кући. Било је 10 сати. Крајње је време било, јер до 10 сме се бити на улици! Деца су уживала, спавају анђелским сном! Анка нам рече да је један Мађар казао да је од јуче Румунија ступила. Већ изгубих сву наду.

Гђа Буђевац прича да је грдно Турака дошло, све је отишло да преноћи под шаторима код кланице. Дошло је на 5 хиљаде, ваздан им је музика свирала. Преко Смедерева иду даље, мисли се на Румунију. Данас, сад баш, напунила је Надица тачно 17 месеци.

[109] Исечак из новина.

21. јули 1916. године, четвртак, Београд

Но данас је дан много топлији но јуче. Данас је Ангелина ишла у мисију америчанску и узела, т.ј. добила 3 киле пиринча. Месила сам кнедле са шљивама, и то 70 комада. Све смо појели, то се и види да смо при добром апетиту, ал' нам се не познаје! Дође Дамјановићка, прича да је летео аероплан над Пештом и над Бечом, баш оног дана када је цар Виљем био тамо. Изгледа да траже посебице мир Мађари са Русима, ал› они вели не. Онда ће бити све што су они узели њихово.

За Параноса чује се да је умро у Кладову. Добио је запаљење слепог црева. Арсеновић није хтео бегати без њега, те он остаде ухвате га и доведу овде. Био је у сељачком оделу. Погрешио је. Бити тако на ивици и спашен. Он остаје, а овај већ мртав не може му ништа помоћи. Судбина.

Одем до мог стана па свратим код Дане. Баш тада добише Пестер Лојд, где баш пише да су 14 великих талијанских летелица бациле бомби 50 над Фијумом и да је тамо паника. Летеле су на висини од 3.500 метара.

Свратих код Ђоке и код Маре. Он је позват на лекарски преглед. Он мисли да ће их после интернирати. Руси дивно напредују, а једна наша дивизија, прича Дамјановићка, иде заједно с талијанима преко Албаније, па ће на Ужице. А Руси сад свом силом ударају на Лавов. Буђевка казала како ће ови скоро да кидају (гђи Мици). Пре неки дан прошао је за Беч краљ Фердинанд. Поред пруге били су постројени војник до војника и прошло је 100 аутомобила са немачким стварима. Дакле, ипак изгледа да се ови повлаче.

Један је дошао из Швајцарске господин, код Катићевих. Он је из Мионице, прича за наше да носе енглеску и француску униформу, декомпоновани су, само имају српске шајкаче на глави, а сваки без разлике носи црн флор око руке, од рамена до лакта. Боже, нама је страшно овде, ал› како њима мора да је тешко! Ђенђеш[110] се евакуише за Пешту, чују се топови са Карпата. Гђа Мица нам прича сад баш како је у Крушевцу на сред пијаце ујутру једног дана обешен Јелалић. Он је богат трговац из Крушевца. Због што је био у народној одбрани. Па су зашли по кућама ноћу и наредили свима трговцима и већим људима да тога јутра морају бити у 4 сата на пијаци. Кад су се скупили имали су видети чудо. Јелалић, ноге му везали, нос и уста запушили и обесили га. Тако је смрт одмах наступила. Грозно, да од стра човек полуди. Ти који су гледали ту тако страшну слику у несвест су падали! Ох Боже мој, како су ми живци слаби, ово пишем а стрепим, дрхтим од сваког шума. Да л› ће се ово издржати до краја? Данас што видиш не видиш, што чујеш не чујеш. Данас пријатно се обрадовах, добих од Николе преко гђе Анђелковић 260 круна! Хвала Богу бар смо сад за неко време осигуране. Бог је добар, мисли и стара се о нама, па нас и у последњем тренутку неће напустити. Деца су добро, радост њихова, кад им је тата и по други пут послао, све ми траже да им испуним обећање.

22. јули 1916. године, петак, Марија Магдалена, Београд

Данас пре подне ишла сам у банку Wiener Verein Bank и узела новац, 260 круна што си ми послао по гђи Анђелковић. Узедох на пијаци патлиџана 17 кила за 4 круне и 45 пд. Звала ме прија Ранђа. Одох, она ми рече да јој траже мој стан. Видећемо од недеље, па

[110] Ђенђеш, град у Мађарској.

ћу све сместити у једну собу, а оно друго неко издао. Буђевац ђа рече нам јутрос да су савезници узели Ковиље, село Ражањ, и реку Мегленицу. Заповедништво, или полиција, сели се одавде. А одиста у новинама пише да су наши код Вардара, да су храбре српске чете потукле Бугаре иако је ова имала артиљеријy. Са наше стране погинуло је само 2, а од бугарске њих 10. Руси дивно напредују. Грдан плен су заробили, на 900 официра, 2 генерала, на 50 хиљада војника. Нешто грдно много. Један Мађар је казао: „Ако Руси овако иду још пет дана, нећемо ми ни ваш први дочекати!

По свему изгледа да Румунија неће ступити у акцију, ал› ће од 15ог августа пропустити руске трупе да иду на Бугарску. Јер вели Румунија да она тражи од Букурешког уговора да она буде на Балкану најстарија, па Србија, па тек онда Бугарска. Она неће да иде и против буде Бугарске, ал' мора да пусти трупе руске, јер она не може дозволити да се Бугарска шири и увеличава!

Очекују се важни догађаји који ће нам може бити донети радост да се ово сврши убрзо и да видимо наше миле.

23. јули 1916. године, субота, Београд

Данас су грдне попове довели из унутрашњости, сигурно их интернирају. Данас су ишли по кућама и гледали пријаве, тражили све мушкарце. Фала Богу кад су се наши сви спасли, бар не морамо и због тога имати трзавица. Данас је цео дан киша падала, време је хладно, права јесен, тешко нама ако је дочекамо. Цар Виљем је сам отишао на фронт. То не волем да чујем, јер он подиже дух и морал војницима. Била ми Дара Трифуновићева, а ја сам данас први пут кувала патлиџан за зиму. Ковали су од гвожђа новац, ситнину, пошто је нема. Деца су добро. Надица увелико трчи, много лаже, много је слатка. И остала деца су добро, здрава и весела. Чује се да све Турке шаљу на Румунију, која је на путу да ступи у акцију, јер Турци ће се бранити, неће дозволити да Рус уђе у Цариград.

24. јули 1916 године, недеља, Београд

Опет се примећава да је удвостручена стража. Из Обзора смо читали да су Руси дошли у Солун. Сарај је држао говор, да исти ти Руси нису дошли да припомогну балканској офанзиви већ ти који су Бугаре некад ослободили иду сад на њу да јој се свете! Чух од ђе Ковачевић Лепе да су два капетана погинула сад пред Битољем и да је погинуо мајор Атанасијевић.

Да ли је могуће да наша војска учествује? Па зашто ослобођавају ову земљу кад све изгине, за кога? Баш је то неправо. Маринка прича како ће се сад нешто страшно, страшно десити а после ће бити добро.

Шљивић прича ђи Вујић да се они повлаче, да је све добро.

25. јули 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос рано нам причаше гђа Буђевац да су ушли у Битољ српска војска, одмах су скинули флорове са барјака, т.ј. са застава, као и са рукава. Једна госпођа што долази код Буђевке прича да ће прво Руси да дођу и вели ако је истина да је Ковно пало, за двадесет дана они су ту. За Ковно Бркићка рече данас да је чула позитивно да је пало. Руси иду на четири стране: на Пешту, Оршаву, Румунију и Солун. Наређење је дошло да за 48 сати сви иду, само да остане инвалида. Комешање и ужурбаност се осећа, ал› ми не знамо зашто је то све! Говори се да ће остати Бугари и Турци. Боже мој, како се бојим, језа ме од њих хвата, мозак ми се мути од стра. Чули смо да у граду има 10 хиљада Турака, но их не пуштају што се код њих појавила колера 7 случаја и 1 случај куге. Ти Турци су прљави људи, заразу ћеду нам донети, па ћемо највише од ње страдати. Ове недеље не издаје ништа америчанска мисија, зуцка се да је покрађена и да је један од Американаца отишао у Беч.

За Румунију неко каже да је ступила, а неко каже не. Тек она ће Русе пропустити, и даће милостиви Бог да се једаред сврша. По мало спремамо зимницу. Била ми и Рашићева. Мами није добро. Деца ме ништа нису слушала. Где си ти, кад ћемо се видети?

Francuzi u Maćedoniji

K. B. Sofija, 6. Augusta.

Bugarski dopisni ured objavljuje slijedeća saopštenja o postupanju francuskih i srpskih četa protiv bugarskog stanovništva u područjima koja leže uz grčku granicu. Na 2. jula provalile su srpske i francuske čete u bugarsko selo Strupino, koje su sa sve četiri strane zapalili, a oko sela povukli vojnički kordon. Svaki koji je pokušao do uteče bio je ubijen. Ostali stanovnici sela podijeljeni su u dvije grupe. Mladići i djevojke odvodeni su u francuski logor kod sela Kosturima, dok su starci i žene i djeca odvedeni u selo Dragomanci. Načelnik opštine odveden je u Subotcko, gdje je obješen. Na zapovjed zapovjednika francusko–srpskih odjela ispražnjeno je sedam bugarskih sela, a stanovništvo je odvedeno u Solun. Francuzi su i Srbi zaplijenili svu stoku i žito.[111]

26. јули 1916. године, уторак, Трнова Петка, Београд

У данашњим новинама пише како ће од идуће седмице почети офанзива велика на Балкану и да ће она бити од велике користи за руску офанзиву.

Стигло је много муниције, оружја, као и болничког материјала у Солун, а Руса је дошло 250 хиљада.

Данас сам оставила мало паприке за зиму и кувала пекмез од купина. Ако нам све пропадне, нек пропадне и та мала оставка. Главно је да морамо мислити на зиму. Био је Мохачанин. Он каже, почиње да стрепи, да не будемо на истом месту као и данас и зимус! Код Лавова изгледа да треба решити и ту се спрема страшна борба 20ог. Говори се да су страшне борбе, огорчене!

Најпаметнији човек већ не зна шта да мисли, а шта да каже, тек ово је да се више не издржи! Почињем да губим свест, да глупим, благо онима који нису живи, те не осећају наше патње и наше муке.

[111] Исечак из Београдских новина.

27. јули 1916. године, среда, Београд

За сутра је престолонаследник сазвао седницу на Крфу, скупштину. Овде се чуде да се он још нечему нада!

На подне била сам код Денића и дала му 52 круне за 2^{м} дрва, ако може да ме упише. Ту се упознах са гђицом Христићевом. Рекла је да ће ме уврстити у мисију.

После подне одох до стана, рече ми прија Ранђа да хоће мој стан да изда, с' тога да дођем и моје ствари сложим све у једну. Одох са гђом Ковачевић код Токе. Ту чусмо да се наши бију пред Ђустендилом, Прешевски округ, да су та села спаљена, и да су од Скопља далеко као одавде до Топчидера. Кад се враћасмо, грдну војску турску видосмо, оде на горе од Лондона. За ту војску штампар каже да су то исти Турци који су вођени на фронт спрам Руса. Но ови Турци неће да се бију, па су их хтели приморати глађу, ал› они неће, па их враћају. Кад су Турци дошли у Земун чудо су учинили, зашли су по кућама, па су све узимали. Неки Турци су у граду, издржавају карантин, сваки дан се купају у амам. Данас је летео аероплан у подне, здраво високо, деца га са Појком гледала. Гђа Мица нам каже да је Лавов пао. Једној гђици дошле су до руку једне француске новине, српску војску здраво хвале, и да су Енглези казали да неће дозволити да гине српски војник.

Прича се да је неки млад српски капетан заузео сам са својом четом један вис пред Битољем и одликован је почасном лентом Француске. Много хвале шумадијску дивизију.

У картама гђа Мициним стоје нам паре.

Прича гђа Ковачевић да јој је један господин који је ишао до Призрена причао ово: „Сви из ужичке војске лумповали су и провели се жестоко у Призрену." Да ли то може бити истина? Зар ми овде остали на милости и немилост туђину, ви нас остависте, може бити да се никад више не видимо, и ви тако да се проводите. То би заиста било срамота. Како нам је тешко тако нешто слушати! Бог треба те све да казни.

28. јули 1916. године, четвртак, Београд

Мирно је дан прошао. Само нам била Анка, и то нам рече да је чула да су Руси потиснути у Буковини. Још смо чули да је страшна борба већ 6 недеља испред Мармарош Сигет. Сад вечерас рече овај штампар код Вујића да је Румунија објавила рат, а и у Пестер Лојду пише да је објавила рат. Ако је истина не умем више ни да се радујем. Не знам да ли и треба да се радујем! Толико пута то смо чули до сад, ако буде то истина, нећемо веровати. Вечерас су грдни Турци дошли, ваљада читав један пук. Војна музика им је свирала, отишли ка кланици. Бедно изгледају. Уморни, знојави, а страшно црни. Данас сам већи део зимнице свршила. Деца су сва, хвала Богу, добро. Ево вечерас пукоше неколико пушака. Вече је дивно. Небо је лепо, плаво. Месечина дивна, ал' да ми је да знам да ли и ти седиш као ја и посматраш ово небо плаво посејано звездицама, јасним и бистрим као сузама данашњим нашег Мигода! Не зна да пише задатак, сузе чисте, крупне, котрљају се низ образе. Баш сад посматрах те дивне звезде како трепере па се мислим да ли их и ти гледаш? Да ли будан о нама сањаш или си се можда завукао негде у собу пуну загушљивог ваздуха, па си нас сасвим заборавио?

Тешко ми да пишем овако, ал' чује се много, много, па се бојим да међ те ниси и ти. Знаш, друштво повуче и најбољега!

29. јули 1916. године, петак, Београд

Јутрос рано идох на пијацу, купих патлиџан кило по 30 пд. Данас обећах Рашићевој доћи, и одох око 5 сати. Ужинали смо. У том дође Токина мама. Пријатно проведосмо два–три сата. А код нас опет била Мица Карановић и Ђока са Цаканом. Кажу са овим што је Горица пала много је добивено. Сад Фијума и Љубљана. Истина, кој зна колико времена треба да прође па то да падне! Мица каже да је Лавов пало, а Клајн вечерас за Станиславов, но ја то не верујем, то су тако јака утврђења! Чим један Рус падне на његово место метну другу четворицу.

Изгледа да је Немачка дала и последњу резерву, не зна где ће, упали су у клопку, па су се узтумарали. Мицина једна рођака која је дошла од Младеновца каже да грдни возови иду ка Солуну са Немцима, Турцима! Од Земуна па до Шапца све су сами Турци. Чега се боје? Да не Талијана?

Па чак и та армија Flinderberg изгледа да је бијена! Гђица Буђевац рече гђи Мици (од карата) да је Румунија ступила и да грдни Турци иду на Влашку. Маријола писала и каже да си јој јавио за њену децу! Наша деца, хвала Богу, добро.

30. јули 1916. године, субота, Београд

Криво ми је кад дан прође, а ништа не чусмо. Изгледа ми да је тај дан пропао. Била Протићева Катарина и Величковић! У новинама је било да је пао Станиславов.

За Битољ, сам Мађар један каже да је у нашим рукама. А ови Турци иду на Нови Сад, предају се грдно.

Како је дивно вече, да ли га и ти посматраш? Видиш ли месец како је леп и светао? Кад ћемо га заједно гледати и уживати у оваквим лепим ноћима? Изгледа ми да тај сретни тренутак никад доћи неће.

Гђа Мица прича како су и дете једно величине Мигодове хтели да одведу, да је викало, молило, најзад га пустили из гувернемана, побегло је као лудо!

Наша су деца, хвала Богу, добро. Мама лежи, није јој добро 4–5 дана.

31. јули 1916. године, недеља, Београд

У име Бога реших да сутра одем до мог стана, да се распреми, оперу судови, да све сложим у једну собу, а оно друго да изда прија Ранђа, као што смо се договориле.

Нигде нисам ишла. Гђа Буђевац рече да Турци се огромно предају Русима. Предало се 300 хиљада. Даље, да ће њихове да обуку у српско војничко одело да би хватали народ, ко се обрадује. Мене неће нико преварити, јер ја док тебе Никола не видим, ништа не верујем. После прича гђица Буђевац да јој је једна госпођа причала, која је лично чула, да њихови официри уче да марширају регруте командујући један, два! Гђица Мица ми бацала карте. Дивно ми стоји да ћеш брзо доћи. Зар није то лепо? И да ћу те сањати. Е па лепо. Ајд видећемо хоће ли се то остварити!

1. август 1916. године, понедеоник, Београд

Данас рано одох са Стојом у мој стан. Колико смо могле ишчистиле смо, ал› је страшно било прљаво. Мислим да ћемо сутра моћи свршити. Новог тамо нема ништа, сем што сретох Турке који одоше у правцу Славије. Чујем од Каје да сутра долазе црнци, иду на фронт спрам Влашке. Турци се сви предају, а у Земуну један је турски официр убио аустријског, тако да тог истог су осудили Аустријанци на смрт. А и овде, говори се у граду, убијен је један турски потпуковник што није хтео даље ван Београда, јер вели: „Мени је наређено до овде, а даље не!“ У јучерашњем Обзору ваздан су Руси запленили, Лавов се евакуише, а говори се да бомбардују Љубљану и Трст.

Један Аустријанац је рекао да не трошимо много паре у намирнице јер ово за 4 недеље мора се свршити.

Дадох гђи Мици нешто више од 1 киле белог брашна. Баш су се зажелеле резанаца.

Ох Боже, само дај овоме крај! Да сачувам децу и да се ти као и сви наши здрави вратите. То, и само о том сањам!

2. август 1916. године, уторак, Београд

Данас пречистих са станом. Све склоних у једну собу. Мама се била уплашила јер сам са децом здраво доцкан дошла, после девет сати. Како ми је тешко кад само помислим од пуне куће шта ми је само остало. Бог нека казни Петровићеве, с’ колена на колено нека су проклети.

3. август 1916. године, среда, Београд

Дође Мохачанин, рече како ће Русија као и сви савезници преко Балкана и како ће се ратовати на Балкану. Тешко нама, зар нисмо доста трпели? Него још поново преко нас. Он каже да треба, и онда кад савезници дођу, да имамо најпотребније у кући, јер начиниће се лом, па на грађанство неће ни мислити у првим тренутцима. Надежда нам рече да је Румунија ступила од прекјуче (колико пута већ?) (јуче је њихов 15. август био) и да су Немцима и Аустријанцима пробили Руси фронт! Пера Мохачанин каже да је Румунија пропустила муницију и да ће Руси преко Добруџе право у Бугарску. После подне дође гђа Мица. Каже како иде комисија по кућама и пописује. Прегледају пријаве и нико не сме у петак пре подне бити од 8 сати до 11 на улици нити у авлији, а од 11 сати до даље наредбе. Само у кући мора бити они који су ту и који спавају. У петак је царев дан. Не знам зашто та предострожност? Гђи Мици рекоше и фиранге да спусте! Баш имамо увек неких трзавица! Љуба Протићева каже да су се на целом фронту спрам Руса Аустријанци повукли за двадесет км, па ће се скупити и грунути на Русе.

Ишла сам код Десе. Здраво је строго због тих бакрених ствари. Мораћемо га и ми јединог дати, имамо рока до 30 њиховог. Мени није жао казана, пропало је толико нека пропадне и то. Криво ми да им идем на руку, ја лично да им носим, а они праве куршуме и гађају наше! Ето то ме боле. Поред свега тога напослетку морамо га дати, јер где нађу интернирају! А уместо казана сад дају од гвожђа. Стегнућу срце па ћемо га дати. Јер они имају и псе детективе који нађу, неке мале мопсове. Ево случај: „Код Сењака дошли и

тражили казан, од куће рекоше нема, они пустише пса, који је целу кућу прошушкао, па најзад копао где је кукуруз, кад су ископали нађу леп казан. Узму казан, човека и жену метнуше на кола и одведоше. Свашта на свету.

Један официр који седи у кући неке ујне Зорке Ђокине, узео целу кућу, па се тако спрема и намешта да му је она жена што ту кућу чува казала: „Ви се спремате као да ћете овде вековати.“ Он јој је на то одговорио. Вековати не, ал› бићу овде за годину и по! Јер и да се закључи мир, док се све сврши и уведе у ред проћи ће толико времена.“

Само ћу казати тешко нама!

Фулановићка причала Рајковићки да две ноћи никако не спава, зато што је дошла комисија да прегледа, сви који су способни ићи ће на фронт, па се боји за мужа да јој одведу!

Већ почињем да глупим, да ли ће наш мозак све ово издржати. У синоћњем Пестер Лојду пише да је Русија закључила муницију за април месец за милијарду и по! Шта то опет треба да значи, ми мислимо на свршетак али тек се спремају. Даље пише још да она мора на Цариград, а преко Берлина не може, него ће преко Балкана! Зорка чула да је пао Лавов, а и Трст, као и Цариград! Којешта. Као да су то крушке, па тек тако да падну!

Ово ако буде истина да се отегне, треба да се убијемо, јер ћемо се гледати како умиремо од глади. Зар сад лети што је толика зелен, па се кубури. Шта ће тек бити зимус, не знам, не смем ни да мислим! Што не одох, довека ћу се кајати.

4. август 1916. године, четвртак, Београд

Поред све наше муке и невоље и смејали смо се данас њиховој строгости. Од чега се боје, од кога, је ли од нас жена? Дакле, здраво је строго наређено сутра да нико не сме од пола 8 па до 11 сати изаћи на улицу, нарочито главним улицама. На прозор не сме ни близу да се стане, нити се смејати или ругати, јер ће се казнити тако да ће се целог века сећати, то је рекао стражар Јели Павловић. Москва је заузета за официре и њихове госпође. Ту пред Москвом чусмо да ваздан намештају, и да ће ту бити миса, свуда све нове барјаке међу, официрску задругу су окитили, на новом двору је велика круна у сијалицама! Музика свира, како уживају, како се веселе. А ми, како нам је тужно око срца. Зар они да се веселе у нашем рођеном? Нама се душа цепа слушајући њих. Зашто да ми нисмо са нашима? Када ћемо ми бити заједно и весели и задовољни? Не знам, немам речи да опишем шта све у овом тренутку осећам, како ми је тешко и како сам невесела.

Вечерас је била лимунација. Ја не видох, чух само, рефлекторе су бацали преко наших кућа, то сам видела.

Толика је строгост наређена да ће у оним кућама које се налазе око гувернемана и Теразија, Кнез Михајлове улице, бити по коридорима стражари, бојећи се да не учини когод атентат. Јер један рекао Васиљевићима да они одговарају за горњи спрат ако се учини какво злочество.

То би било највећа лудост, један не може ништа учинити нити помоћи, ал› само можемо сви страдати. Бог једини може да их омете, а ми људи не.

Ново ништа. Била сам код Денића. За дрва није узео, гледаће сад кад дођу нова. Каже да је прота Божа од синоћ интерниран, ал’ неће бити интерниран као политичар, већ као неваљалац. Њега је штитио Геленик, јер вели исти, ми га знамо, ал› морамо му признати, како нас је лепо дочекао! Грдне топове интерирају, све из унутрашњости.

Како ми се чини, нама ће да реши судбину пад Лавова и Тернопоља. Руси су на врх Карпата. Они још не силазе, него их одгоре утамањују.

Гђица Буђевац каже како јој је један Немац рекао: „Да је Србија велика у људству као Русија и да има немачко оружје освојила би са храброшћу и јунаштвом цео свет."

Сви нам признају, али доцкан. Где сте ви само?

5. август 1916. године, петак, Београд

Хвала Богу те и овај дан прође на миру. Нешто сам овога дана била узнемирена, но не деси се ништа нарочито. Нико нам био није пошто је било строго забрањено излазити. Вечерас из авлије гледасмо рефлектор. Као да је нешто по небу тражио, све у разним фигурама. Врло је било интересантно, ал› је био слабе светлости. Дакле, код Москве док је миса трајала била је биста цара Фрање метнута. Но, после параде, прича нам бата, један човек узео је бисту испод мишке, покрио чаршавом и однео! То је морало смешно изгледати. Код гђе Мице пре подне долазио данас стражар и гледао испод кревета, у орману, да се није когод сакрио. Све те дућане око гувернемана и где је била парада, прегледали су касе, кутије, пакете. Сигурно се бојали бомбе!

Гђа Мица нам рече у поверењу да је чула да је пао Трст, а гђа Глигоријевић чула да ће од данас почети на свима фронтовима офанзива.

Београдске новине доносе данас у балканским новинама да је „српска војска под заповедништвом престолонаследника Александра попуњена и потпуно спремна за борбу. Краљ Петар налази се на Крфу, где ће се ускоро отворити скупштина. Онамо ће доћи и српски посланик у Риму, Михајло Ристић. Српска војска гори од жеље за борбом. Кад они тако веле, шта ли је у ствари, и како ли им је?

6. август 1916. године, субота, Преображење, Београд

Данас се преображава време и богами већ је хладније, или је то само уображење. Данас мора маму да лечи гђа Мица, с› тога ће бити код нас на вечери, а спаваће код гђе Пинтеровићке. Госпођица Буђевац прича нам да јој је аустријски официр причао да у Митровици сад беху они сви легли, кад одједаред свира узбуна. Усташе официри и наредише им да пакују акта, и наредише да избеглице иду својим кућама, а ми ћемо за њима, вели. Тако се чује да су борбе код Подгорице и Цетиња, да Талијани страшно туку Аустријанце и да се предају. Leopold Pitta, капетан судија, звао гђа Мицу да му гледа у карте. Нама пак прориче да ће доћи нека жена у кућу (Маријола). Стоји ми паре од Николе још једаред и онда ће он доћи! Дивно ми испаде у картама само нек се обистини, па ће бити част, гђа Мицо! Она нам још прича да је летео аероплан са српском тробојком! И да има један аероплан руски који стално лети, ал› се не чује, и већином лети над ћупријом, зато толико ћуприју осветљавају рефлектором. Енглези и Французи такође их туку. Прича нам Надежда ово: „Код нас седи нека њихова, па ја јој рекох да смо чули да ће доћи цар Фрања, а она рече: „Ах не, он не може, он је стар, па може нешто и да му се деси, да га неко убије." На то ћу јој ја рећи: „Па ко може кад су наши сви тамо?" Она јој је одреаговала: „Па може да га и дете убије."

7. август 1916. године, недеља, Београд

Ишла сам два три пута на пијацу. Гледали да мало спремимо за зиму, јер сад нећемо као лане све имати.

Гђа Мица била чула да су Дарданеле узели Енглези. Гђа Маринка прича да је рекао један Аустријанац: „Кад дође зорт, ми ћемо наше фамилије одвести, а вама како Бог да." Дара Трифуновић прича ми како и она сад се нада, да је један аустрофил казао: „Ако овако Рус за месец дана напредује, ви ћете бити ослобођени, а и за два месеца, бићемо слободни."

Румунија није ступила у акцију. Она је казала да ће прво да обере жетву. После ће пропустити Русе, а ако је Аустрија нападне, онда ће се бранити и пребегнути Русима. Наш престолонаследник дошао је у конфликт са Saraillom зато што овај хоће да Срби иду напред, пошто иду за спас своје отаџбине! А престолонаследник неће, казао је: „Ја сам да уђем у своју отаџбину нећу, шта ће ми земља кад ми моји људи изгину?"

Штампар који долази код Вујића синоћ је дотрчао и каже како се са неким човеком кладио да ће за 8 дана бити са свим друга ситуација. Јер пре официри кад дођу у штампарију лепо се разговарају, а сад само шапућу и питају „Was ist?" и да нећеду имати 5 минута за бегање.

Дара каже да су Руси пробили фронт на два места, а да се страховито боре код Лавова.

Деца су добро, само су страшно немирни. Неких дана баш не могу да издржим. У картама стоји да се много бринеш о нама. Све ме држиш поред себе! Често те сањам.

8. август 1916. године, понедеоник, Београд

О данашњој ситуацији ништа не знамо. После подне пријатно си ме Никола обрадовао. Донео ми дечко из Wiener Verein банке 447.55 , а помисли малера, ја дадох данас баш оглас у новинама на гђу Анђелковић да ти јави да ми шаљеш месечно до 400 круна. Кад Анка тражи на двоје деце и њу месечно за скромни живот 350 круна, онда за мене и моје петоро деце могу баш најскромније добити 400! У огласу дадох да је велика скупоћа, да је зима на прагу и да ничега немамо, кад цензура ми пребрисала „скупоћа је велика." Хвала ти много, то ћу ти ја признати што о деци водиш рачуна. Како сам се обрадовала, зато што ми баш ти лично шаљеш!

Пера Мохачанин каже да су од 4ог до 11ог, Руси у Wollynii и Галицији заробили 83 хиљаде војника, топова, кара, кола.

Замолила сам неког господина Тришу да ми изради да добијем дрва. Казао је да ћу добити четири метара по 32 кр. метар.

Децу сам частила што им тата послао паре. Девојчицама по луткицу, а мушкарцима сличице.

Мигод је био кажњен без ручка, што није спремио за час све што му треба!

9. август 1916. године, уторак, Београд

Јутрос око 8 сата дођоше двојица због помоћи америчанске мисије. Даваће кондензовано млеко само деци до 3 године. Данашње Београдске новине врло хрђаве вести по нас

доносе. Како успешно напредују Бугари, како су узели Ђевђелију и Демир–Хисар[112]. Боже, да ли је то истина? Да ли само да ми будемо још затуканији? Здраво смо нерасположени. Чујемо да све заробљенике воде, тј. евакуишу за Нови Сад, а одатле ће их даље. Бабица Коларовска прича да су 200 девојака у другом стању. На њих се здраво мотри и та деца кад се роде, узеће их Шваба. Јутрос је Ангелина била у затвору због ранијег идења за брашно, много је плакала јер се уплашила.

Гђа Мица баца карте, вели сањаћу те, Никола. Причала ми какве смешне приче. Нарочито је смешна Марија бежи прште хартија! Идох у банку и узех 447.50. Свега ми задржао један filler. Са сутрашњих 80 круна, кад узмем из пасаже имамо у кући 2030 круна!

Само боже дај да су они здрави и да дође једаред крај! Време је баш хладно, осетно је захладило.

Дана Мишина каже да је офанзива почела од доле. Дакле, на свима фронтовима. Дадох гђи Мици јуче 2 киле брашна, а данас пола киле шећера.

10. август 1916. године, среда, Београд

Убијене смо данас! Кад смо читали Београдске новине са ужасом, да су Бугари тукли нашу дринску дивизију, као и Французе. Да ли је то све таква истина? Како је то тешко у то веровати. Зашто да Французи не почну офанзиву? Кога чекају! Ах Боже, чекају нас још страхоте, ово се неће моћи издржати! Снага нас већ са свим издаје. Слаби смо. За Румунију писали су ови да је отпустила из фабрике све раденике бугарске, немачке и аустријске! То је као већ добар знак за нас! Та четири моста што се праве ка Добруџи да би Руси прешли, изгледа да су готови!

Вечери су баш хладне! У души ја се радујем да почне ладно, само да би што пре почела офанзива на Балкану, јер се зуцка да Сарај чека хладније дане. Ишла сам у пасаж, три пуна сата чеках да ме исплате. Шта ће бити зимус, ако се мора стајати? Страшно ће бити по нас.

Сутра је последњи дан који се врши упис за пензије. Мама иде сутра. Ми се надамо ослобођењу, а они уговарају са нашом државом да нам се шаљу пензије! Како смо лаковерни, верујемо и радујемо се свакој лажи.

11. август 1916. године, четвртак, Београд

Мало смо се умирили, јер смо хладније о свему размислили, да је могуће то њихов какав блеф, за те бугарске победе, да би нас само жалостили и жаоку више забадали у срце! Чује се да је у Румунији све у „војне руке". И то је богами добро за нас. Сутра ћу писати гђи Клајић. Данас купих све да децу сликамо, па ћемо ти слику послати. Читах у новинама за огласе, само да дођеш, да се ово утамањивање народа сврши.

Чули смо да много Немаца иду на Софију. Данас се у мој стан уселила Србова жена.

[112] Градови у Македонији.

12. август 1916. године, петак, Београд

Ако је само истина ово што пише у Београдским новинама страшан је извештај! Како то да Бугари тако напредују? Како да узму Кавалу[113]?

Некако сви не верују у то њихово продирање, мисле да је то само блеф.

Рођака Буђевкина каже да је до сад она добивала депеше. Нарочито што се Бугара тиче. Сад их сам шеф дешифрује. Зашто то опет. У Немачкој фртаљ киле меса следује на главу недељно, а леба нема. Сад чујем да ће од 1ог септембра бити да и ми добијамо од главе по 200 грама дневно. Што се тиче меса, масти, и другог све ћемо такође добивати на купоне колико следује на главу. Страшно ће нам бити, како ћемо живети. Ако се не пожурите да нас ослободите, нећете нас живе затећи. Страхујем од зиме, дрва немамо, брашна такође! Како се кајем што не одох за тобом!

Била ми Тока. Њој Војин послао хиљаду круна. Она ће покушати да добије пасош за Швајцарску. Благо њој. А мени остаје борба, и патња!

G–dji Nataliji Drag. Arandjelovića, kad bude primila novac, da javi oglasom kao i kako su svi i treba li im još para. Gospodin i braća su svi dobro.

G–dji Julijani Rad. Krstića. Moli za izvještaj, da li je primila ranije već poslati novac u 400 kr. Gosp. javlja da su on i Nikola dobro.[114]

13. август 1916. године, субота, Београд

Јутрос рече ми Пинтеровићка да су дошли 30–40 из Косовске Митровице, тј. интернирали су избеглице које се нису вратиле својим кућама. Међ њима је било жена са децом, као и прота и поп, воде их за Нежидер! Зашто нас муче? Зар нам није доста и зар не уживају доста у томе што смо од наших одвојени? Богами ово су страшне муке. Говори се да ће и нас све. Где ће? Па зима иде, тешко мојој деци, то да их гледам да ми на очи пропадају. Тешко ми је, треба да узмем дрва, масти. Бојим се да узмем, да нас заиста поведу, све то морам оставити а новац улажем, не знам шта да радимо.

Друга ме брига једе. У новинама јуче дадоше на знање да деца од 6 год до пуне 12те морају се уписати од 1ог септембра у школу. За моју децу школа би им била близу, Битољска број 50 (у трговачку академију), ал› се бојим, бојим се страховито да не буде каквог покрета, па да ми децу одведу. Мисао сама ме доводи до лудила, шта да радим? Не знам просто шта да учиним, брига ме једе, нестаће ме од бриге и једа!

Гђа Буђевка ми рече да је летео аероплан над Бачком. Више не верујем, све то што се проноси лаж је. Говори се да први празник који пада у петак, наши ће доћи, а то треба да буде 14. октобра, Петковача[115].

Вечерас грдно јуре кола, чује се котрљање точкова. Сутра ћу дати гђи Влајић оглас.

[113] Град у Тракији.
[114] Исечци из новина.
[115] Света Петка.

14. август 1916. године, недеља, Београд

Какав нам је ово живот. Баш смо бедни, чекамо из дана у дан шта ће са нама бити. Од првог ћемо живети на купонима, и бакалско, и месо и маст. Лепо хоће да нас навикну да не једемо. Један од интернираних, адвокат из Митровице, кад су преноћили у Скопљу, па каже да се лепо чује топовска пуцњава. Зашто би лагао. Деса прича да је Христини њен барон казао да су страшне батине добили на талијанском и француском фронту. Гђа Мица каже да за те наше плате заузео се један Чех, мајор Славко ђенералштабни у гувернеману, да се то добије. Но то ће дуго трајати, док иде у Беч, у Италију, тек онда к› нашој влади! Ако се то сврши, значи да рату још неће доћи крај! Тешко нама!

Васиљевићеве биле, причају како им је један Мађар казао ако Румунија ступи у акцију, онда ће им Београд бити потребан за војне цеви, и онда ће морати грађанство ићи где хоће поред пруге, само не сме остати овде. То ће бити најстрашније, да поред недовољне хране, морамо ићи из својих кућа и умирати по путу по зими и мећави. Ох Боже, помози нам ти, да се једаред сврше ове патње и муке. Те саме мисли ме доводу од очајања и бриге!

Данас у оглас Београдских новина читах где ми јављаш да сте сви здрави, сем то да је Мита умро у рату. То никако не разумем кад ти јавих да су ми из Ниша писали још у Ћуприји док бејасмо да је Мита заробљен од Бугара у Хасково[116].

15. август 1916. године, понедеоник, Велика Госпојина, Београд

На данашњи празник обрадовао нас. Јутрос, прво што чух на пијаци од Граде и Фрање Вагнера то је да је Румунија званично објавила рат Аустрији, као и Италија Немачкој!

Да ли ће њихово објављивање рата убрзати и доћи крај овом рату? Да ли нам је радост улудо? На сваком лицу чита се радост, веселост. Фрања се уплашио кад ја гласно говорих, вели: „Мени се не иде у Нежидер, а ви можете отићи са децом и целим парадајзом.“ Наши се у велико бију. Једну коту освајали су 16 пута. Чули смо да им и Грци помажу. Ах Боже, како је то страшно, да они сад морају гинути кривицом својих савезника. Сви се надају до Митровдана како би били сретни да то истина буде.

Nemoj javljati Nati u Niš da je Mita umro. Samo joj kaži da smo svi zdravi. Nikola Arandjović (? Arandjelović).

94. Gospodji Ani Kolarovskoj, diplomiranoj babici, Dositejeva ul. 53. beograd. Dragoljub, Mita i Momčilo zdravi. Moj brat Mita umro u ratu. [117]

16. август 1916. године, уторак, Београд

На свима нам се огледа радост, само што је не смемо показати јер нам читају са лица и све интернирају. Све румунске поданике интернирају, а почеће и грчке, пошто ће Грци вероватно са нама, јер по новинама пише и наговештавају да се Грци бију са Србима против Бугара.

[116] Град у јужном делу Бугарске.
[117] Исечци из новина.

Грде здраво Румунију. Кажу како је то мали народ и веома неспреман. А Ђока прича како су Немци за сигурно држали да ће она бити уз њих, јер им је лиферовала храну. Увелико се говори да је већ Румунија прешла у офанзиву, а ево по томе се види да је истина, јер Београдске новине пишу да већ имају заробљенике, ал› их нису бројали! Жене њихове имају наређење да све морају отићи до 1ог, врло су узрујане и већ се данас мање виђају.

Цинцарку звали у полицију, она је Румунка, ал› пошто је за српског поданика удата, то је неће дирати. Рекао јој је један из полиције: „Сад живите, ал' да не дишете." Значи о ничем не треба говорити. Још јој рекао: „Ове жене лепо ће се провести са њиховом зимницом. Све ће то отићи, јер ћемо их интернирати 40 км. од Београда, више Пеште и Беча." Ја кад то причах Г. Триши он ми је казао да апсолутно то не верујем, него треба све да спремим. Ако буду интернирали, вели он, то ће пре ове политичке личности. Данас чеках цео дан за дрва. Сутра ако има, узеће ми сам Г. Триша и донети кући.

Све је добро. Ружи Коеновој да се спреми што све треба, јер за десет дана ту су Руси. Све ми то још изгледа невероватно!

Како ћемо проћи, Бог свети зна. Брига, па само брига. Деца су данас сликана. Сутра ћемо их лепо бело сликати.

Тишина је свуда! Шта нам мисле, Боже?

17. август 1916. године, среда, Београд

Радост је код свију због Румуније. Сад се већ сви надају брзом свршетку. После подне код нас у улици било је на 600 сељака које интернирају. Они су од Сопота, Младеновца. Сељаци причају да воде и жене, све које немају деце. Чак и болесне воде. Баш је то грех. Једном дадох од тих ½ киле шећера, тражио ми.

Господ. Триша послао ми два метара дрва, много му хвала, јер ја не бих могла добити, толика је навала била. Платила сам му за оба 64 круне. Рече ми како се нада да ће и њих ту петак–субота да интернирају. Казао ми да не треба да му благодарим, то му је дужност. Питао ме имамо ли соли, као и брашна. Сутра ћу опет ићи код њега због тога.

Сретох ујна Вају. Она ми рече како је чула да ће од 5ог интернирати овде и да се на врат на нос нека болница код Славије евакуише. Ја јој рекох како сам чула да носе зимницу, она се престравила. Збиља, да ли је могуће да нам однесу, од чега ћемо живети?

Данас нам пописали кокошке обе и пилиће, веле таква је наредба. Свуда пописују стоку и живину, све ће нам однети! Пакло свећа 6 кр, гаса нигде нема, као ни соли. Одох до стана. Рекох и замолих Србову жену да ми води рачуна о мојим стварима.

Свратих код Дане Мишине. Она каже да за 15–20 дана биће нам ведро небо. Ноћас у пола дванаест летео је аероплан. Румуни су пробили на четири места фронт у Мађарску и заузели велику варош Кевеш. Румун улази са пола милијона одморне војске, а Сарај нам долази у помоћ са милијон и по! На челу свих њих Срби! Милостиви Боже, само да дођете живи, да ли ћемо тај сретан дан дочекати, да ли се тај дан приближује.

18. август 1916. године, четвртак, Београд

Јутрос дође Буђевка па нам рече како ове учитељице код нас рекоше: „Ми нећемо бити тако свирепи као ваши што су били, када буде овде већ скоро пуцњава, ми ћемо вас све по партијама склопити, у Банат и Бачку, неће вама ништа бити!“ Тешко нама. Да хоће милостиви Бог да их омете, па да им не да времена да то све ураде шта су наумили. После подне, кад пођох у мој стан, сретох Пинтеровићку. Стадосмо, поразговарасмо мало, стражар је стајао иза нас сво време, пиљио мени у очи, но ми ни речи о политици. Што нас је ослушкивао? Овај Вујићев Драган прича како је доле на мисији један Рус тукао једног Мађара. Био је у праву па га нису казнили. Јуче су интернирали 2000 сељака, све их протерали.

Поред мог стана ка Топчидеру отераше заробљенике Русе, до 300, сви спремни за пут. Евакуишеду их. Кад дођох кући чух да су Васиљевићеве у највећем поверењу казале мами да је пао Трст и Љубљана. Сад се иде право на Задар! Каква ли је у Загребу паника?

Буђевац каже да су Руси прешли Дунав код Оршаве.

Један доктор њихов прави зубе рођаку Буђевкином, кад је исти данас отишао код лекара рекао му је ово: „Богами, ја не могу чекати да вам наместим зубе 15 дана, то морам урадити одмах јер који зна шта може бити кроз 5–6 дана.“

Вечерас бејах у дућану, кад дође једна жена и рече да терају све мушке што нађу на улици, вечерас отераше и дрогеристу Св. Окановића. Све терају, значи да им се стање погоршало, и да им је збиља дошао неки зорт, кад овако са улице купе. Само да преживимо ове последње дане, ово су најстрашнији тренутци, чекамо их, а стрепимо сваког тренутка да нас не задеси каква несрећа.

19. август 1916. године, петак, Београд

У Београду ври. Нагађа се разно. Купе све са улице. Види се узрујаност, на сваком лицу узбуђеност, шта ће најзад бити са нама? Руси у Белој Цркви, Румуни у Оршави, прешли Дунав, за четири дана ту су.

На Сави жене које су радиле отпустили су. Узнемирени су, то се види. Њихове госпође морају ићи, јер ово је ратна зона.

Темишвар евакуисан. Гасара у Оршави запаљена из аероплана бомбом, изгорела сва. То је морало страшно изгледати.

Овај Клајн из авлије каже како ће бити претрес станова, јер они не могу да знају како смо ми то говорили и знали да ће Румунија 15^{ог} објавити рат. Они се чуде и мисле да ми стојимо у вези са нашима из Солуна, пошто се дописујемо и добијамо новац.

То је баш глупо, од куд ми можемо са њима бити у вези, како? Ми не можемо мрднути, а да се то не зна! Клајн каже да све ове што интернирају затварају у град и да ће их пустити у последњем тренутку, а женске затварају због језика њиховог.

Код нас ће ово нестрплење и узнемиреност прећи у болест, ово су дани неиздржљиви.

20. август 1916. године, субота, Београд

Купих до 30 кила кромпира и другог да нам се мало нађе. Може се десити да нећемо моћи излазити, па нек имамо. Јутрос Буђевка рече ми како јој је један пречанин казао да ово вече викање дивљих патака јесте на битку и да они нису далеко, ту на 150 км. Још рече како су са кланице све одвели, а одвешће и све женске до 30 год. Била Дана Мишина. Каже како је Америка противна овом интернирању и да ће се обуставити. Од Мице чујемо да је Рајан отишао у Беч и то већ свршио. Гђа Буђевац прича да ће да им пресеку пут на Ниш, а да ће Руси ударити на Зајечар, Параћин, Лапово. Истина, ова баба са сокака прича како су ове учитељице Хрватице казале: „А ако Рус удари на Крагујевац?“ Гђа Мица прича дивно да су ушли у Градиште, да су ушли у Кладово, Текију. То не знам, ал› не иде ми у главу јер то ми све иде и сувише нагло.

Овај из општине Петковић професор рекао је Ројки да то све иде тако брзо, брже но што смо се ми надали. Румунија је ставила Бугарској ултиматум да изиђе из Србије. 30 хиљада Бугара предало се Русима! Фулановићка је данас отишла. Од јуче је преки суд. Гђа Пинтеровићка рече како је у полицији обешен поп из Кусадка[118]. Да ли је то Банковић?

Ваздан има ствари које бих хтела написати али заборавим, ваљда и главу изгубих.

Из Митровице дођоше официри из 32 регименте, иду на Талијански фронт. Рекоше Буђевки због ом, рече да је Митровица остављена Турцима.

Овде можемо се надати пуцњави, јер они се боје да не гађају ћуприју и мостове на Сави.

Гђа Мица каже да за три недеље можемо бити сигурне да ће наши доћи!

Само да се врате живи, да и ми ове тешке дане преживимо, па да их дочекамо веселе.

Била ми гђа Мица Миловановићка, она ми прича да их је ноћас гледала око 2 сата како су бегале неке госпође са децом, баш падаше киша, после прође поред њих и читав батаљон. Не волем никоме да се светим, молим Бога да се једаред ове муке прекрате, да се рат сврши, и вас све да загрлимо.

21. август 1916. године, недеља, Београд

Гђа Буђевац се цео дан веселила, јутрос рано дође јој једна девојка те јој рече да јој је неки војник Румун казао да су спремни и да чекају само наредбу да се крену. Како ћемо, рече, остати неко време сами. Тада ће Румун доћи, то је народ добар и благородан. Она му рече: „А шта ће бити са нама кад они иду?“ Он рече: „Ништа, немају кад, благо вама, а тешко мени што морам ићи.“ И рече да је и Неготин пао. Чули смо да су Руси од Зајечара отишли на Пирот, па ће право на Софију. То је сигурно пронешена лаж. Кад ће пре такво напредовање?

У новинама пише: „Грчки краљ абдицирао.“

Била гђа Мица. Она каже да је Рајан протествовао за ово интернирање и казао да ако још интернирају и нарочито женске, значиће објава рата Америци. Гђа Мица каже да су код Дубравице[119] страшне борбе.

[118] Насеље у општини Смедеревска Паланка.
[119] Насеље у општини Пожаревац.

Клајн рече да су из Земуна враћени и пуштени доста сељака. Из Земуна су јавили да они чувају њих овде, јер тамо је препуно избеглица из Галиције и Мађарске, нема више места.

Прича гђа Мица да је нека жена ишла за маст у Смедереву, да се тамо чује јака пуцњава, а то је из Вршца. Говори се да су Руси у Темишвару. Видећемо.

Нека Гркиња што се обезнањује прича да (за јуче) у исти дан уђи ће певајући, ја то чујем: „Ој Србијо мајко мила."

Сву стоку довели су из Гроцке овде, лакше им је пренети је.

Изашла је наредба, ко се противи стражару има га право убити, а ко му се смеје или пркоси, сме га стражар добро истући. Сутра је последњи дан за упис. Сутра ћу видети. Та мисао ми много бриге задаје!

22. август 1916. године, понедеоник, Београд

Да ли ћемо једаред ослободити се? Страшне тренутке преживљујемо. Докле ћемо оволико страховати. Страх, па само страх!

Јутрос је стражар наредио свуда да капије са сокака не смеју бити затворене!

Пре су наређивали да ко не закључа своју капију биће строго кажњен, а сад обратно!

Разно се нагађа. 1ᵃᵒ да би на самом легалу нашли све мушке, 2ᵒ да ће да нам изнесу зимницу и намирнице, 3ᵉ да виде да није против наредбе воду у резерви навучена, 4ᵒ да хоће куће да претресају јер се војници Власи преоблаче и крију по кућама!

Шта је од свега тога истина не знамо. Так да смо сви узбуђени и да је овладао страх међ нама, то је истина. Све се мислим да ли ћу преживети ову ноћ! Биће ми вечита! Даље, био се и то пронео глас да ће ноћас све да нас воде. Бог једини сам зна шта је ово. Данас је био последњи дан уписа за децу у школу. Шта сам знала, у 5 после подне одох, уписах обојицу и рекоше ми да дођу у среду. Како ми је било моја душа зна, дрхтала сам, тужна сам и нерасположена сам.

Била сам код Атанацковићке, они се надају да ће све добро бити, а госпођа Мица каже да је Бела Црква пала. Један официр Румун прошао је поред Катићевих и само ово рекао: „Но јесте ли са нама задовољни? Чекам сваког тренутка да идем."

Дринска дивизија је са Румунијом, тако се говори, но ја то ништа не верујем. Ко то може знати истину? Јутрос дође једна госпођа из Митровице од Маријоле, донела нам 3 оке сапуна, 1 литар ракије, као и новаца, но то ће нам донети кад отпакује.

23. август 1916. године, уторак, Београд

Данас ништа, умирило се па се ништа не чује. Зашто ли је та тишина сад? Док неких дана ларма, брује новости, дотле данас баш ничега, сем што чусмо од гђе Пинтеровићке да су Немци опет заузели Оршаву!

То је глупост јер да је то истина, то би у новинама златним словом писало!

24. август 1916. године, среда, Београд

Бог милостиви нека ми их чува, данас ја одведох децу у школу у Битољску 50. Деце пуно, ври као у кошници! Обукох им нове ципеле, беле чарапе кратке, плишано браун одело и беле платнене капе. Од сутра ће почети. У име Бога, ићи ћу увек поред њих. Може бити да је глупо, ал' се бојим да у случају неког покрета не одведу њих. Морала сам их уписати, таква је била строга наредба.

Кад по неко дете пита учитељица за име очево, оно не зна, заборавило. Учитељица им каже ово: „Што јест, јест. Мора им се признати, врло строго воде рачуна о чистоти. Једно дете питао доктор Васа Димитријевић што му је прљава кошуља. Оно казало: „Што немам другу, узео Шваба." Другог једног питао њихов учитељ шта ће бити, оно казало: „Српски војник да бије Швабе." Они се слатко смеју. Једна девојчица казала: „Зар ћемо ми учити школу, ево чујемо топове?" Деца као деца, једном хтео малер да се деси да се укаки.

Драгану и Мигоду необично, пуна школа деце, пуно им је срце. Мора да им је у глави хаос! Лепо сам их посаветовала, да су увек заједно, да пазе и чувају једно друго. Код Штериних била због дрва. Оне причају за једног аустријског војника да све пита где је Зајечар–Књажевац и све чуљи уши ослушкује чује ли се пуцњава. Јуче је летео здраво високо аероплан! Кажу пао Голубац, Вел. Градиште и Вршац чак! Глупост, ко их само измишљава? Чујем од гђе Зорке Стокићке да је Неготин пао, али да су га предходно Бугари свог евакуисали. Кад су ови наши ушли, никог, све празно! Да ли то може бити истина? Чује се да се и Смедерево евакуише и да ће тако бити за сва погранична места! Тешко нама, тешко нама! Шта све имамо да претрпимо и издржимо! Бог нека нас од сваког зла сачува!

Анка се доселила из винограда, и она чула за Градиште. Гђа Буђевац ми рече да ће бити што ће бити од недеље. Тада ће престати трамваји да раде и неће бити електрике, осветљења! Прича њен војник из канцеларије да су интернирани код Смедерева бегали, ови их ухватили и њих 100 стрељали! Јадни људи!

Град је пун интернираних, превозе их дереглијама, они певају, ори се Дунав, неку нову песму: „Ој ти Краљу Петру, цркао ти Ђорђе, пусти војску нек нам дође." Чуде се они који их воду, велећи: „Какав је ово народ, интернирамо их а они певају?"

Ово се прича, ал' да је све истина, кад се врате ти интернирани они ће нам причати.

Многима пошаљу позив, па их пусте, предходно питају којој странки припада. Страшно мрзе напредњаке. Данас у Београдским новинама има леп чланак „Opasna igra." Гђа Миловановићка донела нам од Маријоле ствари данас, 50 круна, 4 киле сапуна, 1 литар ракије и Надици хаљиницу. Данас је цео дан ветар дувао.

Ишла сам доле на Саву због дрва, 14 кр. метар, но рекоше нам за сутра, ако стигнем отићи ћу. Данас добисмо из Црвеног крста извешће о свима.

25. август 1916. године, четвртак, Београд

Ујутру чим устанемо помислимо шта ће данас по нас бити. Рано пре пет, отишла сам на Теразије за млеко. Добих три литара, те хвала Богу имам и за сутра, не морам ранити.

Била нам гђа Мица, прича како се начуло да ће да интернирају све официрске жене, да не би ликовале кад официри дођу. Да ми је да знам ко то износи, и да ли ће се остварити.

Мица каже чим су наређене отворене капије, то могу нас и убити. Шта још нећемо чути и претрпети.

Сирота Буђевац девојка како настрада и како је изгрди аустријски доктор. Свашта у свету.

Сад после вечере, беше 9 сати, чусмо музику и викање ура, ура! Каже нам Буђевка како су извештени вечерас депешом да су Швабе поново узеле од Румуна једно јако утврђење и да су ту заробили 40 хиљада, међ њима и 20 хиљада Срба. Стога војна музика свира, на брзу руку вечерас је варош била окићена црно и жуто.

Мени је чудно да се они ноћу веселе! Сваки њихов удар мени је жаока и убод као игла. Како то боле, бити одвојен од свога тако дуго време!

А ми кад чусмо музику и још ура и ура у души радовасмо се да није ушао Рус и већ све наде и жеље су биле ту.

Деса мами казала како је њихов један казао овим страним поданицима да кроз који дан не излазе за 5 дана, јер у гунгули што се ухвати неће се нико више пустити да се врати. Дакле, треба се чувати.

26. август 1916. године, петак, Београд

Дакле, то заузеће што су узели Бугари од Румуна, Тутракан[120], далеко је од границе као одавде до Земуна. Више су направили ларму него што и вреди. Срби нису заробљени већ само 21 хиљада Румуна, 400 официра и 100 топова.

Синоћ је прошао кроз Београд Макензен и један турски као и бугарски виши официр, отишли су на румунски фронт. Био је концерат у двору, било је синоћ и бакљаде. Тек ово је истина, да кад њима није славно, онда им музика свира, веселе се, да би подигли дух војсци. Верујем у моменталан успех Бугара, ал' овима на фронту није добро.

Милева ми рече да је Лавов пао, кад ће то бити истина једаред!

Чим они оволико интернирају није им баш тако славно. Од Леле чух да је отрована грчка краљица. Грчка војску мобилише и чује се, каже Лела, да ће ступити кроз 6 дана! Радо бих хтела да знам кој то први пронесе глас, ко то тачно зна?

Хладан ветар дува! Осећа се струја јесења! Онај мирис на зиму, лишће жуто, опало, то те све подсећа да смо на прагу зиме, а наших још нема, још треба да се мучимо без њи, да чезнемо и тугујемо за њима!

27. август 1916. године, субота, Београд

Јутрос прва мисао био си ми ти. Децу подсетих на тебе, причајући им да си ти овде частио би их за твој рођендан. Јутрос пре 4 изађох на улицу, ишла сам на Теразије због млека, добих 4 литара, имам и за сутра па с› тога ујутру не морам ранити.

Осећам да си и ти данас мислио на нас. А мени, немам речи да ти кажем како ми је тешко, докле ћу овако патити!

Око 10 сати дође Мица Карановићева, рече како је она чула на Чубури топове, потмулу лупу сваких 3 минута. Прича још да јој је нека Гђа Анђелковић казала да је лупао добош,

[120] Град у Бугарској, на граници са Румунијом.

да од 12^{ор} за три дана не сме се нико видети на улици. То је истина, њима дође тако па нареде да том и том улицом не сме нико изаћи.

Причају за једног дечка да је био на Карабурми, ухватили га и казали му: „Сад ћемо те пустити, само да знаш што видиш не видиш, што чујеш не чујеш."

Панчево је пуно избеглица, као и Земун, а за Пешту веле да је страхота, на 400 хиљада ердељских избеглица. Неко рече да интернирају Грке. Ако је то истина, то је добар знак за нас.

То видим да је истина, да много значи што Сарај не почиње. Није још сигуран од Грка!

А за Тутракан утврђење веле да су Руси криви, нису га добро осигурали војском, а мисли се да им је то план да их пусте дубље да уђу.

Деца, Мигод и Драган, радују се јер са школом иду у цркву. Како је лепо обући ћу их у бело.

Због тог идења много бринем. Сва сам сретна кад их чујем где долазе! Само молим Бога да их чува, као и тебе, јер то ми је радост једина!

28. август 1916. године, недеља, Београд

Синоћ око пола 7 летео је над Београдом ареоплан. Прекјуче је летео аероплан више над Торлаком и Младеновцем. Буђевка каже да за ово два дана има Руси да заузму некакво утврђење сигурно, тада су Руси ту. То каже и гђа Мица! Ћирковићка стара прича да је она лично видела како преносе наше трамваје преко ћуприје.

Прича Ћирковићка ово: „Наредили сељанкама да доведу коње, волове за упис. Дошле оне са колима и стоком, а ови не буду лењи него натоваре жито, па хајд све преко ћуприје." Пиште сироте сељанке за својим малом, нит' су пристале да иду за колима нити да остану. Страшно је то.

Изгледа да Руси навлаш пуштају да Румуни губе, да би им дали осетити због Букурешта, т.ј. да му загрози, па ће их најзад опет спасти тек да им могу доцније казати да су их они заиста помогли. Не знам ал› мисли се да се они повлаче преко Крагујевца. Пре неки дан прошао је краљ Фердинанд кроз Београд, отишао је за Берлин. Војска га је дочекала на перон и викала му „живео!", ал' он је био унутра, није се појавио, нити се дизало завесе! Што то, боже? Те и они су људи као и ми, није човек увек расположен!

Били смо код Ћирковићке са децом. Била је и Деса, а код нас опет таман дошла Лина.

Данас су деца ишла са школом у цркву. Био је хладан дан, тешко нама кад је већ хладноћа почела!

Ако се не пожурите да нам дођете у помоћ, богами кој зна шта ћете амо све затећи. Страхујем само од помисли.

29. август 1916. године, понедеоник, Усековање, Београд

Данас пре подне добих карту од гђе Анђелковићке. Данас после подне дадох за њу оглас у новинама. Дакле, Бугари узеше Силистрију и то без капи крви! Док су Руси требали да се састану са Румунима, дотле ови лепо уђоше. А чух од Атанацковићке да су опет наши савезници узели Добруџу! Ево их опет се веселе. Сад је 10 сати вече, а музика

им свира, веселе се због заузећа Силистрије. Мени је само врло чудновато што се они то не веселе дању, но увек ноћу!

Буђевац ми прича за једну Босанку коју су узели на зуб. Њен је муж страсан Србин, а Босанац, и отишао је са нашом војском. Оставио је жену и троје деце, најмлађе на сиси, а најстарије као моја Анђица. Њу хоће да киње због мужа. Мајку су јој интернирали, сестру и њу ће такође, а деца остaвиће се на божију вересију! Ах, не могу да замислим да културни људи могу бити тако варвари. То јој је рекао (тој госпођи која је, као и муж, Босанка) један аустријски официр у гувернеману, који је такође Босанац, и страсан Србин, да ће бити при повлачењу покољ. Вели, кад смо улазили то нисмо смели учинити, ал› сад неће нам нико моћи ништа. Ноге су ми заклецале, хладна струја ми је кроз сво тело прошла од стра за моју децу! Да ли то сме бити, шта смо им ми криви мирни грађани, да се на нама свете? Тешко нама, полудећу. У мозак ми стално ври кад тако чујем. Сви моји лепи снови нестану. Изгледа ми да је немогуће и да се никад више нећемо видети. Зар на овакав начин с› тобом се раставити. Зар на такав начин да изгубим своју децу, сво своје благо? Не не, тек сад не могу а себи да не пребацим што не бегах. Што ме остави овде да умирем од стра› и да очекујем своју и дечију смрт? Како се губим, како очајавам.

Кад се сетим, зар нам беше лак онакав растанак? Сећаш ли се из Крушевца, ни децу ниси пољубио? А да ли ћеш их видети? Нећу да ти позлеђујем ране, ако ти некад дође овај мој дневник, т.ј. ако мене нестане, читајући ово неколико реда сам ћеш се свега сетити и ти ћеш доста и много патити. Сва ће ти се слика нашега растанка представити пред очи!

Но о томе доста, не могу, много ми је жао, веома сам нерасположена.

Сви мушкарци из Јагодине као и из Смедерева су интернирани, остале су само жене и деца. Један официр је казао Боторићки, спремите само воде и брашно. Ево вечерас немамо воде на чесми. Да ли ћемо је имати сутра?

Изашла је наредба да сви официри и војници морају спавати у канцеларији, не смеју више спавати по приватним становима.

Буђевац каже да је Београд пун топова, Бристол, виле на брду, Б. Поповац, Енглезовац. Јао тешко нама кад припуца, да ли ћемо моћи издржати?

Сви кажу да се пуцњава чује, а једна гђа из Гроцке каже да се лепо тамо и јасно чује. Једној госпођи гледала је у јулу месецу на зрна, рекла јој је много о породичним стварима, а додала је ово: „Запамтите кроз месец дасна, а то је 15. августа, Србија ће имати радостан дан.“ То беше објава Румуније. Пре неки дан је опет ишла и рече јој после свега ово: „15. септембра Србија ће се још више обрадовати, али ће Београд претрпети буру и одштету велику, уђи ће нека војска.“ Ех, сад ћемо видети.

Лугош[121] је пао. Зуцка се и за Белу Цркву. Сад ће сигурно пасти и Темишвар. То је дивно за нас. Гђа Мица каже да су Руси пробили мађарски фронт.

Дара Трифуновић ми прича како је један официр казао да ће се Београд бранити, да се бараке праве, па ће се дати грађанству на знање ко хоће да се склони из Београда може ићи, ко не нек остане. Ми бисмо, у име Бога, остали. Где ћу на зиму ићи са децом? Сад више немам где да се склоним. Преда мном су они, иза мене су они. Бог једини нека је добар, нека нас сачува до краја. Где ћу? Шта ћу пре да понесем? Да ли деци пресвлаке, или намирнице, или постељне ствари? А пуну кућу да оставим, ох не знам, не знам шта бих радила!

[121] Град у Румунији.

Како ми срце лупа, да ли ћу моћи издржати свршетак? Оваквих трзавица, то је страшно, живети од данас до сутра и стрепити сваког тренутка за свој живот. Данас сам се видела са Јелком Крсмановићевом, рекла да сам се много променила и ослабила.

Време је хладно. Ова је зима брзо почела. Прича ми Анка да је један овако казао: „Ако се не промени, или ако не буде неке велика промена за десет дана, овај цео свет умреће од глади, пошто је сво жито изнешено из Србије." А чује се да ће сву зимницу да нам однесу. Па од чега ћемо онда ми живети? Зар је право да умиремо?"

30. август 1916. године, уторак, Београд

Јутрос кад смо устали имали смо изненађење. Лепили су плакате на којима је у неколико ове речи написане:

1º Почеће непријатељски зрачни стројеви летети. Даће се знак на дан грађанству пиштањем кратких парних сирена електричне централе, паромлина и кланице, а у ноћ гашењем осветлења у целом граду.

2º Ко се нађе на улици има одмах ако му је кућа у близини ићи својој кући или склонити се у најближу кућу.

3º Ко се нађе на улици биће најстроже кажњен.

4º Пошто су за такав случај најподеснији приземни станови и подруми, то се одмах склонити у те просторије.

5º Кад победимо непријатеља, истим знаковима даћемо на знање грађанству да ће настати нормални покрет.

6º Ако буде ко год оштећен, има се јавити у року од 24 сата у редарство заповедништва!

Ова нам објава дошла као из ведра неба. Како смо сви весели, насмејана лица! Један чича није могао да чита, па ме пита шта је, а ја му рекох: „Хоће да нам Руси са аероплана кажу добро јутро!

Један опет чита објаву, па ће рећи: „Ах мајку му швапску." У тај мах пролази један аустријски официр коме је око фалчовано, па је то чуо и рекао; „А ја одгоре и оца му." Пут је продужио без да је стао. Тај човек само рече: „Ах, знам га ја, он је Србин."

Доктор Ђокина Зорка прича да је јуче грдна стока доведена на кланицу из Гроцке. Наједаред дошла је нека наредба и настаде међ њима паника. Стоку уместо да кољу почеше товарити у вагоне, а они одоше у канцеларију. И после су се паковали. Сељаци исти причају да се чуде како се у Београду не чује пуцњава, у Гроцки се јако чује.

Гђа Атанацковићка каже да су јуче пали Темишвар и Бела Црква, а гђа Буђевац ми рече да су испред Градишта. Иста прича да је једна наша госпођа ишла у гувернеман да би добила дозволу ићи у Смедерево и ево шта јој је рекао официр: „Госпођо, апсолутно је немогуће ићи, дођите кроз 8 дана, створићу вам све што хоћете." Лелина заова каже да су ноћас из аероплана на град бацали 50 бомби! Интересантно, јутрос је Деса (пошто је код нас спавала) кад је устала причала да је чула неких десет пута неку лупу и једаред јој се заљуљао кревет. И Ројка, а и мама је чула. И ево одмах штампане објаве.

Неки опет мисле да ће они да се склањају, па неће свет да види њихово повлачење.

Говори се да је гувернеман отишао за Крагујевац, а тамо је и Макензенов штаб!

Мица Карановић прича да су синоћ поред њене куће прошли заробљеници Талијани. Весели, смеју се и све у пролазу говоре: „Сервус Сербо, Италијано."

А Мађари нека војска, постарији људи, казали су јој да долазе из Ердеља, да Румуни страшно пуцају, а ми, вели, све назад!

Изненадили смо се данашњем огласу! Драгољуб у Одеси. Мита се оженио, Момчило послао 500 кр. које још нисмо ни добили. Боже, боже, шта све човек не доживи! Да ли ћемо само сачекати крај! У Пасажи казали ми кроз 10 дана.

Да ли ће они бити заиста ту? Или је то само изговор! Само што пре да дођете, издржати се не може. Добих ману срца, све срце држим. Сад ме је страх да ми нешто буде па да ми деца остану сама!

31. август 1916. године, среда, Београд

Већ први септембар. Нисмо мислили да ћемо овај дан дочекати још стално одвојени од наших. Момчило нам данас послао паре и то 335.60 круна, а не 500 као што нам јавише. И чудновато, не пише да шаље Момчило већ Драгољуб Бајаловић.

Гђа Мица била нам данас, каже да су Руси заробили 60 хиљада Бугара и 19 хиљада Немаца, да Ваљево, Краљево, Јагодина нема ниједног Аустријанца! У Младеновцу била је њихова коњица. Од некуд је евакуисана, па баш кад су своју тоалету правили од горе су осучили бомбама, те је њих много страдало као и коња. Сироти људи! Рат, ах проклети рат, како сви страдамо. Над Панчевом је летела ескадрила руска и начинила лом. Над Пожаревцом такође бацао је бомбе аероплан. У Младеновцу код неких сељака нађена су три митраљеза. И убили су наши неколико Аустријанаца, због тога су обешени њих двеста! Страшно. Зашто наши праве такве глупости? Један не може помоћи Србији, а чини само то да му страда фамилија. Сваки треба да седи и да гледа свој посао!

Вечерас је грдно много њиховог света, војника, официра, њихових жена. Одакле су не знамо. Ми нагађамо да нису побегли из Панчева!

Вечерас одох за воду, кад неко ухвати за кваку. Ја видох човека. Ваљада је био стражар, тек мене неста од стра.

1. септембар 1916. године, четвртак, Београд

Данас баш никаквих лажи! Дан је прошао на миру. Ми после онакве радости сад смо опет утучени. Једино то што кажу да је летео у 3 сата ујутру аероплан, но то све није ништа докле год га ја не видим.

Били смо после подне у Топчидер. Са нама смо повели Бебуша и гђу Пинтеровићку. Кад смо се враћали жица се прекинула, па смо сви са децом од Топчидера до Господареве механе пешке. Па после трамвајом кући, стигли смо пре девет сати. Јоци се у трамвају смучило те је и повраћао. Дан је био диван, те смо се зато користили,а данас нас Ројка све сликала. Деца су сва у бело била обучена.

2. септембар 1916. године, петак, Београд

Освануо је хладан, мутан дан. Ноћу је киша падала, па је баш хладно било. Јоци није добро, опет је чај ујутру повраћао, лежао је цео дан. Ватре нема. Давах му чишћење, ал› није могао задржати. Видећу како ће му ноћ проћи, па ћу звати докторку. Била гђа Мица. Каже како су код Оршаве Румуни заузели три вароши. Руси, Французи и Енглези, сви их бију. Интернирају многе, само их обележе фарбом зеленом по рукаву, то значи да се интернира.

Изненадисмо се кад чусмо да иду по кућама и купе парадајз. Чујемо да остављају свега по 5 на главу, а неки кажу свега остаће 10 флаша а све остало носе.

Тешко нама. Зар је право да нас оставе без ичега, зар да помремо од глади? Боље да нас поубијају. Говори се да ће тако све редом да нам однесу.

Напослетку ће се обистинити оно што се још одавно говорило, да нам неће ништа чинити, али да ће нам све до голе душе одузети. Бог нека им суди.

Не знаш ти мој Никола, ово су страшне борбе за живот, ово је мука, патња, треба то имати добре нерве па све издржати. Никад, никад нећу теби опростити што ме остави да се овде мучим.

Надежда рече како је још чула да је један Аустријанац казао: „Сад ће вам доћи Бугари и Турци, па како вам Бог да.“ Данас су дошле паре за Љубу од Ђуре Бајаловића. Данас је било три месеца како је служила Ангелина, а данас је изашла од мене.

Деца су добро. Где ли си ти сада? Дали мислиш о нама или смо ти већ пред очима избледеле слике? Не кажем да нас не волиш, то не, бар твоју децу, ал› тек далеко си, па не видиш ову нашу невољу. Нећу никад моћи заборавити шта сам све препатила!

3. септембар 1916. године, субота, Београд

Над Панчевом су летела 18 аероплана, лом су начинили. Кладово су опет наши заузели. Руси са Румунима су се састали и пробили Карпате и заузели три места. Заузели су и код Оршаве Адакале[122].

Једна жена која гледа у зрневље каже да до нашег сад 15ог имаћемо страховитих дана, а после ће бити срећа за нас! Тешко нама, шта ће то бити, шта ли нам спремају! Не разумем, како да нисмо већ полудили?

Сад кроз дан–два, стиже нека војска, станове реквирирају. Код Штериних што је један био прича како у Кочанима има триста комита! Како смеју забога ти људи да седе, што нису побегли са војском, него су изложени и могу да учине да упропасте фамилију? Налазим да је то велика глупост и лудост. У новинама данашњим пишу да Румуни чине зверства над бугарским фамилијама. Глупаци једни, па зар они на нас не мисле, зар ми нисмо њихово робље. То све можемо и ми испаштати.

4. септембар 1916. године, недеља, Београд

Данашњи дан нам је прошао. Ничег радосног нисмо чули.

[122] Некадшње острво на Дунаву. Потопљено приликом изградње хидроелектране Ђердап 1971. године.

5. септембар 1916. године, понедеоник, Београд

Данас сам хтела код Јуна комесара. Но како је било много света не дођох на ред, него га сачеках, те кад улажаше у кола, замолих га за млеко. Рекао ми да дођем сутра. Каже јорганџијка да јој је Клајн казао да је Битољ сад зацело у наше руке. У њиховим једним новинама пише да је и Велес наш, а Пинтеровићка чула од неког пензионера да је наше и Скопље! Како то брзо иде, само кад би била истина!

Софија Вагнер, и она је дешператна! Вели нема овоме краја до пролећа, ово је просто да човек побесни! Шта ће најзад од нас бити!

Биле Штерине! Причају за неку бабу која има у аустријској војсци брата мајора, као да је казао: „Но ако сад и Грци буду против нас, онда нећемо имати ни два сата времена да побегнемо из Србије."

Штерине ваздан причају да су ушли чак и у Бољевац. Наравно да је то измишљотина.

Гувернеман се сели у Крагујевац.

Ових дана је здраво захладило. Како ћемо зимус без дрва. Сутра ти шаљем слику преко Црвеног крста! Волела бих да видим твоје лице кад је добијеш.

6. септембар 1916. године, уторак, Београд

У Пестер Лојду пишу да је Велес наш. Читав пук Грка предао се Аустријанцима. Како се безбрижно њихови официри шетају по Београду.

Данас читах твој оглас у Београдским новинама. Одох до Викторовића, но он није изашао већ госпођа му. И она каже да ти ја отворено пишем да његовој браћи као и синовима ништа не дајем, јер они овде мени не могу давати. Данас ти послах преко Црвеног крста нашу слику као и Маријоли и Мити, а сутра ћу ти послати оглас. Да ти јавим за Викторовића. Данас узех 12 кила масти по 15 кр кило. Интересира ме за дракме. Викторовићка каже није још дошао тај новац што си мени послао. Колико ћу ја добити у крунама!

Сви кажу добро је. Румуни гледају да им пресеку пут преко Ердеља. Руси такође напредују. Ковачевићка Лепа каже да су наши на Овчем пољу! Не знам, не смем томе да верујем. Интернирају грдан свет. Мађари и Немци не примају више интерниране. С›тога овим богатим даће се на избор између неколико вароши, па сами да се хране и одевају.

Викторовићка прича како оног дана, оне ноћи, кад је објавила Румунија рат, преко Ћуприје, стално су превозили прасад све од пола и године дана. Каже Софија Вагнер да су се били уплашили кад је Румунија ступила и да су alle rochen psychishen[123], а сад како виде да она споро напредује опет доведоше жене! И заиста, много их има!

Мигод сигурно назебао, повраћао и кисео је. Ако тако хладно и ветар буде, сутра неће ићи. Од јутрос ради ми нека шнајдерка Милка из Ниша. Крпи веш дечији.

7. септембар 1916. године, среда, Београд

Данас је други дан како долази шнајдерка Милка. По ручку сам била код Стојимировића, он каже да је данас дошла код њега једна госпођа и тражи од њега но-

[123] Сви психички лоше.

ваца на зајам пошто он има. Он јој каже да он нема, а она му поднесе твој оглас. Он се изненадио и каже да смо сви погрешно тај оглас разумели, то си ти уложио новац, а он не. И Стојимировић ми казао да нема новаца да ми даје на зајам, него да ти мени лично пошаљеш. Ето ти пријатељи, могла бих ја по њима умрети од глади са мојом децом! Зато ти данас послах оглас преко гђе Олге и јављам ти да ми новац шаљеш само на моју адресу и то само у крунама. Питала сам у мењачницу, за драхму једну дају једну круну и марјаш! Ја да их овде мењам губим, а ти можеш више добити.

Тада сретох Агнесу. Она се много петљала због Владиног оружја! Нашао јој се много D[r] Rajan. Док сам са њом разговарала баш прође Rajan, те се упознах са њима. Агнеса му о мени говорила, казао је да у октобру месецу даваће се ципеле, па ће јој он јавити да ја са њом дођем и да ми се даду 5 пари ципела као и штофа за зимске капуте. Питао је колка ми је беба. Изгледало му је сумњиво сад имати бебу! Смејали смо се. Питао је Агнесу да ли она мене добро познаје! Она каже: „Како да не.“ Да за мене јемчи као за њу. За млеко кондензовано упутила ме Агнеса код Васе Антонића, пуковника у Скопљанску улицу. А ићи ћу и у абмуланту. Рајан каже да је Битољ у наше руке и да за 5–6 најдаље месеца, они, наши непријатељи биће сломњени. Спомињао је и Нице[124] планину, а и тог генерала бугарског што је заробљен.

Говори се за ове Грке што су ту, да их је Сарај пустио, да им је казао идите, тако да су они били оцепљени и морали су се предати Немцима. Има их на 30 хиљада. Повели су и своје фамилије. Шетају се слободно по Београду са свим оружијем. Чује се да ће их метнути на стану по приватним кућама и да ћемо их ми хранити. Немачка их неће, а ни Аустрија. Избегавају их, јер нису сигурни у њима. Не знају у каквом циљу их је пустио Сарај.

Здраво сам забринута. Агнеса ми прича како јој једна учитељица 1[or] разреда казала да праве нарочит списак за официрску децу. Хоће да их воде у Беч у интернат!

Да ли ће заиста бити такви варвари!? Они могу то да учине да би се само светили! Шта ћу да радим, зар да то дочекам, па ми живот онда не треба. Ја се од моје деце не могу одвојити. Зар оволика мука, оволика борба, своје здравље сам заложила само да сачувам своју децу, па да их они одведу! Не не, Бог то неће дозволити, он ће их омести, да главе изгубе!

Веруј ми да ми се сваковрсне мисли врзу по глави, да знам шта је најбоље па да учиним. Овако сам по неки дан као луда, толико мноме овлада неки страх, брига! Да ли ћеш једаред доћи, да те видим, да си ту, да имам заштите, да се ти бринеш и ти да створиш деци што треба? Нећу ја то доживети. И тај ме страх хвата, да нећу моћи ово до краја издржати! Тешко мени!

8. септембар 1916. године, четвртак, Београд

Девојци није добро, имала грозницу, те сам морала ја ићи доле у америчанску мисију и донети 10 кила брашна. Јутрос је много војске дошло, Мађара. Много им је музика свирала. Мама је са једним мађарским говорила и он каже да су дошли из Дебрецина и Пеште и да остају овде. У Бечу је страшно, 3 дана без масти, 3 дана без меса, једно јаје на једну особу за недељу дана, а једна осмина кафе на главу за месец дана!

[124] Нице је планина чији је највиши врх Кајмакчалан, поприште најважније битке на Солунском фронту 1916. године.

Тврди се да је престолонаследник у Битољу и да су Талијани 15 ов. м. заробили 71 официра.

Била сам код Јуце и Цаце. Оне кажу да им је једна професорка казала да ћемо кроз 3 дана читати нешто што ће нас здраво обрадовати, ал› то ће написано бити само у пола. Кад то прочитамо иста особа казаће нам другу половину, што неће штампати, јер неће да нам кажу све. То јој је казао један официр, њен пријатељ. Данас послах Николи слику Драганову као авијатичар и моју са децом групну! Како бих уживала да те видим из прикрајка кад слику добијеш.

9. септембар 1916. године, петак, Београд

Девојки, Олги и данас није добро. Опет је имала грозницу, те одмах реших да је отпустим, из бојазни да и деца не добију. На Карпатима је пао снег, зато је овде грозна хладноћа. Рано нам је зима почела. Надица ми кашље, назебла је услед ове промене нагле. Новог ничега нема, дани нам тако једноставно и монотоно пролазе!

10. септембар 1916. године, субота, Београд

Данас сам по налогу Др Буђевац ишла у Салу Мира[125] и добила 3 кутије млека. Да дођем опет кроз 8 дана. Одох до пијаце, шљива за пекмез нигде. Јутрос ишла сам у 4 сата за млеко на Теразије. Дошла сам кући у 7 и ¼. 3 сата и више чекала сам док је на мене дошао ред. Како ћемо провести целу зиму чекајући на хладноћу? Сви ћемо пропасти. То се апсолутно не може издржати, ми ћемо се смрзнути чекајући намирнице. Зар ће тако бити целе зиме да се мучимо, зар неће помоћ доћи? Боже помози нам, спаси нас те несреће!

Била сам код Софије Вагнер, дала ми нешто од хаљиница за децу и мени једну белу блузу.

Новога ништа. Идемо стрпљиво и чекамо са највећим нестрпљењем какву вест или новост.

Деца су добро хвала Богу.

11. септембар 1916. године, недеља, Београд

Данас пре година дана у ово доба, скоро дођосмо до Крушевца. Нисмо знали да се растајемо за дуго и да ћемо велике бриге претурити преко главе!

Пекмез од шљива кувам, узех јутрос 30 кила, да деци спремим за зиму!

Трпезић рекао да је дошла званична депеша да је Велес и Битољ у наше руке и да је васпостављена пруга Солун–Велес. Он саветује да Деса не иде још у Прокупље, да Руси и Французи веома добро напредују.

[125] Сала Мира је била зграда на Славији коју је 1888. године подигао Франсис Макензи. Објекат је 1910. године купила Српска социјалдемократска странка и претворила у Социјалистички народни дом.

Шотен казао, да он мисли да ће изаћи одавде жмурећки као и што су дошли жмурећки. Гђа Мица каже да је Грчка објавила 9. ов мес. у 11 сати и да је дала последњу ноту Немачкој.

А г. Шљивић каже да је Грчки краљ тражио своју војску натраг. Ако јој Немачка не врати, онда ће јој објавити рат.

Војник је Буђевки најлепше казао: „Румуни се повлаче из Ердеља, а ови ће се укопати сваки где се сад налази и такође чекати пролеће." То по свему изгледа да ће тако и бити. Тешко нама, шта ће бити од нас зимус.

12. септембар 1916.године, понедеоник, Београд

Јутрос кад устадосмо, осетисмо да се нешто у вароши комеша. Најзад кад изађох на улицу, видим где свет трчи, склања се, а тад тек приметих да свирају фабрике. Уплаших се за децу која су била у школи. Почеках још мало, мислећи ако продужи да отрчим за децу да их доведем кући. Најзад се све умири и на томе прође.

После подне одох до Агнесе са децом, рече ми да идем код гђе Христић, Ђушина улица и код Васе Антонића у Скопљанској улици, због те америкаске мисије.

Свратих у повратку код Нате Јаковљевић и рече ми како су данас над Београдом летела 7 аероплана.

Једна што је гледала у зрна рекла је мами да ћу имати још пуно деце и да ће бити веома сретна.

Сад написах две карте, једну преко Влајић, а другу преко Олге за тебе, то су дечије слике.

Од ситуације ништа не чусмо. Са каквом зебњом очекујемо вест. Чујемо то да су много Грци дошли са фамилијом, али да мора да се селе одавде. То је све за данас.

Лане у данашњи дан, у велико смо се паковали, ти си дошао после 9 сати из штаба. Сећаш ли се? Ја сам те на прозору очекивала! Како смо слушали поред прозора су стално коморе пролазиле, једна за другом, краја им никако не беше. Нисмо ни помислили да кроз годину дана ти ћеш бити далеко, далеко од мене!

Прекосутра ће бити година равно како смо се раставили. Лепе само слике ми излазе пред очи. То ми је храна, то ме одржава. Свако ме је стрпљење издало, докле ћемо бити одвојени?

13. септембар 1916. године, уторак, Београд

Освану и Анђин рођендан. Са каквим га нестрпењем Анђа очекиваше. Звали смо на ручак гђу Пинтеровићку, Десу, Анку са децом. Имали смо чорбу од патлиџана, рибанац са говеђином и дебрецином, пирећ од кромпира са печеним дебрецином и грожђа, а за ужину милихброта.

После ручка дошле су Лела са Мирком, Мишина Јелена, Јелица са Љупчетом. Било је ваздан деце. Анђа је добила од Ројке лутку, од Десе сервис од порцулана, од Леле луткицу, а од Љупчета каду са луткицом са кантицом.

Анђа је усхићена. Ројка је сву децу за успомену сликала. То ће бити прва слика у првом дану њене пете године. Драган је по обичају био бијен и клечао је што је Јоцу, који га је

задевао, ударио каменчетом и разбио, тј. раскрвавио главу. Тако ми увек преседне и увек се наједим.

Јутрос одох до мог стана да донесем шољице и чух од гђе Дане Мишине да је јуче у Обзору писало да су Румуни прешли Адакале и ушли у Текију, да ће на Зајечар, на Параћин, да би им пресекли пут због рудника. Над Софијом, вели Деса, у петак летела су 20 аероплана и бацали 100 бомбе, панику су направили. Јуче, вели се, над Смедеревом такође су из аероплана бацали бомбе и лом начинили!

Данас су се опет надали, ал ја га не видох, само чух један топовски пуцањ после подне око 4 сата. То исто је и Лела чула, долазећи к› нама!

Прекјуче увече цепелин је летео над Београдом. Буђевка прича да је дошао један аустријски официр и донео ствари, но их није сад распаковао, пошто рече: „Кроз месец дана долазе њихови!“ Њихове жене су опет дошле, ал› само до 1ог, после све морају ићи натраг. Аустријска пошта не иде више но до Скопља, а путују само до Ниша. Штелтар рече Буђевки да се бију испред Скопља на 20 км и да огласи не иду више, само до Бечa. Тешко нама ако и паре не можемо добити, одакле ћемо живети. То значи да нећемо ни новац добијати.

Учитељи њихови сви иду, а на њиховом месту долазе женске учитељице све Хрватице.

14. септембар 1916. године, среда, Београд

Прича Буђевац да су добили свећу, тако да чим се појаве аероплани, они сви одмах сиђу у подруме и тамо рад продуже! Јутрос сам од 4 ујутру стајала поред Саве за дрва. То треба видети, па онда разумети. Тешко ономе ко мора да чека. Тек око подне добих нумеру. Дођох после подне за дрва, ништа не оставих за сутра.

На Козари се већ даје на купоне. Цубоци. Умор ме савлађује, чује се да је једна сва дивизија код Добруџе страдала од Немаца.

15. септембар 1916. године, четвртак, Београд

Јутрос опет рано одох за дрва. Бејах пре пола пет на Сави. Са каквим погрдама ми та дрва добијемо. Они радници називају нас свакојаким именима, ал› мора се признатда наш свет неће да чека, па све уз нас иде! Једва око 10 сати дотерах по 24 круне метар двоја метра. У америчанској мисији 2 место 5 деце, т.ј. 5 лица, смањили су на 2 лица!

Они овде смањују, а ти пропадај и гини! После одох до гђе Христић. Гђица ми обећала да ме је метнула у њен списак за ципеле и дала ми помоћ од педесет круна да јој вратим по рату кад будем у могућности. Здраво се лепо опходила.

Немци страшне батине добили од Сараја. У Добруџи су Срби истукли Немце страховито, а на земљи такође их бију. У Ердељу напредују. Она, Христићева, мисли да ћемо до Божића бити на Балкану слободни. Узех данас 10 кила масти и 10 кила пасуља по 2 круне кило, а маст 15 круна кило. Од гђе Олге добих карту где пише да јој се Никола често јавља, да увек чита писма са сузним очима и да много брине за нас. Долазио је данас један Шваба, доктор за децу. Доћи ће сутра кад сам ја кући.

Деса чула да кога не интернирају до 3. октобра неће ни интернират и да неће бити више меса. Деца су добро, ал› су много немирна и страшно су непослушни. Од Викторовића нисам још добила.

16. септембар 1916. године, петак, Београд

Гђа Мица тврди да је Грчка ступила у акцију, наравно у корист нашу. Но ја у то још не верујем. Друго важније нема. Прала сам дечије. Деца су, хвала Богу, добро. Звала сам швапског лекара ако могу да добијем уверење да не иду у школу. Он кад је видео децу, казао је: „Die Kinder sind so gesund, so gescheit und intelligent, das ist schade das Sie nicht lernet.“[126]

17. септембар 1916. године, субота, Београд

Јутрос одох до Васе Антонића, замолих га због мисије. Ишао је са мном у реон и казао је да ми се да купон за одело, а кад добијем да дођем да ми он лично напише препоруку за гђу Stuar. Врло ме је љубазно примио, врло је предусетљив. Хвала му. Тада сам ишла у СалуМира за млеко, а после на Балковићкин парастос. Врло су лепо све спремили, што их је све то коштало у данашње доба! Лаза прича да је поп Божа интерниран због денунцирања, а обешен због дефлорисања двеју девојчица! По новинама страшно нас грде, да смо гадни и да један другог све ми денунцирамо!

После подне однесох оглас на штампање, кошта ме 7.50. Вратише ми уместо ситнине пола круне, један фртаљ ¼ од две круне у хартије велећи да мора сваки да прими. Одох до Милеве, каже да су Румуни узели на бугарској граници Свитош. Дошла је немачка комисија да прегледа Аустријанце. Јуче је био преглед, ко је здрав мора ићи у фронт. Какав бламаж! Лела Филиповић каже и ноћас је била узбуна! То исто као кад је Румунија објавила рат! Грка има много, здраво су се узмували, какву ли они сад улогу играју? Коме ли ће се царству приволети? Мисли се да ће преко Швајцарске у своју земљу, а шта их тамо чека? А за краља грчког кажу да је побегао у Цариград! Буђевка прича да се потврђује вест да је Битољ и Велес у наше руке! Војник вечерас Буђевки рече да су у грчкој официри казали: „Ми нећемо неутралност, хоћемо рат!“

Прича Деса да децу уче у школу да је на небу најјачи Бог а на земљи Фрања Јосиф! Конац и све памучно реквирирано је. Који трговац прода, казна 10 хиљада круна! Причају чак да детектив шета и кад неко изађе из дућана детектив прегледа торбу.

18. септембар 1916. године, недеља, Београд

И овај дан прође без икакве радости по нас! Како смо сви несретни кад не чујемо ништа. Грка још има, вићају се много са фамилијама. Изгеда да се види код њих нека ужурбаност, негде ће ићи, но се не зна где.

Вечерас се веселе, музика свира, била је и бакљада. Сигурно су опет заузели нешто што ми још не знамо!

[126] Деца су тако здрава, тако паметна и интелигентна, штета што не уче.

19. септембар 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос прва вест беше од Мохачанина да су Немци и Аустријанци заузели Hermannstadt[127]. Срамота од наших савезника. Шта мисле, забога? Зар да нам и ова зима прође под непријатељем! Кажу да је од 15. Грчка ступила у акцију.

Један поп језуит казао ми је да им врло хрђаво иде.

Не верујем у ништа, апсолутно у ништа. Тако морамо имати стрпљења, иначе ће нас ово довести до лудила! Јутрос ти послах две карте, једну на гђу Влајић, а једну на гђу Анђелковићку, а прекјуче ти послах и оглас. Богами, гледај па ми пошаљи новаца, јер шта ћу радити кроз месец дана. Пријатеља немам који би хтео сад да ми се нађе.

20. септембар 1916. године, уторак, Београд

Какво изненађење, кад се вратих са пијаце, не нађох маму код куће. Две депеше од Маријоле добисмо да је зет Јова интерниран и да полази за Београд. Мама оде у град и заиста нађе зет Јову. Дакле он је на захтев Турака интерниран. Пошто је трговао, а и јефтиније давао, то су морали склонити га и ето дођоше му главе. Зет Јова каже да је јавио Коки да не долази, да и њега не би ухватили, он је засад побегао у планину. Арнаути хоће и пристају да против нас ступе, ал› тако да Србе све интернирају. Зет Јова нам казао да Оли депеширамо да одма дође, нека уради са кућом како најбоље зна, па нек дође овде. Сирома како се променуо, очи му пуне суза, није то лако тако мучити те људе старе. Како пропадају под старост! У доњем граду су.

21. септембар 1916. године, среда, Београд

Данас зет Јови спремисмо добар телећи паприкаш. Дао мами 40 круна за ракију, вино и јело, те још за сутра имамо новаца, да му то спремимо.

На подне однесосмо му, као и једно ћебе. А после подне, мама и ја са својом децом отидосмо да га обиђемо. Казао ми кад Ола дође ако ми треба новаца, да узмем, да не оскудевам, јер он зна да ће Никола вратити.

У новинама пише да су прешли Дунав код Оршаве, ту чини ми се код Рушчука[128]. Иду на Параћин, Ћуприју. Драгутин Вагнер верује да ако само буде истина за Грчку наши су ту најдаље за 2 месеца! Боже каква радост! Он каже да су све повратили, Добрич[129], Силистрију, да су на Somme[130]страшно тучени.

Зет Јова каже ако буде и пуштен он се више никад неће у Митровицу вратити.

Данас је Царев дан, деца нису ишла у школу, параде није било никакве данас, само су се китили неком врцом, тј. аустријском и немачком тробојком.

[127] Немачки назив за град Сибињ у Румунији.
[128] Стари назив за град Русе у Бугарској, на граници са Румунијом.
[129] Добрич је средиште бугарског дела Добруџе.
[130] Битка на Соми на Западном фронту.

22. септембар 1916. године, четвртак, Београд

Јуче и данас наше ствари врло добро стоје. Интернирање је нагло јуче почело, из Паланке су многе, многе интернирали. Данас у подне рече нам зет Јова да ће да их воде. Ишли смо сви у град са децом те смо га испратили. Са нама је ишла и Анка. Сирома зет Јова отишао је возом до Беча, од Беча ће до Линца возом, и одатле пешке до Aschah[131]. Казао је јавиће се депешом. Сад Маријоли јавих да је отпутовао, како ће јој бити тешко. Код Викторовића сам била, она девојка на каси рече ми да није ништа дошло. Баш се бринемо! Што ми не шаљеш? Сутра морам ићи видети што није изашао мој оглас у новинама. Деца су добро. Надица је здраво слатка. Како се радује да је водимо!

23. септембар 1916. године, петак, Београд

Јутрос у повратку с› пијаце како се девојка враћала срете је стражар и пита је има ли новине Београдске и поче јој претурати по цегеру. Мало доцније, уђе опет стражар у авлију и пита да ли је ко купио данашње новине да их да. Наравно да смо ми сви казали немамо.

Ја не налазим да има ма шта у новинама, сем то да су потиснути код Оршаве. Треба читати између редова, ал' ја зато немам стрпљења а ни времена.

Буђевка прича да су Румуни прешли код Кладова и да је сад Дунав слободан. Да се Ниш евакуише. А девојка Буђевац каже да су наши узели 7 села код Битоља. Мој оглас није још изашао, сутра осам дана како га дадох! Ићи ћу сутра да видим! Чудо ми да ми се гђа Олга никако не јавља, шта ради Никола, бринем много, много! Данас сам здраво љута. Уврtела сам себи у главу да се иселим и да идем у мој стан, тамо ћу бити комотна и сама!

24. септембар 1916. године, субота, Београд

Данашњи ми је дан баксуз, све што сам хтела да свршим није ми испало за руком. Прво, не добих купон за одело за америчанску мисију. Вели председник нема наредбу за 4^{тт} упис. Одох до Васе Антонића, па рекох његовој сестри, рече ми да дођем ујутру па ћу видети шта ће ми рећи.

Одох за млеко у Салу Мира. Нема данас, већ да дођем у понедеоник. Одох до Даре Бороте и Максимовићке, све то сад спрема за зиму, сваки док се надао са задовољством је спремао, а сад мислимо, тек нек имамо, да не умремо од глади. После ручка одох до Десе, није била кући. Атанацковићка нам рече да ће заћи по кућама и узети где има више од 2 киле. Лепо нам иде, да ли то сме бити! Бајаги зато што ће се од сад давати маст на купоне!

Не знамо просто шта да радимо, да ли да спремамо или не. Гђица Буђевац ми рече да је Србија слободна на 240 километра од Солуна ка Скопљу тај правац 40 км, а у ширину 200 км. Дивно би то било. Тодоровића глумца жена рече ми да је чула да се бију код Књажевца. Мама данас добила 360,20 кр. од Мите сигурно. Данас осам дана како сам

[131] Логор Ашах.

дала оглас за Олгу, цензура га пребрисала, вели писар: „Или сте нешто написали, или најбоље би било пишите за другог немојте за Олгу.“ Деца су здрава!

25. септембар 1916. године, недеља, Београд

Пријатна вест, само ако се сме веровати, да су Руси пробили фронт и ушли у Бугарску код Варне и Рушчука. Наша девојка дође са Чукарице и каже да је тамо у шећерну фабрику дошла многа артиљерија, надају се аеропланима. Испод ћуприје пет мина су метнуте. Данас написах карту за гђу Vlaić, а и оглас такође. У Пестер Лојду пише да Немци траже мир и чуде се да Енглези не пристају. Французи им кажу ми смо родољубиви и чувамо своје, а Русија им одговорила „ја сам се тек откравила.“ Једно писмо престолонаследниково у Обзору, како је молио савезнике да се пожуре са офанзивом, јер ће му све изнети из земље. Данас послах депешу да питам Маријолу да ли ће долазити.

26. септембар 1916. године, понедеоник, Београд

Чусмо да су Ердељ изгубили Румуни. Каква страшна непријатна вест. Заиста Вла› никакав није војник, али како тако брзо да га изгубе? Да није то освета Руса? Она је хтела да Румунија иде на Бугарску, ал’ Ердељ беше масан залогај који је одавно запао Румунији за зубе. Узела га је ал› није га дуго имала. Полако и полако па се натраг враћају. Анка ми каже како је чула да Аустријанци спремају велику офанзиву преко Дунава на Румунију. Црни Румуни! Узех 18 кила масти дадох, 279 кр.

Дан је протекао на миру. Лепо и ведро време, па нам криво да нема ниједног аероплана.

27. септембар 1916. године, уторак, Београд

Јутрос однесох килу масти гђици Ани Христић, Бог зна како су ми благодарне, мајка каже: „Ви сте прва која је обећала да је и учинила.“ Дадоше ми још за једно кило и десет кила пасуља. Рекоше ми да ћу зацело добити један пар ципела. Ја јој рекох како и шта ми је рекао Др Рајан да добијем за своју децу. Она ми рече да ће учинити све што до ње стоји. Хвала ти на новцу. Данас добих од гђе Влајић преко Ungarisch commercial banke 386,70 kruna.У банци су ми закинули 3,70 кр. Свратих код Милеве Рајковићеве, дође баш комисија и пописа платно, паркет и.т.д. Каже Милева све то реквирирају и отварају радњу преко, пошто тамо ничег нема. Одох до Анке, тамо је био Вагнер. Прича Анка како је један Чех, иначе Србин, казао: „Ако се ваши, гђо, не врате за два месеца, онда мора бити глади, у Аустрији ничег нема, одавде све износе.“

Маријола нам послала депешу да за сад не мисли долазити сама. Драга Дамјановићка вели лете аероплани, али се не виде, пошто су такве боје сиве. Ноћу од 11 сати па до 2 трамваји не престају радити, све носе. А шта, Бог зна!

Анка прича како у Pester Lloyd хвале веома много нашег Србина, као првокласног војника. Деца су добро. Ђока наш мисли да су Румуни ушли у Ердељ да узму храну, тада ће на Бугарску и да има да се рат реши за месец дана.

28. септембар 1916. године, среда, Београд

Уопште се ћути, чак се не чује никаква лаж, никаква измишљотина! Да ли се спрема олуја?

Каже Буђевка да је Русија сад за офанзиву спремила 24 милиона мобилисане војске неупотребљене. Зар она тек сад мисли по офанзиву, а ми рачунали да будемо ослобођени? Тешко нама! Сва се језим шта ће са нама бити.

Била Мохачанинова, прича да су сви краљеви одликовани орденом од Verdena. Један аустријски мајор казао је: „Срби се повраћају, опет ће доћи на престо стари Петар!"

Немачка је, пише у новинама, своје три торпедњаче пустила на обалу америчку. Једну је америчку лађу потопила, као и шведску, норвешку, данску. Између редова треба читати, да она хоће свему овоме да начини крај! Светиљка је звала у помоћ, те је спасавала. Дали ће спрам овога остати равнодушна Америка?

Бугари се концентришу у Битољ, а наши га, веле заобилазе! Ко то све зна да ли је заиста тако?

Буђевка ме лепо научила: „Немачка тражи од Србије пругу до Цариграда, Аустрија, све до Новог Пазара, Бугарска Маћедонију, Румунија Ердељ, а Грчка Битољ и околину. А Немачкој шта остаје, гроб."

Сви веле да ће бити глад. Ох Боже, спасавај нас, не дозволи да страдамо!

29. септембар 1916. године, четвртак, Београд

У Пестер Лојду пише да се наши бију на планини Бабуни. Као што рекох раније, веома хвале српског војника. Гђа Мица прича ваздан да је наша војска свечано ушла у Битољ, а у Обзору јучерашњем пише да су битољску станицу заузели Срби! Вели, по себи се разуме да је са падом Битоља пао и Призрен као и Пећ. Каже како је један аустријски мајор казао да је измишљотина да је Брашов одузет. Оно је у рукама њихових непријатеља! Дакле то би значило да сви наши савезници напредују. Да ли ћеш нам опет синути, радосно наше лепо сунце? Кад ћемо бити слободни, кад ћемо веселити се и певати? Бог једини зна да ли се радујемо на добро или на зло? Он зна целу истину, и да ли ћемо ускоро видети наше драге и миле! Бркићка била данас, вели све њихове мртве од 1914 год. преносе ноћу преко! Што ће им пак то опет?

Деца су добро, све очекивају од тебе новаца, да им купим по једну лепу играчку!

Данас сам прала, а сутра ујутру идем рано у 5 за дрва на станицу, 28 кр. метар. Видећу сутра дали ћу узети брашна да бих се мало осигурала.

30. септембар 1916. године, петак, Београд

Рано јутрос одох за дрва, још у пет сати. Боже, како се мучимо. Излажемо се сваким погрдним речима Босанаца и Мађара. Маршираjу нас, исмејавају, чак је јутрос и био са бичем. Грозно. Да ли ће ове тортуре још трајати, да ли ћемо се скоро ослободити ових мука? Ох, како се патимо. Зашто овде остадох, зашто? И само питам себе зашто сам овде остала? Бејах до 11 сати, па бајаги ме уписаше да дођем и после подне. Како прођох јутрос

тако прођох исто и после подне. Одох до Максимовићке Вуке, она прича да се остатак Макензеновог штаба повукао од Скопља пре неки дан на Румунски фронт. Да један њен рођак, који је активан официр и који је у Кристијанији писао је карту, где каже како је здрав, како му посао врло добро иде и како ћеду се скоро видети. Та је карта стигла овде у Београд! Даље, дошао је управо један наш војник рањен сад код Битоља, па је заробљен и одведен у Ниш, који је пун наших рањеника. На једвите јаде пребацише га за Пожаревац. Он прича да активу држе Енглези и Французи, а ми, тако тај рањеник вели, ступамо својевољно у борбу, боримо се из очајања! Француске новине пишу да се врши страшно терорство над Србима, па зато се и боримо, пошто стрепимо, да ли ћемо наше и затећи, па се бијемо на живот ил› на смрт!

Друга два господина причаше поред њеног прозора како већ постоји Србија, како смо сад на коњу и да је наш престолонаследник Краљ! Госп. Триша довео ме је у неприлику. Хтео ме је протурити под именом Ђорђевић! Но хвала Богу, добро се сврши.

1. октобар 1916. године, субота, Богородичин покров, Београд

Јутрос опет одох за дрва. Обећаше ми сигурно за после подне да ћу добити. Пођох кући, сретох Мицу Карановић, прича ми да су јој из горњег стана однели фуруне, чункове, а казали су сад ће и браве. Дешператна је. На Чубури носе ћебад, а после ће заћи по кућама и на главу ће оставити душек, јорган и јастук. Оно друго ће да вишак носе!

Вршиће се и контрибуција. Ђукановић је платио већ 100 хиљада круна. Плаћаће се и на покретно и непокретно имање. Ко нема да плати, продаће му ствари!

Не знам просто како ћемо. Да ли ћемо ово моћи издржати. Сви кажу добро, добро је за нас, а све канда стојимо на једном месту! После подне не добих дрва. Још у име Бога сутра ујутру па квит, не можеш просто ни доћи до дрва!

2. октомбар 1916. године, недеља, Београд

Одустала сам за дрва. Нисам добила, страшно је то морати ићи и стајати по цео дан, а не добити оно што желиш. Пустише и волове међ нас, са каквим се задовољством смеју. Грдно Немаца ту где су дрва. Гледамо их како се скидају до појаса, умивају се. Један рече да иду на Солун, Somme, у Албанију сад иду.

Новог ничега, баш монотоно, монотоно да се излуди.

3. октомбар 1916. године, понедеоник, Београд

Мама лежи, јуче није јој добро. Девојка оде синоћ на Чукарицу за дрва, дадох јој за један метар дрва 30 круна, и још је ево нема. Баш бринем да није новац изгубила!

Од Чика Пере чусмо да су сви наши позвати, да су добили службу у Грчку, пошто су Грцима све одузели.

Надежда рече како је чула да ће сад Немци ићи на румунски фронт, да би отели Румунима житнице. У то потпуно верујем, јер Немац је спреман у сваком погледу.

Генерал По[132], даван је Румунима, а ови га, ако је истина, нећеду. Сад ће ићи на Солунски фронт. То је чувени војсковођа који нема једну руку. Била је докторка Гођевац због маме. Она каже како су Симају узели Немци. То није могуће јер онда је и Букурешт свршио своје, а да је то истина зар не би било весеља, музике? А од тога нема ништа! Каја каже да је Макензен опкољен, зато тражи помоћ од 1 милијона!

Госпођа што долази код Буђевке каже како је чула да су Руси узели Баталцу! Једна Туркиња никако не може да се врати у Цариград, не даду јој. А један Аустријанац казао је: „Зар мислите да ћете остати читави кад се будемо повлачили?“ Тешко нама, избегавам само да о томе мислим!

Интернирају стално и то све младиће око 17 година. А што одводе кад им је тако добро?

Мајстор Драгиша увео нам електрику. Он прича да је једна госпођа чекала за ½ киле кромпира 16 сати, и да им је на десетине милиона кромпир који је стајао у магацин иструлио! Брат је рано, па није здрав и није био сув, па је морао пропасти. Све ће то они накнадити. Узеће од нас, а ми ћемо умирати од глади!

4. октомбар 1916. године, уторак, Београд

Данас рано у пет сати бејах на Теразије за млеко, дошла сам кући у 8¼ и кад се млеко скувало покварило се. То је одиста малер, запети толико, и да ми труд буде узалуд. Дођох кући, спремих се одмах и одох са Драганом и Мигодом у Салу Мира у американску мисију, добили су сваки по леп пар ципела нових и сваки по два пара нових црних чарапа. Добила сам и 3 кутије, следовање млека. Киша је падала, као и снег ситно, прави монотони јесењи дан.

Шљивић рече јутрос мени да је заузето Скопље на јуриш у суботу у зору. Заузели га Срби и Французи. Наравно да у ту причу не верујем, колико пута смо се у лудо радовали!

После подне ишла сам за лебац пред Паризом, од 5 сати до пола 7 чекала само, било је много света, једва добих пола векне, а киша нас је непрестано тукла. Тешко нама шта ће бити од нас зимус кад нас буде завејавао снег! Пропашћемо на хладноћу. Све се надамо и очекујемо нешто добро, ал› тога нема. Буди нам ти у помоћ, о Боже мој!

5. октомбар 1916. године, среда, Београд

Жалостан дан по нас. Чусмо да је генерал Штурм погинуо, као и 200 виших официра код Битоља! Бог једини нека нам помогне, нека то буде само лаж! Како много трпимо слушајући те вести! Проричу глад с› пролећа, не само код нас, већ свуда!

Шта ћемо да радимо, докле ћемо се овако мучити, зар још нема краја овоме рату? Па ово је страшно.

Сутра, ако Бог да, треба да узмем кромпира, вели се да ће одавде носити за Немачку. Квари се, неће бити брашна, узећу кромпир, па шта ће бити онда!

Каже Анка да је факт Скопље пало у суботу у зору, казао Ђуриној Љуби војник који је преноћио и да је био на том фронту.

[132] Пол По (1848–1932), француски генерал.

Звали смо сутра др. Јовановића због маме, само нека јој помогне. Ох Боже, нека јој буде лакше. Осећаја више немам, ово се неда издржати и докле ћемо још овако, докле?

Деца су добро. Један цео дан иду у школу, а сутра дан цео не.

6. октомбар 1916. године, четвртак, Београд

Данас је био др Јовановић. Он нам рече да је за маму операција доцкан, али да ће он покушати са радијумом, ако му један аустријски доктор донесе из Беча. Мама је постала малодушна, све крије од нас, ал' брине је то што све мисли неће дочекати да их види! Страшно је за нас, шта ћемо нас две без ње? Бог милостиви нек јој да здравља, нека јој да ту срећу да их дочека све здраве и веселе.

Дакле, Румуне дотераше до границе. Видећемо који ће генерал однети победу, дали француски или немачки, пошто су обојица јунаци познати. Француски генерал Berthellot[133] дошао је као старешина Румунима. Да ли ћемо се само ми ослободити да видимо наше? Буђевка каже бију се код Велеса, а ова са сокака каже код Криве реке испред Скопља!

7. октомбар 1916. године, петак, Београд

Дадох оглас за Влајићку, јавих да њима јави да је мама слаба. Сутра ћу дати депешу Маријоли, добро би било кад би дошла да нисмо саме. Баш ће ме брига довести до лудила!

За Штурма се тврди да је погинуо, да је много артиљеријских официра погинуло, да је 200 виших официра погинуло.

Страшно је живети!

Од Максимовићке чух да је један Немац рекао да ће већином официрске породице бити одведене! Само зато да их не би они нашли кад се врате! Лепо просто видим нашу пропаст! А гђа Добрачина каже како ће нам из кућа износити све намирнице! Боље је да нас све поубијају. Какав ми је ово бедан живот, не зна се докле ће овако трајати, па једаред треба бити начисто! Са болом гледам моју децу шта ће најзад бити од њих, оволика борба да их сачувам, па сад да их теби не могу предати, просто ме уби.

Ната Дамјановић рече како је чула да се бију пред Скопљем и да је и краљ Петар ушао рањен у Битољ. А говори се да су неки официри лумповали и онако весели причали својим дамама да се пред Скопљем огорчено бију. По новинама изгледа да би Ентента била задовољна да проведе зиму у Скопљу! А шта ће зимус од нас бити?

То се не пита!

8. октомбар 1916. године, субота, Београд

Чули смо да су Срби добили четири лађе: једну од Руса, једну од Француза, једну од Талијана, а једну од Енглеза.

[133] Анри Бертело (1861–1931), француски генерал.

Гђа Буђевац ми прича вечерас како су онеспособили Грке, те је Сарај грунуо са својом офанзивом, Бог милостиви нека им помогне! Прича још како Немци хоће да раздвоје Румуне од Руса, а то ће се видети за 15–20 дана. Ако успу, потући ће Румуне и онда је свршено, па сигурно је и ова офанзива Сарајева у вези с› тим!

Говори се да ће брашна бити још по реонима свега 7 дана. Тада ће давати пројино и уопште неће га више бити. Тешко нама, да ли они мисле да нас умору глађу, ако заиста не дођете, нећете нас живе затећи, јер нећемо моћи ово издржати! Ројка је била код Јуна, дао јој цедуљу за млеко и за брашно бело. Јутрос нам опет били двојица њихових, испитивали ко су ми Предраг, Миодраг и сви остали. Колико нас има и.т.д. Кажу да је то контрола, а мене буни то што у целој авлији нису улазили, већ само код нас, па ми је баш некако чудно око срца било. Да није због тога што смо официрске породице? Баш се бринем, бојим се страховито. Џаба ми оваког живота, свих трзавица што их издржавам. Колико пута смо се прекинуле.Увек и увек биће ми жао што остах, што ме не поведе, деца би ми користила језик, била бих с' тобом, а најглавније, не бих ове страхоте морала издржавати. Страшно је за нас!

Кад ће нам доћи час спасења? Иде ли скоро тај жељни тренутак. Мами није добро, лежи. Колико бриге имамо и колико стрепње. Деца су добро хвала Богу.

9. октомбар 1916. године, недеља, Београд

Данас баш ничега не чусмо, сем то да је у Паризу разговарао Јова Жујовић[134] са краљицом Наталијом и да јој је казао да је запалио највећу свећу у цркву за спас Србије. На то му је она одговорила: „Ја сам то одавно учинила".

10. октомбар 1916. године, понедеоник, Београд

Девојчица нам сеђаше један дан, па оде и више се не врати. По томе се види да нема још сиротиње.

Мила нам прича да је Битољ још пре 3 недеље наш, јер гђа Жујовићка писала је једној госпођи овде да су отишле из Солуна у ону варош одакле је пре годину дана са Мићом бегала! Штурм је рањен улазећи у Битољ. Један бугарски комита мислећи да је то наш краљ, бацио је бомбу, те је само Штурм рањен и тако је осујећен атентат. Пинтеровићка прича вечерас да је зацело Прилеп наш, да се огорчене борбе воде испред Скопља. Офанзива је почела. Бог нека нам помогне и нека нас спасе, да једном дође крај овом тешком животу! Деца су добро, мама устала ал› види се да јој није добро. Око десно стално игра.

11. октомбар 1916. године, уторак, Београд

Чули смо да је Макензен био опкољен, па сретно се извукао и почаст тога спасења држан је по менажама банкет. Шта нам вреди што смо савезници са великом и моћном

[134] Јован Жујовић (1856–1936), председник Српске краљевске академије, Српског геолошког друштва и професор на Београдском универзитету.

Русијом, Француском, Енглеском, Италијом, кад оне нису у договору па само једна од њих да буде господар и да заповеда! Свака ратује готово за себе и гледа свој рачун и интерес. Док међутим Немачка држи Аустрију, Турску, Бугарску, Мађарску у своје руке. Само су у њеним рукама дизгине и она њима господари где нађе за потребно. Тако ево и сад. Иде на Румунски фронт да прегази Румунију, да се снабде са храном и њеним житарицама, па може ратовати и даље. Заиста срамота. Сигурно је да их једна Немачка све бије. Не кажем да ће нас победити, ал› оволико се држати и то славно против њих толиких, заиста је похвално!

Једини Бог Милостиви ако нас сад спасе, иначе од нас нема ништа кад буду и Румунију прегазили!

Шта ћемо радити, како ћемо бити слаби, ко ће нам све остати. Све, све ће нам погинути. Зар Бугарска да буде већа и моћнија од нас? Какво понижење, зар тај народ да буде силнији од нас? Страшно.

Чули смо да до 27. ов. м. морају све њихове жене ићи. Паланка, Младеновац, то је све пуно војске Немаца, који иду на Румунски фронт.

Ову контрибуцију узимају што праве дупли колосек па им треба грдан новац. Причају да је изванредно направљен мост код Раље, како су заобишли тунел.

12. октомбар 1916. године, среда, Београд

Дакле и Костанцу од Румуна узели! 7 хиљада Румуна заробили! Шта седе ови наши савезници скрштених руку? Утврдили се код Мармарош Сигета. Румуни пропадају, наши гину. Лудо гину, а непријатељи напредују и побеђују.

Нема нама спаса, нама је овде крај, ту нам је наизбежна смрт, која је наумољива, тако да се никада вероватно нећемо видети са нашима. Како нам је тешко! Хтела бих да ме, драги мој Никола, разумеш само кад ти кажем да патим, и да ме душа боле. Колико ми је срце тужно, што свему овоме краја не видимо. Зар су ово године живота? Ово је мучење, ово је патња. Па још да се сврши, па би све те јаде и боле врло брзо заборавили. Него не, то ће тако дуго и дуго трајати, да готово верујем у пророчанство, да ћемо робовати 7 година. Буђевка нам прича како су наше комите дигли вијадукт код Раље тако да је све пало и воз. Не знам како и од куда сад комите. Па да су мрави па би их они нашли.

А што је најстрашније, да ми се од страха коса диже у вис, кожа ми се јави да кад је Румунија ступила у акцију била је изашла наредба, да нас метну све испред топова и да им будемо жива ограда! То би заиста било терорство. Страшно је то, болесна сам од саме помисли. Где би моју децу? Златна моја деца, која се самном намучише!

13. октомбар 1916. године, четвртак, Београд

Зима нам на прагу. Хладан ветар дува, а наши још не дођоше. Зар и другу зиму без њих да дочекамо!? Сваког дана очекујемо да чујемо радосне вести, па никад нећемо ту радост дочекати. Буђевка нам рече како је српска војска са коњицом француском опколила Макензена. Сад је све појурило на тај фронт њему у помоћ. Ако је то истина сад треба да груну од Солуна, као и од Мармарош Сигета, па да им пресеку пут.

Још има који верују у ослобођење ове зиме. Ја сам нешто изгубила наду. Њихове жене до 1ог треба да иду. Говоре да је јуче и данас летео аероплан. Данас погодих баба Марију по 10 круна месечно!

Каја каже како је жена једна видела избеглице из Скопља.

14. октомбар 1916. године, петак, Београд

И време утиче на човека! Данас је веома гадан кишовит дан. Тако нам је и душа суморна! Много новог нема, сем то да је код Буђевке био један Турчин из Кос. Митровице и каже јој да тамо војске нема и да и жене интернирају. Боже, како су ови људи грозни. Шта смо ми криви, што нас муче? Зар није доста ова мука, што смо од наших одвојени и што се овако патимо? Много бринемо шта је са Маријолом. Чудо нам да нам неодговара на нашу депешу. Ту је умешан ђаво, ту нису чиста посла. Само да дође да заједно будемо и сносимо сву несрећу.

Гђа Мица прича да је чула да се Талијани састали са Србима, да је у Албанији страшна борба. Мица каже да је за Цариград апсолутно немогуће ићи, јер је он опкољен.

Овде човека већ и разум напушта. Све се надамо, све дајемо рока, за два месеца биће велике промене, све себе лажемо, те нам тако ови дуги дани трају.

Велику бригу имамо, а и последице ћемо искусити.

15. октомбар 1916. године, субота, Београд

Дође Буђевка и рече нам да је дошло 40 вагона рањеника Немаца и да су тешки рањеници, пошто одавде даље не могу ићи. Даље, да се бију испред Скопља! Докле ће све испред Скопља, па бар да је и то истина, него је све то измишљотина! Ројка чула да је Румунија капитулирала! Па најзад нека и то буде, бар ћемо имати брашна, гаса, соли. Кад наши не могу доћи, савезници нас упропастише, нек та силна Немачка победи све па нека се решава. Ово су тортуре, сваке осећаје за отаџбину изгубих. Сад ми је отаџбина деца, њих да сачувам од глади, да ти их предам живе. Па макар и под Циганином били. Главно је мени данас ти и моја деца, то ми је све.

Данас узех канту масти 18 кила, по 15 круна кило.

Чудно нам да се Маријола не јавља, шта је са њом? Ех да је она са нама, били бисмо мирни у погледу новца, овако већ се мора о томе мислити.

16. октомбар 1916. године, недеља, Београд

Чух у новинама пише да су Французи пробили немачки фронт и да су заробили 5 хиљада Немаца. Хвала Богу кад и они једаред добише, те непријатељи признају!

Била са децом код Максимовићке Вуке, каже како је чула да на место Николе Пашића доиста дошао је Миленко Веснић. Смењен је с' тога што не пристаје на предлоге. Могуће је да ће се доћи брзо до мира, јер како изгледа Веснић пристаће од Врања па ћемо добити један део Албаније и једно парче изласка на Јадранско море. А што се тиче Босне, Далма-

ције, Херцеговине, Бачке треба се одрећи! Ја волем да се свршава, ал› кад се питамо шта смо добили? Колико је жртава пало? Свака стопа земље је натопљена крвљу.

Говори се да ће ићи сад од 1ог комисија по кућама, да се говори коме муж шаље неће добити помоћ.

А Американци све чекају ко дође са купоном на трамвају, одузму му купон изговарајући ко има пара за трамвај има и брашно. Шта мисле са нама просто не знам!

17. октомбар 1916. године, понедеоник, Београд

Веле да нам дивно иде. Наши напредују и бију се испред Скопља. Боже, боже ми се још надамо, а овоме рату како ми се чини краја нема! За Битољ тврде да је наш, па већ је и крајње време. Јуче над дворем веле Штерине да је летео аероплан.

Чудо ми да се не јављате! Како се бринемо.

18. октомбар 1916. године, уторак, Београд

Дакле, од првог опет нам смањише брашно по 200 гр на особу дневно и то ћемо до нове жетве добити само пројино! Лепо нам иде, деца ће ми покварити стомак, тако да неће целог века ваљати! Шта мислите и докле ви тамо доле? Зар хоћете да ми помремо. Зар не знате што је Јун казао, ми ћемо да вас исхранимо, а не мислимо да вас нахранимо! Он је казао некој Николићки да се чува где се креће, јер на све мотре, грдно их је у граду обешено, нарочито попова је страдало! То ми причаше Штерине, оне чак чуле да су код Ристовца наши. Причају да Бугари неће да више ратују пошто им је и краљ побегао. Лепе ствари ваздан се причају, добро би било да је половина истина. За Пашића веле да је смењен! То није ништа, треба њега истог казнити тежом казном! Цинцарка ми рече да је од вечерас од 9 сати одређено примирје. Ах, само да престану једаред. Мама је баш слаба, баш очајавамо. Јавићу Маријоли.

19. октомбар 1916. године, среда, Београд

Са свију страна чује се добро је, добро је. Докле ћемо само овако. Све је добро, а увек стојимо на истом месту! Изгледа како се чује да је био још један судар возова код Раље. Веома добро крију. Прошли пут кажу да је подметнута мина под вијадуктом и цео воз санитетски отишао у ваздух, да ли је било и наших рањеника? Била Рашићева. Прича како она у њихове такве победе не верује, да се доносе грдни рањеници, само до Топчидера, да се овде не би народ узбуњивао! Данас сам тресла моју собу. Добисмо од Оле данас депешу, пита за маму, платила је већ и одговор. Пита и за Момчила да ли се скоро јавио. Баш се бринем, што сад сви ћутите, што се забога не јавите. Да знате како нам је тешко и колико страхујемо због вас.

20. октомбар 1916. године, четвртак, Београд

Ах Боже мој, данас је тачно година како су Немци у Ћуприју ушли! Ви, па и ми, нисмо веровали да ћемо бити годину под њима! Да ће проћи тако дуго да се не видимо! Како све пролази споро, како нам је све тужно, жалосно!

Прича гђа Мица како су ноћас узели Велес, како јој је казала Деса, да јој је казао један официр, да се из Скопља евакуишу и да је Ниш и Алексинац пун избеглица из Скопља! Данас смо шпархет пренели горе у предсобљу.

Данас сече ладан ветар. Он ће нам донети снега.

Причају да је нека була пуцала на Краља Петра!

Чули смо да је Црна Гора ослобођена, да у њој нема ниједног војника! Благо њима, бар су сад спашени, ако је истина ослобођена.

Код Демостенове жене два официра рекоше како су добили наређење од њиховог, не сме нико ружно говорити против краља Петра, и да се са грађанством лепо поступа.

21. октомбар 1916. године, петак, Београд

Била сам јутрос код Милеве, тражих јој 500 динара, она ми рече да сад не може толико да ми да, већ да дођем у понедеоник у њен дућан и даће ми 200, па доцније ако ми може, даће још. Причају да је Алексинац, као и Ниш, пун избеглица из Скопља. Да се бију испред Скопља које се евакуише. Дошла је једна жена из Ниша која прича да у Нишу долазе избеглице, а време је гадно, киша стално пада, плачу и пиште деца.

Французи узели опет од Немаца повратили јутрос утврђење Во. Немци кад су морали да га оставе потпалили га.

Свуда напредују наши савезници. Бију се и код Оршаве, а чујемо да су Руси ушли поново у Кладово. Румуни опет улазе у Ердељ, дошла им Руска помоћ. Чули смо да су погинули Хорстиг и Исаковић, сироте Јеле муж! Ах, Боже мој, молим те сачувај нам наше миле и драге, да их опет скоро видимо. Данас одговорих Маријоли на њену депешу. Рекох јој да је „мама озбиљно болесна, Момчило се није јавио три месеца, новаца немамо, ми очајавамо, дођи да нисмо саме." Баш би било добро да дође, колико би биле осигураније. Дарин зет, Лаза, рече ми како ће да издају сад док има пшеничног, а после ће трајно брашно, онда кромпир, онда лишће од купуса, па онда млевен дивљи кестен и жир." Баш се бринем како ћемо живети!

Умрећемо од глади. Како ћу децу сачувати?

Деца су добро, хвала Богу, само мами није добро, незнам шта ће од нас бити да се њој што деси. Млађе никако немамо, а Јун даје свега по 2 литра на кућу.

22. октомбар 1916. године, субота, Београд

Јуче после подне чули су се топови, данас се дознало да су ти топови пуцали на аероплан. Буђевка ми прича данас како ће за три недеље рат бити свршен, јер дотле ће Немци ући у Букурешт и тада је све свршено.

Стално говоре да напредују, а нама сад то већ не звучи ни мало необично, и до сада све смо од тих лажи живели, па ћемо и од сада!

Писала ми гђа Клајић, и ја одма картом одговорих. Боже, како ћете се отпадити од својих кућа, како ћете навићи на са свим други живот, на нас ћете се сећати тек као на избледеле слике. Како ми је све то тешко кад о томе мислим, вређа ме, боле ме, па се увек покајем што сам се и удала. Сад су девојке сретне, безбрижне!

23. октомбар 1916. године, недеља, Београд

Дакле у новинама Ријеч признају да су на Француском фронту напустили утврђење Во. Ројка чула од Каје да је заробљен неки наш официр Јанковић и овде спроведен. Да је он причао да је заробљен код Скопља и да је до сада сигурно и Скопље у наше руке. Милостиви Боже, кад ће доћи истина да једаред то Скопље буде наше, те ће тада ваљда наши брже доћи. Не знам да ли ће скоро бити, ал› мени је ово читав век. Изгледа ми да никад се неће свршити, или да ја то доживети нећу. Борим се само да створим све што се сад може створити својој деци, и то све са зебњом, са неким страхом да ми се не одузме. Па зар је то живот, ти живци и нерви не могу више то издржати.

Просто сам болна, брижна од ове неизвесности, од овог силног одлагања, тад и тад ће наши доћи. Сад опет проричу да ће доћи за Св. Николу! Славо наша помози да нам се наши сви сретно и добро врате, заштити их од сваког зла и опасности! Пољску је прогласио Фрања краљевином.

Деца су добро, сем маме што је слаба. Говори се да ће се онима одузети помоћ из Bezirkskommando који добијају помоћ од својих из Швајцарске! Богами то ће нам отпасти 80 круне месечно, то ћемо осетити.

Данас смо говорили са Мином и Анком како је овај рат нама грдне штете направио јер ћете се сви ви одпадити од својих кућа! Зло је то велико за нас.

24. октомбар 1916. године, понедеоник, Београд

Јутрос одох до Милеве. Позајмила ми 200 круна. Одох до Анке и до Десе. Ту чух да су Румуни повратили Предеал, а доктор Кујачић каже како му је један аустријски официр казао да је Трст пао. После како су Французи повратили све што су им Немци за 10 месеци узели. Да је код Воа погинуло само 240 официра. На нашем фронту бију се код Трнова, то лежи паралелно са Битољем. Један официр што је био код Буђевке каже како ће се рат свршити у мају у јуну, и да Београд мора бити мађарски. Да је, вели, Румун српски војник у Европи би друкчије свирао концерат! Слава српском војнику!

Само што нам је то слаба утеха, кад нам сви наши изгину! Тешко нама, тешко нама!

Шљивић опет каже да се ради на мир! И да је немачки цар већ послао министра да преговара да нам се да цела Албанија, као и Босна и Херцеговина.

Нека их, нека свршавају само да нам наши дођу.

Била ми гђа Христић, донела ми брашно за млеко. Добили смо депешу од Оле. Шаље 300 круна и јавља да је Наташа слаба.

25. октомбар 1916. године, уторак, Београд

Докле ће бити све добро, а увек на истом месту? Надамо се, а никад та нада да нам се испуни! Бринемо за наше, и они за нас брину, да ли ћемо се још и видети. Како су страшни ови дани, како их тешко проводимо. Да само могу из далека да вас видим. Сав овај терет, страх и брига, све би то нестало! Веле бију се на Овчем пољу! Био доктор Ђорђевић. Данас смо погодили жену да нас служи за 10 кр. месечно.

26. октомбар 1916. године, среда, Београд

Јутрос нам донесе поштар признаницу од Маријоле. Ја одох до поште и узех круна 300 и уједно послах Маријоли депешу где је питам шта је Наташи.

Прича ми вечерас Буђевка да јој је Шотен казао да се преговара између Русије и Немачке за мир. Радујем се, али ме чуди како то само Русија. А шта је са Енглеском, Француском, Италијом? Каже како се већ 6 дана преговара! Боже мили, кад би Божић са нашима дочекали, радости велике. Само да се сврши мирним путем, да више наши не гину. Ово је страшан наш живот, борба једна и то огромна борба. Данас узех џак брашна од 64 кг са мекикама.

Много има Турака. Не прави Турци, већ ови из Македоније. Њих се бојим, само да они оду одавде. Јуче су њих тројица напали једну жену, она је бранећи се сву тројицу ранила ножем. Бог милостиви нека нас чува сваког зла, тек не могу да их се не бојим.

27. октомбар 1916. године, четвртак, Београд

Данас ми је било пријатно изненађење. Послао ми Никола новац 403 круне. На толико сам потписала, а издали ми 398.50. Страшно закидају. Зорка Ђокина каже да страшно наши напредују. Код Предеала ушле су јаке руске чете у Румунију. Преговори се неки воде за мир, а да ли ће дотле доћи, не зна се.

28. октомбар 1916. године, петак, Београд

Шта ће бити напослетку од нас? Све се надам, а опет ми се све чини да ће се рат на миран начин свршити, неки кажу тек на пролеће! Ако тада буде значи да ће се испунити пророчанство из Кремаља: На пролеће 1917. год, 17. марта.

Буђевка нам донесе вест да се бомбардује Приштина. Онда није Скопље пало! Много има избеглица из Бугарске, као и була, веле да је пун Империјал. Данас грдно интернирају наше сељаке, а око њих све војници са пушкама. Терају наше као зликовце неке! Чудо ми да нам Маријола не одговара на депешу, мора да Нати није добро. Мама лежи. Ројка ишла код Јовановића доктора, он сам тражи без вршења операције, што би лежала два и по месеца код њега, 600 круне. А вршио би операцију са једним аустријским лекаром! Сад видећемо шта ће рећи тај страни лекар.

Била сам данас код Максимовићке, ишле смо код једне што гледа у шољу. Казала ми да се Никола једи због неког новца (сигурно због Викторовића и Стојимировића), да ће доћи кроз два месеца још са једним официрем, да је једна жена слаба (мама), ал› да је устала!

Тодоровићка (Берисава) отишла је за Ваљево и надам се да ће ми преко Максимовићке донети 2 ћака брашна, јаја, ћурака. Деца су, хвала Богу, добро. Јуче смо добили електрично осветљење. Вукашина Петровића кћи која је била жена Драгомира Миливојевића казала је да је у очи 13^{ог} окт. у очи Св. Петковдана пало Скопље! У све то не верујем!

29. октомбар 1916. године, субота, Београд

Буђевка каже да јој је казао један њихов официр да је Битољ 21 дан у нашим рукама. Изгледа да хоће мир и то сви хоће частан мир! Како се може доћи до часног мира, то неће пристати нико.

Незнам тачно где је, ал' чини ми се између Јагодине и Багрдана неко од наших убио је њиховог комесара, мајора, па за казну интелигенција из тог села, доведена је овде да јој суди преки суд, а сво село је запаљено, те су сви страдали и невини, ни криви. Страшно је, од пре неколико дана суди власт, а сад преки суд. Маријола нам писала да узмемо неке паре од Катанићке, 100 динара и од Љ. Љотићке 300 круна. Тај новац да задржим за маму. Чула сам од Цоје Паштрмчетове де је руски цар убијен. Но то је лаж. Деца су добро, хвала Богу. Оглас сам послала гђи Влајић.

30. октомбар 1916. године, недеља, Београд

Данас баш ништа. Ројка је ишла код тог аустријског лекара, доћи ће сутра од 3–4 сата. Са њиме се споразумела француским језиком. Јутрос сам била код Маринке због купуса поручих некој њеној сељанки и њој ће донети. Донеће ми 100 кила. Њен отац каже ово се не може свршити миром, већ сабљом. Прича како се свет буни у Бечу и желе мир. Правиле се овације због мира, ал› он вели да је то само дато к› знању да се свет нада и радује, а од мира неће бити ништа. Бебуш узела из Драганове шпаркасе 0.70 кр па сакрила у ципели, да случајно не дигох ципелу и није испао новац, посумњала би на млађе. Мара је код мене дошла уочи Митровдана. Деца су добро, благо њима! Како је мени тешко, шта све ја осећам и како се у мени бура ствара знајући да си ми постао неверан! Знам да тебе није кривица, време је томе криво, овај рат, ал› мене боле, мене вређа. Никад, никад заборавити ти то нећу! Има нова песма: „Сад је динар као круна, гура Србин од Солуна".

31. октомбар 1916. године, понедеоник, Београд

Била сам код Десе, прича ми како јој је казао Трпезић да ово не може дуже трајати од јануара месеца. Како је премештена бугарска команда из Скопља. Над Софијом лете ескадриле аероплана, а и над Скопљем такође, да се не може опстати. Има много избеглица из Скопља у Нишу. Чух где каза Мара да постоји нов српски динар, 1916 год. цар Петар, но ја га не видох.

У новинама наговештавају да ће се овде на Балкану све решити.

Страхујем како ћемо ми проћи! Има доста Турака. На периферијама Београда много је страдало женског света од њих! Ах мој Боже, сачувај нас од сваког зла! Ноћас сам тебе сањала, Никола, много сам плакала. Као ти се спремаш да путујеш. ал› ја те не видох. Данас је долазио тај аустријски лекар, Dr. Schidler. Мени је на француском казао да је болест опасна, ал› с том операцијом моћи ће се живот продужити за 2 године. Само нека се рат сврши и наши драги сви да дођу, па после како Бог нареди.

Узајмих нашој Анки двеста круна.

1. новембар 1916. године, уторак, Београд

Господ. Шљивић каже како су почеле конференције за мир у Хагу. Сад је на томе да ли ће и Енглеска пристати.

Наши, веле, да иду и на Скопље и на Битољ, а Руси ће на Софију, па право на Цариград. Видећемо дали ће то све бити за 15 дана као што се каже!

Буђевка каже да су из Шапца свима узели вуну. Факт страшно би то било да нам то одузму.

Деца су добро, благо њима ништа не осећају, не брину ништа.

2. новембар 1916. године, среда, Београд

Баш очајавам због брашна. Ништа ми не јавља Максимовићка, а Чобановићева ме пита хоћу ли, па просто се бојим упустићу прилику и остаћу без брашна.

Чује се да су код Добруџе Румуни дивно напредовали. Заробили су 6 хиљада Немаца, Бугара, 70 топова и.т.д. Толико они веле, а то значи да је много више!

Све, веле, добро је. Па докле ће то добро бити? Неки господин каже: „Ово не може дуго трајати, мора једна страна да малакше, или помоћу мира да се сврши рат.“ Чули смо да им је (војницима) наређено да пишу кућама да ће се скоро рат свршити и да ћеду се са фамилијама видети за Божић! То само да би се умириле фамилије. Не знам шта да кажем, да ли да се надам или не! Не умем да мислим, од силне радосне помисли начини ми се збрка, да ли ћемо бити још сретне, да ли ће доћи тај тако жељни тренутак да се видимо? Очајам толико пута, бринем за тебе, да се не отуђиш од куће. Шта знам, далеко од нас, па не видиш моје патње, не знаш како се ја мучим да сачувам ово наше једино благо. Да ли ћеш ти то мени некад признати? Тај мој труд, моје здравље упропастих. Да ли ћеш остати оно што си био и да ли ћеш нас волети увек као пре? Све то стално ми је пред собом.

Говори се да на периферијама Београда војници нападају и траже хлеба! Шта нас још чека?

Драгољуб је писао писма и добила је Анка 2 од јула месеца, једно од 13, а једно 25. јула. У том последњем пише да ти је Драгољуб писао да пошаљеш 300 fr. или 450 kruna! Коме? Баш ми кажи! По писму ја разумедох да ти је тражио на зајам да ти од свог новца пошаљеш Анки.

3. новембар 1916. године, четвртак, Ђурђиц, Београд

Данас је мамина жеља била да идем на гробље. То је први пут да сам ишла од када смо дошли из Ћуприје. Обиђох га, сво је у цвећу зимских ружа! Запалих свеће за наше драге, позавидевши им што не знају наше патње и јаде.

Поче снег! Данас први снег! Испочетка беше сув, ал› сад је лапавица, а време хладно, сече ветар! Па зар опет наши да дочекају снег у рововима? Боже, докле ће то бити, па зар и ово још мало што је остало да са свим пропадне. Умилостиви се, нека буде мир, да нам се врате у наш топли загрљај, за којим ми сви тако жудимо!

Нама је тешко, а и вама, тешко и претешко! Одох до Анке, честитах Ружи две године. Деса прича, како су Срби тукли Немце код Битоља, заробили 6 хиљаде Немаца, Бугара, 70 топова, пушака и још их после јурили три километра. Рањеника има много, све доносе. Вагоне празне вуку горе, све санитетске. Дошло је 4 шлепа пуно рањеника и то све од Оршаве, веле ту Румуни напредују. Има још хиљаду да се донесе, тако рече један од војника Србин! Код Катићке неки Дражић рече како ћемо ми имати још добро фуру да извучемо пре него што они оду. Како ме је страх, од Арнаута, Турака, Мађара. Само милостиви Бог нека нас спасе и сачува моју децу. Узех брашна 122 киле од Чобановићеве, по 2 круне кило, са мекињама! Страшно скупо, ал› шта ћу, тешко мојој деци ако не буду имали леба.

Деца се много радоваше снегу. Сретни су, незнају, а и неосећају, не разумеју шта је то реч „нема.“ Све гледам да им створим, само да им буде добро и да ми буду здраво.

4. новембар 1916. године, петак, Београд

Дан зимски, цела земља покривена белим чаршавом, кровови и свако дрво нагомилано је снегом. Дивно изгледа, лепо је уживати из топле собе, гледам и мислим на вас, јадне наше храбре војнике како стојите по рововима, како се жртвујете за своју отаџбину, како идете нама у сусрет. Ал’ ћете док дођете до нас сваку стопу земље крвљу натопити. Језа ме хвата. Колико суза проливених. Боже мој, па зар није већ доста, имај милосрђа за нас!

Наша мала ал’ богата земља. Сад тек видимо колико она вреди кад су само Немци извукли храну у вредности 5 милијарде. А шта Аустријанци? А шта Бугари? Оршаву повратили Аустријанци и заиста је вероватно кад су се ту тукли да су гранате падале у Вел. Градиште. Отуда ти силни рањеници. Иначе на свима фронтовима туку их наши савезници! Нарочито у Добруџи. Изгледа да се много ради на мир. Wilson[135] нас веома цени и вели да за 6 недеља нека се погоде, нека буде частан мир. Боже, кад би то зацело било! Не, не смем никако да верујем, та срећа ће бити за нас све спас, јер ово су муке! У Бечу је још страшније. И код њих је још већа скупоћа.

[135] Вудро Вилсон, председник Сједињених Америчких Држава.

5. новембар 1916. године, субота, Београд

Био Шљивић. Он је усхићен односно ситуације. Вели није истина да су Аустријанци узели Оршаву. Ердељ су узели опет Румуни, у Добруџи су Срби, наши дивно напредују, а и Талијани, и хоће да се са нашима саставе. Од Оршаве хоће Руси да пређу тако на Београдски и Пожаревачки округ, да ударе на Параћин, Зајечар, Прахово. Тада им је пресечена пруга и ови морају бегати! Срамота је што морам рећи, али мене је страх! Бојим се од овог свршетка. Како ћемо све бити, хоћемо ли главе изнети, да ли ћемо сретног дана дочекати?

Лане одиста нисам мислила да ћу и данашњи дан датум писати у дневник, а ви још нећете бити ту!

Језа ме хвата, срж ми се леди у костима, како дува хладан ветар. Прозори нам се тресу. Хладно је веома, јак ветар дува, а киша пада, три хрђаве ствари! Тешко нашима, јадни наши у рововима, како се пате, како се муче да нас ослободе. Мислим, мислим, замишљам страшне ствари, душа ме боле, страшне слике излазе ми пред очи! И сиротињи је тешко, отац им се бори да их ослободи, а она овде мрзне се од хладноће и умире, може бити од глади. Рат је грозан, последице ће нам страшне оставити, ко после њега остане неће ни он за ништа ваљати! Ветре, како си јак, како страховито дуваш. Носи моје мисли, моје поздраве тамо далеко, далеко. Реци да сам иста, да за њиме и мојима жудим, срце ми је пуно бола, ране које се тешко лече. Ја сам онаква каква сам била стално. А он? То не морам знати. Само подсети га да је отац, да треба о својој деци да мисли. Моја молитва је увек топла, да га Бог заштити сваког зла. Прво њега, па и остале све наше!

6. новембар 1916. године, недеља, Београд

За месец дана Слава. Зар другу славу па без тебе да дочекамо? Докле ћемо проводити ове тужне дане? Жалосно је доба у коме ми данас живимо! Ројка је ишла код Dr Јовановића и он јој је казао да се разговарао са аустријским лекаром Dr Schidlerom. Почеће то лечење. Мама је постала нестрпљива, губи наду. Маријоли сам писала да пошаље за маму 1200 круна за операцију. Јовановић доктор рече Ројки да ово изгледа да ће трајати и 20 година.

Ја сам предлагала да се оним угљеним кисеоником сви угушимо, благодарећи нашим савезницима, кад су нас до овог довели! Очајање ће нас заиста довести до неке глупости. Ово је зло, издали су нас живци и нерви, нећемо моћи краја дочекати. Чујемо да једна од банке,Wiener или Ungarisch Commercial bank, не прима новац. И то нам још треба.

За децу, хвала Богу, добро су.

7. новембар 1916. године, понедеоник, Београд

Хвала Богу! Једва једаред признаше, и то у Београдским новинама, да је Битољ напуштен! Нема датума кад је напуштен Битољ! Ми чујемо да је он пао пре 15 дана и да се наши бију пред Скопљем! Уверава нас сваки да ово дуго не може трајати и да ће бити свршетак најдаље, најдаље до пролеће!

И то је здраво много. Треба то све издржати. Танталове муке ово су! Код Добруџе Немци су у одступању запалили шест села! Да неће и нас та судбина да снађе? Тешим се да спрам престонице то не смеју чинити! Да нас не поведу по зими. Страшна нам је ова неизвесност, ове трзавице, ова узбуђења. Коштаће нас животе! Жена, Мара, отишла, хрђаво јој. Ишла сам за дрва у Топчидер.

8. новембар 1916. године, уторак, Св. Аранђел Михајло, Београд

Данас Славе! И Буђевка је славила, и као прву честитку донесе јој поштар карту с› потписом Шијачки. Да јој је Синиша озбиљно рањен (озбиљно подвучен). Ах, тешко нама, ми се много радујемо, а не знамо шта ћемо још дочекати! Анка тврди како у гувернеману има списак наших изгинулих, како је погинуо Буђевкин син, Срб, Душан Кузмановић, Драгомир Николајевић Хоршт, Миша Јовановић. Боже мој како смо ми несретне, шта ће бити најзад од нас? Што ће нам земље, кад нам наши сви изгину! Овог дана се чује топовска пуцњава. Тврде да лете аероплани и да их гађају. Са децом сам ишла код Дамјановићке, честитала славу. После одох до Мохачанинових и код Максимовићке. Благо онима који су у Битољу остали! Како им завидимо. Истина, пропатили су и много издржали, а сад све те муке су заборавили! А ко зна шта ће још све наши прећи преко главе! И колико ћемо још дуго чекати да дођу наши! Радујем се, а плашим се да ли ће и са нама варварски да поступају. Само да нас Бог чува!

9. новембар 1916. године, среда, Београд

Јутрос донесе нам поштар новац од Клајићке на мамино име 500 kruna! na Commercial Ungarisch bank. Изађох да дигнем новац, кад сретох Мицу Карановић, дотерала се у модерну хаљину, па готово је на познадох. Мислих једна од њихових! Запита ме зар нисам у жалости за умрлим Фрањом Јосифом! Изненадила сам се јер нисам знала! Да ли ће то побољшати наше стање? Да ли ће та смрт ићи у нашу корист? Код њих вероватно да ће доћи до буне и да ће се Мађари одвојити, а иначе ја мислим боље што је умро сад као освојилац него да је дочекао свршетак рата! Овако је умро као славан човек!

И Анка је од Пере Одавића добила 923 kruna. Надица ми није добро, докторка вели бронхитис са леве стране, баш се бринем много. То дете нећу умети чувати, пошто је оно наклоњено. Милева ми рече да је Велес пао. То ће све напослетку бити, али када? Била ми данас Софија са децом. Сви се надамо до Божића, али то сигурно неће бити. Има овде много рањеника. Јутрос код брашна видох једног балона!

10. новембар 1916. године, четвртак, Београд

Већ је и Велес пао, као и Охрид и Прилеп. Из Скопља наређено је да се евакуишу. То је чула Мила од неке госпође да је дошла Лепа Гајновићева овде. У Нишу дошли грдни рањеници српски, а бугарски лекари нису хтели превити их. Срби, Нишлије, давали су им и новац, али они никакву помоћ не учинише нашим рањеницима. Тада јавише то

немачкој Командантури, који наредише да се морају Срби превити и узеше их онда они на њихову душу, и доведоше рањенике овде.“

Што се тиче смрти цареве, не осећа се никакво комешање нити узбуђење. Данас исплатили нашу девојку. Гадно нам је време. Киша сипи цео дан.

11. новембар 1916.године, петак, Београд

Однесох Маријоли депешу. Онда одох до Леле, ту је била Протићева Катарина и она прича како много турске фамилије бегају из Призрена, Митровице. Један Турчин из Митровице каже како не може да се живи од аероплана. Све интернирају из Скопља, Митровице. Народног посланика госпођа Жујовић интернирана је из Митровице за Ашах. А Гајновићеви, рекао им је из пријатељства бугарски командант, да све продаду, па да се склоне и оне су дошле овде! Шта ли је са нашом Маријолом, што не дође? Чује се да је Скопље пало и ми држимо да они после иду на Софију. Над Берлином су бацали бомбе. Јуче смо ти послали оглас, честитали славу, имендан и подсетили на сретна времена, везујући те за очеве! Да ли ћеш тај оглас добити?

Руси су бацили нове снаге дуж Дунава, три милиона људи. И сами ови верују у прелаз, а чује се опет де су Руси и Румуни ушли у Кладово, Неготин и Зајечар. Они (непријатељи) хватаће Св. Петку, то ће ићи на Параћин. Очекује се шта ће бити поред Оршаве.

Чујемо да су у Битољ страхоте правили Бугари. И ја се тога бојим. Бојим се да нам се не свете, да не пусте ове Бугаре и Турке па да нас муче! Ох, Боже мој.

Било је у огласу муж шаље жени 3000 круна и вели јој да јој шаље три хиљаде круна мираз да се уда, пошто се он оженио! Страшно. Данас узех 15 кила ораја. Нади је мало боље. У огласу Ђура ово јавио: „Љубица је добро, мало је лечена, ал› операција ће кроз који дан проћи, ал’ до краја године оздравиће са свим!

Једва чекам да се овај рат сврши.

12. новембар 1916. године, субота, Београд

Дошао данас Шљивић и каже како је секретар из гувернемана казао гђи Мици Јакшић да је Скопље пало.

Сви верују и о томе се само и говори, ал› мени то не иде у главу, нешто ми све то брзо иде! Каже још да су Румуни узели и вис на Мироч планини. Сарај иде на Бугарску. Избеглица има ваздан, по том верујем да има нешто.

Нада ми је кенкава, остали су добро. Од Маријоле добисмо депешу и шаље 300 kr. Код Мохачанина веле да за Божић неће бити меса, зато треба узети.

13. новембар 1916. године, недеља, Београд

Данас је опет био Јовановић, рекао је мами да у име Бога дође у среду на лечење, даће се лечити код њега у клинику и да ће то лечење трајати до два и по месеца највише и коштаће све са свима трошковима 1000 круна!

За данашње прилике то је много, ал' се мора. Мама је тражила од Цинцарке на име Лепосавиног примања, па ће јој мама дати признаницу. Цинцарка је обећала дати пошто се то тиче болести!

Триша, прича Анки, да ће ово трајати још годину дана, а ако прегазе Румунију онда и више, може бити, две године. Боже мој, како сва малакшем, снаге немам то ни да чујем, а камоли да издржим. Како смо слабих нерава! Ето и код Константе, Крајове, грдан плен запленише.

Причају да су заробили наше неке рањенике официре који на раменима носе црне флорове, а сваки има још и ленту преко груди, где пише: „Смрт или отаџбина". Ови су врло потресени били кад су читали.

Немце рањенике овде не остављају, то терају све даље. Један који је тешко и опасно рањен рекао је да је рањен код Скопља. Умро је сирома овде.

14. новембар 1916. године, понедеоник, Београд

Дакле једва и Грчка да објави рат Бугарској и Немачкој, али изгледа да је доцкан, пошто ови у Румунији напредују и проширују фронт. Сад и ја долазим до убеђења ако Румунију прегазе, рат ће се одужити. Ројка је тражила од Цинцарке 800 круна. Данас узех буре Анкино. Једног српског рањеног официра су донели и ови су официри веома били узбуђени кад су на том официру видели да носе наши и остали црни флор око руке и на ленти преко груди где пише: „смрт или отаџбина".

Шта ће бити са нама, докле ћемо се овако још мучити. Зар нам нису ово страшни дани, незнајући за вас све да ли сте и живи? Сваког тренутка може да вам се деси што хрђаво, а нисмо близу вас, да вас можемо видети. Само рат да се сврши. Ноћас те, болан Никола, сањах!

15. новембар 1916. године, уторак, Београд

Деса ми причала како су лепо Руси подвалили Немцима у Лучки[136], заиста је то дивно морало бити. Нека и други пут, нека се веселе. Била Дара Трифуновић са њенима, мало се картасмо, у том дође Зорка Гајловићева, она је 8. ов. м. дошла из Скопља. Сирота, прича ваздан су се намучили. Биле и Васиљевићеве, као и Анка и Бркићка, а и гђа Зујица. Лаза, зет Дарин, каже да је чуо и он да је Скопље пало, али не верује. А вели да је чуо да се Ниш евакуише, као и грађани. Шта ћемо још доживети? Рањеника стално долазе. Гђа Буђевка ми рече да је нека њена рођака дошла из Митровице, продала је ствари. Ићи ћу да чујем што о Марији.

Јовановић доктор рече да је повољна вест да Америка држи конференције за мир. Вели нећемо добити што тражимо. Само да хоће једном да се закључи мир, да се наши врате. То би била највећа срећа. Немачка тражи по сваку цену мир, изгледа да и Французи пристају, и вели доктор то би се свршило до половине јануара. Сутра, у име Бога, иде мама у болницу у 10 сати. Баш сам забринута, само да хоће да да Бог да јој помогне.

[136] Лучка, град у Словачкој.

Пронео се глас да је Тиса убијен! Није вест још потврђена, ал' то се зуцка. Неко га убио зато што нису хтели да се заклињу новом цару.

Деца су добро, хвала Богу, то што и теби од срца желимо.

16. новембар 1916. године, среда, Београд

Данас ми је веома тешко. Мама треба у 10 сати да иде у Болницу код Dr Јовановића! Било је 10 сати кад кола уђоше у авлију и стадоше пред кућу! Како ми је било тешко, изгледало ми као неки силан терет да ми је душу притискивао. Мама је била много узбуђена, нешто ју је гушило, очи пуне суза, изљубљаше децу, молећи их да ме слушају. И ја и сви остали плакали смо са њом. Седе у кола, кочијаш ошину коње, који се лагано крenуше, тихо и лагано као да осећају да носе болесника. Чинило ми се као да ми се нешто од мога срца кидаше гледајући како се кола одмицаху!

Изгубих је из вида! Оде. Да ли ће је Бог опет нама повратити, да нам буде здрава?

Добила је лепу собу, врло скромно намештену. После подне ју је прегледао Dr Schidler са Јовановићем.

У кући нам је необично, а њој још више, јер нема ларме. Новац од Маријоле 300 kr. добили.

Новости баш нема. Говоре да у Румунији напредују. Вест чух да је убијен грчки краљ, а да је вршен атентат на цара Виљема!

17. новембар 1916. године, четвртак, Београд

Данас ујутру у 8 сати метнут је мами радијум. Лепо мама каже: „Сад сам миражџика, носим у себи 50 хиљада." Осећа се добро, поред оног трцкања од јуче. Бола нема, доста је расположена. Ројка је обилази пре подне, ја по ручку. Вечерас Ројка оде и да спава.

Ноћас иде Деса за Ниш. Била сам код неке гђе Миле Дамјановићке која је дошла из Митровице. Иђах да је питам за Маријолу. Милка је код нас спавала.

Новости никакве, само Деса каже да су донешени грдни рањеници.

Ројка је узела на признаницу 300 kr за маму.

18. новембар 1916. године, петак, Београд

Ројка је код маме. Донесе ми поштар новац 231 круне и то лично des herrn N. Arandjelović, у толико ме је то обрадовало што верујем да ће ми кад буде месец око 27. опет послати. После подне одох до маме са свом децом сем Наде. Мама нас је очекивала. Мама је веома уморна, али доктор Аустријанац верује да ће имати успеха! Кад смо пошли Анђица је плакала, жао јој да остави бабу, мама са пуне очи суза казала је да Анђица треба да се моли Богу да јој баба опет оздрави. Целим путем је плакала, и кући такође. Драган и Мигод молили су бабу да им опрости, пошто ћеду се сутра причестити. Како ми је жао што тај велики акт извршавају сад под њима, а не пред нама да ми у томе уживамо!

Чује се да је био судар возова код Загреба, данас пре подне око 11 сати. Тим возом враћала се Енита и цивилни гувернер Београда, госпоштина мађарска и други. Тај воз се сударио. Жртава је било много.

Била ми после подне Тока!

19. новембар 1916. године, субота, Београд

Данас смо чули да су Енглези дошли до Ђунлаје, то је испред Ђустендила. Сад дође Ђустендил, па Софија.

А опет Милева чула да су Руси ушли у Мађарску долину 50 километара, док међутим, у Румунији напредују наши непријатељи. Данас је био парастос у двору Фрањи Јосипу, за време парастоса грували су и плотуни.

Данас су се деца први пут причестила. Жао ми је што ми у томе не уживасмо! Мигод је оплакао пре, јер му је жао било да не фруштукује!

Децу сам сву водила код маме да је обучемо, она се осећа малаксалом и изнуреном. Ројка спава код ње.

20. новембар 1916. године, недеља, Београд

Добих карту од Andjelkovićke, јавља ми да је добила моје са децом 4 слике и да је послала Николи! Како волем што је добила, а радујем се твојој срећи и радости кад од ње добијеш нашу слику. Могуће да је овог тренутка са највећом срећом и радошћу гледаш. Ух, што нисам тица!

Прича Dr Schiedler како је нов цар казао да се нада скорим часном миру, а то много, вели он, значи кад тако он каже.

Чује се да Немци хоће мир, ал› Енглези неће, а гђа Буђевац прича да је један наш официр рањен и кад се руковао да је у руци једној носио цедуљу: „Ја сам пред Скопљем рањен.“ Узех и данас 5 кила ораја. Мама се осећа слабом. Баш сам очајна због њене болести, била сам сама без деце да је обиђем, данас се осећала мало боље.

21. новембар 1916. године, понедеоник, Ваведење, Београд

Прави зимски дан! Хладан ветар дува. Мама у болници лежи и кад дође Пинтеровићка у подне, рече како мама готово је пала у несвест, толико је малаксала. Како сам плакала, како ми је тешко! Како тешке дане преживљујемо! Ах, страшно нам је. Зашто, зашто ме остави овде?

После подне одох до банке, узех 231 круну, па онда одох до маме. Данас ми је нешто мало веселија но јуче. Доктор Аустријанац је задовољан како болест напредује. Ројка је тамо по цео дан и спава чак. Ја кад обилазим маму децу чува Пинтеровићка!

Што се тиче ситуације не чује се ништа, сем да је страшна офанзива руска, али да је све на истом месту. Чује се да ће Макензен опет овде доћи, и да је казао: „Ако уђемо у Букурешт, не да ћемо истерат непријатеља из Солуна, већ и из Атине.“ Да ли то може

бити? Чуда праве ти Немци. На Битољски фронт отишао један опет генерал да поново освоји Битољ, а могуће да Макензен долази одиста овде, бојећи се да му одоле не одсеку пругу. Тек нешто ми је ту чудно, док сад се говори за 2 дана пад Букурешта.

Сад је ноћ 11 сати, закуцаше на врата и један човек донесе ми депешу од Маријоле где пише да јављам често о мами.

22. новембар 1916. године, уторак, Београд

Пао Букурешт! Тако се чује, да само Румуни све пале, ништа не затичу Немци од хране. Хакенберг је био главни, он је држао дизгине, а Макензен, Schinderberg су извршавали његове наредбе. Да ли ће једаред доћи мир! Тај исти иде на Солун. Неки кажу трајаће до две године још, а неки тврде да ће ићи брже. Изгледа да силе споразума бију Аустрију против Немаца,а Немци против Бугара, но ипак поред тога ми падосмо.

Новац је грдан стигао. Узех ципеле једне високе од Анке 5 круна. Деца су добро, мами је добро.

23. новембар 1916. године, среда, Београд

Кажу да Руси излазе са Карпата! Ово већ пишем са потсмехом. Од кад се то говори?Па ево чак су и пред Букурештом. Ми чујемо да се он неће бомбардовати да се не би варош рушила. Наши, рекоше ми неки, да су написали једну књигу, такозвана „модра књига." Незнам да ли је могуће да су наши о свему добро извештени, све што се ради у гувернеману.

По свему изгледа да ће нас Енглез спасти, Русофили се предају много.

Била ми Лепа Гајновићева, Милош снајин и Јулка. И она прича много и верује много. Само што ја мислим да они добро кријy своје победе.

24. новембар 1916. године, четвртак, Београд

Са муњевитом брзином разнео се глас да је Букурешт пао! И верује се и не верује. Даје нам сад тај пад Букурешт да размишљамо и држи се да је продуженс› тим рат за 2 године! Неки опет мисле да ће он убрзати крај овоме рату! Заиста је страшно кад све лепо размислим, како упустисте и Букурешт? Што дозволисте!? Шта радите и шта чекате? Па зар хоћете да заиста Немачка буде победилац! Она одиста победи до сада све мале државе, али и вас све неки пут и ошамари! Баш не могу им се надивити, храбар војник!

Катић писао својој жени: „Молите се за све наше." А један брат сестри: „Што сад ми к› вама ближе, све нас је мање." Јао, Боже милостиви, сачувај нас тих страшних мука, нека нам се наши врате само живи и весели.

Данас ми о поштару, а он на врата носи новац од Николе. Пише ово: voecpen enie Societe' commerciale Serbe in Salonique. Од Николе је новац на моје име. Хладан ветар, мама се жали на болове. Бог нека јој помогне. Иначе су деца добро.

25. новембар 1916. године, петак, Београд

Дође Милка и Мохачанин. Милка оста код деце, а ја одох да однесем лебац. Свратих код Бобановићеве, она ми рече како све наше српске заробљенике терају, тј. евакуишу за Аустрију, и да је он био на станици некој, одакле су их све са перона отерали јер је дошао воз пун рањеника. Те рањенике превију у Бирчаниновој улици у болницу и одмах их превозе преко! Говоре да су поново заузели Битољ. У то апсолутно не верујем! Стално чујемо да се ради на миру. Боже,како то дуго трају ти преговори? А што да и не траје? Све им је добро, док ови сироти овамо гину! У Румунији нису много запленили нарочито што се тиче хране, а полетели су само због тога пошто они у њој сад гледају спас. Нас, заробљене државе са свим су исцрпили, па морају да траже излаза на другу страну! Тек, може им се честитати, свуда напредују!

Данас добих из банке новац, 396.50 пара на име Николино. Хвала Богу кад ми само уредно шаље, тако бар деца не осећају много оскудицу овога рата.

Била сам код маме у болницу. Одлива нема, али се мени не допадају њени болови. Велика ми је то брига, да хоће Бог само да дозволи да узживи, да види своју децу. И мени није утроба као што ваља, морам се и ја лечити.

26. новембар 1916. године, субота, Св. Алимпије, Београд

Сутра се држи у свима црквама молепствениje у почаст победа. Позива се и грађанство које хоће да присуствује. У новинама описују како је Макензен ушао у Букурешт аутомобилом. Случај је хтео да му је истог дана био и рођендан. Грађанство је било одушевљено и дочекали их радосно и засипали цвећем.

Чим су ушли у Букурешт један официр из менаже отишао је са десет хиљада круна и купио само за хиљаду круна пиринча за 3 круне кило. Немци су одмах само узели све коже, а ови ће све остало. По мом мишљењу они Румуни ће много више да страдају но ми. Куће су све са бакром покривене, а у Народној банци је све од месинга. Наравно, сад ће и тамо настати реквирирање као што је било и код нас! Румуни се повлаче! Брука, просто да свисне човек од муке. Ко се овоме могао надати? Страшно!

Али шта ово треба да значи, то је веома важно, а и интересантно. Сад у овако критичним данима пала је влада у Енглеској! Аскид[137] је био за мир, а George за рат! Од њих двоје који победи то ће бити. Чак се и Грej[138] већ колебао за мир. Са каквом би радошћу дочекали мир.

Чује се да сад у Румунији све што су узимали све су плаћали, а не као што је било код нас. Букурешт садржава 350 хиљада становника, изгледа да је отишло само сто.

Данас узех сланину, 12 круна кило, 6 кила. Сутра ће ми поп светити воду за Св. Николу. И код маме сам била. Она се мало боље осећа, али опет је данас два парчета од ње испало, болове само да нема, баш ме веома забрине та болест. Деца су добро. Хладно је. Уписах за 2 метра дрва у Läunder bank по 27 kr. metar. Добих карту од Анђелковићке, јавља да су здраво и да ће Никола слати редовно месечно до 400 kr.

[137] Херберт Асквит (1852–1928), премијер Уједињеног Краљевства.
[138] Едвард Грej (1862–1933), министар спољних послова Уједињеног Краљевства.

27. новембар 1916. године, недеља, Београд

Данас је била свечана служба у свима црквама због заузећа Букурешта, али нема весеља као кад су узели Силистрију и Добруџу. Онда су музике свирале, сад ништа сем што су пуцали из топова, све је трештало. Света је увече грдно много изашло, шетало се, а Москва је била пуна њиховог света! Како сам им завидела!

Чује се да је Скопље пало, али веле да страховито крију. Данас ми јавља у огласу Анђелковићка да се обратим гђи Бајлони што има сина Михајла да ми даје до 400 круна месечно. Ићи ћу да се известим. Где ћете ви ако заиста иду Немци на Солун? Страшно ми је! Патим неизмерно. Зар Мита не узе странкињу, већ Богдана Марковића? Мама се осећа свакојако.

28. новембар 1916. године, понедеоник, Београд

Добих страшну кијавицу, тако се нешто не осећам добро. Драган и Мигод дошли су из школе, Мигод сав уплакан. Драгана гђа хоће да премести у 2^{га} разред, а Мигода то здраво боле. Шта је суза пролио због тога! Код маме нисам била, жена је прала веш мамин. Данас донесох дрва из Läunder bank.

29. новембар 1916. године, уторак, Београд

Јутрос се Драган пробудио сав изасут. Звах докторку, каже мале ризле, богињице. Не сме у школу бар за 8 дана. Његове жалости! Каже: „Зар баш данас да ми се деси тај малер, да се разболим, кад сам требао прећи у други разред?“ У новинама данас пише крупним словима да ће сутрашњи дан донети радосну неку новост и да ће се цео свет обрадовати! Шта ли су нам замислили. То једино може бити нешто односно мира! Шотен казао Буђевки како ми тражимо мир. Којешта. Пита казао да ће се Аустријанци извући, а наши одмахући!

Да ли је могуће да ћемо се обрадовати? Ако су они заиста грунули за храну на Румунију, а нису нашли, онда тешко је њима. Наравно да ће они тражити мир. Рус пробио. Ушао у Мармарош. Хвала Богу да и они једер пробију. Мама је нешто невесела данас, нервозна и плакала је! Само да се сврши и да их види, па после како Бог да!

30. новембар 1916. године, среда, Београд

Данас очекивасмо да ли ћемо се обрадовати или не, цео дан прође у грозничавом узбуђењу, па опет ништа. Нису ни они расположени као јуче. Каква ли је та страшна нота да се не могу да намире. Баш су ово грозни дани. Драгану је боље, тек бубуљице се не виде, канда изчезавају.

1. децембар 1916. године, четвртак, Београд

Нота је дата пре неки дан, њиховог 12, а одговор на њу стићи ће за 6 дана, дакле баш на Св. Николу!

Добри Св. Никола, наша лепа слава, донеси нам мир, са радошћу највећом очекујемо твој дан. Кад би ти било!

Ови много траже, да се Црна Гора сједини са Србијом и да буде краљ Принц Мирко! То наши сигурно неће хтети. Енглеска је казала: „Ако не пристану, рат до истребљења." Осетићемо одмах њихов бич! Мушке ће све интернирати, а ко зна шта ће са нама бити! Па та Entente требало би да води и о нама рачуна! Добих од Анђелковићке карту. Никола израдио за маму за пензију, Мита оженио се у Marseille, сад је у Солуну. А шта је опет са тим проклетим Грцима?

Купе душеке, вунене јастуке, као и ћилимове. Ја нешто склоних, Бог нека нас чува. Никола ми јавља да његовима дајем по 100 круна месечно, бих радо, само како кад ми са Бугарском везе немамо!

Мама прекосутра долази кући, пошто се Schidler разболео, од запаљења зглобова. Чим буде он добро, одмах ће ићи поново на лечење!

2. децембар 1916. године, петак, Београд

Дакле, ништа од мира! Тешко нама шта ће од нас бити! Французи не пристају, а Енглези још мање! Траже да ми останемо под њима! Којешта, како су се наши савезници морали смејати тој њиховој ноти! Рат до краја. Енглези се надају свршетку тек у септембру, а Французи ту до пред лето. Чујемо сад да место Аустријанаца долазе Немци! То су како чујем гадни људи! Ах, имамо ми још да трпимо!

Била сам код гђе Бајлони, није била код куће, тада одох до мог стана, све је у реду. Србова жена болесна од срчаних напада! Одох до маме у болницу, мама мисли сутра доћи кући пошто доктор Schidler је болестан, па не може сад лечити. То је заиста малер где да се разболе, сад кад њој највише треба!

Зуцка се да су Руси пробили Мармарош Сигет. Талијани узели Трст, већ нам пошло на боље, али Немаца има много, иде све на Солун. Не видим никад крај овоме рату. Данас дођоше, те нам пописаше душеке и то је морало бити на твоје име бележено. Рече ми наредник: „Носи се што је вишак."

3. децембар 1916. године, субота, Београд

Данас, тј. вечерас, доведосмо маму из болнице. Сирота мама, како тешко и полако иде. Дошли смо колима, повела сам и Драгана и Мигода, радоваше се деца што се возаху колима.

За мир ништа! Па није ни чудо. Уосталом видећемо. Руси су правили застој јер им је нестало оружја, сад га имају доста и изврсног. Пробили су на једно место Карпате, али се ипак држи да ће их напасти офанзивом у фебруару. Тек ми се надасмо крају сада, ослобођењу, а оно још га нема да дође, муке су ово које се неће моћи издржати!

Данас Анки позајмих 200 круна.

Децу окупах данас после подне, а и јутрос собу рибасмо и испрасмо. Њиховог 22/XI ов м. узедох (а нашег 8/XI новембар)

Спремам се да ти пишем по Анђелковићки.

Данас је Драган добио књиге за 2ги разред, сав је сретан!

4. децембар 1916. године, недеља, Београд

Чусмо да је Грчка објавила нама рат! Нерасположење код свију. После подне ишла сам код гђе Бајлони, опет је не нађох. Тада свратих Дани Мишиној, код ње у стану седи неки Хрват са женом, па је и он к› нама био, каже како је Дума против сваких преговора за мир, како је грчки краљ обећао Ententi да је пристао на све што они од њега захтевају. Ми нисмо ни знали да је Entente опколила двор, као и краља који је у њему био! Дакле, само је тамо Италија пристала на минимуме услове и то да се ослободи Белгија, да се да Француској Elsac і Лотерингија[139], као и да јој се плате оштећене зграде, Србија да се васпостави, из Албаније и Црне Горе да се они иселе, Русији да се врате заузете територије. Тај професор вели само ће ту Америка имати реч. Рече како имају Руси успеха! Прешли су пола Румуније. Од Букурешта још 60 километара! Шта раде ти Румуни, повлаче се а остављају запаљена села! Страшан рат! Краљ Петар је у Солуну са министром скупштине Андром Николићем. Зашто ли је Арабија постала царевина? Само крај да видимо, изгубисмо свако стрпљење.

5. децембар 1916. године, понедеоник, Београд

Данас пре подне ишла сам код гђе Бајлони. Нађох је кући. И она исто као остали одбили су ме, из разлога тог што неће да се обавеже да ми даје новац по 44 на месец, јер не зна колико ће још ово трајати. Но ипак ме је пријатно изненадило кад је одмах по ручку дошла код нас, и понудила ми је ако хоћу да ми да 400 кр, или кад сам јој ја захвалила казала ми ако ми буде кад год нужда, да се обратим њој. И на томе јој хвала, јер данас овде нема пријатеља!

Одох на вечерње! Упалих свећу за твоје и за све наше, за здравље. Како је дирљиво у цркви, како лепо пева попа, утиче на ову болну душу, осећах благ мелем на ово јадно рањиво срце, докле сузе тецијаху и сустизаху једна другу. Ах, докле ћемо патити! Докле овако живити? Младост нашу упропашћавати! Црква мала на старом гробљу, али пуна света. Сваки је дошао и молио се свесрдно Богу, светој Деви и светоме Николи, за своје, за своје тако миле и драге.

6. децембар 1916. године, уторак, Београд

Одлагасмо све до идућег празника, биће промене, биће промене. Ево нам и Светог Николе, па ништа. Где смо, ту смо ево и данас! Како нам је у души, такав је и дан данас био. Цео дан киша падаше и дуваше ладан ветар. Жито сам скувала две киле, орасе 1½ платих 12 кр, дакле 18 кр, ал› нисам никакве колаче месила.

[139] Алзас и Лорена.

Синоћ деца метнуше ципеле код фуруне да им Св. Никола донесе по што год. Ал› пошто нису слушали, донео је у Анђиној ципели једну црвену паприку.У Јоциној ципели беше велика главица црна лука, а у Мигодовој и Драгановој велики комад рена! Па ипак би му жао, него им свима метнуо испод јастука по штанглицу чоколаде сваком! Ах, интересантно беше видети та лица. За мир видећемо сутра. Вечерас је много што шта решено, а ми ћемо то знати сутра. Руси су заузели кланце што силазе у долину Мађарске, а задржали су и даље повлачење Румуна. Италијани заробили 40 хиљада Немаца! Видећемо шта ће урадити Falkenhayn[140]. Да ли ће добити овде на Солунском фронту. Французи су напредовали у ово последње време. Чује се да је Белгија евакуисана.

Чули смо да ће овде доћи на место Аустријанаца Немци.

7. децембар 1916. године, среда, Београд

Данас су патарице! Жита смо се страховито најели тако да нас већ и трбух боле. Гостију смо оба дана доста имали. Јутрос била и докторка. Маму је прегледала и рече ми засебно да јој је срце веома слабо, она мисли да не може издржати највише два месеца! Страшно је то за нас! Гледати је тако болно слабу, а не моћи јој помоћи.

Дође ми баба опет, од данас јој је месец.

Чујемо да су Немци страшне батине добили од Француза, говори се стално да су Руси продрли, али ми увек стојимо на једном месту. Долазе 60 хиљаде Немаца да се регрутују, а Атанацковићка каже долазе просто да се исхране.

Код њих је глад велика.

8. децембар 1916. године, четвртак, Београд

Непрестано се говори да је Букурешт враћен и да су Руси пред Мармарош Сигетом. Сви су од наших савезника одговорили на ноту, само није Русија, а она како ми се чини одговориће офанзивом. Никад краја нећемо дочекати, ово је страшно! Данас је мами врло хрђаво било. Био је Стојимировић и убризгао јој је морфиума. Здраво се мучила, била је сва хладна, зној ју је сав пробио, једва се мало умирила око 11 сати ноћу. Докторку смо морали звати, она ми рече да је то тешка болест, да ће се она, а и ми много намучити.

9. децембар 1916. године, петак, Београд

Гђа Мица била, прича како је један Немац причао да пред Битољом десет Француза на једног Немца, да су исти Немци стајали до колена у крви и бацали су оружје, да је то све грозно било. Они неће ни краља ни цара, они су социјалдемократе, они ће убијати ако се рат не заврши. Свакоме је већ рат досадио. Данас нам Маријола послала 300 круна. Писах писмо преко Züricher Bureau Олги и јавих да Никола пошаље деци Маријолиној по 200 fr. сваком. У Obzoru данашњем пише: „Srbija neće mir.“ Да ли је то с› подсмехом?

[140] Ерик фон Фалкенхајн (1861–1922), начелник генерлштаба немачке армије.

10. децембар 1916. године, субота, Београд

Данас су материце! Ја деци ништа не купих. Узех бонбоне па дадох мами да им она да. И ја бих радо деци купила нешто од играчака, као и све друге мајке што чине својој деци, па остависмо то за очеве, да ме вежу уместо тате. Видим да им је много жао, и заиста, деца су па се томе увек радују.

Ништа данас не чусмо, а говори се о миру. Писала нам писмо Митине младе сестра и пита нас кад може да дође да се упозна са нама, ми рекосмо сутра! Мами је веома тешко, она много трпи и не говори нам колко пати! Тешко нама, да Бог да само да их угледа здраве! Чусмо да је потп. Милорад Матић погинуо код Румуније.

11. децембар 1916. године, недеља, Београд

Данас ништа. Вечерас је њихово бадње вече. Све прчварнице, болнице, све је окићено јелом и има кристбаум. Војници су имали излаз до 2 сата ноћу. Ништа иначе нема, монотоно све по старом. Прије као што су јавиле нису дошле.

12. децембар 1916. године, понедеоник, Београд

Ноћас је био мраз. Божић њихов, дан леп, ведар, сунце сија. Немаца много, прекрили Београд. Максимовићка ми прича како су неки официри казали да су наши у Криволаку и да до марта мора бити мир. Заробљен је неки мајор наш Вучковић, причају неке гадости како је исти мајор казао да ће рат дуго трајати, како наши не гину тако много као што се прича, а овај опет код Максимовићке каже како Србија добива све и излазе на море. Данас писах на Николу прву карту на Züricher bureau, тачно данас 14 месеци како се растависмо. Деца су добро и расположена.

13. децембар 1916. године, уторак, Београд

Сећаш ли се данашњи дан пре 14 месеци? Путовали смо из Ужица! Је ли, реци, да си само могао и помислити да ћемо бити овако дуго растављени, не би се онако љутио у возу као што си учинио! Ах, да знаш само како ме то ужасно боле! Па још онај корпус деликти што сам нашла међ твојим картама, сад ми тек пада на памет оно твоје одоцнење, кад је воз пошао за Ужице. Ти беше много заостао, па ми после причали да је машиновођа дао знак за полазак без твог одобрења. Шта ли си ти могао бити тако заузет? Сигурно си био у пријатном разговору! Сад ми се у много чему очи отварају, сад разумем што ме ниси хтео довести к› теби. На све то кад мислим страшно сам огорчена и у души себи пребацујем што сам поштена жена и добра мајка. Зар ћеш ми казати хвала, зар ћеш ти то увидети? Да, ви мужеви све то увидите код туђих жена, а код својих не! Ал› нека, нека, Божија је казна спора, ал› достижна. Има времена када ћеш се ти кајати! Као ево и сад. Шта радиш тамо сад? Не могу бити неправедна, такве су прилике да смо морали бити раздвојени, и заиста дуго растављени, ал› памти ме Никола, за Ужице нарочито ти никад нећу опростити, никад!

Погледај моју милу децу, нећу више да о томе мислим, тебе самог сада у оваквом расположењу осуђујем, отклањам од својих мисли, да будеш далеко од мене, а децу себи привлачим, која су ми утеха, у мојим патњама, бригама и мислима. Но о том опширније кад се вратиш опет мени весео и здрав, а то ће ваљда скоро бити, пошто је Глиша казао да ће бити мир за 15 дана. Много се говори о миру, ал' Бог једини зна како ће најзад бити између Немачке и Аустрије, много је нешто запело. Немачка хоће на штету Аустрије да да Босну и Херцеговину нама, Енглеска је вотирала 90 милијарде у злату, а Немац је узео последњи зајам у земљи, па шта ће после, одакле? Уочи дана у Берлину када је немачки цар тражио мир, слегло се хиљада жена пред двором, бацале су жене децу, викале: „Вратите нам мужеве, ево вам деца, и радите шта хоћете." Социјалисти прете Виљему смрћу, само ако се не закључи мир. Сада ни нови аустријски цар није за рат, зато се не слаже са Виљемом царом. Велике су тежње за мир! Деца су добро, мами лакше, ал› с› боловима. Један Немац причао је како су сад дошли са Солунског фронта. Два дана су огорчене борбе пред Прилепом, до колена су газили у крв, 7 Француза за 1 Немца, то се не да издржати, то је грозно! Овде је дошло јуче 7 хиљада, неки говоре на исхрану, а други да се нађу ако би потребно било да иду у помоћ на румунски фронт.

14. децембар 1916. године, среда, Београд

Чујемо невољне вести, не знамо само у колико су истините. Америка је понудила под неким условима мир Немцима и Аустријанцима који су то прихватили оберучке. Јест, ал' сад ћемо видети шта ће на то рећи Енглеска. Лаза каже да је за нас опасан јануар и помало фебруар, а до половине јануара они ће се поледити и видећемо да ли ће бити по нас добро или не. У случају да је за нас хрђаво, они ће нам дати осетити њихов бич. Немци су грозни, без сажаљења, окорели, све узимају. Код њих изгледа да је страшно, јер се даје у Немачкој 3 кромпира на цео дан, то је уместо леба, масти, меса! Све ће бити добро, ако само ми не морамо испаштати поред њих!

Овде су Немци већ заузели клинику. Све се надам добром али ипак стрепим од неког зла. Ах, како погреших што остах овде да се мучим и да трпим све ове трзавице. Била сам код Јовановића доктора, прегледао ме. Каже види се да сам на великом штрапацу, а и да има утицаја мој пороћај са Надом. Да сам периоду изгубила услед малокрвности. Треба да сам што више на чистоме ваздуху, макар по један сат дневно. За маму прича да је врло хрђаво, да нема спаса. Страшно је то за нас, што све знамо, а не можемо јој помоћи, а ради смо учинити све. Каја чула да ће, ако Немци дођу, бити 10 круна 1кг брашна. У Смедереву договоре се Мађар и Немац. Мађар прода брашно, а Немац неће да пропусти, тако несретник који тако страда остане и без брашна и без пара!

Васиљевићеве ми кажу да је погинуо Божин Симић и Стојан Поповић. Један Хрват је казао ако Срби освајају још неку варош као Битољ, ниједан се неће вратити.

Данас је требало бити крунисање новог цара. Тхе, говори се да није дао Виљем, а неки кажу да није сам хтео цар јер неће да метне крваву круну на главу. Данас су интернирали у 4 сата Јанића доктора. Дошло је у помоћ Французима на Битољ још 7 дивизија Енглеских. Неки Мунц је дошао из Швајцарске, причао је само то да наши не стоје. Раде, и то много раде!

Гђа Пинтеровић нам вечерас рече: „Евакуисан Букурешт, и ако дођу овде Немци, одвешће и сакатог и здравог, од људи ниједног неће оставити.“ Деца су добро, хвала Богу. Мени данас и јуче ништа трбух не ваља, казао ми да се свако вече иригирам и да дођем кроз месец дана.

15. децембар 1916. године, четвртак, Београд

Данас од поште добих само честитку за ново лето од banke Kronfeld. Била Мила Шајновић, каже како им је један Србин Аустријанац казао да су Руси на сва места пробили фронт и Карпате, да Французи на свом фронту страшно туку Немце. На нашем фронту стоје сад где су. Немаца много иде на Битољ. Њима је главно да га заузму, јер он би био од великог значаја за мир, јер онда који га има могао би се правити господарем, пошто је тај град престоница Македоније. Као што би било питање и Трст за Талијане, ако га узму. Шта ли ће најзад од свега овог бити? Французи нису ни одговорили за ноту. Бојим се ја да имамо ми још да трпимо и да патимо! Бог милостиви нека нас увек штити од сваког зла. Данас ми један војник донео на потпис да сам примила к› знању да сам у пасажи одбијена! Анђица, Надица и Јоца страховито ми кашљу, зацењују се и то нарочито ноћу. Бринем много да није велики кашаљ, јер га има веома много по вароши. Драгана је данас гђа Новка превела у 2ги разред. Јуче дадох гђици Јелви четрдесет круна на зајам до 1ог. Мама, како ми изгледа, мрзи је и да живи, не отима се за ништа и што једе силом. Како ме душа боле, силно је ослабила!

16. децембар 1916. године, петак, Београд

Данас апсолутно ништа, како је досадно кад нема да се чује ниједна лаж, да нас одржава у нади!

17. децембар 1916. године, субота, Београд

Од Надежде чусмо да је Велес пао. После подне била сам код Мохачанинових и чух од њиховог кума, који тврди да ће се мир закључити за 6 недеља. Он вели, кад се заузела за то Америка, то мора се свршити. Читао је он сам да је Америка казала да не смеју се мале државе малтретирати и треба им дати што им припада. Дакле, добићемо излаз на море и Босну и Херцеговину. Француска није још одговорила, али ће Америци одговорити. Ја чак верујем, рече тај кум, да је Америку молила Немачка!

Но данас сам се најпријатније обрадовала и зарадовала да добих прву карту писану Николином руком! Два месеца та карта путује! Зар има времена да мисли о својој богињи! Колико времена немадосмо једно за друго! Но хвала Богу, ваљда ће доћи овим страшним делима крај!

18. децембар 1916. године, недеља, Београд

Дакле једва дође шећер. То је за данас велика радост, јер такорећи цео свет је остао без шећера. Кад дођох с› пијаце затекох упутницу, тј. писмо с› парама од Николе, 309 круна! Изненађује ме, јер казао ми је да ће ми слати по 400, сад зашто ово? Да није мало изненађење за децу, за Божић, очеве? Ако ове недеље добијем као обично 400 круна, значи да је ово деци за празнике, уосталом идемо да видимо.

19. децембар 1916. године, понедеоник, Београд

Данас је њихова нова година 1917! Само чусмо две пушке. Весеља никаквог нема као оно лане у Ћуприју. Све је мирно прошло! Јуче је крунисан цар Карло. Мађари су тражили да се крунише у Пешти пошто ће они скоро прослављати хиљадугодишњицу крунисања. Чули смо да сам цар нови тежи и ради на томе да дође мир, јер тек што је на престо дошао може да остане без земље! Један новинар немачки пише да су Немци у Румунији запленили грдну храну. Међутим, председник за исхрану вели да још се не зна шта је добивено. Не зна се шта је потребније, да ли да се у Немачку донесе кукуруз за свиње, пошто им је маст потребна или жито за становништво? А на првом месту је за војску храна, та која у Румунији оперише и она која је на Балкану! А и по томе се види да нису Бог зна шта запленили, пошто су они сами писали да на наилажење опажаху дим. То су Козаци са енглеским пијонирима имали само тај задатак да уништавају! А то је без сваке сумње била храна. Пре неки дан било је у њиховим новинама да је незграпна шапа руска стала на долину Мађарске! И заиста, Руси доминирају висове највеће на Карпатима, држе три прелаза, и сад само чекају тренутак за спуштање, чим почну врло су близу у Пешту! Французи су на свој фронт довели нове трупе, муниције доста, 12 нових ескадрила аероплана и само чекају наредбу за офанзиву. И сад их тамо туку! Немачка је изнела своје последње! Она нема ништа више. Чујем од гђице Надежде да се код њих, далеко било, појавио тифус глади! Докторка Буђевац рече да су са македонског фронта довели 8 вагона Немаца, све са лисицама на руке, неће да се боре више! Па није ни њима лако, они се боре, а фамилије им умиру од глади! Докторка чула да ће сад Немци преко Швајцарске на Француску. Но то је абсурд, јер ту је тако терен природан, тежак, језера, а и границе Француске. Besancon, Belfort и Lyon[141] тако су утврђени да би им било немогуће продрти! А Швајцарска је земља од народности: Француза, Талијана и Немаца, па они што су се тамо затекли, добро им је!

У Ријечи је био говор краља Петра. Каже како војска не треба да губи вољу, истина много је изгинуло и још ће бити жртава! Битољ бомбардују! Анка наша чула како су Бугари опколили Битољ.То не може бити, па такав није ни терен, да се може опколити! Новине све немачке су забрањене! Ђока прича да је то зато што је дошао одговор од сила споразума, шта све треба Србија да добије. Они то неће да ми знамо, да се не би много надали, јер ми смо сад потлачени, а могуће да ћемо и ми над њима бити господари! Богами ако добијемо Св. Петар[142], Фијуму, Загреб, Нови Сад, па све до Базијаша, Босну и Херцеговину, добро би било, бар би наши знали зашто се изгинуло!

[141] Безансон, Белфор и Лион су градови у Бургундији, на истоку Француске.
[142] Свети Петар је острво у Иловичким вратима у Јадранском мору.

Нада, Анђа и Јоца ми прележавају велики кашаљ. Јоци је боље, ал› сирота Нада страшно се зацени. Мама се ноћу плаши да јој се не откине срце!

20. децембар 1916. године, уторак, Београд

И данас су новине забрањене, не само немачке већ и хрватске! То је од важности и од значаја, ту се нешто важно крије. Дакле, Битољ бомбардују, сто кућа порушено, а чујемо да се наши повлаче! Триша ми прича да је овај Falkenhayn на банкету код Коларца дао своју реч да ће Битољ освојити поново и узети Солун! Боже мој, да ли ће то заиста бити, осујети их од свега тога! Руси јесу прешли, али муниције немају, а Немци се на Македонском фронту концентришу! До часног мира неће доћи, решиће се тако да се боре један да победи, а други да прима што победилац диктира. Или до коначног истребљења! Вечерас је било звезда на небу, месец сија у свој својој лепоти, а страховито је грмело и севале муње. Триши сам платила данас 145 кр за дрва, он о политици лепо све разлаже, а верује да ће доћи до мира за 6 месеци! Драган и Мигод не иду због кашља у школу! Данас из банке узех 307 круна, а сутра ће Света Окановић јамчити за мамине паре! Деца су добро, стално се са њима бакћем због ових играчака!

21. децембар 1916. године, среда, Београд

Данас, од јутрос од 5 сати стајала је баба Јула за шећер. У подне пуче топ, ми шећер не добисмо. Јутрос дође ми новац од Николе, добих 396 круна. Сад разумем оних 307 пре 2 дана. То је сигурно Никола послао деци за очеве, а ово је следовање за месец, као и обично! Шта ћу сад, морам се нешто одужити, јер Драган ми просто не да живети! Бадава, наш тата Никола, воле нас па то ти је. Добар је тата, а дали је такав као и муж!

Одох до Паје Денића да га замолим за млеко то што даје мисија швајцарска за малу децу од 6 месеци до 3 године. Ја добијам за Наду само, а пошто су ми сва деца мала, а најстарије пуни 8 година, да га замолим да ми даду за Анђу. Казао ми да напишем молбу и да је однесем председнику 1ог реона, а он да преда Средишном одбору, па ће он то предложити, и да дођем сутра око 10 сати у општину да ми каже да ли је одобрено. Одох до Милеве Рајковић, ту напишем молбу. У Wiener bank не хтедоше ми дати новац и ако је са мном био др Света Окановић. Мора бити лекарско уверење. Одох у реон, дадох председнику, после нађох докторку Гођевац, даде ми уверење лекарско да извадим мамин новац. Одох до Анке, прича ми како је била јуче код ње Мила Шајновићева, како јој је Јефремовић казао да је читао у новинама да су Срби и Енглези прешли реку Струму и да су на 30 км. пред Софијом. Да су на дан крунисања Хрвати у Пешти тражили коалицију и да се у Македонији воде страшне борбе! Ми чујемо да је Ђустендил пао! То је врло лако могуће, тада разуме се по себи Скопље само пада!

Чух опет да су у Румунији сви опкољени, на 280 хиљада. То ми прича бакалин од преко пута Владана. Вели, казао му један од њихових! Дана Симићка вели јуче и прекјуче нешто су се много узмували и има нечега.

Деца су добро. Сутра ће Мигод и Драган испит полагати код Надежде, а Надица и Анђа јако кашљу, велики кашаљ. Мама такође, неких дана јој је лакше, а неких јој веома тешко!

22. децембар 1916. године, четвртак, Београд

Данас пре подне ишла сам код Денића, дали су ми да добијам млека на двоје деце. Одох до банке и узедох мамине паре, нису јој ништа одбили! После подне сиђох до Американаца и добих од Караулића, који се веома важан прави, и као да он даје из свог џепа, 6 кутије на двоје деце. То ће давати недељно на једно дете три кутије, тако ће давати до априла месеца. Хвала и Денићу и Антонићу и Вељковићу, што учинише да ми се да, јер Швајцарци су тражили да се даје деци од 6 месеци до три године. Мени су учинили што је више деце и што су сви још мали.

После сам ишла деци купила за Божић. Драгану леп аутомобил од 6.50 кр, Мигоду шест коњаника 2.80 кр, Јоци дечко на федеру гура колица са шпаркасом 5 круна, Анђи главу са косом за лутку да јој направимо 8 круна и Надици два мала дакела да се вуче на канапу 4.40 кр. Сиромах Мигод, добио је најгоре, њему ћу морати додати још нешто. То им је и за Материце и за Очеве и за Божић. Јесте да је сад то бес, али нека се радују, боље и на то да дам, но да ми оде на болест! Ти нам буди жив Никола, па за остало је лако.

Сретох Зорку Ђоке Николића, рече ми да су Аустријанци узели Браилу и Галаци[143]. Страшно, још треба само да кажу да ће и Немци Америку победити па ћу веровати! Шта раде ти наши савезници, каква им је то политика? Да се човек поједе жив од муке, ово је прешло границе. На сам дан крунисања Мађарска је проглашена независна, тада је настало весеље, опијени су срећом а сам цар, није смео остати за време целог програма, већ је одмах по чину отишао на воз!

Пре 5–6 дана Французи су имали успеха, заробили су 25 хиљада Немаца. Не знам колико топова, а друго, то није изашло на јавност! Ал› то је све од нас далеко

Била ми Ана Христићева, дала ми 50 круна и она нам рече да је Софија у опасности. Чули смо да се Хаџић убио, а да су се и Бугари побунили.

23. децембар 1916. године, петак,Туциндан, Београд

Не могу да се наодговарам на дечија питања шта ће им све донети Бата. То су стално само о томе питања. Једва чекају да дође Бадње вече. Како су они радосни, весели, а како је мени у души тешко! Сећаш ли се преклане у Нишу. Дошао си баш на Божић првог дана, а лане си већ био далеко! Где си провео лане Божић? Па зар је право и ове године да тај велики празник не дочекамо са својом децом? Незнам дали ти осећаш, ал› мени је много и врло тешко. Ти без сумње имаш разоноћења и друштва па нас се сећаш тек увече, а ја, шта треба ја да кажем?

Деца су данас полагала испит. Надежда је звала још једну учитељицу, те данас сретно прећоше у 2ш разред. Добили су обојица по једну књигу са сликама, да би се сећали испита!

Прича Надежда да у јучерашњој Ријечи пише да је Америка казала Немачкој да мора пристати на Ентентине услове и иначе ће и она дићи мач против ње!

Деца су добро, с› нестрпљењем очекују сутрашњицу! Мама како кад. Јечи, ал› ми боље изгледа у лицу.

[143] Браила и Галаци су градови на истоку Румуније.

24. децембар 1916. године, субота, Бадњи дан, Београд

Данас, као и сваке године, цели дан посао. Не мили ми се, па ипак га радим, обичаја ради, деце моје ради. Увече, Ројка је дечије играчке све по асталу наређала, кад их је пустила у собу код маме, то све се по лицу читало задовољство. Вечерали смо код маме у соби на њен захтев, јер рече кој зна да ли ћемо и догодине.

Деца су се подуже играла да би се задовољила!

25. децембар 1916. године, Божић, недеља, Београд

Осванусмо, Божић нам дође на беломе коњу! Готово цео дан падао је снег. Прави зимски дан, хладан, ведар, а облачан. Још у 2 сата деца устадоше, да буду положеници. Веома су нестрпљиви и пргави. Отерах их у кревет. У пет сати су устали и обукли се, нисам их осетила. Ишли су код Буђевке, добили милхброт. Ишли су код Надежде, добили сваки по пола круне, од којих Мигод изгуби 0.30 пд. зато што је хтео да се грудва. Па најзад идоше и код гђе Пинтеровић, но она спаваше. Колико их радоваше да буде положеници у толико се више радоваху да иду по снегу!

Узедох 2 киле вајсбранте, две киле свињске кртине, три киле говеђине и 2 мозга, то платих 34 круне. Нико нам није био. Снег је падао цео дан.

Ројка је била само код др. Јовановића, био је тај Аустријанац Србин. Он прича да се очекују овог месеца важни догађаји, а да за три месеца може бити мир, и то да дође одједаред до мира. Изгледа да Entente нуди новом цару неке покрајине у Немачкој, он се решава. Бугари веле, тј Радослав вели, да су они вршили свој задатак и да су они само узимали своје, па ако цар пристане, Бугари више неће да се боре. Онда шта остаје Немцима? Чули смо да је Битољ опет узет од нас, но то није истина! Колико пута су данас моје мисли биле код тебе, да само хоће једаред крај доћи. Ово су паклене муке и најзад ће ме оставити стрпљење.

26. децембар 1916. године, понедеоник, Београд

Баш данас са нестрпљењем очекивах поштара, но он не дође. Нигде нисам ишла, а нико нам није ни дошао да честита Божић. Утишало се, ништа се не чује, нити се што говори. Спрема се сигурно нешто крупно, кад се ћути.

Сутра је мамина слава, како те као и све остале спомињемо сигурно сте се зажелели жита, добре сарме и српскога подварка! Кад ћете једаред доћи, овај рат нас доводи до лудила! Мама је баш слаба и не говори, једе силом, види се да је болна и да пати много!

Деца су, хвала Богу, добро. Мушкарци су данас ишли по снегу, играли се и правили снешка белића. Небо је дивно, звезде има, месец сија јасно, а хладно, свуда се заледило, биће мраза ноћас. Гледах дуго то лепо небо, сањајући да га и ти гледаш, да ме разумеш. Моје мисли ти шаљем. Све волем, све ми је лепо, у томе лепоме видим тебе и моју децу. Ах боже, дај здравља, стрплења да се ови тешки часови издрже, да дочекамо крај, да се једаред видимо!

27. децембар 1916. године, уторак, Св. Стеван, Београд

На миру проведосмо и данашњи дан. Гостију смо имали више но што смо се надали. Дан је био диван, прави зимски дан. Облигатно и Ђока је био, прича да ће бити једна општа офанзива. Руси су је већ почели, тамо код мора, и ови признају да се повлаче. Међутим, на овом фронту Македонском, сви, Енглези, Французи, Талијани, добиће једног главнокомандујућег. Енглези су већ свој фронт проширили.

Гђа Мица прича да су Талијани узели Црну Гору. То је неистинито, јер је немогуће. Прича такође један Немац, дошао је са Македонског фронта, прича да је тамо ужас, пакао, и да ће се ово морати свршити до марта месеца, јер ћеду, како се он изразио, црћи од глади.

Овде се десило ово неколико дана 3 случаја убиства, узимали новац. Тога се ја бојим, да они не чине зверства, да нам не узимају новац! Јер кад ови наши неће да пристану, они могу да се на нас свете. Гђа Ана Коларовска била је код нас на ручак.

28. децембар 1916. године, среда, Београд

Данас нисмо чули баш ништа. Надежда нам рече да је Скопље пало, ал' види се по овоме што је једна госпођица преко Скопља отишла за Митровицу.

29. децембар 1916. године, четвртак, Београд

Данас ми обећала Јелва да ће сутра доћи на сликање. Ројка била код Христићеве Ане, тамо чула да је веровање да ће се до јуна свршити рат а може бити и раније.

Вечерас пред пет сати свирале су сирене, чак је нешто и пуцало, и свет се узнемирио, електрике није било, трамвај није радио. Од Буђевке чусмо да је летео француски аероплан, а неки кажу, нека ескадрила. Како Жика из Здрављака каже, да је из Ниша јављено да је пошао француски аероплан! Да ли ће опет почети те трзавице. Пинтеровићка каже да је дошло 150 женских, све да их поставе за чиновнике, а наше ће отпустити. У авлију данас долазили два стражара и кажу да је јављено да овде у нашој авлији да има ђачких књига. Веле „јављено је".

30. децембар 1916. године, петак, Београд

Како нам је дан дугачак и несносан кад ништа не чујемо, пролази нам лагано. Чух од Буђевке да је летео опет неки аероплан! Била Јелва да се слика, дошла баба Стана.

31. децембар 1916. године, субота, Београд

Но ево нам дође последњи дан ове хрђаве године. Како желимо да нам ова нова буде боља и сретнија! Била је пред вече Анка код нас, сећаћу се вечерашњег говора! Како ће

она шлифовати Драгољуба како она хоће. Ми смо јој замерали што је оставила децу са слушкињом на Бадње вече и ишла код Лине. Зашто да то вече не ужива са својом децом, зашто им је правила јелку? А што да иде на вечеру на материце Св. Стевана опет код Лине и да се враћа ноћу са аустр. официром и његовом госпођом у 3 сата? Зар је томе време? Опрах децу, пресвукох, да дочекају нову годину чисти. Данас смо се сликали. Снег је освануо и хтедосмо за успомену да имамо како смо изгледали последњи дан у 1916 години! Но одох до вароши, накуповах мало од свачег, јер хоћемо да дочекамо нову годину 1917. По вечери Рojка се направи баба и дође код деце, то је стара нова година, њу смо истерали, тако се деца мало смејаше. Опрах косу, опрах деци кошуљице јегерове, умесих хлеб и тада крпљах деци чарапе, разговарајући се и сећасмо се лепих часова уочи нове године. Где су нам балови, где су нам дивне игре у лепом нашем Официрском дому? Говоримсо о вама, дали ћете нас се сећати, дали се баш овог тренутка сећате нас, ми који вас сви волемо и сећамо вас се. Дали сте у 12 сати пуцали, седели и веселили се? Ах све бих то волела знати, тако бих своме срцу осетљивоме олакшала ове страшне патње. Ми смо све три селе за астал, мама је устала такође из кревета пошто се лако данас осећала. На асталу смо имали белог хлеба, што је реткост, управо мале милхброте (као јаје велико, два сексера комад), шунке, суве кобасице, кајмака, штрудле, чоколаде и кафе. Све нам је дивно пријало. Тачно у поноћ угасиле смо електрику.

Настаде тајац. Ја рекох да ли и наши то исто сад чине, а Рojка рече: „Иди стара годино, хрђава си била, не желимо да се више икад таква вратиш. Да нова дође боља, сретнија, да наши сви скоро, сви здрави и весели дођу, да их скоро видимо и да Ната прва новаца добије."

Кврц, отворисмо сијалицу! Преда мном у банкама 1100 круна. Ја се изненадих, а то ми Рojка метну да ме целе године у новцу прати. Изљубих се и пријатно вечерасмо. Тако нас затече нова 1917. година, веселе за столом.

Ове вести што додајем, то важи за стару годину. Да су Руси пред Пештом на 80 км, Скопље пало, Софија пала, Букурешт повраћен и Румуни су пред Ердељем!

Али, то ли јесте за прошлу годину. Дај Боже среће, узми нас под твоју заштиту. Сад доста, због стара годино, вјечна ти памјат!

1. јануар 1917. године, недеља, Београд

Као што рекох синоћ дочекасмо нову 1917. год. Само сви желимо да буде много боља но ова последња!

Јутрос, каква радост добих од Николе карту, како сам се радовала. Уједно добих и од Анђелковићке где каже да пошаљем нумере деци за ципеле. То верујем да ми је његова карта дошла као честитка, и да ће нам, ох Боже благи боље бити!

Нико нам није био. Мигод добио динар у василици, рече ми да ти пишем да им шаљеш сваком месечно по 3 круне. Новости никакве неко затишје, само од Миле чусмо да је у нашим рукама Прилеп!

2. јануар 1917 године, понедеоник, Београд

Говори се да и данас чули се топови. Над Панчевом када је јуче летео аероплан бацили су две бомбе, које су лом починиле, а кажу да је летео и над Младеновцем. За Скопље није истина да је пало. Има лепа песма „где се наш чича Пера жени са Софијом!“ Г. Триша ми рече како он мисли да ће се идућег месеца неутралне државе одлучити али да се нада да ће у току ове године рат бити свршен. Прича ми како је чуо пре почетка овог рата Фрања Јосиф и Виљем уочи нове године кад су напијали здравицу и тада један и други објавише нама рат, а сад уочи 1917. год. наши савезници, Енглези и Руси, напијали су здравица и њима тек сад објављују рат!

Лепо богами, ми ћемо се дивно провести!

3. јануар 1917. године, уторак, Београд

Данас нам биле Машине и причају како су Бугари једну нашу целу дивизију уништили. Да ли је то истина? Како нам је страшно кад тако што чујемо. Казао је један овде ако нам ништа не могу могу нас мучити глађу! Чули смо да су штампани купони за лебац по 100 гр. од особе дневно! Истина ако они тако почну лепо ће нам ићи. Данас у подне Рojка нас је сликала, стајала сам ја са децом и сви смо се слатко смејали! Мами данас није добро, ево је и сад јауче и стење, има болове, баш нам каже: „Ах децо, како ћу ја ово издржати!“

4. јануар 1917. године, среда, Београд

Чух да су Јелку Крсмановић вратили из Беча. За њу су радили преко Папе да дође у Швајцарску. Данас добих једну карту од гђе Влајићке. Пише ми да ми Никола каже да поред што ми шаље 400 кр. месечно, слаће ми све што му од новчане хране претекне. Даље ме пита како би било да ми из Париза гђа Наталија изради да пређем у Француску. Ах, па то је немогуће, кад ја нисам онда отишла са њима, сад неће пустити! Како ми је тешко кад о томе мислим! Даље пише како нас Никола увеличава, гледа нас кроз лупу.

5. јануар 1917. године, четвртак, Београд

Надежда нам прича, како два аероплана лете, један је од Дунава и има циљ да поквари мост на Сави, а овај други са Мађедонског фронта има циљ да поквари мост код Раље. Да ли ће у томе успети, то не знам, сумњам. Неке офанзиве ће бити, не знам само да ли ће по нас бити добро.

6. јануар 1916. године, петак, Београд

Данас је тачно 9 година како је деда сахрањен, ишла сам по ручку са мушкарцима на гробље да запалимо свећу. У повратку Јоцко сиђе са трамваја и у том трамвај пође. Он

трчаше за трамвајем па и поче плакати. У том ми сиђемо, и сви одосмо до Рашићеве. Њена мама је добила да може ићи за Швајцарску. Сад ми је јасно да неће и Никола тако покушати преко краљице, а она преко шпанског двора? Драган донео воде из цркве.

7. јануар 1917. године, субота, Београд

Јуче је била за време богојављенске службе велика парада. Пуцали су, свирали, био сам гувернер. Што ли они то тако светкују. Надежда прича да је чула да су Талијани пред Ловћен, ал' ја то не мислим! И да су пред 2 км. пред Трстом.

Шта ће то да значи да Швајцарска мобилише! Што ли хоће да прође? Хоће на Рајну, па на Немачку. Богами то је велика брига, цео свет се дао у бригу јер се говори да ће се укинути тј. забранити новчана писма. Од чега ћемо живети! Баш је ово страшно цео свет је јако забринут! Данас ме Ројка саму сликала као и Јелву. После подне сам ишла на славу код Катарине и Мохачанина. Хладан ветар је дувао, прави Светојовански мраз. Чујем да су аероплани летели над Софијом и бацали бомбе. Дошли су над Нишем, но ту нису ништа мислили. Овде су се ови грдно уплашили, и силазили са горњег спрата на доњи.

8. јануар 1917. године, недеља, Београд

Видим по свему да је загрозила опасност нама, ако је одиста истина да Швајцарска мобилише. Шта ће бити од нас? Ми ћемо бити као опседнути, са ниједне стране неће се моћи ништа увести, и тако ћемо умирати и од глади! Боже мој, какве нам још страшне дане спремаш па још ако се ово отегне, зло велико ће бити за нас. Чујемо да су сви Срби у Швајцарској добили фрај карте, да иду за Јужну Француску!

Хоће Французи преко Швајцарске на Рајну па да уђу у Немачку. Страшан је ово живот, један официр код Јовановића Ројки казао неки Швајцарац да ће настати глад, већ сад се даје на једну недељу два пут кромпир!

9. јануар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас сам била са Анђом код Јелице, а мушкарци су после подне ишли са Надеждом код једног дечка Спасојевића. Био му је рођендан. Јелица вели да се кладе Руси и Енглези да ће се рат свршити до јуна месеца. Гђа Буђевка ми прича ваздан да су Енглези дали капару за не знам колико милиона, и закупили сву храну из неутралних држава, даље да су се Немци и Бугари побили јер Бугари не даду своју храну Немцима, чак су и неке своје житнице спалили. Ту се вели помешао силан свет. Јуче добих од Николе опет карту, пише да је добио дечију слику. Буђевац прича како је Скопље ту да падне. Већ не верујем ништа!

10. јануар 1917. године, уторак. Београд

Хвалу Богу кад се и Момчило једаред јавио, Момчило послао 730 круна, како се мама слатко обрадовала да се он нама јави. Било је крајње време јер смо се већ много бринули да му се што није десило. Надежда рече да је чула како се у Лондону десила грдна нека експлозија, да услед треска цео се Лондон уздрмао.

11. јануар 1917. године, среда, Београд

Ладно је ужасно. Св. Јован се баш показао, ево га и снег нам послао, цео дан веје, све је бело, као да је све покривено великом белим чаршавом.

Чух од Надежде где рече да је у Obzoru или у Riječi писало Америка пред ратом. Ништа не знам шта има новога, нигде нисам била, нико нам није био, сем Маринка који каже да је чуо од меродавних личности да ће до маја рат бити свршен.

Данас, заправо синоћ, узех ово Бугарче у службу, погођена да служи месечно за 10 круна.

Мама јауче, стење, тешко јој је, има болове, баш је то страшно мучити се, зашто да се не умре на лак начин!

Неће бити шећера, просто страхујем, ја не могу да замислим да останемо без шећера, то би било страшно!

12. јануар 1917. године, четвртак, Београд

Била Јелва да се слика, па ми рече како је у Пестер Лојду писало да је руски цар држао говор, да ће кроз 5–6 недеља бити јака офанзива. По неких дана изгледа ми да неће бити никада краја, почињем да губим сваку наду, просто да се очајава, како ћемо ми без наших, и докле ћемо ја сам тако несретна, нећу издржати до краја, не могу излудећу. Брига ме убија. Овај живот раздвојен од тебе, ах то ми се никако не свиђа, ово већ и сувише траје.

13. јануар и 14. јануар 1917. године, петак, субота, Београд

Хладно је данас веома, а на Св. Саву освануо је диван снег. Ево га још и данас пада. Деца су се веома много радовала, ишли су у цркву, повели су и Јоцу, само не умеју да се људски играју по снегу, иду где је најдубље, па се бојим да не озебу.

Карту ниједну не добих, а томе се највише радујем.

15. јануар 1917. године, недеља, Београд

И данас веје цео дан. Ројка их је извела мало трамвајом па су се добро смрзли, Анђица је дошла плакајући. Милка ми крпи дечије већ два дана. Мени није никако добро, мора да сам озебла, страховито ме све боле и повраћала сам, а ноћу сам целу боговетну ноћ

имала грозницу. Страх ме и од саме помисли болести! Шта би моја деца? Нико, нико им неби чинио и угађао као њихова мама, која за њих умор не осећа, и живот је дала, види се по мени!

16. јануар 1917. године, понедеоник, Београд

Једва сам устала, боже како је то страшно радити и бити болестан, Стоја је дошла да пере веш, снег стално пада, нападао је већ до колена! Чесма се смрзла. Срећа те синоћ напуних буре са водом т.ј. казан. Морала сам правити казан од цинк плеха, дадох 35 круна! Једва одмрзнусмо чесму.

Милка ми шије, каже како је чула да је један њихов филозоф прорекао да ће се рат свршити фебруара, а Буђевка каже да јој је Шотен казао да ће се свршити у мају. Пиљарка ми рече, да је хрватским новостима писало да се повлаче из Букурешта, Галаца и још једног места! Ох да хоће милостиви Бог да се сврше. Док бејах код пиљарке дођоше неколико војника да купе лебац или проју један и рече: Wann wird einmal schluß sein?[144] Гладни су јадници, и прозебли, жалосно је!

17. и 18. јануар 1917. године, уторак и среда, Београд

Како су ови дани дугачки кад ништа не чујемо пријатно, снег непрестано пада, хладно је, нико нам није дошао па ништа не знамо. Ишла сам питала фијакеристу пошто децу да ми просанка од Славије до Калемегдана, он тражи 10 круна. Страшно много. Наравно да нисам хтела, то ми је много, а жао ме што нисам могла испунити жељу.

19. јануар 1917. године, четвртак, Београд

Ишла сам у мисију за млеко, сретох Наду Трифуновић прича ми како је Панић казао Лази да у Бечу иду по кућама и пописују намирнице, и да ће доћи и доцније код нас. Гђи Васе Димитријевића, дали јој 500 кр. и казали јој то јој је за два три месеца. Шта ли ће бити са мном, до недеље да ли ће доћи за мене новац? Анка прича како поред пруге праве бараке, јер сад од 6ог њиховог фебруара почеће офанзива доле код нас, па ће се грдна војска немачка превлачити, и онда ће се на растојању од 5 сати у свакој тој бараки давати топло јело. То јој је казала та на станици. А један њихов рекао јој да ће ови да прогласе Србију и Црну Гору краљевином а под регентом Мирком, само да би ово што је остало узели у војску. Ја мислим да то неће бити, шта би на то казала Ententa!

20. јануар 1917. године, петак, Београд

Ништа нарочито. По свему ми изгледа да ништа за Митровицу не ради, јер ево Маријола никако не одговара, а тај упр. поште из Митровице премештен је за Београд.

[144] Кад ће бити готово?

Буђевка прича, како јој је један Турчин казао да Бугари не даду ићи преко Скопља за Митровицу. То је важно знати. Бугари ће бити и са њима као што су били са нама, исказаће се им веома захвални.

21. јануар 1917. године, субота. Београд

Машине нам рекоше да је за нас врло добро. Докле ће добро бити, а увек смо на једно место. Данас је последњи приватан воз, све се превлачи војска за Македонски фронт. Воде се борбе на лаће. Немачка је јавила Америци да неће да узме више ниједну лађу у обзир.

Једном човеку рекао да је Мађар причао да се краљ Петар оженио са Кумановком, но докле још.

22. јануар 1916. године, недеља, Београд

Да дугачког дана, о мој Боже, ништа не чујемо, ништа не знамо, живимо од данас до сутра. Данас послах прво писмо на Fitel.

23. јануар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас издају шећер. Лом је, ја не ићах јер ми је Јелва обећала оставити. Чусмо од Буђевке да је Америка прекинула сваке везе са Немачком, немачки посланик вратио се из Америке. Сад видећемо шта ће бити. Све ће се дићи против Немачке, и мисли се да неће моћи куд и пристаће на мир. То би дивно било, да наши дођу до пролећа! Данас добисмо од Митине жене слику.

Сирота Бркићка била за шећер те је и задржасмо на ручак. Како они бедно живе!

24. јануар 1917. године, уторак, Београд

Данас преварих се и рачунајући да ми је данас рођендан позвах Јелву на ручак. Имали смо: чорбу од патлиџана са флекицама, говеђи ђувеч са пиринчом, бивтек са пиреом од кромпира, и кох од гриза са шатоом од вина. Шато сам правила од 22 јаја, и ако је јаје два сексера! Деца ми одавно траже шато, то сам их частила! Богами Америка се баш озбиљно љути! Нека зарате и ове неутралне Швајцарска, Холандија, Шпанија, оне ће бити као прве, а за њима ето Америке. Нека само уђу у Entente.

Буђевка мисли да је то само немачки трик, да би се што пре свршило! Јер сад није у питању народ већ да се спасе династија!

Помисли Никола да се видимо, како ће то лепо бити, да ли ће то скоро бити? Мара ми рече да су све топове што су били код Београда, превезени преко великог моста. За месец дана можемо много доживети, а сад идем да спавам, мислећи само на тебе.

25. јануар 1917. године, среда, Београд

Данас ми је рођендан. Напуних 32 године. Данас сам се сликала. Сликала је Рojка и Мигода и Драгана, и то све главе, послаћемо ти. Снег је јутрос диван крупан падао. Ново ничег, сем то да Америка већ на мору ратује. Чујемо да у Берлину сваког дана има демонстрација, вичу, „мир или леба."

26. јануар 1917. године, четвртак, Београд

Како сам те лепо ноћас сањала, сигурно због мог рођендана, честитао си ми, леп и диван сан беше само за кратко! Бебуш био на ручак, по ручку обучем их све, па чак и Наду, која све виче „папа", па лепо до позоришта пешке, па онда на трамвај, и одемо до Мохачанина, и натраг, Анђа је од Славије плакала, зебу јој ноге, а Наду до куће на Росулека, носила сам. Кући је Рojка спремила врућ чај са лепињом и чајем, те нам је то дивно пријало. Љубица Мохачанин прича како ће Немци да пресеку пругу до Солуна, а Немачка води борбу на мору и јача је у тим флотама подморским но Америка, и наше ће да терају на море па шта ће онда бити. Да их подаве? Ох Боже, како ми је тешко! Све нека чине да се рат једном сврши. Кажу да је Холандија прекинула са Немачком, и за Швајцарску такође рече Љубица, неће више од сад трпити. Само да добијемо опет скоро да се осигурамо!

27. јануар 1917. године, петак, Београд

Данас добих твоју карту коју си давно писао још на патарице Св. Николе. Заиста грешиш што ми још већу бригу правиш и што ме жалостиш, зар тога није мени овде доста? Буди ти нама жив, дотле ће нама бити добро, а тешко мени кад ја паднем на врат његовом или мом брату. Много си ми нажао учинио тако писајући ми.

После онаквог мог лепог сна што те сањах на мој дан, тако ме уби твојом картом у појам!

Била нам Зорка Васина и Зорка др. Николића, прича за то пророчанство Видаковића неког како ће се тражити мир по трећи пут, преговараће се шест дана а седми дан биће закључен мир са Аустријом. А вели Немачка ће продужити ратовати још неколико месеци.

Страшно нам је, докле ћемо се овако бринути, кад ће настати крај овим патњама?

Пишеш како се одмараш на тераси. Благо теби, ти имаш бригу само да нам новац пошаљеш, а друго све не видиш. Да знаш како се ја борим за опстанак ове деце. Да ли ћу моћи то чинити до краја? Бринем, много бринем!

28. јануар 1917. године, субота, Београд

Хтела бих да купим још сланине да осушим и одох до Мохачанина њега да замолим. Ту говоримсо ваздан о политици. Несумњиво да ћемо ми бити победници, али да ли ће то још дуго потрајати. Енглези су се већ показали као јачи јер су учинили да код Немаца

влада глад. Ех, да хоће Холандија да се пређе преко ње, па за час на Essen[145], а ту су њихове главне фабрике. Јест ал' те мале државе хоће строгу неутралност! Прича Мохачанин за случај један, за једног официра који је племић а био је на Талијанском фронту, и ослепео је. Цар обилазећи, питао је истога, да каже све што жели, испунићему се, а официр му је одговорио: „Ја не знам каква сила и моћ стоји преда мном, али ако можете, а да никоме не одговарате, убијте ме, јер шта ће ми живот без очију." Цар се на ово заплакао.

29. јануар 1917. године, недеља, Београд

Данас Јоцин дан рођења, напунио је 6 година. Частила сам га што сам умесила киселу штрудлу, истина црно брашно, ал је врло добра била. Била је као гошћа Бебуш. Била је докторка, мами није било добро. Боже мој, ако буде тако као што докторка прича, ми смо пропали. Док међутим, апотекар Николић, он каже да је позитивно чуо да је од доле код Солуна почела офанзива, а и да су наши склоњени.

У Ријечи писало је да се грађанство спреми за непријатељске летелице (руске) које могу летети над Варадином[146]! Значи Руси нису далеко!

Ова страшна хладноћа и мразеви као и снег сметају да почне офанзива. До Звездаре су курјаци прекјуче на ноћ долазили и појели једну сељанку.

А шта ли ће бити са подводницама, но ваљда ће Америка моћи туђи Немачку.

30. јануар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас ништа ново, дан је прошао на миру. Хладноћа је велика, све нам се по кујнама замрзава у канте воде.

31. јануар 1917. године, уторак, Београд

На свим фронтовима, Енглези напредују. Турци се силно предају. Из Скопља сви су Срби истерани, то нам девојка прича, Аероплани су летели, 20 хиљада Немаца помрзли се. Добруџа, вели др Гођевац, враћена.

Мами је било хрђаво, отиче. Докторка каже да треба све имати при руци, вели ако јој срце као данас куца, може још и месец дана. Она се вели на очиглед гаси. Изнемогла је, клонула духом, равнодушна је на говор. Апетита заиста нема. Ројка ју је данас сликала без да је знала. Надица ми озебла опет кашље. Одох до Трише, рече доћи сутра у 11, тј. мама га звала.

[145] Град на западу Немачке.

[146] Град Варадин се налази у Румунији (на данашњој граници Румуније и Мађарске). За време Првог светског рата је био део Аустро–Угарске.

1. фебруар 1917. године, среда, Београд

Буђевка ми прича како је Америка ставила ултиматум да изиђе из непријатељских земљи за 8 дана, иначе она ступа у акцију. Даље ако јој само једног Американца потопи уђи ће у акцију. После ми прича ово: „Ја верујем да је то помишљено, ал› је лепо измишљено. Наши савезници заробили 20 хиљада Немаца, обукли наше војнике у то одело, метнули их у вагон за стоку и експедирали за Бугарску. Кад су дошли у Софију, ови одмах изиђу и окупирају Софију". Дивно смишљена прича!

Очекивасмо г. Тришу ал' не дође. Ладноћа нам је велика, мама веома хрђаво, па смо обе очајно.

2. фебруар 1917. године, четвртак, Сретење, Београд

Данас пре подне беше сунца, мисли се да ћемо имати још 6 недеља зиме. Богами то неће ваљати како су на мањак дрва. Мами није никако добро, па сам ишла и видела цене за мртве. Све је страшно скупо. Узех, флорове, као и свећу и чарапе, а замолила сам да дође да га мама види пошто нам је искала. Заиста данас је дошао, била је и Пинтеровићка, њу је мама замолила и нешто ми је казала шта мисли наши нису чули. Триша је био.

3. фебруар 1917. године, петак, Београд

Ништа данас од поште, баш очајавам, неће ваљада Бог да нас напусти, новац такође не добијасмо. Како се сад говори, изгледа да и ако уђе Америка у рат, неће ништа допринети да се рат раније сврши. Данас Милка ради код нас. Мама цео дан није ништа јела, а никако не може да мокри, баш нам бриге задаје.

4. фебруар 1917. године, субота, Београд

Данас је 9 година Драгану. Добио је од Милке Вука Караџића дјела, од маме дивног globus, здраво се радовао. Имали смо данас ваздан гостију, неки кажу да је већ и Скопље пало, један Немац рекао је да ће се рат брзо свршити. И данас од поште ништа, баш сам несретна. Ноћас сам те дивно снила, како сам те лепо загрлила и слатко љубила! Сан је жив, тако ми је пред очи жива слика. Неки кажу да је ставила Америка ултиматум да за 17 дана изађу.

5. фебруар 1917. године, недеља, Београд

Ни новац данас не дође. Шта ће то да значи. У среду сам била код гђе Руже Бајлони узајмила 400 кр. на зајам, да ми се нађе, и да вратим по могућству чим Никола пошаље и чух да је пао Лавов. Воде се борбе код Станиславова неки опет каже да ступањем Америке ништа неће допринети да се рат што пре сврши! А ми толике наде полагасмо у њу! Узех данас Десу.

6. фебруар 1917. године, понедеоник, Београд

Лепосава Буђевац рече ми да је Скопље евакуисано, као и то да је чула да ће се рат свршити за три месеца. У болници се смањује број**,** а говори се да ће тад да нам смање и на купонима. Чује се да је из Скопља Србе и Јевреје све отерано. Гђа Јовановићка рече да је чула да је пао и Велес као и Бабуна планина. Лепа ми рече да је чула да је Трст пао. Не може се рећи да ми оскудевамо, ал може бити, па су сви држани [...]и живи.

7. фебруар, 1917. године, уторак, Београд

Данас добисмо од Оле писмо где ме моли и куми да пишем молбу за милост да узме децу из цивилне болнице због несретног пасторка! Како нам је било кад смо прочитали! Пресвиснуће. Од 20. децембра по писму изгледа да су јој Нату узели. По препоруци Буђевкиној ишла сам код Управника поште Jörecz и он ми је казао да Маријола треба да пише све шта је било. Идох и код Калиопе, рече ми да дођем код Пите у четвртак по ручку, и ићи ћу. Сирота Ола, што ме не послуша што не дође, куд би јој био крај!

Чујемо да је Лавов пао. Пинтеровићка прича да ће 50 хиљада аероплана летети над целом Немачком и да ће је бобмардовати. Спустили су Немци [ма] дурбин.

Војници туцају кукуруз а чорбу од лука бацају.

8. фебруар 1917. године, среда, Београд

Данас сензационе вести. Г Шљивић прича како се један аустријски официр клео у своју децу, који је иначе по души Србин, да је Скопље у наше руке, да се бију пред Куманово и да су аустро–немачке чете на граници старе и нове Србије. Не знам колико тек нешто много комора је натоварено и из унутрашњости доведено и одвезено у Аустрију. Са Добруџе вели Немаца и Аустријанаца нема, на Карпатима Руси су пробили на 3 места и силазе на њих.

Бугари евакуишу у унутрашњост све ко је и шта је поред Дунава због опасности.

Чује се да ће у Београду око 40 хиљада породица из бољих кућа интернирати, да би се показали како су племенити. Такве племенитости нама нису потребне кад они сами иду.

Страшно ће бити оно време кад они долазе и боре се пред Београд онда ће све нестати од хране, тад треба да све издржимо.

Зорка Васина каже да је дошао Макензен, да је то истина. Како ми изгледа, проћи ће најгоре Бугарска.

Сутра хоћу ићи код судије Пите, и код Барловитове да учиним све што могу за Маријолу.

9. фебруар 1917. године, четвртак, Београд

Данас сам јурила и ишла код Пите. Узео је име Кокино и Маријолину адресу, видећу шта ће ми помоћи. Само да знам да хоће Маријола да дође овде да живи!

Зар јој није боље било да је дошла, сад је могла кућу оставити. Новости никакве. Тврде да је Скопље пало. Очајавам да новац не добих. Од Маријоле дође данас депеша где каже да је са Иком у касарну, а Ната од 20. јануара у цивилну болницу! Страшни тирани. Докле ће ово овако трајати.

10. фебруар 1917. године, петак, Београд

Данас ваздан визита. Данас добих од Николе новац 397.40 на Wiener Bank Verein, то је сигурно за месец фебруар. Сви тврде да је Скопље пало. Буђевка каже да је у град доведено наших заробљеника све из Бугарске. Вероватно да има нечег. Чује се да се болница Брчко и из Палилуле. Ове су се и сликале и добиле пасош. Говори се да је цар Виљем ишао у Цариград. Данас узех једно кило пиринча 18 кр. кило. Тетка Зорка ми донесе Николину слику где седи на степеницама града преда Момчила. Ту је диван. Кад ли ћу га боже видети, да ли ће доћи тај суђени и сретни дан?

11. фебруар 1917. године, субота, Београд

Данас одох до Калиопе, дође и г. Пита, рече ми како је јуче (петак) писао. Ах Боже мој како бих била сретна да Маријоли помогнем, да је оданде спасем!

Какве тешке дане преживљујемо, како се мама мучи, колико пати! Присебна је. Она зна да ће умрети, нас саветује, да се пазимо и чувамо. Жали нас што остајемо саме у туђем свету, без својих најмилијих. Децу зове к› њој, сваког милује, учи, саветује. Љути се што их непрестано бијем, вели деца су. Ал› ја знам да је њој много тешко па бих хтела да не осети ту дечију ларму. Како ћемо без ње, зар нас две саме без пријатеља. Срце ми је тако пуно туге, и пуно бола за нашом добром мамом.

12. фебруара 1917. годне, недеља, Београд

Мама и данас исто као јуче. Ништа није окусила, не може, штуца непрестано, трза се, а и мучи јој се па повраћа. Докторка се боји да не дође и запаленје плућне марамице, то су вели последице, све је то у вези! Како ћемо то преживети? Пинтеровићка се сад у овој прилици показала колико је пријатељ наше куће! Кад се јело и пило била је увек ту, а док није имала гаса и дрва није избијала из наше куће! Но иду лепи дани. Ми бар своју маму лечимо, а кој би њу сутра, кад нема поред себе никог свог!?

Данас била Карановићка, каже да су Руси продрли у Бугарску кроз Румунију, ту код Добруџе, иду на Софију, да из Софије сви су побегли. Говори се да су сви Срби, нарочито српски официри из Софије и Бугарске доведени овде у град. Чули смо да Талијани нису отпочели још офанзиву а да су Руси и на Карпатима пробили на три места. Овог момента мама сирота каже: „Шта ли сад осећају Драгољуб, Мита и Момчило и Никола?“ Каже Ројки да буде куражна, да се не боји.

13. фебруар 1917. године, понедеоник, Београд

Не ваља нам мама. Било јој је тешко, и увече се Ројка уплаши те зовне Пинтеровићку. Ја сам седела до пола два. Очистила жито, очистила и самлела ораса. Како ми је било тешко што сам то све морала ја спремити, срце ми се кидало. У пола три мама је питала Ројку за мене, и она јој рече да сам легла, да ли хоће да ме пробуди, она је одреаговала: „Не не, нека се одмара!“ Говорила нам је да треба увек да се слажемо и да будемо добри, као и до сада. Данас је тачно 9 година како је тетка Мага умрла.

14. фебруар 1917. године, уторак, Београд

Данас пре подне биле Штерине, па ми мама рече: „Натуш дај тетка Насти килу сувих шљива, јеси ли чула Натуш, ја тако хоћу.“ А кад ју је бабица питала како је, она јој је одговорила: „Путуј игумане, не питај за манастир.“

Увек са шалом, увек је у разговору добацила по коју реч. Жмурила је, лакше јој је било. Али све је увек чула шта се говори па макар се најтишије шапутало.

Звала је децу, све их је редом пољубила, миловала. И Анка је њену децу довела да их види.

У четири сата било јој је тешко и питала је бабицу: „јесмо ли саме?“ Кад јој бабица рече јесмо она јој рече: „Све се бојим за њих две да не остану саме.“ А бабица јој каза: „Не бојте се, још ви нећете, доћи ћу ја дотле!“

Замучила је око пола 6, скупим децу и однесем код Пинтеровићке, однесем и моја дрва, и лампу. Но она баш нимало није била љубазна. Онда доцније око 7 доведем децу кући и настане решавање, где да се воде деца. Пођох Буђевки кад чујем где Пинтеровићка каже: „А шта ћу им ја, доћи ће им овај, доћи ће им онај, кад умре, ми ћемо поседети као комшије“. Ја се вратих. После тог разговора, нисам могла тражити да ми деца код њих ноће, јер Буђевка је на све то одговарала јес јес. Са Кајом одведох Анђу и Јоцу код Анке и онда ми Каја рече ово: „Срамота је што морам рећи за Пинтеровићку, стара је жена сада, ал› страшна сплеткашица“.

Анђу сам оставила и кад пођох рече ми: „Поздрави бабу и тетку“. Били смо око маме, нас две, Анка, Каја, тетка Зорка и Атанацковићка. Драган и Мигод као и Нада спавали су на своје место. Ах Боже, како се сирота мама мучила. Како је јаукала и чим се замучила, казала је: „Ја ћу умрети, ја ћу умрети“. Једно време викала је јао моја нога, па се угризе за доњу усну. Тако је трајало то до 12 сати. Од 12 до 4 сата спавала је дивно, дисање правилно, није се закашљала, тако да смо мислиле да је то била криза и да доктор није Бог, може се преварити.

15. фебруар 1917. године, среда, Београд

Драган хоће у школу и оде, Мигода глава боле, а Нада пева, те је ја склоним у кујну, јер она виче, па је мама чује и у сред њених болова рече: „Моја певачице, моја веверице.“ У 7 сати викне Ројка и она скочи, пита је: „Где си, ко је ту?“ Ројка јој рече тетка Зорка. Била климнула главом и сваку за руку. Тек су ту били најстрашнији болови, ја нисам била присутна, јер сам децу склонила да не вичу, у један мах зовне ме Анка, и рече да ме зове

мама. Питала је Ројку: „Где је Натуш, хоћу да је видим!“ Кад сам ја дошла и узела је за леву руку, питам је: „Шта хоћеш мама, кажи ми?“ Само ми рече: „Ej моја Нато.“ Како је викала, „јао моје груди, јао моје груди.“ Била је свесна, чим је кашљала и испљувала, сама је одмах хватала мараму и брисала уста. Ишла јој је и крв на уста, но она то није видела! Питала је за Анку бабицу и кад јој ми рекосмо да је отишла да купа дете није веровала. Казала нам је: „Не, она је отишла за доктора. Нећу га, нећу га.“ Кад јој је Ројка казала да јој се ушприца морфијум казала је: „Љубим вас, немојте мучити мртво тело.“

Тетка Зорка склопила је руке и тихо Ројки нечујно шапнула: „Милостиви Бог нек се смилује“. Изађе Ројка и зовну ме. Стадох поред кревета. Јадна наша добра мама, десну руку пустила преко кревета, глава мало у десно окренута, лева рука на срце. Тако лежи мирно, не јауче више, очи полуотворене, ноге скупљене. Мир је, не чује се ништа. Тишина као на гробљу! Једаред, па још једаред, лагано и тихо зевну. Поче нешто да у њој крклја, па више ништа. Ми не мрднусмо! Соба више у помрчини, завесе спуштене. Тетка Зорка не да да прићемо. Не знамо да ли је јадна испустила своју душу, најзад ја клекох. Наслоних своје уво на десну руку, њен пулс не чујем. Јер моје срце толико јако куца, да ми се чини и други га чује до мене. Најзад бол савлада, сузе тецијаху, плаках дуго, дуго, са највећим очајањем и болом! То беше 9 сати ујутро. Одседесмо сат, тако веле ваља. Биле смо нас пет код ње, нас две, Анка, тетка Зорка и Милка! Ах, они узвици, па кад викне: „Воде, воде.“ Груди ми се кидају кад их чујем. Како је страшно морала патити! Снег је падао и промицала киша. Дође и Пинтеровићка, изненадила се, и вели ми што ме нисте звали. Ја јој одговорих: „Зове се само у сватове, а овде ко ми дође то ми је пријатељ.“

Јависмо Триши. Дође у том и бабица и Атанацковићка. Оне је опраше вином и обукоше, чиста је била, само вели бабица умокрила се!

И Лаза и Триша нашли су нам се једини пријатељи као ретко што их има. Све су они то свршили, за све су се постарали. Око 5 сати донеше сандук и опрему.

16. фебруар 1917. године, четвртак, Београд

Очекивасмо доктора њиховог који треба да потврди смрт и дозволи сарану. Јер код њих мора мртвац да лежи 48 сати. Дође око 11 сати. Дозволи да се носи после подне у капелу, јер је то била њена нарочито жеља. У 3 сата беше опело код куће. Света беше доста, ал’ ко то не знам, никог нисам запазила и видела. Узесмо јој један венац од прављеног цвећа 30 круна и ђурђевка за 5 кр. а зеленила за 6 круна те је окитисмо. Однесмо је у капелу. Поп је ишао за пратњом и у његова кола села је тетка Зорка; у наша је кола била Анка и тетка Наста. Остависмо је у капелу. Како је тамо страшно. Сама остаде без нас.

Кући нам је спавала бабица и Милка. Дође, тетка Милка, а Јовановић доктор са женом и сином такође.

17. фебруар 1917. године, петак, Београд

Око пола 11 сати дођоше кола и Анка, као и бабица одосмо на гробље. Снег нападао са неколико сантиметара, веје непрестано. Све је бело. Унесох лебац. Милка остаде кући, а ми одосмо гроб ископати, бабине кости у једну кесу метнуте. Захтевасмо да се метну у сам

Наталија Аранђеловић
Етнографски музеј Београд

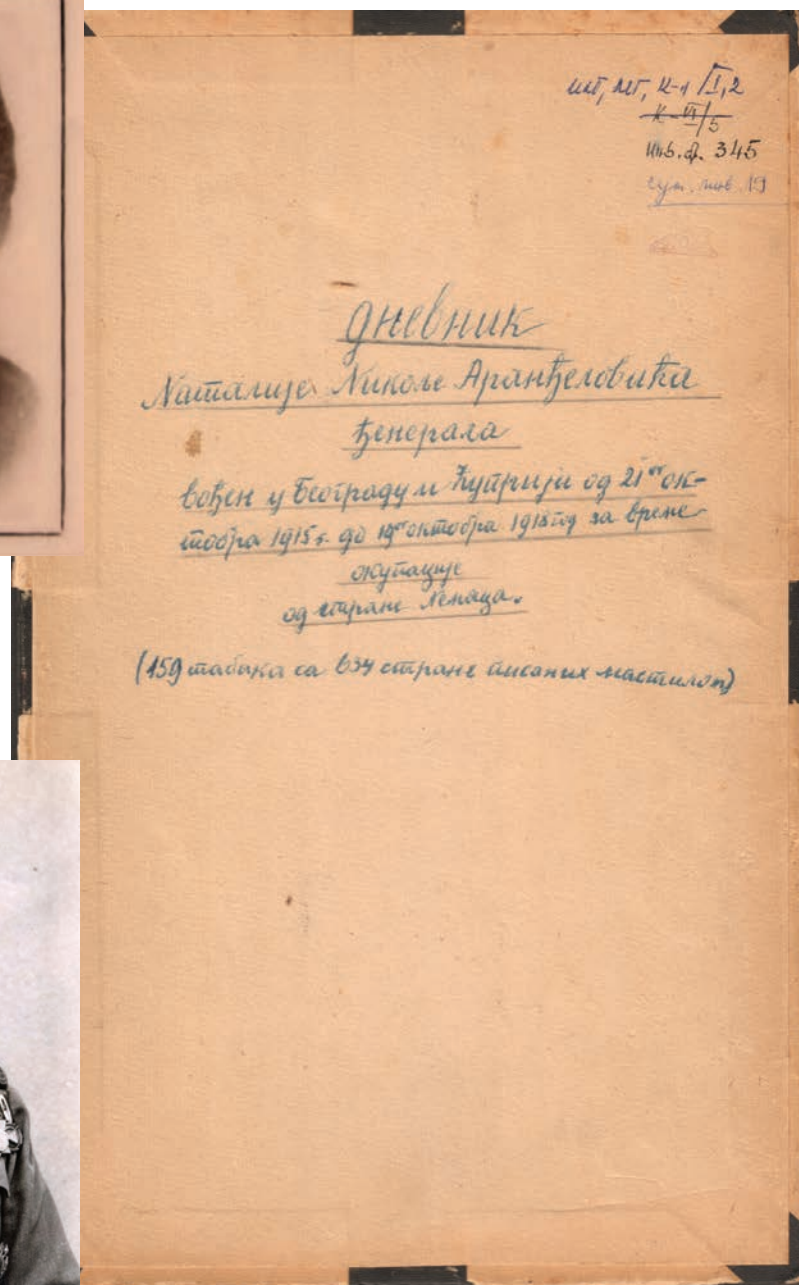

Прва страница дневника

Никола Аранђеловић
Архив Србије

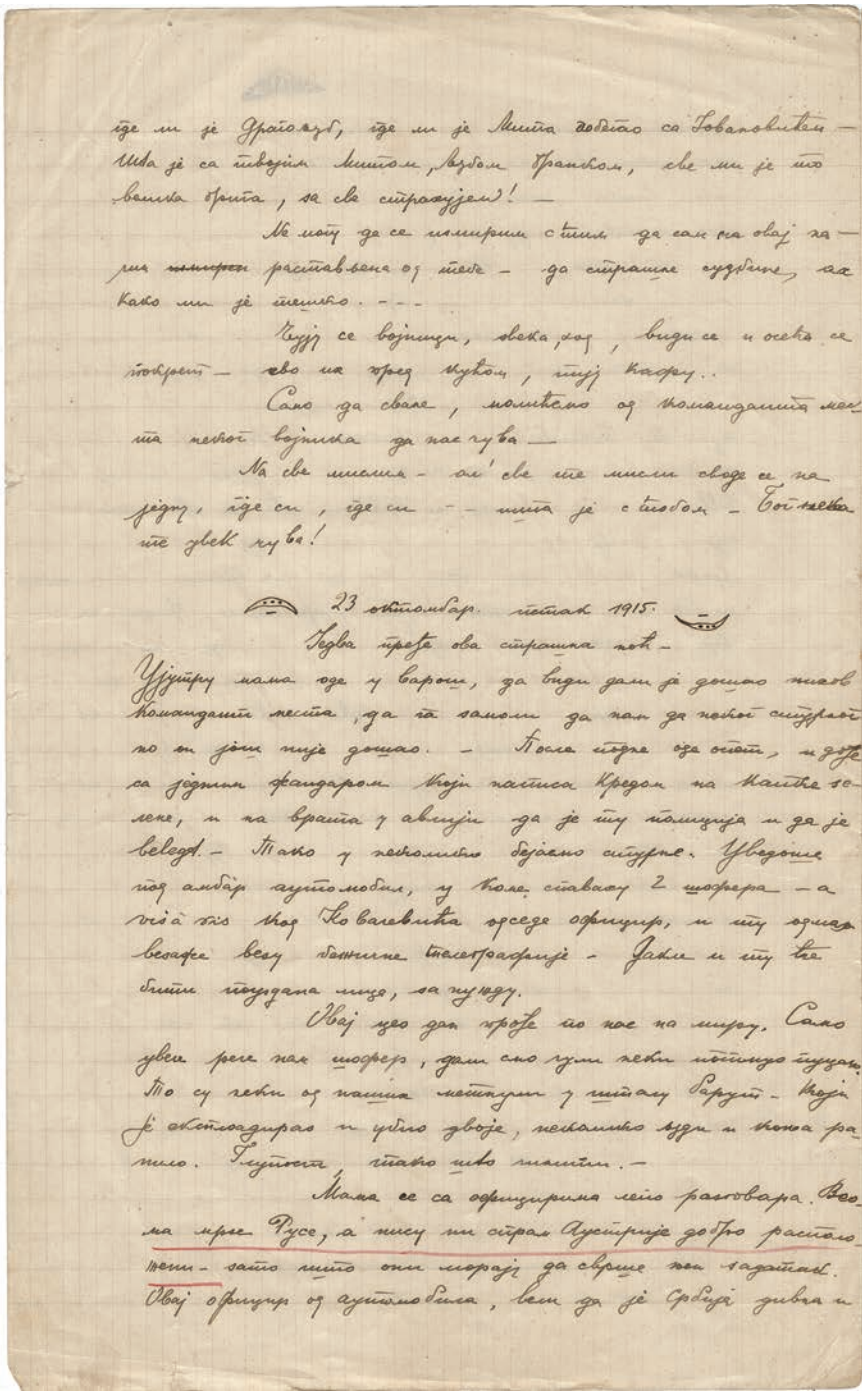

Дневник, 23. октобар 1915. године

богата земља, но да нам је сељак лењ! — Мама му на то рече да треба да има на уму да наш сељак већ 4 године ратује. — То нам признаје. — Вели да ће Србијом бити мир закључен за 10–15 дана —

☆ 24/XI 1915 субота ☆

И ноћас пројеже све на миру. Истина долажаху до врата и како сви имају електричне лампе, то чим осветлише видоше шта је на врата написано, одмах се враћаху назад. Тако нам нису досађивали.

Војска им стално долази и одлази — Одакле само извиру! — Топови иду, а за њима комора, и кола на којима има казан, у коме се кува пихов ручак. Види се дим. Просто света имају. Овај шофер је доручковао Кренвирше у козерви. У ничем неоскудевају. Лепо сваки обучен, и снабдевен свачим.

Ујутрос рече мами официр да је Ниш пао у 10 сати — Да страшне истине — шта ли раде сад тамо наши? —

Данас после подне дођоше бугарски официри да приме упутства од екселенције. Сваки је са страхом рекао,: кад Бугари дођоше у Ћуприју, лепо нам иде! — И заиста једино су дошли од Зајечара. Шта ће бити напослетку од нас, Кој зна шта нас све чека!

Чули смо да је пао и Сталаћ и Крушевац. Чим се буде мото мислимо ићи у Београд. — Рече нам овај официр да на Сави имају два моста, на Дунаву такође, и да Београд у ничем неоскудева.

Жалосно је што наш новац не вреди много; повчанице у пола — дакле оно што је било 10 сад је 5 динара! Како ћемо живети? —

Данас су ишли из наше општине и пописивали по кућама Кој колико има брашна. Код нас још нису били — Зло ће бити, ако нам и то узму шта ће ми јести деца — Зла времена су настала.

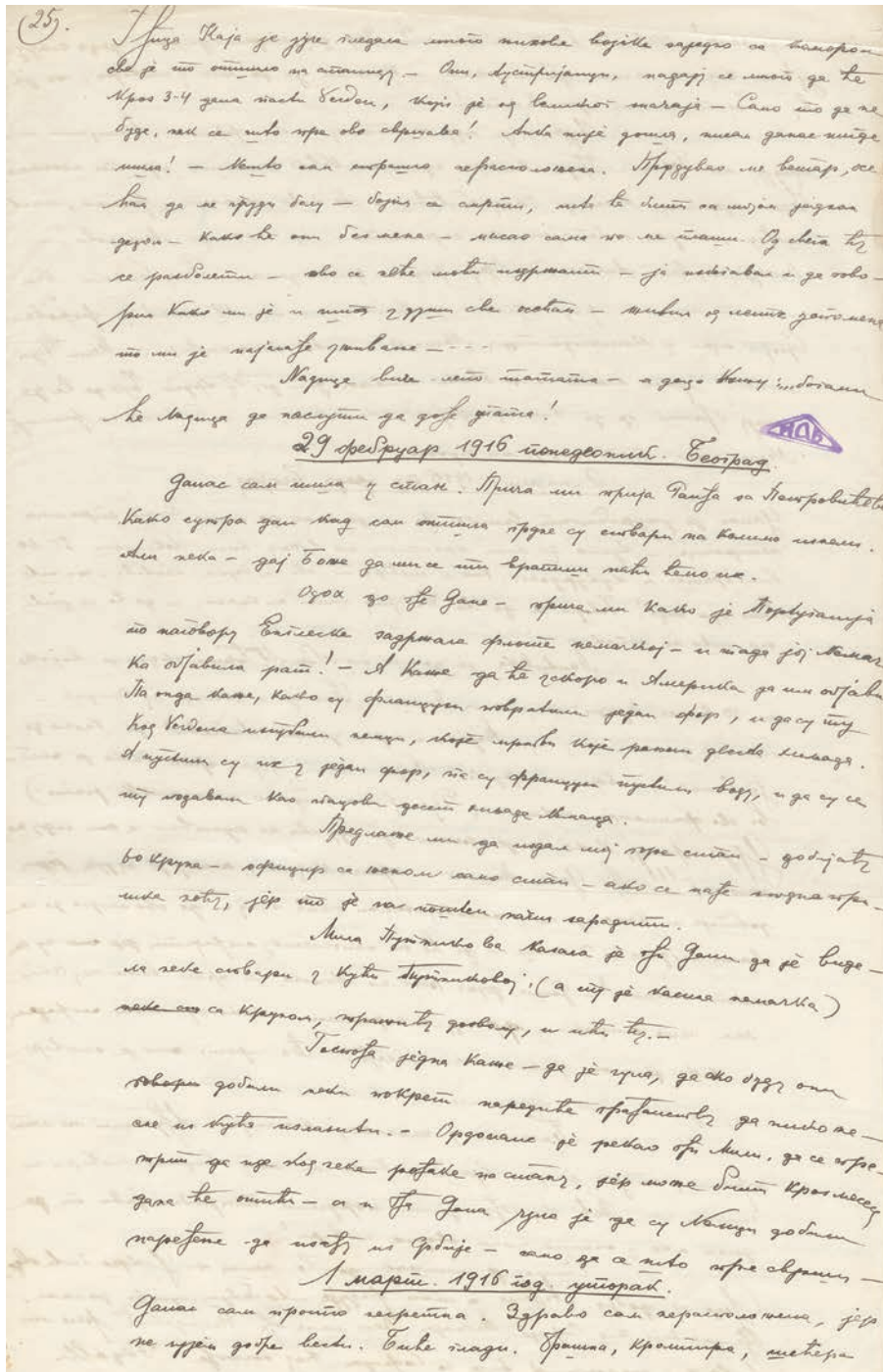

(25.)

Пријатељ Раја је јуче посетила моја мајка Војкића одредно са телеграмом да је сто отишло на станицу — Ах, бројитрајући, надам се моја да ће Крос 3-4 дана после бивши, који ће од великог значаја — Само што да не буде, јер се ништа више ово сврставе! Ајмо моје дошла, имала данас пуно посла! — Много сам спремио телеграмова. Прудувао ме ветар, осећам да ме прудо боду — боље се спрећи, него ће ићети са мојом радном дозом — Како ће ово без мене — мислио само по не тамо. Од свега ће се разболети — ако се неке моје подрмати — ја невидам и да говорим како ми је и више глуп све остало — живим од ићетих дотичних што ми је најлакше живање — — —

Надајући ваша ићета тамо — и даље Вашу подршку

Ће Мајица да пасуди да добро дајаје!

29 фебруар 1916 понедељак. Београд.

Данас сам имала у стан. Прича ми прича Рајка за Пенчовићеве. Како сутра дан кад сам отишла прде су сватови па комшије тамо. Ајмо лепа — дај Боже да ми се ти вратиш неки велики.

Одох до ће Дане — прича ми како ће Перућанић по наговору Ваљевске задржала фронте немачког — и тада ће немац Ко објавила рат! — А Каће да ће говорио и Америка да ми објави. Па онда каже, како су француски изборили један форт, и да су ту код Вердена непрекидно напади, више пута Ићу ранети двапут имали. А пуковник су ми један форт, па су француски пуковник беж, и да су ми подавали као плаћов десет имали.

Предлаже ми да идем ићу пре сити — добијати во крупа — официр са пасом само сити — ако се неће вратити ићи што ће ме пензију неки зарадити.

Ићи пријатељ ва Калаја ће ће Дане да ће виде ме неке сватови и куће пријатељ: (а ићу ће Каћа немачка) неће сам са Крајом, пратилац довољ, и ићи ће.—

Госпођа ће ми Каће — да ће чуја, да ако дође они говорим добили неки покрети напредне пропаганде да ништа не ће ићи пазарити. — Одговаре ће ја Ићи, да се опре тим да иде код неке рођаке по сити, ће ће биће Краљ месец дана ће опити — а и ће Дане чуо ће да су Ићи добили напређење — да могу из Србије — само да се ићо пре сврши —

1 марш. 1916 год. уторак.

Данас сам пропио телеграма. Здравио сам телеграмова, ће ме чуја добре весели. Ајмо глади. Прича, Кромпира, шећера

Дневник, 29. фебруар 1916. године

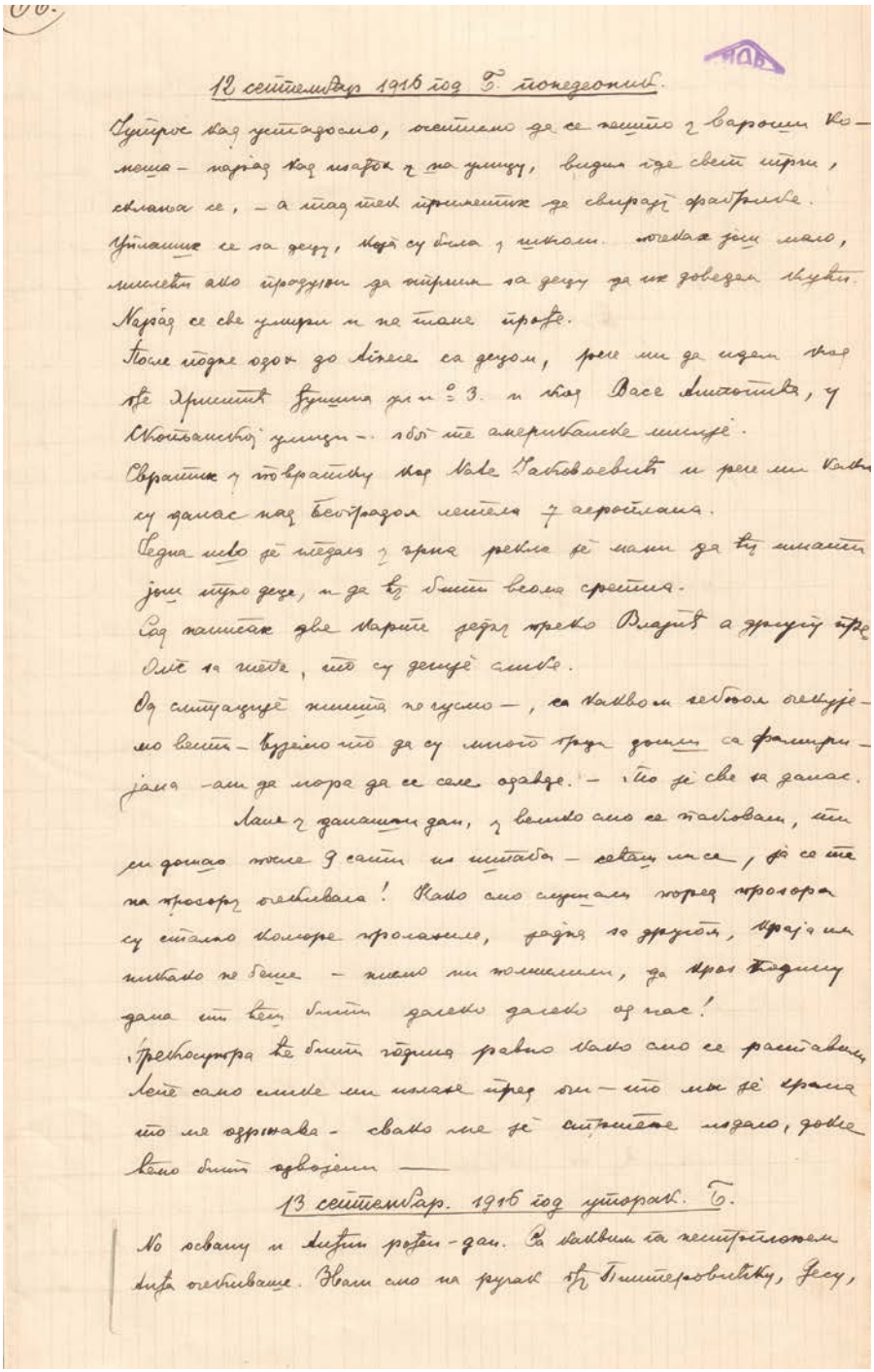

12 септембар 1916 год Б. понедеоник.

Ујутрос кад устадосмо, осетисмо да се нешто у вароши ко-
меша — најзад кад изађох у на улицу, видим где свет трчи,
склања се, — а тад тек приметих да свирају фабрике.
Уплаших се за децу, која су била у школи. очеках још мало,
мислећи ако продужи да отрчим за децу да их доведем кући.
Најзад се све умири и на тоне прође.
После подне одох до Аїнесе са децом, рече ми да идем код
ђе Христић Ђушина ул. № 3. и код Васе Антонића, у
Скопљанској улици — због те американске мисије.
Свратих у повратку код Nate Јаковљевић и рече ми како
су данас над Београдом летела у аероплана.
Једна исто је гледала у ирна рекла је мами да ћу имати
још туно деце, и да ћу бити весела сретна.
Сад написах две карте једну преко Влајић а другу пре
Олге за тебе, што су дешје слике.
Од ситуације ништа не чусмо —, са каквом зебњом очекује-
мо вести — бојимо то да су много грци дошли са фамири-
јама — али да мора да се селе одавде. — То је све за данас.
Лане у данашњи дан, у велико смо се пакували, ти
си дошао после 9 сати из штаба — сећаш ли се, ја се те
на прозору очекивала! Како смо слушали поред прозора
су стално колоре пролазиле, једна за другом, краја им
никако не беше — нисмо ни помислили, да кроз годину
дана ти ћеш бити далеко далеко од нас!
Прекосутра ће бити година равно како смо се раставили
Лепе само слике ми излазе пред очи — то мы је храна
то ме одржава — свако ме је стрепење издало, докле
ћемо бити одвојени —

13 септембар. 1916 год уторак. Б.

Но освану и Анђин рођен-дан. Са каквим га нестрпљењем
Анђа очекиваше. Звали смо на ручак ђу Пиштеровићку, Десу,

Дневник, 12. септембар 1916. године

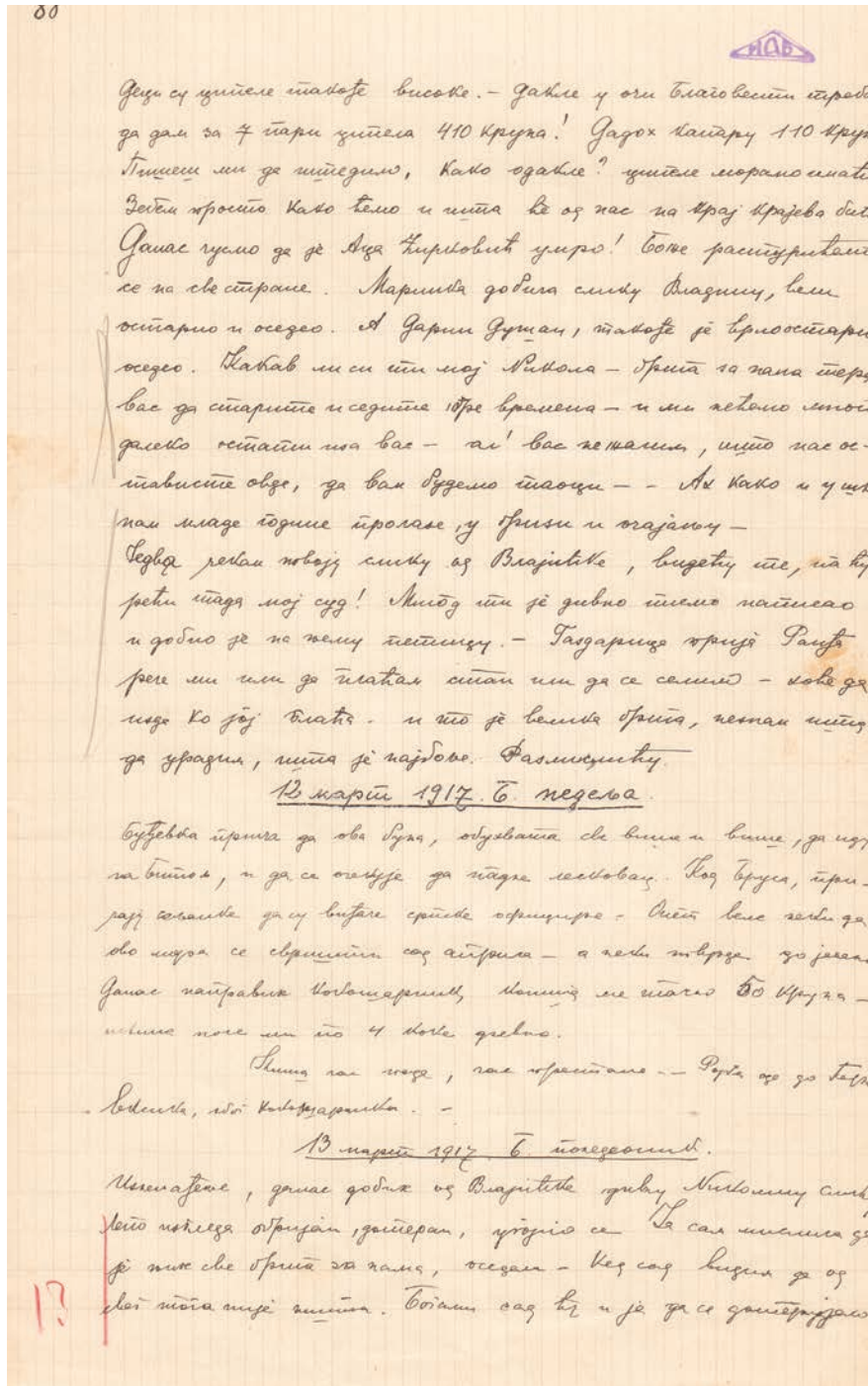

80

Деци су цителе такође високе. – Дакле у очи Благовести треба да дам за 7 пари цитела 410 крупа! Дадох капару 110 крупа. Пишеш ми да штедимо, како одакле? цителе морамо имати. Зебем просто како ћемо и шта ће од нас на крај крајева бити. Данас чусмо да је Аца Жирковић умро! Боже растурићемо се на све стране. Маринка добила слику Владину, вели остарио и оседео. А Дарин Душан, такође је врлоостарио оседео. Какав ли си ти мој Никола – брига за нама тера вас да старите и седите пре времена – и ми нећемо много далеко остати иза вас – ал' вас нежалим, што нас остависте овде, да вам будемо таоци – – Ах како и у шћа нам младе године пролазе, у бризи и очајању –

Једва рекам новоју слику од Влајићке, видећу те, па ћу рећи тада мој суд! Мигод ти је дивно тисмо написао и добио је на њему петицу. – Газдарица прија Ранђа рече ми или да плаћам стан или да се селим – хоће да изда ко јој плаћа. и то је велика брига, незнам шта да урадим, шта је најбоље. Фазлисмићу.

12 март 1917. Б. недеља

Буђевка прича да ова буна, обухвата све више и више, да иду на битом, и да се очекује да падне лесковац. Код Бруса, причају сељанке да су виђаче српске официрне. Опет веле неки да ово мора се свршити сад априла – а неки тврде до јесени. Данас направих кокошарник, коштаја ме тачно 50 крупа – нешто поче ми по 4 коке дневно.

Шта час нова, час престане – Рајка оде до Бере Ексика, ибог кокошарника. –

13 март 1917. Б. понедеоник.

Изненађење, данас добих од Влајићке диву Николину слику лепо изгледа обријан, дотеран, угојио се. Ја сам мислила да је њих све брига за нама, оседели – Кед сад видим да од свег тога није ништа. Богами сад ћу и ја да се дотеријало

1?

Дневник, 12. март 1917. године

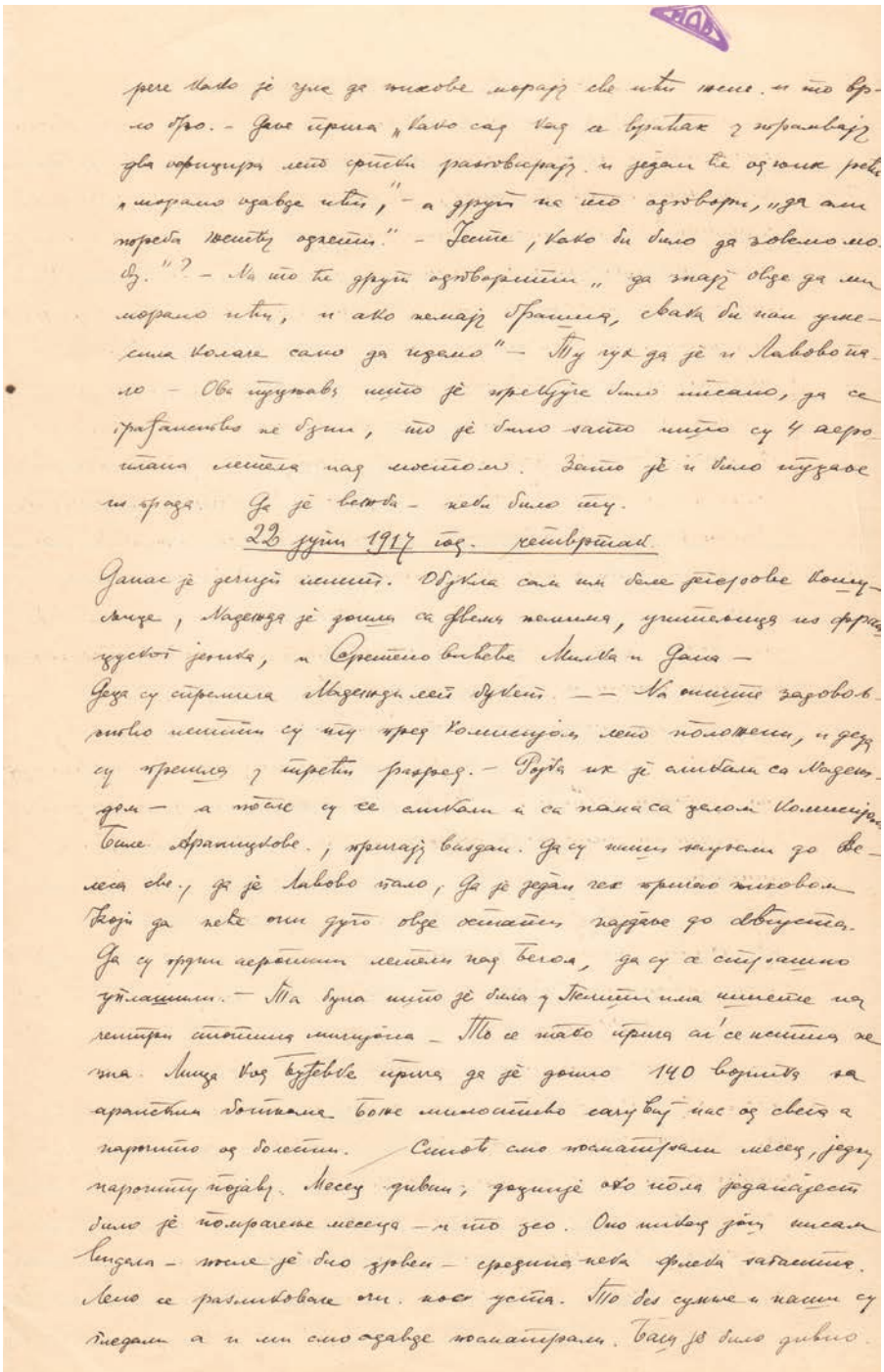

Дневник, 22. јун 1917. године

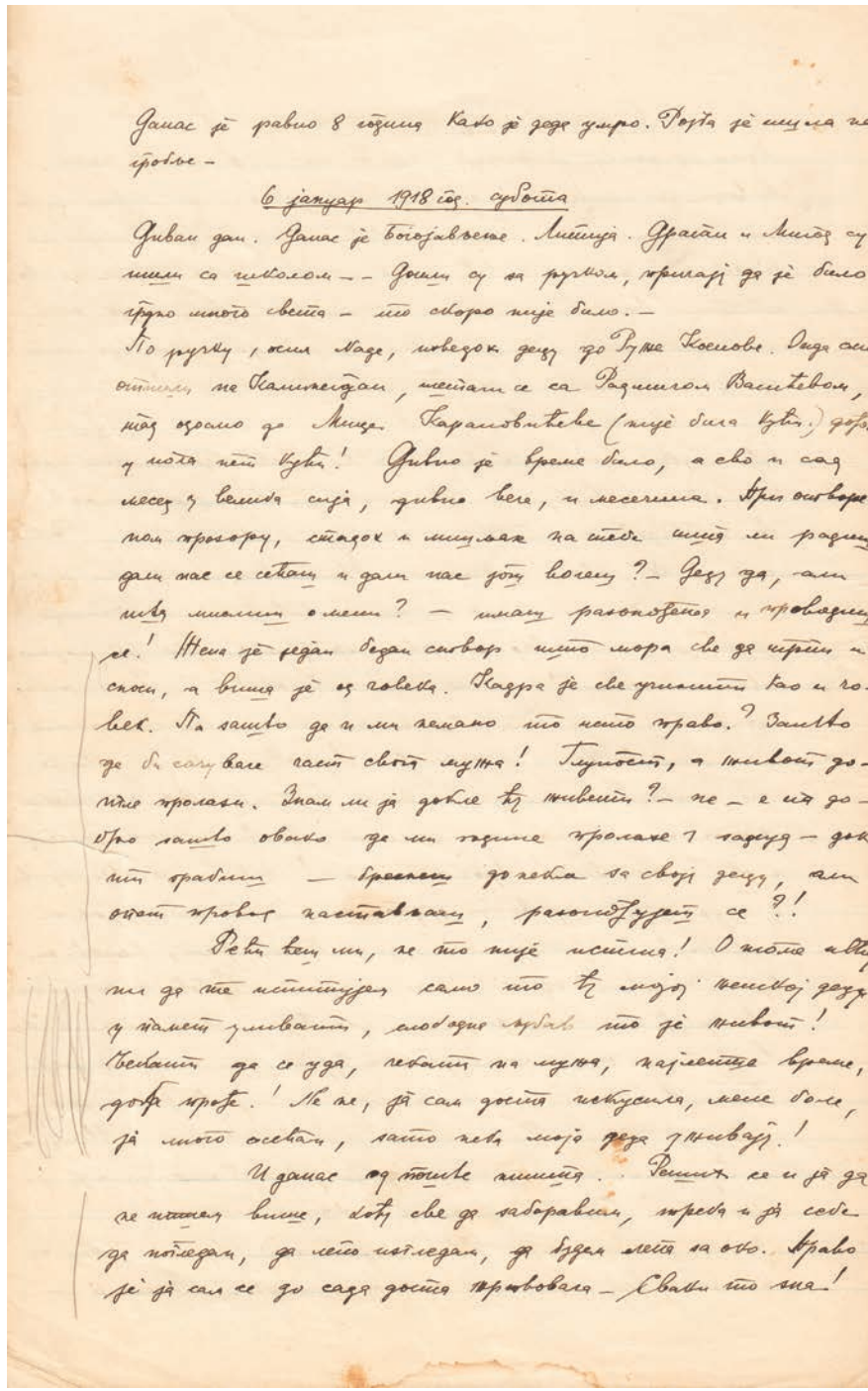

Данас је равно 8 година Како је деда умро. Ројта је ишла на гробље –

6 јануар 1918 год. субота

Диван дан. Данас је Богојављење. Литија. Драган и Мигод су ишли са школом – – Дошли су за ручком, причају да је било грдно много света – то скоро није било. –

По ручку, осим Паде, поведох деду до Руже Коснове. Онда смо отишли на Калиниедан, шетали се са Радмилом Васићевом, тад одосмо до Мице Карановићеве (није била кући.) дођох у нова нет кући! Дивно је време било, а сво и сад месец у велика сија, дивно веле, и месечина. При оповореном прозору, стадох и мишљах на тебе шта ли радиш, дали нас се сећаш и дали нас још волеш? – Деду да, али шта мислиш о мени? – имаш разопођена и проводиш се! Жена је један бедан сповор што мора све да трпи и сноси, а виша је од човека. Кадра је све учинити као и човек. Па зашто да и ми немано то исто право? Зашто да би сачувале част свога мужа! Глупост, а живот доћле пролази. Знам ли ја докле ћу живети? – не – е па добро зашто овако да ми године пролазе 1 задуд – док ти грабиш – бресиш до неки за своју децу, али опет провод настављаш, разопођујеш се?!

Рећи ћеш ми, не то није истина! О томе нећу ни да те иститујем само то ћу мојој женској деци у памет уливати, слободна љубав то је живот! Чекати да се уда, чекати на мужа, најлепше време, доћа прође! Не не, ја сам доста искусила, мене боле, ја много осећам, зато нека моја деца уживају!

И данас од пошле пишта. Реших се и ја да не пишем више, хоћу све да заборавим, треба и ја себе да погледам, да лепо изгледам, да будем лепа за око. Право је ја сам се до сада доста прововала – Сваки то зна!

Дневник, 6. јануар 1918. године

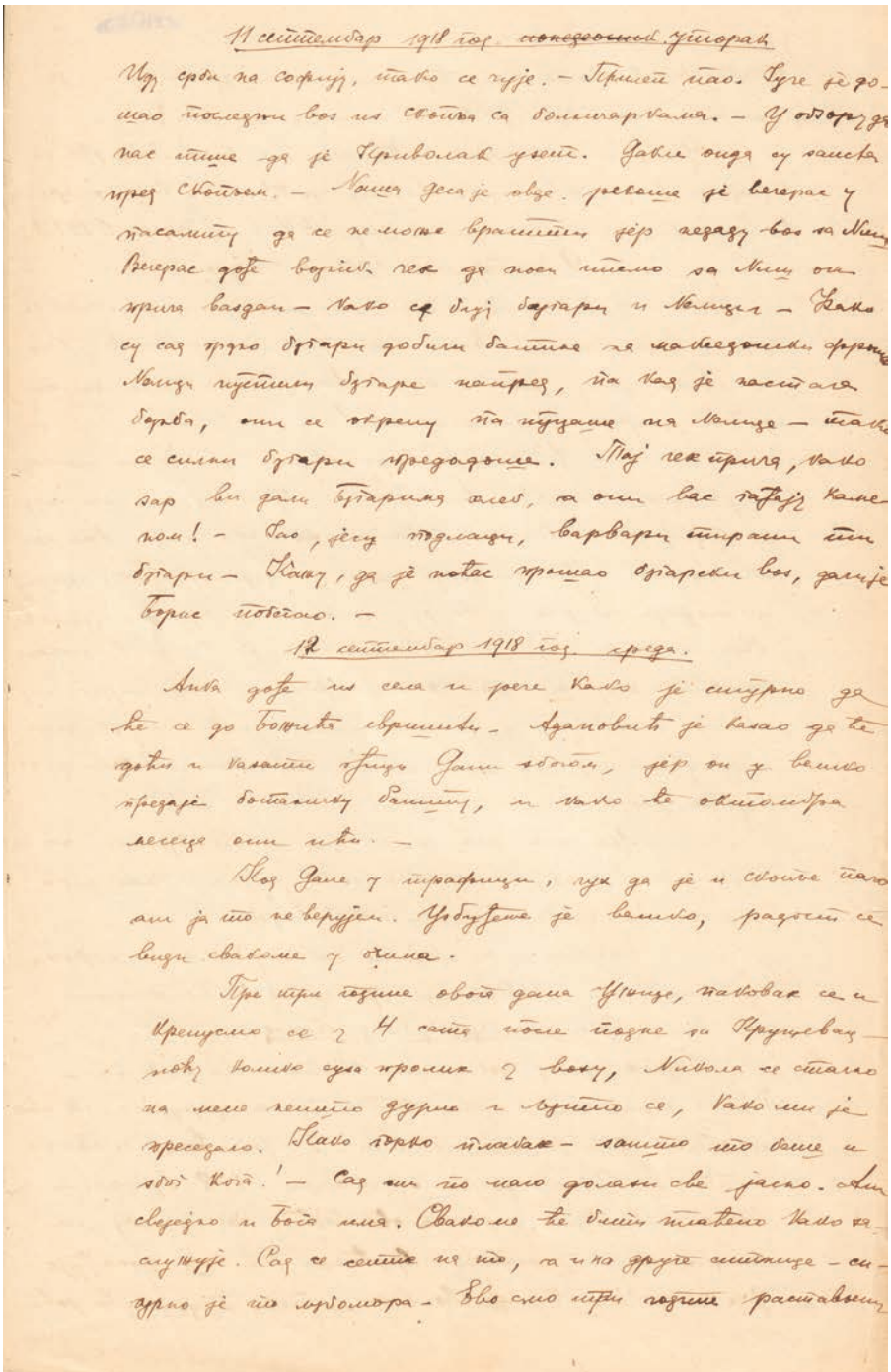

11 септембар 1918 год. ~~понедељник~~ уторак

Иду срби на софију, тако се чује. — Прилеп пао. Јуче је дошао последњи воз из Скопља са бомбарчама. — У обзору да нас пише да је Криволак узет. Дакле онда су заиста пред Скопљем. — Наша деса је овде. рекоше је вечерас у пасамту да се не може вратити јер недаду воз за Ниш. Вечерас дође возник чек да носи ствмо за Ниш он прича ваздан — како се блуј бугари и Немци — Како су сад прво бугари добили батине на македонски фронт Немци пустили бугаре напред, па кад је настала борба, они се окрену па пуцаше на Немце — тако се силни бугари предадоше. Тај чек прича, како зар ви дали бугарима хлеб, а они вас гађају каменом! — Јао, јесу подлаци, варвари тирани ти бугари — Кажу, да је ноћас прошао бугарски воз, дали је Борис побегао. —

12 септембар 1918 год. среда.

Анка дође из села и рече како је сигурно да ће се до Божића свршити. Адановић је казао да ће доћи и казати ђици Дани збогом, јер он у велико предаје ботанику банату, и како ће октомбра месеца они ићи. —

Код Дане у трафици, чух да је и Скопље пало ал ја то не верујем. Узбуђеше је велико, радост се види свакоме у очима.

Пре три године овога дана Ужице, паковах се и крепусмо се у 4 сата после подне за Крушевац — пођу колико суза пролих у возу, Никола се стално на мене нешто дурно и љутио се, како ми је преседало. Како горко плаках — зашто то баше и због кога! — Сад ми по мало долази све јасно. Ал свеједно и Бога има. Свакоме ће бити плаћено како заслужује. Сад се сетих на то, а и на друге ситнице — сигурно је то љубомора. Ево смо три године растављени

Дневник, 11. септембар 1918. године

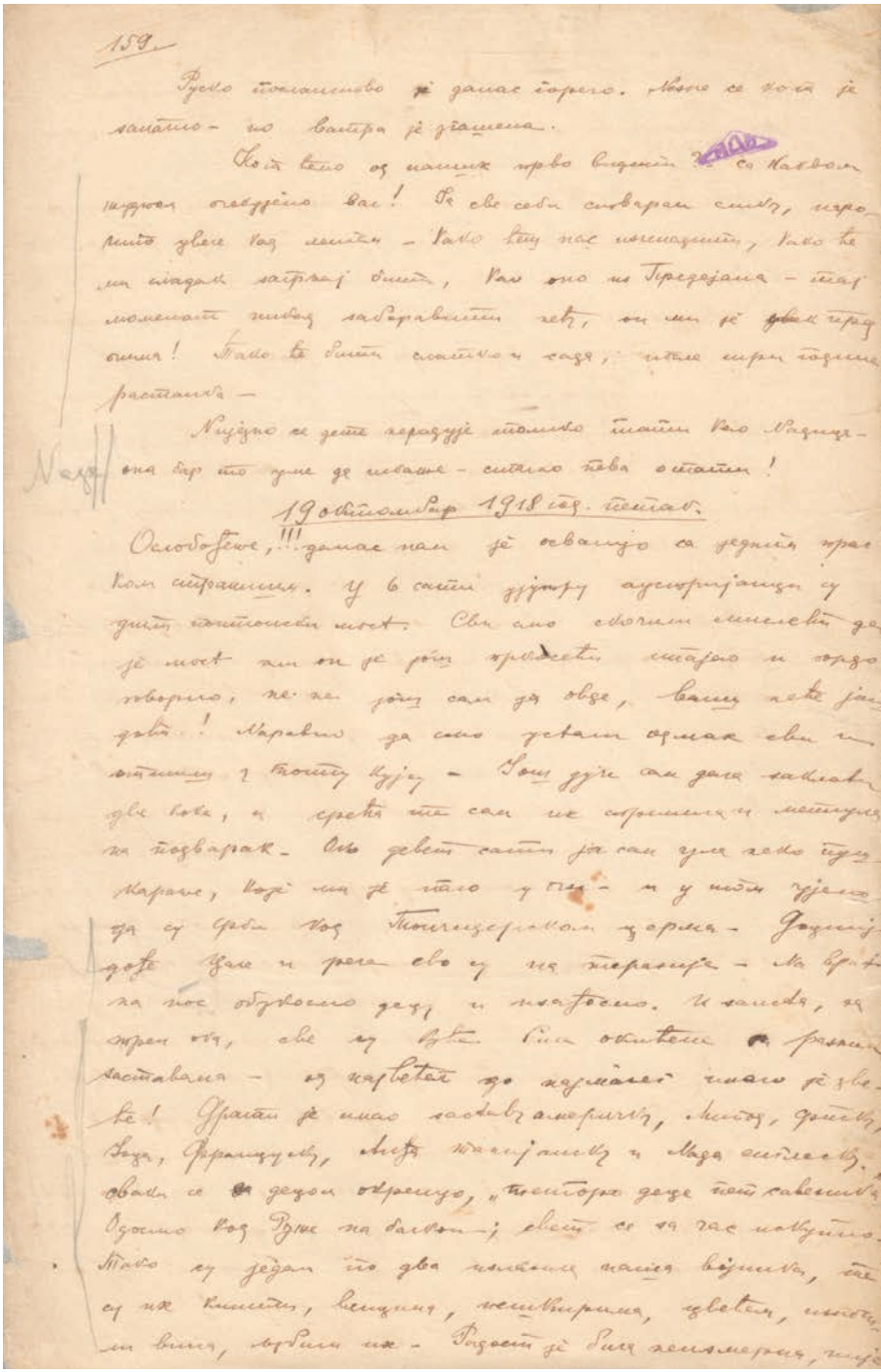

159.

Руско посланство је данас горего. Лежи се кога је
занатио – но ватра је згашена.

Кога ћемо од наших прво видити? са каквом
жудњом очекујемо вас! Ја све себи сновараи сику, наро-
чито увече код лепим – како ћеш нас изненадити, како ће
ми сладак загрљај бити, као оно из Предејана – тај
моменат никад заборавити нећу, он ми је увек пред
очима! Тако ће бити слатко и сада, иначе шри година
растанка –

Нијезно се дете нерадује толико тати као Надица –
она бар то уме да искаже – стално пева о тати!

19 октомбар 1918 год. петак.

Ослобођене,!!! данас нам је освануло са једним прас-
ком страшним. У 6 сати ујутру аустријанци су
дигли понтонски мост. Сви смо скочили мислећи да
је мост али он је још прикосећи стајао и гордо
говорио, не не још сам ја овде, ваши неће јаш
доћи! Наравно да смо усвали одмах сви и
отишли у Понту Кују – Још дуче сам дала заклати
две коке, и срећа те сам их спремила и метнула
на подварак – Око девет сати ја сам чула неко пуш-
каране, које ми је тало у очи – и у том чујемо
да су Срби код Тончидерском цермa – Доцнијдоће
Цаге и реге сво су на терасије – На врат
на нос обукосмо децу и изађосмо. И заиста, за
трен ока, све су Руће Бига окићене разним
заставама – од највећег до најмалег имало је зве-
ће! Драти је имао заставу америчку, Литод, фиску,
Јоца, Француску, Анђа талијанску и Нада енглеску.
Сваки се децом окренуо, „теторе деце пет савеника"
Одосмо код Руже на балкон; свет се за час искупио.
Тако су један по два изласила наша војника, те
су их кишти, венцима, нешкирима, цвећем, изнели
ли вина, љубили их – Радост је била неизмерна, није

Дневник, 19. октобар 1918. године

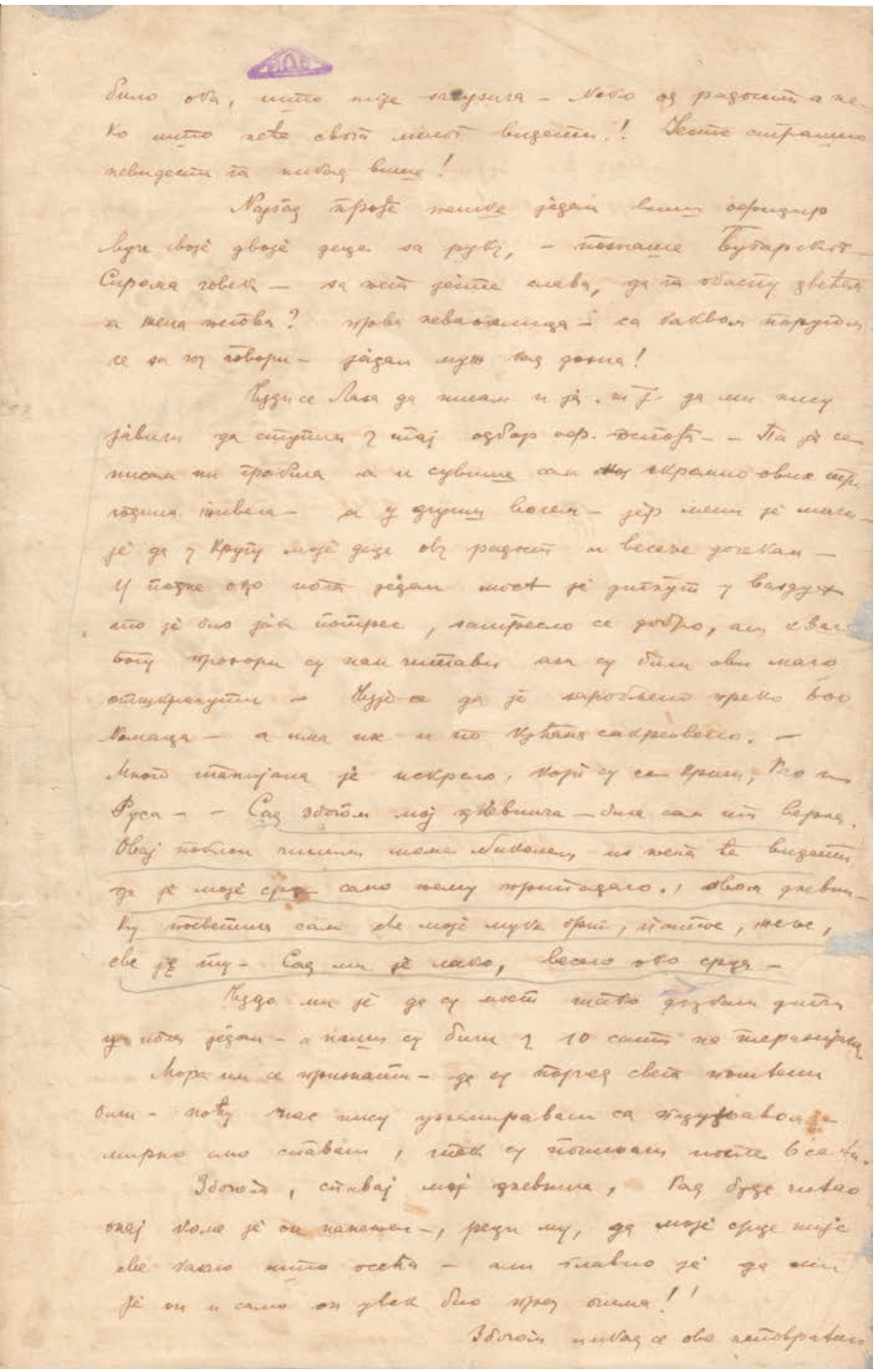

било ока, што није загузила — Неко од радости а не-
ко што неће свог милог видети! Јесте страшно
невидети га никад више!

Назад прође пешке један виш официр
Луче своје двоје деце за руку, — познаше Бубарског —
Сирома човека — за жет јесте слава, да га обасту звећем
а жена жетова? прва невагалица — са каквом поругом
се за њу говори — један муж кад дозна!

Вуди се Лаза да писам и ја, т. ј. да ми пису
јавили да ступим у тај одбор оф. жетоја — Па ја се
писам ни грабила а и сувише сам ~~ни~~ скромно ових три
година живела — а у душу волем — јер мени је мила
је да у кругу моје деце ову радост и весеље дочекам —
У подне око пола један мост је дигнут у ваздух
то је било јак потрес, затресло се добро, али хвала
богу прозори су нам читави али су били ови мало
отшкринути — Вуде се да је заробљено преко 800
Немаца — а има их и по кућама сакривено. —
Много тапијана је искрело, корп су се крили, Рао и
Руса — — Сад збогом мој дневнича — била сам ти верна.
Овај поклон чилим моме Николем, из жета ће видети
да је моје срце само њему припадало. Овом дневни-
ку посветила сам све моје муке брт, патое, жеље,
све ј ту — Сад ми је лако, весело око срца —

Вуди ми је да су мост тако дизали дигли
у пола један — а наши су били у 10 сати на терасијама.
Мора им се признати — да су поред света пошлеми
били — ноћу час пису ужемираваш са пуцуваном —
мирно смо спаваш, тек су почиваш после 6 сати.

Збогом, спавај мој дневнича, Рад буде читао
онај коме је он намењен —, реци му, да моје срце није
све хвало што осећа — али главно је да ми
је он и само он увек био пред очима!!

Збогом никад се ово истовраћено

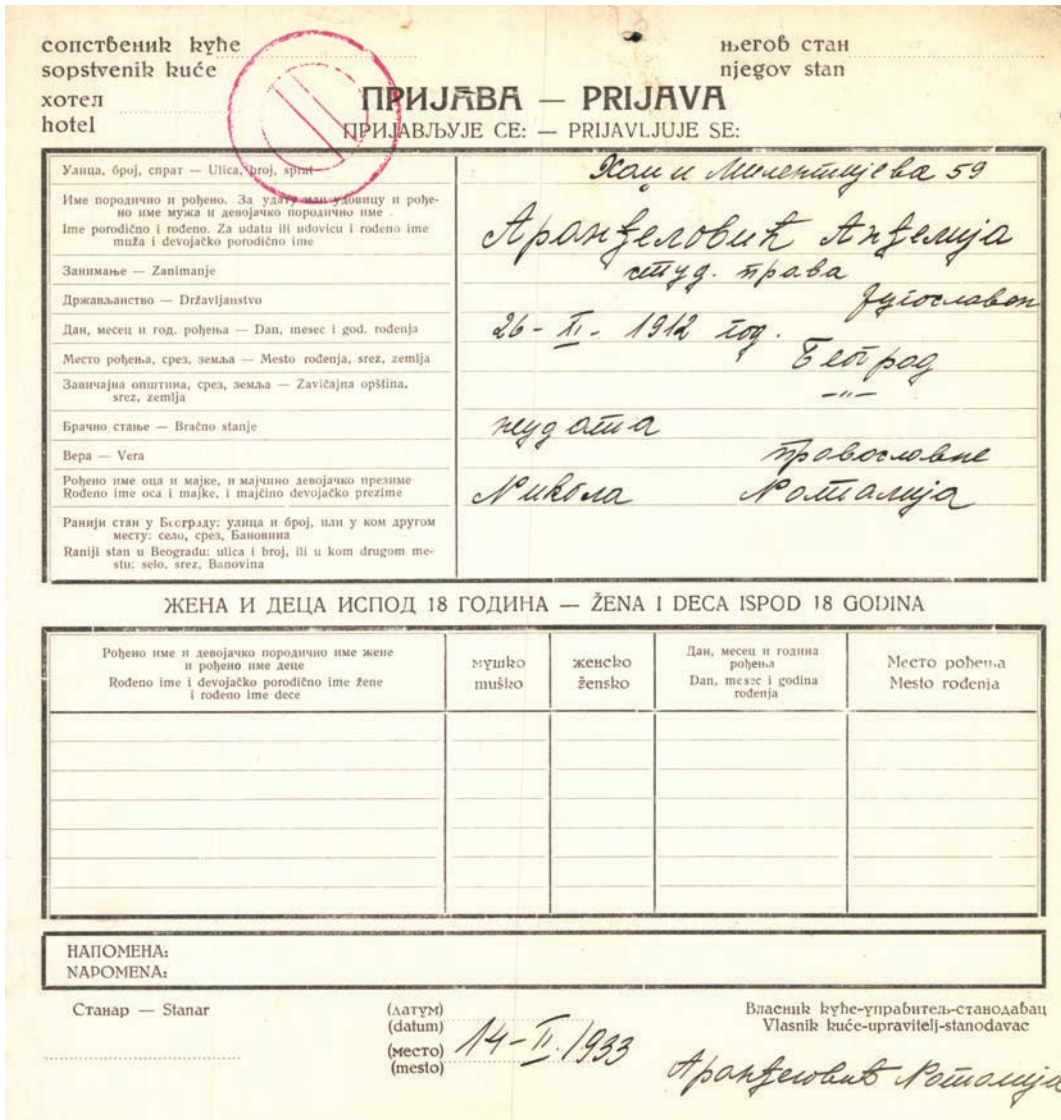

сопственик куће
sopstvenik kuće
хотел
hotel

његов стан
njegov stan

ПРИЈАВА — PRIJAVA
ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat	Кај и Милентијева 59
Име породично и рођено. За удату жену удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	Аранђеловић Анђелија студ. права
Занимање — Zanimanje	
Држављанство — Državljanstvo	Југословен
Дан, месец и год. рођења — Dan, mesec i god. rođenja	26 - II - 1912 год.
Место рођења, срез, земља — Mesto rođenja, srez, zemlja	Београд -"-
Завичајна општина, срез, земља — Zavičajna opština, srez, zemlja	
Брачно стање — Bračno stanje	неудата
Вера — Vera	православне
Рођено име оца и мајке, и мајчино девојачко презиме Rođeno ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	Никола Наталија
Раниji стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина Raniji stan u Beogradu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina	

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце Rođeno ime i devojačko porodično ime žene i rođeno ime dece	мушко muško	женско žensko	Дан, месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	Место рођења Mesto rođenja

НАПОМЕНА:
NAPOMENA:

Станар — Stanar

(датум)
(datum) 14 - II. 1933
(место)
(mesto)

Власник куће-управитељ-станодавац
Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac
Аранђеловић Наталија

Аранђеловић Анђелија, пријава пребивалишта

сопственик куће
sopstvenik kuće .....

његов стан
njegov stan .....

хотел
hotel .....

ПРИЈАВА — PRIJAVA

ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat	Хаџи Миленкијева 59.
Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	Аранђеловић Надежда
Занимање — Zanimanje	студент медицине
Држављанство — Državljanstvo	Југословенско
Дан, месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	5-II. 1915 год.
Место рођења, срез, земља Mesto rođenja srez, zemlja	Србија
Завичајна општина, срез, земља Zavičajna opština, srez, zemlja	Београд
Брачно стање — Bračno stanje	неудата
Вера — Vera	православне
Рођ. име оца и мајке, и мајчино девојач. презиме Rođ. ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	Никола Наталија рођ. Бајаловић
Ранији стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина Raniji stan u Beogradu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina	Хаџи Миленкијева 59

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце Rođeno ime i devojačko porodično ime žene i rođeno ime dece	мушко muško	женско žensko	Дан месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	Место рођења Mesto rođenja

НАПОМЕНА: 11-IX-924 Пријав засебно од оца Николе пређи пут пријавио. сам
NAPOMENA: Никола 19-V-924 Милоша Великог 65

Станар — Stanar

(датум) 11-IX. 24
(datum)

(место) Београд
(mesto)

Власник куће-управитељ-станодавац
Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac

Аранђеловић Надежда, пријава пребивалишта

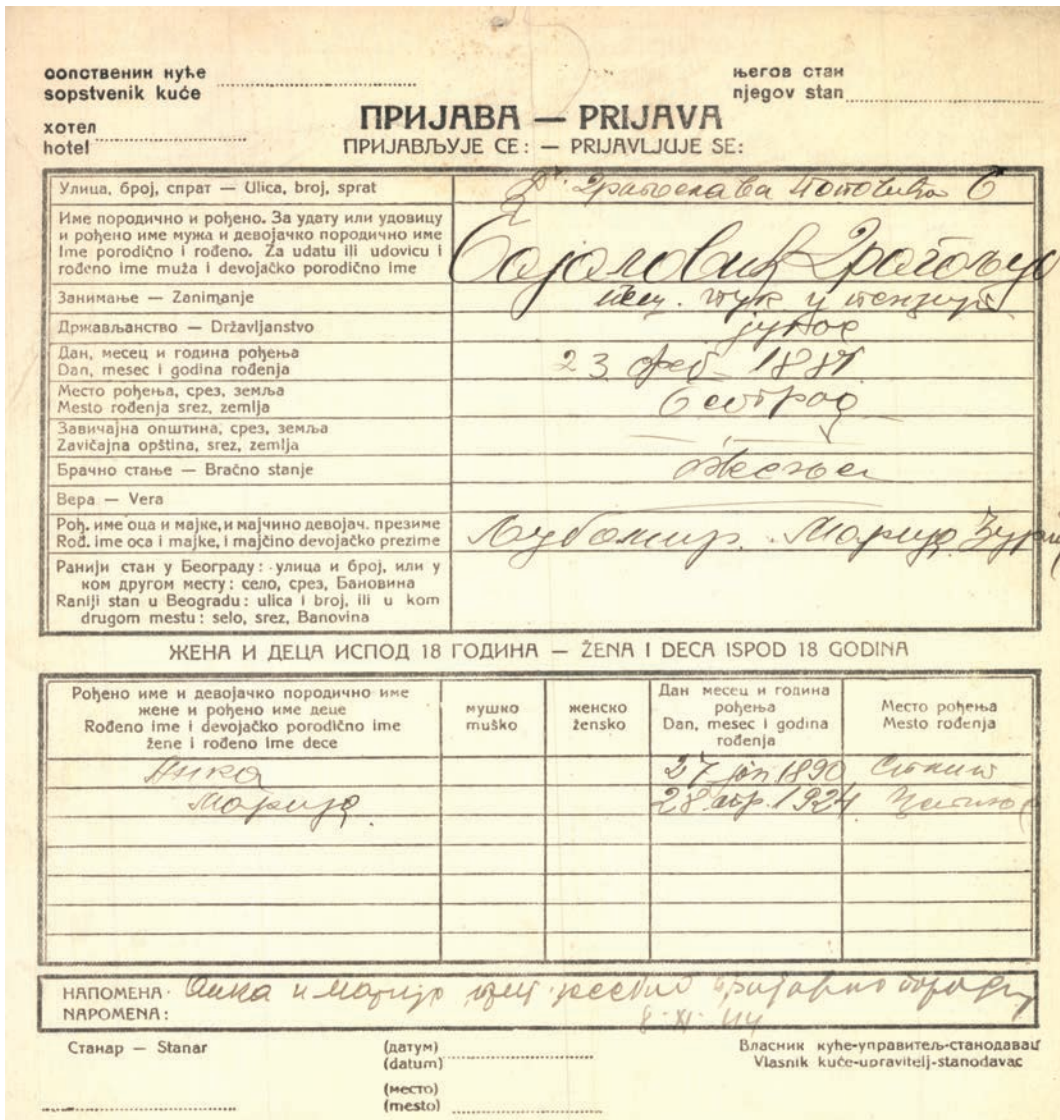

власник куће
sopstvenik kuće

његов стан
njegov stan

хотел
hotel

ПРИЈАВА — PRIJAVA

ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat	Д. Драгославова Топчидер 6
Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	Бајаловић Драгољуб
Занимање — Zanimanje	шеф. пут. у пенз.
Држављанство — Državljanstvo	југ.
Дан, месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	23. феб. 1887
Место рођења, срез, земља Mesto rođenja srez, zemlja	Београд
Завичајна општина, срез, земља Zavičajna opština, srez, zemlja	Београд
Брачно стање — Bračno stanje	ожењен
Вера — Vera	
Рођ. име оца и мајке, и мајчино девојач. презиме Rođ. ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	Љубомир. Марија Јурић
Ранији стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина Raniji stan u Beogradu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina	

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце Rođeno ime i devojačko porodično ime žene i rođeno ime dece	мушко muško	женско žensko	Дан месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	Место рођења Mesto rođenja
Анка			27. јун 1890	Београд
Марија			28. авг. 1924	Београд

НАПОМЕНА: Анка и Марија, ћер. пресељ. пријављ. одјављ.
NAPOMENA: 6. XI. 44

Станар — Stanar

(датум) (datum) .....

(место) (mesto) .....

Власник куће-управитељ-станодавац
Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac

Бајаловић Драгољуб, пријава пребивалишта

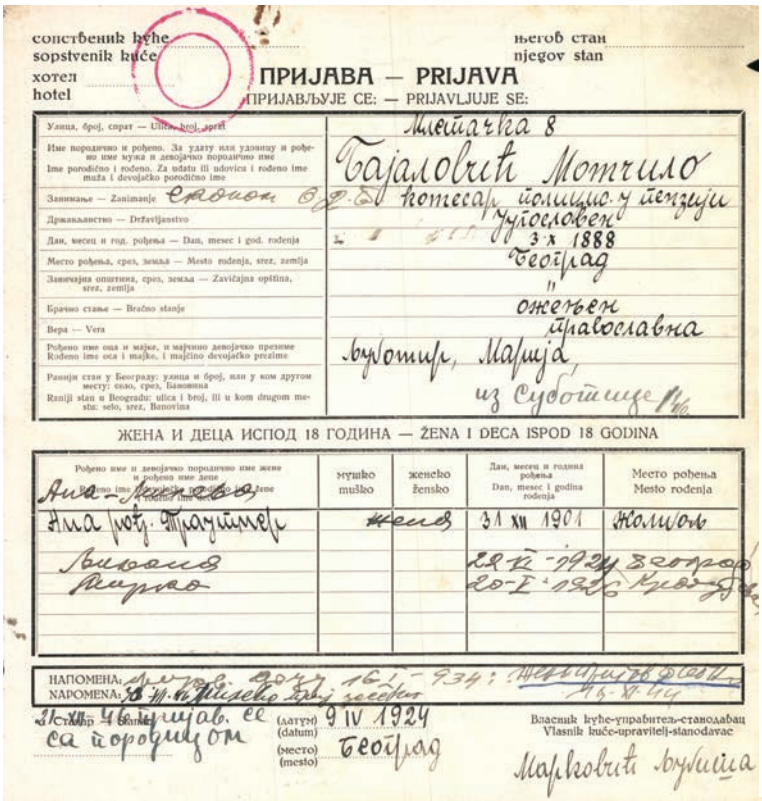

сопственик куће / sopstvenik kuće — његов стан / njegov stan

хотел / hotel

ПРИЈАВА — PRIJAVA

ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat	Мештачка 8
Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име / Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	Бајаловић Момчило
Занимање — Zanimanje	пенсион. В. Ф.	потпук. полиције у пенз.
Држављанство — Državljanstvo	Југословен
Дан, месец и год. рођења — Dan, mesec i god. rođenja	3 X 1888
Место рођења, срез, земља — Mesto rođenja, srez, zemlja	Београд
Завичајна општина, срез, земља — Zavičajna opština, srez, zemlja	"
Брачно стање — Bračno stanje	ожењен
Вера — Vera	православна
Рођено име оца и мајке, и мајчино девојачко презиме / Rođeno ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	Љубомир, Марија,
Раније стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина / Raniji stan u Beogradu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina	из Суботице

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце / Rođeno ime i devojačko porodično ime žene i rođeno ime dece	мушко / muško	женско / žensko	Дан, месец и година рођења / Dan, mesec i godina rođenja	Место рођења / Mesto rođenja
Ана Бајаловић		жена	31 XII 1901	Жолнок
Љубомир			22 X 1924	Београд
Марија			20 I 1926	Крагујевац

НАПОМЕНА: Дете рођ. 16 I 1934 г. Метрички број 46 XII
НАПОМЕНА:

Станар — Stanar

(датум) (datum) 9 IV 1924

(место) (mesto) Београд

Власник куће-управитељ-станодавац / Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac

Марковић Љубица

Бајаловић Момчило, пријава пребивалишта

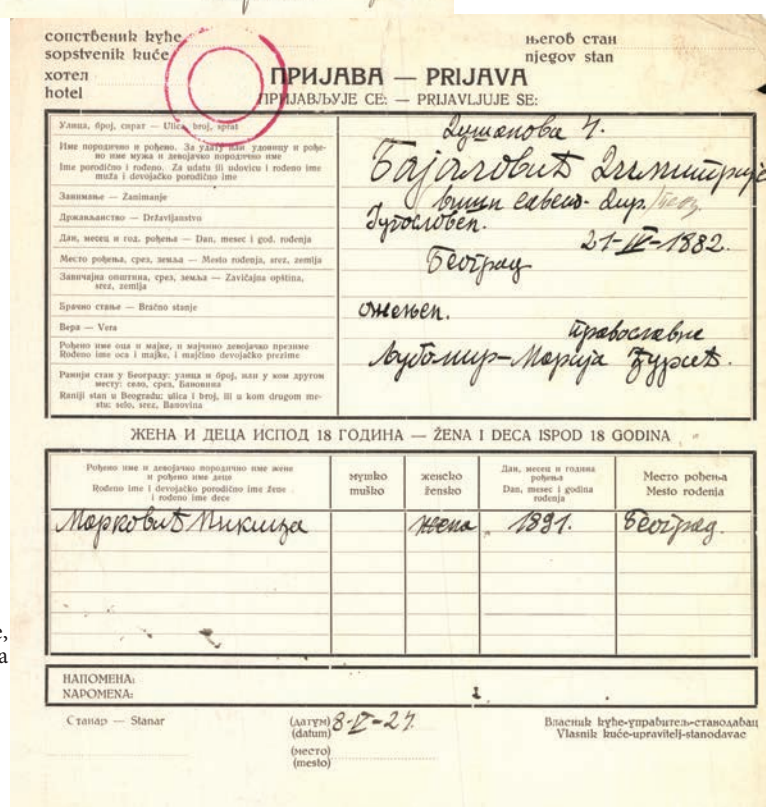

сопственик куће / sopstvenik kuće — његов стан / njegov stan

хотел / hotel

ПРИЈАВА — PRIJAVA

ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat	Душанова 4.
Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име / Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	Бајаловић Димитрије
Занимање — Zanimanje	бивши савеснички дир.
Држављанство — Državljanstvo	Југословен.
Дан, месец и год. рођења — Dan, mesec i god. rođenja	21-XI-1882.
Место рођења, срез, земља — Mesto rođenja, srez, zemlja	Београд
Завичајна општина, срез, земља — Zavičajna opština, srez, zemlja	
Брачно стање — Bračno stanje	ожењен.
Вера — Vera	православне
Рођено име оца и мајке, и мајчино девојачко презиме / Rođeno ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	Љубомир-Марија Бурсаћ.
Раније стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина / Raniji stan u Beogradu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina	

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце / Rođeno ime i devojačko porodično ime žene i rođeno ime dece	мушко / muško	женско / žensko	Дан, месец и година рођења / Dan, mesec i godina rođenja	Место рођења / Mesto rođenja
Марковић Никица		жена	1891.	Београд.

НАПОМЕНА:
НАПОМЕНА:

Станар — Stanar

(датум) (datum) 8-V-27

(место) (mesto)

Власник куће-управитељ-станодавац / Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac

Бајаловић Димитрије, пријава пребивалишта

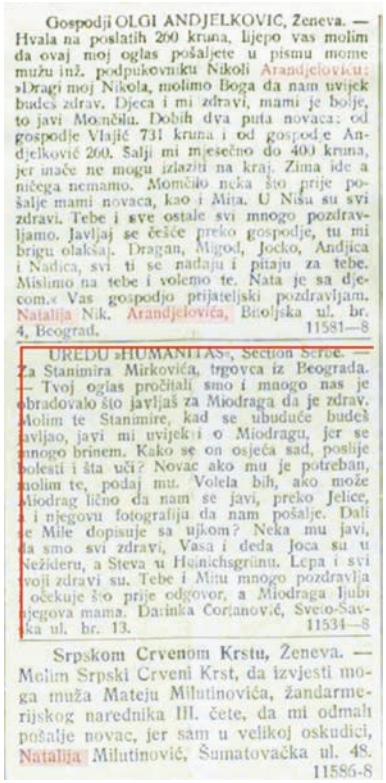

Gospodji OLGI ANDJELKOVIC, Zeneva. — Hvala na poslatih 260 kruna, lijepo vas molim da ovaj moj oglas pošaljete u pismu mome mužu inž. podpukovniku Nikoli Arandjelovicu: »Dragi moj Nikola, molimo Boga da nam uvijek budeš zdrav. Djeca i mi zdravi, mami je bolje, to javi Momčilu. Dobih dva puta novaca: od gospodje Vlajić 731 kruna i od gospodje Andjelković 260. Šalji mi mjesečno do 400 kruna, jer mače ne mogu izlaziti na kraj. Zima ide a ničega nemamo. Momčilo neka što prije pošalje mami novaca, kao i Mita. U Nišu su svi zdravi. Tebe i sve ostale svi mnogo pozdravljamo. Javljaj se češće preko gospodje, tu mi brigu olakšaj. Dragan, Migod, Jocko, Andjica i Nadica, svi ti se nadaju i pitaju za tebe. Mislimo na tebe i volemo te. Nata je sa djecom.« Vas gospodjo prijateljski pozdravljam. Natalija Nik. Arandjelovića, Bitoljska ul. br. 4, Beograd. 11581—8

UREDU »HUMANITAS«, Section Serbe. — Za Stanimira Mirkovića, trgovca iz Beograda. — Tvoj oglas pročitali smo i mnogo nas je obradovalo što javljaš za Miodraga da je zdrav. Molim te Stanimire, kad se ubuduće budeš javljao, javi mi uvijek i o Miodragu, jer se mnogo brinem. Kako se on osjeća sad, poslije bolesti i šta uči? Novac ako mu je potreban, molim te, podaj mu. Volela bih, ako može Miodrag lično da nam se javi, preko Jelice, i njegovu fotografiju da nam pošalje. Dali se Mile dopisuje sa ujkom? Neka mu javi, da smo svi zdravi, Vasa i deda Joca su u Nežideru, a Steva u Heinichsgrünu. Lepa i svi tvoji zdravi su. Tebe i Mitu mnogo pozdravlja i očekuje što prije odgovor, a Miodraga ljubi njegova mama. Darinka Čortanović, Sveto-Savska ul. br. 13. 11534—8

Srpskom Crvenom Krstu, Ženeva. — Molim Srpski Crveni Krst, da izvesti moga muža Mateju Milutinovića, žandarmerijskog narednika III. čete, da mi odmah pošalje novac, jer sam u velikoj oskudici, Natalija Milutinović, Šumatovačka ul. 48. 11586-8

Београдске новине,
јун 1916. године

G-dji Olgi Andjelković. — Geneve. Dobila sam 260 kruna. Hvala vam. Pre 20 dana javila sam vam se preko ovih novina dva puta. Poslala sam vam dječiju sliku, pošaljite je odmah Nikoli, čim dobijete. Nikola i moj brat Momčilo neka nam odmah pošalju novaca; novac nam je mnogo potreban. Neka ne brine za nas, i on neka mi se češće javlja preko vas, djeca su zdrava. Nikolu i sve naše mnogo pozdravljamo i volimo. Vama šalje pozdrav Natalija Nikole Aranojelovića. Bitoljska No 4, Beograd. 13180-8

Srpskom Crvenom Krstu, Geneve. Primio sam kartu Crvenog Krsta kojom me izvještava da su moj sin Dušan Popović i zet Radovan Naumović zdravi. Molim da im javite da smo i mi zdravo. Sima je kod kuće. Pozdrav od svju. Društvu blagodari Sovra Popović, paor, Pavina ul. br. 14. Beograd - Banjica. 13053-8

Kosti Novakoviću, rez. pješ. kapetanu. — Dragi sine Kosta, tvoj oglas u ovim novinama beskrajno nas je sve obradovao. Jadna Natalija umrla je još prošle jesenî a mi ostali živi smo i zdravi. O tebi svaki dan mislimo i brinemo. Čuvaj se i pazi se, jer ti si nam sva nada i utcha. Toplo te pozdravljamo svi. Tvoj otac Petronije Novaković, trg. Čačak. 13042-8

Београдске новине,
14. септембар 1916. године

Gdji Olgi Andjelković, Geneve. Molim vas pošaljite Nikoli ovaj oglas: „Dragi moj Nikola, juče sam bila ko i Viktorovica, on veli da novac ne daješ nikome od njegovih, jer on nema da daje meni novaca. Nije još primio 300 drahme. I Stojimirović je kazao da nema novaca da mi daje, za to šalji samo na moju adresu i to samo u krunama. Pošalji mi odmah veću sumu, te me osiguraj bar za dva-tri mjeseca. Slike preko Crvenog Krsta poslala na gdju Olgu, slaću još, pa češ valjda je nu dobiti. Svi smo zdravi hva a Bogu. Deca te očekuju i nadaju ti se. Dragan i Migod uče školu. Sa Kajom se naš Mita oženio? Ljubimo te svi mnogo, tvoja Nata. Vami pozdrav i molim ime vaše zaove. Natalija Nik. Arandjelovića, Bitoljska ul. 4. Beograd. 14024-8

Београдске новине,
24. септембар 1916. године

ZORKA VLAIC, Rue de Hesse 12, Zeneva. Hvala, danas novac dobila, 338 kruna. Šaljite novac na Wiener Bank-Verein. Mama leži, javite braći Momčilu i Miti, da porade, da joj se pošalje novac od penzije. Nikolu mnogo pozdravite, djeca su zdrava; zar nijednu našu sliku niste dobili? Javite Nikoli, da mi novac tačno i uredno šalje i neka mi se često javlja. Vami naš srdačan pozdrav. Natalija Nik. Arandjelović, Bitoljska 4. Beograd. 19830-8

Београдске новине,
18. новембар 1916. године

Zorka Vlaić, Rue de Hesse 12. Geneve. Molim vas javite Nikoli odmah da je mama bolesna, da nam je novac mnogo potreban. Nikola neka javi Momčilu i Miti da nam novac odmah pošalju. Deca su zdrava. Nikoli javite da su me Stojimirović i Viktorović odbili. Novac preko Ungarische Kommercial Banke od vas dobila sam. Nikolu i sve naše mnogo ljubimo. Vama srdačan pozdrav. Natalija Nikole Arandjelovića, Bitoljska ul. br. 4. Beograd. 17329-8

Београдске новине,
26. октобар 1916. године

мамин сандук! Света за овако време беше доста! Спустисмо је, остадосмо саме. Оде, оде нам, нас остави са највећом тугом. Срце пуца од бола, нешто ми се учини као да ми се из груди откиде.

Дођосмо кући, опрасмо руке по обичају. Децу нисам водила. Анђа непрестано запиткује за бабу, пита хоће ли опет доћи. А мушкарци не, да ли су мање осетљивији. Изненадих се на гробље кад видох Перу Ексика где ми изјављује саучешће. Ах, милостиви Боже, како може, да такви буду, казни их те лопове.

После подне ваздан гостију, сви који читаше у новинама дођоше да нам изјаве саучешће.

Бабица рече доћи ће код нас да спава, не дође. Нешто ми је непријатно што смо саме, јер смо још под оним страшним утисцима! Но Бог нек нас чува. Мамин дух, нек је међ нама и нек лебди над нама!

Истог дана кад је умрла мама, јавих ту тужну вест Анђелковићки и Влајићки. Како ће им страшно бити кад буду дознале. А и данас им писах. Данас пре поласка на гробље добисмо, тј. мама карту од Д. Јанковића где јавља да му је Момчило писао. Зашто та карта не дође 3–4 дана раније, колико би се мама радовала да ју је читала. Мила Ћирковић била код Јуна за цедуљу за млеко па му каже: „Забога господине, ова жена умире, дајте јој млека.“ А он јој је одговорио: „Па умиру и други!“ Ах, ал› има и он деце. Стићи ће га казна! У Бечу цар не сме излазити јер бомбе му бацају у кола на сваки корак. То је кажњиво ал› свет очајава. Доктор Јовановић мисли да до краја лета мора бити краја. А у Ријечи то исто је писало. Нека нам рече да је почела та велика руска офанзива и да им иде добро.

18. фебруар 1917. године, субота, Београд

Боже мој и ми живимо без маме, прво јутро треба да идемо на гроб. Снег нападао до колена. Спремих жито, понесемо свеће и одосмо Коларовска, Милка и ја. Трамвајн не раде, снег затрпао шине, одосмо пешке. Нађосмо попа и пођосмо к› гробу, пута нема, стазе нигде. Лутамо, јер бабин споменик није још намештен! Једва нађох, како је жалосно, све бело, а венац на крсту где није снегом покривен, опресох снег са лишћа. Како ћемо без ње, слика њена стално нам је пред очима, зар можемо да се растанемо заувек од ње? Тешко ми је, не умем ни рећи како све осећам, груди ме боле, бол ми раздире груди и сад се кајем што нисам последње време све уз њу била. Моја мамо, добра мамо, ти знаш како сам те ја волела, ти видиш од горе моју тугу, лебди над нама, ми смо твоја деца. Јеси ли видела како је Анђица вечерас за тобом плакала. Сетила се своје бабе, и тражи да је водим код тебе![147]

Поп Пера очита лепо и чисто молитву над гробом, прели гроб вином и оде, ми остасмо неми гледајући тај снег, ту хумку која покрива наше благо, нашег јединог пријатеља!

Такав страшан бол, и ми преживесмо!

Упалисмо свеће у цркву, ту се Богу помолисмо и опет се вратисмо пешке својој кући. Такав је то глуп живот.

19. фебруар 1917. године, недеља, Београд

Јутрос опет иђасмо на мамин гроб. Газили смо до колена снег, вратиле смо се трамвајем, Атанацковићка, Анка и ја. Боже мој што је човек. Жали ли из дубине срца свог, па ипак гледа свој цео посао. Глуп је живот. Мучи се, бори се целог века, за шта? Да

[147] Са стране написан коментар: „Овако ће се кајати и наша неблагодарна деца.“

последње тренутке проведеш у најстрашнијим мукама. И да све што ти је мило и драго оставиш. Гости нам долазе непрестано. Они који су сад прочитали из новина изјављују нам своје саучешће. За сад још док нас тако обилазе проће нам време, али биће нам веома тешко кад останемо саме! Соба мамина подсећаће нас на њу док смо год овде, рана никад та неће зарасти!

20. фебруар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас је Надици тачно две године. Боже чух од Анке за ову причу. У Бечу пре неки дан нађоше једну велику плакату код гробља где пише да Фрања позива последњу одбрану да брани отаџбину. Издадоше наредбу да ухвате тог што је писао, даће му се награда 2000 круна. Сутра на то место нађоше опет плакату где исти пита: „У којој монети се исплаћује тај новац, да л› у злату или у ратним папирима?“

21. фебруар 1917. године, уторак, Београд

Ништа још за Маријолу, баш се бринем, сто разних брига, ето и за те намирнице, богами ако се овај рат не сврши, зло ћемо проћи. Никакве наде више немамо, крај се не може издржати, ово су страшни дани који се преживети не могу! Ове трзавице, то ће нас просто упропастити. Вечерас било је око пола десет, кад је Каја и Пинтеровићка од нас излазила две сенке су се мувале ту око чесме, на викање ко је, ко је није се одазвао нико, него су се лепо окренули и изашли на сокак!

Шта то треба да значи? Војници нису! Сем ако су детективи. Јер зна се врло добро ко сме после девет ићи по улици! Тек за нас је страшно, ја се страховито бојим!

22. фебруар 1917. године, среда, Београд

Данас је нашој доброј мами 7 дана како је умрла. Боже мој како дани пролазе! Дан по дан, ево већ седам дана. Спремисмо се са тетка Настом на гробље. Блато, воде, то је страхота, а до тркалишта ишао је трамвај. Одосмо на гроб! Споменик није још метнут, земља упала, блато оно просто иловача. Дозвах попа очита Оче наш, Сина Духа и св. Духа.

Милка и тетка Наста ручаше. После ручка дође и тетка Зорка, прича био им један Немац и каже како се диже између Алексинца и Ниша побуна. Пут није сигуран у возовима са обе стране, само се виде пушке. Буни се народ, траже ултиматум да Бугари изађу из Србије. У Нишу је опсадно стање. Пруга од Ниша до Пирота је покварена. На Јастребцу има два брдска топа, и митраљеза. Не може им нико прићи, Само да Јастребац озелени, све ће се дићи у шуму. Жене и деца носе им храну. Даље, тај Немац рече тетка Зорки, да је сад Немачка обукла Бугаре, сем њихових бугарских шајкача, зато што личе на руску војску. А чује се да су се Бугари много предавали Русима. Аустријанци су огорчени. Семе што су оставили за усев узимају половину Немци. Чули смо да су се Бугари и Немци посвађали. Не смемо ни ским да говоримо, страшно се води рачуна о свакој речи, и одмах се интернира, а чујемо и то да ће све мушке интернирати. Ратлук стоји 16 кр.

23. фебруар 1917. године, четвртак, Београд

Гђа Христићка мисли да су наши ближе но што ми мислимо пошто се овде у средини Србије буне. Она чак верује да је неко оданде прешао и ове буни. Е кад би Талијани и Руси надирали, ови би одавде лепо лагано изашли.

Дакле цео рачун око саране излази 650 круна. То је цео рачун. У тај смо додали још нешто штофа за 200 круна.

Јелва је сва сретна што су почеле те хајдучије, она мисли да ће се крајем маја свршити.

Добијамо купоне за месо. Финт за говеђину и то од одрасле на једну особу 125 гр., а за децу од по годину па до петнајесте 80 грама од особе. Боже како хоће да нам напакосте причају како лежимо на џакове од брашна, и на сандуке од шећера. Страхујем да не дођу да изврше претрес.

Бог милостиви нека их казни што су тако злобни. Добих јуче карту од Николе од 8/I 1917.

24. фебруар 1917. године, петак, Београд

Ништа се не чује сем то за ту буну. Неки говоре, да су Бугари дали оружје нашима, и регрутовали их. На то су се и Немци сами бунили, и да су наши напали Бугаре пошто су то оружје добили! Наравно да то не смемо све ни веровати јер се и лажи много износе.

25. фебруар 1917. године, субота, Београд

Данас смо се пријатно обрадовале дођоше две упутнице на моје име. Једна беше од Мите у корист мамину 379 круна а једна од Анте у корист Јована Аранђеловића. Одох до Трише и одосмо у банку. Узех све паре и рекоше Триши да новац не може слати преко банке зато што је бугарска влада строго наредила, да новац могу добијати само бугарски поданици! Дакле, а Срби да пате и да умиру. Види се да је тај народ још диваљ, без осећаја. Анта је послао 299.50. Прилику немам, но војнику неком не смем слати. Баш ми је криво што ми је новац послао Анта.

Враћајући се из банке толико ме пробадало да једва дођох кући. Лежах и сека која беше код нас на ручку истрља ме својски али мене увече ухвати грозница и ватра. Глава све тежа. Зовемо докторку, не дође. Дође Триша рече да је узео вагон дрва, и узех пет метра. Данас купих 3 киле и 500 гр шећера по 10 круна кило.

26. фебруар 1917. године, недеља, Београд

Дође докторка, погледа, виде ватра температура 41º уплаши се да не дође запаљење, свесрдно погледа и рече да прво морам одбити ову малу. Облоге и то савесно рече Ројки сваког сата из стајаће собе. Даде прашкове и неки лек. Цео дан било ми је врло тешко. Срећа те је код нас Милка, иначе ја не знам како би.

Увече кад је докторка дошла ватра 38 са 2, а одмах смо облоге топлије и на 2 сата.

Анка прича, да грдно свет умире од глади, а доктори не смеју рећи од чега већ све од катара, од слабих црева. Кад би писали по савести треба да напишу умире се од глади.

27. фебруар 1917. године, понедеоник, Београд

Затекла ме у кревету твоја карта коју си писао на мој рођендан, и са твојом и прва Митина. Како сам се обрадовала. Највећа ми је радост била кад добијем карту. Сирота мама, да је бар дочекала да види да се Мита јави! Ах, тешко нама!

Рачунала сам карта Николина од њега до мене путовала је 4 и по недеље! Дакле и он ће моју карту од 15. фебруара добити око 22. марта баш пред Ускрс.

Цео дан сам лежала. Нада се одбија од сисе. Дође код мене види сису милује, и таман зине да је ухвати ја тргнем, она се љути плаче и каже „Дотола дадула" (докторка гадура). Температура је спала 37 са 4, лакше ми је и у име Бога сутра мислим да устанем.

Драгољуб писао Анки да је за сад до пролећа на сигурно место, па после ће ступити у акцију.

Докторка Анки дала 1000 круна да купи намирнице, пошто глад је неизбежна. Она је одмах дала 120 кр. да јој се сашије костим код Русојеве, и одмах на жур, чај, доста шећера и бисквита! Зар је то паметно, зар је она пријатељ својој деци. Прво треба све деци за живот спремити па најпосле костим. Не води рачуна, хтела би да имитира Аницу и Дану Ђорђевић. Од овога што се добија не може се терати бес, треба живети и дотерати до краја. Кад јој нестане пара она плаче, добије неке као наступе. Ја сам јој толико пута говорила да се чува и води рачуна о сваком марјашу.

28. фебруар 1917. године, уторак, Београд

Данас хвала Богу устадох. Нећу нигде из собе само већ не могу да лежим, ослабила сам па ме све жуљи. У новинама је писало ко проноси гласове биће обешен. Наша четири вићенија грађана метнули су у воз, чујемо вагон затворен и одвели их у Ниш, да виде да мост до Ниша није ниједан покварен. То веле, а веле опет да је покварена пруга од Ниша ка Пироту. У Нишу су се бавили 9 сати. Они ће причати да је све лаж. Буђевка каже да Бугари силују девојке у Ниш на очиглед мајке. То је заиста страшно.

Вагнер прича да су Немци страховите батине добили и заиста данас у новинама стоји: „Енглеска коњица пред Багдадом". У новинама пише данас, да се у Швајцарској чује страховита грмљавина, а то је са француског фронта.

Новаковић рече Ројки да се Немци извлаче полако, али се боји ако то повлачење буде споро да ћеду нам све намирнице однети! Бог милостиви нека нас сваког зла сачува.

1. март 1917. године, среда, Београд

Лепо ја погодих у карте. Дође ми новац од мог Николе преко Ungaris Comercial Pester Bank. Добих 400 круна.

Е мој Никола, зна он да треба да купимо сви ципеле, красан је он. Ројка ми рече да је чула да је у Пестер Лојду писало да је Багдад пао! То би дивно било да се Немци одавде повуку, а да ми не осетимо. У новинама данашњим пише да се сад чује ноћу у тишини у сред Париза страховита канонада тешких топова. То значи да су сад почели Французи дејствовати са 52.

Чује да ће сви одавде из канцеларије на фронт. Изгледа и уредник Београдских новина, и вероватно да тај лист више бити неће.

2. март 1917. године, четвртак, Београд

Но хвала Богу један леп успех и на нашој страни. Данас у Београдским новинама писало је да је пао Багдад „запосјели га Енглези.“ То је како ја мислим од великог значаја. Ближе, ближе само к› Цариграду, па ће Немци повући се с Балкана, чим пад Цариграда буде, јер они онда немају посла више на Балкану.

3. март 1917. године, петак, Београд

Мислела сам да нам је снег за ову зиму рекао збогом. Преварисмо се. Јутрос, беше све бело од снега, и цео дан још падаше. Ладно време. Добисмо прву карту писану (на једној) и Мита и Момчило. Боже мили како би се мама наша радовала да ју је добила! Влајићка данас пише да је чула да је и Момчило отишао код Драгољуба у Русију. Говори се да се побунило 60 хиљада, и да су нашима дали оружје Бугари русофили.

4. март 1917. године, субота, Београд

Данас је њихов 17 март. Нека промена се одиста десила јер ево руски цар абдицирао. Боже мој да ми је знати да је то у корист нашу или не? Шта нас све чека, како ће се све ово свршити? Кад промислимо мало, заиста до сада није никад ништа било код Руса, да ли је то услед шпијунаже? Данас дође код нас један Мађар, изненадих се кад рече да је из Митровице, дошао је од Маријоле, каже да ће бити интернирана за једну две недеље и да нас моли да израдимо да остане овде. Ми ћемо све учинити. Мађар нас молио да о томе никоме не говоримо, и да спремимо писмо за Олу.

5. март 1917. године, недеља, Београд

Данас нас поштар обрадовао донео нам новац од Момчила 240 круна. Мађар је дошао узео писмо за Олу, вели Маријола није ништа крива. Наташа и Ика су с› њом. По ручку ишли су мушкарци са Ројком на гроб мамин. Сад нам дају у реон пројино брашно. Тешко је за намирнице, и ови купони за месо, просто немогуће доћи до меса. Новог још ништа, све монотоно да нам се не живи.

6. март 1917. године, понедеоник, Београд

Данас добих од Николе карту где ми јавља да само добро штедимо, јер се бој прекида па неће моћи слати. Бог милостиви нек води о нама рачуна. Деца су добро, дан је био диван.

7. март 1917. године, уторак, Београд

Данас одох до банке узех Момчилов новац, и нађох жицу за пилиће. Богами ће нас и то много коштати на 50 круна. Кад се вратих кући пресретне ме Гђа Пинтеровић и рече да је Маријола доведена са децом. Како ми је било то само ја знам. Оставих Надежду кући, а ја са Мигодом и Драганом одосмо преко пута министарства грађевине. Кад ме је угледала сирота како је плакала. Ројку раније кад је видела нарочито у црнини, све је кукала „јао мама, јао мама." Сви који беху доведени сакупише се око ње. Мало поседосмо, кренусмо за доњи град, па кроз Кнез Михајлову улицу, ја бар а бар поред њих, тако да су мене многи питали одакле идете, држали су да и мене воде, а ја сам свима одговарала „ја сам из Београда". У град их одведоше, тамо где је зет Јова био. Каква судбина, да и она ту дође. Дакле дошли су још јуче у Београд у подне. До пет сати седали су на станицу. Ројка је ишла код Пите да је упути где треба да моли да Наташа остане код нас, он јој је ово рекао: „Дете мора да прегледа лекар, па да лежи 5–6 дана у болници, па онда да је извадите и доведете кући." Кад је чуо да се Маријола зове Војиновић, згрануо се. Вели да је Коста Војиновић капетан и да је он вођ те банде око Прокупља. Дакле то је апсолутно немогуће што и чинити. А могло би нам и нашкодити да Наташа остане. Маријола је доведена преко Скопља теретним возом. Маријолу терети неки младић чопав да јој је донео од Коке писмо. Маријола се закуне у децу да до данас ниједну није реч од Коке добијала. Прича Маријола да је Кока до 14. августа ишао са њиховим официрима раме уз раме. И заиста чудно је то Кокино понашање. Зар је право да Маријола и деца страдају! Прича Пита судија да је код Прокупља из аероплана спуштен један официр српски са солунског фронта. Види се и то је јасно да је тај официр спуштен у нарочитој некој намери. Синоћ је летео један аероплан, а и јутрос и то врло далеко. Данас је летео над Београдом аустријски цепелин, и 12 аероплана. Сигурно су извиђали. Филиповићеве отац вели да је добар знак ти аероплани. Растадосмо се од Оле да се видимо сутра јер не знају кад ће и где ићи. Дала нам је новац да јој чувамо и то свега 22.595 динара. Оставићемо на сигурно место. Сирота Маријола како су је од куће одвели у касарне од пред Божића више није у њу ушла, чак ни сад кад су полазили за Београд није у кућу своју ушла. Како је то тешко и страшно. Тећи толике године кућу своју и сад све то да пропадне! Намирнице су јој све развукли, ћилимове, ничег више нема. Кад су је испитивали прво су је увек ословљавали са „где вам је син госпођо?" Кокина је глава уцењена са десет хиљада круна. Не знам шта да кажем, ал тек све је страшно, жалосно и јадно за ову јадну дечицу!

8. март 1917. године, среда, Београд

Ројка јутрос рано оде до Маријоле и на моју велику жалост из града су их за станицу спроводили у пола једанаест. Сретна је јер тај транспорт иде за Ашах, ту је бар и зет Јова па ће бити заједно. На брзу руку Ројка им однесе проје, леба, џувеча, сланине, млека, јаја, соли, чоколаде, бомбоне, само ме жао што се не видох још са њима. Рече нам да узмемо сто

круна, да трошимо за мамин парастос. Онај наредник Чех, што их је спроводио, красан младић, налазиће се Маријоли. Поћићеду ноћас у пола једанајест. Наташа и Ика радују се.

Требали су остати два дана овде, ал' је дошла наредба да се одмах крену.

Новаковић каже да су на Француском фронту Французи заузели Немцима 4 најјаче тачке. Синоћ је дошла депеша у гувернеман да су на Солунском фронту целом напредовали. За нас ће бити најбоље ако Руси напредују и Талијани они ће морати повући се, ал› ако ови од Солуна гурају тешко нама, ми ћемо зло проћи.

9. март 1917. године, четрвртак, Београд

Младенци, а и пролеће, киша сипи цео дан! Права јесен, а увек је такво и пролеће кишовито. После подне одох до г. Трише. Платих му дрва, потписах рачун за мамину сарану свега 842 круне, с тим да му платимо кад нам се укаже прилика, наравно после рата. У тај рачун урачунато је и за штоф 200 круна, а сатин сам платила 63 круне.

Узех меда по 16 кр кило, и штрингла бајаги црног француског фула 12 круна. Страшно, па одакле да штедимо?

Прича ми велика Љубица, да је синоћ у Земуну око 8 сати горео страховити пожар на два места. Још се није дознало шта је то било! Чујемо да је код Јагодине једно село са четири стране запаљено. У Крушевцу је кукурузно брашно 4.50 круне кило, и нема га. У Нишу веле било је дивно, сад од кад су ове буне страшно је у свему оскудевају. Пре подне смеју изаћи а после подне не сме нико нигде да се види. Париски шешир прича да је јуче у једном хрватском листу писало: са овом буном у Русији офанзива која је требала бити сад, одложена за после 6 месеци. То би било страшно за нас, зар да помремо од глади?

10. март 1917. године, петак, Београд

Данас цео дан сипи киша. Јави ми Лаза да идем са њима код Монопола за маст. Узех 11 кила по 15 кр. кило. Скупо, страховито скупо. Тамо са Лазом, Даром и Надом, лепо ти ми пописмо 4 литара доброг белог вина и мезе, шунке на жару, кобасице, сланине, и чварке. Како је то пријало, нарочито на данашње време! То је била деликатеса! Богами ми ти се развеселисмо, па смо се добро и шалили и смејали. Дођох кући, Лаза ме допратио, Ројка децу метнула у кревет (беше пола 8 увече) ја јој рекох: „Од мене ништа не тражи, ја одох у кревет.“ Али мени се одједном смучи и много сам повраћала. После једног топлог чаја, заспах и одморих. Ја мислим да ми се смучило од кобасица, јер су имале неки ужежен мирис. Ето ти наш провод у кафани пок чика Мите код Монопола. А идући, кад смо били на трамвај баш код Дане Јовановићке, страшно смо потскочили у трамвају. Сиђоше сви официри и нађоше неко велико гвожђе скрхано од трамваја. И одосмо до Монопола пешке. То вече и Нади Лазиној било је хрђаво.

Шта ли ће бити са овом Русијом. Да ли је то добро за нас. Неки тврде да је ово за Русију све измишљотина. Неки тврде да је то Енглеско масло. Има хране, само нема организације! Новине, видим гуде за мир. Лаза вели да је врло могуће да се за месец дана закључи мир. Наравно то би било сигурно на нашу штету. Зар да останемо под Аустријом! Ах Боже, шта ли нас још све чека?

11. март 1917. године, субота, Београд

Страховит ветар дува! Све носи. Новац још нема да ми дође за овај месец! Послао г. Триша шустера узео нам меру за ципеле свима. Надици и Анђици сваки пар 40 круна, свима тројици мушкарцима пар по 50 круна. Њима ће од жутог бокса пошто је он бољи и издржљивији. Ројки високе црне шевро 90 круна пар. И мени тако исто 90 круна пар. Деци су ципеле такође високе. Дакле уочи Благовести треба да дам за 7 пари ципела 410 круна! Дадох капару 110 круна. Пишеш ми да штедимо, како, одакле? Ципеле морамо имати. Зебем просто како ћемо и шта ће од нас на крај крајева бити. Данас чусмо да је Аца Ћирковић умро! Боже растурићемо се на све стране. Маринка добила слику Владину, вели остарио и оседео. А Дарин Душан, такође је врло остарио, оседео. Какав ли си ти мој Никола, брига за нама тера вас да старите и седите пре времена, и ми нећемо много далеко остати иза вас, ал› вас не жалим, што нас остависте овде, да вам будемо таоци. Ах како и у шта нам младе године пролазе, у бризи и очајању.

Једва чекам твоју слику од Влајићке, видећу те, па ћу рећи тада мој суд! Мигод ти је дивно посмо написао и добио је на њему петицу. Газдарица прија Ранђа рече ми или да плаћам стан или да се селим, хоће да изда ко јој плаћа и то је велика брига, не знам шта да урадим, шта је најбоље. Размислићу.

12. март 1917. године, недеља, Београд

Буђевка прича да ова буна обухвата све више и више, да иду на Битољ и да се очекује да падне Лесковац. Код Бруса, причају сељанке да су вићале српске официре. Опет веле неки да ово мора се свршити сад априла, а неки тврде до јесени. Данас направих кокошарник, кошта ме тачно 50 круна, истина носе ми по 4 коке дневно.

Киша час пада, час престане. Ројка оде до Пере Ексика, због кокошарника.

13. март 1917. године, понедеоник, Београд

Изненађење, данас добих од Влајићке дивну Николину слику. Лепо изгледа обријан, дотеран, угојио се. Ја сам мислила да је њих се брига за нама, оседела. Кад сад видим да од свега тога није ништа. Богами сад ћу и ја да се дотерујем.[148]

14. март 1917. године, уторак, Београд

Данас нема новаца. Баш се бринем како ће бити с тим шиљањем? Само да не буде неки прекид. Данас је био парастос Аци Ћирковићу у Саборној цркви. Били су 9 попова, и света пуна црква У новинама Београдским пише „напуштање Битоља“. И како би Енглези напустили Битољ као што су и Дарданеле напустили, али Французи неће још да ту срамоту дозволе, доста је веле што наши непријатељи имају свуда успех!

[148] Са стране написан коментар: „!?“

15. март 1917. године, среда, Београд

Данас је месец дана како је наша добра мама умрла. Дан по дан пролази, и ми живимо! Како је тешка ова борба за живот! Да ли ћемо свршетак преживети! Ова буна узима све више маха! Буњевка прича, да иду на Солун, и да је ухватила и крагујевачки округ. Храну добијају из аероплана. Шотен Буњевки казао, да до августа мора бити краја. Неки верују сада у априлу. Не могу себи да створим ту лепу слику кад буду они долазили. Да ли ћемо полудети, какви ли ћемо изгледати? Плакаћемо, смејаћемо се од радости! Ах то никад чини ми се неће доћи, то сретно време! Твоју слику гледам, гледам, мислим и стално смо у почетку оног што мислим, крај му је далеко, тако далеко, мисли не могу да средим, нисам свесна оног што мислим! Ах, Бог нека ти плати што ме остави. Ма колико да те волем, опростити ти никад нећу. Ове трзавице, то те постепено ал› сигурно убија!

Скупоћа је огромна! Шећер плаћам и по 12 круна кило. То ми је животно питање за децу. Чај је кило 50 круна, а млека да Бог поживи мисију америкaнску, не би никад ни видели. Дрва, метар са превозем сечењем 45 кр м. Мед 16 круна кило. Зар може да се штеди! Само ти овој деци буди жив, Бог нека то учини.

16. март 1917. године, четвртак, Београд

Овог дана не чусмо ништа. Погодих једну девојчицу која није никад служила, али је страшно размажена.

17. март 1917. године, петак, Београд

Данас код Буњевке чусмо да је Велес и Прилеп у наше руке. Да су данашњи дани веома критични за нас, да ће сад летети аероплани. Што се тиче Русије, не знам просто како и шта да мислим. Нагађа се разно. Веле да ће да склопи засебан мир са Немачком. Видим из новина да је код њих страшно. Буне се, хоће да линчују цара! Богами ово све неће нам леп крај донети.

18. март 1917. године, субота, Београд

Јуче и данас тресемо. Кречили смо моју собу и кујну. Дан нас је послужио дивно. Пола ме данас страховито нагрдила, вели: „Ej те твоје кокоши погане, дођи па полижи, војна мајорица, тресе ћебад дигла прашину могла је ићи на Топчидерско брдо.“ Зна се шта је све радила у Нишу, њене заове причају, све се то зна. Ако Бог да здравље за овакве речи Никола ти јој плати, јер ја ни речи не рекох, пошто не владам са таквим речником, нити се хоћу дружити с тим олошем. Добисмо новац од Николе 302 кр. и од Милутина за маму 356 круна.

19. март 1917. године, недеља, Београд

Данас Ројка водила Анђу на мамин гроб, ништа није говорила, али кад је ваљало поћи кући, њој се дало на жао, па је плакала и говорила, хајде пробуши рупу да нас баба види. Ах Боже, како је то тешко, зашто нас остави саме. Не могу да замислим да маму више нећемо никад и никад видети. Увек нас куражила, слободила а сад? Утучене смо. Болно нам је срце, чудновато њена слика не може да ми се створи, али је осећам ту, код мене близу, осећам на срце неки притисак. Тешко ми је, гуши ме. Не може се ово издржати, ово су судбоносни дани, да нас упропасти или усрећи, усрећити мене неће. Само да ме Бог одржи док се ти вратиш! Мисао, шта ће бити са мојом децом, уби ме, уби.

Не осећам се добро. Изгледа да сам добила бело прање. То је од штрапаца. Морам се лечити код Јовановића. Треба одмора. Где је од свега овога истина. Живимо, а не знамо шта нас чека! Зашто нас остави, последња моја мисао биће што нас остави.

20. март 1917. године, понедеоник, Београд

Зуцка се за мир! Аустријанци нуде частан мир. Боже, да ли ће га Енглези прихватити? Сви озбиљнији људи веле да о миру не треба ни говорити! Да ли ћемо доживети до краја, хоће ли се умрети од глади. Само од тог страхујемо! Данас сам погодила Кајину мајку за 10 динара месечно.

21. март 1917. године, уторак, Београд

Јуче и данас прало се. Диван дан, цео дан деца су била напољу на чистом ваздуху и ево их заморени од тог пролетног ваздуха, слатко спавају.

Од поште нисам ништа имала! Ова јорганџика види се болесна и нервозна жена, свог сина поучава да се бије, вели „ја му одобравам.“ Све то из злобе и зависти. Новац из банке не узедох још, много је света! Најзад шта ће бити са овим ратом. Ах та Русија! могла је данас да прегажена буде Бугарска, велику је грешку учинила.

Очајавамо, до краја овако апсолутно не може се живети. Наши живци су ослабили, брига и страх да ли ћемо до краја моћи издржати потпуно нас је упропастила и телесно и душевно.

22. март 1917. године, среда, Београд

Ничег значајног. Говори се за мир, ал› то су све нагађања. Чуди ме да ми Анђелковићка никако ево месец дана не пише, шта ли је томе узрок.

23. март 1917. године, четвртак, Београд

Данас ме Никола обрадовао опет, добих 287 круна преко Комерцијалне банке. Ујна Милева, дивно ми прича. Она се врло брзо усхити, вели: „Они цвиле за мир, али наши,

прво од њих траже да изађе из окупираних држава.“ Изгледа да би они дали неке анексије, као Босну и Херцеговину, и један део Далмације, сад или до Фијуме или Дубровник. Нешто се спрема, видећемо да ли ће испасти на радост. У Холандији је нарочита комисија одређена да строго води рачуна да се не сме ни једно кило масти пренети у Немачку.

24. март 1917. године, петак, Београд

Васиљевићева ми рече да је Јерусалим пао. Стотине официра у Русији су стрељани, који су били у завери, и кнежеви и других кнегиња, све је то похапшено. Цару и Царици судиће се у Енглеској, где ће их одвести специјална енглеска лађа. Мишине ми причају да је немачки принц пао из аероплана (који је погођен) на енглеско земљиште. Виљем мислећи да је то његов син тражио је да га замене и то два генерала. Наравно ови то нису хтели, ал рекоше да је принц умро од рана. У данашњим новинама: „Engleska ponuda za mir.“ Слатко се насмејах! Енглези лепо упозоравају Аустрију и отварају јој очи, да ће је Немачка да би себе спасила упропастити. У Обзору о француском фонту, цензура све обрисала. За месец дана од 23/II до данас снеле су ми моје кокице 52 јаја. Синоћ дадох у зајам гђи Буђевац 40 кр. за машинисту, а данас Мишинима 100 круна. Бабица 140, а Стоја 50, нису ни вратиле.

25. март 1917. године, субота, Благовести

Леп дан, да је среће било би Врбице, не знам, ал› чини ми се није је било. Новости има их ваздан. Новаковић мисли да ћемо имати мир пре него што се надамо и да се већ воде неки преговори. Јерусалим је пао. На француском фронту напредују, не зна се тачно докле су дошли. Спремамо за сутра за мамин парастос, киша предвече промицала.

26. март 1917. године, недеља, Цвети, Београд

Данас је парастос, тачно четрдесет дана. Како дани брзо пролазе. Дан по дан, а ми све на једном истом месту. Мења се време, час лепо час облачно. Одосмо на гроб, све децу сем Надице повела сам, као и Бебуша. Света је било баш доста и то све врло отменог света. Тачно у 11 сати почео је поп опело. Цвећа смо јој много узели, цео гроб био је искићен цвећем, све зумбулом, који је диван мирис ширио око себе! Да ли то она види, да ли осећа да смо ми поред ње. Са каквом вољом све то ми урадисмо. Само сам изнела на гроб, жито, белу погачу са кимом и меда.

После подне пуно нам је света долазило. Новости много. Неки тврде да ће ово продужити, што је Америка ступила, а неки обратно. Месопотамију су узели Енглези а то је од велике важности. Влајићка ми данас писала. Изјављује саучешће.

27. март 1917. године, понедеоник, Београд

Трбух ми никако не ваља, реших се да одем код Јовановића. Прегледао ме и ово је казао: „Материца спала и окренута. Пантљике попустиле. То кад се врати ваш муж, у договору са њим, ако нећете више рађати, то ће се исећи и ушити онај канал где су зрнца за децу. Много сте малокрвни, а сви живци су страшно око материце нервозни. Што више на чистом ваздуху, избегавати сваки штрапац, и потпасивати се.“ Све дивно. Све ми је подесно и угодно, па ми још и болест треба.

Он тврдо верује да ћемо до јесени имати мир. Вели неколико породица писало је из Швајцарске својима овде и наглашује да ћеду се видети на јесен! Напредују на Француском фронту, само он каже да су Немци у повлачењу упропастили све, и грађанство је страдало, зато ће вели Французи страшно да се свете. Тога се бојим, и непрестано стрепим и тога свега кад се сетим, опростити ти никад не могу, јер та страшна мисао упропашћује ме. Да су они одмах ишли на Месопотамију, са свим би друкчије било, јер за Турке је Месопотамија све!

Зорка Ђокина прича да Бугари мора да се евакуишу из Старе, наше Србије, хоће то да поседну Немци. Што ли то? То ми се не допада, страдаћемо, ах Немци су зли, тешко нама, тешко мени, где ћу децу! Како је то страшно овако патити! А излаза никаквог нема. У Пожаревцу су лом начинили Бугари! Лупао добош да сви донесу српске новчанице. Нико није донео. Сутра издаду наредбу да нико не сме изаћи из куће, они ти лепо зареде, претресу све и однесу српског новца преко милион динара.

Сељани плаћају царину, казну, ђерам све у српском новцу, мењају га у пола.

Ал’ шта ће ово да значи: „Јун, цивилан комесар тражио од Шотена данас да му овај спреми 5 хиљада метара“; Буђевка каже овај се згрануо, па рекао: „Што ће вам, зар ћемо овде презимити?“ Он му је одговорио: „Не знам, али спремите ми.“

Грозна, каква нас страшна судбина чека. Масти нема, ничег нема, умираћемо од глади.

28. март 1917. године, уторак, Београд

Данас у новинама изашло је „велика битка код Араса“. Кад ћемо једаред да се обрадујемо. Дакле данас чух да Америка није објавила рат немачком народу већ „немачкој влади.“ То сад ће да побуни народ. Бабица чула да је у Немачкој револуција. Из Крфа протествују против варварства и зверства Бугара. Ђока верује да ћемо за три месеца имати мир. Ђока каже, да зна позитивно да су дошла била два пука Немаца у Алексинац, били три дана и требали ићи на Солунски фронт, али једно хитно наређење да се врате и да иду на Француски фронт. А шта је то два пука, то баш не чини ништа. Од прекјуче је опет преки суд, грађански. Данас је дозвољено само мислити.

29. март 1917. године, Велика среда, Београд

Ништа од поште ништа од новаца. Новости лепе, да су Немци добили грозне батине на Арасу, Француском фронту. Да пише у Ријечи да су се руске и енглеске чете заиста

састале у Месопотамији. Даље, Коенова вели да заиста Немци узимају источну Стару Србију од Бугара и да је ту око Крагујевца и даље још, био услед ове буне прави покољ! Сирома народ, како ми је тешко што да нас оставе да ми испаштамо!

Држи се као зацело да ћемо за три месеца имати мир! Па забога, ево и Куба, а и Мексико ће им кроз који дан објавити рат! Колико непријатеља има па опет се држи. У данашњим новинама пише „Бугарска прекинула дипломатске односе са Америком." Ех, каква иронија, ко гледа Бугарску, па се и она прави нешто важна!

30. март 1917. године, Велики четвртак, Београд

Ево нам дође и Ускрс, а наши не дођоше. Што се једаред не закључи мир, па да нам се наши врате? Докле ћемо овако трпети и мучити се!

Блаце, Брус, Куршумлија и Прокупље страшно је страдало, ту су све обесили услед ове буне. Говори се да је још један наш официр спуштен са аеропланом. Данас бејах код гђе Христићке, она каже и верује да су ту исто буне, пробили и дошли са солунског фронта а то су комите. Ја у то апсолутно не могу да верујем. Христићка прича да су Немци узели Белгијанце на Белгијанце па гађају. То су протествовали наши савезници и преко Папе рађено. Сам Виљем је писао Папи и дао реч да ће се то поправити и заиста, вратили су их све својим кућама. Она верује да ћемо заиста имати скоро мир.

31. март 1917. године, Велики Петак, Београд

Лане говораше: „Кад прво црвено клепало лупне доћи ће наши." Ми се сви надасмо и очекивасмо. А сад, сад за овај празник Ускрс нико ништа о томе и не говори. Да ли је то ћутање, очајање? Сваки од нас изгубио је наду да ће икада видети своје! Жалостан нам је Ускрс, ти иначе благи и радосни дани! Деца му се само радују, јер не разумеју тугу и бол.

Офарбах 35 јаја! Обичаја ради. Умесих лебац и један мањи за тетка Олгу, они јадни тако бедно живе, све саму пројy, па нека нам се ви сви вратите а и за мамину душу учиних те још један умесих!

Дан диван. Изведох сво петоро до Вазнесенске цркве. Света пуно. Запалисмо свеће, не могасмо прићи олтару, жао ми за децу што не видоше гроб. Одведох их на Калимегдан, време тијо, мирише, опија овај пролетњи ваздух. Сад ево их сви слатко спавају. Надица је више пута казала: „Боле нонице."

Новаковићка рече Ројки да јој је официр што седи код ње рекао да мора рат брзо да се сврши због глади. Они немогу више, вели hungersnot. А Бобановићка ми рече да су синоћ поливали улице са сумпором пошто се појавио lungertifus. Лепо нам иде зараза на прагу, хлеба немамо, и ако још наши не пожуре те ови оберу жетву, остасмо ми опет до идућег пролећа.

Чујемо да се овде око Београда укопају. То се сигурно надају Русима. Данас, управо јутрос, летео је аероплан, веома висок, највише као ова хартија на дужину. Како нам изгледа француске конструкције. Јер да је њихов не би тако високо летео, а чуди ме опет ако је туђ што не пуцаше?

По ручку Рojка је била мами на гроб. Боже мој, маме нема, све је осећам поред мене, стално ми је ту, само да могу да је чујем, мислим, и задубим се, замишљам је како је била у здравом стању а и у болесном. Не верујем, не могу да се измирим, да смо је за навек изгубили, та страшна реч за навек. Олакшало би ми да је могу сањати, ах моја моја мила мамо.

1. април 1917. године, Велика субота, Београд

Ово је борба за опстанак. Ишла сам јутрос на монопол за месо. Тада узех 1 кило ¾, то ме је дошло 10 круна. Са Штеринама договорих се да идемо чак на Смедеревски ђерам за јагњетину и заиста ишли смо и једва добих 3 киле по 8 круна кило.

Ево шта сам све данас потрошила: Говеђина 10 круна, јагњетина 24 круне, две и по киле сира по 8 кр. Кило то је 20 круна, бутер 5 круна, шунка 42.50 кр. То је преко сто круна данас издато, а ти ми све пишеш штеди. На чему!?

Три дивизије немачке су уништене на Арасу, ту их Французи и Енглези страшно бију. А и Руси канда се мало мичу. Жена руског вође Штирмера[149] убила се, а она је Немица! Бабица прича да швапски војници сада и сеју, а говоре: „Да Бог да појели српски војници". Немац један казао код Бадемчићевих да ће рат бити готов до јула. А други казао: „Ми смо два пута нудили мир, трећи пут вероватно ћемо понудити и ако Ententa не прими ми смо јој дали на знање да ће прво окупиране државе помрети од глади па тек онда ми."

Из новина видимо да је у Русији читава кампања била за ту заверу! То је страшно.

Јутрос сам са мушкарцима ишла у цркву Св. Марка и целивали смо гроб Исусов. Ту цркву отварају због гроба краља Александра, пошто су имали нарочито симпатије за њим.

2. април 1917. године, недеља, Ускрс, Београд

Ускрс! Диван дан, а нама у души све тужно и црно. Надасмо се за Ускрс да ћемо наше видети, па ево га и он прође, будни смо ми!

Рojка пре подне ишла мами на гроб, ја остах кући због ручка. Правила сам деци палачинке и шадо од 18 јаја (по 0.50 пд. или пола круне јаје). Послеподне била сам код г. Трише сама и код бабице. Прича г. Триша да му је један Пољак официр казао, да овоме мора крај бити август, половина септембра. Г. Триша мисли да ће дуже трајати.

Полако, па и овај дан прође. Поште нема, од кад не добих од тебе карту. Иако сам љута страховито на тебе, данас ми је то једина радост!

3. април 1917. године, понедеоник, Ускрс, Београд

Данашњег датума мама се венчала. Цео дан кандило је горело! Како ми је, то ја и Рojка знамо.

Пре подне идосмо деца и ја код Даре Трифуновићеве, Ћирковићевих и Атанацковићевих. Сретох Ђоку, рече ми да изгледа да је Немачка примила услове привремене

[149] Борис Штирмер (1848–1917), председник владе Русије.

руске владе и да ће ускоро бити мир. Код Карановићевих не верују за тај мир, него ето тако ћемо умирати од глади. И Мица је кивна на њеног Милана што ју је оставио овде. Купује по 5 круна кило црна брашна са мекињама. Очајна је што брашна нема. Били смо и код Милке и код Јелице. Лепо време, треба да идем што више на чист ваздух због малокрвности, ал› бадава не прија, брига, брига ме уби.

Код нас је био г. Триша, Анка, Надежда. Пре него што смо пошли у варош, Рojка нас је све сликала, деца у ново плаво одело и нове браун ципеле.

Чула сам да брашна ћемо добивати још најдаље до половине маја јер више нема. Ништа о томе не могу да говорим, очајање ће ме довести до неке глупости, зашто то да буде кад није морало! Теби је увек преча била дужност па онда ми, па лепо нас нек нестаде, ти се онда предај мирно и безбрижно својој дужности. Говори се да је Мармарош Сигет у руским рукама! Добили су од Немаца Французи 40 топа и заробили много. Ту их на том фронту сатиру.

Анка добила карту од Драгољуба, пише јој ово: „Био бих спокојан да знам да имате само леба". Сигурно нас глад чека!

4. април 1917. године, уторак, Београд

Како је данас хладан дан. Јак ветар дува. На Француском фронту, Арасу, падао је снег услед тога су обустављене операције. Пронео се глас да су обустављена војна непријатељства за 40 дана, воде се преговори за мир. Триша не верује у то, а ми бајаги сви верујемо. Да ће Руси закључити засебан мир. Верујемо да то по нас неће добро бити, ал› једва чекамо да се и ово мало што је остало врате живи!

Причају да су неки официри казали да до жетве ће се ратовати, тада ће они Антанти опет понудити мир, с тим да ако не пристану на услове имају прво умрети окупиране државе! Значи ми смо осуђени на смрт! Да страшног живота.

Меса ћемо добити само једаред недељно суботом. Од данас не раде трамвајн, тј. данас цео дан јер нема угља! Триша ме саветује да све набављам и од намирница и од дрва, јер вели сад све што нађете није скупо, он верује да ће бити тек августа 1918 године.

Чули смо да уместо да за десет дана добијемо из реона две киле брашна добићемо 1 кило брашна и 1 кило проклијаних кромпира. Поповићка рече добијаћемо и тестенину. Може ли се живети, а камоли штедети. Строго је забрањено увести у Београд брашно, кукуруз или жито! Ми смо пропали. Зашто болан, зашто нас не поведе? Ти треба да си ово знао, шта је то бити под непријатељем.

5. април 1917. године, среда, Београд

Данас много нешто брује за мир. У Београдским новинама чак пише да један њихов дипломата убеђује да до 1ог јула мир ће се закључити. „Ријеч" јутрос рано куповали су је, а у подне кад ја хтедох, полиција је строго забранила продавати је. Неки веле што у њима пише да су Руси јавно демонстрирали „доле Виљем" а неки зато што пише, да ће „Руси водити рат до краја." Не знам шта је главни разлог.

Ваздан се прича. Неки чак тврде за 15 дана мир. А већином сви уверавају до јесени. Био Лаза Надин, он каже да су много мужеви писали женама својим довиђења! Страшне батине добијају од Енглеза, а нарочито од Француза, који чине чуда својим топовима. Како изгледа и наши су узели Прилеп. Прича Лепа Гајновић да су дошле неке две девојке пре два дана из Скопља. Причају да се страшна пуцњава чује, да све исељавају и да неће за који дан бити никога у Скопљу. Монопол је већ овде пренешен још пре десетак дана. Народ се око Скопља побунио, 11 лева кило брашна. Тамо је страшно, а говори се да се и у Аустрији буне, као и Мађарској која хоће републику.

Страх ме неки хвата, бојим се те борбе. Сад само да се вратиш, тако да полудим. Шта би било од нас да тебе није, и да тебе изгубимо, верујем да је ово овако страшно трпети, крајње је време да дођеш, не могу више.

Данас добих тер коју изгубих лане у јулу.

6. април 1917. године, четвртак, Београд

Никола ми послао преко Commercial bank 400 кр. После подне одох да узмем и одох до Софије. После мене дођоше ваздан гостију. Прича Лина да су у Берлину демонстрације, на хиљаде се буне, и две ратне фабрике што нарађају муницију побуниле се, неће више да раде. Ту ће нам бити ја мислим спас. Софија ми рече да се на Солунском фронту бију.

Прича Софијина мама, како јој је Маци причао да ће прво ићи гувернеман, па онда брикенкопф, па суд, па полиција. Сви од њих ће да храну односе и да ће најтеже време бити то кад останемо без ичега док наши не дођу, што он верује да ће скоро доћи.

7. април 1917. године, петак, Београд

И данас у новинама да се буне у Берлину. Чини ми се, Дана ми рече, да су Руси поручили цару Виљему да ако не пристане на услове Entente, послаћеду му од царице све парче по парче. Шта свет не измисли! Вагнер Драгутин каже да за 4 месеца мора мир бити. Они моле, они цвиле за мир. Вагнер каже да се и руска офанзива кренула! На нашем фронту Немци неће да ратују, бацају оружје. Дана ми рече да Немци узимају од Бугара земљу, па ће је после предати Аустријанцима, а они ће нашима.

Деца су добро, хвала Богу. Ова три дана тако је страшно хладно да ложимо. Чујемо да је на Јастребцу пао снег, као и у Плани.

8. април 1917. године, субота, Београд

Данас била тетка Зорка Гајловић, па прича неко који је дошао из Скопља, да је тамо страшно. Пуцњава се чује, нарочито ноћу. Скупоћа је грозна: месо кило 10 лева, кило брашна 11 лева, литар гаса 24 лева, кило шећера 24 лева. Народ се буни. Српкиње и Срби једва ако смеју да изиђу из својих станова, толико их Бугари грде, псују, и пљују. Прича да Прокупље и остала места где су се те проклете комите бунили, све изгорели, нико живи није смео изаћи, а ко се спасао њега су преко старе Бугарске и Турске одвели у Азију!

Страшно варварство што ти Бугари чине. Боже милостиви, што их ниси скрушио, зашто си дозволио да толики невин страда! Језа ме хвата кад на то мислим.

Па неки командант бугарски грозан пролази кроз варош и види српску кућу, уђе у њу. Сви житељи морају изаћи, он им свима име забележи, увече јави ко од њих да му дође! Како је тај свет сирома мучен. Ми се овде не можемо пожалити, ко гледа свој посао, њега нико не дира, нити ће му фалити једна длака на глави.

9. април 1917. године, недеља, Београд

Хладни дани, ми собу ложимо, увече снег пао до Младеновца, а у Нишу до колена! Воће је дивно почело, пропашће, па и нека, јер ми га сигурно нећемо јести. Данас Атанацковићкином Ђоки рођендан. Ишли смо сви, први пут остависмо кућу саму. Тамо су се деца лепо играла, све било добро, али кад смо се враћали кући Јоца истрчи, па у мал› га трамвај није згазио ту код Делинијеве апотеке. Како сам се уплашила, и ја и Ројка цикале смо. Срећа те није претрчао. Не би имао времена проћи, а трамвај јури у трку. Хвала милостивом Богу, благодарићу му вечито, учинићу и за сиротињу исто, кад ми га је сачувао. Дрхтале смо! Кад смо кући дошле све сам тројицу добро избила што не иду заједно и што се одвајају од мене. Казнила их, без вечере су морали ићи спавати. Добила сам грозницу. Толико је та сцена преда мном јасна како би ми на моје очи погинуо да сам тек после плакала, плакала дуго, и преклињала их да пазе кад иду, кад прелазе улицу, да виде прво да не иду кола, аутомобил, па тек онда да пређу. Избегавам, кад се сетим ја дрхтим од страха шта сам могла видети. Хвала ти, Боже. Твоје име нека је свето. Ово пишем, а сваки мишић на мени дрхти тако је та страшна слика била.

Од мира изгледа нема ништа. Енглези пробили Немачки фронт. Сви држе да даље од 4 месеца не може више трајати. Протићева снаја долази из Аранђеловца јер тамо из општине им казали да брашна више нема, нека раде шта знају! То нас такође такова судба чека. Докле ћемо овако, докле? Не могу све ни да напишем шта ми све лежи на души, колико патим, колико трпим. Ви сте тако далеко од нас, ви не знате шта је све овде. Вама је добро, а нас трзавице сваког часа узнемиравају, живимо од данас до сутра, борим се за опстанак, да сачувам ову децу, која ће да сачињавају Српство. То га ја, чујеш, ја подижем, ја га гајим и негујем, моја је заслуга, мој живот залажем да њих сачувам. Сад сам им ја и отац и мати!

10. април 1917. године, понедеоник, Београд

Цео дан облачно и киша пада. Монотоно време. Тежак дан, па вам та тежина и на душу пада. Један дан више преживесмо. Хвала Богу и он на миру прође. Данас је „побусани понедеоник.“ Одох до маме, обиђох је. Однесох јој јаја као и штрудле киселе од мака. Нема је, како је то за нас жалосно, како ми је тешко, не умем рећи, никад преболети нећу. Јоргована метнух на крст. Она је тако волела цвеће.

Види се да код нас још није тако страшно односно глади. Јуче сваки је донео јаја и колача и то све од белог брашна! Кад помислим како је у Бечу страшно, чека се на два јаја сатима, код нас у изобиљу јаја, грдан свет!

11. април 1917. године, уторак, Београд

Била Мишина Дана, прича како је чула да је цар Виљем полудео. Даље, како ће лупати добош да нећемо смети излазити и да ће тих дана они лепо одавде изићи! Баш мора човек да се и насмеје од све муке. Измишљавају и само себе лажу. Надежда нам прича да је чула да је гувернеман спакован. Цоја Паштрмац вели да је чула да још овај месец имају, ал› после немају ни зрна кукуруза ни зрна жита! Био нам г. Триша због брашна. Вели да су Немци примили одсудну битку. До сада су се повлачили све из стратегијских разлога. Осећа се живахност и на Руском фронту и на Македонском. Данас је врло леп чланак изашао, њега додајем моме дневнику. Имају право. Не треба нико да нас буни, нека се господа Енглези и Французи пожуре и ослободе нас, а не да ми овде правимо буне и да страдамо и ми и наша деца. Сваки ко данас гледа свој посао нико га не дира и не вређа, треба бити стрпљив. Данас је Рojка добила из Пасажа да није одбивена, добијаће по 30,75 месечно, а мама је добивала 35 круна месечно. Чудо, закинуше а иста је пензија. Добих карту од Николе и Анђелковићке.

12. април 1917. године, среда, Београд

Страшно гадно време, киша пада натуштило се цело небо. „Ријеч" је забрањена, више те новине не долазе у Србију. У Ћуприју је команда немачка. Лела рече да у Швајцарску иде наша управа фондова. Прве наше званичне новине, „Српске новине", нашле су у Битољу. Надежда ми тако рече! Од муке спавах по ручку, тако ми ово хрђаво време тешко пада на срце.

13. април 1917. године, среда, Београд

Хвала Богу разведри се, осушисмо веш. Данас се на пијаци продају бомбоне, то је ред огроман. Јелица Војина прича ми за Косту Војиновића, да је ухватио неког њиховог лекара и опет га пустио. Глупости раде, па страда грађанство. Изашле су плакате због тих побуна да не сме нико склањати сумњиве људе. Бог милостиви нека нас чува сваког зла. Прве две Лепине карте добисмо.

14. април 1917. године, петак, Београд

Страх ме хвата њиховог Првог маја. Ми нећемо из куће нигде излазити. Децу нећу пустити у школу, нека су моја деца поред мене. Утишало се, не чује се ништа. Величковићка прича, како је један Аустријанац казао не може ово дуго, не ратује војник са три кромпира у џепу. Неки кажу може мир и преко ноћи изненада да нам дође, а може и за десет дана. Видох из новина шта Бугари траже! Хм, дивљаци једни, Аустријанци и Немци бар су цивилизовани и не досађују нам. Причају интересантне приче да је дошао на аероплан наш престолонаследник и дао неким сељацима бела хлеба, да виде шта једу српски војници. Глупости. Та не могу они сићи са аероплана па да су тице.

Бацала ми једна карте јуче, баба Сока. Лепо говори скоро ћеш доћи, кућу здраво држиш. Доћи ћеш унапређен и на велики празник. Сви ћете нам остати живи. Она прича њен посинак заробљен писао јој карту скоро да ће 26. маја све државе пристати на мир.

15. април 1917. године, субота, Београд

Дакле и на Мађедонском фронту губе Енглези, да ли Боже смемо то да верујемо? Данас је мами тачно два месеца како смо је изгубили, ишла сам са Анђом на гроб, однели јој дивног дуплог јоргована. Узела цвеће за све наше мртве и звала попа да прелије гроб. Како то време пролази, а ми један по један нестајемо.

Данас добих препоручено писмо из Titela, сетих се да то може бити Николина слика. И заиста нисам се преварила. У цивилу је, није се променио, исти је. Загледао се у неку тачку, а зашто ниси мени право у очи гледао? Тако бих ја тебе имала јасније. Овако ти поглед немам. Радовала сам се здраво. Деца су га сва познала одмах, сем мале Надице. Писмо му данас послах преко Titela, велико од 4 страна цео табак.

Замолих у писму цензуру да буде благодарна те да прогледа кроз прсте моје писамце. То сам послала гђи Heleni данас и то препоручено. Данас после подне писали су и Драган и Мигод тати, сутра ћу то послати препоручено. Буђевка казала Шотену да је чула да ће социјалисти збацити Виљема цара. Он јој је одговорио: „Не знам, ал› док год то не буде не може бити мира." Овај г. Влада што је код Душана Тодоровића у радњи каже, да у авлији иза њине радње држе седнице неке и то врло дуге, ево вели данас од јутрос од 7 па до пола 1 сата, и то кад им не иде добро те су седнице честе и то све више официра. Од сутра 16or, Мили почиње месец, по 15 кр. месечно. И Љубиша Љубишић мисли да може настати прекид са новцем. Он каже да су у Швајцарској задржавали наш новац сами Французи и Талијани. Сад могу Немци да узму то у своје руке и да не пусте саобраћај. Све може да буде. Цео свет се забринуо за брашно, маст. Шта ће се радити кад се и ово мало поједе. Одакле ћемо набавити те најпотребније намирнице? Страх ме хвата од глади. Смилуј се Боже на нас! Анка ми прича да се сад 15 маја спрема социјалистички збор. А да је Бетман Холвег[150] казао: „Ако се понови још један онакав штрајк, сви ће отићи на вешала."

16. април 1917. године, недеља, Београд

Данас додах и ја у писму дечијем за Николу неколико речи. Сутра ћу то писмо да пошаљем гђи Heleni. Боже мој, већ смо постали са свим без осећаја, оглупи смо са свим, не говоримо не мислимо већ ништа, затуцали смо се о овим купонима и рејонима. Докле ћемо се мучити? Мој Мигод хтео данас да напише тати: „Једва чекам да дођеш да једем бео хлеб." Ко сме то да напише? Чујемо да још за мај месец има брашна из општине, а после да радимо како знамо. Данас смо платили 18 круна кило кајмака. Немамо шта да једемо! Меса сад у суботу није било. Дакле, девет дана не видесмо меса, а чује се да неће бити још за три недеље.

О ситуацији ништа нико нам није био и нисмо ништа чули. Нема од нас ништа. Ми смо осуђени, морамо пропасти, изгубили смо сваку наду. Још по мало имамо наде у месец мај. Ал› ако ухвате жетву одосмо ми и ову зиму. Тешко нама, Бог милостиви нек нам помогне.

[150] Теобалд фон Бетман–Холвег (1856–1921), канцелар Немачке.

17. април 1917. године, понедеоник, Београд

Данас ништа од поште. Послах Николи препоручено писмо дечије преко Titela. Ништа значајно данас не чусмо и одмах ми изгледа да је тај дан отишао у штету.

Чула сам од прија Ранђе да је причао неки из Крушевца да су комите лом чиниле, једног су ухватили и није хтео ништа да каже, био је обешен и ако је имао 17 рана. То може да буде и лаж!

18. април 1917. године, уторак, Београд

Данас је њихов Први мај. Прође лепо на миру. Ишла сам за јагњеће, а донесох сланине. Свеједно ма шта само да се не умире од глади. Лекари веле да старији људи умиру од глади, средњи од туберкулозе, а деца од шкрофуле и жљезда. Па нећу да штедим на храну, нека деца једу и нека ми буду здрава, сад не сме се предомишљавати, већ се одмах купује и узима, за цену се не пита. Један Мађар казао је код тетка Зорке: „Сад ће бити револуције у Аустрији, па шта ће бити онда и код нас. Ох, ово не може дуго трајати". Један господин причао код Буђевке (што му узајмих 40 круна) да је у Скопљу избила буна од 30 хиљада Арнаута, на челу их предводи српски потпуковник, и да су наши код Велеса. Пруга Скопље–Солун потпуно је прекинута. Чује се да су две немачке и једна бугарска дивизија сасвим сатрвена.

Данас добих од Николе карту, где вели моли Бога да нас почува још мало, биће свему крај! Јао радости наше. Како баш кад читах ту карту, вадих пројy врелу и мазах је кајмаком, Мигод ми рече: „Јао мама, немој сад да штедиш кајмак, мажи више, доћи ће тата". И деца много осећају овај рат! Вели ми да је нашу слику у бело увеличао. На фронту западном утишало се, ништа се не чује. Шта ли се кува?

19. април 1917. године, среда, Београд

Чули смо на журу код Леле, да је Макензен добио нову војску, све млади, такорећи деца. Питао Макензен, шта да ради са том децом, а они му одговорили: „Поступајте као са децом." Метнуо их на топове.

Стоје два стражара, Босанци, крупни, велики, здрави људи. Пролази поред њих војска, њих двоје разговарају: „А виђе ли славну војску?" Други одговара „Ја виђу, у иглу да их уђенеш." И они се међ собом подсмевају.

Причају да је одиста било нешто са тим аеропланом, да су долазили неки српски официри. То је било код Авале, оставили су неке грдне новине француске и прокламације где пише да се стрпимо за два месеца и потписан „мајор Пађић." Нађоше неку гђу истог имена и она тврди да има синовца мајора Пађића. Толико већ у ништа не верујем, да мислим да је све лаж. Данас добих упутницу на моје име 691 круна, обрадовах се и дадох поштару бакшиш круну, погледах ко шаље, а оно Српски Црвени крст, а на рачун: „gosp. S. Rančić." Никог не познајем. Одем до г. Трише, он ми рече да ћу морати у Meldeamt[151] ићи и питати где тај станује, рече ми за једну госпођу истог имена у Авалској 3. Одох и нађох

[151] Канцеларија за регистрацију.

заиста. Она потврди да је то она и по пријавној листи и да јој се зове муж Светозар. Чух да се веома пати, све је продала да би живели, а имају кућу. Сад видећу, ићи ћу и полицији.

Погодих деци да уче француски од сутра, Драган, Јоца и Мигод три пута недељно уторником, четвртком и недељом, сва тројица за двадесет круна месечно.

20. април 1917. године, четвртак, Београд

Данас је рођендан синчићу Тришином. Купим му један ауто за 7 круна и однесем му га. Поведох сву децу. Од новог, сви веле за два месеца да ће бити краја.

Дакле овај новац што је послао Ранчић на моје име јесте заиста на мене. Послао је 691.50.

Сањала сам дивно Николу. Леп сан, сећа ме на пријатне успомене, кад смо били у Нишу, па кад се враћао из Предејана! Сладак беше то сан, срећа те тако кад сањам, те ме то одржава живети.

21. април 1917. године, петак, Београд

Данас нам зет Јова јавио да је Маријола дошла, и да су заједно, имају лепу угодну собу. Хвала Богу те су заједно, бар од два зла нек буде оно мање.

Данас узех брашно 23 кила по 5.50, дадох 126.50, али је с мекињама. Како ћемо живети од ове скупоће. И ноћас сањах Николу, па као велим ја његову љубав нећу да делим на двоје, та је љубав само моја. Боже, да ли он мисли тако на мене као ја на њега? Данас смо се сликали, и Надица са прстићима. Анка ми била, вели да сад наши питају Бетмана Холвега шта дају Немци и по његовом одговору који се очекује за 5–6 дана видеће се да ли ће рат дуго трајати или не. А на западу је прави пакао.

Прича тетка Наста, њена газдарица дошла из Крушевца, па прича једног дана дошао неки војник у аустријско одело, шињел сав блатњав. Ушао је у команду салутирао и предао писмо, отишао одмах. По прочитаном писму, изјури официр и тражаше тог војника. Нигде га не нађоше. У писму је стајало „Ала ваше за кратко бијете. Довиђења, Војиновић." Боже, да ли је ово патка или нешто томе слично? Тај Војиновић је гад, он је требао ићи борити се на Солунски фронт, а не овде упропастити своју целу фамилију. То је гад.

22. април 1917. године, субота, Београд

Данас цео дан јурим за намирнице па ништа не урадих. Данас примих паре од Ранчића из банке. Данас пише у новинама да сваки дође да се упише у свој рејон.

23. април 1917. године, недеља, Ђурђевдан, Београд

Данас наш леп Ђурђевдан. Деца се сва умише с водом где беше црвено јаје. После фруштука Мигод и Драган ишли су са Надеждом у Топчидер. Анка лепо послала месо и

јавила да ће са децом доћи на ручак. Лепо богами, она мисли да је све учињено кад је месо донешено. Одох до реона, пошто за данас требали смо се уписати али је много света, те одох до Драгослава на Славу. Беше Јефремовић, каже како је морао ићи у Беч, и ваздан га петљали из полиције у полицију. Па дође и Дана Мишина рече ми како јој је једног дана њен Хрват казао: „Да наш краљ нов Карло мисли склопити мир са Ententom, пошто све ово, то је са Немачком удесио његов чика, он хоће мирно да живи у својој земљи". После те визите затекох Анку кући. После ручка одох до Милке, ту ми прича како нека госпођа казала да ће још сто година рат трајати. На основу тога позвата је у полицију да каже од куда ће рат толико трајати. Код Љупчета сам била. Био новинар и читао нам бугарске новине у које пише (зване Застава) да је данас грчки краљ Константин абдицирао у корист свога сина Ђорђа[152]. Даље неки њихов нов писац пише: „Ми смо данас победници, а једног дана можемо постати прах". Даље пише неки, да ли је Виљем могао помислити да ће руски цар бити сужањ, да ли то може исто и њега да снађе?

Буђевка каже како Здрављак каже: „Видећемо зацело за месец дана, да ли ћемо бити ослобођени, или ћемо још две године."

Код Ђоке чух да је наређено да сво жито класје исеку, а други веле да се пооре. А трећи веле да нам саветују да лепо сељаци чувају жито, да кад наши дођу виде што су они све радили. Де су продрли код Битоља и на Француском фронту наши. Све, све то лепо је, али ја не верујем.

Дан је диван. Шта ћемо сутра чути?

24. април 1917. године, понедеоник, Београд

Данас у новинама доста значајно пише. Изгледа да је послала Енглеска, Америка и Француска брзојав грчком краљу како треба да ради за одржавање свога престола. Даље, исти лист каже да Бугари морају бити поражени, а Срби морају своју земљу добити натраг, да је рука савезника дуга и јака и да је једини освједочиви начин ако ли се њоме деле ударци!

Тхе, живимо у нади!

Данас узех пола јагњета 4.3/4 за 45 круна, то је 9.50 кило, и узех сира 5 кила по 8 круне кило. Маст је 20 круна кило. Па како ћемо живети? Бог нека нам само помогне да се одржимо. Деца су, хвала Богу, добро. Јавила ми из Тителa да су оба писма дошла и да их је послала даље!

25. април 1917. године, уторак, Београд

Узех брашно лебње по 6 кр. кило са мекињама, 7 кила кад сам просејала више од киле добих мекиња. И дошло ме онда брашно 7 круна кило. Боље се хвата рачун узети бело. Гђа Савета прича да је један Талијан заробљеник добио од мајке писмо где му вели да они кући имају једну кокошку, која је снела јаје, и кад су га разбили нашли у њему цедуљу написано 26. мај 1917. То се тумачи да ће се тад закључити мир. Један опет Аустријанац је казао 1. августа имаћемо мир.

[152] Ђорђе је заправо отишао са оцем из земље након абдикације, а на престо је дошао његов млађи брат Александар.

26. април 1917. године, среда, Београд

Мир и тишина, ништа данас нисмо чуле. Данас је био само Царичин дан и деца нису имали школу. Чујем да је преплављен Београд са картама од наших у смислу том довиђења и да ће скоро доћи. Кад ћемо једаред тај сретан дан дочекати?

27. април 1917. године, четвртак, Београд

Ројки је данас јављено да добија unterstützung[153]. Данас од све муке поведох децу до Калимегдана. Понесох им ужину, барена јаја, сира, леба. Седосмо близу чесме. После пријатног одмора деца су трчала са обручима. После одосмо до малог Калимегдана. Тамо је дивно. Ваздух чист, нема прашина, пријатан мирис расцветалих дрвета. Остадосмо до 7 и дођосмо пешице кући. Из новина видох да се на Мађедонском фронту воде страшне борбе. Срби сами код Вардара продрли, а они веле продрли, а ми их сузбили. А на другом фронту заједно Руси, Французи, Талијани и Енглези. Та зар је право да наши ратују? Ах, Бог милостиви нека наше сачува!

Лепосава Буђевац тврди да зна сигурно да је Прилеп и Велес у наше руке.

28. април 1917. године, петак, Београд

Нема ништа да се чује. Спрема се сигурно олуја. Најзад нека се решава или или! Данас узех 56 кила жита по 5.60 по износу 5.60x56 износи 313.60 кр. Читав капитал. Морам склонити нешто од намирница, не дај Боже какве несреће, нека имамо.

Данас је грмило и била је и јака киша, то причају да су страшне борбе. Надах се карти па ништа, баш долазим до лудила од очајања, докле ћемо овако живети?

29. април 1917. године, субота, Београд

Ништа не можемо да дознамо шта је у ствари, борбе се јаке воде у Мађедонији, по њима, како веле наши су увек сузбијени, па се сад и уђутало не чује се баш ништа.

30. април 1917. године, недеља, Београд

Данас је послао Милутин мами новаца 447 круна. Сирота наша мама, што нас остави да смо саме и да тугујемо. Како ми је тешко, како патим.

Леп дан био. После ручка по спавању, поведох децу до Калимегдана, но не бејасмо добре среће, олуја нас ухвати, од кестена цвет је падао као снег, просто нас засипао. Дођосмо до трамваја. Једва угурах децу и сретно стигосмо кући. Доцније удари грдан пљусак и захладило је.

[153] Подршку

Цинцарка грдно осуђује Анку, што је прешла у Лепин стан спреда, вели, боље би било да чува свог „потпуковника, већ што гледа аустријског капетана." Анка у много чему греши, но не тиче ми се, није ме никад за савет питала.

Прича Пинтеровићка како је један аустријски озбиљан официр казао „ово ће трајати до 1919 год." Грозно!

Тек лепо ће нам бити ако нас ухвати зима. Умираћемо од глади.

1. мај 1917. године, понедеоник, Београд

Данас чух од Лелине заове да је Охрид пао. Да је ћеркица Душана Поповића, управника управе фондова, писала да иду сви на Париз. Пошто све банке иду за Париз коментарише се да ће Французи ударити преко Швајцарске. То је боме за нас велика брига, пошто онда нећемо ни новац добијати!

Рече ми још да је Јун комесар поднео оставку пошто му се наређује да смањи брашно од 200 гр на 150 гр. Он вели то не може урадити пошто у другоме оскудевамо! Од поште ништа. Чујемо да ћемо свега два пута месечно добијати пошту. А и чусмо да се грдне карте из Швајцарске бацају све са џаковима. Чика Пера Мохачанин каже вечерас Ројки да је говорио с Миланом Павловићем који тврди да ће за нас до краја јуна месеца бити готово.

Талијанска офанзива је такође почела и данас очекују први извештај. Само још Руси, а они ће тек јуна месеца!

Ја више не смем ништа да верујем. Докле год Енглеска говори „до краја", то не мирише на брз свршетак. Па како да се живи, зар је ово неки живот што живимо, а не знам какав ће нам жалостан свршетак бити?

Ђока вели данас да они апсолутно немају хране. Па како то може бити? Зар би они могли да ратују без хране?

Велику бригу имам, право каже ова Швабица данас: „Ја вас увек гледам и изиђем за вама да са радошћу гледам кад идете са децом. Лепо су увек чисто обучени, чисти, није то лако издржати на данашње време са петоро деце." Јесте, другоме лепо изгледа кад су сви обучени једнако, ал› како је мени! То ја и моја снага зна! Па зар је право после оваквих брига и патњи, да не будем награђена? Не, то није могуће. Бог је добар па ће о нама водити рачуна.

2. мај 1917. године, уторак, Београд

Данас је вероватно судбоносни дан, што ће рећи у Берлину. Бетман–Холвег. Рајхстаг је био пре дана у Бечу. Могуће је да ћемо до мира врло брзо доћи, а ако останемо зимус, сви ћемо пропасти неће се аполутно моћи издржати.

Код Ћирковићке чух да је Бабуна планина пала. Ђока наш вели ако је то истина, онда је пробој учињен. Анка ми рече да је побуна у Горњи Милановац. Да су Срби убили неког Фелдвебера. Актом, вели Буђевка, позвани су сви официри и војници да иду на фронт. Зато код ње траже све Србе да раде за жељезницу. Чух од Лине да долазе три хиљаде интернираних. Од поште ништа. Баш се бринем, а ево и новац ми не долази. Са

намирницама здраво тешко иде, да ће бити ужас ако морамо овако зимовати, просто ћемо умирати од глади.

3. мај 1917. године, среда, Београд

Данас у новинама Бетман–Холвег казао је да још није дошло време за давање изјаве, пошто на фронтовима њима врло добро иде. Значи да наши не пристају и да ће се рат водити као што су Енглези казали до краја. Чух да се бију код Нов. Пазара. Да су Срби сјајно заузели неке положаје.

И данас од поште ништа. Страшно сам узнемирена, што ми Боже не дозвољавају? Чух зато ту је неки Србин, виши господин, метнуо две карте једну на другу, а између њих писао какав ми живот овде водимо! То се дознало, и због једног сад сви страдамо. Данас смо исчистили подрум и дотерали у ред због дрва. Случајно прође ова Швабица и уз реч како је скупо понуди ми две целе векне официрске, са свим тазе. Једна векна једна круна. Наравно да сам примила, са великом благодарношћу. Вечерас се упознасмо са њеним мужем, и узгред рече нам да ће Русија скоро, врло скоро закључити засебан мир са Немачком и Аустријом, да ће их снабдевати са храном, људима, муницијом, против њихових огорчених непријатеља Француза, Енглеза и Талијана, нарочито Талијана. Види се да страшно мрзи Талијане. Ах, ја то не могу веровати да ће тако што учинити Русија. Он каже, то кад Русија учини, биће краја до зиме.

4. мај 1917. године, четвртак, Београд

Ни данас ништа од поште, да полудим од једа. Баш се бринемо, ни новац не добијамо па ми је баш за чудо зашто је тај застој.

Био Ђока. Он каже да ће кроз десетак дана почети руска офанзива. Они су мислили да ће Руси закључити мир засебан, па су са фронта све повукли, а сад опет све вуку назад. Рече још да се очекују ових дана и аероплани. Бетман–Холвег није се изјаснио, али онај што седи уз његово колено рекао је да се боји револуције.

Лела Филиповић каже, да је у Нишу битка била. Комите су покварили неки мост у Нишу, па су се побили, наших девет погинуло, а њихових педесет. А један официр пошао за Митровицу за ствари, тамо тешка буна бесни, да није ни улазио, и вратио се без ствари. Воз за Скопље не иде.

Каја нам вечерас рече да је Скопље пало! По који пут паде то Скопље, Боже мој!

Данас је Ројка водила Анђу и Наду на мамин гроб. Надица хоће да понесе баби „меко и боне."

Буђевка нас много обрадовала. Њој рекао неко из Здрављака, да сад нема ни помисли о миру, и да ће још годину дана трајати. Лепо нам иде. Толико очајавам да не умем ни да кажем како ми је.

Маст већ кошта 22 круне кило!

5. мај 1917. године, петак, Београд

Ишла сам за општинска дрва па још нису дошла. У опште данас где год сам се ухватила хрђаво се свршило, нигде повољно. Синоћ опет разговарасмо са нашим Швабом, он рече Ројки: „Нисам никад мислио да ћу држати Српкињицу." Наду здраво воле што је умиљата, и мени рече: „Како би било да је узмем како ратни плен?" Ја на то рекох којешта, а он ми рече: „Верујте, било би јој врло добро код нас." У то не сумњам, казах ја, ал' боље би било да чувате мушкарце но девојчицу. Рече ми да се треба снабдевати и то што пре са дрвима, јер ће све војска узети. Дадох у име Бога оној госпођици Драгици Јовичићевој у улици Авалској 1 300 круна без потписа, за маст да иде у Кусадак, треба да дође у понедеоник, а отишла је јутрос. Ја у повратку да узмем мој новац, а све што донесе да поделимо. Дадох и моју корпу плетену, канту од масти од 25 кила и лонац од 10 кила са заклопцем, као и катанац и кључ. Новац сам дала њеној мајци пред двема млађим сестрама.

6. мај 1917. године, субота, Београд

Хвала Богу данас нигде не идох. Деца су ишла и боса јер је веома топло. Катанићки донео Немац једно писмо од Зоре, и тај јој Немац казао да је дигнут мост код Ристовца[154]. Вели за наше има их много, и да су грдни Немци, Бугари и Аустријанци поубијани. Страшно је што се наши овде буне, упропашћују фамилију. Треба бити миран и трпети, Бог милостиви да да снаге до мира! Прича Катанићка да је Енглеска блокирала швајцарску обалу, зато што је она поред своје наутралности давала Немачкој. Зато сад Немачка да би се светила Енглеској кажњава нас. Неће дозволити новчани саобраћај, а карте ће нам се давати само једаред месечно! Чудо, ми од поште ништа не добијам, а и новац ево тачно месец дана не добих.

Буђевац прича, да до јесени мора бити мир. Берлин и Беч страшно су се доватили. Беч хоће да прекине, а Берлин хоће још да ратује.

Тек страшна је и помисао да останемо овако и зимус! Да ли ће је неко од нас преживети?

7. мај 1917. године, недеља, Београд

Хвала Богу да данас добих и ја карту од Николе, Олге и Влајићке. Од новца још ништа. Нигде нисам ишла, ништа нисам чула, само нам Мица рече да је Грац пао. Глупости велике, што је наш свет лаковеран, не иде то тако брзо. Деца су добро, ишла су данас боса, тако је лепо и топло. Ја сам одмах свима одговорила на карте. Никола јавља да је све слике читаве добио, стоје му на столу.

8. мај 1917. године, понедеоник, Београд

Данас нам Милка шије блузе. И данас бејах задовољна што добих карту од Николе. Здраво ми криво што не могу да пошаљем новац оцу у Ниш, банке не примају, баш

[154] Насеље у близини Врања.

су грозни. Ићи ћу у банку и распитати за мој новац, но неће бити љубазни, здраво су арогантни.

Наравно да су далеко од Граца. Данас се вели да се очекује пад Трста! Каква ли ће новост сутра бити?

Јутрос рано отераше преко двеста све стражари с› бајонетом, да плеве у Раковицу. Било их је и госпођа са шеширима, кажу да је међ њима била и најстарија ћерка Косте Главоње[155]. Богами, то ми неће бити пријатно. Мене то не може да снађе, али Ројку може, пошто нема занимања, тада би мени биле везане руке. Ко би ми чувао децу! Сваки дан све више патимо!

Данас кокош снела јаје, и поломиле га. Гадуре једне, само да се не навикну, иначе ће отићи у лонац!

Јутрос рано око 1, 2 и 3 јурио стражар жене које су стајале пред реон за брашно. Долазио је и код нас у авлији, није никог нашао, а било их је много сакривено.

9. мај 1917. године, уторак, Београд

Данас нам је преслава. Летњи Св. Никола. Мигод и Драган честитали су тати славу. Ех, сирота наша мама, данас година дана. Нађосмо Победу, омацила се у орман са једним мачетом. Око Скопља се страшна грмљавина чује, а Грац и Трст се евакуишу, над њима страшне бомбе бацају. Данас је мама опет добила новац. 467 круна од Милутина.

10. мај 1917. године, среда, Београд

Говори нам Пинтеровићка да је чула да је један Аустријанац рекао да је Трст пао пре 3 дана! Само да почне једаред ова руска офанзива, онда ћемо брзо видети где ћемо бити зимус. У Нежидеру је био грдан пожар, изгорела је нека болница до темеља, грдно намирница је упропашћено, а 100 породица остало је без крова. Данас сам ишла код др Душана за рецепт за млеко. Чујем да су ове гђе што су плевиле ишле код гувернера, да су се жалиле, па сад ће ићи само ове што издржава општина. Кажу да је ово хладно време зато што је негде падао град и уништио је сав усев.

Вечерас ми сама Швабица донесе 2 ½ л. гаса све за 5 круне, презле кило 5 кр, шећера једно кило 5 кр. и ¾ шећера још 3.75, свега 18.75.

11. мај 1917. године, четвртак, Спасовдан, Београд

Данас ни карту не добисмо, а још мање новац. Велику ми бригу то недолажење новца задаје. Данас смо чули да су покушали атентат на цара. Борбе су грозне на Талијанском фронту, али се још не зна исход у тих битки. Узех метар са станице дрва 32 кр.

[155] Вероватно мисли на Косту Главинића, предратног комесара Српске народне банке и вишегодишњег председника Београдске општине.

12. мај 1917. године, петак, Београд

Данас узех општинска дрва; Од 8 до 12 стајах на сунцу просто мозак да проври од сунца. Метар 26 кр. а са сечењем и подвозом дођу ме четири метара 170 кр. Очајна сам била кад дођох кући и не нађох ништа од поште. Како сам била већ љута а и уморна, истукох добро Драгана, Јоцу и Анђу.

После подне одох до Лепе Ковачевићке ту ми једна жена гледала у кафу. Лепо ми рече да ће Никола добити унапређење, чин. Да се брине о нама, да ће и он жалити неку жену. Да седи у стану где има три девојке, па као да ће се десити тим девојкама нешто што ће Николу бацити у бригу (А што то??). Даље вели да ћу родити још једно дете и то сина. То ме баш ни мало не усхиђава! За војну струку рече да ће нас веома обрадовати и да је на путу. Даље рече, а за једног жењеног, он неће доћи заједно са женом, они ће се мимоићи у животу! Да ли је могуће да Мита не буде срећан?

Даље чух да је дошло наређење да њихове жене иду из Београда, пошто се ово рачуна да је ратна зона. То мора бити да стоји у вези са руском офанзивом. Талијани напредују, тј. држе фронт све до мора, ал› се не зна докле су дошли. Говори се да је Трст пао. Рекоше ми да је једна Швабица казала да је Скопље пало. То је лаж. Даље, чух да је неки Аустријанац казао да је у Македонији фронт пробивен на три места.

Изашла је краљ. царска наредба да старији не смеју злостављати војнике разне народности. Ко би учинио томе противно, да јави вишој власти.

У Младеновцу иду по, кућама узимају маст и брашно. Хотелијер Круне, рекао је Љ. Величковићу да су тамо некоме узели маст. Нашли му на 20 кила, оставили му само пола киле, на њих пуну кућу, а од киле му платили 8 круна! Заиста је то грозно! Величковићка ми прича да у Берлину са кровова скачу од глади, а улицом све падају.

Само да дође једаред крај, да то не дочекамо, јер ево и овде војници су гладни.
Значи да су за маму наши дознали, јер Лелин муж пише да је сад урађено и пренешено за пензију на Ројку. А Ангелина пита Ружу Станковић да су чули да је тетка Марија преминула! Нама, нама двема је много тешко!

13. мај 1917. године, субота, Београд

Данас баш ништа. Дан је прошао без икаквих важних догађаја и вести. Данас се јавио Никола, дознао за маму, као и Лепа.

14. мај 1917. године, недеља, Београд

Говори се да је Трст пао, не знам да ли би то било од велике важности. Данас сам добила новац, 400 круна на Commercial bank.

15. мај 1917. године, понедеоник, Београд

Данас је мами три месеца равно. Сањах је, и то ујутру у 7 сати. Као наилази и то у њеној делинској са цветићима хаљином. У свиленом капуту и шеширу. Слатко сам се са њом пољубила. Кажу не треба сну веровати, ето где да се јави баш у 7 сати и то на три месеца. Истина мама је увек говорила: „Ја ћу увек бити поред вас.“ Сву децу сам водила на

гроб. Направила жито и повела попа. Однели смо јој сви цвећа, окитили крст. Надица ми рече: „Мамице каће опет дође Нада баби уби уту?“ Па све љуби крст и милује. А Анђица све вели: „Баба, од њих мушкараца није могла живети, ја сам је увек служила.“

Буђевка прича како су добили неко наређење око Паланке, да се наоштре косе, и да сво зелено жито покосе, но то г. Триша вели лаж је.

16. мај 1917. године, уторак, Београд

Дао ми се прст на зло. Докторка вели инфицирала се раница, те ми рука десна отекла. Имала сам и грозницу, и чак ми и жљезда изашла испод мишке. Идох на станицу за дрва. Бадава, од света не може се добити. После хтедох у банку, но она беше препуна светом. Г. Триша ми рече да ми је узео дрва, за двоје кола 200 круна. Лепа су, ал› скупа, имаће до 4 и по пет. За сечење ми траже 21 круну. Штерини причају дивно да је неки детектив казао код Ханке да ће бити све готово за два месеца.

Г. Триша прича ми јутрос да ови спремају пад Трста. Чим он падне, по себи се евакуише Фијума, Абација. Тад Немци морају своје флоте повући у Которски залив и ту их потопити пошто им другог спаса нема, јер је ту море најдубље.

Код Буђевке, гђа Анђа прича да је Леко неки добио извештај да је сад скоро погинуло 68 официра, све потпоручници и поручници. А тетка Зорка ми рече да је чула да је код наших избила нека буна и убили Аписа и још неке друге. Боже, што страхујем за Николу, Бог милостиви нека ми га сачува! Данас ми се велики малер десио, скрхао ми се предњи зуб, сад морам ићи бломбирати га, јер до сад, кад се мене тиче, све не стигнем.

17. мај 1917. године, среда, Београд

И данас ништа од поште. Што се за Бога не јављају? Са Македонског фронта никаква извештаја нема, а међутим, силни рањеници долазе. Један Пољак, прича Буђевка, причао је да ако наши овако потерају као сад што иду, ми ћемо на Духове имати велику радост. Скопље ће пасти!

Зорка Ђокина прича да је нека госпођа дошла из Ниша која прича да је тамо страшно. Бугари су страшни, народ се буни. Аероплани грдни лете, бацају бомбе, покварене су пруге и мостови око Ниша.

Зорка још прича да је неки виши официр казао да је Трст пао. Она верује у пророчанство Вукичевићево, да ће ови по трећи пут тражити мир, да ће се 6 дана преговарати, а седми дан закључити засебан мир са Аустријом, али предходно ће савезници имати једну велику победу. А зар та победа не може бити пад Трста?

Још прича да је нека сељанка, да л› из Рипња причала да је својим очима гледала: „Бејасмо на њиви, у том летеше аероплан, и видесмо да је нешто пало, па смо тражили и тражили, и најзад нађосмо неки џакчић.“

Нико није смео да отвори, шта је било не зна се, само је било написано да се носи у Београд. Пошто смо се бојали, а знамо се између себе, то јавимо команданту, те они узеше! Не бих могла бити толико незаинтересована, истина то су прости људи.

Кад питаш нашу сељанку, где ти је син, она одговара (ако је избегао) у напредку!

Загоркина мајка рече да је њихов Влада код Николе у штабу.

18. мај 1917. године, четвртак, Београд

Карту не добих ниједну, ал' добих новац, 266 кр. од гђе Влајићке. Добро нам дошао јер нам много треба. Данас чусмо да је био неки атентат на нашег престолонаследника у Солуну. Да су стрељани Апис, Дамјан Поповић и још један, а њих 60 официра су затворени, и да ће им судити војни суд. Боже мој како се бојимо, само да се наши сачувају! А неки опет тврде, да су се наши социјалисти побунили и траже републику! Не знам ал› страшно је!

На Руском фронту пишу да је појачана[156] djelatnost u Galiciji, da li je to početak ofanzive?

Za pobunu ovih naših, ja sumnjam jer verujem kad bi nešto bilo, ovde bi to trubili na sva zvona.

Bila sam danas kod zubnog lekara. Istina, on veli ovaj što se skrljao ne može plombirati, već ga proseći i metnuti drugi zub, i to tek kroz desetak dana. Baš mi to nije trebalo.

19. мај 1917. године, петак, Београд

Данас је Рojка добила од Милутина, али Serbišes Rotes Kreutzes[157], 443 круна. Ишла сам код Мице Карановићеве. Она ми прича за ову побуну наших, да је то истина и да је међ овом двојицом још и Пилац стрељан. А тим 60 официрима ће да суди енглески суд! Боже мој, да се само сврши једаред да наши дођу сви. Прича ми Мица да су наши узели зајам 4 милијарде у Америку, што ће им толики зајам? Даље да су направили грдне аутомобиле, јер знају да ће пруга бити покварена, па да би могли пре доћи. Прича ми касапка да је видела у колима једног српског официра са мајком и једним аустр. официром, свет истрчава да га види, а он се свима јавља. Сигурно неки ново заробљени.

20. мај 1917. године, субота, Београд

Данас задушнице. Леп дан, гробље пуно света, које је похитало у овом лепом цветном мају да обиђе своје миле и драге. Како је све лепо зелено и пуно цвета. Какав леп и миран одмор уживају они који су отишли да вечито спавају и који су заборавили ове тешке патње. Колико пута рекох: „Ах што и ја не умрех!?" Велика је брига, данас је тешко живети, борити се за ову децу да их сачувам од глади и од сваког зла! Боже мој и мила мајко Божија, мама мила, ти што си увек говорила да ћеш бити уз нас, помозите ми.

И данас Рojка доби од Црвеног крста, а од Милутина 467 круна. Лепо, бар ћемо мало да дахнемо, живети, почеле смо већ бринути. Сутра су Духови. Децу окупах све, па после и ја. Сутра нашег Мите, Турчина имендан. Цар Константин и царица Јелена!

Верује се да Сарај чека почетак румунске и руске офанзиве, па ће и он опет покушати. Кад ће тај дан једаред доћи!?

[156] Од речи „појачана", па до краја уноса за тај дан, Наталија је писала латиницом.
[157] Српски црвени крст.

21. мај 1917. године, недеља, Духови, Београд

Данас нам је велики празник. Драган је био са школом у цркву и плео венце. Добих карту од Анђелковићке да је добила оба моја писма од гђе Helene и послала Николи. По ручку и спавању обукох децу, те да идемо код Даре у виноград. Седосмо код Споменика у трамвај, и кад дођосмо до Лондона кондуктер ми рече да морам сићи пошто је то воз само за официре и њихове жене. Како ми је било не умем рећи, поједох се жива. У нашој рођеној земљи, наш воз и за наше лепе паре не смеш се возити! Страшно шиканирање! Сиђосмо и одосмо пешке! И Наду сам повела. Једва нађосмо Дару. Ту дадох деци ужину, понела сам хлеба и бутера, ја мало поиграх рауба и кренусмо се. Морали смо пешке натраг јер је био неки судар, те трамваји нису радили.

Пешке са малом Надицом. Добро је и стигла луче мало, за њене мале ногице. Лаза каже да је и један читав штаб ухапшен у Русији. Бог нека сачува Драгољуба. А за ове у Солуну каже истина је. Ах, шта је Боже са Момчилом? За Николу знам да је паметан, он се чува за своју децу. Верује се да до септембра биће краја. Аустрија се изјаснила, Србија и Црна Гора краљевина и да добије излаз на море. Wilson, да Србија добије Босну и Херцеговину, да се воде преговори за мир. У Штокхолму на те седнице, сад су се умешали и Енглези и Французи.

22. мај. 1917. године, понедеоник, Духови, Београд

Тврди се да је Трст пао, чуо Мохачанин, па у поверењу казао Ројки да му је неко казао. Буђевка прича да је њена снаја добила писмо из Граца, где веле да сви из Трста бегају, да је Трст пао. Избеглице веле да је страхота, тамо плаћају за месец по 200 кр. за стан. Грађани из Граца веле им: „Где ћете стан, кад ћемо и ми бегати!“ То је писмо пренео војник неки. Сад вечерас дође Лела, Милана Грубановића, донела нам кајмака по 16 кр. кило. Рече нам да иде у Ћуприју, јавили јој да је Ната Добривојева умрла у Софији! Ко се томе могао надати!?

Ђока био, вели да ће сад до првог јуна почети руска офанзива. У исти мах ће почети на свима фронтовима. Та ваљда ће нам доћи спас!

Ништа од поштара данас.

23. мај 1917. године, уторак, Духови, Београд

Прва данашња вест јесте да је Србија постала републиком, и да је Веснић председник републике! То се брзо раструбило, али што је најглавније у новинама ни словца о томе. По томе се види важност те вести. Изгледа да ће сад да почне општа офанзива, за 15 дана најдаље. Само бих волела да им загуди једаред пред њиховом Пештом, па онда нас не би питали што смо бегали из Београда! Буђевка ми рече да је Немачки аероплан летео над Солуном! Триша прича, причао му војник, да је код Ђевђелије 3 марке јаје, лепињица пет марака, а хлебац од ¾ 30 марака! Боже, да ли је то истина?! Била сам код докторке, изјавила саучешће за Мићом! Код докторке чух да је неки муж писао својој жени: „Чувај своје живце, сад ће ти исувише требати!“ Лела Костић прича да је нека госпођа из Швајцарске писала да

стотине и стотине официра труле у Солунским тамницама. Триша ме осуђује што верујем, то су само њихове гласине које треба да нам загорчају, да немамо времена мислити о ономе што се код њих ради и шта се сад кува! Изгледа да данас наше ствари изванредно стоје, кад они аустријски социјалисти на конференцији у Штокхолму траже да Србија постане толика колика је била, са Црном Гором и излазом на море, и да јој се да ратна оштета! Кад је то пре било, увек су говорили да смо ми робље и да ће они нама господарити. У новинама је писало да ни интернирање неће бити више, сем где има јаких политичких разлога.

Васиљевићева рођака Кика писала је ово: „Надам се да ћемо за мој дан (августа месеца) заједно оплакати Микину смрт!"

Ја рекох Триши како је официр неки казао некој госпођи да ако се повлаче сво жито ће покосити. Смеје се, вели, да ли ће имати времена и своје раније склонити.

24. мај 1917. године, среда, Београд

За час се раструбило за републику, само што се не верује. Ја се много бринем за наше. Чух од гђа Мице да је сутрашњи дан за нас решавајући, да ће бити аутономија Чешке итд. Сваки пут се тако надамо, па нас нада само лаже!

25. мај 1917. године, четвртак, Београд

Ништа не чусмо. Данас је њихов велики празник. Брашанчево. Било је прављених трибина код Лондона и Ристићеве куће, била им је и литија. Од поште ни данас ништа, баш очајавам, како ћемо ако овако потраје. Лепосава Буђевац рече ми да се не примају карте преко Zurich bank. Само нам још то треба. Данас са децом Тришином, Даном и Перком били смо на Калимегдану.

26. мај 1917. године, петак, Београд

Синоћ се на Калимегдану договорисмо да идемо једном у биоскоп у Колосеум. Деца ме молише, молише и ја хтедох да им учиним по вољи, али богами се увек кајем, немирни су и увек ме наједу.

Програм није никакав, музика оркестар је леп, света је било пуно, и много је врућина. Но за једаред може се трпети. Надица је остала кући код Ројке.

Пре него што изиђосмо из куће дође Христићка, и рече ми да је дошла да ме потпомогне, пошто имам петоро деце, она је добила већу своту новаца; Ја јој на то рекох да сад имамо, а она ми одговори: „Ја знам да ћете ми рећи сад имамо, али после кад вама буде требало ви ћете ме молити, ја нећу тад имати, зато боље узмите!" И извади 200 круна и да ми. Признаницу нисам јој дала, само сам моје име написала у њеном нотесу.

Дошла Ројки да је моли да је слика сутра код њене куће са неком децом, добиће лепу награду. И Ројку је понудила, али она рече: „Па не знам, ја сам са сестром заједно."

Од поште ништа. Лела ми рече њој њен писмоноша казао да је пошта престала са Швајцарском, а и новац ће престати такође, само док се ово разда што је овде! Лепо нам

иде. Узех деци сандале од дрвета, а и нама двема. Лела ми рече да у Паланку већ 3 месеца не дају на купоне, брашно немају, а у Ужице је глад. Рече ми како је чула да ће најдаље почети офанзива руска за 10 дана, тада ће и ови остали грунути. Дај Боже једаред помоћи, да буде крај овом проклетом рату.

27. мај 1917. године, субота, Београд

Данас је Ројка говорила са Др. Јовановићем, он вели да рачуна и верује да ће они зацело овог лета изићи, да верује да ће са њима Руси закључити засебан мир, али не такав какав они хоће, већ како Ententa хоће. Вели, Ententa је сад Аустрији пружила такав мамац, а да је она зинула и казао је сваки сат од данас па за месец дана, за нас је од великог значаја! Запамтите данашњи дан! Дакле, чусмо да је обустављена пошта из Швајцарске за 15 дана.

28. мај 1917. године, недеља, Београд

Прво што прочитах новине јутрос, видох потпис мајор Лазаревић[158], заробљен у Софији. Било ми је све јасно. Зар он, пропалица једна, са робије, индивидуа, онако да грди официре српске, који се боре тамо за њега, па такве као што је он, да их ослободе?! Мизерија је то. Ови ће да ликују читајући тај чланак, али би требало прво да испитају његову прошлост, па би им било доста. Тако што не би писао ниједан човек од карактера и части, а камоли један српски официр. Сад се сећам Натиног говора још у Ћуприји: „Могао би се Добривоје сад прославити у Софији!“ Дакле, зар на овакав начин прославио се. Шта прича Лела Миланова за њих. Сам Бобчев долази по Нату у Ћуприју да је води у Софију. Оне живе, сад се види све!

Јутрос одох до пијаце, узех мало јагода за пекмез, по 3 кр. кило. Дођосмо до Леле, а стражар неки задрти Мађар не дозволи да ми донесу кући него рече нам да идемо у полицију. Ту наравно старешина кад му све рекох пусти нас и узех јагоде.

После неки ђаци питају Мигода: „Јесу ли ти пустили маму?“ Сви се окрећаше за нама, јер и ја са децом, Јоцом, Анђом и Мигодом уђах, а стражар поред нас!

Шта још нећемо доживети!

29. мај 1917. године, понедеоник, Београд

Једва добих карту од Николе, где вели да се преселимо. Не могу ићи јер сам слаба. Од данас почех зуба бломбирати. Сад до 15 њих. јуна, видећемо шта ће Немачка одговорити Аустрији, какви су њени ратни циљеви и могуће је да ће се закључити засебан мир са Аустријом. Данас даваше Аустријанци парастос крању Александру. Ништа важно не чусмо.

[158] Мајор Добривоје Лазаревић је 1917. године објавио књигу „Црна рука“, у којој је писао против официра из те организације, али и целокупног државног врха и политике Карађорђевића од доласка на власт 1903. године.

30. мај 1917. године, уторак, Београд

Ништа од поште. То ме веома брине, што нам бар са те стране не олакшају! Била сам данас код Мице Карановићеве, и њој Милан писао. Прича ми ту Ната Јаковљевић да је Коса Соларовићева писала њеној сестри од тетке: „Тешке дане преживљујем, оседела сам и бела као овца."

Кажу, да је Пилац писао ово: „Ја са осморицом још изгнати смо за свагда у Америку у Бизерти." То су ови: „Апис, Пилац, Дамјан Поповић, Божановић, Туцовић, Др. Ж. Стојановић, мајор Максимовић и Драгомир Цветковић." Боже, да ли је то истина? Не знам, Триша ми све каже ући ћемо у зиму! Тога се бојим.

31. мај 1917. године, среда, Београд

Ево нам лепи мај прође, а наши не дођоше! Била ми Анка и рече како је јуче Љуба Ђурина добила писмо од њега и пише јој: „за Љубицу не брини, она се опоравља и лекари гарантују да ће за три месеца бити са вама."

Љубица значи Србија. Данас узех ципеле плитке 80 круна, од црног шевроа. Добих једва две карте од Николе и то писане 14. априла. Хвала Богу кад ми се само јавио. Чули смо да је учињена нека проневера у Швајцарској и да се Радоје Радојковић убио. Украо преко милион дин. Каја вечерас прича како је неки официр казао да треба да спремимо намирнице за 40 дана!

Вујић опет вели да мир може доћи за 20 дана, сад је на Тисино место дошао Естерхази. Данас сам послала гђи Heleni писмо у коме одговарам за стан што нећу да се преселим! Писмо послато препоручено. Јуче ми доктор пломбирао ова два предња зуба, убризгавао ми је серум у десне, ићи ћу кроз 8 дана.

1. јуни 1917. године, четвртак, Београд

Друштво се покварило за Топчидер те реших ићи после подне са децом сама. Тако и урадисмо, понели смо хлеба и бутера, па смо ишли чак горе у Кошутњак. Дивно је.

Деца се сетила станице Топчидерске кад је био Грубановић а ми са мамом ишли код њих! Да то беху сретна времена. Данас добих две карте од Николе, пријатно ме дирнуло где каже да има у управи фондова две хиљаде динара а да је то моје чим се видимо! То је заиста лепо, ал' мени треба љубави и нежности, то да ми буде награда, за све што сам патила и трпела, борила се да очувам децу. Вратили ми моје писмо јуче што послах Heleni, сигурно је све војска реквирирала, да праве крстаче, и што су ми далеко реони, а морам ранити неких дана и стајати у реду у четири сата ујутру.

Баш ми криво што не оде.

У новинама веле да је грчки краљ абдицирао у корист свог сина! Та ваљда ћемо најзад моћи почети. Тврде да је истина да су наши грдне аутомобиле направили да би могли ући што пре у отаџбину.

Чарапе дванајест круна пар.

Ружа Протић ми рече да је чула да је пао Букурешт?

2. јуни 1917. године, петак, Београд

Данас добих од Николе две карте, у једној вели: „Svakako nećeš se još dugo mučiti. Razumeš.“ Али што ме изненађује да у истој вели, да је Мита отпутовао за Париз и покушаће код Наталије да идемо у Швајцарску. То ме буни! За Швајцарску то је немогуће, нико не може одавде отићи! Била сам код Дане Мишине, и њена сестра слаба од рака. Аглаја бејах и код ње, рече ми како већ на ивицама Београда траже по кућама маст. Што ће ме трефити, то ми баш бриге задаје. Сви се надају до августа месеца. У новинама данас пише да су узели Талијани Албасан, а да се Драч бомбардује. Лепо ћемо доживети ако нам дигну из куће, како ћемо живети. То ми највише брига задаје. Деца су добро хвала Богу. Весела. Верујем да ће све брже ићи, пошто је морао абдицирати краљ грчки.

3. јуни 1917. године, субота, Београд

Не добих никакву карту! Што да не добијам по једну на дан. Колико би ме то одржавало! Нисам нигде била, па према томе ништа и не знамо.

4. јуни 1917. године, недеља, Београд

И данас од поште ништа. Одмах сам невесела и цео дан нерасположена. У новинама пише „Средишне власти пристају на мир са Русијом, без анексије и оштете!“ То наши неће пристати, па и очајавам, рат ће се продужити. Чим ови наши покушавају за Швајцарску да идемо, то значи још нема краја! Страшно је за нас, ко ће ово само издржати. У данашњим новинама пише, да ће новац се издавати. тј. пошиљке из Швајцарске највеће до 500 franaka, у крунама 900 ако већа сума дође, неће се више давати. Била сам код куће Тришине. Он ме уверава да ћемо ући у зиму. Вели, вернији струје да ће почети да ослобађају од Албаније, Црне Горе. Биће велика руска офанзива. Интересантно је где одводе ове Русе заробљенике, још мало па их неће ни бити.

Триша ми рече да је Јовичићева купила код њега штоф за 390 круне. Одох до куће и узех мојих сто круна, а у четвртак идем и за ресто још двеста двадесет. Буђевка ми рече да јој Мица казала да бомбардују Митровицу?

5. јуни 1917. године, понедеоник, Београд

Вечерас ја са мојом Швабицом разговарах. Она верује да ће Русија склопити засебан мир, да ће Београд остати мађарски. Просто ми дошло да експлодирам слушајући је а не смем ништа рећи, јер шта знам ја шта ми она мисли. Рекох јој: „Но то неће дозволити ни Енглези ни Французи.“ А она ми на то одговори: „Но ко њи то пита!“ Е па човек да не полуди! Ништа данас од поште. Ови дани за које ми мислимо да нам долази спасење, најгоре је. Све се нечему надам, све нешто очекујемо!

6. јуни 1917. године, уторак, Београд

Чуле смо од Милке Машине, да су се наши састали са Талијанима и да нам је сад фронт огроман. Надамо се у офанзиву, јер сад рачунамо да су се осигурали од Грчке. Добих од Николе карту од 26. априла нашег и његову слику од Влајићке. Не чује се ништа. Код њих, прича један Чех, страшна је глад, жене све чупају косу, немају децу да хране. Боже милостиви. Дај краја овом проклетом рату, да ми деца не пропадну. Не смем ни да мислим, јер се бојим да не полудим! Скувах данас деци компота и пекмез од трешања и вишања за зиму! Само молим да издржимо до краја! Сад је већ поноћ! Може бити да мислиш овог тренутка о нама да седиш за столом и радиш! А може бити и спаваш одмараш се од тешког дневног рада а могуће је да седиш у друштву да се разонодиш! Ја нагађам, волела бих да само о нама мислиш, али ти ћеш ми рећи мислио сам само на вас. Ја верој само на тебе, тамо на наше мислим и само на моју маму! Што нам оде, колико би нам све лакше било, не би овај терет овако тежак био да је она са нама. Слика њена стално лебди пред очима, само у њу гледах!

7. јуни 1917. године, среда, Београд

Данас апсолутно ничега. Ројкин је дан, умесих само киселу штрудлу. Од поште добих данас 400 круна (18. јуни) на Commercial bank.

8. јуни 1917. године, четвртак, Београд

Ишла сам у банку и узела новац. Чекајући, одох до Софије Вагнер. Она верује да ће до Божића бити краја. Она такође мисли да Русија може да закључи засебан мир, без да узме учешћа за мале народе. Пошто Енглеска и Француска воде рачуна о нама малима. То нека нас онда и ослободе кад буду закључиле мир. Баш је подла та Русија! А ми могасмо извлачити вруће кестење за њу, а она још не беше ни мобилисала своју војску. Увек је на спрам нас била таква. Код Рајковићевих, причају да је то за Русију немогуће. Неће она смети од Јапана. Напротив, спрема се велика офанзива. Кажу како је у Далмацији свежа трава 8 круна кило! А сваки ко хоће из Фијуме да иде за Албанас, мора претходно да се закуне да неће ништа јести (у Абацији) пошто је сваком мештанину одређено на грам шта може појести! Па зар са тим да они ратују још годину дана!? Не. Истина Јун комесар је казао: „Ако им треба брашно за војску, за два месеца набавићу резерву из београдских кућа!“ То је све страшно што чујемо, добро нас ови живци и држе!

Бојим се да не иду по кућама, да узимају маст у Раковицу су већ били. Јер тада ће видети и шећер и брашно и друго. Молим Бога да нас сачува од сваког зла. Г. Триша вели, он верује да до тога неће доћи, јер Београд се снабдевао из богате околине.

Вечерас био један господин Станко код Буђевке па рече да је чуо да нека господа која долазе у додир са гувернером да је казао: „Мир ће се закључити до септембра у то смо убеђени сви. Преговори ће трајати шест месеци после тога, зато спремају зимницу.“

Неки Турчин био опет код Буђевке. Он прича да је Војиновић у Бугарску. Да се и тамо шири побуна, русофили. Он у мал› није био интерниран због Косте. Да нису зато Руси

заробљеници одведени, због те побуне у Бугарској? Ничег на пијаци. Доносе нам месо крадом по кућама и то није потпуна мера 6 кр. кило говеђина.

Мица прича нека њена ујна што је дошла из Швајцарске прича да наши очајавају тамо. Они замишљају да ми овде немамо шта јести нити обући. Па у неколико и јесте тако. Ми не знамо колико њих пате гладни. Колико је деце гладне. Данас треба и избегавати, и не излазити, да човек не гледа ту невољу кад не може помоћи. Јуче узех бајаги бело брашно десет кила, по 10 круна кило! Ето како се штеди!

9. јуни 1917. године, петак, Београд

Мизеран је ово живот што га ми овде водимо. Не знамо ништа, само се лажемо и мислимо шта ћемо јести.

10. јуни 1917. године, субота, Београд

Данас сам била код мог зубног лекара. Бломбирао ми је и овај трећи напред зуб. Рече ми да иде 10. јула на одсуство и да дођем ту 3–4 август. Ја му рекох да ме има на уму а он ми рече: „Ja, ich könnte sie jetzt", и рече ми: „heute sind sie brav." [159] 3 зуба тридесет круна имам да му платим, до данас ниједан од свијух ових није ми био симпатичан, а он је први. То је само симпатија, истина он је Чех. Јуче сам била са свом децом на мамин гроб. Надица рече: „Због баба, Нада опет дође." Данас узех 1 кило путера 25 круна, и ту ми треба да живимо и још да штедимо! Грозно.

11. јуни 1917. године, недеља, Београд

Ни јуче ни данас ништа од поште. На пијаци ничега. Дакле изашла је наредба, да пре 9 сати не сме нико ништа да купи докле год они не узму све што им треба за менаже. Па стражари што су гадни, називају нас; изгладнели као да смо из менажерије изашли! Па лепо, они су веће гладнице, кад све од нас узимају! Па да смо свиње из обора како ћемо до краја овако, зар још зиму да под њима овако преживимо. Колико смо се радовали, да настане лето због зелени, а оно бићемо свега жељни.

Док сте ви у последње време писали својима довиђења и.т.д. Сад многи многи пишу, спремајте зиму и дрва. Не знам, шта ће најзад бити од нас. Од Љубе Мачај која ноћи код Пинтеровић рече нам, да је у Бечу буна грозна и да воз од Беча до Пеште не иде. Има Директ воз од Земуна до Топчидера! Данас је био концерат у Топчидер, то је било препуно света. Буђевки дође вечерас рођака из Врњаца, бар ћемо чути њихов живот. Ево пола један. Ноћас те сањах, не сме хартија све да зна. Ако не на јави бар у сну задовољим се.

[159] Да, сада бих могао. Данас су добри.

12. јуни 1917. године, понедеоник, Београд

Од поште ништа, само добих преко гђе Влајић 360 круна. Добро дошло је, треба за дрва. Одох до Чобановићке ту ми рече за неко писмо што је нађено пре 2–3 дана пред гувернеманом. Ја о томе не знађах ништа, одох до дућана Цинцарке, те ми она ту ваздан исприча, да је неко написао писмо, у коме вели: „Довели сте ваше жене и децу, да се исхраните а ми овде гладујемо, ако не укинете ову наредбу да се не сме ништа купити до 9 сати да знате да ће доћи једна Вартоломејска ноћ, и да ће сав гувернеман страдати." Зато су наши из општине, не знам тачно колико до 15 њих задржани као таоци, да они одговарају ако се што деси! Све је то истина, али данас ми не смемо да се бунимо, ми смо робље, и морамо све трпељиво сносити: Даље прича ми она, да је пре 3-4 дана ону ноћ кад страшно грмљаше, ишли су на Топчидерско брдо, и речено је свима онима што седе по вилама морају сићи у варош, вели Цинцарка чула је да ће све топове да мећу на брдо, бојују се Руса преко Дунава! Боже мој, ала ћу се некад смејати за све ове лажи, само да ми је да знам ко их измисли? 15 ов.м. је Видовдан, тога дана најбоље је седети својој кући и нигде не излазити. Вечерас ми рече гђица Љуба Мачајева, да је та наредба до 9 сати за пијацу тргнута. Мисли се да ће сад транспортовање трупа Сарајевој војсци брзо ићи, јер су Французи заузели сва грчка острва.

13. јуни 1917. године, уторак, Београд

Данас баш ничег ново. Од поште баш ништа. Здраво се бринем шта је са нашима горе, јер се много говори о тој побуни. Само да се они од сваког зла сачувани!

14. јуни 1917. године, среда, Београд

Данас дечији испит. У пола бело, обоје и Драган и Мигод обучени све у бело одоше у школу. Надежда и ја договорисмо се и одосмо после девет. Мигод са целим разредом шета по авлији, али кад ме угледао, ушепртљио се, па уситнијо кораке, па једва одговара. Драгана не видох био је у школи ушао у разред.

Сва се деца 1, 2, 3 и 4 разред пређаше у авлију са њима и женска деца. Дођоше све учитељице, управитељица, управник, два попа. Управитељ им није Хрват, бар по језику и нагласку, изгледа Мађар пре. Таман је попа почео да им говори како су били добри, како прелазе, да се труде, да тако исто буде и догодине, у том дођоше њихови, капетан и његов пратилац из полиције. Ту су деца сва отпевала химну њихову и споменули краља. Тада су неколико мушкараца (између њих и Мигод) и неколико девојчица издвојили, ту је сваки декламовао што је знао. Мигод је декламовао „Немам више мајке." После су певали црквене песме; Најзад је у име капетаново, управник, на хрватском језику, врло хрђаво говореном говорио. Да буду добри, да се труде и догодине да задовоље своје наставнике, јер родитељи нису се толико мучили око њих као њихови наставници: Кад је у том од прилике свршио говор деци је дато на знање да вичу „живели и живео." После је капетан устао и дао нешто госпођи управитељици (што смо после дознали 50 круна за сиромашне ђаке да се одликују) и дао је 8–10 неке медаљице. То су добила деца што су декламовала

пред капетаном. Ту међ њима спада и Мигод. Кад су ови отишли, сваки је ушао у свој разред, да добије сведоџбу, тј. оцену за целу годину. И да виде ко је прешао у други разред, ту су још деца декламовала и рачунала. То је све трајало до 1 сата. Пошто је штета да толика деца одлична не буду награђена, нас три госпође се договоримо да купимо књиге, што нам управитељица и дозволи, ту на њима ће се написати од учитељице, тако да им остане као успомена. На идућем табаку написаћу тачно сву целу сведоџбу да би је имала као успомену:

C. i Kr. osnovna škola u Beogradu u º 2

Svjedočanstvo

Aranđelović Miodrag učenik I godišta rođen 9. VII 1909. u Beogradu, istočno pravoslavne vjeroispovesti, položio je c. i k. osnovnu školu od 1 septembra 1916 do 30 juna 1917, vladao je veoma dobro i pokazao ovaj uspeh:

Nauk vjere	*veoma dobar*
Srpski ili hrvatski	*veoma dobar*
Računstvo i geometrija (oblikoslovlje s' crtanjem)	*veoma dobar*
Stvarnu obuku	*veoma dobar*
Krasnopis	*veoma dobar*
Pisanje (crtanje) slobodno	*veoma dobar*
Pjevanje	*dobar*
Gimnastika	_____
Gospodarstvo i gosp. ručni rad za dječake	_____
Kućanstvo	_____
Ručni rad za djevojčice	_____
Napredak u naucima: I red s'odlikom	*(veoma dobar)*

U Beogradu 28 juna 1917.

Novka Kovačević	*Upravitelj*
učitelj	*Ljuba Veferović*

Na poleđini svjedočanstva

ocjene

Za učenje: veoma dobar, dobar, dovoljan, nedovoljan

Za vladanje: veoma pohvalno, pohvalno, primjerno

Kreischulinspektor

Unterschrift des Bezirkskommandanten.

Kieberthkdon

Оваку исту добио је и Драган само што и он има из:

pjevanje (svjetovno i crkveno)	– –	*dobar*
gimnastika		*dobar*

Veoma dobar то је код нас 5, dobar 4, dovoljan 3.

Драганова је учитељица Хрватица, Marija Gabrić, а Мигодова Српкиња.

Мигодов орден ћу чувати. Веома нисам толико јака на перу да ти могу описати утиске моје, и како ми је све било присуствујући тим „назови испитима." Зар је то испит 2, 3 декламације и две три песме! Плакала сам! Срце ми се цепало, да ово дочекамо, да мојој деци они дају темељ. Сваким родитељима дато је да ужива у тој срећи да присуствују деци својој на испиту. А ми? Ти далеко, а ја? Да гледам и да слушам како вичу непријатељу живели! Страшно је то, и то мораш да ћутиш и трпиш! Ја не знам апсолутно шта сам тих тренутака мислила, сузе су се котрљале, то су ишле саме, од срца.

Ишла сам код Стајића и узела 30 књига са причама, дадох 24 круна, да се награде одлична деца.

Данас ништа ново, готово сви очајавају да се никад нећемо ослободити.

То писмо је писао неки очајан отац са петоро деце тако нам Надежда рече. Узета су као таоци и 20 грађана. Одговарају по цени живота са породицама, ако се што деси. Деци сам као награду купила по једну играчку.

15. јуни 1917. године, четвртак, Видовдан, Београд

Данас је нашој мами тачно 4 месеца. Пошто је данас овај празник нарочито, нисмо смели сами излазити, те не идосмо пре подне на гробље. Упалиле смо кући кандило које је горело цео дан. Ројка после подне ишла. Код мене је после подне била Љубица Мохачанин, Дамјановићка са Натом и Анка. Сви већ очајавају. Љубица ми прича да је чула да ће факт новчани саобраћај преко Швајцарске престати и да се већ селе, да добијамо преко Холандије. Прича како су некој госпођи претресли кућу и нашли дневник. Узели јој га и одговарала је. Не зна још да ли ће је интернирати. Другу неку мајорицу набедила нека покварена душа да је покрала неке ствари, претресли јој кућу и сиротица је од потреса полудела. Страшно што чине. Ја се и за мене бринем, ал› у ствари ја ништа ружно не чиним писајући пишем ове лажи од чега живимо. У јучерашњем Пестер Лојду пише да су наших 9 стрељаних. Именовани су, и двоје њих осуђено на 15 год. робије. А Дамјановићка рече да су још 300 официра наших осуђени, т.ј. изгнани за свагда.

Јао, да, то мора страшно и грозно бити ако је само истина!

Анка ми прича да је дошла нека Гиза из Беча овде код сестре. Тамо је у Бечу буна, да је њихов један главни казао да мора ове године бити краја, јер ћеду један другог зубима клати. За месо чекају по 24 сата у месту и ако га добију то је по мало овчетине. А у новинама пише да у Загребу још од 10 сати увече хватају ред пред рејоном, донесу столице, те тако дремају до 6 сати ујутру док не дођу чиновници. Писано је и у новинама да у Берлину речено је деци да иду по кућама да скупљају кости, из које ће да ваде маст. За 1 кило кости плаћаће им се 5 фенинга.

Хвала Богу прошао је дан на мир. Биле су дупле страже. Код гувернемана, што није до сад било било је и коњаника, као што је био и један на Теразије.

Ни данас ништа од поште, тешим се где возови не раде за Беч, због ове буне, ни њихова војска не може ићи, па верујем да је и поштански саобраћај прекинут.

Не могу да кажем како ми је било кад ми је Дамјановићка дошла у кућу. Јовановић се страшно огрешио што нам није казао за Хермана, зар ако њих двоје нису у љубави, треба ми да умиремо?

Бог нека му плати, мени се при помисли тој душа цепа, мама је могла још уживати са својом децом.

16. јуни 1917. године, петак, Београд

Данас одох до мамина гроба. Звах попа и прелих га. Како то време пролази. 4 месеца. Брзо је прошло, а мамина слика не избија нам испред очију. Лане у ово доба мама спремаше компот, ко је могао мислити да је неће ове године бити. Шта је човек? Ништа! Наштa ове борбе, наштa ова отимања!

После ручка одох до банке да узмем новац, али пошто је данас њихов Петров дан, то су и пошта и банка затворене. Одох до Катићке, ту чух ваздан новости. Прво за ту експлозију муниције у Бечу. Они веле да су је социјалисти потпалили. Било је много жртава, горело је од среде до недеље увече, светлост је била веома јака да се је могло вести. Било је и демонстрације. Жене су се буниле и викале: „Дајте нам леба, мужеве и очеве!“ Даље, прича ђица Дара: Талијани су бацали бомбе, над Љубљаном и гађали такође зграду где је муниција. Ту је такође страховита експлозија била да је пола Љубљане нестало. За ту паљевину у Бечу причала је нека сестричина неког генерала.

Даље причала је нека госпођа, да јој је казала Аустријанка да ће они до краја изаћи и како ми то сигурно знамо него само се претварамо.

Грчка је објавила рат Бугарској. А господ. Триша ми рече, прекинуће односе и са Турском. Изгледа да је офанзива руска почела, ал они је крију. Лавов је од фронта далеко 45 км. Триша вели да зна неке официрке које су дошле пре 8 дана из Лавова. Ова је важна посета што ће са женом ићи у Баварску, и то са целом пратњом! Да ли ће пристати Аустрија на мир на такав масан залогај. Баварска и Шлезија! Какви нас дани још чекају! Кад ће тај жељни крај доћи! Гђа Мица донела сензационy вест да је нестао Макензен! Каква глупост и лудорија. Каже ми Софија Вагнер да је чула да је наших 9 стрељаних, 2 осуђени на по 15 година робије, а 20 на разне године. Баш се много бринем шта је с› тобом, да ли си нас упропастио. Ти си био примеран муж и отац, сви те знамо, ал› сад си далеко од мене па се бојим, бојим се да те нису завели, тешко нама. Ваљада се ниси заборавио. Да могу да долетим само да те видим да си ми здрав. Какав би ми се терет са срца скинуо. Чујемо да су у ту аферу умешани и грдни цивили, да су сви отпуштени из службе и да су сад на улици. Један је писао својима неки Атанацковић: „Због астала код Руског цара отпуштен из службе, пошаљите ми новаца.“ Стрепим, бога молим да те сачува од сваког зла!

17. јуни 1917. године, субота, Београд

Без млађег смо. Јутрос сам морала по новом у пола четри устати и ићи за млеко. То је по нашем старом сату пола три. Ко је то могао и помислити да ћу чинити. Не осећам се добро. Трбух мој неваља, све од силног штрапаца. Новости никаквих. У Београдским новинама писало је да је Апис стрељан. Пуковник Љуб. Вуловић и неки поручник Малобабић на 15 год. робије.

Ти су се побунили зато што династија тражи да и ови остаци падну као жртва, да нико не остане. Којешта! Па зар ми можемо сами радити шта хоћемо? Па ми имамо туторе, Енглезе и Французе! Грчка је прекинула односе са Бугарском, Аустро–Угарском, Турском и Немачком.

18. јуни 1917. године, недеља, Београд

И данас пораних за млеко у пола четири! Богами, баш сам уморна. Па и сутра морам ићи. Погодисмо млађе, ал' не дође. Од поштара ни данас ни јуче ништа. Баш ћу да полудим. Зашто да имам и ту велику бригу. Колико бих лакше сносила ове муке кад би често добијала вести. На пијаци ништа од чега ћемо живети. То ме доводи до очајања, кад ми сад немамо, шта ћемо јести јесенас и зимус! Бог нека нам се смилује.

У новинама пишу у Аустрији буна. У Пешти су се жене побуниле, њих 20 хиљада, ноћу обијају дућане и траже леба за децу. Па већ се не може издржати. Нека свршавају да се овај свет не мучи. Управник плаштаре рекао је некоме, прича Буђевка да им је у Бечу изгорела муниција за 6 месеци. Патње и муке велике! Обзор данашњи забранили су доцније.

19. јуни 1917. године, понедеоник, Београд

И данас устадох у пола четири. Стоја је радила. Млађе нисмо добили. Деца су добила књиге, само Драган није био добио и кад сам ја питала који је разлог, пошто је одличан одговорила ми је господична и ево писмо прилажем, а и две укоричене књиге је добио. А једва добих од поште од Николе од Св. Николе летњег. Једим се. Вели не може да се лечи, јер би све трошио, не би могао да нама шаље да ми трошимо. А да он, не дај Боже умре? Шта ће тек онда од нас бити? То треба да помисли, да је он први да треба своју децу извести на пут. Просто га не разумем. А карта његова од Ускрса вели: „Уштедио сам две хиљаде динара то је твоје." Па где је тај новац? Јер у данашњој пак карти вели: „Уштеђевину сам ти сву послао, за добра четири месеца нећу ти моћи више слати од 400 кр. месечно." Па лепо, разлика је између те две карте свега месец дана. Ја тај новац нисам добила. Може бити да са тим писањем он друго мисли, а ја га не разумем!

Чули смо да је и Степа Степановић стрељан. Од значајног јака битка на Руском фронту код источне Галиције ал› су свуда одбијени. Страшна је била та демонстрација у Пешти само неке новине пишу два милијона штете.

20. јуни 1917. године, уторак, Београд

Од поште ништа а и иначе баш ништа. Врло ми је чудна Николина јучерашња карта. Ту нису чиста посла.

21. јуни 1917. године, среда, Београд

Данас је био парастос Гајновићевима, одох после подне код њих. Ту ничег новога. Одох до Ћирковићке и ту доста чух. Луте је свом мужу још пре писала: „Кад ћемо крстити сина?", а он јој је одговорио: „У августу." Зет Игњат писао им је из Париза: „Оно што би се највише обрадовали, о томе не смем да вам пишем." Милевин муж писао је карту и рекао: „Ја мислим да нећеш више добијати карте, да је ово последња." Дође и стара Ћирковићка

и рече како је чула да њихове морају све ићи жене и то врло брзо. Даље прича „како сад кад се враћам у трамвају два официра лепо српски разговарају и један ће од њих рећи „морамо одавде ићи", а други на то одговара, „да, али треба жетву однети." „Јесте, како би било да зовемо мобу?" На то ће други одговорити: „Да знају овде да ми морамо ићи, и ако немају брашна, свака би нам умесила колаче само да идемо" Ту чух да је и Лавов пао. Ова пуцњава што је прекјуче било писано, да се грађанство не буни, то је било зато што су 4 аероплана летела над мостом. Зато је и било пуцњаве из града. Да је вежба не би било ту.

22. јуни 1917. године, четвртак, Београд

Данас је дечији испит. Обукла сам им беле јегерове кошуљице, Надежда је дошла са двема њенима, учитељица из француског језика и Сретеновићеве Милка и Дана.

Деца су спремила Надежди леп букет. На опште задовољство испити су ту пред комисијом лепо положени, и деца су прешла у трећи разред. Ројка их је сликала са Надеждом, а после су се сликали и са нама са целом комисијом. Биле Араницкове, причају ваздан. Да су наши заузели до Велеса све, да је Лавов пао, да је један Чех причао њиховом да неће они дуго овде остати, најдаље до августа. Да су грдни аероплани летели над Бечом, да су се страшно уплашили. Та буна што је била у Пешти има штете на четири стотина милиона. То се тако прича, ал› се истина не зна. Мица код Буђевке прича да је дошло 140 војника за арапским богињама. Боже милостиви сачувај нас од свега а нарочито од болести. Синоћ смо посматрали месец, једну нарочиту појаву. Месец диван, доцније око пола једанајест било је помрачење месеца и то цео. Оно никад још нисам видела, после је био црвен, средина нека флека загасита. Лепо се разликовале очи, нос, уста. То без сумње и наши су гледали, а и ми смо одавде посматрали. Баш је било дивно.

Швабица ми се жали данас на Анђу да ју је ударила јуче. А мени опет Анђа да је ова њу ударила и плакала је. Ја нисам била кући и не знам у чему је ствар. Рекох Швабици, требали сте јавити сестри и она би била кажњена. Колико су гадни. Њена кћи од 15 год. још мало да је било, а замера детету од 5 година! Шта ћу, данас мора се ћутати јер такви могу да зло донесу.

Вечерас Шваба довео два Босанца и наредио му да не смеју деца лармати пред „његовом кућом", јер он не трпи стража да стоји пред једним аустроугарским официром. Не сме нико седети на улицу. Ако се не владамо уљудно, свакоме од нас довешће по два–три проста војника у стан, а то нам сигурно неће бити пријатно да нам баратају по стану. Он све може да учини. Ту нису чиста посла. Не беше такав испочетка. Сад им се нешто кува и ми ћемо и имамо тек да испаштамо. Као да се боје и деце. Та шта можемо, јер смо робље и сваки гледа своју кућу и децу. Вујић вечерас рече да је гувернер звао наше таоце и казао им: „Јемчите вашим главама да неће бити нереда, као ни увреде нашима официрима, а тако исто и њиховим женама."

Да нас Бог сачува, то би било страшно, до сад издржати а на крају страдати. По месецу суде да ће крај рата бити јако крвав, зато јер је био црвен. А један дух је казао: „Да Београд има да претрпи још крвавих дана." Боже што ме страх, што се бојим, ово ће бити дани да нас доведу до лудила! Деци забраних ићи доле.

23, 24, 25, 26 и 27. јуни 1917. године, уторак, Београд

Ових дана не знамо ништа. Ништа се не чује, само се говори да Руси напредују, и чак да су пробили фронт. У Београдским новинама све пише, како су Руси потучени, грдно су погинули итд. Да се у француској осећа велики покрет за мир. Свима је потребан мир а њима није? Мица прича ако падне ова влада, за десет дана биће мир!?

28. јуни 1917. године, среда, Београд

Данас добих од Николе карту, од 9. нашег маја да штедим јер за 4 месеца не може више да ми шаље, само 400 кр. месечно. Како да штедим, одакле? Све је врло скупо, а треба да живимо? Баш ме то доводи до очајања.

29. јуни 1917. године, четвртак, Петровдан, Београд

Јутрос пред реон за млеко чух да је абдицирао цар Виљем, и да је Бетман–Холвег поднео оставку. Но и то дође да тај страшни човек поднесе оставку. Ваљада ће бити краја! Прича гђа Јела, пред реон, да је комесар Јун звао главне неке одборнике и рекао им да ће остати општина пред њима, а и он са њима. Нада се да се неће моћи на њ› пожалити, пошто је он чинио све што се могло!

Код гђе Христић, био и Јефремовић, он поред свег овог не мисли да ће се пре зиме свршити.

Цар Виљем није абдицирао, али се то очекује, само што је бојазан да је исти престолонаследник као и отац! Буна је велика. Један чај, чаша, кошта 3 кр. 15. а пола печене чавке 9 круна. Леба не може нигде добити се. Док Христићка нада се за два месеца биће свему краја.

Страже су удвостручене, сигурно због данашњег празника. Била сам и код Ковачевићке на славу. А она све дивно прича да највише за 4 месеца биће краја. Јефремовић рече да су Руси начинили продор у Галицији. Прича још да су Руси од Аустријанаца узели сад два највећа извора петролеума.

Буђевка и она прича узванредно. Рекоше њима да ни месец дана неће бити, а мир ће доћи. Да су велика непријатељства обустављена, великих битки неће више бити.

Да ли ће се испунити пророчанство Вукичевићево да се 17. јула закључи мир?

Леп празник, а све и лепе новости. А данас је и беричетан дан, квочка већ једно пиле извела.

30. јуни 1917. године, петак, Београд

Лепих новости ваздан, ми већ не смемо ни веровати. И до сад смо слушали лепих ствари, али ми увек на једном месту стојимо!

1. јули 1917. године, субота, Београд

Код мене у џепу новчана криза. Свега имам 20 круна. Истина дадох Анки на зајам 200 круна, као и Бркићки 50, а и Јовићевићевој 47 кр. Тхе, Бог води о својој деци рачуна. Данас добих 400 круна, из Мађарске банке на 400 круна, мени даду 397.40. Чује се да је абдицирао цар Виљем, али његов син кранпринц неће да прими престо. Зато се вели неће ни оставка Бетману–Холвегу уважити. А ми једва чекамо! Од поште, карте нема ничег.

2. јули 1917. године, недеља, Београд

Данас сам се веома обрадовала. Од Влајићке, добих Николину слику. Енглеска или талијанска униформа. Диван је Никола! Врло лепо изгледа. Да, зар је то право да је мушкарцу дозвољен сваки провод, а жени не? Зашто да чамим! Често о томе мислим. Криво ми зашто ја овде да се мучим, ево већ три недеље како сам без млађег и стојим од три сата пред рејон за млеко за децу! Је ли то право да се ја упропашћујем, докле он тамо ужива у сваком задовољству? Нисам била никад љубоморна, ал› ово је много сад ми је криво. Не волем о томе ни да мислим, једим се само себи стварам тешке часове, поред свих осталих што их овде и сувише имам!

3. јули 1917. године, понедеоник, Београд

Данас бејах у банку и узех новац. Па онда одох до Софије, а одатле одох до Рајковићке да изјавим саучешће за изгубљеним јединцем. Ту је била и гђа Друлановићка и она са сузним очима говори да ће и њен муж на фронт, како им је страховита менажа, како код њих у Аустрији бесни помор деце. Боји се и она зиме. Гледала је Николину слику. После одох до Велике Љубице, она ми рече како ће 18. ов. месеца, а то је прекосутра, настати као неко примирје и ако то буде онда ће се прекинути непријатељства и у знак тога биће испаљена 101 топовска метака, наравно да ће се водити ти преговори за мир, ал› ови сви морају изаћи из окупираних држава. Мица Карановићка ми рече да сутра истиче рок за уговор између Немачке и Аустрије.

Данас чусмо од Вујића да се убио цар Виљем, неки веле да га је убио његов пашеног. Ententa уопште неће да преговара за мир са династијом већ са народом. Руси изванредно напредују, рече ми госн. Драгослав Стојановић, ако овако продужи и може нешто бити. На нашем фронту побољшало се много. Сарај је добио војске сто хиљада што је било распоређено по Грчкој и 250 хиљада Грка. Они су почели да се боре пре 15 дана. Данас је Буђевка отишла за Врњце, испадоше ми дужни новце од млека 11.90. Овај младић Бошко није ми донео данас 2 литара млека.

Данас година дана, бејасмо расположенији и веселији певасмо. Беше ми дан венчања. Ево и данас дође исти дан, али много тужнији и жалоснији. Данас је тачно 11 година како смо се венчали. Ево пет година скоро како смо растављени, зар је ово живот? Ја се данашњег дана нисам сетила, али Ројка поређала сву децу и дочекаше ме у подне: „Сретан ти дан венчања, до године са татом много радосније.“

Интересантно, ноћас ми се Никола јавио у сну. Сањах га лепо, бејах сретна и задовољна, што је поред мене. Ах да могу у душу да му завирим, да ли он о мени тако мисли као ја о њему!

4. јули 1917. године, уторак, Београд

Данас сам са децом ишла око 6 у Топчидер. Стајах код споменика на станицу, а Ивана Марковић ме виде и она пође за Топчидер па ми прича, „како не знајући да сам ја, посматрала ме је и гледала петоро деце, и сажаљева ме, на ово време вели, ја не могу изаћи са троје, а како ли она са петоро.“ Дошли смо кући у пола десет.

5. јули 1917. године, среда, Београд

Ништа од топова, нема пуцњаве. Веле да је данас до 6 сати било то већање, и да ће се то примирје објавити у суботу пуцњавом! Видећемо и то чудо. Дакле Руси опет добили батине. Па одавно нису. Враћени преко Ломнице и враћен Калуц. Да Бог сачува, никад се нећемо ослободити. Предстоји нам опет овако зимовати. То ће бити страшно. Траже нам рачун за мамин споменик. Узесмо 400 динара Маријолиних што нам је оставила и одосмо код Трише, он нам је дао 452 круне, а код Кабилија је 468, то је разлика за 16 круне разлике. По томе се види пријатељство, ћифта трговачка. Сутра ћу му рећи да сам добила од тебе новац, да ми врати мојих 400 динара. А у Панчеву за 100 дин, 150 круна. Наш леп новац!

А наши ови Швабови донели сандук да се пакују. Шта ли ће све понети одавде? Војник рече да ће и он официр ићи и неће се враћати. Зорка Ђокина прича ми да су им мајке и сестре отишле, а кроз кратко време ће и жене са децом. Но вели то је због оног писма, што је писано да се прети њиховим породицама и зато иду одавде на далеко у Земун, ал› ће им се све одавде храна носити. Пре неки дан рече ми Зорка, 4 вагона зелени је однешено једног дана за Беч из Паланке. Од поште баш ништа, много се бринем, како ћемо живети, баш већ не умем да мислим! Данас узех мало жуте шљиве, што смо пре свиње ранили, узех 13 кила по 1.60 кр. кило, да скувам деци за зиму пекмез. Нећемо имати шта јести! Деца су здрава, ал› су страховито немирна. Не знам већ немам начина како ћу са њима. Све сам лепо иступала, ал› не помаже, морађу јелом кажњавати.

6. јули 1917. године, четвртак, Београд

Говоре да су Руси потучени, да је пропала руска офанзива. Г. Лаза и г. Триша, рекоше ми да треба да се осигурам за брашно за годину дана. Истина да је сад као игра карата. Један дан, једна јака победа преокренуће све. Ми смо мислили, много ће учинити ова буна у Немачкој, али како изгледа преварили смо се.

7. јули 1917. године, петак, Београд

Банка наша вреди 10 дин. 17 круна. Анка ме натера те одох са њом у биоскоп. Прича ми Атанацковићка да је Анку видела између 8 и пола девет, данас 8 дана, са два аустријска официра на улици. То ме једи. То је за осуду. Што да се вића на улици са њима? Нема потребе. Зашто да јој се име повлачи из уста до уста. Ја рекох Анки, она признаје и увек се оправда како је то морало бити. У осталом шта ме се тиче. Одох до Гајновићевих, Раја писао да спреми што више дрва. И код Ћирковићке одох, она прича да је по Жупи дигнуто камење за воденице, да се не може млети жито. Прича за Војиновића да иде и дође из Женеве, како је покупио неке младиће из Прокупља, Блаца, Куршумлије, и одвео их у Швајцарску, ти су се људи јавили. То је учињено аеропланом. Она вели да ту стиже наш аероплан. Не знам, ја просто не могу да замислим, па чује се лупа аероплана! У Скопљу умире свет од глади, 14 круна брашно, како је то страшан живот. Прича ми како је Војиновић узео на туђе сељаково име пасош и слику, па кад је свршио што је хтео, он им вратио обоје. Писао им је да жито не смеју однети, јер ће га они спалити. „А ако хоћете да ме видите, потражите ме на Јастребцу.“ То је кураж изметнуо и на деду свога. Данас добисмо од Мите карту из Женеве. Кренуо се за Париз. Хвала Богу кад је сретно преко мора прешао. Сирота Ружићкина ћерка, као и ти наши регрутовани младићи. Бадава, од судбине се може побећи. Не треба се сад за време рата шеткати. Сутра је то царевинско веће. Шта ће бити, Боже?

8. јули 1917. године, субота, Београд

Шта ли нам решавају на том царевинском већу. Изгледа Руси нису толико тучени. Пребачени су само преко реке Ломнице. У Пестер Лојду пише да се јапанска војска искрцала у Русију, као да и Талијани искрцавају војску у Валони. Чујемо данас да се аустријска војска бије са комитама на граници Старе и Нове Србије. Много чујемо па се тако заваравамо, а не знамо колико је од свега истина. Млађе још немамо. Богами баш ми је тепко радити. Данас добих од Николе карту од 28. маја. Добио је и моје и дечије писмо. Данас му писах опширно писмо на гђу Helenu. Данас у кући имам свега 60 круна. Сутра Мигодов дан.

9. јули 1917. године, недеља, Београд

Мигодов дан. Дође нам ципеле што је Буђевка из Беча поручила. Баш ми тај трошак није требао јер дадох поседњих 50 круна, а коштају ме преко 70. Морам новац мењати. Правих за дан кох од гриза, и један милхброт. Ништа му нисам купила јер немам пара. Руси тучени, многи тврде да је то врло мало повлачење, ал› богами бојим се ових нереда и немира, тамо се опет појавише у Русији.

10. јули 1917. године, понедеоник, Београд

Пре три године, данашњи дан. Како си био брижан, знао си већ да ће доћи до рата. Ишла сам код Трише да променим новац за 3 српске стотинарке добих 351 круна, дакле по 17 круна на стотинарку. Просто очајавам. Морамо се спремити за зиму, а новаца немамо, лако је се задужити, ал› треба исплатити а шта ћемо после пре? Нема изгледа на нешто боље. Анка ми рече да ће доћи гроф Тиса за гувернера у Београду. И верујемо и не верујемо. Та већ нас је све издало и напустило. Да ли је одиста Тарнопол пао? Зар не би било музике?

11. јули 1917. године, уторак, Београд

Пре три године још бејасмо заједно. Ко је могао и помислити на овај велики растанак. Ја се верој ми бојим оваког дугог растанка. Одвикли сте се од много чега, навикли сте на бећарски живот, а тако исто богами и ми. Сад смо ми за све господари, како хоћу тако мора бити! Тхе, видећемо! После подне идох прво мами на гроб, однесох јој цвеће које је она много волела. Да ли ме види колико патим, сузе што их проливам, то је мали доказ мога бола, то је у срцу, у срцу моме тај велики скривени бол.

Одох до Даре и Лазе у винограду. Лаза ништа није урадио за жито. Ако добије дозволу одавде, онда ће му власти из Жаркова дати колико хоће. Сва је тешкоћа за ту дозволу! Мора се гледати други начин. Жито се не сме узимати јер нема где да се меље на вел. пијаци стоји стражар – и мора се имати дозвола, узме се име, па ће сигурно купоне узети! Страхота једна. Сад у јеку патлиџан кило 1.20, а паприке на кило! Једна кила 1.50! И да се смејеш и да јаучеш, како ћемо зимницу спремити кад сад оскудевамо? Договорих се са Лазом ићи у Раковицу по дрва сутра! Идох код Јовичићке није ми дала 47 круне.

12. јули 1917. године, среда, Београд

Данас после подне у 4 сата навршило се 3 године од мобилизације. Уђосмо у четврту. Боже милостиви, дај до краја ове године свршетак иначе нећемо моћи издржати. Мислила сам да ћу моћи поред Спасојевића доћи до комесара али не, гледаћемо сутра. За дрва нисам ишла, јер ми је било тешко. Нема изгледа за нешто боље. Истина да пише да Енглези страховито туку Немце на Француском фронту, тако да ће то бити друга Вердунска битка. Дај боже да се ту реши. Данас добих од гђе Влајић Николину слику у цивилу. Таквих имам три. Данас кувам пекмез од јабука. Лаза ми рече да од идућег месеца неће бити шећера већ сахарин. Лепо ће нам бити. Био Стојимировић. Учиниће ми да добијем дрва, да ми се донесу кући. Деца су добро. Анка ми рече да ће упис трајати до првог. Значи морам их уписати. Јоцу у први, Мигода у други, а Драгана у трећи. Но пре два месеца, бејах убеђена да до тога неће доћи! Ето како нам се све извуче. Ах, проклети Руси, па где је та општа офанзива? А не играју се просто жмурке!

13. јули 1917. године, четвртак, Београд

И Станиславов пао. Руси попуштају ту где смо се сигурно надали, у њима смо гледали наш спас и ништа од све тога, остасмо ми још целу зиму. Тешко нама. Била ми Јелица, и она што као и ја очајава, само код ње је мање брига свега двоје деце. Данас послах гђи Хелени писмо. Од поште ништа.

14. јули 1917. године, петак, Београд

Одох до комесара Јуна. Замолих га за пропусницу за све продавнице, није хтео да ми да, ал› кад сам му показала пријаву са петоро мале деце дао ми је. Чух бајаги да је данас дозвољено до 1ог млети без дозволе жито? Стоје мере. Време пролази, а ми увек стојимо на једном месту. Докле ћемо овако? Сви кажу да није овако као што они причају да је за нас страшно. И мени је чудновато, да нема сад да се веселе чим добију неку победу. Вечерас сам ишла са децом у циркус. Лепо је нарочито die lebende kuglle.[160] Мигод је очаран, све тражи да га пустим да и он учи циркус, и да пишем тати! Но то би још требало. Кад смо дошли кући сваки је покушавао да уради оно што је видео и што му се допало. Јоца и Нада нису ишли.

15. јули 1917. године, субота, Београд

Стално смо без млађег. Од поште баш ништа. Не може се више издржати, ово су страшне муке и патње! Јуче промених 500 дин. Маријолине, ажија на 100 дин добије се 15 круна, тј. 115 кр. Данас од тог свега имам 50. Дадох за 7 кила масти 171.50 по 24.50 и за бело брашно за двадесет кила 176 кр. бела брашна по 8 кр. кило. Дадох и Араницковима 100 кр. тако ми писала Ола. Ројка чула од Даре Мачајајеве да је румунска офанзива почела и то јаче да би Русима олакшало! Чуди ме да ми се не јављаш, да се тако ретко сећаш да пишеш, па ме баш то једи и секира, неких дана баш те осуђујем што си ме оставио као да си отишао у сватове!

16. јули 1917. године, недеља, Београд

Ништа од поште, а ни пара. Баш се бринем како ћемо живети. Чујемо да је грдан новац дошао и да ће се издавати од 4ог августа. Ова два три дана веома су јаке врућине, за неиздржати. Нигде нисмо ишли. Ројка са Анђом ишла к› мами, и после свратила код Мраовићевих, веле још имамо за 2 месеца да се надамо, па онда ћемо знати на чему смо. Сад плаћамо 1.20 кило патлиџана, 1 кр. црна лука, а 1 кило бела 3 кр. Паприке бабуре кило 1.50. Брука једна.

[160] Жива лопта

17. јули 1917. године, понедеоник, Београд, а њин 30 јули

Данас у име бога уписах у X^{ти} реон децу у школу. Драгана у 3^{ћи} Мигода у 2^{ги}, а Јоцу у 1$^{\text{ви.}}$. Бог милостиви нека их чува, да ми буду здрави, да дочекају свог тату. Баш ме доводи до очајања што ми се Никола не јавља. Бар да се он често јавља, са те стране да будем мирна! У данашњим новинама пише на конференцији чине се припреме (у Паризу) за зимски рат! Докле ћемо, ко ће од нас остати!? Страшне мисли ми долазе у главу! Бојим се да ме очајање не доведе до неке глупости, која може да ми упропасти децу. Анка ми била, тражила на зајам педесет круна, вели ни паре нема! Ја дадох и она оде у циркус! Па баш ни мало не води о новцу рачуна! Ја јој обећах набавити 1000 динара, али под условом да ми да признаницу и да одмах уложи у дрва и намирнице! Прича ми она како је Битољ дат Грцима! И кад је Степа прочитао ту депешу бацио је са себе униформу и казао да неће више да се бори, кад је Битољ дат Грцима, ту где је толико крви наше пало! Анка је чула да наши никако не учествују у борби. Са нашом Швабицом разговарах се мало оштрије, рече ми како Драган не зна хрватски читати. Ја јој рекох то није истина, уосталом срамота је за ваше хрватске учитељице да га одликују као првог ђака кад не зна.

18. јули 1917. године, уторак, Београд

Све старо, ничега новог. Од поште баш ништа. Тако сам нерасположена, тако сам нервозна, мрзи ме што сам жива! Већ ме је издало свако стрпљење, неће се моћи ово издржати. Деца немирна, брига велика, ти се не јављаш, то су све бриге, што ми живот скраћују!

19. јули 1917. године, среда, Београд

Данас звах докторку због Анђе, све ми је нешто слаба и кисела, ујутру јој све мука, повраћа јој се. Докторка вели да у плућима има шлајма, да би добро било да промени ваздух, то ми бриге задаје, само да ми деца буду здрава.

Каже докторка у „Аз ешту“ пише данас да Енглеска пристаје на мир, ал› прво да изађу из окупираних држава, па тек онда да преговарају за мир. У тим новинама пише бајаги да Немци пристају! Гђа Мица вели да сад Руси напредују и да их бију. Лепе лажи које нас одржавају да животаримо.

20. јули 1917. године, четвртак, Београд

Данас три године, Никола послао кола да се кренем са децом на Торлак! Сећам се како ми је тешко било растати се од маме. Пре три године овог дана, страшно су пуцали топови. Ал’ све човек проживи. Код нас су данас страшне врућине, тумачи се да ће бити страховита хладноћа зимус. Јутрос видох Лазу. Он ми је донео врло хрђаве гласове да ће рат трајати до 1920. год! Па и наши ће изгубити свако стрпљење! У Фландрији је настала велика енглеска офанзива, туку добро Немце. Лаза вели да ће засад да напусте

Македонски фронт и да ће Срби без сумње остати у Грчкој. Боже, да ли је то могуће? Ко ће то све издржати?

Лепог Лазе, генерала жена, добила карту од сина који је официр, био на Руском фронту. Јавља се сад из Ашаха, вели заробљен је он и још 25 виших официра! Тешко нама шта је са Драгољубом, где је он? Само да је здрав! Од поште ништа! Просто ћу полудети. Узех једну дињу и 2 лубенице за 10 кр. 50.

21. јули 1917. године, петак, Београд

Повела сам децу у Топчидер. Из Топчидера одосмо до Машиних на патарице, ту ми причаше да је краљ држао говор женама које су овде остале, нарочито женама које су са децом остале и подижу их. Па и јесте нама треба свака заслуга да се ода, јер ми подижемо овај подмладак, ово је темељ и стуб Србије.

22. јули 1917. године, субота, Београд

Данас је Марија Магдалена, мамин имендан. Одох на гроб, однесох много цвећа, она га је тако волела! Колико пута сам јој позавидела што није жива, те не види сваку невољу и свако чудо!

Данас ови овде светкују! Чернивци пали. Истакли заставе, музика свира! А како стојимо у Фландрији! Тамо су од Енглеза страховите батине добили! Изгледа да се нешто роди ситног жита јер се енглески и аустријски делегати састају у Швајцарској. У данашњим Новостима пише да се мисли мир закључити пре зиме! То би једини спас био за нас. Хвала Богу добих данас карту од Николе од четвртог јуна по нашем. Баш сам се бринула! Пише да је деци све купио играчке и да Момчило шаље 350 круна!

Данас Ројка узе 11 и по метра платна за 161 кр. по 14 кр метар. И свилу црну за 150 круна. Данас са чоколадом, плочама, месом, и тим платном, свилом издадох 430 круна! То је капитал. Време се мути, само да хоће киша. Била Јовановићка, они верују све до јесени. Из Гроцке сво жито однесено преко.

23. јули 1917. године, недеља, Београд

Био доктор Стојимировић, рекао за Анђу да има бронхитис, да буде што више на сунце, а да не трчи. Баш се бринем. Звађу и њиховог лекара, видећу шта ће ми он саветовати. Гледаћу да Ројка са њом и Надом оде у Раковицу код Татићевих, очајавамо. Добих од Николе прекјуче карту. Изгледа да су Немци факт тукли наше красне савезнике, зато ћемо и остати зимус још у ропству.

24. јули 1917. године, понедеоник, Београд

Данас кувах пекмез од купина. Ројка ишла на Калемегдан са Анђом и Надом, но ту није чист ваздух, мора се нешто озбиљније предузети, да ми дете не вене.

Ишла сам код Стојимировића због дрва. Био је ту Зоркин брат Милан Јовановић и он ми је обећао донети од недеље дрва по 50 круна метар да донесе у кућу. Мора се осигуравати. Ево и данас Лаза рече да ни помена о свршетку. То ми прича и чика Пера Мохачанин. Данас после подне око 4 сата срушиле се шупе пред нашом кућом. То је заиста био тресак! Била сам се страховито уплашила за децу, да нису била у шупи, но хвала милостивом Богу. Прија Ранђа прича ми да је Србова жена као и Путникова кћер, дигле барјак и свако вече седе у Мајеровој кући са официрима до 3 ујутру. Заиста то је велика срамота. То да раде српске официрске жене и мајке.

Од 25. јула до 11. августа 1917. године, четвртак, Београд

Разболела сам се. Добила сам прво преко ноћ јаке грознице, али сам дању устајала. Најзад кад дође увече до 40 степени ми звасмо докторку. Наравно да ме је прво стрпала у кревет. Дала ми неке прашкове, неку медецину, облоге сваког сата. И она и Душ. Стојимировић бојали се тифуса, пошто он увелико влада. Тако је то са температуром трајало десет дана. Ја сам докторки предлагала да ме носе у болницу. Но хвала милостивом Богу добро се ипак свршило. Јесам ослабила и малаксала, први дан кад сам устала све сам посрћала и несвест ми припадала, но ваљада ћу се отргнути. Докторка не зна шта је било, мисли пре да је био рекуренц но маларична грозница. Бојим се, јер то се враћа. Бог нек ме сачува због ове деце! Од поште ништа. Живимо од Оле. Ни новац ни карте тек; данас добих тек од Олге и та карта је од 31/VII 1917 тјеши нас да ће до зиме крај бити! Ах Боже како се мучимо!

Много сам чула за време болести. Прво да се наши бију на Овчем пољу, иду на Софију и да је бомбардују. Краљ Фердинанд је пропутовао једног дана и отишао. Веле, цела је истина да су Руси Чернивце повратили и истина, ови у новинама ништа о њој не говоре. Рањенике односе грдно. Њиховог 17. а нашег 4. августа био је цара Карла дан. Као обично није се пре подне смело ићи Главном улицом. Детективи су ишли, пуцали су и топови и прангије. Тог дана неки су говорили да ће се објавити мир, а неки да ће анектирати Србију. Изгледа да је почела офанзива на свима фронтовима, Ententa се изгледа решила да се све учини, да се победе Немци. Чусмо од докторове Зорке да Америка је забранила да се не сме из ње ништа извести за неутралне државе. Хоће да их примора глађу да и оне објаве рат Немачкој. Лепо ће нам бити кад буде прекид са Швајцарском. Био нам данас један Немац од сестре Митине жене. Тражи Митину слику. Прича Немац да је код њих у Немачкој страшно. По речима рече да би „боље било да Енглеска мање има, утолико би рат пре био готов.“ То је јасно и доста речено! Очаран је сликама вашим и бабиним, нарочито кад је чуо ког сте положаја!

Изгледа да ћу ићи и против воље у мој стан. Анђици није било добро, па сам звала Пехмилера и он кад је видео ово ђубре и пуне нужнике, обележи и јави полицији, те она казни Стаменковићку. Ова се нађе увређена и дође те мене са петоро деце тера из стана, вели није мени издала и тражи кирије. Видећемо шта ћемо решити. Сво зло

имамо од Срба, а ви лудо гините за ове што су остали. Чули смо да је принц Ђорђе убио престолонаследника Александра на сред битољске пијаце. Анђица је боље, пије арсеник. Патлицан изгледа да су сав реквирирали, нигде се не може добити. Погодили смо млађе за 25 круна са нашом храном, фруштук и ручак! Ступила је 22. августа 1917. Деца су добро, хвала Богу. Немирни су до крајности. Комите, прича Буђевка, лом праве. Маријола писала да их премештају за Нежидер.

11. август 1917. године, петак, Београд

Данас баш ништа ново. Од поште баш ништа, очајавам. Докле ћемо овако, ово је већ и сувише, свако српљење нас је издало.

12. август 1917. године, субота, Београд

Данас смо мами давали парастос. Нисмо никоме јављали преко новина, само смо јавили усмено нашим рођацима. Давали смо 6 месеци на гробљу у 10 сати. Изнели смо жито, белу погачу са кимом, меда, воде, слатко од трешања белих и грожђа. Био је шкандал свађале се ординарно, тетка Наста (Штерина) са тетка Настом, Кочином сестром. Ја нисам ишла на гробље, зато што сам још изнемогла, али деца су са Ројком ишла сва и то пешке јер трамваја нема.

Данас сам добила преко Влајићке од Момчила 339 круна. И једну карту од Влајићке. Сви тврде да је Трст узет и да су Енглези узели Дојран. Имали смо после подне гостију.

13. август 1917. године, недеља, Београд

Данас доби Ројка од Милутина 509 круна. И Олга ми данас писала. Била Ружа Коен, тврди да је Трст пао, да на свима фронтовима је јака офанзива. Ова девојка ме краде, узела ми 4 јаја, а сигурно је и друго што отворено стоји у подруму. Сиктерисаћу је. Деца су добро. Била ми Јелица са децом.

14. август 1917. године, понедеоник, Београд

Данас ми била Кат. Протић. Од ње чух многе новости. Да је прекид саобраћаја прекинут, јер су мост дигле комите код Лапова (?) Кокине слике на све стране, да би могли да га познаду јер му је глава уцењена са четрдесет хиљада круна. Причају да долази на сабор да игра. Боже, Боже, шта постаде од оног глупог Коке! Даље да им је рекао војник официр што седи код њих да грдно жито све ноћу превлаче. Да је у Пестер Лојду писало да су на Вердену заробили Французи целу немачку дивизију са штабом! Да су Руси повратили Чернивце, и да је као у Цајт наговештавано да је Трст пао.

Ето тако живимо од лажи и то нас одржава.

15. август 1917. године, уторак, Велика Госпојина, Београд

Данас је тачно 6 месеци како смо изгубили нашу добру маму. Време пролази, ње нема, а ми живимо. Шта је овај мизеран живот. Зашто се мучимо, боримо? За оно парче земље! Живот нам је без ње веома тежак. Ројка је ишла за гроб. Данас умре и Драгославина мама! Од поште ништа. Прича Анка, да Немци добијају страховите батине у Фландрији. Да овај прекид није учињен због моста, већ што се преназа војска. Сви Немци враћају се са Македонског фронта на свој а овај остављају Бугарима. Веле да је Врњце, Трстеник и те околине опкољено све жандармеријом. Грдне избеглице из Маћедоније ал› претеривају све у Бугарску. Ово наравно не пише у новинама, ал› да ми је да знам ко је тако беспослен те измишља те бомбасте вести? Данас је тачно годишњица објаве рата Румуније. Прича Пинтеровићка да јој је казала Зор. Арсенијевић да јој је рекао неки њихов официр да су Талијани узели Трст, но да се то неће узимати на јавност за 15 дана, јер је увек нада да ћеду га повратити.

16. август 1917. године, среда, Београд

Стално се тврди за Трст, међутим нигде ништа да се јави званично. Новац још нисам Момчилов дигла, не могу да стојим. Веле да није истина да су дигли мост комите, прекид је био зато што су преносили војску. Боже колико има истине за пожар тај у Солуну! Бог наше нека сачува, само да нам се они живи врате. Сваки се занео, спрема зимницу, ради и гледа свој посао. Докле ћемо овако, шта радите тамо ако Бога знате, умрећемо од глади, то је толико велика скупоћа. Уби ме брига што ми се не јављаш, шта то може да значи. Све најстрашније замишљам, бринем. Са највећим нестрпљењем очекујем пошту, па кад ништа нема, онда сам убијена цео дан.

17. август 1917. године, четвртак, Београд

Ни данас ништа од поште, ох како је страшно овако живети, бедан живот водимо. Живимо од данас до сутра не знајући шта нас чека! Први пут по болести изашла сам ишла до Трише и одатле до луднице код Јовановића на дрва. Обећао ми од недеље зацело да ће дрва послати, а обећао ми 100 кг. парадајза. Убеђење влада да до пролећа мора бити краја (дакле продужење). Решила сам овде у стану остати, јер ми саветују пошто је ту све, ту је центар. Деца су хвала Богу добро.

18. август 1917. године, петак, Београд

Данас добих за август месец мојих 400 круна, но увек 2.50 одбију. Сутра ћу их узети. Ништа ново сем то шта се чује за Трст. Каја нам рече како је чула да ко проноси да је Трст пао, биће кажњен са 2000 круна казне и 20 дана затвора! Брига велика, нема патлиџана. На све стране ми обећаше, па сад само исчекујем.

19. август 1917. године, субота, Београд

Данас идох у банку и узех новац. Чух од Маре да је из Ниша дошла Ана, те одох до Штериних. Прича грозоте о Бугарима. После 6 не сме се нико видети на улици. 35 кр маст кило! Све је скупо као и код нас. Данас су дошли српски рањеници. Наши се бију. Тешко нама, ко ће нам се вратити. Чујемо да сви официри који су у Русији повлаче их и да ће доћи на Солунски фронт. Ваздан се прича да сва ова афера црне руке, била је у вези са Русијом, и да је сва ова војска требала да се преда (на Солунски фронт). Зато доводе те наше официре из Русије да њих поставе. Боже милостиви шта ти ми нисмо све чули! Гђа Мица прича да има објаве, где траже да се донесе сав непотребан веш.

Ко још данас има непотребног веша? Данас добисмо од Мите карте. Он је на станици близу Париза. Сад му одговорих на Влајићку. Трст није пао, ал› тврди се да ће зацело пасти за 14 дана. Грожђе сатиремо, то само и има на пијаци. Шта ћемо зимус радити? Умираћемо од глади.

20. август 1917. године, недеља, Београд

И данас ништа од поште. Шта то треба да значи просто ћу умрети од бриге. Што ми се не јавља, зар мени није доста овде једа, него још и толико да бринем! Данас је наједаред захладнело. Зима ми излази пред очи. Страх ме хвата. Са чиме ћемо зиму дочекати? Патлиџана, бабура, кромпира, ил' од корова, кад сад у томе оскудевамо и жељни смо, шта ће бити јесенас и зимус! Тхе, новости све добро, добро, ал› ми ево и трећу зиму под њима дочекасмо. Дошли неки рањеници од Крушевца, баш ми Буђевац прича. Треба зиму да дочекамо голих шака и без дрва. Тешко нама, тешко овој деци.

21. август 1917. године, понедеоник, Београд

И данас ништа од поште. Просто ћу да излудим. Бојим се ево данас у новинама пише да су се неки пуковници давили на франц. лађи на Крфу и да су спашена а заробљена 4 пуковника српска, један командант дивизије.

Ово је просто убиство за нас, ми овако дуго издржати апсолутно не можемо. То су све потреси који нас до срце узбуђују и наравно да наш живот неће бити дуг.

Узех два метра дрва 100 круна, а треба ми још 10 метара, одакле? Треба се задужити, а како ћемо вратити. Данас је веома хладно. Нешто необично. Чак лете и дивље патке. Мирише на зиму. Ничег немамо. Просто ме обузима језа кад само и помислим на зиму, јер нам престоји глад. Ниједно неће од нас моћи да је прогура ето то ће нам бити награда што смо остали и оволико се борили, свему томе добићемо награду, гроб.

Кило пиринча 24 круне, а пакло свеће 6.60 кр.

22. август 1917. године, уторак, Београд

Данас у име Бога уписах децу сву тројицу у школу. Јоцу у први разред, Мигода у други, а Драгана у трећи. Поћи ће у школу у понедељак.

За дивно ми чудо да немам ништа од поште. Шта да се ради, ово нису већ муке, боли су ови што душу раздиру. Колико сам све лакше подносила док ми се лепо редовно јављао! Данас уграбих 30 кила шљива те скувах пекмез, истина да је мало рано, али се баш бринем да доцније нећу добити те га скувах са 2 киле шећера.

23. август 1917. године, среда, Београд

Ни данас од поште ништа. Већ сам луда, ништа не умем да мислим као неки аутомат идем и само радим да не мислим на своју бригу. И Ригу узеше Руси, доћи ће и у Петроград! Каква им је само политика! А за Чернивце тврди се да их узеше опет Руси. За Трст Талијани изгледа да су се решили баш да га заузму. Ја мислим да пад Трста биће од великог значаја! И да ће убрзати што да се брже дође до мира. Сваку наду изгубила сам, а и стрпљење ме издало! Пола, то ђубре речe ми данас да сам закужила целу авлију. Нека Бог да да се наши врате, њој ћу се на ма који начин осветити, тој души покваренoj и томе лопову.

24. август 1917. године, четвртак, Београд

Не знам шта је то са Николом, што ми се не јавља. Зашто овако да очајавамо, зашто овако да бринем. Само да му Бог да здравља, да га Бог сачува од сваког зла, и да ми се здрав врати. Овај рат никад неће имати краја, ах проклети Руси. Колико смо се у њих надали, и ето где нам се наше лепе наде разбише и одлетеше у прах! Издаће нас свако стрљење, зиму дочекати, и живети опет у нади до идуће јесени!

Чусмо од Буђевке да се етапна команда сели из Лесковца за Параћин. Да су на вису Јастребцу где се спуштао аутомобил заробили једног нашег официра.

25. август 1917. године, петак, Београд

И Мигод и Драган имадоше велику температуру са повраћањем. Звах докторку, те мећах облоге сваког сата, дадосмо на чишћење и хвала Богу лакше им. Драган још није добро, али милостиви Бог даће да их сачувам док се ти вратиш. Ни данас од поште. Излудех од бриге, шта је са њима! Била Зорка др. Ђокина, рече ми да јој писао Ђока ово: „Догодине у ово исто време бићу још овде!“ Дакле јасно и чисто. Очекивајмо идућу јесен! Таман да умремо од глади! Данас скувах 24 флаше парадајза и ево десет сати је ал’ се још кува, деца лепо спавају. Надица све тражи да је водимо код бабе да носи цеце.

26. август 1917. године, субота, Београд

Данас је нашем баби 25 година како је умро. Ројка је ишла и извела попа и очитао молитву. Ко би то могао мислити да ће њега мама надживети 25 година? Како време пролази брзо и како је живот бедан. Зашто оволика борба и патња? Толико се гине и мре па опет ће бити све као што је било. Од поште ништа. О томе већ нећу ни да говорим.

27. август 1917. године, недеља, Београд

Данас је Николин дан. Частила сам их са кохом од пиринча. Да ли си нас се сетио Никола, да ли мислиш о нама, како смо те жељни, како бринемо о теби? Ах да могу да сазнам шта ти све мислиш? Да да, цео дан сам о теби непрестано мислила чак сам те у очи новог дана и сањала. Тако ме тај сан држи по неколико дана расположену. Ни данас од поште ништа. Пошто је и Бецин дан то је Ројка са Анђом и Надом ишла код Анке на ручку. Новости што их чујемо, већ не верујемо. Анка рече да је чула да сви официри из Русије враћају се и сад су у Паризу. Ружа Коен прича да један Бугарин који је дао код ње шити хаљину за своју жену, рекао јој је да „боље би било да смо ми остали са Србима као што смо били, и да верује да ће се у новембру закључити мир."

28. август 1917. године, понедеоник, Београд

Данас у име Бога пођоше сва три мушкарца у школу. Нека је са срећом да дуго у ту не иду, већ наши да дођу. После школе после подне Јоца и Драган имадоше температуру. Бога молим да се на томе сврши. Добисмо од поште само од Шкрце карту, где вели да ће свакојако за Божић доћи да обиђе сестре. Триша ми узео брашно, 200 кила, нешто више за 848 круна, по 4.10 кр килограм. Читав капитал. Језа ме хвата, како ћемо дуг исплаћивати. Сваки се спрема, па и ја морам мислити на ову децу. Идох код прија Ранђе, односно Србове. Рекла ми је да ће зимус остати у стану, изићи ће само ако се ја уселим! Са апотекаром Николићем добро се ухватих. Све ово што је од мушкарца остало овде то је шкарт. Само нек се наши сретно врате, изаћи ће дело на видело. Ах и то су Срби! Све то треба искоренити.

29. август 1917. године, уторак, Београд

Писах Николи преко Internationale Roten Kreutz Geuf. Schweis да видим да ли ће добити. Ми од поште ништа ни данас не добисмо. Ужасна брига. Одох до Трише промених новац вреде наших 10 дин. 20 круна. Рече ми да је за себе купио тих 100 кила брашна а и за нас, бринем много што је донео код мене, јер комшилук је злобан, пакостан. Ево баш кад се то брашно доносило дошле Штерине и виделе и већ причаше да сам ја се добро осигурала за 3 џака. Као да је то све за мене. Могу да ми направе комедију. Ако ми направе непријатности Бог нека их казни тамо где их највише боле, јер су упропастили моју децу због њиховог језика. А ту би и Триша био много крив, што сво то брашно да се код мене донесе.

30. август 1917. године, среда, Београд

Данас само од Ангелине имамо карту. Била Милка Сретенова па прича да се ниједан активан официр не јавља сад у последње време. Тако сам нерасположена. Много се чује а ништа не знамо. Чак чујемо да су добили и дозволу за цивилни брак.[161] То би било шкандал прве врсте, ја овде умирем од бриге и да сачувам ову децу а њима је тамо до брака! Прича Милка, грдни рањеници Срби, и казали наши су близу брзо ће доћи. Комите као комите праве глупости да упропасте још више народ. Чујемо да Руси сад опет надиру на Буковину и добро им иде. Наша Швабица сутра ујутру оде. Како ли се осећа Боже, да ми је да знам јер јој се веома допада овај безбрижни живот. Деца иду у школу, добро су. Бајаги Мица каже, како је Глиша казао: „Нама може бити само спас од Руса." Ја не верујем да Глиша и говори о политици.

31. август 1917. године, четвртак, Београд

И данас од поште ништа. Како ме то ужасно брине, јер чујемо да се наши бију, па ништа не знамо шта је са нашима. Све је лепо за нас али ми смо све на једном месту.

1. септембар 1917. године, петак, Београд

Од поште добисмо од Маријоле из Нежидера, вели да покушамо да дође. Учинићемо што можемо. Бејах код Трише, прича ми да је за нас све дивно. Руси задржали Немце код Риге, Руси туку и вратили доста Немце у Влашку. Бију их и Французи и Енглези. Наши прилично напредују. Охрид је пао. И рече ми да прочитам у новостима како се Срби Хрвати буне хоће једну државу, као што се буне и Мађари. Триша вели да не бринем ништа за брашно, јер сад гледају кроз прсте, Јун је казао: „Сад је моменат да ко има пара снабде своју кућу."

2. септембар 1917. године, субота, Београд

Ројка ишла код маме. Од поште ништа. Какво ово време проводимо бедно, у шта нам године пролазе! Немам воље за ништа, нерасположена сам јер овом рату не видим краја. Време је захладило, баш осетно, носеви црвене, са осталим злом треба и хладноћа! Гђа Мица рече да је Бабуна планина у нашим рукама, наравно да у то не верујем. Водили су два господ. министра Михајловића и још једног у Трст да се увере да није пао!

3. септембар 1917. године, недеља, Београд

Ни данас од поште грозно! Хладно време. Седели смо кући. Ројка била код Катице на жур па јој ова прича како су је питали да ли смо се одселиле у мој стан? Веле, чули су да

[161] Са стране дописано: „Боже Боже будалаштине."

јесмо, да смо се дивно меблирале, да се тоалетирамо, и да нам је шпајз пун! Свет ко свет води туђу бригу! А ми седимо и остаћемо овде где смо. Бог нека нас чува злих језика. Око 6 сати јасно су пукла два топа, сви смо погледали у небо, али ничега. Поповићка прича Ројки како јој је једна њихова госпођа причала видећемо шта ће бити за два три дана, да ће скоро нешто бити. Срећа те нас та златна нада одржава, иначе како су нас живци оставили; ниједно не би живели.

4. септембар 1917. године, понедеоник, Београд

Са највећим нестрпљењем очекујемо поштара, па не дође. Луда сам од очајања. Шта то може бити да толико времена од њега гласа нема. Само да га Бог сачува од сваког зла! Готово нисмо ништа чуле, сем то. Пинтеровићка рече да ће овде бити опсадно стање! Зашто то? Какве потребе има?

5. септембар 1917. године, уторак, Београд

Јуче, данас а и сутра, била нам је Милка Машина, а месила тарану за зиму од 20 кила брашна! Долазио оџачар па видео ђевђир једино од бакра што имам. Ја га не кријем. Све су ми узели па нек узму и то, а ја као добра Српкиња не могу им на ноге носити, да лију куршуме за мога мужа и моју браћу. То никада! Док сам ја била на тавану, питао Милку је ли само то једно парче што имам. Она му казала јесте, истину. Мени рече: „Знате ли да је ово бакар?“ На то му одговорих: „Јесте ли Србин?“ А он рече јесте. Е па лепо прокажите ме, нек носе и то као што су и остало однели. Нећу да јавим рече ми он, али знате ли ви да је нама наређено да јавимо где видимо? Рекох му ви сте проказали на Вујићевом тавану оне казане (кад и наш узеше из вешернице). То је мој друг проказао.

Код Буђевке (има камен у жучи) била једна госпођа која прича да је једној гђи муж писао ово: „Чувај све моје карте и марке, нарочито ми марке чувај.“ Њу заинтересује те скине марку са последње карте и виде испод марке написано датум неки и реч „Призрен.“ Мица прича да је неки машиниста причао да је у Врање пуно рањеника што доносе из Скопље, да Талијани много напредују у Албанији, да се из Рестовца (Ристовца) на ноћ чула пуцњава. Да они имају наредбу да шаљу из Врања празне сандуке у Земун за муницију. Докторка прича да су Јапанци на нашем фронту страшни, Бугари су ухватили 4, али су им ови одгризли и носеве и образе. То је грозно!

6. септембар 1917. године, среда, Београд

Да ли је могуће да ће нам укинути и ту једину радост што је имамо, пошту? Не умем ништа да говорим, баш сам очајна! Ово одосмо у бесконачност!

Једва довршисмо тарану. Баш је заморан женски посао. Ројка оде до Трише, и он рече да су опет неки делегати почели да преговарају за мир, и могуће је да ћемо ове године имати мир, али зато опет се морамо спремити за зиму.

Ружа Коен, рече како зна позитивно да је Албанија цела скоро у талијанским рукама. Талијани веле све камењем гађају да је то ужас. Писао неки потпук Шапинац својој жени како сад иде на Велико Брдо, како једва чека да види скоро и загрли своју децу и рече довиђења.

Видећемо да ли ће се рат завршити после 3 год. и 5 месеци. То би значило да проведемо Божић у слободи. Деци све неке красте, пљускавице изашле по ногама. Нада пала, па огребала десну руку, па стално плаче, и тражи да је водимо код бабе. Прича Мица како је јавно признао један официр да се сад нагло око Београда копају шанчеви.

7. септембар 1917. године, четвртак, Београд

Прође одређено време поштарево. Страшно се осећам. Купих мало цр. патлиџана за свакидашњу употребу јер купи се кад се наиђе по 140 кр килограм, као и бабуре кило (продаје се на кило) 1.50 кр, као што узех и модре патлиџане 4 киле по 1.90 кр. кг. За час дадох 50 круна. Била је Љубица Мохачанин. Она нам дивно прича да сами Аустријанци причају да за Аустрију ове јесени мора бити крај. И тврди да је чула од проте Марка, да је на нашем фронту пробој учињен. Каже да ће Енглези сад, ако већ нису да се искрцају и почеће велике офанзиве.

Дошла је Меланија Бобановићка из Бање Нишке. Прича ми страхоте у Нишу. У велико сад интернирају, а сваки ко им се учини подозрив за 24 сата је у Софији и прогута га помрчина. Брашна нема и где се нађе 20 круна кило. Свет живи на дињи, лубеници, патлиџану. Вели да је свет већ постао блесав, пред аутомобил се не склања. Једи ме што не могу да пошаљем мојима триста круна, зашто да се они муче, колико бих ја била задовољнија да тај новац њима испошљем, он је код мене и пече ме, они може бити трпе оскудицу. Осећам се веома тужна, нарочито кад чујем такве гласове. И у Нишу очекују на ту помоћ Енглеза на нашем фронту.

8. септембар 1917. године, петак, Мал. Госпоја, Београд

Но данас сам задовољна, добисмо две карте од Николе. Једна је од 9. јула, а друга од 14. јула. Хвала Богу кад су сви само здрави. Како сам се сретна осетила, одмах сам частила кох са шадо, истина да ме кошта 40 кр. али сам све имала у кући. Дечије радости, да се осладе. Триша Ројки показао да у Цајту крупним словима стоји да је сад Ententa на свим фронтовима почела своју офанзиву! Бог нека јој помогне и дође једаред крај овом страшном крвопролићу. Сад се нада Триша и вели можемо доћи до мира, и пре него што се надамо. Сад смо уобичајили, па предвече после 6 скупим децу, па онаки какви смо изађемо поред Коларца, преко Теразија па поред Росулека прошетамо. Дивне су вечери. Дани су страховито топли, врућина је јака и несносна. Света изоблаченог по Кнез Михајловој улици шета, то је маса. Ми иначе нигде не излазимо. Сад ћу опет неко време бити веселија и расположенија.

9. септембар 1917. године, субота, Београд

Данас сам тресла и децу купала, дан је диван. Ништа од поште и ништа пријатно нисмо чуле.

10. и 11. септембар 1917. године, понедеоник, Београд

Очекивасмо поштара, па узалуд. Баш живимо мизерно. Чекамо и све нешто очекујемо, тако дани пролазе. Данашњи датум а пре две године, спремасмо се за пут из Ужица за Ћуприју. Боже две године које мислимо да ћемо моћи живети, две године одвојени и тако дуго растављени? Који зна још колико ће времена проћи да се видимо? Боже како ми је свака ситница из Ужица пријатна успомена!

12. септембар 1917. године, уторак, Београд

Прође наша врата поштар! Ваљада ће сутра, тако увек кажемо, те се тјешимо. Пара немам, узех од Буђевке у зајам 40 кр. Ружа Коен вели узели наши Прилеп, Приштину Они све узимају, а ми стално у Београду.

Пре две године, ах да како желим то време, овог датума бејасмо спремни за пут. Сећаш ли се са нашег високог прозора у улици која води на царинарницу? Овог часа овог тренутка кад пишем (пола десет увече) обоје бејасмо на прозору, електрика угашена, гледасмо са пуно туге како наша комора иде, иде, краја јој не беше. Ти бејаше тужан и невесео, ја нисам могла нити сам осећала да ћемо се растати и нећемо дуго и дуго видети, а деца спаваше сном анђеоским несањајући шта им родитељи осећају и колико пате. То беше пре две године, а како је мени сада, да ли ти осећаш?

13. септембар 1917. године, среда, Београд

Са каквим нестрпљењем Анђа очекивала њен дан рођења, позвали смо ваздан њених другарица: Бебуша, Ружу, Цакана, Мирку, малу Мару из Скопља, Љупче, Ветицу, те их је било пуно. Ројка их је сликала. Частила сам их бела леба с› грожђем, и мало колача. Ваздан је играчака надобијала. Тако се и тај дан сврши мирно и прође као и остали. Прича Буђевка да је чула да ће кроз 15 дана изаћи бефел[162] да морамо ићи у подруме јер ће летети аероплан. Баш смо глупи. Ко то још од нас може знати. Од поште ништа.

14. септембар 1917. године, четвртак, Београд

Дођоше две карте од Николе. Хвала Богу, вели да се нада са ће му деца говорити немачки и француски. Баш је он човек који не може да разуме у каквом се стању ми сад налазимо. Главно је једно што немамо, а то је расположење! Уче француски, српски и

[162] Befehl, наредба

хрватски. Све што могу учинићу. Ројка звата у суд. Тужила је Стаменковићка. Пера Ексик каже није ни знао зашто узео је од Ројке нумеру од туженог акта, сигурно хоће тужбу да уништи. Видећемо.

Анђа мисли и вели: „Данас су патерице мога дана". Она мисли да ће и данас гости долазити с› поклонима. Ново ништа.

15. септембар 1917. године, петак, Београд

Ништа остасмо за зиму. Добисмо од Лепе карту где вели да очајава како ћемо зиму провести! Значи остасмо. Тешко нама како ћемо издржати! Ројка ме сликала са торбом на леђа. Тако сам одиста ишла од пијаце полицијске до куће носих 7 кила кромпира и 5 кила грожђа. Чух од Поповићке да по њиховом ратном закону ако нас ухвати три године рат узеће сву мушку децу од 15 пуних година у своју војску. Зло, велико зло дочекасмо. Шта раде наши те нас овако оставише!? Да ли им је тамо добро, да ли нас заборавише? Прича опет да је неки генерал русофил Бугарин имао своју војску све русофили и хтео је исправити фронт Једрене и Битољ, састати се са Србима и ударити на непријатеље, издао их је један детектив, сви су похапшени. И тако то све пропаде. Спрема се јака немачка аустријска офанзива на талијанском фронту. Сви Руси заробљеници одавде су одведени.

16. септембар 1917. године, субота, Београд

Са Надицом и Анђицом ишла сам на гроб мамин и то смо пешке отишле. Слатка је Нада, пољуби два три пута крст, па рекне: „богом баба опет сута Нада дође, донесе Нада баби бобоне." Стално је целог пута ишла певајући „Нада оде бабици!" Како би је мама сад тек волела да је жива. Детектив неки Стева што је био синоћ код Буђевке вели да се у Берлину 3 дана веселе јер се надају миру. Била вечерас Милка Машина, она прича како је ноћас дошао један железничар и казао да је прекјуче пао Трст, још се свети говорећи: „Ако, пустили их да уђу у Трст а сад ће све да их сатерају у море." Шта то треба да значи? Даље причају да им је једна госпођа казала да кад би знале ми Српкиње шта ће бити за 14 дана, ове би скакале од радости! И Цинцарка ми каже да ће бити неки преврат. Чак вели да је чула да ће нас све из Београда водити у Младеновац! Ако прети Београду нека опасност. То би било страховито варварство. Ништа, да идемо да умремо од глади. Триша вели не верујте, то је немогуће!

Маријола депешом тражила јутрос 500 круна. Пре понедеоника банке не раде. Лепосава Буђевац прича вечерас код Здрављака дошао са стражарем један наш српски наредник, који прича да за месец дана наши спремају такву офанзиву и ако им сад пропадне онда се више на том фронту неће борити, питање Солунског фронта је решено!

Њихове жене морају за 15 дана ићи због менаже, не може осећа се оскудица у Немачкој! Како ли ће са нама бити, како ћемо ми тек трпети и мучити се!? У Бечу веле бедан је живот! Тај син Милан Ђорђевић, саветников син, веле опет побегао из болнице! Ал› им подваљује. Нека се само решава, да дође једном крај.

17. септембар 1917. године, недеља, Београд

Данас сам просто очајна. И Ружа Коенова и Васиљевићева биле су код мене и тврде да је заиста тамо нашима дозвољен брак, ради оплођавања. Свака од тих жена која роди сина добије хиљаду марака и на даље доцније за то дете стараће се општина. Да ли то може бити истина? Овде лудујемо, и страхујемо не знајући да ли ћемо осванути, можемо и од глади умрети! Зар је њима до провода. Ја сам тако тужна мислећи на тебе, не могу да верујем да и ти то чиниш! Мени је страшно, кидам се, све мене једе, што смо овако дуго растављени.

18. септембар 1917. године, понедеоник, Београд

Баш се надах што од поште па ништа. Данас ми једна жена бацала карте. Све ти лепо стоји, велико унапређење, да се бринеш о нама, да ти стоји брз опоравак, да ћеш нам брзо доћи! Како бих била сретна! Само не стоји добро једном од детета, стоји му нека несрећа, али биће спашено, чак да ће се и полиција умешати! Срећа те ја не верујем у карте! Бог нека их чува и њихов Анђео од сваког зла! Пара не добисмо. Данас послах Маријоли 503 круне. Ја узех данас 43 киле пасуља по 5 круне кило. То је капитал. Страх ме хвата како ћемо се Маријоли одужити. Кромпир плаћамо по 2 круне кило! Страшно нас уцењују. Г. Триша ме прекорио, што мислим о Николи и о нашима што се преноси глас о женидби. Наравно мушкарци бране мушкарце.

Енглези су далеко од Остенде 30 км. Г. Триша ми све на карти показивао.

19. септембар 1917. године, уторак, Београд

Од поште ништа. Девојка ми изашла, те сам опет без млађег. Буђевка све нешто говори како ћемо се обрадовати за 15 дана, тако је чула. Катарина Протић прича како је Пехмилер доктор казао да за 15 дана чека нас велика радост! Дивне наде, које одржавају живот.

20. септембар 1917. године, среда, Београд

Данас добисмо од неке гђе Катице Јовановић на мамино име 181 кр. Таман за маст по 30 круна кило. Сви причају да мора бити скоро краја, веле да сами они то говоре. Па и крајње је време. Мене ће ова секирација у гроб одвести. Како ћемо и докле ћемо живети без наших, ово већ је дошло да се не може више. Сви се надају да у року од месец дана, да ће бити неки прелом, нечему се надају. Па најзад и треба, нека се само једном сврша! Ти пишеш да учим децу веселости и музику. Вероватно да се ти тако налазиш у том друштву, па о томе и тако мислиш, богами ако на децу утиче моје расположење зло ће им бити целог живота! Под овим притиском, јармом, бити весео и певати? Не бих могла запевати па да ме не знам какво благо чека! Да ли ти збиља мислиш да нам је овде добро, па ми тако пишеш? Или мислиш да је код мене друштво, весеље, песме? У каквом

се друштву налазиш тако се и мисли. Код мене је сад само туга, жалост и нада да вас скоро видим, а за патње и моје муке ако ме ти не наградиш, Бог је ту, он ће ме наградити! Он је све видео и све зна!

21, 22, 23. септембар 1917. године, субота, Београд

Данас добих само новац. 400 круна. Колико се радујем твојој карти, ал› ње нема! Без млађег сам опет, мучим се и јако сам на штрапацу. Тај тако жељени мир никад да дође. Хладно је, јесен на прагу. Данас сипи киша, суморно време, као што нам је и душа. Докле ћемо овако живети? Бајаги ради се на миру, никад да се погоде! Вечерас дивље патке вичу, ми се већ чудимо шта је то, шта то значи! Већ лажемо себе то су борбе, па су патке узнемирене! Лажемо се.

Данас сам звата у полицију. Сигурно због овог стана. Ројка због исте ствари била звата у суд, код наших. А ја сад код њихових! Тешко Пери Ексику ако због његове преварене речи морам се бакћати по полицији. Даваће се по реону на недељу дана 3 киле кромпира на особу, а пасуља 1 кило за месец дана на особу. Тако се говори. На пијаци ничега нема, све су тезге празне. Веле да војници једу цркнуте коње, а у Бечу је страшно. За овде веле још је цвеће.

24. септембар 1917. године, недеља, Београд

Дође гђица Ружа рече нам како је чула и како се држи позитивно да ће до Нове године бити краја. До душе и у новинама веле нешто о миру дакле зуцкају. Ројка данас доби 337.68 пара, сигурно мамина пензија!

Иначе карту не добих. Баш ме једи што тако ретко долази. Деца су добро. Богами ево нам јесен пред праг, захладило је осећа се мирис на зиму.

25. септембар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас је двогодишњица како су Аустријанци тј. Немци ушли у Београд. Никаквог весеља, мало је негде свирала њихова музика то је све, нигде заставе нигде зеленила! Но данас ми је било суђење. У Александровој улици и у број 11 код г. Коларовића, он је доктор права. Ту је била газдарица стара Стаменковићка и „поштовани хаузмајстер, црногорац Лука!“ Зар ти продали своју земљу, а неће Србима зло да чине? Којешта. Испитивао ме и рекао пошто газдарица хоће морам се селити, али кад му разјасних да сам ја дошла код сестре и мајке он рече да сам ја гост и да је отказ искључен! То је био заиста шамар старој гђи. Она ми рече како живи на дугу, нашта ја одговорих да верујем, ал› бар се има нашта задужити али ја немам ничега до једино на име поштено Бајаловић, што нам је отац оставио. Тада ми рече: „Да, познавала сам вашу гђу мајку.“ Ја јој одговорих: „Да, то је баш и жалосно, јер ми нисмо деца са улице.“ Она Ројки не отказује већ просто хоће да мене са децом истера из куће а ја јој лепо рекох „да ми зидове не једемо.“

Заиста је срамота од ње, да тако поступа. Ја рекох Коларовићу да смо се ослонили на реч Пере Ексика, он ми рече „имате ли писмено, без тога ништа не вреди." Но то је леп шамар за њу, пошто ја остајем и верујем да ће сво њено друштво да је осуђује. А све је то учинио Лука, то је један човек подмукао, ја мислим да он никоме добро не мисли. Од 9 сати до пола дванајест сам чекала, смрзла сам се. Хладно. Деца су обукла чарапе баш је хладно. Ево и сад добра киша пада и ја хватам кишницу. Од поште ништа. У новинама пише: „Бољи изгледи за мир."

26. септембар 1917. године, уторак, Београд

Од поште баш ништа. Ројка примила унтершпицунг 87 кр. примаће од сад око 60. Чусмо од Саве Тодоровића да је Америка уценила Виљемову главу са 5 милијона. Мале државе које припадају Немачкој изјасниле се Немачкој да они више ништа немогу дати за рат јер ни оне немају. Буне се сви, демонстрације свуда. Држи се за сигурно да ће до нове године бити мир. Крај је ту, треба га само ухватити. Мештровић је написао или је правио неки статут и предао нашем престолонаследнику са „словенски краљу". То много значи ту су Словенци, Хрвати, па чак и Чеси. Само да се сврши. Код Анке је непрестано тај Милошевић професор. Ја је осуђујем, шта ће јој то. То неће ни Драгољубу бити пријатно. Сад ћу да пишем у Ниш, једе ме да не могу добити никад одговоре на моју карту. Јелица Војина вели да је одобрено ићи из Ниша у аустрисјку територију. Грдне официрске фамилије долазе. Писаће: „Ниш, Нова Бугарска."

Пуцали су топови и свирала музика, услед двогодишњице.

27, 28 и 29. септембар 1917. године, петак, Београд

До данас ништа није се десило, сем то да су стражари зашли по кућама и узели госпође за кулук. То је цела истина! Зар нема доста сиротиње што је на општинском терету, па нек ради!

Код Христићке на жур нека госпођа Михајловић рече да јој је писала ћерка из Швајцарске. „Принуђени смо да идемо одавде, жао нам је јер нам је добро било." За чика Јоцу Атанацковића чусмо да је стрељан и његов син Милан изгнан за 15 година! Од поште ништа. Данас у суботу дође Ројка и рече да је од Новаковића чула да је мир много ближе но што мислимо. Сваке ноћи може се закључити. Решава се само питање о Елзасу, Лотерингији.

30. септембар 1917. године, субота, Београд

Мизерни дани ладни. Одох до Цареве ћуприје до Лазе Ђорђевића да узмем дрва, узех 5 метара по 55 метар (то је са превозом). Платих му три метра а ресто му остах дужна равно 100 круна.

Он се не нада да ће се мир закључити. Он вели: ови хоће да виде сад како је почела жетва од кромпира, ако је добро продужиће рат! Боји се да Немачка не закључи засебан

мир са Русијом. Тада би била силна и могла би ратовати још 2–3 године. Цар Виљем је ишао у Софију. А пре месец дана вршен је атентат на Виљема кад је био у Бечу. Рањен је лако у ногу и одмах по атентату изашао је у шетњу и показао се свету. Прича Лаза да је разговарао са једним њиховим Аустријанцем који му је ово рекао: „Оца му, што тај (што је пуцао) не узе Чабриновићеву методу, што не гађа у чело већ пуца доле." Америка је уценила Виљемову главу са 5 милиона долара! Други му опет Аустријанац прича да до јануара мора бити крај, јер једну просту ствар немају, а то је хлеб.

Данас је летео аероплан. Ја пођох код Јелице видох га код Коларца, вратила сам се трчећи да јавим кући. Гледали смо га. Грдан свет је истрчао на средину улице и гледао га. Не зна се чији, да ли је француски? Тек Новаковић држи да су наши ближе к› нама. Дуго су пуцали на аероплан, веле да су била два.

1. октомбар 1917. године, недеља, Београд

Данас ми Драган имао цео дан ватру, те је цео дан и прележао на кревету. Надам се да неће ништа озбиљније бити. Била Ружа Коенова. Она тврди да је заиста тамо дозвољен цивилан брак! Страшно се једим, њима је тамо до провођења, да се веселе и разгаљују, а ми овде, не знамо шта нас чека сутра од непријатеља. Страшно ми је тешко! Шта осећам то ја знам. Избегавам да о томе и мислим, јер се ужасно једим! Тхе, сви су једнаки и у мирно време проводе се поред жена. И ти си то радио исто, доказа имам, па у толико се више и секирам и једим. По вашем мишљењу жена је добра само да рађа, а провод тражите на другом месту.

3. октомбар 1917. године, понедеоник, Београд

Једим се и све ме секира. Требала бих као и друге да бацим сву секирацију, па да се само проводим. Докле ће се погађати о Елзасу и Лотерингији? Да ли ћемо нову годину затећи са нашима? Докле ћемо овако? Отупесмо, не знамо ништа друго до бриге и само бриге.

Од поште ништа, од новца ништа. Да немамо ове старудије ми би се смрзли јер новаца немамо да купујемо одело, метар паркета 32 круне! Страшна цена. Задужили смо се до главе. Шта могу чинити, или се задужити или децу губити. Био нас повести, куд би нам крај био.

Моје ствари све су доле у соби, у моме стану. Веома се бринем да не развуку. Једим се што сам жива, остаћемо без игде ичега! Данас је Момчилов дан рођења, напунио је 29 година.

4, 5, 6 и 7. октомбар 1917. године, петак, Београд

Триша вели да није изгубљена нада и да може рат да се сврши ове године. Пала је и у Немачкој влада, и један отворено говори да треба пристати на све, дати и Елзас и Лотарингију а ми да тражимо слободан излаз и трговину јер на сваком месту ће бојкотовати нејаког трговца. Цар ишао у Цариград. Мора да им је нешто добро пошло. И данас летео аероплан, пуцали су. Од новца ништа не добисмо а ни карту никакву. Данас Маријола опет тражи 500 круна да јој пошаљемо. Поменусмо код Трише и то добисмо на

100 динара 126, 50 кр. Маријоли ћемо послати 500 кр, а нама ажију, пошто немамо новаца. Данас опет Рojка звата у суд због кирије. Тај Пера Ескик је један подлац. Сад налази неке изговоре, он је мислио на мене кад је Рojки говорио да се неће плаћати кирија. Бедник је он, и за такве што су овде остали, они наши тамо гину. Жалосни су они. Ах има времена за разрачунавање, само они да дођу!

8, 9 и 10. октомбар 1917. године, уторак, Београд

Ништа ових дана од поште, ни од новца. Просто ћу да излудим. Шта је са Николом да се не јавља. Нестаје ме, изчезавам од бриге. Не знам шта да мислим; да ли је здрав, да се није заборавио? Све ми пада на памет. Разне мисли ми долазе у главу, шта то значи.

Триша ми рече све је добро. У Далмацији је глад, 56 кр. кило масти. У Паризу заиста нема осветлења, нема угља. Данас је грдно дошло рањеника, све из Ниша, значи да се тамо бију, само да нам буду живи и здрави. Ах та брига како ме једе! У понед. ишла сам у општину код Момчила Јанковића, због црвених цедуља за млеко. Како сам била љута. Стојимировић ми дао, на четири цедуље, а овај даје само две! Дембелаши једни, они се овде угњездили у суво и топло, а ви тамо гинете за њих. Срамота, да они нама не излазе у сусрет, нарочито ми које имамо деце. Да ми је да видим њихове куће да ли имају млека, бајаги само болесни добијају. Зар деци није најпотребније млеко?

Данас сам била у мој стан доле. У трпезарији где смо ручавали, ту је неки Немац Steiner узео да руча са још једним. Ја ћу задржати горе, и пренети моје ствари.

12. октомбар 1917. године, среда, четвртак, Београд

Рojка ће покушати да напише молбу за Маријолу да њу и децу пусте да дођу код нас. Наше је да учинимо јер, нам је она много добра учинила.

Данас у среду добих од Николе 400 круна. Чуди ме да не пише, то ме доводи до очајања! И шта мислим шта ради! Да ли је здрав? Да ли нас је заборавио? Ноћас га сањах. Диван је био. Лепо бар у сну! Да ли он и мене сања, да ли ме се сећа? Ја се сад саживим у успоменама! Кад га сањам, мене тај сан одржава дуго расположену. То ми даје снаге. У среду леп дан, а данас, цео дан сипи киша, дан суморан, који страховито утиче на душу. Собу данас први путр наложих! Остасмо још за годину дана, како ћемо издржати!

Рojка је позвата за 14. окромбар на рочиште са гђом Персидом Стаменковићком? Бестидно је шта ради, та стара госпа! Шта хоће са нама? И за такве гину моја браћа?

14. октомбар 1917. године, петак, субота, Београд

Данас је Св. Параскева. Славе почињу. Од поште ништа. Да просто излудим. Шта може бити да ми не пише!? Вечерас од 9 до 11 пуцале су пушке и то се чуло врло близу. Чујемо да је летео аероплан. Не знам новине пишу да су заробили грдне Талијане. Па мора на неком фронту да извојују неку победу, јер им је потребан седми зајам! Ветар је луд, дува бесно, тако да ме је страх! Сликах се седећи на столици сама.

15. октомбар 1917 год. недеља, Београд

Богами Талијани добијају добро батине, али и Немци се повлаче код Doine, а добијају батине и код Француза. Протићева Катарина ми прича да су 50 хиљада Сремаца одбегли у хајдуке, неће да ратују на талијанском фронту. Прича како Енглези и Французи дају милијарде за Цариград Турцима, и ови пристају и да је због тога био у Цариграду немачки цар. По одласку цара немачког из Софије сутра дан је био јак земљотрес, било је и жртава, а сутра дан по томе летели су аероплани енглески и француски, и лом су починили! Бугарске комите лом чине по њиховој земљи. Наполеон је 135 круна, ето то треба да нам је мерило како стоји ситуација. И данас ветар бесан дува, просто носи. Бејах код Мице Карановић данас, њеној мами јуче била слава. Ђура Бајаловић писао: „за Љубицу није сва нада изгубљена, она се опоравља, а оздравиће са свим до краја ове године, и бићете заједно." Да ли ће то заиста бити!? Кад ће једном доћи тај дан да вас све видимо и загрлимо!? Деца су сва добро, од данас поче Надежда држати деци час, а Францускиње од 3er њиховог! Од поште ништа. Страшно ми је.

16. октомбар 1917. године, понедеоник, Београд

Данас добисмо од Мите слику са женом. Добро изгледају, штета што мама није доживела да их види и сачека!

Од тебе ништа, баш се чудим, непојмљиво ми, што то ћутање. Како ме та брига сатире, просто ме убија. Ветар је страховит, човека носи, с тога деца нису ишла у школу. Нерасположене смо много, никаквих нада немамо више.

17. октомбар 1917. године, уторак, Београд

Ни данас од поште немам. Луда сам и очајна. Да ли је здрав, да ли је жив? Страх ме хвата. Како се други јављају. Страховите батине вуку Талијани. Веле то је добро за нас! А кад није било добро? Ми смо главно је увек на истом месту! Узех од Трише шећер. Прича да су долазили војници из Пеште да купе робу! Ципеле су тамо 280–300 кр. А вели за време Француске револуције једне су ципеле коштале 10 хиљада франака. Тада су имали неке бонове, хартијицу, која је вредела један бон 100 фр. По завршетку револуције један бон је вредео 1 франак! Дакле од богаташа, постао сиромах. Тхе, то може и сад доћи! Бринем шта да радимо за ципеле! А говори се да су на Француском фронту Французи заробили 700 Немаца!

18. октомбар 1917. године, среда, Св. Лука, Београд

Од поште добих твоје две карте, као и од Момчила прву карту. Како смо се обрадовале. Страховала сам да ниси болестан и одиста моја се слутња обистинила. Веруј ми све, на све помишљам, ал› прва ми је брига да си здрав. За све је друго лако, но хвала Богу кад ти је сад добро, само да се очуваш, јер ти си нам све! Момчило греши што се љути на Рojку,

толико пута смо му обе писале, па ево доказ, да смо и ми тек сад његову прву карту добили. Ројка је два дана плакала, а није ни у чем крива. Талијани добијају жестоке батине, истина да и ови добијају (Немци) на Француском фронту, ал› ови полако, полако па ће у Венецију. То би страшно било, а штета би било упропастити је! Не знам неки наш војник прича, да су наши из Солуна веома спремни и кад би грунули, дошли би до Београда за 20 дана! Па шта чекају ако Бога знају!

19. октомбар 1917. године, четвртак, Београд

Данас од поште ништа. Одох после подне на жур гђе Христић, дала ми је помоћ од 60 круна. Добро дошло како немам пара! Био код ње неки Јовановић, стар господин, који је био у Америци 10 година конзул. У разговору, како беше о политици, он све хваљаше Немце, и како ће они прећи Италију, а за победе наших савезника, просто их потцењује. Гђа Христић није могла то да слуша више и рекла му: „Господине, ви говорите као Бетман–Холвег и Хинденбург, ви сте њихов човек, знајте да је ово српско-енглеска кућа.“ Он се на то нашао увређен, устао је, узео капут и шешир и без руковања отишао! Каже гђа Христић за њега, увек јој само дође кад негде напредују Немци, био јој кад су узели Немци Ригу, па сад опет! Срамота је то заиста од Срба!

20. октомбар 1917. године, петак, Београд

Надах се данас пошти па ништа. Сутра су задушнице. Скувах жито, и умесих киселу штрудлу, да поделим за мамину, и осталих! Како ми звучи страшно кад и помислим само за мамину душу. Нема је. Никад више. Никад је видети нећемо, њена слика стално ми избија пред очи, њена слика увек лебди пред мојим очима, рана је наша велика, никад зарастети неће!

Сањах те ноћас, дошао си само на мало и ја те молим да дођеш, а ти ми све обећаваш. Леп сан, па да може бар тај сан дуже да траје!

Била нам Ната Дамјановић, прича за нашу Анку врло хрђаве ствари, и заиста, за осуду је, проиграће се!

21. октомбар 1917. године, субота, Београд

Поште нема. Бринем се што опет ћути. Данас су задушнице одох пешке на гроб и вратих се исто. Грдан свет а само један трамвај. Скоро све обучено у црно!

Само се чује писак и јаук. Како ми је тешко кад идем код маме, срце ми се стегне од бола, из гласа бих викала.

Како је живот тежак!

22. октомбар 1917. године, недеља, Београд

Поште и данас нема. Спопада ме очајање. Јуче послах једно писмо преко гђице Руже Коен, а данас шаљем преко Jelene Simić да би добио за славу. Веле задржата офанзива на Талијанском фронту. Чујемо да ће Немци на Солун. Битољ страшно бомбардују. Шта ће бити од наших, страх ме хвата. Чули смо да Енглези и Французи траже одсудну битку на Талијанском фронту. Била тетка Драга и Ната, причају за Путникову после 6 сати визита код ње 20 круна.

23, 24, 25. октомбар 1917. године, среда, Београд

С Талијанског фронта заустављена је офанзива. Али са Француског фронта Немци су се повукли са француског земљишта, а ушли су Немци на талијанско земљиште. Бојазан је ово што се говори да ће Немци ударити на Солун, и ако не дође благовремено помоћ биће страшно зло за нас! Где ће наши? У море да скачу? Тешко нама шта нас још све чека! Верује се да ће сад до Божића опет Немци затражити мир!

Од поште нема ништа. Јуче послах писмо преко Helene Simić. Јуче узајмих од Руже Коен 100 круна. Новаца немамо, шта ћемо радити, ово ће нас довести до очајања.

Читам новине „Новости" данашње како Немци сем што су узели, бакар, мадраце и друге досад потребне ствари, већ сад узимају и покућство. И да верују да ће је испразнити пре него што дође мир! И то нас чека сигурно, све страшније за живот. Јавила ми да видим са Србовом, шта она хоће да ради са мојим станом, да ли се сели или не, а с› пролећа, ако Бог да, мораћу се преселити. Тај стан грозно ме секира.

Јуче нашег 24, а њиховог 6. новембра узех жену Ленку за 20 круна месечно, да ми даје њене купоне.

Деца су здрава, а ја сам нерасположена, што ништа од тебе немам. Бринем како си, јеси ли се опоравио и да ли се сад осећаш добро.

26. октомбар 1917. године, четвртак, Митровдан, Београд

Почеше и славе, а вас нема. Остасмо ми до године! Тешко нама! И ко ће све од нас и остати! Од поште добих од Николе карту од нашег 15. септембра. Вели остарио је и сед је. Ја му писах, не мари што је сед, он је мени опет најмилији, и само док дође подмладиће се, јер овде је младост. Добисмо и од Лепе, где вели боље је бити спреман на годину и више, а свако изненађење може и раније доћи! Не могу да верују да ципеле коштају преко сто круна. Богами мушке ципеле 200, а женске 150 кр. Славила Ана Штерина, ишла сам као и код Лепе Ђурђа Лазића. Ту чух да је у Нежидеру Начићева родила сина са неким предузимачем Хрватом Тасићем милионером.[163] Ако је то истина, то је заиста срамота! А што се тиче Лепе Ђурине прави се најпоштенијом женом. Ја рекох, истина то је било случајно да нас Лепа пита да ли имамо страна познанства и кога у авлији? На те речи Лепа је устала и изашла из собе.

[163] Јелисавета Начић се у логору удала за професора из Приштине Луку Лукајиа и родила ћерку 1917. године. Дивна Ђурић Замоло, „Прилог познавању живота и рада архитекте Јелисавете Начић", Годишњак града Београда 36, Београд 1989, стр. 150.

27. октомбар 1917. године, петак, Београд

Патарице, нигде не идох. Од поште ништа. Волела бих да сваки дан имам од њега једну карту, тако се имала чему надати, овако апсолутно немам воље за ништа.

Говори се да су Руси пред Чернивцима на 7 километара! Ја од Руса више ништа не очекујем! И више у ништа не верујем. Ово ме секира, што опет траже бакар, и код кога се нађе биће кажњен са 2000 круна!

Сваким даном трзавице, које ти просто живот смањују. Лаза ми послао 5 метара дрва, дужила сам му свега 100 круна.

Добијају батина Немци и на Француском фронту. Сад дају 200 гр. брашна црна, на дан и 30 гр. бела на дан. Ројка добија унтерштицунг 59 круна. Деца су добро, сем Драгана који је био нешто кењкав, изашле му жлезде на врату. Звах докторку. Требало би деци други ваздух променути. Ах, само дај им боже здравља!

28. октомбар 1917. године, субота, Београд

Данас добих од Николе карту где вели да је један Момчилов корак непромишљен хтео да децу и нас упропасти и отера тамо где је Јова и Маријола! Да се с' њим посвађао и не говори. Даље пише да је чуо како одавде пуштају да се сели ко хоће у Швајцарску, да ми треба да идемо, и да му телеграфишем чим стигнем у Женеву? Чим стигнем, па зар са голим шакама да идем? Имам свега 30 круна данас у кући! Којешта, то су само приче, то би ишао цео свет. Ту ћемо седети и трпети! Што се тиче Момчила нагађамо шта је. Једино ако се и он јавио да буде транспортован овамо аеропланом. То би нас заиста упропастило, а помоћи нам не би никако могло. Зато јесте требало га опоменути а не посвађати се. Ја сам му на ту карту одговорила писмом да пређе преко тога.

Доста је нама наших трзавица. Ево данас изашла објава: „Да сваки ко има више но што му следује од рејонске да донесе, имао брашна, кукуруза или жита. Код кога се нађе вишак биће кажњен са 2 хиљаде круна или 6 месеци затвора и одузеће му се брашно." Ето то је страшно. Зар сам се задужила и узела за своју децу да не гладују? Боље да нас убију него да нас муче глађу. Страх ме хвата. Једно повлачи друго! Бог нека нас чува! Њему се поверам и тражим његову милост!

Била сам код Србовице рече ми да јој је муж у руској војсци пуковник. Не знам шта ћу радити са мојим станом! Она вели ако мора да се у мају исели она ће се иселити сад одмах. Њој је потребно да се лечи сад на сунцу тамо. Видећу шта ћу до пролећа учинити. Ако Бог да селити се морамо, овде са овим олошем не можемо седети. А и досадило ми је да ме сецају по судовима.

Немци добијају батине на Француском фронту. Нешто се зуцка да ће бити засебан мир са Русијом, то би било на нашу штету, рат би се продужио. Тешко нама, онда би заиста пропали!

29. октомбар 1917. године, недеља, Београд

Цео свет се дао у бригу за брашно. Боже мој, да ли ћеш дозволити да тако што уради са нама? Омети их. Па зар су били пустили да сваки купи, а сад нам узимају, па то је грозно, иду на то да нас уморе! Па још чујемо да узимају веш, да ће узети и шалове, и

ћебад. Тешко нама, па то ћемо сви просто умрети. Шта чекате тамо, шта се не буните, ослободите нас једаред ако Бога знате, ово је већ дошло да се мре?

Где су ти савезници, проклети да су што нас упропастише!? Очајна сам шта ће с› нама бити, црни и страшни дани нас чекају. Ово је пропаст света.

Ружа Коен чула да се то све ради за мир. Тај толико жељени час неће доћи! Доћи ће, али нас неће бити. И ви тамо очајавате, ал› сте бар слободни! Писао си ми да спремим зимницу, задужих се те спремих најпотребније и то не довољно, па зар сад да нам узму, зар да ми они поједу а деца да ми гладују. Па ја ћу се убити, а нећу ту беду гледати! Луда сам кад само о томе и мислим а шта би било да буде истина. Сретна је мама што је умрла!

30. октомбар 1917. године, понедеоник, Београд

Шта ће бити од нас. Шта ћемо сутра чути, каква нова трзавица која нам сваки дан смањива живот? Умираћемо лепо један по један од глади! Један је официр и рекао: „Убијати вас нећемо, али ће доћи време кад ћете ви један другог убијати зубима.“ И у Чешкој је страшно. Жене се буне, глад је. У Новостима пише „једна српска мајка“ чланак где описује страхоту, глад и зиму која нас чека. Сузе јој теку од бола и јада. Веле да ће да анектирају Србију и Белгију. Зло ће нас увек снаћи, томе морамо бити спремне! Каже данас Катарина Рашићева да је цар и краљ Карло био на Сочи и то близу фронта, Талијани су били тако тада навалили, да су ови безобзирце бегали и том приликом се цар заглибио, и извадио га царицин брат! Имао је још века! Ишла сам код Маринке да видим за кутије. Од поште ништа. Јављено је да се јаве све учитељице и учитељи. И Милка ће.

31. октомбар и 1. новембар 1917. године, среда, Београд

Данас уторак, сви се бринемо шта ћемо радити због брашна. Свет очајава, па зар осећамо оскудицу у свему па да немамо и леба доста! Чујемо да ће да тргну ту наредбу, али ко то може знати зацело. Однела сам код г. Трише Митине ципеле да види да их прода, новаца немам. Била и гђа Перка. Г. Триша вели да су Енглези узели Јафу, Јерусалим, и да има још једно 100 км. до Берата, тада ће бити Турска одвојена сасвим од М. Азије и тад остаје Европи Турска на терету. Вели све је добро, и може се окренути цео ток политике. Дођох кући, нађох Мраовићку, прича да је и она чула да ће бити промене велике за десетак дана. Од поште ништа.

2. новембар 1917. године, четвртак, Београд

И данас од поште ништа. Цео дан киша сипи, гадно је и хладно. Добро ложимо собу. Мислимо се како ћемо овако у чами зиму провести! Па још се тврди да електрика неће бити од нове године. Нисам нигде ишла. Ројка је узела 100 круна опет на зајам од гђице Руже. Ту јој је ово причала: „Гђа Начићка је казала Ружи да не треба да идемо и да верујемо да нам свако добро мисли. Рецимо Мачаји су за вас казали да нису чиста посла што идете код др Јовановића, а за гђа Нату и г. Тришу и то од куд тек онако да им се нађе.“

Сваки суди по себи. Значи оне не ваљају па мисле да је такав и други, али се варају. А шта можемо од њих добром се надати? Отац им је био Мађар, па зар и оне нешто српско проповедају! Има за све време. Ићи нећемо више код њих у кући, али ћемо до краја рата бити љубазне. Вечерас долазио стражар и јавио да је наредба за брашно укинута и не важи више. Хвала милостивом Богу, бар за неко време мирне ћемо бити односно брашна. Ал› се говори да ће узимати веш, перје, да Бог сачува. Све неке трзавице. Сваким даном нешто ново. Буђевка прича да је негде у близини претресен некој жени стан, сваку шнуфтиклу и ћилим, и нашли су неку чинију од бакра то су узели као и неко ћилимче, рађена нека круна. То су такође узели и рекли јој да дође у полицију. Морамо и ми нешто да урадимо. Браве мењају и мећу гвоздене.

Треба да се рат сврши. Свет је гадан, гледа само да начини коме зло. Ројка је јуче ишла на гробље, јер је била старамајкина слава, Врачи.

3. новембар 1917. године, четвртак, Ђурђиц, Београд

Данас сам имала три славе. Код докторке Гођевац, то јест слава је ујна Милеве. Код Мачајевих и тетка Зорке Васине. На обе сам ишла сем Мачајевих. Престале смо к' њима ићи од кад чусмо какви су то пријатељи! Бићемо љубазне до краја али од сад све из далека! Била ми пре подне Софија Вагнер рече како је Дана или Ваја Гођевац видовита и видела је сад у недељу како неки Рус, војник погрбљен под силним теретом иде, отима се и хоће да збаци терет с› леђа и да се усправи. Најпосле то му испада за руком, и диже се са узвиком: „Напред за отаџбину." Даље прича: „Видим дуждеву палату, крова нема већ кров од стакла има, по њему иду Немци." Она тумачи да им је пут (Немцима) несигуран, пошто иду на стакло које ће се испод ногу скрхати. Ето од каквих лажи живимо, то нам даје снагу да све ово сносимо. Страховит дан! Цео дан киша, хладно, а ако срце ми је још хладније. Свет беспослен стоји на ред пред кино, мрзне се, цвокоће, трпи да га стражар мува и гура, да то је грозно, ако се мора стајати на ред за брашно, и друге намирнице за биоскоп не бих стајала!

4. новембар 1917. године, петак, Београд

Од поште ни јуче ни данас, а баш се надах. Од новаца немамо Ројка узе прекјуче од Руже 100 круна ево вечерас немам, такорећи дадох: 20 круна кило кајмака, 6 круне две метле, 14 круне 2 и по киле говеђине, 14 круне брашно из реона, и 30 круна Новаковићу за енглески. Сад ето живи, а нико нам новац не шаље. Данас прави зимски дан. Хладно, а сунце.

Ројка ишла на гробље. Ишла у суд, звали је због кирије и на ручак код тетка Зорке. Једва чекам да видимо шта ће решити зет Пера односно његове куће, само да немамо више петљанције. Гђа Мица тврди да је Начићева родила, писао неки Ђока Ненадовић. Ја у то не верујем.

Чује се опет да ће Талијани почети офанзиву. Г. Пита, вели гђа Мица по казни је премештен за горњу Мађарску. Преко Руже посласмо Оли писмо.

5. и 6. новембар 1917. године, уторак, Београд

Очајне смо што ништа не добијамо од поште. Био нам чика Пера Мохачанин, он каже како је се Мицина сестра јуче венчала са тим доктором, и да је писала Мица да ће имати скоро бебу. Вели да се Америка тек за пролеће спрема.

7. новембар 1917. године, среда, Београд

Имали смо два мраза већ. Свако јутро магла, а јуче ујутру падао је и први снег! Моја се деца снегу радују, зато што дрва имамо, а друга? Дадох Буђевкином Милету ципелице. Мигоду кратке и Јоци, а Анђи велике много. Севап је колико се може помоћи данас. Данас смо потпуно без пара. Чича Паја стругао дрва један метар седам круна и храна, то на 4 реза 5 метара, 35 круна. Ројка је променула од Маријоле двеста динара и добила 274 круне. Морамо штедети зло ће бити. Не могу себи да преставим беду у којој би били да немамо Олин новац! Нико ми не би помогао, гледали би ме да умирем с› децом од глади. Пријатеља нема!

Данас написах гђи Влајић преко Руже, замолих је да ми изради помоћ из Црвеног крста да купимо ципеле, јер на пролеће ићи ћемо боси! Ни данас од поште ништа. Шта је то да нам не пишу? Ната Дамјановић вели да је Битољ испражњен и да су наши, т.ј. влада из Солуна, отишла на Крф. Не стојимо добро.

8. новембар 1917. године, среда, Св. Арханђел Михајло, Београд

Данас имам слава шест: Ишла сам код гђе Буђевац, код Даре Трифуновић, Драге Дамјановић и г.Трише, а сутра ћу код гђе Перке и Јелице Вуковић.

Код Дамјановићке чух да су Французи потпалили Солун, Битољ испразнили, и влада отишла за Крф. Катарина Рашић опет вели да зна позитивно да је Прилеп у наше руке! Сад коме треба веровати? Код г. Трише рече ми да је у Цириху била крвава демонстрација, а у Пешти такође је чуо да је била демонстрација, неће да уписују ратни зајам! За веш г. Триша вели неће узимати само из магацина и где има новога. Чух да ови што мењају браве записују шта им се у кући допада, да би после узимали! Од поште само од Маријоле и то писано пре месец дана. Новаца не добисмо.

9. новембар 1917. године, четвртак, Београд

Леп зимски дан. Сунце, али зубато. Обукох децу сву и одосмо код гђе Дане Тришине. После подне моја „госпођа Ленка слушкиња“ изашла је, јер неће да иде за млеко, а и да дрва ређа неће. Тако опет остах без млађег. Сад је најгора хладноћа, а треба вода и дрво. По ручку одох до гђа Перке, а од ње одох до Јелице. Код Анке сам поручила купус 100 кила за 140 круна. Драгољуб Анки писао да кроз кратко време имаће велике промене, и ако у то успе и она ће се много радовати. Не знамо шта то може бити! Од поште и данас ништа, полудећу. Послах по гђици Ружи писмо за гђу Влајић, тражих новац да ми

пошаљу као помоћ из Црвеног крста! Потреба нам је велика. Код Јелице јуче причаше да ће до Божића бити мир! Нешто се зуцка по новинама. То би био најсретнији дан.

10. новембар 1917. године, петак, Београд

Биле Штерине. Рекоше ми да су Меворахови дали Дади 300 круна. Ја им рекох кад ми Дада јави даћу им. Писах Дади писмо и послах јој преко Ханике, сад очекујем одговор. Рекоше ми да је умро и Бале. Који зна да ли ћемо и ми дочекати крај рата. Жалост је да умре, а да не види своју децу. Тешко је, али морамо се измирити са Божијом вољом! Славу ћу ја славити, и код мене ће сад прва година бити свећа и колач.

Чула сам да је краљ Петар абдицирао. Сад је престолонаследник краљ. Енглези су узели Јафу и Јерусалим и траже од Турака да им продаду Цариград. Да ли ће се погодити. Наши, вели се да напредују. Од Талијана грозне су батине добили. Веле, кају се што су ту и ишли. Руси видим из новина траже примирје. Бог зна шта ће најзад бити од нас. Прича ми Анка, наш неки чиновник са Крфа побегао је и дошао овде. Жена му је пре извесног времена умрла и оставила четворо деце. Причају да је пешачио 25 дана преко Италије. Он прича да је код наших на Крфу разврат, то су се сви поженили и не мисле нити говоре о свршетку рата. Да ли то може бити? То би одиста било страшно за нас. Бог нека нас сачува такве несреће. Не могу да замислим да би нас могао Никола заборавити. То ми не да никако мира!

Код пиљара Анкиног има купуса. Поручих 100 кила за 140 круна! Дакле, 7 гроша кило. Мора се, ако се мало не спреми умираћемо од глади! Јун комесар је рекао: „Док сам ја овде, нећу дозволити да се узме брашно, спремите се са свачим." Та наредба је била дошла од војне власти. Касапка ми више неће остављати месо. Неко је проказао, морам поранити у пет сати! Како ћемо само издржати зиму. Много се плашимо! Да ли ћемо имати шта јести? Задужујем се, новац нам не стиже, полудећу шта ћу без новца. Сад се може што и купити, а ја новаца немам. Шта ми вреди после новац, кад нема ништа да се купи. Пошту не добијамо, веле 15 дана прекид! Лепо нам иде, да умиремо. Данас са децом бејах код Милке Машине.

11. новембар 1917. године, субота, Београд

Јутрос од два сата нисам спавала, бојећи се да не одоцним за месо. Одох тачно пред касапницом у пет сати, и већ је било реда двадесет, две у реду. Кад тај свет дође!? Неки веле да су дошли пре четири! Ладно, магла, ноге ми се смрзле! Чекала сам до 8 сати и месо нестало те га не добих! Грозно, како ћемо зими тако стајати!? Сви ћемо пропасти. Нигде меса. Вели се да неће зимус ни бити. Ничега немамо, а ако што и набавимо то платимо скупо, и преплатимо!

Зуб ме страховито болео, тако да сам легла у 8 сати. Од поште баш ништа. Прозебох, па сам сва поломљена. Данас је Св. Мрата, дан диван.

12. новембар 1917. године, недеља, Београд

Хвала Богу, добисмо од Николе карту, и од неког Рашковића. Одох одма код Рашковићке, но она није нашла за вредно да изађе и ако сам поручила да имам карту од њеног мужа. Не стигне од штрапаца да пише?! Свака жена која воле свога мужа стигне увече да напише реч две. Кад се хоће, све се може. Веома је је била непажљива. Уосталом ја њу знам, она се много фрака, то већ не чини ни једна отмена дама! Ишла сам на патарице код Леле Костићеве и Атанацковићке. Код Лепе био Мраовић, који каже да госпође из Беча чине апел на све госпође из зараћених држава и неутралних да је крај, да се рат свршава! Неки мађарски професор моли све оне које имају веша и дарове да својевољно даду болницама јер се нема и прича шта све може доћи кад се нема пресвлака! Гђа Новка Ковачевић рече ми да је још једна лађа од Немаца торпедована, удавила су се наша два официра, Михајло Радојчић и Кнез Милојковић! Јао Боже, кад ће бити крај овом страшном рату!? Вели Мраовићка да су звали одборнике и чинили апел да и ми дамо веша, нашта су се ови одрекли тога, да је и нама све однешено.

13, 14, 15, 16, 17. новембар 1917. године, петак, Београд

Од поште ништа, сем што нам је зет Пера јавио да остаје у Женеви и да ће и Лепа доћи. Од новца ништа.

Много се говори за Русију да ће се мир закључити. То не ваља за нас, само ће рат да се продужи. Неки говоре да су Енглези купили Цариград, а данас чујем да је Цариград пао. Нагађа се али истину нећемо дознати док ви овде не дођете. И Ружа Орешковић отпутовала је 15^{ог} за Швајцарску. Пустиће још десетак фамилија које раде већ на том пасошу 8 месеци. Да знате да ће рат трајати још 2 године, и ми би тражиле. Ова неизвесност натераће нас да полудимо.

Очајне смо како ћемо истрајати. Задуживати се непрестано, како ћемо то и вратити? А треба сад на овој скупоћи живети. Умро је отац Николин крајем фебруара, а и синчић Љубин и Божин. Умреше оба за три дана од пролива. Да ли ћемо и ми издржати, шта ћемо јести? Лепо каже гђа Франовићка, да ћемо сви пасти траву. Тачно је година јуче како маму одведосмо у болницу Јовановићеву. Како време пролази у невољи, а како ли тек брзо пролази онима који уживају и имају свега.

18. новембар 1917. године, субота, Београд

Од поште баш ништа. Чудим се и не могу да се начудим шта то може да буде! По ручку како је било лепо, одох пешке са Анђом, Надом и Мигодом на гроб мамин. Однесмо лепе зимске руже, а Надица све крсту шапуће: „Бабица, ја теби купим колица, луткицу и коколаде.“ Однела јој два–три колача и метнула на гроб, па сваки час загризе, и опет га остави! Време пролази, 9 већ месеци! Изгледа ми као да је јуче било. У повратку се нађох са Софијом и она била оцу на гроб. Данас је давала Дара Крстићка 3 године Драгутину у Савиначкој цркви. Ја сам одоцнила, али сам зато ишла код куће. Дан је био право пролеће. Нађох и једну љубичицу код Даре.

19. новембар 1917. године, недеља, њихов 2ги децембар, Београд

Једва једном да добијем новац. 400 круна, то сад добијам за њихов новембар. Јуче узех купус 100 кила за 150 круне. Сутра ћемо га са Стојом превући. Од новости ништа не чусмо. Нигде ишле нисмо, а само нам Ружа Коен била, она није чула ништа.

Сад увече, киша пљушти и дува хладан ветар.

Опет неке трзавице за брашно. Сутра ћу ја лично читати шта пише у тој објави.

За једну Јоцину штиклу тражи ми шустер 7 круна.

20, 21. новембар 1917. године, уторак, Ваведење, Београд

Данас је Рojка (на Ваведење) добила 691 круну на име пензије. Већ је било крајње време. Дали смо одмах Штеринама 100 круна. Од карте не добисмо ништа. Како је једно време лепо ишла уредно пошта, а сад чујемо да је затворена граница између Француске и Швајцарске. Односно брашна одиста постоји наредба да сваки пријави вишак од реонског што има, и онда ће му се одузети купони за толико време за колико више брашна има. Ко то не учини биће кажњен (а где се нађе) са 3 месеца затвора и 100 круна казне. Заиста је страшно овако живети, не смејући имати ни најпотребније! Била сам код Даре Крстићке на цело после подне са децом. Увече кад смо се враћали дувао је наједаред ветар хладан са снегом. Наду сам морала носити од официрског дома до Росулека, а остали су морали као пилићи око мене.

22, 23. новембар 1917. године, четвртак, Београд

Данас добих на моје име за Рojку од Момчила 389 круна. Даћемо Ружи Коен 100 круна, то јест вратити и 50 за отплату за мамин споменик. Узела сам купус 100 кила за 150 круна, што смо пре плаћали највише 15 сад је 150 круна. Од карата ништа! Тако живимо у једној чами, где венемо на сваки поглед; у шта нам пролазе године? Данас 22ог освануо је први леп снег! Деца су се пробудила још у пет сати, и то им је прво да погледају на прозор „кад ће једаред тај снег, мама?“ Око подне сви су ишли играли се и санкали. Анђица и Надица ушле су плакајући, хладно је и болу руке и ноге!

Тресла сам, пресвлачила, децу купала. Била ми Дара са Војкицом. Много се говоре, те Цариград пао, те купили Енглези Цариград. За ово примирје Русије не верујем, а данас чак пише у новинама: „Примирје и на Румунском фронту“. Не знам што ти наши не пожуре, шта оклевају, да умремо од глади. Купе бакар, аване, воденице. Иду из куће у кућу. Докле ћемо овако!?

Била сам код господ. Трише, сањао ме, како ти пише и хвали ме! Данас смо платили кирију 27 кр. и 80 за октобар месец и они нам досадише, а већ Пера Ексик нам дозлогрдио. Стоја од јуче пере, воде нема, залеђена, вучем све из друге авлије. Жиле ће ми попрскати од силног вучења. Данас донесох и буре од купуса Лепино. Кошта ме 10 круне. Од гђе Буђевке чусмо да ће на нашег Св. Ник. летети аероплани!

24, 25, 26. и 27. новембар 1917. године, понедеоник, Београд

Од поште од карата ништа! И ту радост не можемо имати. Ништа лепо не чујемо. Мир са Русијом, много се говори, и о томе се много пише, али се закључити сигурно неће, бар је тако убеђење. Сваки верује да ће рат трајати још две године, и сваки је страховито очајан! Да ли ће се моћи то тако дуго издржати. Измирили смо се са патњама, али је крај већ да се то крвопролиће свршава! Из данашњих новина веле: „Објава рата Америке Аустро–Угарској." Чујемо да ће сви Срби ићи из Швајцарске у јужну Француску због велике скупоће, нема угља. Да то није Ententino масло? Овде су почеле велике хладноће и мразови. Тешко ономе ко нема дрва. Ми имамо, али нису добра. Не згрејемо се, ал› тек топло је. Без млађег смо стално. Стоја данас (27.) метнула је 100 кила купуса, т.ј. укисели-ла. Јуче била Маријолина слава. Хтели смо јој послати депешу, али у централи не хтеше примити. Веома сам нерасположена! Сувише је оваквог живота, оваквих трзавица што ми имамо. Час стрепимо за брашно, час за намирнице, час за бакар, ево сад њега купе по кућама! Само Бог нека нас чува.

28, 29. и 30. новембар 1917. године, четвртак, Правозванији Андреја, Београд

Од поште никаквих карата. Чујемо да је прекид са Швајцарском. Прала је Стоја, те смо веш пребринули. Каца од купуса ми стално цури, мораћу мењати у другу моју кацу.

Однесох код Даре писмо за моје у Ниш. Послах им слику Николину у цивилу, као и дечије 12 разних! Била и код Штериних, веле да су чуле да ће се мир закључити са Русијом и Румунијом, то су Французи дозволили, наравно да и ми ту са њима долазимо. Тако су обећали Французи: „Ако буду Енглези победници, добићемо оно што тражимо, ако Немци добију, ми нећемо ништа добити." Залагујемо се! Данас пак чусмо да долази Макензен са 500 официра. Реквирирају станове. Чула гђа Буђевка да ће бити граница са Швајцарском 3 месеца затворена. И заиста ево карте никако не добијамо. Снега смо опет имали, али се топи. Бринем докле ћемо овако. Ово је страшно. Да ли је могуће да ћемо још и до године овако? Ниједно истрајати не можемо. Штерина Ана јуче била, вели да је њихов један официр казао да ћемо овог 17ог имати једно велико изненађење. Ко ли то све измишљава? Данас је Краљева слава, дали сте је светковали? Ништа не купујемо а грдно трошимо! Умираћемо од глади. Очајање нас је потпуно овладало. Данас добих од Даде писмо још од X/X, одговорићу је на ту њену адресу Делиградска 4. Била нам је једна девојка из Ћуприје, вели да се по Натиној смрти Добривоје одмах и оженио.

1. и 2. децембар 1917. године, субота, Београд

Децембар месец, и ми још никад нећемо бити ослобођени! Докле ћемо се овако лагати, докле ћемо живети у нади да ће наши доћи? Тако ће дан по дан, празник по празник, па и пролеће доћи! А да ли ће нам оно донети какво изненађење, или ослобођење? Ето тако живимо у тој нади, и стрпљиво ћемо чекати то пролеће!

Од поште ништа. Чујемо да је прекид. И заиста нико не добија. Како сам брижна, што ми се тако ретко јављаш. Шта је то једаред или двапут. Зар ми само толико награде дајеш,

што ти децу очувах, што за њих здравље и снагу изгубих? Да, у срцу мом, има један бол, који ме тишти, и који ти нећеш хтети да разумеш, рећи ћеш ми увек: „Тако је морало бити, ја томе нисам крив.“ Тхе, да сам хтела, све сам и ја могла, имала бих данас пуну кућу свега, деца ми не би свега била жељна! Али дижем поносито главу. Сваког у очи да погледам отворено и јасно. Немам ничег да се стидим! Живот пролази, а и године. Дође оџачар, безобразан је, хоће силом у собу да уђе. Он мисли ако је видео бакрени џевџир, има ме у рукама. Па нека иде нека ме јави. Даћу то, као и ресто што су узели. Хуља једна, и он је Србин То не треба да живи. Да је добар, био би на месту тамо где други полажу живот за своју отаџбину. Бог нас је до сад чувао, и од сад ће!

3. децембар 1917. године, недеља, Београд

Диван дан, право пролеће. Од поште добисмо од Драгољуба карту на маму, још од јуна месеца, и од Ангелине, где вели да се надају Драгољубу. Бринемо много због проклетог мора. Надежда ми рече да има новац за мене. Изгледа да нећемо више добијати преко Wiener bank, већ преко Црвеног крста или неке Мађарске банке. Месила сам колача, ти колачи са житом и славским колачом кошта ме без свећа 220 круна! Читав капитал, и то је најобичније спремљено! Деца се много радују. Осећам много, просто се топим од туге што је овај растанак тако дуг! Ти сигурно то тако не осећаш, јер си увек у друштву, али мени је веома тешко. Да могу само да знам шта ти осећаш, како је у твојој души, у твоме срцу, била бих спокојнија, овако неизмерно трпим.

4. и 5. децембар, 1917. године, уторак, Београд

Спремамо за Славу. Чистили смо и тресли, вечерас ћу децу да окупам и пресвучем. Мигод ме јако наљутио, извукао је батине и легао без вечере. Сви су метнули ципеле поред фуруне да им нешто донесе Св. Никола. Од поште апсолутно ништа, све чујемо да је прекид. Здраво се бринем. Вечерас смо и жито направили, јер је апсолутно сутра немогуће, не знам шта ћу пре.

6. децембар 1917. године, среда, Свети Никола, Београд

Слава Св. Никола. Децу сам сву обукла у браун плишане хаљине, а девојчице у бело. Сви су имали жуте ципеле и жуте кратке чарапе. Са највећим љубопитством ишли су к› ципелама. Мушкарцима, сем Мигода, што је био неваљао, донео је: хартије, гуму, плајваз, циркле и фарбице, а девојчицама дрвене играчке. Мигод је добио и писмо од Св. Николе, као и једну цедуљу коју овде обе, прилажем. Мигод је плакао, жао му је било што му је Св. Никола писао да ће му узети маму! Око 10 сати дође поп. Драган као домаћин запалио је свећу и узели су колач да држе с попом. Била је и Беца ту. Поп рече нека држе колач сва деца, да им не чиним на жао. Тако је и било.

Као од беде читао је и журио се. Жито није вином ни прелио. Дадох му 5 круна. Цео дан смо имали госте. Од мушкараца било је света: Триша, Лаза, Мохачанин, Ђока и

Вујић. Као честитку добих данас новац 400 круна. Од карата баш ништа, што ме чини очајном! Цео свет је брижан због овог за кромпир и брашно. То је страшно да морамо узети кромпир на купон. Следује 5 кила кромпира и то по 1.40 кг. Труо кромпир и цури вода из њега. Лепо да се сви отрујемо. Ја сам се решила ићи код Антонића председника.

Деца су била немирна, морала сам имати посла и са варјачом. Сви који су били, измирени су на годину и две. Страшно смо утучени!

7. децембар 1917. године, четвртак, Београд

Била ми Софија Вагнер. Она вели да ће бити одиста прекид, само ће бити једаред у месецу отворена граница два сата, да пропусти новац. То би грозно било! Па шта ће од нас бити? Боље да нас поубијају! Седеле смо са Буђевком и пиле вина, наздрављале смо вама да нам што пре дођете.

Мигоду је опростио Св. Никола, и донео као осталима.

8. децембар 1917. године, петак, Београд

Хладан ветар дува а сунца има. Лепо нас је време послужило за славу. Одох у банку, примих одмах паре, те одох у општину код Антонића због кромпира. Тамо је већ света чекало, а грдно је слуга света и отерао. Уђох, кад му рекох зашта смо дошли, он ми објасни да је то само за ових десет дана, да се то мора продати да општина не би штампала 200 хиљада, јер тада не би могла купити ни брашна. Сад ћете имати и пекмеза и сувих шљива. Питах га како то да има такса за намирнице, сир 6 круна а они продају по 10? Био је изненађен мојим питањем, и рече ми да су то купили из Виршафтструпе, морали су по тој цени продавати јер су га купили по 9.50.

Хвала Богу кад је само за ових десет дана, ја волијем да не узмем брашно, него да бацим педесет круна за кромпир. Ројка била после подне код Рајковићевих, био је сину парастос. Сутра је звата у полицију односно бабиног одличја. Решавамо се да тражимо да идемо за Швајцарску.

9. децембар 1917. године, субота, Београд

Данас је Ројка ишла, звата је била у полицију односно бабиног одликовања. Страшно су шуфт[164], ништа јој нису дали, вратили јој само одликовање. Томе смо се и надали. Од поште ништа. Данас после подне дођоше деца сва радосна јер су сутра материце. Спремаху се да ме вежу. Анђа је плакала, не да. За вечером Мигод је бајаги испустио кашику, па ме везао. Да велика жалост, Анђа је само плакала, а Нада ме грлила. Кад сам хтела да устанем, не може. Обе су плакале, сузе им само теку, Нада вели: „Ја сам мала, нему да одвежем!“ Најзад обећах бомбоне и јабуке те ме Мигод одвеже. Они су се надали играчкама, али то је много кад се нема новаца!

У Русији опет неки грађански рат! Докле ће та Русија? Шта мисли, што нас упропасти!?

[164] Бедни

Свака је нада код нас изгубљена, ничему се добром не надамо више. Догодине у ово доба питање је ко ће доживети. Ројка је ишла код Милојковића, и питала односно пасоша за Швајцарску, он вели за све то је много, нас седам лица, пуштају до две особе. Тхе, кад је тако нека иде нек покуша за њу саму. Ако сам ја пропала није право да она пропадне. Она да оде, водили би ви сви више рачуна о мени, јер зна какав и пошто је овде живот.

10. децембар 1917. године, недеља, Београд

Нигде нисмо биле, а била нам само Ружа Коен. Седела је цело после подне. Ново ништа сем то да ће тај овај проклети рат трајати још много. Ништа од поште и Ружа нам рече као и Вагнерова, да ће граница само бити једаред у месецу отворена да пропусти новац. Како ћемо живети без вести од наших. Немам речи да кажем колико ми је тешко и колико патим и трпим. Како ћемо живети, кад нам је то највећа радост била?

11. децембар 1917. године, понедеоник (њихово Бадње вече), Београд

Од поште добисмо Маријолину карту. Поштар нам рече како нема сад да долази пошта и да новац неће издавати до 2ог њиховог јануара.

Јутрос рано око пола шест, лупаше јако на наша врата. Богами смо се уплашиле. Устанемо, нисмо смеле упалити електрику већ лампу. Ројка виче не отварај, ал› ја кад чух да је из Ниша, сетих се да је од наших. И заиста тако је и било. Дада је за децу послала пола киле чаја и послали ми писма. Нека су послали да их испошаљем што сам одмах и учинила. Вели сви су здрави и добро. Доћи ће опет кроз десетак дана, и донеће ми кафе. Криво ми што му Ројка показала слику њену у комитском оделу. Он рече само ово: „А зар вам не претресају стан?“ Ја му одговорих: „Не, ми смо саме и нико нам не долази!“ Због тога ме много нешто страх. Бог милостиви нека нас чува. Тако неки пут се учини глупост и нехотице! Рекао је доћи око подне за писмо и ја се пожурих и написах читав табак. Ево га не дође. Послала сам и 8 наших слика, и ону Николину карту где се Љуба левом руком потписао. Хтео је још са Ројком ићи у варош да купује поклоне па не дође. За варош волем, јер ми досада нисмо ниским шетале, па нећемо ни од сад. Само ме жао што ми оста писмо. Јутрос осванусмо са снегом. У Цајту пише да се наши и наша војска буни, зато што Енглез осваја колоније и ослобађа дивљаке, а нас је овде везао. Грдно је пензионисано тамо горе. Енглез дозвољава да мале државе закључе мир, а он ће са Немцем да ратује још 5 година! Па зар је право сад пустити нас да склопимо мир, толике жртве изгубили и ништа не добити. Увек је било и увек ће бити да најмлађи вуче кестење из ватре. Ројка је данас предала молбу за Швајцарску у гувернеману г. Кушевићу, симпатији Зоре Јефтићеве.

Сваки се то проводи, а мени године пролазе у ветар. Овај Бугарин рече ми како им свега набавља, имају и јаја и млека и све друго. Ми смо овде свега тога жељни.

12. децембар 1917. године, уторак, Београд

Од поште баш ништа. Једим се необично. Бринем много јер овде се говори опет како се наши буне, шта ће бити најзад од нас. Нико нам није био нити смо где ишле.

13. децембар 1917. године, среда, Београд

И данас од пошта ништа. Идох до Штериних, дадох им данас 50 круна. Сад сам им дужна још 150 свега. Од њих одох до Анке. Она купила себи ципеле, високе 240 круна а плитке 150, баш је бесна! И од 2 хиљаде што је добила, сад нема већ ништа. Рекох јој да ми узме шећера 5 кила по 14 кр. кило. Морадох у реон узети брашно и кромпир. Само сам узела на 4 купона кромпира. Ситан је, гадан, пун блата. Ићи ћу код Антонића и молити га за бело брашно. Говори се да од 1ог неће нико добити шећер и со у реону, ко неће поред тога да узме сира! Страшна је ова општина! Купи што неваља, па ми морамо грађани узети, ако не милом, а оно силом.

Данас је јак и хладан ветар, права кошава.

14. децембар 1917. године, четвртак, Београд

Данас баш ништа. Хладан ветар, а у души нам је тамно и све црно.

15. децембар 1917. године, петак, Београд

Од поште ништа. Изненадисмо се грдно, кад у данашњим новинама прочитасмо да је Кока погинуо. Сирома Кока! Оставио је „славно своје име", али је упропастио своју фамилију и своју младост. Погинуо је нашег 10/XII 1917.

Данас је тачно 10 месеци како је наша мама умрла, на гроб нисам ишла, јер је био хладан ветар и велики снег. Ићи ћу сутра, ако Бог да.

16. децембар 1917. године, субота, Београд

Ишла сам мами на гроб. Како ми је тешко било. Материце су. Горко сам на гробу плакала. Анђица дала неке крпице од свиле, да оставим на бабин гроб, па ће доћи анђео и однети јој. То сам доиста и урадила!

Добих данас све слике Николине, како седи у канцеларији и гледа у наше слике. Слика је лепа, али видим како он силно пати, његов израз то показује. Само да га Бог чува.

Најзад добисмо и од зет Пере тако давно жељну карту односно његове куће! Дакле вели овако: О томе не може бити ни говора. Кад се видимо објаснићемо нам. Хвала лепо. Онда нам никаква објашњења не требају, кад наши дођу. Нама сад у неприлици треба и вреди помоћ, ту се показује прави пријатељ. Сад су се они показали у правој боји. Пише да је позитивно чуо да је Драгољуб дошао у Француску!

17. децембар 1917. године, недеља, Београд

Данас добисмо од Мите нашег. Вели да је Мита Маријолин матурирао, а Драган је у колежу. Данас сам добила и од Лепе, ни помена о тој кући да се селимо. Страшни себични људи. Тхе, свеједно.

Дошла Ружа Коен, вели да се сви надају за Ускрс мир. Данас је леп дан, само магловит.

18. децембар 1917. године, понедељак, Београд

Од поште ништа. И ако ми Влајићка пише да ми сад Никола много чешће пише него пре, ја његову пошту не добијам, ево већ месец дана баш ништа! Ваљада ћу се обрадовати за Божић. Данас узех деци мере за ципеле. Нади не, зато што она има оне Анђине нове што су јој тесне. Дакле овој четворици. Једно на друго по 100 круна пар. Дала сам да се сваком направе за две нумере веће. Мени дадох такође плитке, али мој џон (од Митиних ципела) и те ће коштати 100 круна. Дадох му унапред 100 круна да себи после олакшам. Сретеновићеве чуле да није Кока погинуо. Било би ми криво да молимо за Олу и себе да увучемо у несрећу.

19. децембар 1917. године, уторак, Београд

Опет ништа од поште. Стоја пере. Дан диван, право пролеће. По ручку одмах изведох децу, и одосмо на Калимегдан, гледасмо санте леда, па после одосмо доле на Мали Калимегдан чак, где беху Ола и зет Јова, и натраг. Ту гледасмо како официри играју лопте. Данас је њихова нова 1918. год. прошла је у тишини без и једне пушке. Као и за Божић!

Синоћ прича Анка, била је у дилетантском позоришту у недељу у Касини. Било је Срба на 8 хиљада. Аустријанаца је било врло мало, сем они који су дошли у службу са гувернером! Музика је била дивна. Пре почетка преставе, музика је почела свирати њихову химну и само што је два акта отсвирала гувернер је устао и дао знак да одмах престану. Заиста племенито, вероватно је имао осећање: „Дошао свет да се разоноди, да заборави моментално на своју несрећу, не треба да осети да су под нама!“ Ми нисмо биле. Прича гђа Мица, један из наше чете заробљен је у извидници, тј. њих Срба петоро. Пет од заробљеника узели су Аустријанци а пет Бугари. Тај прича чуда, да је Прилеп узимат четири пута. Битољ је био напуштен и од ових и од наших три дана. Вели да нема више од 15 кућа у Битољу, али да је ту наша Врховна команда и остали. Вели, имамо свега и свачега, добро нам је само нам је велика туга за нашима. Топови француски су страшни. А Енглези су веома хладни! Прича како су се намучили бегајући преко Албаније, али стигавши на обалу, чекале су их 15 лађа, са свачим. На свака два војника по 1 флаша шампањца. Одмах су их пресвлачили, облачили у чисто а старо бацали у море. Одвезли су их на Крф. Ту су се одмарали 9 месеци. После одједаред стигла је наредба, те су послати на сто страна. Вели да је лане за Ускрс требало да се сврши, али су Руси били попустили и то је била наша несрећа. Сад вели имамо пуно наде да ће се овог Ускрса свршити.

Лепо је то, истина, тако надати се, али докле?

Ми све од Божића до Ускрса! Како ћемо живети кад све нестаје а новаца немамо!

20. децембар 1917. године, среда, Београд

Данас апсолутно ничег ново, а ни од поште ништа.

21. децембар 1917. године, четвртак, Београд

Надежда нам рече како су Енглези узели Цариград! Радујемо се увек кад тако чујемо, али како је узет, кад, од које стране? Све је то још за неверовати! Деца су јуче са школом ишла у биоскоп. Дошли су сами у 6 сати.

Премрла сам од страха и од бриге. Била Зорка др. Ђоке Николића, вели нешто сад много вешају у Крагујевцу. За Коку не верује се. А и г. Пита је казао да се чека на извештај о Коки: тј. званични акт!

22. децембар 1917. године, петак, Београд

Ни данас од поште ништа. Око десет сати бејах на чесми. У том иде к› мени један господин и пита за гђицу Бајаловић. Уведох га. У њему видосмо детектива, дошао да се извести о свему односно Ројкине молбе за Швајцарску. Вели, много ће помоћи бабин декрет, и то што је бабо био 10 год. ађутант Обреновићеве династије. Распитивао је о браћи, о Николи ко су и шта су. Вели, нада се да ће молба успети и да ћемо да о томе знамо за десетак дана (не верујем). За мене је казао да покушам доцније, јер би сад само њој нашкодила, а да ће ми се и он тада наћи. Изненадио се да су нам остали ћилимови, пита имамо ли завесе, и да ли су нам ћилими за продају! Ето тако још може све добро бити. Најбоље би било да се рат сврши.

Новаца немамо, а Божић на прагу. Дадох г. Триши сто динара за сто круна, с' тим кад добијем да је узмем натраг! Он ме врло лепо тјеши да ће одсудна борба бити тамо 1919. год. Таман, неће нас ниједно бити. Вели таман је сад скоро Турска хтела да закључи мир! То би било страшно, и сад тамо иде 80 хиљада Немаца.

Са Русијом не знам шта ће бити, и ја некако мислим да неће закључити мир. Г. Триша вели да и њихови генерали, убеђени су да ће се о Ускрсу свршити. Дани су лепи али је веома хладно, сув је мраз. Новац је грдан дошао, издаваће се. Чује се да је дошао и неки новац за пензионере и пензионерке, поклон за дрва. То би било пријатно изненађење.

23. децембар 1917. године, субота, Београд

Дође Буђевац Лепа и рече нам да је дошла депеша да су прекинути преговори за мир са Русијом. Данас су очеви. Деца се сетише тате. Али тата се њих није сетио, јер се није одвезао.

24. децембар 1917. године, недеља, Бадње вече, Београд

Бадњи дан! Дочекасмо га и ове године без наших! Цео дан проведох у послу да свршим све, као што је наш „обичај". После подне ишла је Ројка на мамин гроб. Дан диван, као да смо у Ници. Вечерали смо у мојој соби, нисмо могли залогаја појести а да се не сетимо

наше маме, која лане бејаше са нама. Како је то тешко гледати све што је око ње било, а ње нема! Туга наша је неизмерна. Вечерасмо рано. Све сам правила, што је код нас обичај. Дуго, дуго нисмо легле. Ројка гледала и седела у соби сама да види суђеника па ништа! Све је лаж.

25. децембар 1917. године, недеља, Божић, Београд

Поште баш никако, како сам несретна што не добијам карте од Николе. Та ће ме брига убити! Деца су хтела бити положеници, идоше ова двојица код ђице Каје, докторке, неке бабе, Леле, Надежде и Анке. Добише 10 круна и 4 милихброта и бонбона. Њихове радости!

Нама је била само ђица Ружа. Она вели да су се појавили око Куршумлије неки немири комитски и то доводи да је Кока жив! Рече нам како јој казао један Шваба да су добили наређење, да им је све у реду тако да би било све готово за 8 дана ако дође наредба.

Ројка била код Буђевке, Симоновићке, тетка Зорке и Ћирковићке. Како ко верује, главно је да нас нада још држи! Дан је право пролеће! Деца су цео дан била напољу. Анђици нешто сад крмеље очи, јавићу докторки! Триша ме куражи да ће се ово свршити тек 1919. год, да треба да будем јака, да имам позив свети да сачувам ову децу! Све је то лепо. Треба издржати! А шта ће бити моја мала срца? Ко то пита!?

Срео Ројку Милојковић, брат Влајићкин, и рече јој како је њена молба враћена у гувернеман и једногласно су се сложили да је треба пустити ићи! Молио је да се јави пре него што оде!

Кувала сам сарму од киселог купуса, са сувим месом 18 кр. килограм и правила кох од пиринча, а колаче сам само месила ванили грануле.

26. децембар 1917. године, уторак, Београд

Добисмо само од Маријоле карту, где нам пише да јој одмах пошаљемо пет стотина круна. Сутра ћемо послати. Био ми само г. Триша са Даном и дететом, он сад вели да је врло лако могуће ове године доћи до мира, и то само војничком победом, и то с' наше стране. Французи су отпочели офанзиву на талијанском фронту. Са Русијом је било прекинуто свако преговарање ал› изгледа да је опет поново почело. Тако вели г. Триша. Гђа Буђевка чула да њихова полиција иде и сад све то узима општина у руке. Дан диван, ал› деца нису излазила, јер јуче су много напоље јурила и мало назебла. Кашљу, неће да ме слушају и то ме здраво једи! Једим се што је живот овако бедан! Сутра идемо код Анке сви на ручак. Бог нека ми чува кућу.

27. децембар 1917. године, Св. Стеван, Београд

Данас смо звати сви на ручак код Анке. Све сам прво спремила дрва, воду и док сам децу обукла пошли смо од куће око пола један! Снег од јутрос пада, али је воден, а хладан ветар дува, па све снег у очи тера. Један Талијан заробљеник дође, те му дадох да насече

дрва. Једва дођосмо код Анке. Ту је била и докторка на ручку са Анетом. Ручали смо у пола два. Дошли смо кући у пола 8. Лепо је било у повратку. Велики снег, смрзао, а није било хладно. Пошто су тамо пили чај, то кући нису вечерали, лепо их одмах стрпах у кревет.

Код Анке беше њена рођака Веја Гођевац, она је видовита, рече ми да се не бојим, мој муж ме воле и да сам ја за њега краљица. Вагнер каже за 2–3 месеца свршиће се рат! Дрва из Раковице 1 метар и то липова 80 круна! Од поште ништа. Чудо велико због чега очајавам. Мигода болело код Анке уво, ево и сад га боле.

28. децембар 1917. године, четвртак, Београд

И данас од поште ништа. Јуче Ројка послала Оли 500 кр. Данас ишла за унтерштуцунг, али је за нашу несрећу одбијена, сад месечно мање 59 круна! Ишла код Пите, он питао пред њом у гувернеман је ли Кока погинуо, одговорили му да јесте. Ројка ће сутра поднети молбу. Пита се Ројки много жалио на Калиопу, после свега, што јој је он чинио!

Код Анке је била цео дан. Ја ишла за воду у Лукину авлију, јер код нас смрзнута чесма! А Лукина Ленка пред мене закључала. Вели: „Ко није платио воду, тај не може имати воду. Идите тамо где има фрај вода.“ Ђубре једно, тај данашњи олош, толико се обезобразио да се не да издржати. Мора се видети шта да радимо, јер од тих гадова не може се на миру живети! А рат мора имати једаред крај. Разрачунаваћемо се, хладно је, децу нисам пуштала јер ми сви кашљу, Мигода опет ево уво боле. Буђевац ми нуди војничку ћебад по 35 кр. комад, пошто је одбијена од унтерштицунга не можемо купити.

29. децембар 1917. године, петак, Београд

Од поште ништа. Једим се и бринем, и све бих хтела о томе да не мислим. Пре подне ми била Оптркићева, прича за Анку како се чује да је она говорила „да хоће да живи, да се проводи, она неће да оскудева, итд.“ Ројка је данас предала молбу у Kreiskomando за Маријолу. У име Бога нека нам Бог буде у помоћи. После подне идох са Јоцом и Анђом код Лине, није била кући те идох код Софије Вагнер, ни она није била код куће. Тада одох к’ Јелици, и она није била кући, већ само тетка Милка. Кад дођох кући чекала ме непријатна вест. Одузети су нам купони.

30. децембар 1917. године, субота, Београд

Спремих се те однесох купоне. У реон X^ти^ Г. Сретеновић кад му однесох он ми рече што сте пријављивали? На то му ја рекох: „па кад је наредба, мора се извршити а треба сви да смо поштени. У осталом сва Србија је пропала нек и мени брашно пропадне, нека општина узме залогај хлеба моме детету, а овима богаташима што имају хиљде нека остави, зато што узима, мој муже може сваког тренутка да погине рат мора имати једаред краја, разрачунаваћемо се.“

После одох код г. Трише, рече ми за Коку да је потврђено, донет је леш у Лесковац и познали су га. Што се тиче ситуације све је добро за нас! Као и увек! Одох код Анке, рекох јој шта чух за њу. Она се не секира. У том дође и Вагнер који ће јој написати молбу за пасош за Земун, хоће да накупује све што јој треба за децу и за њу. Наравно, сад кад узајми две хиљаде круна. Вагнер је убеђен да ће за десет дана закључити Русија мир са Аустријом и Немачком. И онда ће то осећање ухватити и Италију, која је већ сад јако узнемирена, Ентента не може централне силе победити оружјем а економски може, само тако ако се не закључи мир са Русијом у обратном ово ће се продужити још десетак година. Америки треба пет година да се спреми. Дотле би Немачка бацила војску на Солун тако да би наше све сатерала у море.

То би страшно за нас било. То би била наша смрт. Али Вагнер мисли да мора рат брзо да се сврши. Као и Новаковић. Данас вели, сврши ће се у априлу.

Очајава што од Николе немам већ пет недеља. Шта то треба да значи!? Истина, чујем да и други многи не добијају, али то ме ни мало не тјеши, ја сам просто убијена. Синоћ ми прича ујна Милева, како је један официр казао: „Пазите шта ће бити за три месеца!“ Од Буђевке узех јуче једног готовог очишћеног закланог ћурана за 35 круна. Тежак је 3 ¾. Од кад сте отишли не окусисмо ни прасета ни ћурке! Лане, у данашњи дан спремамо се вечерас да дочекамо нову годину. Бејасмо сретне јер мама бејаше са нама! Иако је била болна, ипак је устала, и села са нама да дочека нову годину. Већ година дана како то све прође, година је дана како она труне и како смо ми саме без ње! Свако вече са њеном сликом умирућом заспим. Никад те тренутке заборавити нећу!

Ако има оног света, да нас она види, верујем да је сретна. Видеће колико ми тугујемо за њом! Анђа је добро, а Надица ми вечерас повраћала, мора да је мало назебла!

31. децембар 1917. године, недеља, Београд

Од Маријоле добисмо две карте где нам тражи новац, иначе ништа. Поштар вели од Бадњег вечера поште нема из Швајцарске. Надици није добро. Звах прија докторку, она се боји где је јака температура а и повраћа, да не буде шарлах! Истина, редња није, али га има. Дала јој је 3 каломела да се прво изчисти, и да јој метнемо облоге млаке на два сата. Хвала Богу, прашкови су јој се сви задржали, а докторка ће доћи и обићи је сутра. Баш ми то задаје бриге, само да не буде ништа озбиљније. Здравље, само да ми деца буду здрава!

Цео дан је топло, снег се топи, свугде је вода! Чули смо да је на дан Божића страшна борба била између наших и Бугара! Зар Бугарин, брат бајни, да не подигне руку на брата!? Но добили су добро своје како изгледа!

Умесих вечерас Василицу, и метнух пола динара ново српско. На астал метнусмо: паре, месо, хлеб, милихброт, шећер, кафу, јабуке, меда, воде. Нек нам и ове године буде пуна кућа. Е па због стара 1917. годино. Путуј, ниједна да нам не буде као што си ти била. Никад таква да нам се поврати. Иди, мирно спавај вечним сном, а дај да нова донесе срећу и доведе све наше миле и драге. Вечна ти памет.

Нова година 1918. година
1. јануар 1918. године, понедеоник, Београд

Кад ће, кад ће, ево и Нове године, да ли ће нам она радост и свршетак рата донети? Сви смо сву наду у њој положили. Дакле дочекале смо је само. Умесих чесницу, метнух 50 пд. ново српско. Кад је било 12, угасисмо електрику, изљубих сву децу, и нас две се пољубисмо. У том и Лепосава Буђевац лупну у прозор, те нам честиташе. Ми се уплашисмо јер је забрањено даље од 10 сати горети електрика! (за то веле било је дозвољено до 1 сата, ми нисмо знале). Анка је провела код Цинцарке до 5 сати. Надица ми није добро, звах докторку боји се шарлаха. Ах, боже, зар да почнем нову годину са болешћу! Страх ме хвата! Бога молим да ми децу и тебе сачува! Нико нам није био. Први у кућу што нам дође беху заробљеници, Талијан и Рус, савезници војни! Од поште добили смо од Драгољуба, писао у августу да је дознао за мамину смрт!

2. јануар 1918. године, уторак, Београд

Та пошта ме уби. Колико се бринем и једим то ће ме у гроб отерати! Ах милостиви Боже чувај их! Надица још синоћ имаше температуру 39.7 те ударисмо одмах у облоге сваког сата! Данас докторка рече мало запаљење са леве стране! Морала је назепсти кад иђасмо код Анке на славу, беше хладно. Само да не буде што озбиљније, то ме је страх. Целу ноћ смо на опрези, дајемо лек и мећемо облоге. Мене за пакост тако кијавица смета да једва очи отварам! Био нам Немац од свастике Митине, пита и јавља да ће доћи да нас посети у четвртак! Ројка јој рече да је мало слаба и да се бојимо шарлаха. Наравно да неће доћи њено познанство није ми потребно. За петла ми траже 30 кр.

3. јануар 1918. године, среда, Београд

Хвала богу Надици је боље. Мало запаљење са леве стране које ћемо сузбити облогама. Како сам се уплашила, морамо је добро чувати. Односно поште очајна сам, а и новаца немамо! Бацала ми једна жена карте, прориче да је Никола на великом положају, да ће бити унапређен, и да ћемо пронаћи наше ствари. Вели, једно дете које је рођено уочи празника биће много болесно, но преболеће, биће веома сретан и богат! За Маријолу вели доћи ће са децом. У Пешти су убили немачку посланиковицу, био је лом на немачко посланство зато што Мађари траже да се изпразне све земље, тј. да се изађе. Немци неће. Ми чујемо да су преговори са Русијом прекинути. А око Прилепа се воде јаке борбе! У Бечу је страшно, по излозима не сме ништа бити изложено што за јело, као код нас, веле да је овде код нас благостање, и ако је много много скупо, може се наћи.

4. јануар 1918. године, четвртак, Београд

Данас дан као пролеће! Сипа киша! Тија, није хладно. Поштар и не долази код наше куће! Тешко мени, како сам несретна, и колико трпим. Нико то не може да осети колико

ја патим! Надици је лакше. Пије медецину за искашљавање шлајма, облоге јој мећем увече, али не дам јој да силази са кревета. Само да ми потпуно оздрави, бринем се много, све мисли су моје концентрисане око ње. Деца су остала добро, хвала Богу. Од данас су прекинути цивилни возови. Мења нам се комесар Јун. Долазе нова тројица, приче се да ћемо сад тек осетити, и да нам неће бит славно. Изгледа да ће се сви у општини мењати. Па и треба, ови наши радили су за себе, што је најбоље, а свет нека се мучи. Све ће изаћи на јавност.

5. јануар 1918. године, петак, Београд

Почели су пошту да раздају, али за нас још ништа нема. Не вреди ми ништа моја секирација, долазим до убеђења да више не мисли на нас као пре већ се охладио, али свеједно. И друге жене живе, живећу и ја. Очајање може човека на све навести. Може бити грешим, али сад верујем да жене боље увек прво себе да гледају и да се дотерују да лепо изгледа. Те такве више су цењене од мужева!

Такав је живот!

Буђевка дође и донесе нам вест да ће се ови овде лагано извући, прво најстарији па све редом. „Рекао један њихов". Но па видећемо и то! Лука био односно кирије. Рекле смо му кад новац добијемо. Причао ваздан да нам је он био пријатељ и да нас је он заштићавао. Пропалица једна црногорска! Зар он неком пријатељ, што је издао своју отаџбину. Томе никад не веровати! Ја му рекох пријатељ зато што се сви решили да ме истерате из стана. Он вели, напротив. Лажовчина једна, све је то његово подмукло масло као и Перино. Нека их стигне фртаљ од оног што им мислимо па ће им бити доста и овог и оног света! Проклети да су! Лако им је овде седити у сигурности и правити другом непријатности док за њих други гину. Ах само да се сврши рат, видеће они. Одох у стан мој односно ако се селимо. Србова непрестано хоће да уђе, али газарица није усхићена. Само не знам како ће бити са оном собом доле и кујном, то су ми заузели. Морала бих ићи у Командатури немачкој. Водих и децу. Дивно је време. После смо ишле и код Машине. Шта се за Путникову Милу прича, да је добила кћижицу и да је заражена! Страшно ако је и фртаљ истина! Надици је хвала Богу лакше, устала је. Скувах јој тој од петељке од вишања са мало љуске од црна лука. Весела је. Данас је равно 8 година како је деда умро. Ројка је ишла на гробље.

6. јануар 1918. године, субота, Београд

Диван дан. Данас је Богојављење. Литија. Драган и Мигод су ишли са школом. Дошли су за ручком, причају да је било грдно много света, то скоро није било.

По ручку, осим Наде, изведох децу до Руже Коенове. Онда смо отишли на Калимегдан, шетали се са Радмилом Васићевом, тад одосмо до Мице Карановићеве (није била кући), дођох у пола пет кући! Дивно је време било, а ево и сад месец увелико сија, дивно вече, и месечина. При отвореном прозору, стадох и мишљах на тебе шта ли радиш, да ли нас се сећаш и да ли нас још волеш? Децу да, али шта мислиш о мени? Имаш разоноћења и проводиш се! Жена је један бедан створ што мора све да трпи и сноси, а виша је од човека.

Кадра је све учинити као и човек. Па зашто да и ми немамо то исто право? Зашто да би сачувале част звог мужа! Глупост, а живот дотле пролази. Знам ли ја докле ћу живети? Не. Е па добро, зашто овако да ми године пролазе узалуд док ти грабиш, бринеш донекле за своју децу, али опет провод настављаш, разоноћујеш се?!

Рећи ћеш ми, не то није истина! О томе нећу ни да те испитујем, само то ћу мојој женској деци у памет уливати, слободна љубав то је живот! Чекати да се уда, чекати на мужа, најлепше време, доба прође! Не не, ја сам доста искусила, мене боле, ја много осећам, зато нека моја деца уживају!

И данас од поште ништа. Реших се и ја да не пишем више, хоћу све да заборавим, треба и ја себе да погледам, да лепо изгледам, да будем лепа на око. Право је, ја сам се до сада доста жртвовала. Сваки то зна!

7. јануар 1918. године, недеља, Св. Јован, Београд

Да ли ћемо ми искијати ове лепе дане! Уместо Светојованског мраза, ми имамо пролеће! По ручку обукох децу и одосмо трамвајом, пошто је далеко, код Љубице Мохачанин. Онда одосмо код Кат. Рашићеве, ту је била Рашићка, Дамјановићка, после дође и „Лала и Сима". Ето то је родити се у сретан час. Сима дошао из Ашаха, и после оне афере он са станице иде право Лали, шетају се, и вели да „жена је неваљала само онда кад непрестано је непоштена, једаред погрешити, није ништа." Баш је сретна. Сад опет лепо и опет има право да га вуче за нос. После одох код Ћирковићке! Љупчету слава, уђосмо у пуну собу. Ту су деца декламовала, очарани су били.

Свуда нико већ не верује у свршетак рата, сваки је очајан. Шта ће бити?

Чули смо да је демонстрација у Пешти, 50 хиљада Мађара било је одређено да иду на фронт у Палестину. Кад су већ ушли у воз и чули где иду, сви сиђоше и нико не хте ићи. Њима се придруже још социјалисти и народна војска и правили су градом лом. Изврталиу трамваје, крхали прозоре на официрским механама, тако док најзад није дошло наређење да се повуку да неће ићи на тај фронт и да сваки добија месец дана урлауба! Један Немац је казао да ако се ово не сврши за два месеца, они ће да учине са њиховим горе но што су Руси учинили! Боже, крупне ће се сад вероватно ствари десити о пролећу, само нека Бог сачува наше! Да су нам сви живи и весели!

8. јануар 1918. године, В. понедеоник, Београд

Данас је Ројка била код др. Јовановића на патарице. Он прича да изгледа овај штрајк и демонстрација удешени. Један архитекта, што је и он био, вели: „Ишао сам у Шабац да за рачун наше општине донесем вагон кромпира. Кад сам дошао у Београд, вагон је био празан! Све су га Талијани испразнили и јели живог!" Заиста је то страшно! Па и Ројка је видела кад се враћала с гроба у сред блата како Талијани ваде ситне побацане кромпире још и одма их једу, а дотле их Аустријанци мувају кундацима!

Данас узех од г. Трише на зајам 100 круна, с тим да му вратим кад добијем прву пошиљку. Он ми вели, добро је, ово је ухватило и Аустрију и ако тако продужи имаћемо брзо мир. Бејах на патарице код тетке Милке и рече ми да су јој на слави сви казали да у

Солуну бесни трбушни тифус! Јао мили Боже, само их сачувај. Ја сам премрла од страха, бојим се да што не буде. Тешко нама, тешко овој деци. Не смем да мислим шта све може да ме снађе и молим само Бога да буде здрав и да га од свог зла сачува!

9. јануар 1918. године, уторак, Београд

Пошта још из Швајцарске не долази. Новац је задржат са наредбом из гувернемана да се сад не издаје! Треба да осетимо непријатеља, а шта можемо радит кад новаца немамо, од чега ћемо живети, од чега ћу ципеле деци платити? Да полудим просто. Па још та највећа брига да у Солуну бесни трбушни тифус, упропастиће ме. Шта сам богу згрешила да ми пошаље оволику бригу? Ништа сад не тражим, пристаћу са децом и гладовати, само само да он остане здрав. Бог једини нека га чува, нека га чува мени и овој малолетној деци!

Изгледа да штрајкови радника продужују. Шине су повађене, трамваји не раде, 80 фабрика не раде. Вели се да је на 200 хиљада штрајковало. Мађари неће да чују да се боре више, и ако су им дали по 2 кг брашна на особу дневно они вичу „нећемо хлеба, хоћемо мир". Њихов један дипломата држао је говор и обећао им је дајући им „ehrenwort"[165] да ће се доћи брзо до мира, само нека се они на миру разиђу. На ћошковима у Бечу, у Пешти све су постављени митраљези, а у Берлину говоре да се нешто кува. Чује се, зуцка се да ће Виљем да абдицира, у корист престолонаследника. У Бечу и Пешти носе по улицама анонсе, ево шта на њима стоји: „Доле са ратом, доле са милитеризмом, доле још са нечим али то је тајна". Ако се штрајк умири значи да је то све било у договору са владом, ако не, значи да о томе није влада знала тако вели г. Триша.

Надежда чула, наши пред Скопљем? Кад већ ту? Тхе, трава почела да ниче, па и код нас нада!

У Крагујевац се појавио пегавац. Но што је сигуно да ће се брзо угушити јер им је санитет врло добар.

Дани су нам дивни, све смо били на сунцу, докле год није зашло.

Ваздан епизода из рата. Јеврејка богата остала удовица, оде, ископа мужа и донесе овде, све је то коштало 6 хиљада. После извесног времена јави јој се прави муж. Друга отишла да обиђе интернираног мужа. Муж јој се згрануо, и казао јој да иде што пре, јер он је узео жену за 5 год. цивилан брак. С њом има да живи још 2 године па ће се к њој вратити.

Сретеновићеве причају да ће се извршити преглед над нама свима женскињама пошто има много заражених! То би било страшно, грозно да нас они бркају. Тај је преглед већ раније извршен у Обреновцу.

Још и ово причају, да је гувернер добио неко писмо у коме му прете, сад ће ићи по кућама и сваки мора дат свој потпис. Да би се ухватио који је тај што је писмо писао! Може тако да страда сасвим неко невин, а за осуду је тако и писати. Веле Београд се утврђује, код платнаре укопавају топове и праве ровове, сељанке причају да се сад нешто брзо ради и копа. Нечега има, вићају се коморе, војници са целом ратном спремом, и износи се муниција из зграде старе скупштине. По пророчанству неке библије прориче се свршетак рата у августу. Г. Триша не верује, вели: „Будите задовољни ако се сврши и до јесени."

[165] Заклетву

Једина си ми мисао ти. Само о теби верујем мислим и сањам, само да нам будеш здрав.

Чули смо да је Лојд Ђорђе[166] рекао да ће Србија добити само оно што је и имала! То не може и не сме бити! Буђевка прича једна жена прорекла да један јуриша са ножем на звезду, цара Турског, а на аустријског цара јуриша народ.

Данас дође наш Шваба официр са још једним до нас горе, беше Буђевац, Коен и Вел. Љубица. Овај нови јави се и лепо српски запита где је Врачар. Ја му рекох код Славије, а он ми одговори, не, мени је речено код Дунава прва улица. На то му Лепосава Буђевац рече: „Па ваљда знамо где је Врачар. Ту је спаљен Св. Сава, Турци су га спалили!“ Он је зачуђено погледа и окрете се нама, поздрави и оде! Ал' поза Лепосавина, то је било да се пукне од смеја! И од куд то да јој падне на памет.

Гђа Буђевка чула од Поче, не знам неко од њихових казао да овог 25ог њиховог јануара морају сви ићи. А ђаво ће их знати, нешто раде, носе неке ствари, премештају се, сигурно да има нечег!

Јоца данас није фруштуковао, ручао ни ужинао, докле год није молио и обећао да неће гримасе правити. Данас, ноћас деци нестали точкови из сред авлије.

Лаку ноћ мој мили, шаљем ти анђела да те чува од сваког зла, од сваке болести. Богу се молим за тебе и за све наше, да будете добро и да издржите све јуначки до краја, и да се што пре, што скорије видимо!

10. јануар 1918. године, среда, Београд

Ни карте ни новаца! Шта ће најзад бити од нас. Да ли ће наши живци моћи издржати све ове бриге, патње и секирације! Вечерас нам дође очајна Лепосава Буђевац. Вели да се врши тај преглед, да је почео. Ето у Англо банци над свима чиновницама! И то у присуству четири лекара који женску сва четворица прегледају! То ће тако ићи тај преглед сваког месеца! То би заиста страшно било. Требале би све часне да се дигнемо и да се бунимо против истог акта. Све ове блуднице, коју су факт неваљале, њих треба прегледати, а не нас поштене што само гледамо своју децу и кућу! Не, ја у то не верујем, то би било право дивљаштво, а где је култура? Могуће да ће почети, после ће госпође да се жале и да ће се на томе свршити!

Анка ми била данас, она чула да су и њихови официри сваки морао дати свој потпис због неког писма! У Бечу су топови, и које рањено и које мртво пало је 1500 душа. А у Пешти су митраљези, и довели су Мађаре да умире грађанство, а они се помешали са грађанством, тада су послали Босанце, ти су се одлично показали јер су гађали у месо. Ех тако је то! Трпи па ћути. Само нека дође једаред крај.

Дан је диван, пропрала сам јастуке, и сад сам веома уморна! Ништа ново, очајна сам што не добијам карте, то ће ме упропастити. Буђевка вели да 300 породица траже да дођу у своју домовину. Ројка била у канцеларији код Пите односно Маријоле, вели за два месеца знаћемо да ли ће бити пуштена!

[166] Дејвид Лојд Џорџ (1863–1945), премијер Уједињеног Краљевства.

11. јануар 1918. године, четвртак, Београд

Јутрос око 9 сати потражи ме један лепо обучени господин. Вели: „Ја сам из полиције, а ви сте Аранђеловићка.“ Мене нешто штрецну! На то дода: „Ви сте упутили једну молбу за Маријолу Војиновић.“ Све је испитивао одакле су, колико година, јесу ли имућни, само нису питали за пасторка и пасторку јер и ми о њима не знамо ништа. Вели да сумња, али може бити да ће доћи, зато што нисмо крвно сродство! Сад Бог како хоће и нека нам помогне.

Диван топал дан. Деца су још од 10 сати у авлији, сад предвече поче кишица! Ја идох код гђе Христићке, она мисли да мора ове године бити.

Нешто много се говори да иду сви на Солунски фронт. Какав страх овладао нас је. Само да се наши одрже, да победе, дај Боже да нам буду живи и здрави, и сачувај их од зла. Анђица, а нарочито Надица моли се богу и вели: „Никола, пошаљи ми паре.“

И то је заиста једно животно питање! Шта ћемо и како ћемо без новца! Како ћемо живети. Мрзак ми је живот. Прво што ме нестане кад знам да су наши непрестано у опасности! Рече нам Буђевка да је чула да су опет наше две лађе потопљене! Боже, боже, молим ти се чувај све наше, немам ништа више рећи, сав мој страх и брига створили су се у то мало речи!

12. јануар 1918. године, петак, Београд

У данашњим Београдским новинама пише како се наши на Крфу буне због владе и позадине која увек краде и отима. Чак веле да су наши одбили повишицу што су хтели да им даду на плату. Да су Енглези угушили ту буну, 80 виших официра затворено, против чега се буне наше српске чете. Страшна времена преживљавамо, само да се издржи.

13. јануар 1918. године, субота, Београд

Узех шећер по 16 круна килограм, да велике скупоће ако се скоро рат не сврши сви ћемо помрети, јер се новца нема! Данас тужих другове Драганове госпођи Дичин што су безобразни. Дакле по свему изгледа да су Бугари послали делегате да преговарају са нашима да се за време Божића не туку. Како, од кога не знам, тек да су ови наши савезници дознали да ће они мучки да нападну и пусте их да наступају, међутим су минирали пругу, и ови кад су наишли они запале, тако ту оде у ваздух 3 дивизије Бугара и 1 Немаца. Језа ме хвата како то мора бити страшно!

Од Дамјановићке чух да је у Солуну умро од тифуса Бож. Терзић и Вуле Јанковић син Андре Миливојевића! Немам речи да кажем колико молим Бога да сачува наше!

Од поште ништа. Како бих се радовала карти, како дуго не добих је!

Била ми Рашићева и тетка Љубица са Стевом. Богами лепо Рашић[167] генерал у Америци! Неко ће се и тамо обогатити. Као и овде!

[167] Михаило Рашић (1858–1932), генерал, делегат Врховне команде српске војске при Врховној команди француске војске. Током 1918. године обављао функцију и министра војног.

14. јануар 1918. године, недеља, Св. Сава, Београд

Дан облачан, али ништа не пада. Мушкарци се обукоше да иду са школом у цркву. Драган у Саборну, а Јоца и Мигод на Старо гробље. Обукох и ове две мале, те одосмо к Мигоду. Постајасмо мало на служби и изађосмо сви. Новка, Јоцина учитељица уби се плакајући, жао јој што деца и не знају своју школску славу! Вели па и ови попови кукавице не смедоше певати ни песму Св. Саве. У Саборној цркви било је сечење колача, и неки Раденковић скувао је жита на 15 кила. Света је било много, много. Ми такође одосмо до Саборне, испред Драгана. После смо ишли на Калимегдан и вратили се трамвајом кући. Да, за Надицу је доста шетње! После подне нисам нигде ишла. Ружа Коен била, вели чула је да се озбиљно ради на миру! Лепосава Буђевац чула да ће још две године трајати, сад је ове године дефанзива, а догодине ће бити наша офанзива и да ћемо добити само Солун и старе границе. И то Солун добијамо само да би Енглезима осигурали трговину на Балкану. Шта да кажем доста је било, само да нам се врате наши да дођу једаред, да не пропадају више.

Без пет пара смо, новац не добијамо. Ружа Кеон обећала послати нам сутра!

Пре два дана могли смо се запалити. Електрике имамо само до 10 сати. Ноћу како деца устају, ја палим свећу, заспим, оставим је да гори, запали се кутија од машине, поче да гори столица. Бог једини је хтео да се пробудим те на време угасим! Преморена сам! Да ли ће ми снаге истрајати!? Видећу преко Руже ако може депеша да се пошаље! Баш се бринем, што наши ћуте. Истина да нико не добија, то ме мало тјеши, али сам очајна. Да ми је да преспавам ово страшно време. Па само молим Бога да су они крај мора здрави, и ми овде!

15. јануар 1918. године, понедеоник, Београд

Јутрос нам Ружа Коен послала, тј. позајмила 100 круна и ето поштар донесе нам две упутнице. Обе на мене, једна од 400 круна (397.50), а друга на 100 круна (97.80). Но како смо се обрадовале. Сад у кући са тим целим новцем имам 620 круна. Имам ово одмах да издам: Г. Триши 200, Штеринама 50, кирије две 56, месо 20, учитељу 20, Надежди 40, за француски 30, за пенцета Анђи 40, за пенцета Јоци 30. То све морам дати, остаје ми за трошак 120 круна! Ако се са тим мора живети онда боље да умремо! А где ћу платити нове ципеле? Дан је био диван, цео дан су деца напоље! Односно ситуације ништа не чусмо. Кума Покорни вели да је чула да ће пуштати у Швајцарску. Свеједно ми, ја не могу ићи, моја је тежња да вас само што пре видим и загрлим, осећам да ме и снага издаје.

16. јануар 1918. године, уторак, Београд

Данас пораних и одох у пола девет у банку. Била сам на првој благајни 55 на реду. Да не бих чекала одох горе до Софије Вагнер. Затекох је где пере веш, и војник Моцил засукао рукаве, па пере барабар са њом! После, доцније причаће те исте да се од „њих" ништа нису користиле. Тако неко живи и користи се. Тхе, право и има! Ја кад бих то чинила мене би свако оговарао! У банци сам била до пола дванаест, грдно много света. Одох г. Триши одужих се са двеста круна. Ту ме је свако стрпљење издало! Изјадах му се ваздан.

Он вели има план да ја са гђа Перком и децом идемо у Обреновац, тамо да нам се деца одморе и напију млека. Вели он чека неког трговца да дође из Обреновца, веома богатог, да о свему томе говори.

Ја просто не знам шта да урадим, но о томе нећу још да мислим, видећемо. Ишла са њиме у Лендер банк због дрва, веле: „Нема дрва, нити ћемо више добијати." Послеподне бејах код Атанацковићке, и ништа не урадих, само се једим и бринем како ћемо. Г. Триша вели, може да се сврши и за два месеца, а може година и по и две! Страхоте нас чекају. Просто сам очајна. Дан магловит, цео дан нешто сипи, хладно! Она влага у срж се увлачи! Боже боже смилуј се једаред, доста је било патње и брига.

17. јануар 1918. године, среда, Београд

Данас од Маријоле добисмо три карте. Грдно смо се обрадовале, где нам пишу „да сад нема разлога, и да су били на лекарски преглед и надају се доћи кући у половини фебруара". Питају нас, јесте ли читали новине од 28/12 917. Види се из свега да је сад са сиротим Коком свршено и да хоће да се врате да буду што мање на лагеру. Камо лепе среће да дође, како би се радовале, она би нам маму заменила, још да може да дође за мамин парастос!

Данас јој Ројка послала 500 круна, ажија је на 100 дин 118 кр. Наравно ажијом се користимо ми, пошто немамо пара. Преговори се воде, до чега ће они довести то идемо да видимо! Тек ово се не може издржати дуго, ово убија.

Анка наша је мишљења да треба се провести, изићи, мало уживати. Ја не, ја сам још маминог духа. Зар ја да се проводим, а они истог момента могу погинути! Не! Кад дођу, ако Бог да, надокнадићу ово.

Пере се веш, дан суморан влажан, хладан, магловит, нешто сипи, није ни у нама ведрије но као тај дан! Сутра ће бабин рођендан. Ројка ће ићи на гроб. Купих два сапуна обична за умивање. Један 10 круна, а пређе је био четири гроша.

Бебуш дошла на спавање, њој је то велика радост а и Анки је комотније, она се не кида много. Ја се не бих тако лако одвојила од мог детета.

18. јануар 1918. године, четвртак, Београд

Добисмо од Маријоле слике! Деца добро изгледају, али сирота Маријола просто се стопила! Само да дође, она ће нам бити на место маме! Из Швајцарске разносили су, али за нас нема. Колко је то за нас жалосно! Колико нестрпељиво чекамо и живимо у нади свако јутро да ћемо добити, а оно, баш ниједна! Ми се осећамо веома несретне! Чујемо да је Краљ абдицирао у корист младог краља. Влада се сва променула, Рашић министар војни! Ово чудо и страшило од рата никад неће бити готово. Јоца је данас цео дан остао без јела, не хте да моли те га натерах за вечеру. Бојала сам се да му не шкоди не јести 24 сата. А та деца како ме не разумеју. Како се једим и секирам. Ноћас те болан сањах Никола, много и много сам плакала, сањам те како ме вараш! Па да ишта радиш, па ипак ја мислим да децу своју волеш, њи нећеш моћи заборавити. Ја сам та којој си дужан. Да, мени што ти децу очувах. Време мутно и облачно, као ја што се осећам.

19. јануар 1918. године, петак, Београд

Долази пошта из Швајцарске али за нас још нема. Са највећим нестрпљењем очекујем сутрашњу пошту. Данас дадох и Мигодове ципеле закрпе 40 круна пенџета и штикле. Вратих Штеринама данас 100 круна, још је остало да вратим 50. Од њих чух како су Енглези у погодби са Цариградом, а од чика Пере Мохачанина, како ће по свој прилици Аустрија да се одвоји од Немачке, јер Аустрија тражи „Руску Пољску, Галицију", а Немачка то не да. Зато су се Аустријанци обратили Америци.

Чујемо да је и у Немачкој демонстрација, а у новинама Београдским веле: „Руско-румунски рат?" За генерала Штурма веле погинуо? Боже само здравља им дај! Погодих жену да ме служи за 20 кр. месечно, да даје купоне а да спава код њене тетке, Скендербегова улица 11. Купих 8 кила пројина брашна по 2,60 кг. Данас је снег промицао, хладно је и веома влажно. Буђевка прича писао један војник својој сељанки: „Оженио сам се, жена ми се зове Мира, сад је веома слаба, лече је 9 лекара, ако за два месеца не оздрави, боловаће још 3 године". Тешко нама, лепо нам иде!

20. јануар 1918. године, субота, Београд

Надасмо се данас пошти сигурно, па и данас ништа, страшно нам је. Просто болујемо што не добијамо вести што не знамо шта је са њима! Страшне мисли нас окружују које нас до очајања доводу. Па све би нам лакше било да имамо од њих извешћа!

Новаковић рекао Ројки да је ухватила буна и Немачку све до Рајне! Ах камо лепе среће да само тако продужи, те ће ваљда доћи скоро крај. Новаковић све вели биће мир у априлу.

Јутрос је Ројка ишла у општину код Андоновића због дрва, вели: „Што нисте дошли пре 6 дана?" Глупости! А што нису јавили они за дрва преко новина, па бих онда ја знала ићи него они растурили себи свима у општини! Па сад вели очекују други шлеп, рекао да Ројка дође у понедеоник. Он рачуна још за 8 месеци мира неће бити и мисли да ће се мир закључити између Русије и Аустрије. Ја у то не верујем. Зашто? Не знам, тек тако осећам. Страшно је да Немци бомбардују Париз! Срамота од Енглеске, ни у том не може да јој доскочи! Шта ли раде наше избеглице српске, побегоше одавде да тамо у великом белом свету нађу мира од „бомбе", па ето сад опет их узнемирују ови страшни Немци!

Коларовић је казао Ројки да Стаменковићева може да нам откаже! Лепо нам иде, све боље и боље. Ако Маријола дође, видећемо! Мигод и Јоца јуче су у школи имали мали испит, обојица су имали све петице! Поднесено је 80 молбе аустријских официра за женидбу.

21. јануар 1918. године, недеља, Београд

Данас је Ројка била код Мохачанина на ручку. По ручку одмах дође Ружа Коен, а доцније и Васиљевићеве. Причају дивне ствари. А та је да је буна избила и у Немачкој, народ хоће мир. Чује се да је торпедована опет једна лађа, на којој је био Блазнавац, и

неки Петровић. За Сараја који је бестидник, чујемо да је стражарно одведен у Париз. Заиста је жалосно да ми Срби увек смо тако малерозни! Но њега би требало без сажалења стрељати, јер како изгледа, сад су Апис и други невино страдали. А ако то буде истина и ако се докаже грех је што погинуше људи, нису требали бити убијани већ осуђени на доживотну робију, и сад би ево изашло дело на видело. Како је човек лак на живот да суди другоме!

Да ли је могуће да је америчанска помоћ стигла на западни фронт? Нисам знала да је бивши руски цар изгнан у Сибир са породицом! Страшан живот, сваки минут мора да проведе у стрепњи и трзавици!

Вечерас око пола девет, закуца неко на врата, Ројка отвори, а оно уђе један висок Босанац војник, нуди нам капутић неки да купимо. Нама не треба и ми га експедирасмо. Баш смо непромишљене. Ми рачунајући да је Буђевка отворисмо. Сутра ћемо јавити г. Глиши и да се обрати пажња, а нама нека буде на памет, да одсад никоме не отварамо!

Кажу да је Терзић умро од пегавца на Крфу. Страшне вести чујемо. Тако да се све у нама ускомеша од бола и бриге за нашима. Једина ми је молитва, да наши буду до краја здрави, и да их што пре видимо.

22. јануар 1918. године, понедеоник, Београд

Страшно да од поште ништа нема. Неки добијају, а ми чујемо да се са фронта нико не јавља! То ме помало теши, иначе сам богами очајна! У Миријеву зида се касарна, а свом снагом прави се фабрика шећера, тако да ћемо имати и шећер јефтинији у Београду но данас, који је 15–16 круна кило. Хладно је. Каја од данас шије код нас, од Митиног сакоа, шијем мени капут. Причају нам Васиљевићеве синоћ како је читао Влада Спасојевић неку песму код Руског цара. А ту све већином долазе нижи од официра „фелдвебери“. Неки Љуба Суба опомињао га да даље не чита, на то је он устао и опсовао матер Краљу Петру, на шта овај Љуба Суба устане и ту дође оштрог говора. Овај би га и ударио (Суба) али се други умешају. На то Суба оде у полицију и јави се да је направио скандал. У полицији му је одговорено: „Знамо ми добро Владу Спасојевића“ .

Срамота. И он децу брука, има два синчића. Зар је то лепо. А шта му је фалило под нашима? Има ли он образа да дочека наше, хоће ли их опет служити? Тај Суба, требао му је у лице пљунути!

23. и 24. јануар 1918. године, среда, Београд

Очајна сам што никакве вести не добијам. Сви се жале, нико се не јавља са фронта! Ах само да су здрави!

25. јануар 1918. године, четвртак, Београд

Данас је мој рођен дан. Децу сам частила што сам им правила палачинке. Од поште и данас ништа. Код г. Трише промених 300 дин. за 350 круна с тим, да узмем српски новац чим добијем круне. Троши се много, ја не знам како ћемо живети ако ово продужи. Анђица има пролив. Погреших што јој дадох палачинку, но сутра ће на дијету!

Верујем да си на данашњи дан частио ког тамо код тебе. Мислио си мало више на мене но обично. Тхе, па рођендан ми је. Све се не каже што се мисли!

26. јануар 1918. године, петак, Београд

Просто сам болесна од бриге што се не јављају. Каја код нас није од понедеоника. Катица је обећала доћи сад у недељу зацело. Била Ружа Коенова, вели да ће рат трајати још две године. Наопако, па ми ниједно нећемо дочекати! Била Величковићка прича како јој је један стражар казао: (а он је иначе трговац у Бања Луци) „То вам могу рећи, закључавајте се, јер ће настати свашта, војници ће ићи пљачкати и красти све што нађу." Данас се много наљутих на ову старију двојицу, срце ми је веома узнемирено!

27. јануар 1918. године, субота, Београд

Како ће се ово издржати без поште, ево тачно четири месеци од последње Николине карте. Толико сам брижна, да немам речи описати моју бригу!

28. јануар 1918. године, недеља, Београд

Данас Јоца полаже испит, да пређе у други разред. Умесих милихброт и комихброт. Дођоше Ружа Коен и Надежда са двема њених другарица. Добио је 4 књиге. А и Анка је била. Ваздан је дебате било да је жена равна човеку итд. Јоца је се био узортирао, седела сам до њега, он говори а вечито балав. Непрестано смо се смејали где полаже испит, а ја му бришем нос! Положио је одлично испит, а у математици је скроз одличан. Ружа рече како је чула да ће бити рат још две године. Дошла Катица. Данас је потписан мир са Украјином.

29. јануар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас се Јоца родио. Напунио је 7 година. Добио је од Ројке портмоне, од мене „сексер", а од гђе Анке бабице, кино за децу. Гђа Анка била је на ручку. Дође опет онај пређашњи бугарин Јанков адвокат из Ниша, донео ми писма, а Лепа ми за новац послала пола киле кафе пржене за 47 ½ кр и 15 јаја по 0,70 п д. комад. Враћа се сутра. Ишла сам да јој узмем црне рукавице за 15 кр пар свилене. Страшна цена. И једно кило шећера за 20 круна још јој остах дужна 23 кр. за други пут кад дође Бугарин.

Ројка питала Бугарина: „Шта то би опет за Божић?" А онда он рече: „А то је сваки дан те мале артиљеријске борбе". Ројка му рече: „Боље што нисте дошли у униформи јер ми не можемо у униформи да вас гледамо." Ја му рекох: „Ми немамо никаква познанства, ви сте први и то што долазите од наших." Са њим говорим све француски. Чује се да је закључен мир са целом Русијом, тако бар рече трговац на немачки, где купих рукавице! А у новинама пише демобилизација целокупне руске војске! Боже ако то буде истина

шта ли ћемо добити од тога? Како ће се све свршити! То ме много баца у бригу. Да ли ће доћи крај.

30. јануар 1918. године, уторак, Три Јерарха, Београд

Велики празник, а ми смо сви тако утучени! Од поште ништа. Ах луда сам просто! Дошао Бугарин однео писмо. Он вели до јесени. Ал' зар је он меродавна личност! Нико то не зна. Јуче ми тетка Зорка рече да је Агатоновић писао да се боје немачке офанзиве на западном фронту! Грозно, заиста да велике бруке! Пошта из Швајцарске не долази!

Брига за њима нас убија, а новаца немамо па је мука овако живети. Са Катицом сам задовољна. Не чује се и ради лепо и чисто.

31. јануар 1918. године, среда, Београд

Но данас је био редак дан за мене. Катица је кувала, а ја сам цео дан лепо ишла. Доста сам и открила. Ново ничега. Мир још није закључен, неко верује, а неко не. Може бити да је то и неки трик? Грозно је време што нам сад пролази. Чамимо од бриге за нашима. Мислим о њему, представљам слику кад дође. Какав ће то срећан тренутак бити.

1. фебруар 1918. године, четвртак, Београд

Данас добисмо од Мите карту из Париза, писану 26. новембра. Добро је и тражи мамину слику за сат! Ишла сам код Машиних. Ту је била мајка Боре Мишковића, каже да је Wildmanu добро казала. Милка ми прича да су цела кола наших карата преливена гасом и спаљена, због заразе, од трбушног тифуса. Сретох Г. Антонића у касапници, он вели „то све ви жене износите, није то истина,ту има друго што." Милка изређа ваздан официра наших који помреше од те заразе! Упознах се са новом касапком, рече да ће ми увек изаћи на сусрет само кад ме зна.

2. фебруар 1918. године, петак, Сретење, Београд

Осванусмо са снегом. Хладан ветар дува, поврати нам се зима. Од поште ништа. Звала ме моја газдарица да одем да видим за мој стан. Ишла сам. Исприча ми ваздан односно стана и ствари Видиних и Пантићке, биће вуци потегни. Ала ће Пера Ексик да страда. Хвала Богу, баш Бог зна шта ради. И право је, доста су се накрали! Ја сутра идем код Коларовића да му све испричам и питам да ли може да ми узме стан кад није била пре рата!

Вечерас једно Циганче залутало и проси у нашој авлији од пет година. Ја хтедох да га узмем да преноћи али се бојах вашију те га јавих стражару и одведе га у кварт. Није му било више од 5 година.

Ројка ишла у Саборну цркву и зарекла се да пости петком „воде и леба" за седам недеља. Деца су хвала Богу добро.

3. фебруар 1918. године, субота, Београд

Хладан ветар дува, кошава, не да човеку изаћи. Јавила ми прија Ранђа да дођем. Ја одох до Коларовића и он кад му објасних за мој стан он ми рече: „Па наравно кад ви морате кући, гђа мора напоље!“ Одох у стан. У том дође и гђа Вида и рече нам како за сутра имамо се наћи код гђе Мајерке, Теразије бр. 15 и ићи ћемо у Петровићев стан са полицијом. Мени није било баш по вољи, јер сам волела то свршити кад Никола дође, но сад није било куд, решено је ићи. И гђа Вида хоће да се пресели, ја је понудих да се доцније договоримо па да је костирам, на шта је она врло радо пристала.

Дођем кући, чекала ме гђа Атанацковићка, те одмах одосмо за дрва. Хладно је било страховито. Ветар сече, не може да се гледа; у блату сам стајала 2 сата. Најзад добих дрва 4 метара и одох, дођох у 5 сати кући. Платио је г. Триша 160 круна, а за подвоз дадох 56 круна, 14 кр од метра! Смрзла ми се душа.

4. фебруар 1918. године, недеља, Београд

Драган напунио 9 година, улази у 10. Добио је три серије марке и један портмоне. Ветар страшно дува, хладно је, снег пада до сржи те продува. Ја морам у полицију. Катица није дошла као за пакост. Спремих све и одох код гђе Мајер. Ту су ме већ чекале. Одосмо у кварт, па после код Петровићевих. Уђе Вахмајстер. Пера Ексик је спавао. Устао је из кревета и дошао је к нама у гаћама, везујући учкур, љубазно се смеши. Све смо собе прегледали. Гђа Вида је нашла ваздан ствари, гђа Мајер нашла ћилим и два јастука, газдарица чаршаве, а ја само мој уметак од јастука. Све су то скупили и однели. Реквирирали су и нека седла, као и сандуке француских лекара. Рекао је да ће реквирирати и брашно јер је био пун сандук! Од њих одосмо у полицију, а после код њихове снаје Дане у Таковску 9. Ту нисмо ништа нашли, пао ми је у очи један послужавник исти што добих од наше Лепе за слатко. Дана се куне у њиног Мишу да је то њен. Ја отрчах кући са мало хлеба и кајмака те тако смо путем јеле јер беше већ два сата! Остало је да сутра у 2 сата дођемо у полицију. Заиста срамота. Лопови, није их стид да краду Србе, крајње је време да буду жигосани.

Дођох кући уморна, прозебла. Попих врелу кафу и заспах. Дође Ружа Коен, рече да ми пошаље сутра педесет круна. Прича Ружа како је њен рођак аустријски официр причао да би било страшно ако би се морали они насилно одавде повући осветили би се грађанству што би са Бежаније пуцали и све рушили. Грађанство би страдало, јер не би се нико из вароши пустио. То би заиста била свима нама смрт. Тешко нама. У данашњим новинама: „Отказано примирје са Русима“.

Анка хоће да се здруже са гђицом Ђукановић да отворе атеље и летњи салон. Да зараду деле на пола. Оће да иде у Нови Сад за плоче и друго. Јуче рече да она неће нигде ићи, а данас већ друго. То прво да Драгољубу неће бити мило да се она мува и има везе са цугфирерима, а и да јој долазе на сликање официри, и то му сигурно неће бити пријатно. Ми нећемо да се мешамо јер она ниједан савет није наш послушала. Уосталом она вели: „Драгољуб ми неће замерити!“ Заиста, такве су боље.

Хоће да да Лепине марке за неки џон и кожу. Ја ћу јој приметити да то она није у праву да да зато што је то туђе, нарочито марке које се неће моћи набавити. То значи

она све може из куће дати у замену за друго што јој треба. А са пуним правом. Уместо да чуве те ретке марке све ће упропастити! Деца су упропастила и ствари!

5. фебруар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас после подне идох у Кварт. Уђох у предсобље, ту затекох Перу Ексика са мајком. Назвах Бога, Пера одговори и ја седох. Пера се упусти у разговор, питао ме о Србовој и да ли је њен муж одиста постао у руској војсци генерал. Ја му одговорих да то нисам чула, али да је данас све могуће!

У том дођоше остали те уђосмо. Питали су сви редом. Пера непрестано говорише да је мене звао и газдарицу да виде своје ствари. На то сам ја устала и казала: „Не, мене нисте звали, ја сам сама дошла и ви се нисте опирали, што сам видела моје то сам узела!“ Ништа није на то одговорио.

Г. Мајер је нарочито нагласио вахмајстеру да се обрати пажња на то „што је газдарица морала кренути Петровићеве због тих ствари.“

Вахмајстер му је казао: „Ћутите господине, ви сте кривац као и ваша мајка, ви ћете зато одговарати“. Правда се, доказује, али га и не слушају. Заиста је срамота! Али само где су остале све ствари? Да ли су све продали, да ли је то склоњено? Веша имају много, као и мушког одела!

То је ићи пред суд! Биће вуци потегни. Сад ми је криво што то да се деси, али чиста ми је савест. Од мене није потекло, већ од Виде.

Одох до г. Трише промених једну Олину стотинарку, добих 116 круна. Рекох му да пита Баруха за наш новац. Грчка мобилише, а и Швајцарска осигурава своју границу! Зато изгледа тај застој. Унајпре време ми ћемо остати без новца! Неки инжињер је писао својој жени: “Не улажи у намирнице новац, у мају ћемо бити заједно.“ А Михајло Поповић (Шумаревић) писао је: „Робу ако имате повољну цену продајте јер робе има доста, ми ћемо много донети.“ И заиста вели г. Триша да су они и још двојица ишли као комисија у Америку, лане, и накуповали много знајући све што нам треба. У новинама веле да Немци наступају на великоисточни фронт.

6. фебруар 1918. године, уторак, Београд

Од карата ништа. Дође једна мала пошиљка од М. Јовановића за Ројку од 220,95 кр. Ишла сам Аци Ћирковић на парастос. Снег пада, као да не иде пролеће, већ зима. Морам да обратим пажњу на Катицу, нешто сумњам да узима од намирница, баш би ми било криво да је свака иста. Просто сам разочарана! Рођака Аустријанка, вели Ружа мисле да ће се Мађари са Аустријанцима оцепити од Немачке.

7. фебруар 1918. године, среда, Београд

Обиђох Стоју, Мутапова 30. Однех јој мало патлиџана, сутлије и 3 звеченкнедле, као и 5 круна. Одох у цркву да јавим за парастос. Поп ми рече: „Ђакон може из друге парохије, али онда морате узети сву тројицу из ове цркве.“ Тако пристах.

8. фебруар 1918. године, четвртак, Београд

Од поште ништа. Не знамо шта да мислимо. И Ола ништа не пише! По ручку одох код Христићке да је обиђем. Даде ми 100 круна. Баш јој хвала.

Бејах код Даре Трифуновићеве, вели да хоће да тражи за Швајцарску. Ја не могу поћи без новаца, оставити ово мало прња, па на шта ћемо после ићи? У новинама пише „Русија моли за мир". Гђа Буђевка прича дошли грдни рањеници, једном оба уха отсечена. Деца су много немирна, баш ми задаје много брига ако ме остави. Шта ја знам, једно говори а друго мисли!

9. фебруар 1918. године, петак, Београд

Данас тресемо Ројкину собу. Дан леп. Поштара нема, он је и заборавио нашу кућу од кад није био! Болесна сам од бриге. Како ћу издржати и то ми је брига, да ову децу оставим сирочад!

10. фебруар 1918. године, субота, Београд

Данас тресемо моју собу. Киша пада као из кабла. Морало се, код мене је много прљаво било. Све смо на подрумске басамке тресли! Данас је Драгољубов рођендан. Ројка је ишла код Анке, али и она леже, чим дође пролеће добије маларичне грознице. И деца баш нису најбоље. Надицу кад питамо како се зове твој тата, она одговара „поштар". Дете друго ништа не чује сем да ли ће што поштар донети од Николе!

11. фебруар 1918. године, недеља, Београд

Звали смо Ану Штерину да нам помогне и да спава. Пред вече у кујни седесмо, и чистисмо ораје, дође уђе један крупан Босанац са фесом па тоном несигурним поче да прича да не остављам веш и одело по авлији зато што ће да војници краду, нарочито Турци, па продаваће, јер они сви мисле да сте богати иако нисте! Ја га слушах па га запитах: „А је ли то вама наређено да нам јавите?" Не вели, али ја вас волим, као себе! (бајаги). На то му ја рекох: „Ми имамо до нас официра, а и са сокака, нама се ништа не може десити, ми одмах њему јавимо!" На то он рече: „То је добро, то је добро." И одмах за кваку да иде! Лаже. То је војник лопов, пошао је да краде, па му није испало за руком. Тек није пријатно да га видим у кући, јер и по спољашности беше одвратан тип!

12. фебруар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас дајемо мами годину дана! Како дани брзо пролазе! Надали смо се зацело да ће (лане) за годишњи парастос наши сви доћи, и да ћемо јој се лепо одужити. Ево година прође, наших нема, и питање да ли ће и за другу годину бити ту. Како смо резигнирани. Ничему добром и не надамо се. Стрпљење нас је издало. Очајање влада у нама.

Парастос смо давали у 11 сати на гробљу старом, у цркви Св. Марка! Службу су служили три попа и ђакон, кога смо нарочито узели што лепо пева, јер је мама песму волела! Зове се Светозар Стојковић ђакон Саборне цркве. Света је било доста. Само сам мушкарце водила, а мале сам оставила са Аном код куће. Дан нас је лепо послужио, а после подне падала је киша!

Парастос ме је потресао много. Гушиле смо се у сузама! Ова слика ми је стално изашла пред очи и не избија ми из главе, да труне већ годину дана, да је нема, никад више, никад.

Да не дочека своју децу, за које се жртвовала. Жртва рата и она је исто тако, као и они што су погинули, јер да није било рата могла би се лечити, овако је упуштена!

Госте смо имали цело после подне, једни су долазили други одлазили. За тај дан умесих ванили кранцле, комис брот и лондонске штанглице. То ме је коштало 80 круна, жито 66 круна, 70 круна.

Ваздан се причало да су 15 фамилија добиле за Швајцарску. Да је у Призрену таква канонада да се не да издржати. Турака избеглица има много по Врању и Лесковцу. Анка наша није била на парастос, није јој било добро. Легосмо у 9, бејасмо много уморне.

13. фебруар 1918. године, уторак, Београд

Лане у данашњи дан мама се сирота замучила! Чини ми се чујем и сад прве њене речи: „Умрећу, јао!“

А данас је равно 10 година како је тетка Мага умрла! Заборавих рећи да је по свршеном парастосу Ројка са бабицом и Ружом Коеновом ишла на мамин гроб и дошле код нас ручале. Потрешена сам, ноћас сам имала грозницу, а и данас никако ми није добро. Изасула ми се и на уста и на нос! Веома сам нерасположена, ово су страшни дани. Не могу издржати, снаге немам више.

Данас нам била гђа Поповић, вели да је заузета женска гимназија код Саб. Цркве за њихов генералштаб, долазе 300 официра, а неки веле да се Немци повлаче са нашег фронта! Нових аутомобила ваздан код гробља има. Питао неко Босанца где ће, а он вели: „На Јерусалим“.

Надица кад чује кола она ме пита: „Је л’ мама, сад наш тата путује?“ И данас поште нема!

14. фебруар 1918. године, среда, Београд

У данашњи дан лане, мама је јадна наша нас за свагда оставила. Преживљујемо исте дане као и лане. Сваки сат подсећа нас на оне страшне патње. Благо вама што не знате шта је то гледати како умире особа која вам је најмилија! Нерасположене смо много, ћутимо обе а у мислима прелиставамо, излази нам слика по слика лањског њеног растављења живота.

Добили смо две карте, једну од Мите, а једну од Влајићке од 17. јануара 1918. Вели Никола јој је писао. Главно је да је здрав! Тхе, хвала Богу нека буде само здрав! То је спас за моју децу. Тешим се што се и сви други не јављају!

Надежда ми рече како је чула да ће све њихове госпође морати ићи. И да је на нашем фронту отпочела офанзива. Још рече да је чула да се војни обвезници не могу јављати. Очајна сам и због новца, да ли нам је суђено да се мучимо, и да једно по једно губим. Једна мисао ме стално прати да учиним једном свему крај.

15. фебруар 1918. године, четвртак, Београд

Оно што очекујем то нема, а то је пошта. То што ме једино одржава и тера да живим, да чекам онога који ми је тако мио! Сређа те се по неки пут и у сну јави, иначе бих мислила да ме је потпуно заборавио! Ројка је ишла на гроб и попа извела. Ја нисам могла бејах indisposee. Била Мица Карановић, вели чула је да ће почети амерички аероплани летети најдаље за 15 дана! Ваљада ћемо дочекат и то! А Ројка била у варош, и чула од париског шетира да треба се чувати јер долазе и прислушкују на прозоре. Јелица Војина ми рече да је пре неколика дана интернирана гђа неког нашег потпуковника. Напао је један виши њихов, управо насртао је, али кад није успео он је интернирао. Која је не знам. Очајна сам, докле ћемо овако живети!? Неки вели за 3 месеца мора се свршити, а неки опет до јесени зацело. Ја не умем више да говорим, тешко ми је живети, памет ће ме најзад оставити. Мица Карановић вели да се задужим и купим масти. Сваки се осигурава за годину дана! Не не дуга, само не више! Целог века бићемо просјаци, боље нека сви умремо!

16. фебруар 1918. године, петак, Београд

Надежда нам прича како причају неке жене да је пре дан два доведено много наших заробљеника. Кад су оне к› њима притрчале Аустријанци нису дали и они последњи наши рекоше само: „Штип, Штип, Штип.“ То се доводи у везу да је Штип пао. Чујемо да је офанзива доле почела. Да су почели већ и амерички аероплани да дејствују ту доле, и ти рањеници, то су сви рањени из аероплана! Буђевка чула да ће још три године рат трајати! Губим се кад тако нешто и чујем! Тешко нама, шта ће од нас бити! Биће опет свега, али ми исто новца немамо, за нас остаје само да се мре! Па само та брига, што не знам шта је са њим, што се не јавља, то је грозно!

Видох Стојимировића, рече да дођем даће ми за децу због пролива бело брашно.

Леп дан, сунце, деца беху цео дан напоље.

17. фебруар 1918. године, субота, Београд

Данас добих позив за полицију у понедеоник. То је због афере Пере Ексик. Краљ Енглески, он никад не говори, тј не држи говоре. Али сад скоро држао је и рекао је да ће се ускоро Србија васпоставити, да они о нама воде рачуна итд. (У том смислу од прилике). Све се то само обећава, лепе фразе!

18. фебруар 1918. године, недеља, Београд

Дува јак ветар. Децу не пустих напоље. Била Надежда и чула како ће се прво ослободити мали народи! Па тако би и требало да буде. Ми не треба да испаштамо а велики нека после продуже! Коларовић иде сутра стално из Београда. Отац му умро па иде на његово место. Много је нових соба реквирирано. Опет долазе. Буђевка нам прича, чула од Пинтеровићке како ће кроз 15 дана сви официри да напусте Београд и да ће онда њихови војници да харају и пљачкају! То још не може бити, али морамо на све бити спремне. Рат је страшан, а носи и хрђаве последице.

Долазила нам Микићка из Ћуприје страшно нам прича о Бугарима. Имала продају, тако исто и ствари што им се допадне задрже а што не продају на добош. Нека гђа Коса није лепо наместила кревет за официра. Наредили јој да дође и скинули је до кошуље и мучили је са корбачем. Жена је одлежала. Још је имала менструацију. Варварство страшно. Деца све уче бугарски. Њиних учитељица ваздан. Наређе деци да напише сваки коју су им савезници. Деца као деца напишу: Руси, Енглези, Французи, Италијани. Учитељице их казне, напишу им казне на груди, поведу децу и метну их на сред пијаце да клече! Проћу Немци и у чуду се питају шта је то. Једна баба спроразуме се и каже им. Они наређе да се деца пусте кући одмах или ће учитељице добити батине. Па јесте, зар ако смо робље не смемо волети своју отаџбину и своје савезнике? У многим погледима су Немци правични!

Срећа те нисмо код Бугара, пресвисла бих. Они су тамо приморани ићи на њихове концерте и забаве. Хвала Богу те смо бар под културом, патимо и трпимо али ме нико не сеца! Крв ми узаври кад помислим на Бугаре, то је још дивљачки народ! Ах па ваљда ће и њима доћи црни петак, иако они проповедају да је Ћуприја била не знам пре колико година њихова престоница. Жалосна им мајка!

У новинама јуче Пашић дао оставку, а данас опет да се и Јапан оружа. Шта ли ће на крају бити, да ли је ово свршетак или је тек почетак рата као што неки говоре! Ко ће да издржи? Снага ми малаксава, нерви попуштају. Ко ми је томе крив? Ти и једино ти! Требао си ми наредити, послати војника сигурног него ти си се бојао да примиш одговорност сву на тебе. Лепо је рекако Стева Бошковић пуковник. А зар ниси сад примио сву одговорност опет на себе? А ако ми овде пропаднемо? Шта ћеш онда својој савести рећи? Хтела бих о томе да прећутим, али патње су велике, брига је огромна а моја леђа тај терет не могу више носити, малаксавам! Испитај себе потанко, увидећеш да сам у праву, иако нећеш мени да признаш ја себе дадох за ову земљу, за ову децу, себе сам жртвовала, само нек да Бог овој деци здравља да их сачувам и теби предам, после нека буде како је суђено. Ја патим много, ти то не видиш и не осећаш, мој бол и ране тешко ће се залечити!

19. фебруар 1918. године, понедеоник, Београд

Одох у полицију да видим што сам позвата. Тамо ми саопштише да ми је молба одбијена за Маријолу. Да она не може доћи јер је умешана у те дивље банде, да иако је жена она може бити политички умешана и да има и више од 60 год. Како ми је било ја не умем рећи. Ту је један план пропао. Једим се страховито! Сирота Маријола, колико би се она радовала!

Ружа Коенова прича да је ноћас летео један цепелин као извидница за једним аеропланом што се појавио. Вели причају који су га видели. Ана Штерина вели да јој једна гђа причала што је дошла из Ниша, да тамо лете по 20 аероплана дневно да нико живи не сме из куће изаћи! Кад ће то код нас једаред бити! Ана вели да је чула да су наши у Скопљу, да је Цариград пао? И да пуштају en masse за Швајцарску!

У данашњим новинама пише: Мир са Русијом закључен јуче у пет сати после подне. Да ли то може бити истина, шта ли ће нам после тог свега бити суђено? Сад ћемо видети шта ће Јапан урадити, хоће ли седети скрштених руку. Ноћас те сањах, идемо заједно, ја се држах десном руком испод леве плећке, осећах бол и стално ти пребацујем, али ти само ћутиш и мало одговараш. Кад се пробудих, заиста ме ту на истом месту болело и ево ме целог дана боле и не осећам се добро. Ломна сам много. А сањам и маму па све скупљамо по авлији јаја, то није добро и ето хрђава вест за Маријолу. Што ме то једи!

Страшан је ветар, све носи. Шупу од цигала од кокошињца мог срушио је. Ако овако буде сутра децу нећу пустити, јер ће их продувати.

Од поште ништа. Ружа вели да ће се ово врло брзо свршити. Не знам само да ли ћемо истрајати. Била бабица на ручку.

Сутра Надици рођендан, напуниће три године. Деца без оца расту, они то не осећају, али како је мени, шта ја све осећам! Ах да само могу доћи и видети, па макар и из далека, то ми је жеља, па заспим и чезнем! О томе само и мислим и са његовим ликом се успавам. Волела бих да те сањам сваке ноћи, а ако сам после цео дан нерасположена и сетна.

20. фебруар 1918. године, уторак, Београд

9 сати вече, пре три године у ово доба истог датума бејах у великим мукама. Јасна слика ми је пред очима! Ћуприја, мала собица. Ватра добро гори у малој гвозденој фуруни. Мама поред мене, држи ми главу, савија у напред, да не би добила гуку на врату, бабица Анка труди се да ми олакша болове. Деца сва спавају, Ројка иде дође. Једва сам чекала тренутак да се олакшам. Најзад у 10 сати акт беше свршен, родила се мала девојчица. Како ми је сада златна. Нема милошти татине. Сад кад је најслађа, најмилија, тебе нема. Наћи ћеш велико дете, биће ти као туђе! Све ми то излази као сан, као јуче да је било, а томе има 3 године!

Била нам Ружа Коенова на ручак. Имале смо чорбу киселу од ситнилежа, подварак са кокицом и киселу штрудлу са орајима! Леп ручак за данашње време, а нећеш ми веровати да пола круне нисам имала да платим за пециво! Узајмих од Буђевке круну. Све што сам имала у кући то сам трошила.

Замишљам и тебе. Вероватно да прослављаш твоје ћеркице рођендан, то нам је мезимче, звао си без сумње некога да ти буде гост на вечери. Седим овде и далеко сам од тебе ал сам сасвим близу теби, да ли ме осећаш? Реци?

Јак и хладан ветар. Децу нисам пустила у школу. Јоцко је синоћ имао температуре 38.8, те му метнусмо облоге.

Ројка ишла код комесара и добила за десет дана бело брашно за децу. Овоме Влади са сокака и Љубици умрло дете од 7 година, Гига. То дете од кад се родило није изашло напоље, није из колица сишло на патос. Просто га сама мати убила из „превелике љубави да не озебе". Страшна мати! И сад ме је гроза од кафе што попих, али шта ћу, за детињу

душу! Била сам са Буђевком и Пинтеровићком. Антонић рече да се можемо надати свршетку у октомбру! Ах, који октомбар?

21. фебруар 1918. године, среда, Београд

И данас страховит јак ветар. Јоцу нисам пустила да иде у школу, кашље. Новка поручила по Драгану да Јоца долази само од сад после подне у школу, јер он спада у добре ђаке, а хрђави ће ићи и пре и после подне.

Овог малог Гигу однеше да секцирају. Била ми Дара Трифуновићева, прича како је тамо код наших легло зараза и болештина. Како ме то баца у очајање. Тешко мени, шта је се мојима, шта је са тобом, да ли сте здрави? Бог нека нам вас све чува, да сте здрави до краја, да се скоро видимо!

Само о теби и вама, а највише о теби мислим, само да те овог момента могу из далека видети да си здрав, ја бих се умирила, и деци би се свом снагом посветила. Овако веруј ништа, ништа ме не вуче!

Гђа Мица опет ваздан прича, да је дошао неки наш официр заробљен, да прича како нашима је добро, поред плате имају наполеон дневно, да ће Србија бити велика, цар Петар. Сваки дан држи говор неки адмирал енглески итд. Тај је официр био код Калиопе са два војника, послао га Пита.

Г. Триша прича Ројки, да су Немци узели тако неко место на мору, да је Русији апсолутно немогуће прићи морем и то је само продужење рата.

Од поште ништа, променусмо од Олиних пара, за 100 дин добисмо 118 круна. Страх ме хвата кад се помислим како ћемо вратити тај новац, а ваљда је таква Божја воља. Шта би опет да није тог новца, умирали би. Г. Триша пријатељ је на речима, ал' на пари, на давању није издашан, па тако је, ми смо му страни!

22. фебруар 1918. године, четвртак, Београд

Очајне смо богами, како ћемо овако више издржати. Ово су страшне муке! Надасмо се Маријоли да дође и било би нам лакше, потпомагала би нас, овако је ово велико зло. Од поште ништа, та једина нада не долази нам. А вести чујемо страшне па нас све то убија!

23. фебруар 1918. године, петак, Београд

Кувам жито, данас су задушнице т.ј. сутра. Анка ми послала 180 круна, позајмила ми. Рече ми да је узела на зајам 1500 и то са интересом да врати за 6 месеци чини ми се, а добила је и од Драгољуба 630. Па сад се лепо опарила. И гђца Ружа узајмила ми 40 круна! Бебуш и Ружа нису добро, често иду напоље и повраћају. Одох до Милеве у дућан, узех неке ситнице. Веле Сибир република, па лепо. Ево ово не могу себи да објасним, што Немци траже од Румуније да јој пропусте чете до Одесе? Што ће јој чете у Одеси, кад је закључила са Русијом мир?

Анка ми данас рече да апсолутно наши не дају (из Солуна) да се пошта пушта за Швајцарску, јер су они у покрету, па то не сме да се зна. А ако која карта и дође у Швајцарску, то је неко оданде донесе у џепу па је баци у Швајцарску.

Да ли се то ми само лажемо? Шта би било да није тих лажи? Хоће ли још дуго? Волем кад спавам тада ништа не мислим, не видим, не осећам, то су ми најслађи тренутци!

24. фебруар 1918. године, субота, Београд

Данас ми није никако добро. Болове јаке имам са леве стране трбуха, чак ме и срце жигало, и то заиста много брига задаје. Само да тебе дочекам, да ти предам ову децу, онда бих мирније умрла, овако веруј ми не бих имала мира! Решено је да идем код Ризмонда Кушера са Р. Коеновом. Он је Далматинац.

Ништа данас што би нас могло обрадовати.

25. фебруар 1918. године, недеља, Београд

Катица ми рече, како је Цариград пао. Рекао један штампар, Србин, што ради у њиховој штампарији, вели, само они то неће штампати. То ми исто рече и гђа Мица, да је казао г. Сави Тодоровићу један пуковник да се очекује данас сутра пад Цариграда, да ће га Енглези узети. Ја, у том случају мислим да је тад све свршено на Балкану. Кад ће једном наши доћи, да друкчије дишемо!

Многи се надају у мају, ја не, ал' до јесени надам се и чини ми се да ћу дотле издржати својски. Своје срце сам потпуно сачувала чисто, никад ми није пало на ум да и помислим на другог човека, сем на тебе, ти си био и остаћеш увек мој идеал, прем да у многим приликама не заслужујеш да тако о теби осећам и мислим! Хоћу поједине ствари да заборавим, и оставимо их у заборав. Главно што треба да знаш, да си ти и само ти био предмет моје љубави и мојих мисли! За децу сам се потпуно жртвовала, и чинила све да они ништа не осете, себи ништа немам пребацити. Имам само ово: Што сам се занемарила, ал' рекох и остајем „сад, немам за кога", а доцније видећемо!

Преко пута нас код Глише пиљара беше ћерки му прстен. Леп дан, стога беше игранка напољу. Свет се искупио да гледа то „чудо" јер за данашње прилике је заиста чудо. Војници, војници, па гледају како играју наше коло! Ројку звао Мандиловић да га замени у радњи и да снима плоче док се он не врати из Беча. Не знам још шта ће Ројка урадити. Синоћ под прозоре кад је Ројка долазила нађе неког човека испод нашег прозора пита га шта тражи он одговара, „пани пани". Ја се бојим да то није нарочито ухода, да прислушкује испод прозора и зато водимо рачуна кад говоримо.

26. фебруар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас смо ја и Катица цео дан прале. Дан је био диван, тако да су цео дан деца била у авлији.

Дође Зорка док. Николића, вели да није истина за Цариград. Далеко су они од Палестине до Цариграда на 1000 км. Докторка Гођевац чула да је продат? Из свега изгледа да је лаж. Међутим док смо слушали да сва ова њихова војска иде на Палестину, сад веле иду на Солун! Шта ли кувају, Боже?

Пред вече око 6 сати поред свег умора изађох са децом мало у шетњу до Коларца, без шешира. Свратили смо у кобасичарницу, ту видесмо Немца једног изгледа као freiwilliger[168]. Он се упусти са мном, питао ме јесу ли свих „fünf stück"[169] мојих, где ми је муж. Ја му рекох охоло „у Солуну, генералштабни пуковник". Гледао ме изненађено (али сумњам да је поверовао где сам без шешира, а и официрке су се много многе проиграле). Тада стаде чисто безобразно, па ми рече, „А шта ви радите сада?" Ја одговорих „Моје је да чувам до краја ово петоро деце". Питао ме где станујем, сигурно овде близу? Ја му рекох „Ich wohne sehr zeit. Adieu."[170] И окренем му леђа, остављајући га на тротоару. Дуго нас је гледао, најзад оде у противном правцу од нас!

Шта је мислио? Вероватно ко вели овде је беда, деца мала, па да покуша. Животиња једна. Пре свега образ! Криво ми сад што му и одговорих, ако ме се још који пут малер такав деси, само ћу га промерити од главе до пете и без речи отићи.

Моја љубав је далеко. Она је уоквирена у цвећу мирисном, заносним, које се осећа далеко и дубоко. Само једног волем ја, а тај је далеко од мене, и ужива у мору плавом и чистом, као моја љубав што је!

27. фебруар 1918. године, уторак, Београд

Пресвиснућу од туге и од бриге. Груди ме болу, патила толико много, да немам речи исказати колико је мој бол велики. Како може овај свет да се весели кад има свог у рату? Мени је све мрско!

28. фебруар 1918. године, среда, Београд

Чусмо да је опет затворена швајцарска граница за 14 дана! Шта ћемо радити без вести, овој тортури нема краја! Па ако смо што и били криви, доста смо испаштали! Новца немамо, од чега ћемо живети!?

Буђевка ми рече да је један Турчин рекао да бегају сви из Скопља и да воз само до Врања важи, а рањеника је пун Лесковац, Врање, Скопље, то лежи све по улицама. Тако смо се и лане лагали. А међутим, Новаковић рече Ројки како се Енглези сад бију само за мале народе; и чуди се да они не закључују мир, пошто су они од Немаца узели све шта им треба. Не знам, ал ја више осећаја за отаџбину немам. Ово је премного па је у мени такав осећај угинуо, нека само се сврша да они дођу што пре! Жељна сам их, хтела бих само о вама свима да мислим, вашу слику да створим!

Тугујем много, здравље ми је оронуло, груди ме врло болу, никоме не говорим колико трпим, нико не може разумети. Свој бол носим сама, и живим у нади да ће и томе болу доћи крај!

[168] Волонтер
[169] Пет комада
[170] У слободном преводу „Живим далеко. Збогом."

Рojка је била код Стаменковићке односно свог стана. Врло ју је лепо примила и казала је ако њена сестра из Пожаревца, не хте да дође она неће нам отказивати, а ако хоће она ће нас кренути јер јој је казао Пера Ексик, да је тај наш врло леп и сунчан стан! Опет Пера, како баш да нађе да је наш стан леп и добар? Ах, подлац један. Доћи ће и њему крај. Ружа је чула да се он спрема за Америку. Дабогме, не сме Србе ни да дочека! Ми сви морамо да плаћамо кирију, а он уме у исте Стаменковићке кућу да седи без кирије. Доћи ће и њему црни петак! Ах како му желим да га бог казни.

1. март 1918. године, четвртак, Београд

Данас је веома хладан дан. Киша је почела падати, а и снег увече. Надежда нам рече како су Бугари од наших Срба тражили да дају свој потпис ко је Србин а ко Бугарин. Ниш је дан, и Пирот, као и Алексинац и Зајечар. За Ниш само чули Потић и Вачић! Заиста је то срамно!

Одох до г. Трише у дућан. Однесох оне две табакере од сребра, са круном једна, да видимо шта би за њу добили! Он ми рече да се рат неће свршити пре 1920. године. Предлаже ми да се сасвим одселимо у Обреновац, но то је сасвим немогуће, ту би душевно пропале. Никог познатог, са ником измењати мисли, заиста би нам било страшно! После одох до његове жене, ту сам остала до 6 ½ сати, дођох краћим путем кући.

2. март 1918. године, петак, Београд

Дође Ружа прија Ранђина, рече ми да је Србова јуче дошла и изнела све ствари и да је отишла из стана. Тако морадох ићи са њом у полицију и пријавити мој стан и замолити их да ми не реквиријају. Ваздан петљанција, иђасмо у министарство финансије у Посланичку улицу бр 7, у Плацкомандо. Замолих пошто је празан стан да не реквирирају јер се и ја досељавам кроз месец дана. Он забележи број и рече ми неће се реквирирати. Како је тај деран био неучтив, зевао је док сам разговарала, ачио се. Ах како ми је тешко молити их, понижавати се!

Дадох гђци Ружи 3 пера, два црна и једно бело, да пита шта бих добила за њих! Одох до Анке, главни улаз сав отворен, сваки може ући и изнети. Она је чак у кујни, а деца у спаваћој соби. Жена Анка није јој дошла, она у кујни меси погачу, брашно није просејала, већ све онако као из реона донето, лом по кујни, судове није прала 3 дана! Таква неуредност. Где си Драгољубе да видиш!? Вели, даће неке марке за џонове, ја јој рекох да нема права да да зет Перино. Ја одох и вратих се, угледах неке француске књиге из библиотеке, нису ме чули, све широм отворено. Истина сад је реквирирано, добиће официра. То ће бити врло незгодно, један ходник, ту спаваћа соба, један клозет!

Ишла сам код комесара и добила без речи за 20 дана бело брашно за децу.

Одох до г. Трише, рече ми како ми дају за табакеру 1000 круна, али рече доћи ће један други што ће дати две. Ја му рекох да је не продаје јер нећемо, узећемо је сутра. Рече ми данас како је верзија, само да то не говоримо. Турска је у великој прпи са економског гледиша, она се колеба. То Енглеска зна и већ је 10 дана како напада са великом силом што је и из Индије довела и надире. То може да значи да Цариград падне и онда овај наш фронт

отпада и могуће да ће наши бити за 6 месеци овде! Ја то просто не могу замислити. Али вели ово не ваља, Немци су ушли у Одесу, узели Балтичку флоту, иду на Персију и хоће да подигну устанак, то ако изврше они ударају с леђа у Енглезе, отсечиће је и ето великог зла! То све може да буде за 2 месеца.

Ми још чусмо да сад ће грунути на наш фронт, да би окупирали Грчку. И онда би били сигурни са тим фронтом. Вечерас нам рече Буђевка како је њен Миле чуо да кажу да Аустријанци бегају из Зајечара. Она била код неке врачаре, 81 Босанска, нека Фемка! Чуда јој наговорила, ићи ћемо и ми кроз 10 дана, то чудо да чујемо!

3. март 1918. године, субота, Београд

Јутрос сам ишла код тетка Зорке, а од њих код Ћирковићке, да је замолим да нам позајми новаца. Испричала сам јој све, да немамо ничега, а задужујем се, па не знам шта ће бити. Мила ми рече: „Ја сам казала тетки, морамо ти набавити". По томе верујем да ћеду ми дати.

Г. Триша долазио и казао Ројки ако хоћемо да продамо кутију, табакеру, иде један трговац у Беч, па би узео кутију а дао би за њу, капарисао би је Триши за 1500, да је тамо прода за 2 хиљаде, ако што више добије да буде трговчетово! Ми смо одустали од продаје, докле можемо добити овако на зајам узећемо, а кутија ће бити последње средство.

Г. Триша ми је нашао неког трговца да ми сад да 500 круна, а ја да напишем признаницу на 500 динара и тако да му вратим после рата. Видећу, ако добијем 2000 од Ћирковићке, ово ћу оставити за доцније за нужду!

Јавила ми Ружа да дођем, синоћ хтели Немци да ми узму стан. Сутра рано идем да видим шта је. Не разумемо како то кад су ушли Немци у Одесу а мир закључили? Ево и данас у новинама опет гуде за Русију. Скопље бомбардују из аероплана и то све неки гасови и електрицитети.

Синоћ било позориште Бели коњ, пуно света, како им се мили! Да л' та створења имају срца?

4. март 1918. године, недеља, Београд

Данас пре подне одох до стана. Официр Steiner није још дошао са одсуства, те морадох замолити Inter officier Leoke, Немца, да ми се стан не изда, и испричам му све шта је са станом. Обећао ми је да ће учинити све што може, али о томе и док официр дође.

После ручка, пошто је било лепо време, обукох сву децу и одосмо код гђе Ћирковићке. Мила је нарочито за децу месила киселу штрудлу. Рекох Мили да види за новац, и како је мени само помоћ да добијем новац без интереса. Она ми је обећала и доћи ће сутра да ми јави.

Данас једва добих од Влајићке карту од 1/14 фебруара. Хвала Богу само кад је здрав, а видим и новац нам шаље, а ми тако неуредно добијамо. Ја мислим, а и овде се верује, да тамо у Црвеном крсту у Женеви много краду.

Има много коњице у Раковици и свуда около, Ћирковићка вели да ће овде бити одступница. Она прича, али нама у поверењу, да су 100 хиљада Немаца просто окренула леђа. Значи неће више, а нама је то од вредности, само да Немци почну. Ако је истина да је

пад Цариграда неминован, онда ће они заиста повући се. Ја верујем да се и Никола кренуо, бар по карти Влајићкиној. Данас станове грдно реквирирају, свуда има по официр. Грдно много долазе, изучавају неки курс, тако веле!

Дан је диван. Свет је сав измилео!

5. март 1918. године, понедеоник, Београд

И данас добих од Лепе карту, вели да је немогуће мене помоћи из Цр. крста. Ја ћу им лепо одговорити. И пише ми да ако ми је згодно преселим се код ње у кућу у Ђихађићкин стан. Сад је реквирирано, а не бих се могла уселити што је једна соба напрснута од гранате! Идох данас код Катицине куће да видим што је нема. Види се по њој да је одиста слаба, црно–жута је. Жао ме је, беше добра, и ја сам увек тако малерна са млађим. Шта ћу радити кад се селим? Дође и она гђица Дана Ђурићева у црнини, и она ти је ваздан имала, водили је ноћу у 10 сати у преки суд! Она прича како долазе грдни рањеници ноћу непрестано, како се наши бију на Овчем пољу. У повратку свратих код Тришине Дане на кафу. Перка поднела молбу за Швајцарску. Агатоновићка прича да Јевреји проричу велку промену и догађаје крајем марта месеца! У новинама данас пише Београдским да ће сад Немци учинити на Енглезе и последњу офанзиву која ће све решити. Анкин тата писао данас да ћемо се јесенас сви видети, да не очајавамо, да ће летос бити све готово и да не зна се ко је крив овоме рату.

Ах само да хоће једаред. Ројка продала један Митин никлени сат за 30 круна (центи). Шворц смо, пара немамо, а Мила не дође да ми јави шта је односно зајма.

6. март 1918. године, уторак, Београд

Зацело се надах данас парама и картама, па баш ништа не дође! Ово се неће моћи издржати, просто ћу полудети! Дође Мила од Ћирковићке и рече ми како су Рајковићеве казале да немају новаца. Даље, како су јуче од зет Михајла добили карту где им ово пише: „Штедите и чувајте новац, пошто се не зна докле ће ово трајати, ми ћемо са ово новца што имамо остати до идуће зиме у Швајцарској, а зиму ћемо провести у Француској, јер овде је министар забранио мењати наш новац!“ Мила ми рече да идем код Дане и Витомира, покушаћу у име Бога!

Прво Мила каже повешће се реч о томе после рата да л’ су нас помагали и онда ћемо с правом рећи не! Наши људи и браћа гинули су за њихово имање, а они се дотле богатили, докле смо се ми овде без наших мучили и злопатили! Послала ми Ћирковићка 100 круна да ми се нађе. Они купише сандук шећера по 17 кр кило. Чуло се да ће Немци овај наш фронт са свим напустити. Кам’ да хоће да им ђаво заврне мозак!

Гђца Ружа Коен добила за Швајцарску, па и она сад нас већ заборавила. У својој срећи заборавила невољнике. Ја сам очајна, просто излудети од бриге, како ће се ово издржати до краја, ако истина продужи?

7. март 1918. године, среда, Београд

Данас сам била код гђе Дане Симић. Лепо ме је примила, али што се новца тиче ту не може ништа да ми обећа пошто су већ до сада дали на сто хиљада. Дала ми је као прву помоћ 300 круна и то јој дадох признаницу да јој вратим после рата. Ја јој рекох да би требало да ми се помогне, јер наши тамо гину за ове овде што су остали и који се богате. Да да, ти богаташи немају осећаја наспрам нас сиротиње, они су без срца!

Буђевка нам рече како јој је Жика Здрављак казао да се чека сад ова талијанска офанзива кроз 15 дана (сад још има снега). То ће бити страшно!

8. март 1918. године, четвртак, Београд

Деца ће сутра на младенце да се причесте. Баш једва чекам, јер су гладни. Скувах им данас жита, али нису га јели пошто само њега јести немогуће је.

По ручку одох до Христићке, она вели сад ће све мале неутралне државе ступити уз Енглеску. Коалиција је тражила од Немачке 100 хиљада тона жита. Она није имала да јој да, ал' зато је дала Енглеска и ова је пристала уз њу! Чак и Шпанија ће уз нас! Та ваљда ће се сломити! Веле Цариград пао, а чује се над њим лете грдни аероплани! Питаше ме код Христићевих да л' сам чула да је кроз Београд прошао турски султан са харемом. Чух да се наши бију пред Скопљем. Доктор Настић писао је фамилији, и ово: „Ускоро се надамо да обиђемо Милутинов гроб", а он је у Скопљу." Био ми је детектив данас. Питао за мене, да ли имам фамилију у Швајцарској и како му је наређено да види како живимо и јесмо ли здрави. Колико имам година, колико деце, шта ми је муж, имам ли имање, да ли примам помоћ овде, да ли ми помаже Црв. крст, или само живим од помоћи што шаље муж. Питао је шта ми је муж и то све забележио. Једино зет Пера ако је ургирао и тражио да ми се пошаље или може бити Краљица! Дадох ципеле пенцату Драгану, штикле, копче 40 круна.

Сланина сува 28 круна кило. Како ћемо живети, Боже?

9. март 1918. године, петак, Младенци, Београд

Данас су Младенци. Мушкарци су се причестили. Јоци је сад први пут. Дошли су у пола десет из цркве. Ја сам им направила младенчиће од белог брашна и српемила им белу кафу. И то им је заиста пријало после четири дана поста. Данас ми послала гђа Христић 100 круна, а и од Момчила је Рojка добила 296.80 кр. Дође после стражар и јави да Рojка иде у недељу да добије неку новчану помоћ, то ће добити сви пензионери и пензионерке. Чусмо да је помоћ од Шпаније. Да Бог поживи помоћ, то тако добро дође. Чули смо да су наши пробили фронт! То би заиста била срећа. Прича Дана Машина да је неки муж писао својој жени: „Дигни цреп па ћеш ме видети". Ваздан су мислели шта је то, најзад се сетише и одлепише са његове карте марку и видели „Бабуна". Чему се свет још неће довијати. Данас је хладан ветар и дан, бојати се снега. Страшно ми задаје бриге моје сељење. Не знам како ћемо без млађе. Била ми Дашићева, и она хоће за Швајцарску, чудим јој се. 10 хиљада је поднело молбу по 2 круне за молбу таксене марке, то већ чини

20 хиљада круна, а толико ће без сумње требати и док дође одобрење из Швајцарске те тако лепе паре зарадише!

10. март 1918. године, субота, Београд

Од поште ништа. Дође Љуба, хаусмајстер. Отказао је Ројки стан, бајаги хоће газдарицина сестра да седи. Платила је киријy за фебруар. Од нас је отишао код Буђевке. То нам даје да верујемо да хоће да пређе у наш стан. Мени је свеједно ко ће после мене, може и црни циганин! Само што она вели, како је искрена то је сад показала. Па што да не каже. Ми смо решиле да се селимо. Само ми је било потребно да она нама баш откаже. То ће нам требати кад наши дођу, да је пита Момчило: „Што сте их кречали кад су вам плаћали киријy?“

По ручку дође Штерина Ана, па Мохачанин. Он прича да су се у Новом Саду кладили: педесет хиљада на пет хиљада да ако Немци дођу близу Париза Французи ће брзо да траже мир, или ако Французи пробију фронт Немцима, Немци ће одмах тражити мир, а то ће вероватно бити ускоро.

Даље прича, како веле да су Французи пробили на три места фронт! Гђица Кока код Христићке вели да је један официр казао да ће се свршити у јулу. И да је казао ово: „Ми имамо шта хоће Енглези, да клекнемао и да их молимо за мир“. Сви мисле, а и надају се да ће се овог пролећа преломити, па и крајње је време!

11. март 1918. године, недеља, Београд

Данас је била Ружа Коенова на ручак. Имали смо подварак са петлом и уштипке. По ручку била Микићка из Ћуприје и Надежда. А доцније Марин Ђока и Машине. Ројка је ишла за ту помоћ што пензионери добијају 100 круна, мање 3 гроша. Милка Машина вели то шаље српска влада преко Шпаније. Данас за ту част куписмо колача сваком по три парчета по 0.60 пр. комад и ¾ литра бела вина за 4.50 кг кило (од 6 кр. литар), баш смо били жељни. Задаје нам много бриге што су Французи добили добро батине. Узеше им преко 200 топова и преко 16 хиљада људи. По свему изгледа да ће се сад решити, јер ово је последњи покушај Немаца, ал’ ако продру тешко нама, какав ће мир они диктирати!

12. март 1918. године, понедеоник, Београд

Сви су се забринули због овог напредовања Немаца на Западном фронту. До душе ми не знамо како у свари стоји, јер ми само читамо Београдске новине! Тек бринемо се да ли ће нас овако дочекати идућа зима без вас.

Данас сам била код Дане Симићке, ваздан и после многог говора рече ми да дођем у четвртак или петак. По томе изгледа да ће ми што учинити.

Мушке кошуље су 80 круна, а женске 110 једна. Ја имам 4 нове мушке, ако буде потребно доцније продаћемо.

13. март 1918. године, уторак, Београд

Три дана ме ломила грозница, јуначки сам се држала, али данас ме свалила у кревет. Температура 39°. Глава ми је тешка, све ме боле, груди ми изгледају као труле, где пипнем заболе. Легох. Ах, како ме болу груди кад дишем! Да ли ће ми Бог мили дати здравља до свршетка, док ти дођеш да децу предам. Ја се тако осећам слаба и изнурена! Рojка је данас добила 355 круна.

Гђца Дана Ђурићева доведе ми млађе. Неће да чује мање од 50 круна! Ја јој дајем тридесет. И то је за мене много, али рачунам здравље ми је пре̏че. Да платим 50, то је закидати деци залогај из уста. А шта она мене кошта док је не храним! Данас само исхранити па је много!

Била ујна Милева због задатка Анетовог да пита Јоцу. Прича како је Цар Виљем држао говор својим војницима. Или славну победу, па ће мир закључити, или сраман губитак па опет мир да се закључи! Ово друго нека се деси, па само нека се свршава. Страшан европски рат. Не могу да кажем да гладујемо, али смо физички са свим пропали!

14. март 1918. године, среда, Београд

Лакше ми је и устала сам, целе ноћи сам се знојила. Да лежим немогуће је, где ће Рojка цео посао сама да врши.

Добисмо две карте од Лепе и Влајићке од 4/17 III. Лепо су стигле за 10 дана! Влајићка ме пита хоћу ли се решити да и ја дођем? Не, ја јој одговорих, кад не могу бити са Николом, онда ћу зло да трпим које је мање у мојој кући, него ли тамо у собици међ туђином. Ваљда је тако суђено!

Ноћас смо имали јак мраз, бојим се за воће, а и вечерас је ведро као дан, и опет ће бити мраза!

Деца су добро. Надица вели унтергиц (за унтерциг), здраво је слатка, како би се ти са њом играо, то дете баш не ужива ни мало очеве милости, биће велико кад дођеш.

Бриге ми огромне задаје ако Немац неће да изађе из мог стана, из моје трапезарије. Где ћу и шта ћу, а селити се морамо. Та брига стална свалиће ме у кревет!

15. март 1918. године, четвртак, Београд

И данас из Швајцарске ништа. Имали смо мраза, сви кровови су били бели. Данас ми све 7 коке снеле. Гђица код Анке што заједно раде фотографију казала је Рojки како је Пера Ексик врло непријатељски спрам ње расположен. А што се крије пред нама, кад је исправан. Он зна шта је све спрам нас учинио. Да ли је могуће да су се госпође које су га тужиле за ствари нису заклеле? Па што су и помињале, што то нису оставиле нашима.

Прича један Босанац код Стевке у дућан, да ће у Фландрији бити Немцима гроб. А један Аустријанац рекао је Буђевки, да ће сваки Аустријанац цркават као што и коњи цркавају. Вечерас су биле Буђевке код нас, причале њихове доживљаје и слатко смо се смејале. Деца су се данас распустила због њиховог Ускрса. Рojка се сликала код Анке.

16. март 1918. године, петак, Београд

Данас је дошао код Стевке један официр, потпоручник или поручник, па ју је питао има ли српске паре, кад је казала да има, он јој је казао: Чувајте их, јер ће вам скоро требати." На то се Дана смејала, а он јој је одговорио „Да да, чувајте их јер ће вам убрзо требати". Упитала га је шта је он? А он рече Пољак. Дана му рече: „Да, и ви сте хрђаво прошли." На шта јој је он одговорио: „Не само да смо хрђаво прошли, већ „sie haben uns vermitteln"[171]. Као бесан је шетао по дућану.

17. март 1918. године, субота, Београд

Јутрос, око пола 11 одох код Дане Симић као што ми је казала да дођем. Но девојка ми рече да је гђа изашла. Такну ме нешто у срце! Да ли је то нарочито? Па што ми је казала да дођем? Сутра ћу покушати ићи, ако и сутра не буде, оставићу јој писмо још које ћу вечерас написати. Шта ћу радити ако ми не даде новаца?

Од ње одох до г.Трише. Он вели „Догодине ће се свршити рат!" Да ли је њему добро па тако говори, зар он није сад стекао грдне паре? За нас сиротињу зло ће бити. Он вели догодине ће се решити на Источном фронту! Јапанци се бију у Сибиру, а Троцки[172] је отишао са генералима енглеским и америчким у Сибир. Што ће Троцки са њима? Уместо да се ситуација расветљава, она се све замршује. Мир са Румунијом је сад, разишло се! На западу је офанзива задржата, узели су у ширину на 30 км, а на 75 км у дужину. Albert[173] је враћен у Енглеске руке. Да ли ће бити ту за нас решење?

Одох до Стевке у трафику. Ње није било, већ Дана Машина. Затекох и неког аустријског официра, осуђиваше наше госпође као и сељанке да живе у грозном неморалу. Ја му рекох: „То видите овде код нас зато што сте овде, а шта је код вас у Немачкој, то не говорите. И ви крије те ваше зло!"

После дође један подофицир за цигаре и рече како се ово мора по мају свршити, немогуће је више трајати. Жали се не дају му одсуство 4 дана за Ускрс.

Једна болничарка дошла код Буђевке из Митровице, ишла је у Скопље, мирно је, ништа се не чује, само зна да је тог дана дошла једна депеша где јављају да су Немци на нашем фронту заробили 30 хиљада Француза! Докле ћеду, па шта онда радите? Ово је да се изађе из коже. Зар збиља још овако под ропством?

18. март 1918. године, недеља, Београд

Одох до Дане Симић. Била је кући. Причала ми о свему само не о ономе што би требало за мене. И тако ја све ћутах, најзад устадох и рекох: „Видим да од моје ствари нема ништа". На то се она извињаваше како сад она не може, али доцније, јер сад нема. Ја јој рекох како знам да су купили једну радњу на којој су грдне паре зарадили. На то је она планула и рекла: „Ту су се само Јевреји користили, а моме мужу је главно да сачува

[171] Они су нас посредовали.
[172] Лав Троцки (1879–1940), министар војни Совјетског Савеза.
[173] Алберт је град око кога се водила Битка на Соми.

поштено име!“ О томе ми причао ваздан Триша! Триша ми дао 300 круна да купим маст, јер ње неће бити. Сад је маст 39 круна!

19. март 1918. године, понедеоник, Београд

Јуче добисмо од Оле карту, тражи да јој се пошаље још 500 круна (то је по пети пут). Ројка је променула и добила на 100 динара 117 круна! Данас у новинама стоји да Енглези и Французи траже да се избаци и оно мало остатака српске војске! Иде Ускрс, треба и ми коју пилулу да прогутамо. За Одесу, Украјинци је повратили уз велике и крваве губитке по Немце. А чусмо да су Немци батине добили. Данас је њихов Ускрс, све је мирно и тихо.

20. март 1918. године, уторак, Београд

Чујемо да су Немци грдно добили батина. Да су се подавили у неку воду на Западном фронту. Вели се да су у почетку све црвене заставе, а сад како силно губе све су истакнуте црне заставе. Данас Ројки није добро, имала је грозницу и температуру 39.3. Има много пегавца у Крушевцу а око Крагујевца се појавиле опет комите, тако ми рече господин Триша. И на нашем се фронту боре.

21. март 1918. године, среда, Београд

Данас је Ројка послала 500 круна Маријоли. Ишла је Ројка код Steinera, но није био кући. Око 4 сата опет је са Ружом Коеновом ишла и нашла га је. Чекао их је и ваздан му је Ружа доказивала и говорила, најзад им је казао да дођу сутра у 5 сати. Руковале су се и отишле. Само да се једаред с тим сврши! Да се скрасимо, то је велика брига. Била Каја Машина. Прича овај сан који је уснио пре неки дан генерал Срећковић. „Отишао сам у књижару да купим календар 1915 год. Књижар ми је давао 1918. год, ја нисам никако хтео. Најзад помислим се, а што да не узмем од 1918 год. Узмем и дођем кући. Листао сам календар редом. Кад сам дошао до јула месеца било је написано крупним словима златним мир! То ми је тако било изненађење да сам се из сна тргао.“ Ах, кад би то било истина. Буђевка ми рече да грдна војска иде на Крушевац, и да су Турци код Цариграда потучени.

22. март 1918. године, четвртак, Београд

Чујемо да добијају батине, убеђење је свију да се овог лета мора свршити. Чујемо да је после ове погибије Немаца, која се рачуна на 1 милијон, Берлин завијен сав у црно. Свака кућа је метула црну заставу, јер свака од њих дала је мужа, сина, брата. При помисли језа ме хвата! Каква је то страшна касапница морала бити? А Американци су их тукли са висине од 20–30 метара из аероплана, и то из блиндираних, коме не сметају ни пушке ни митраљези. Само топ може му сметати, а њега није лако премештати с једног места на друго! Много се верује да ће до јесени бити краја!

22. март 1918. године, четвртак, Београд

Данас се реших да са свом децом одем до Steinera, односно мог стана. Одведох сву децу, али исти тај официр имао је седницу, те га не видох, а Левка ми изађе. Ваздан сам му наговорила и казала да се не зна шта ће бити им са њиховим госпођама. А мени није пријатно молит и да ја врло добро знам да смо непријатељи, али да не требају они бити непријатељи наспрам жена, као и јунаци наспрам жена! Ништа ми на то не рече. Обећао је опет говорити, али у све сумња!

Тако дођох очајна кући. По ручку Рojка оде у Platzkommadno да се извести о свему томе. У том дође Пера Ексик код нас да види да ли смо примили отказ! Ала сам му све казала и кресала у очи. Рекох му да треба да иде на фронт да омирише баруг, да сви који су овде не ваљају, јер да су ваљали били би на фронту. Уместо да нас они узму у заштиту ми сво зло имамо од наших, а не од непријатеља. Рекох му да нам је он једини за ово све крив и да нам је он запржио сву ову чорбу! И нека га само фртаљ снађе оног што му ја желим, доста је!

Он се бајаги правда, али лаже. Не носи он забадава надимак што му је Драгољуб дао. А зову га још и Пера Лепеза, као и Пера Фрајла! Најзад, он вели због мог стана ако не можемо сад добит, да се усмено са Станковићком о томе споразумемо, па ћемо моћи остати и месец и два. Главно да и Рojка и ја добро смо му очитале! Ја не знам тај његов образ. Зар скоро бејасмо заједно, ми га тужимо за крађене ствари, он на оптуженичкој клупи и лепо се смеје и у очи нам гледа. Да ли има тај образа? Где му је част!? Мени пориче да је казао да је Пехмилер дрвна пијаница, а Рojки опет вели: „Може бити, не сећам се." Још рече: „Са тиме би ме могли интернирати!" То би заиста и могли, ал ми нећемо никамо ништа сад да радимо док нам не дођу! Тада треба се светити, за све ове непријатности што нам је указао. Он беди Луку.

23. март 1918. године, петак, Београд

Једва једном добих новац. 497.50 круна и 277.25 од гђе Влајић. Рojка је ишла као што су јој препоручили у Platzkommando, у Гуврнеман. Код г. цивилног комесара Кушевића. Понела је одличија оба бабина. И војник је на те ордене пусти, јер иначе нико се не пушта који нема нарочите неке цедуље за одлазак. Примио ју је врло лепо, и кад је дознао чија је кћи, понудио јој је столицу. И лепо ју је замолио да му све лепо објасни. На то јој је казао да напише молбу, да у њој каже шта хоће, и да приложи одликовања. Рojка оде код Анке те напише, одмах после једог сата донесе молбу и даје господину, који јој обећа да ће што пре све учинити. А Рojка га нарочито замолила да не заборави јер се ми морамо селити за 10 дана! Док је она била ишла у гувернеман, позвата је Рojка у општинско одељење, ми смо мислили да је и отказ преко суда! Кад оно ево шта је, да Рojка плати трошкове око суђења, што ју је Станковићка тужила. Она нас је тужила, њен каприц, па кад је се она тужила, нека и плати трошкове. Зар ми то морамо дати, да ли постоји Бог, да ли има правде!? Што је не казни!? Лепо је Рojка казала: „За богате и лепу жену суда нема!" Богатима се све може. И ако су њој моја деца тешка, нека буду и њој њена! Бог нека их казни тамо где их највише боле! Ах, имамо ми да се разрачунавамо! Само стрпљења.

Била Љубица Мохачанин. Вели свуда на фронтовима Немци добили батине. Сад ће

још једну офанзиву од 8 милијона да баци на Западни фронт, па или или. Одакле им већ та војска!? Од гранате или бомбе погинуо је швајцарски конзул и жена у Паризу. И то може имати последица! У Марсељу, толико је много кафе да стоји тонама на пристаништу. Чујемо да је сам цар Виљем са бомбом у руци напред пред војску ишао.

Много ми бриге задаје мој стан! Здраво се бојим, да ми је само да се једаред преселим и скрасим. Па ваљда нас не могу на улицу избацити! Ето, да нам је Лепосава дала оправити кућу куд би нам крај био!

Данас је био један Јеврејин, неки Леви, дошао је прекјуче из Neszidera, послала га Ола, донео нам три пакле чоколаде! Маријола моли да предам молбу. Како ћемо? То би ишла просто у нашу пропаст. Она и не зна да нам је молба одбијена. Вели сад је лепо уређено, добијају пакете, али испочетка је зло било. Сад добијају и штофове и одела. Деце има на 1200. Од 12 хиљада, 6 хиљада има гробова. Који нема тај умире! И то ми је једна велика брига. Хтела бих јој учинити, ал' ако ми деца пропадну? Нама је Ола и премного учинила! Да ње није било, ми би данас гладни били! Жао ме је, вели исти господин, да је Маријола оседела и исто погрбила се. Боже мој, овај проклети рат шта учини од нас, и ми смо сви његове жртве. Нек нас само све очува до краја, то нам је жеља!

24. март 1918. године, субота, Београд

Данас сам ишла у банку и узела новац. Ишла сам у стан, но газдарица није била кући, као ни Steiner. Тако сам разговарала само са Љубићком. Ах, са њом говорити, треба водити рачуна о речима, права шпица. Свратих код Дане Мишине, син јој се јавља, чудо ми просто за Николу!

Ишла сам код господ. Трише, написала сам му признаницу да ми се да 500 круна. Страх ме хвата од толиког дуга, али шта ћу кад се мора! Данас послах преко Влајићке карту да ми Никола пошаље до јула поред овог осталог што шаље месечно, 3000 да спремим дрва и зимницу. Знам да му није лако, али ми не треба да умиремо. Свратих код Анке, она је очарана са њеним атељеом. Ја јој рекох да Драгољуб неће волети то трчкарање са пасошем по Новом Саду! Ројка је била опет у Плацкоманди односно нашег стана. Јер тај Немац довео је сад жену и са станом је у Ресавској улици. Сад тамо носе и јело, а моју собу затворили па је не даду а не служе се, то је крајњи безобразлук! Ах да ми је да пребринем то једаред!

Чули смо да је српска влада честитала Француској што је зауставила офанзиву и како она неће да пристане на некакав засебан мир. Она хоће да Србија буде већа но што је била.

Немци пишу и спремају свој народ да кад се рат сврши биће код њих горе стање но сада. Они су уназађени за 50 година, тако да се неће честито моћи ни обући! Ројка свратила код тетка Зорке, био код њих неки Бугарин и играју карата. Све се оне не проводе, али све имају познанства. При крају видећемо ми то!

Новости гђа Мицина, да је српска војска на француском фронту и одмах је заустављена офанзива! Каква иронија.

25. март 1918. године, недеља, Благовести, Београд

Данас смо добили ваздан карата, али од Николе ниједну. Очајна сам што ми се сад не јавља, како то да неки добијају а ја од септембра ниједу? Просто ћу излудети!

Добих ваздан од Љубе, као и слике. Сутра ћу их одмах однети код Даре, а она ће их испослати.

И Момчило једаред да пише, жао ми што о Николи ништа не пише. Сигурно су још љути једно на друго! То им баш није требало.

Ројка је ишла код гђе докторке Спиридоновићке, и она ју је упутила код Немца доктора што седи у Мајеровој кући. Он јој је казао да дође сутра у пола три и видећемо шта ће бити односно стана. Ах, благи Боже, само нам помогни!

Цео дан и лепо и облачи се. Пред вече одох до гђе Перке са децом. После дођосмо кући и киша поче падати. Ружа Коенова рече да су 900 наших интернираних отерани у Малу Азију да праве пругу. Да ли ће се ко од њих вратити? Јадна фамилијо, колико бринете за њих! Г. Оренхајм прича да су наши Срби у Швајцарској прави џентлмени, а госпође су дебеле и само кувају! Данас о политици ниша не чусмо.

26. март 1918. године, понедеоник, Београд

Ројка је после подне ишла код доктора Бендера, и он јој рече како је говорио са Steinerom и како он нема ништа против тога, само да му се нађе друга соба!

Кажу да су само Немци тучени у Фландрији.

27. март 1918. године, уторак, Београд

Ројка је ишла код младог Кушевића и он јој је дао препоруку да иде код Радулића. Ројку је дочекао киван, бесан, говорећи јој ово: „Идите, идите код виших, они ће вам то израдити!“ Казао јој је да је јуче био код њега исти Steiner, и казао да му треба соба! (Је ли то карактер? Доктору казао да нема он ништа против тога, а у Плац команди да му соба та треба!) Ја сам рачунала на његову интелигенцију! Ал’ да су Аустријанци, они би нам за бабина одличја изашли на сусрет! Али Немци не, они мисле њихов је свет! Идемо да видимо, и ко се на крај смеје најслађе се смеје!

Одох до Ранђе, рече ми како је долазио један из Platzkommando и гледао. Најзад је говорио дуго са Немцем из прија Ранђиног стана. После је сишао и разговарао са Левиком. Најзад је тај из Плацкоманодо ишао код Лукићке и прегледали стан.

На чему је остало, ништа не знам. Газдарицу и не фермају, само ју је питао, је ли имам ствари мојих. Она се обраћа њима, а они јој и не одговарају!

Зло, једно велико зло. Ово ће просто да нас упропасти. Ова силна брига. Данас дадох моје ципеле, пенџета и штикле 40 круна за пар ципела.

Поручих, управо резеривисах 10 кила шећера по 17 круна кило. Дакле, то износи 170 круна! Читав капитал! Надици ми није добро. Имала је у подне 30 температуре. Дадох јој вечерас мало кинина. Стоја пере, а ево се диже јак ветар.

Шта ћемо радити са станом, то ми је једна огромна велика брига!

28. март 1918. године, среда, Београд

Данас рано одох до Маринке, да видим њене куће односно стана. Има један и то би војска испразнила да пређе у други стан, ал' авлије никакве и нема вешернице, као и што је страховито рабатно! Но тај стан можемо га добити у свако доба, тако ми рече Маринка. Ројка беше позвата у Kreizkommando, не сачекавши да она оде у министрство финансија. Ту су примили к' знању, и рече тај господин (он је ишао да види мој стан). како се г. Кушевић, врло заинтересовао, чак је он лично писао Кнезићу, а он је civil comesar! Само да нам учине. Позвата је и Стаменковићка. Сад ми се бојимо да они нареде Стаменковићки да нас не сме истерати. Ако Немац изађе из тог стана. То би одиста био малер.

Ројка је после тога отишла опет код Г. Кушевића, и заиста ју је примио са највећом пажњом. И рекао јој је: „Ја ћу све учинити, што до мене стоји". Рекао јој је „и слуга сам." Прави џентлмен!

А овај у Kreizkommando рекао је Ројки: „Па не би вам тамо добро било, знате Немци смрде, а и госпођа има женске деце?" Он је мислио да су ми девојчице велике! По томе се види да се мрзе између себе! А и Рендулић је казао: „Па ми Немцима не можемо ништа, ништа!"

Милка Машина рече ми како је Левика казао да је прија Ранђа казала: „Баш не би волела њима да дам стан". Како је свет покварен! Како је дволична, толико ме звала, толико смо имали јурњаве и трчања и сад се ево овако изражава! Ал' Бог нека јој плати, онако како заслужује! У светом писму нађоше да ће се рат свршити у новембру месецу 1920. године. А опет овде неко рече да се дете неко родило које је проговорило да ће се мир закључити на Вел. Петак.

Прича гђа Мица, да је неки социјалист казао да што ће бити биће 13. маја (а нашег првог), већ вели дочекује депеше из Русије од социјалиста! Тога дана нећемо нигде излазити, а и не верујем у то, јер то се не би све на јавност износило. Сутра Ројка иде код Кнезића, ја мислим за два до три дана знаћемо позитивно шта имамо да радимо. Само једанпут да пребринемо!

29. март 1918. године, четвртак, Београд

Данас после подне Ројки је саопштено од Паштровића у гувернеману да смо одбијене! Заиста је брука, да им цивилни комесар, главни за отказе Кнезић, plazkommanda и kreizkommanda нису могли да избаце једног Немца! А то није један случај. Дакле, Ројки је у акту прочитано да можемо узети горе оне две собе, веранду, да незгодно је ту становати где су менаже официрске, зато што би се могло доћи у конфликт због деце!

Верујем сад да је и боље да не седимо, јер то нису људи. Ја сам полагала на њихову интелигенцију, али видим да је они немају, то су дивљаци, хоће да нам даду остати да смо непријатељи! Па лепо, ми им желимо да им та кућа дође главе!

Одох одмах код г. Трише и изложих му план да оправимо о нашем трошку зет Перину кућу. Одосмо да је видимо, прескакасмо плот и тако уђосмо. Доста је порушено, али ми би најпотребније оправили.

Чујемо да су Немци пробили код Енглеза, заиста је то страшно, да их свуда побеђују.

30. март 1918. године, петак, Београд

Одох рано до Г. Трише, да видимо да нам не смета Цинцарин. Нађосмо Катицу и она рече да нам они неће ништа сметати, само морамо тражити дозволу од полиције, да нам дозволи да то оправимо! Триша је обећао ићи у подне по предузимача. После подне дође нам Пера Ексик, пре нас изгрдио га апотекар Николић, па онда га Буђевка изгрдила, па Ројка, у том наиђе Томићева Каћа па и она нешто за свој рачун, па ја доврших. После свега, а нарочито моје грдње, кад он ни за црту не мрдну се, заиста сам убеђена да му је образ џон. Ја сам му рекла да је нечастан човек. Тражила сам му да ми ако не дођу наши за зиму врати метар и по дрва, он каже само метар. Ја му рекох није истина метар и по дрва, и то је Никола затекао вашег оца у нашем подруму првог дана по првом нападу Аустријанаца. Рекох му још и то да су могле и ствари нестати као што су после и нестале. Он ми одговори толиким кућама је нестало! Ја одговорих: „О томе ћемо доцније разговарати, а сад за дрва!" Лопови једни! Остали овде да харају свет! Рекох му, како то да ви сва тројица останете овде у сигурности! Он ми рече: „Неспособни смо!" Да да, неспособни сте да би били овде сигурније и даље од куршума! Рекла сам му да ћу писати Николи да му нареди да ми да дрва. И заиста ћу му писати. Узех данас кајмака по 25 кр. кило и сира 12 кило.

31. март 1918. године, субота, Београд

Не осећам се добро. Ломи ме грозница и гуша ме боле. Такође ми и Надици није нешто добро, повраћала је. Ројка је данас дошла, добила позивницу за пасамт. Сутра ће ићи да се пријави. Ништа ново, очајавамо потпуно.

1. април 1918. године, недеља, Београд

Јак ветар дува. Ројка била у пасамт, рекоше јој да јој је одобрено ићи за Швајцарску, сад треба још добити дозволу и из Швајцарске. Ишла је у улицу Студеничку 31 код гђе Цинцар–Марковићке, у новинама је био оглас да купује старинске ствари. Ишла је код ње и рече јој да једна богата Енглескиња удата са немачким глумцем купује те ствари. Да је огромно богата. Мрзи здраво Немце. Ројка хоће да прода свој ћилим из Русије ако добије за њега 800 круна. Даље хоће да да слику са тешким рамом Краљице Наталије за 600 круна и оне старе тањире још од Кнеза Михаила по 100 круна комад, а има их 6 комада. То да добијемо лепо би се окрпили за сеобу и поправку зет Перине куће.

Од поште ништа. Данас сам правила гибаницу кошта ме много 59.70. Дала сам 1½ брашна по 8 кр. кило. Кило сира 12 кр, ½ к. кајмака 12.50 кр, зеље 0.80, млека 2 литра по 4 кр, литар масти за 5 круне. Срећа те сам све имала кући, и јаја 10 по 0.80 п комад. Долазио Триша да нам јави да је предузимач био и прегледао зет Перину кућу. Тражио је 2300 круна, али мисли г. Триша да га доведе до 1600–1800 кр. Ако би пристао све за 1600 ми би одмах пристале. Главно треба сад за ове ствари добити новаца. Ал шта ће бити ако толико не да? Боже мој па не можемо јој дати те ствари у бесцење!

Чује се да су Французи опет добили батине од Немаца! Страшно. Нећу о томе ни да пишем, толико се једим!

Г. Триша вели да су Немци казали да ће скратити рат и да ће се ове године свршити, а то исто веле и Енгези!

2. април 1918. године, понедеоник, Београд

Данас је Рojка отишла код те гђе Цинцар–Марковићке 31, односно те Енглескиње, и однела је један тањир од Кнеза Михаила, по једну виљушку, по једну кашичицу и по један нож са N и Момчилову табакеру. Дакле цене су: за сваки тањир 100 круна, за свако парче од есцајга 50 круна, а за табакеру 5000 круна. Но ми смо чули да је она трула богаташица, ми ћемо сутра покушати да тражимо више. Од поште ни данас не добисмо ништа. Дали смо да се на француски уреже бабино име у табакери!

3. април 1918. године, уторак, Београд

Рojка је отишла код те Енглескиње, она се колеба и не да рећи како је то свршена ствар, те Рojка не доби од ње ни тањир ни виљушке. Оде Рojка код Христићке и исприча ствар, и оне реше да сутра ја одем. Да будем искрена, да јој све кажем наше стање, да апелујем на њено добро срце и племенитост. Тако ћу и учинити. Све ћу јој отворено казати! У име Бога нек ме Бог помогне.

Дође Мица и рече како јој је један Далматинац причао да су Талијани подавили седам лађа на Јадранском мору. Да су били 150 Црногораца осуђени на смрт, али да су помиловани и да више не може нико бити на смрт осуђен, тако је дошла наредба од цара! Вели до августа мора доћи крај, јер ми више не можемо!

4. април 1918. године, среда, Београд

Пре подне журих се да све спремим те да одем, после подне код те велике књагиње Плез, она станује Студеничка улица 31. код гђе Цинцар–Марковићке.

Дакле одох. Била је обучена и са шеширом. Седела је пред једним асталом на коме је био послужавник са јелом, мало компота од шљива, омлета, мало сира, мало пиреја и вина. Кад ме је пријавила она ме није видела била ми је леђима окренута а већ ми је пружила руку. Рече ми да седнем vis a vis ње. Тако урадих. Испочетка ме испитивала, колико сам удата, колико деце имам, да ли се јавља муж и већ богзна како ме је ожалила.

Када сам јој ја казала да нам за табакеру дају 8000, она никако неће да чује, како је ту ствар решила са мојом сестром. За тањире и есцајг није било ни речи. Најзад рекла је cigarette-etui неће узети пошто ми велимо добијамо 8000, али да је јавим ако тај господин не узме да јој јавим телефоном 361. И растасмо се пријатељски. Она преда мном нареди неком камердинеру[174] да пође са мном да ми исплати тањире и есцајг и да узме ствари. Он је, кад је она отишла трескао, лупао. Најзад ми рече да ће доћи у 4 сата и да иде да промени

[174] Собару.

новац и лепо је он избројао да има да ми да за 6 тањира 600 круна и за 6 виљушака, 6 ножа, 6 кашичица 900 круна, свега 1500. После тога растали смо се.

Ја одох код гђе Христић и све испричам. Дотле је долазио камердинер и рекао да је гђа принцеза казала да је тањир 50 круна! Ројка је то одбила, да она неће дати за ту цену. Он рече да дођем сутра око десет са рачуном код ње.

Увече са Ројком разговарасмо ово: Да јој дамо табакеру за 5000 али под тим условима да нам испразни стан мој у Милоша Великог улици 65, пошто је њен муж принц у двору немачком! Би решено. Јер кад сам у моме стану кирију не морам плаћати, а Лепосавину кућу треба оправити. Да ли ће они мени признати тај дуг? Уселила сам се без њиховог питања! А да тражим стан, да се обавежем плаћати кирију 70–80 круна то је немогуће. Дакле ово је најбољи био рачун. Тако би могла подужнице исплатити и остало би нам и резерве.

5. април 1918. године, четвртак, Београд

Одох до стана. Мој стан још горе стоји празан. После се пожурих те одох до књагиње Плез. Госпођица Евица баш је излазила, те се сретнемо. Ја јој тада рекох да ме пријави, имам да молим за протекцију и да ћу јој дати табакеру за 5000 круна. Она ми тада рече и за тањире како је гђица спустила цену на 50. Ја сам је убеђивала и доказивала да је то немогуће, да ми добијамо 100 круна од тањира у вароши. Најзад ме она пријави. Дуго сам је чекала, дуго. У том гђица Евица оде у варош и не потраја дуго врати се са једним аустријским са доста ордена на прсима. Кад их видох, нешто ме такну. Опет чеках. Најзад камердинер пријави мене и пође и тај Аустријанац, он беше из полиције. Ту ми рече да седнем и поче њега да пита да ли може једна ствар да се прода данас за једну, сутра за другу цену. Те ме нападе ваздан. Мени су сузе пошле. Ја рекох полицајцу: „Ја нисам жена са улице, ја сам жена српског официра, мој отац је био ађутант и.т.д.“ А он ми на то одговара: „Понашајте се анштендиг“. Рекох гђи: „Ви закидате лебац мојој деци“. Она се разђапа. „Чујете ли, ја крадем њеној деци лебац, зар то може тако да остане, за то треба да одговара.“ Полицајац вели то је све преплаћено и сувише ако сте у нужди, ви новац узмите. Ја сам му одговорила да ја сам цену тражила, коме је много не мора узети, а мени ко више да дађу. У том смислу ваздан смо говорили, тако да сам што кажу запенушила.

Једва ме је пустила да дођем до речи да јој кажем ако добијем мој стан у Милоша Великог улици бр 65 ја ћу јој табакеру дати за 5000 круна. Даде ми плајваз и хартију те написах на српски ово:

Ове ствари коштају по овој цени:
Један тањир 50 круна
Један нож 50 круна
Једна кашичица 50 круна
Једна виљушка 50 круна –
Од сваке има по 6 комади. Једна табакера за 5000 круна. Ове ствари даћу по овој цени само ако ми се испразни мој стан у Милоша Великог бр. 65
18/IV 1918, Београд, Наталија Ник Аранђеловића

За тањире ја имам сведока да је била погодба 100 круна комад. Закинула ми је 300 круна. Да Бог да јој тај мој закинути новац донео несрећу. Нека деца њена то осете, а она да пати и да види какав је бол. Изгледало ми као да ми џелат стоји над главом. Душа ме боле за табекеру, таква успомена, али су ме присилили. Проклета да је. Никад то јој опростити не могу. Такву увреду, да она кришом зове полицију, као да сам ја лопов. Ах, та мрзим је и само нека се сврши рат, изнеће се ово на јавност па нек се зна како је пљачкала! Решено је да дођем сутра у два да чује шта је са станом.

Како ми је било целим путем до куће то ја знам! Кад сам дошла кући тек онда сам плакала и једила сам причајући Ројки све! Нисмо ни ручале. Дође Коенова, испричасмо јој све. Али се све поплашисмо где сам је писала све то плајвазом и у цифрама. Тада одјурих до гђе Христић, она ми рече да ма шта се деси да ми смање цифре да се позовем на њу и на Ану у суд, јер оне знају да је цена била за тањир 100 кр. комад, а за табакеру 5000 круна. Гђа Христић има веома хрђаво мишљење о њој, казала је Ани да кад дође да је не прими, нисам кући, за њу нисам кући. Прича о њој да није само то, има о њој много много грозне ствари шта је она радила и да ће она отићи у лудницу, она није присебна и нормална! Мало ме је утешила. Дођох кући, затекнем г. Тришу. Ројка га звала. И он нас умири, да то не сме да буде, да се позовемо и на њега, он ће све отворено казати.

Тако се мало умиримсмо, ал смо толико убијене и утучене да немам речи описати мој бол и страх.

6. април 1918. године, петак, Београд

Јутрос ми је веома тешко, осећам се тако као да сам изнутра трула, једва се вучем. Пошто ми није добро, напишем јој ово писмо и око једног сата пошаљем по Драгану. Нађе је у кујни, у болничкој кецељи и на глави белу капу, а црне плишане ципеле. Драган ју је лепо описао. Дакле ево писма:

Bitoljska ul. °4, 19/IV 1918 Belgrade

Madame la Princesse

J' envoie mon fils de Vous dire, de m'esccuser qu'il m'est impossible de venir aujourd'hui chez vous.

Hier, quand je me suis retournée de Vous, chez moi, j' été tellement troublée et peinée que j'ai eu toute la nuit une grande migraine. C' est pour cela que je vous prie, soyez bonne, comme vous l'étez toujours, d' envouyer mademoiselle de me dire le resultat à propos de mon logis que nous avons parlé hier.

Agreéz Madame la princesse mille respects

Natalie Nik. Aranđelovića

épouse du colonel Serbe[175]

Кад је прочитала преко неке жене казала је Драгану (српски) ово: „Нека твоја мама одржи реч и ја ћу моју. Ако има још што год нека ми јави, а за ово што пита данас не могу још одговорити."

[175] Госпођо књегињо, послала сам свог сина да Вам каже, да ме извини, што ми је било немогуће да данас дођем до вас. Јуче када сам се вратила кући била сам толико болесна и целе ноћи сам имала јаку мигрену. Због тога Вас молим да будете љубазни, као што сте увек, да пошаљете госпођицу да ми каже ваше мишљење што се тиче мојих посуђа о којима смо јуче разговарали. Примите, књегињо, моје велико поштовање. Наталија Ник Аранђеловића, госпођа српског официра.

Да г. Триша вели: „Та је дивна идеја, ако добијете стан даћете јој ствари, ако не добијете погодба отпада.“ Ствари не дајем! Ко је могао и сањати да ћемо имати толике непријатности, толико јада!

Јави нам Ружа по девојчици да је дошла из Нежидера Цаја Начићева и Маријола. Ројка је одлетела као луда код Цаје, кад ова јој рече да Ола није дошла већ да имамо од ње пакет. Како нам је тешко, колико смо се обрадовале, ја сам и плакала од радости. Ројка ће ићи сутра да узме пакет и да чује опширније од Цаје за Маријолу. Маријола моли да поднесемо молбу. Данас је био детектив из полиције што је испитивао Ројку за Швајцарску. Он вели за Олу ми смо му све испричали о њој, да не покушавамо јер ћемо ми страдати. Он нам прича да је Кока био у Куршумлији тишлер. Каже: „То ја знам зацело.“ Тако не смемо ништа да радимо за њу, па смо очајне.

Односно ситуације Триша вели ући ћемо у зиму, а њихови причају код Дане у трафици да два месеца, па три да кажемо најдаље, немогуће је више издржати! Био је неки велики судар на великој ћуприји. Прича се за неко писмо које је писао цар Карло I своме шураку у Паризу који је неки министар да се закључи мир 1917. То је писмо нађено и дошло у Виљемове руке. Сад је ствар Виљем назива Карла издајником. То би нам био спас, да се они заваде.

Прича нека гђца Хилда што је дошла из Беча да је тамо страшно, свет гладује. Кад се родио принц, народ је ишао улицом и викао; „Доле са принчевима, њима апанаже, а свет гладује“. Тамо су немири стално и све већи и већи. Од њихових сви говоре да најдаље до јесени мора да се сврши. И треба, не можемо више, клонуле смо све, као увело цвеће које више никад не може да подигне весело свој цвет к сунцу!

Била Зорка др Ђокина, прича за Енглезе да се стално повлаче, а Французи су задржали њихово (немачко) пробијање. За Коку чусмо ово јуче. Прича једна госпођа што је дошла из Крушевца. Ишла једна жена друмом и у том дође пред њу један човек, запита је колико је оцењена глава Косте Војиновића, она рече 6 хиљада. „А да ли би га ти издала?“ „Како да не би, то је новац данас, то је богатство!“ На то се он откопча и покаже све куршуме и рече јој: „Ево, иди прокажи ме, ја женама ништа не чиним, само људима који зло раде.“ Кажу да је написао у Крушевцу испод тањира „круне не вреде ништа само динари!“ По свему види се да је жив. Каја Машина прича да се чује да су и жене грдно отишле у комите. Мађарско министарство је пало. Чеси се буне, траже самосталност. Изгледа да ће у Аустрији да искрсне буна. Требало би ово пролеће да реши.

Наши нам се никако не јављају, како се бринемо! Овај данас детектив вели да је сигурно за мене питала нека велика личност, јер то се дешава. И тај што је мене испитивао то је детектив из гувернемана.

7. април 1918. године, субота, Београд

Данас ми није цео дан добро. Ноћас сам имала страховиту грозницу, те цео дан прелешкарих, ништа ново не чух. Данас добих три карте од Николе после пет месеци, од 18,19. и 20. фебруара. Здраво се једим што Момчила грди, што мора сваки да зна! Уосталом, Момчило је свој човек. Он треба да мене разуме да осети да мене то вређа, да ми нисмо никад нашу браћу волели из интереса! Писах му вечерас опширно писмо.

8. април 1918. године, недеља, Београд

Данас такође једва се вучем, ал' се реших да идем код књагиње Плез. Ја одох од куће по ручку, а њена куварица ми донесе ову цедуљу, тако се вратих. Била нам и Ана Христић, прича како је у суботу била књегиња код њих и сама је повела разговор о нама. Тада је Христићка са највећим поштовањем о нама говорила, па казала да смо ми одрасле на двору, али сад се мучимо и да треба ако мисли да купи те ствари платити богато, бар већ кад потпомаже Србе спасила би пет Српчета. Шта ће бити не знам, ал' једва чекам да скинем ту бригу. Та брига ми не да никако мира! А сутра једва чекам да видим шта ћу чути од мог стана.

9. април 1918. године, понедеоник, Београд

Рано одох пошто исти г. Halovitz није устао. До Рашићеве одох. Кад је било скоро 9 сати опет одох и нађем га. Прво се као изненадио шта ћу код њега, ал кад му ја рекох да ме је препоручила књагиња он се сети и рече лепо српски: „Ах да, јавила је књагиња преко телефона." Тада му све рекох и да смо и молбу писале али да смо одбијене. Рекох и то да му није то стан, само руча и вечера. Он само рече: „Германи." Све кад ме је саслушао казао ми је ово: „Гледаћу госпођо да вам дам цео ваш стан, ја ћу лично да говорим са Рендулићем." Кад му ја рекох да је Рojка била код Рендулића и да је он казао „ми Немцима не можемо ништа.", он се насмешио и казао да дођем у четвртак у исто доба!

И опет ништа односно стана! Ах та секирација, да ми да је скинем једаред.

Одох онда до г. Трише. Ускоро дође и Анка наша па кад ме види рече: „Е, Нато баш ми квариш рачун, ја сам хтела да говорим са г.Тришом." Ја јој на то одговорих: „Ти гледај твоја посла, а ја ћу моја!" Ту му исприча како хоће да узме консецију на своје име, а Ђорђе да доноси на њено име вино из Јагодине и колико да тражи од њега зараде. Триша јој све израчунао и вели да иште 10 хиљада само да води рачуна, јер она много ризикује, а може да буде у затвору. Ето случајно дознадох за трговину. Триша јој не одобрава.

После одох до Христићке, испричах јој све. Она се боји да се не расчује да ми продајемо, па да нам кућу претресу! И рече нам што мање о том говорити. Ах, како смо награнсале. Каже она Ани: „Ми кад би отишли за Швајцарску, ми би морали израдити да се исплати тај дуг, Црвени крст би морао то урадити."

Ја им рекох, хоћу табакеру да продам и за пет а имамо за 7 хиљада динара дуга! Једва чекам да дође четвртак, ићи ћу по ручку да и са њом пречистим рачуне. Родићу се.

Ново? Изгледа да су Немци добили батине, а Французи и фронт пробили. У Мађарској је штрајк данас био од 3 до 5 све је стало, све фабрике, сав рад, траже право своје! Таман ће им дати! Овог дана се говори да је Прилеп у наше руке. А Буђевка чула да у новостима пише да су наши заузели 10 села. Ријеч је забрањена. Комите се појавиле у Ћуприји, па су довели и бугарске комите, метнуће их по села. Џаба им те трзавице, зар бих могла ока склопити. Чује се да bezirkskommanda иде одавде. Сад сам толико оптерећена са овом нашом муком да и немам кад мислити о политици.

10. април 1918. године, уторак, Београд

Поште нема. Чује да су Немци добили батине. Још смо чули да је или Мишић или Штурм који су на француском фронту показали тако јунаштво да су одликовани и добили ленту, постао маршал један од њих двојице. Још једна верзија постоји, а то је да је Мишић заробио престолонаследника немачког! То би било дивно као нека прича, бајка нека!

Нови ти амерички аутомобили који су рађени кришом девет месеци. Они су сви испуњени смесом и одмере даљину коју треба да достигну, тад се распрскавају то јест експлодирају. Веле сад ће се они пустити у дејство.

Чусмо да је за пролив за децу добро кувати камил–теј и онда мало сипати кантаријона (опет куваног).

11. април 1918. године, среда, Београд

У новинама веле да је писало да су четири немачка принца заробљена! То би била слава. И ако су их заиста Срби заробили, како ми срце силније бије од задовољства. Гђа Мица рече нам да је и на македонском фронту заробљено 80 хиљада Бугара! Г. Новаковић верује да ће крај бити маја, јуна, наравно док се преговори врше, да ће све најзад бити до јесени готово. Да ли то може бити?

Чујем да је писало у немачким новинама, ово: „Да је Clemenceau[176], звао доктора да га прегледа да ли је здрав и да ли може издржати још четири месеца.“ Доктор му рекао, не да ће издржати четири месеца већ још доста година. На то је он одговорио „Да само издржим четири месеци да завршим овај светски рат, а Европа ће за два месеца имати велико изненађење“.

Тај Амерички нов проналазак јесте, тако се говори, нека струја која иде кроз ваздух, и где год наиђе на муницију, куршум, барут то све експлодира.

Данас је Ројка добила од Момчила 290,30 круна. Данас доби од Даде писмо, шаље Анђици кецељу, Надици машну за косу, а мушкарцима десет круна.

Ах све ми мисли шта ће бити сутра односно мог стана! Једва чекам да сване.

12. април 1918. године, четвртак, Београд

Јутрос одох до Лалошевића, он ми рече да је лично говорио са Рендулићем, и даде ми писмо да одем до мајора Бохана у platzkommando. Одох код њега он ме прими и изненађује се да ме упућује Лалошевић код њега. Чуди се, јер вели кад је он говорио са Рендулићем што ћу ја ту, ја сам тако спрам њега мајушан. Рече ми да дођем код њега у 4 сата па ћу видети. И заиста одох. Он ме одмах прими и рече ми да је апсолутно немогуће добити мој стан, пошто ми са Германима немамо ништа. Захвалим се и одох до књагиње. Са гђцом Вагнер сам говорила и рекох јој све. Она је сигурно њој све испричала и чекајући дуже најзад уђем. Ту је био неки сликар наш Михајловић који слика књагињу бојама. Ту ми рекоше (не књагиња њу не видох) да је она телефонирала немачком мајору и да сутра дођем у 10 сати. Једва чекам да знам сутра па да се определим. Ако стан мој не добијем отпада и моје

[176] Жорж Клемансо (1841–1929), председник владе Француске.

ствари. Просто сам несретна због овога што се десило. Сваки је весео, настају празници, а ми смо толико утучене и брижне што не знамо како ће се све ово свршити.

Дана Машина, вели да јој је тај censur што долази у трафику данас казао да су заиста ти принчеви заробљени и да они неће даље од Нове године најдаље морати одавде да се исчисте. Васиљевићева Зорка вели да наши доле напредују и да су узели пет места.

Од поште данас ништа. Ми смо очајне.

13. април 1918. године, петак, Београд

Данас пре подне одох до књагиње, но она ме не прими, већ прође поред мене као поред турског гробља и не погледа ме. Нареди само да ми даду адресу да идем код грофа: Sr Hochgeboren herrn Grafen v. Rautter, deutsche Überwachungs – stelle Milos Veliki 2 ½.[177]

Како ми је било да она тако прође, то сам само ја осетила, гђца Vagner пожелела ми је срећу, на шта ја јој одговорих да сам доста трпела. И одох.

По ручку одох и гроф ме прими одмах, понуди ми столицу, ја седох, на шта ми он рече шта желим. Ја му у кратко рекох, на шта ми он рече, да је то немогуће и што немачки официр узме то се не даје јер му треба. Тада ми је 3, 4 пута рекао: „Зашто сам се ја обратила преко госпође, зар ја мислим да ће жена у томе помоћи, зар име жене да се меша у немачке војне ствари?“ Ја сам била збуњена и не рекох му ништа, јер заиста страшан је био. Ја му тада рекох да сам ишла и молила истог официра, али он неће. Ја сам се обратила њему као џентлмену. На ту реч он устаде па ми рече „Госпођо, знате ли ви шта кажете? Он је био и остаје џентлмен, он један толико има заслуга као може бити сви што су у целој Србији радили.“ Ја на то одговорих: „То не знам, ја гледам своју кућу.“ Рече ми да сам хрђав пут узела преко жене. Тада рече војнику да пође са мном и да види ако може да се што учини. Дођосмо у мој стан, наиђе Левке, одведе га у канцеларију и ваздан му говораше, овај кад се врати рече да је немогуће и да не може да ми се да мој стан.

И ето сврши се комедија! Сад бар знам начисто. Остаје ми још да издржим сутра једно понижење код књагиње и да узмем ствари, тањир и есцајг. Само још то да се добро сврши.

Свратих код Величковића. Ту је био тај њихов познат Србин, он прича да је у Прагу и Загребу доведена све мађарска војска. По кућама, капијама су митраљези да спрече што се сваки час Хрвати буне. У Бечу је hunger tifus. Све је упрло очи у Западни фронт, ту се очекује решење, а и он је чуо да су наши узели 12 места. Чак Величковићка вели да је Велес узет.

Сад Аустријанци спремају офанзиву на талијански фронт. Неки веле брзо ће. Исти овај Србин вели жетву ћемо узети. Зло ће бити кроз 7–8 месеци кад сазри револуција. Како ли ће проћи њин 1. мај.

14. април 1918. године, субота, Београд

Данас одох да видим један стан у Делиградској 32. Нека гђа Митричевићка хоће и кирију и воду и ђубре да се плаћа. Јесте да је засебно али то је премного, месечна кирија 70 кр, за воду 37, а за ђубре 20 за 6 месеци! И Триша вели да је опака жена. Одох после

[177] Племенити гроф Фон Раутер, немачки надзор, Милоша Великог 2 ½.

подне код књагиње, гђица Вагнер рече да је отпутовала за Крушевац, а за ствари рекла је нек остане док се она не врати. Она се враћа у понедеоник. Сирота и та гђца Вагнер жали се, вели мајка ми је умрла пре месец дана, ја не смем да плачем, морам да сам увек насмејана. Грозна жена. Да ли она верује у Бога! Па и њу ће казна стићи као и остале. После одох до Христићке, она вели Ана би ишла да донесе за децу ципеле и одело, ваша би деца све имала. Рече ми: „Да ми одемо, тек би вас онда помагале".

15. април 1918. године, недеља, Цвети, Београд

Лане на данашњи празник мами смо давали четрдесет дана. Како време лети! Шта смо све преживеле и шта ће још све да се издржи! Данас смо се решиле да идемо у Ђихађићкин стан. Кирију месечну платити нећемо али има оправке да се изврши и то ће коштати са сеобом до 800 круна. Па ваљда ће нам Лепосава признати оправке? Кад нам је тај стан понудила?! Само једаред да се преселимо. Ројка била код докторке Гођевац на патарице, ту била нека жена из Кремана и вели тај поп који је прорицао умро је пре месец дана и казао је да ће се ове године рат свршити. Од ситуације не чује се ништа, нико нам није био, а и ми нисмо нигде ишле.

16. април 1918. године, понедеоник, Београд

Данас баш ништа и никакве промене. Од поште баш ништа. Решиле смо ићи код Лепе у стан. Тамо је Цинцаркин магацин.

17. април 1918. године, уторак, Београд

Добисмо од Влајићке и Лепе карту. Лепа се чуди што ја нећу да пређем у Ђихађичкин стан. Не зна да је решено да хоћемо. Гђа Влајићка пише да је готово боље да седим овде, кад већ не могу бити са Николом. Сад у ово доба они добијају масти за 6 особа, а за месец дана 150 грама. Ројка сутра иде код гђе Стаменковићке да јој тражи дозволу да се иселимо до нашег 15 маја, јер морамо причекати док се код Лепе мало оправи. Ројка била код Анице Сакаларидис, она иде за Швајцарску на Ђурђевдан, а она јој прича да су неки мужеви писали својим женама да причекају да не долазе још. Из новина видимо да је Русија опет царевина, да је престолонаследник руски цар.

18. април 1918. године, среда, Београд

Данас је Ројка добила од Милутина 560.40. После њеног одласка дође камердинер од књагиње и рече да неће узети тањир но само besteak, тањир је вратио. Рече да донесемо цео besteak и добићемо одмах паре. И заиста по ручку оде Ројка код ње и однесе јој, даде јој одмах 900 круна, а за étui-cigarette рече. „ако можете донесите је да је видим још једаред." Ројка дође кући и одмах се врати и однесе је, ал' пред сама њена врата један Аустријанац

сиђе са бицикла и одмери Ројку и улете у њену авлију. Ројку нешто штрецну да не прође као ја, те се окрене и дође кући. Добро те је тако учинила!

Данас добих од Влајићке и Лепе карту, где вели да ми се чуди, да се не уселим у њену кућу. И то је решено, уселићемо се. Гђа Мица ваздан нешто причаше о ситуацији да су наши заробили 8 хиљада Бугара и да су узели Струмицу.

Књагиња је Ројку врло љубазно дочекала и примила и дала јој адресу њене мајке у Лондону, ако би Ројка ишла у Швајцарску, да се обрати на њу!

19. април 1918. године, четвртак велики, Београд

Извинили смо се писмом књагињи да је Ројка слаба и посласмо по Драгану. После подне око пола три, дође гђца Вагнер односно те девојке болесне што ју је препоручио др. Суботић и изгледа да је дошла да носи табакеру. Но ми нећемо бити тако лакомислене и дати је, рекосмо да не стоји код нас већ код једног банкара. Ако Ројки буде добро, донеће је у суботу по ручку са рођаком Ружом Кеоновом, ако не дође значи није јој добро, замолили смо књагињу нека дође овде код нас. Ја мислим то је најбољи начин. Код нас је најсигурније, нешто не верујемо. Данас насадих кокошку на 11 јаја. Данас по ручку имали смо јаку кишу са градом величине зрна кукуруза, сад је заладило. Вечерас чусмо клепала са старог гробља.

20. април 1918. године, Велили Петак, Београд

Данас офарбах 60 јаја, 7 свега у боји од перја за децу да им донесе зец у трави, за моју као и Анкину. По ручку обукох децу и ишли смо у три сата у цркву на Старом гробљу. Света је било пуно. Нисмо целивале, бојале се заразе, Бог нека нам опрости. Одосмо Кнез Михајиловом улицом. Сретосмо Ексика Перу. Рекох му да нам да писмено да нас првог маја не крећу, да ћемо се до 15ог иселити. Он рече да је Ројка то удесила са Стаменковићком. Ја му рекох: „Ви знате да вам ја не верујем и да сте свако поверење код мене изгубили.“ Он одговори: „Знам да сам свако поверење изгубио!“ И данас киша беше.

21. април 1918. године, Велика Субота, Београд

Спремих 6 кила говедине по 6 круна кг. Од костију спремих за супу, исецках за мусаку од модрих патлиџана и печење. После подне Ројка свој деци опра главе и ноге и пресвукох их све. Ми такође опрасмо косе. Ново ништа.

22. април 1918. године, недеља, Ускрс, Београд

Пораних умесих лебац, обукох децу, у 10 дође Сека на ручак. По ручку спавасмо и око пола пет дође нам књагиња Плез. Честитала нам је Ускрс са лепим жељама. Села је и говорила односно те крваве седнице у Солуну, што су Жујовић и Милић поп погинули, но

вели то се не сме веровати све што пише. Видела је табакеру, допада јој се и нема новаца, све не зна колико је. Испратисмо је до кола. Деца јој се сва допадају, сва три мушкарца, као и девојчице. За Анђицу вели лутка. Каже да Ројка добро сакрије ону адресу. Морамо јој подвољити јер нам новац треба. Анка дође са децом. Вели да је Цинцарка казала да неће она да ми дођемо, она ће се селити. И како та рођака Ђихаџичка не да кључ. Сутра идем да о свему томе говорим и видим г. Тришу, он вели клади се, то је његово мишљење, да ћемо мир имати до идуће јесени зацело, а и у пролеће, он мисли ако Немци отерају Енглезе, онда би дуже трајало јер би онда ратовали са Французима! Била нам и Ружа Кеон и Катица Томић.

23. април 1918. године, понедеоник, Ђурђевдан, Београд

Деца ме молила да идемо на уранак. Поред најбоље воље да им учиним ту радост нисам могла јер сам морала ићи код рођаке Ђихаџичеве, Иванковачка улица 10. Примила ме лепо, ја јој рекох да имам карту од Лепе, све јој разложих, али она је остајала при једном, да чекам док и они њој пишу, њој је кључ од куће поверен и онда не може да да. Неће да ме разуме да Лепа је писала са договором Ђихаџићевим. Ништа не успех, одох до Трише, те са њима мало ручах и пих лепо вино. Од поште ништа, а и новаца нема.

24. април 1918. године, уторак, Београд

Одох до Цинцарке. Чешљала се и ја је запитах што хоће онда да се сели? (Пре него што сам отишла код Цинцарке била нам кући та рођака). Кад се раздера на мене, започе да виче, да је она сачувала гђи Лепи кућу, да ја сад треба да се селим и плаћам 700 кр киријy, а сеоба ће ме кошта 2000 кр, то није лепо, а да сам знала да ће она вама дати тај стан, ја бих јој плаћала 200 кр. месечну киријy, само да га имам јер ми је он потребан! Дошао је Николица, он све лепо и лагано, он и не спомиње да се сели. Он каже ми ћемо то лепо удесити, а баба његова све ми звоца, иди и седи код снаје, гђа Анке и рече ми Катина да рођака кључ не да и да ће пријавити суду.

Одох од ње код Анке, ту дао Бог увек, нађем Милошевића професора. Он ми рече да се рођака не шали са полицијом, јер ће све ствари пропасти. То треба ми да свршимо. Опет одем код ње, ал' све узалуд, она неће те неће. Хоће да скине ту бригу и јавићу суду. Ја јој рекох да ја тражим стан са стварима као што је Лепа писала. Да ћу ја то по рату доказати. Остало је на томе да одем до архитекте Маклура Едуарда. Одем и нађем га при ручку. Све му рекох, а он ми рече да је кључ њему дао г. Јова Ђихаџић, али да је он дао њој кад је она дошла. Рече ми још све од ње зависи. Обећа ми да ће ићи код ње и учинити све, па ће после доћи код мене и јавити ми резултат. Дођох да ручам у пола три! Леп Ускрс што проведох! Ручах на брзу руку и одох до прија Ранђе, она се преселила у Видин стан. Честитах јој Ускрс и рекох је за моје ствари. Без речи ми их даје, нити ми тражи обавезу ништа. Дакле сад треба да свршимо у општину. Хвала Богу те сад немам петљанцију и ту. Дођох кући, затехох Кају Машину, и дође тетка Зорка. Чуде се за ове наше муке и невоље. Ето га и Маклур, каже она пристаје да јави све суду. Ах наших мука, нашег једа нигде нема!

25. април 1918. године, среда, Београд

Дође Стоја и оде са Рojком код Анке да Лепину собу спреме за моје ствари. Те прљавштине, тог смрада, тога чада, Боже и та Анка, тако да живи у том прљавежу. Сад ми је јасно што и она и деца болују стално од стомака. Кујна! То је тако прљаво, ја се гадим да се никад ништа не окуси. Где си Лепа да видиш чудо, ти би у несвест пала. Ех, да, али треба спавати до 10 сати на млађем треба оставити сву кућу, а и млађе је прљаво, траг јој се осећа! Катина јавила Анка да се не можемо уселити јер ће Kreitzkommadna доћи да носи ствари. Распремише само то код Анке. После подне беше пала киша и грмљавина.

Око 6 сати дође рођака. Рече ми како она мисли да однесе ствари, али не може тако брзо или ће нешто однети. Ја јој рекох нека се са Цинцарином договори, јер је он то рекао да су његове ствари и да јој он сад треба да да дозвлу да их изнесе. Сутра вели иде у општину. Данас се тек једим што се Катина она јуче издрала на мене. Ђубре једно цинцарско, има времена вратићу ја то!

Говори се да је намачки престолонаследник заробљен, а неко каже принц баварски Руперт да је питао чији сам заробљеник, онда је речено „генерала војводе Мишића!“ Он се окренуо и рекао: „Поносим се што сам српски заробљеник, а нисам енглески или француски!“ А Ружа прича опет да је скинуо орден са прсију и рекао: „Вама ово пре доликује него мени!“ У Украјини се буне, тамо има Немачка опет силну своју војску. Руски фронт оживљава. Чује се да је Прилеп у нашим рукама и да мора бити прелаз и удар на Бугарску и то на три места. У Софији је хаос, бомбардују је, у Ниш су силне избеглице. Милошевић прича да у Далмацији има њихове комите војника 20 хиљада, на челу један пуковник, кад воз војни прође опколе га, и они не отимају ништа, већ зову ко хоће с њима. Он вели нека се скупи до 100 хиљада, близу је фронт талијански. Ударе на ове и мир може за ноћ да дође. Новаковић вечерас опет вели, чекајте видећете ви мај месец!

26. април 1918. године, четвртак, Београд

Јутрос је Рojка ишла код Кнезића, он је упутио код Рендулића. Тај се тако издирао и показао као некаваљер, најзад један који зна тај стан и који је код Анке реквирирао казао је да може узети тај стан јер није за њих. Рojка је казала да даду писмено, но они рекоше не треба и избрисаше из књиге. Тако хвала Богу скида се реквирирунг. По ручку дође Анка и рече да се Цинцарин сели и да је у погодби за кућу двоспратну ту преко пута куће Марка Лека, до оног што прави одежде црквене, и да све ствари скидају из Ђихаћићевог стана доле код њих, да су вели Мица купили те ствари. Згранула сам се! Покварене душе, мисле како су се накрали и нагомилали новаца, могу чинити све, ал’ суд ће ту имати посла. Још та Мица рече да пре неки дан долазила је гђа Зафира Станковића, сад су јој дали киријy, ал’ су јој казали да убудуће неће добијати, да се они селе. Једна непријатност за нас страшна! Како ће се свршити, Бог једини зна. Сретох Тришу те му рекох, он рече не може се он тако одселити, а и ствари те морају остати јер залажу киријy. Рече ми да дођем сутра. Ја не знам зашто све ове муке па нисмо се на Бога камењем бацале. Рojка сутра иде да види је л’ истина код гђе Сафирове и иде код Трише.

Данас ваздан вести. Да је један Немац убио Ризова[178] зато што је тражио Једрене. Кад је Немац питао којом заслугом он рече: „Па 6 месеци смо се борили." На то Немац рече: „То би по право само Србину припало Једрене." Ризов се бунио и опали шамар Немцу. Немац потегне револвер и убије Ризова. Турски паша убио је Радославова[179]. Турци и Бугари су у највећој свађи и сад Енглез вели „упад у Бугарску". Софију грдно бомбардују, грдне избеглице су у Нишу као и министарства. Из Ниша иду за Пирот. Руски фронт оживљава. Била Васиљевићева, вели да ће тек америчке трупе стићи на пролеће, а за јесен идућу бићемо ослобођене. Јао много и много још имамо да се мучимо.

27. април 1918. године, петак, Београд

Ројка је данас добила од Момчила 270 круна. Ишла је код Зафира Станковића, каже Ројки, нису јој ништа казали да не долази односно новца. Оде Ројка код Николице, ту се са њим лепо разоварала. Он је као и мени све лепо да ћеду ми све што том стану припада, да се селимо нећемо, а вели ово што смо и држали горе у стан ако је за вајду доста је, нисмо ништа за то плаћали киријy. Дакле до понедеоника све ће испразнити, и онда је Ројка казала да дође мајстор да оправи.

Сутра Ројка иде код Ексика Пере да му тражи написмено да смемо пренети електрику, јер без тога не би могле однети и тамо не би никада везу добиле. Данас долазила жена да се погађа од ујутру до 2 сата по ручку најдаље, не даје купоне 40 круна месечно. То је страшно много. Деца Драган и Мигод ишли су у биоскоп. Данас насадих на 19 јаја.

28. април 1918. године, субота, Београд

Ништа од поште, била нам гђа Атанацковићка, прича да се за Анку врло хрђаво прича, да је стално са Момчилом Милошевићем. Ја верујем да је Анка у погледу части на своме месту, али ће се изиграти шетајући са Милошевићем, са Вагнером, а свет не зна, па ће много да испреде. Данас је био парастос докторкиној мајци. Анка није ишла ни пре ни после подне, а видела се са докторком после подне у вароши, прича да је раскрстила са докторком, јер код њих ништа није искрено, све пред светом, па зато није ни ишла. Ту је Анка грдну грешку учинила, зар јој докторка толико чини и удешава и она не сме да се обазире на докторкине сестре! Чудна је ова Анка, сад лепо зарађује, али целу зараду дала на рајер 170 кр, за белу батистану блузицу 150 круна. Наштa ће јој то, за кога је се толико удешава кад Драгољуб није ту? Греши, много греши. Ројка ишла код ње и опет затекла Милошевића. Он прича да су се Мађари бунили, а Аустрија је анектирала Босну и Херцеговину и дала им. А и Чеси се страховито буне. Шта ће њима дати? Они траже да се са нама уједине! Мораће се Аустрија оцепити од Немачке и то ће бити наш спас. Код Чеха је хаос. Довели Немце да их умире. Они су казали да ће сви до једног изгинути ако Немци остану и морали су отићи. Сад је за 8 дана код њих весеље, прослава. Видећемо шта ће бити кроз 8 дана. Изгледа да је на македонском фронту страшно. Између Ниша и Лесковца десило се нешто на прузи, не зна се шта је. Новаковић вели већ су нека министарства

[178] Димитар Ризов (1860–1918), бугарски политичар и дипломата.
[179] Васил Радославов (1854–1929), председник владе Бугарске.

у Нишу, а избеглица их има много чак до Пожаревца. Чудим се да не добијем паре од Николе, за март и април ни пет пара само да Бог милостиви да да је здрав, да се жив кући врати. То нека ми буде награда за све ове моје муке. Деца су добро, само су много немирни.

29. април 1918. године, недеља, Београд

Данас добисмо ваздан карата из Швајцарске. 5 карата од зет Пере, 1 од Влајићке и 3 од Момчила. Како смо се обрадовале. Жао ме што од Николе не добих ни једну. За њега се много бринем, што се не јавља и што новац од фебруара не добих! Ројка чула да је за њу новац дошао на улицу Милоша Великог 65. Опет ће бити непријатности. Чујемо да је двор бугарски у Нишу и да ће то бити летња резиденција Бугарске?! Да ли баш зато?

30. април 1918. године, понедеоник, Београд

Ројка оде код Анке, кад тамо код ње донео поштар упутницу која је гласила на Милоша Великог. Оде у банку али је морало бити сведока. Тако зовне Витомира Симића и посведочи и јемчи и новац добије. Добила је данас пензију 360 круна. Ројка ишла са мајстором у стан, тражи да све оправи, без прозора, клозета и да окречи бело 700 круна. Страшно много. Одакле ћемо? Морамо продавати ствари из куће и истерати тај новац! Оде Ројка са њим код Трише који је слаб и лежи и једва се погоде за 600, а и за клозет и прозор то ће одвојено. Опет он. Сигурно ће нас та оправка коштати на 800 круна. Триша је убеђен да ће нам Лепа те рачуне признати! Фуруне нема ниједне, морамо благовремено узајмити. Стан добијамо празан, рођака нема вере да нам остави ствари! Сваки суди по себи! Ана Христић долазила и моли Ројку да их слика, да дође у недељу код њих! Новости од гђе Мице, да су на талијанском фронту Монголци који носе нож у зубе, а пушку под мишке и једу беле људе. Неки Лугумерски прича да је страшно и да не сме још да почне офанзива аустријска на талијанском фронту. Неки, вели она, што су прошли кроз Париз, на сред улице, силовали су неке девојке и жене, јер они за стид не знају. Само носе неке кратке гаће, иначе су голи, и носе неку капу од шареног перја.

1. мај 1918. године, уторак, Београд

Окићене су куће и по мало трамваји. Данас смо распремале таван и подрум.
Боже, драгулија. Ништа нисмо чуле. Драган се не осећа добро, није ишао у школу.

2. мај 1918. године, среда, Београд

Ројка оде да види због електрике. Дође поштар и донесе ми писмо од Николе. Интересантно да га ноћас, управо јутрос сних. Као дошао, али по наредби својих стрешина, па као забрањено му је да се са мном види, али чиновник неки под гаранцијом и Триша јемчили, па пустише. Ја га загрлих и љубљах, а он као да једва прима моје грлење.

Децу изљуби, а мени то хладно понашање паде у очи, па му рекох: „Видим да се ниси дотерао и ако си сад примао света!“

И баш данас да добијем писмо! Ја се надах некој речи нежнијој, ал од тог ништа, сем да нас се је ужелео! И да се нада да му деца говоре неки језик. Да да, главно је то. Ех, да их је повео говорили би, а ја ево здравље упропастих да бих њих сачувала.

Гледаћу што пре да му одговорим. По ручку бејах код гђе Христић, обећала ми је дати чаршаве, чарапе и још друго све за децу што могу преправити, јер ће она ићи у Швајцарску. Обећала је писати краљици о мени и да ће ми слати новаца. Више ће моћи да ме потпомаже но сада. Одох до Трише, лежи. Замолих га да ми оне тањире прода, јер нећу имати да платим мајстора. Питах га шта је са оном мојом признаницом, што му дадох а не узех паре. Вели исцепао је јер није била добро написана, треба вратити у динаре, а ја сам написала у круне! Ваздан чух новости, да је истина све прешло у Ниш. Да је Једрене узето пре три дана. Да је заробљен принц Руперт[180], а да је на његово место Макензен, то веле причао прави Герман. Прича код Трише неки трговац. У Нишу веле глад! Да је тамо страшно! Чеси се буне, а Мађари такође. Веле у Лесковцу, намешају Бугари своје избеглице. Народ се побунио, па са комитама потисли Бугаре. Са фронта од Добруџе веле повлаче се Бугари. Нешто се кува. Које треба да се скува са свим и да се сврши ова патња. Драган кенка, ако му и сутра не буде добро звађу докторку.

3. и 4. мај 1918. године, петак, Београд

Ова два дана не чусмо ништа, ни карте ни пара, распремасмо таван и подрум.

5. мај 1918. године, субота, Београд

Данас је Стоја са једном женом преносила у стан све ситнице, компот, сервис, књиге, слике, пекмез итд. После подне деца се позабавише са јорганџијином децом, те ти њене две девојчице спремише штап иза леђа да ударе Јоцу. Сва деца беху тамо. Како ја виках од горе да се не смеју бити, јорганџика се сјури са басамака да она бије Драгана, полети и падне као цепаница, ја одгурнем Драгана даље, она појури на Мигода, но није имала времена да их удари, јер ја их склоних. Децу сву утерах унутра, а она се ту пред наша врата драла мени: „Ти си рђа, ти си животиња, ти кађаш име свога мужа. Ти си војна потпуковница, сто професора да држиш ти си децу напустила и постали мангупи!“ Ја сам јој казала да ће да одговара пред полицијом, да она мени није равна да стане са мном раме уз раме. Ја сам госпођа, а она је мајсторица! И залупила сам врата. По вечери Ројка оде на воду, код које отворен прозор и сви се скупили, говори она за мене да сам пакосна! Је л’ зато што ми муж није јорганџија и шта она све зна за мене, неће само да каже. А Пинтеровићка јој вели: „Ћутите, опет ћете бити ви криви.“ На шта јорганџика рече: „Па да богме, онај који се усере уме и да се опере“. Јеси ли чуо Никола? У аманет ти остављам кад се вратиш, да ову неваљалицу мораш казнити, да она мене напада. Зар ти тамо гинеш за ове остале овде

[180] Овде се вероватно мисли на баварског принца Рупрехта, који је задње године рата командовао у чину фелдмаршала на Западном фронту.

који се богате, а она мене да овако срамно напада. Бог нека ти суди, ако ми не учиниш по жељи, треба да увуку они своје рогове. Лако је овде седети радити и гомилати паре, а ви се тамо за њих знојите да их спасете! Молим Бога да ми децу сачува, а њој нека плати по заслузи. Ја бих могла да је тужим за увреду. Доста би било да јој мужа интернирају, да осети шта је то бити без њега, да се мучи сама са децом, место да има мало сад више пара, па мисли може јој се све. Не не, има она за то да испашта! Иде време, рат ће се свршити!

16. мај 1918. године, среда, Београд

Сво ово време што нисам писала, биле смо у сталном послу. Преселиле смо се 10. нашег маја. Лом и вашар огроман је био. Терет велики. Ја сам била на грдном штрапацу. Рojка је примала са Стојом, а ја сам са Аном Штерином слала. Сеоба нас кошта тачно 200 круна. Клозет и чесма оправке 90 круна, електрика 180 круна, оправка куће 600 круна, оправка брава 27 круна, оправка прозора на кујни 8. И ни пре ни после, јуче ми донесе шустер дечије ципеле. Дадох последњих 300 круна. Данас одох до г. Трише и написах признаницу на 500 круна, а да вратим у динаре после рата, неки трговац Ашер Конфини. Шта ћемо радити без пара ја просто не знам, а треба дрва. Стан нам је леп, здрав и видан, волим што смо комотни. Новости никакве сем да су опет Немци заробили 20 хиљада Енглеза и Француза. Страшно. Анки нашој није дуго време. Та живи, не секира се. Сирома Драгољуб да зна, појео би се од једа. Лепа се прича прича о баварском престолонаследнику Руперту, што га је Мишић заробио. Он је јединац и његова мати оде код Виљема да се договори, да га траже да се пусти и да дају замену. Договору се да иде један изасланик код Енглеза. Овај оде. Енглези га саслушају и праве се Енглези, па чак питају како се зове тај принц, ко санчим име му не знају. Е пошто није у њиховом списку упуте га талијанском краљу. И овај га саслуша, али рече да је овај заробљен код Француза. Оде и код њих. Ови га упуте код Срба да се са њима споразуму. Врати се он Карлу и све саопшти. Реше да дођу у главни српски стан. Приме га и рекоше му да они имају свога краља. Овај оде код краља Петра, који му рече да он је наш заробљеник и врло радо ћемо га дати с тим да се ослободи сва Србија и Маћедонија, да се плати ратна одштета и да се врате заробљеници. Изасланик се врати и би решено да Карло, као најмлађи краљ иде код Бугарског краља да се о том договори због Маћедоније.

Као што знамо, дочек је био са свим хладан, није ни дочекан од краља. Шта је узрок, то се нагађа, не зна се. Неки причају да је један сат пре доласка дворског воза страшно бомбардована Софија из аероплана, те краљ услед тога није ишао напоље, а после једног сата по доласку цареву ишли су заједно на маневар.

Ако је прича, заиста је лепа прича измишљена! Али ипак и измишљена, ми је радо слушамо.

Новац не добијамо као ни карте, ја просто очајавам. Ево равно три месеца како не добих новаца. Како ћу живети? Па та стална брига шта је са њиме, што се не јавља, сатрће ме!

17. мај 1918. године, четвртак, Београд

Очајавам, од поште ништа. Данас узех тих 500 круна, страх ме хвата од дуга, али мора се. По свему видим да је боље као Анка што ради. Цело после подне слатко се

изразговарала са њеним официром Eisnerom, прво јој је био Милошевић, па онда са њим у ходнику. И после свега тога отишла је код њега у собу! Ша ће тамо? Свака жена која воле свога мужа то не би чинила. И она врло добро зна да то Драгољуб не воле. Њој је само до провода.

18. мај 1918. године, петак, Београд

И данас од поште ништа! Докле ћу овако? Чекала са 1½ пред V реон да ми се купони промене. Мозак да ми прсне на сунцу. Продао ми г. Триша 4 Митине нове кошуље по 65 круна комад. Треба ми да купим шећера, Анка узела од њеног официра 4 парчета шећера на зајам „за њу", а деци је вели дала хлеба! И то је мајка! Да она само мисли на моду, како ће се тоалетирати у Бечу за Карлсбад! Право Перка и остали веле, да ли она мисли мужу изаћи на очи?

Дакле, Немци заузели Soissons[181]! Све лепше и лепше. Ја страхујем шта ће бити од нас ако ово продужи! Како ћемо издржати? Кромпир забрањен, ничега нема на пијаци!

Штерини веле да су чули да за месец дана добила је жандармерија наређење да се повуче. Да тих лагарија није, како би ми живели! Чуди ме да новац не добијам. Да ли је Никола здрав, шта је са њим, што се не јавља? Баца ме у велику бригу. Ројки једна гледала у кафу, вели: „Једна старија жена удовица води велику бригу о нама." Стоји нам новац са три стране, и то велики новац. Само да добијамо уредно, да не живимо на дуго, а није ми ни лако понижавати и молити!

19. мај 1918. године, субота, Београд

Данас добих карту од Николе од 14. априла, где вели: „Видим да си ме већ заборавила." Којешта, ја сам увек иста. Он бар треба да ме добро познаје. Од новости ништа.

20. мај 1918. године, недеља, Београд

Данас добих 498 круна за јуни месец, а за март, април и мај не добих! Вели Никола да сам га заборавила. Он је нас заборавио, кад нам новац не шаље! Анка нам данас рече да је још у повратку из Врњаца сат Драгољубов продала, сат од Краља Милана, за 600 круна. Онда смо ми имале новаца, и да нам је казала, мама наша не би дала да се то прода, ми би га узели. Здраво је неискрена. Сад мисли да прода и Драгољубов брилијантски прстен. Хоће у Карлсбад да се задужи 3 хиљаде, па прво да иде у Беч да се тоалетира! То није лечење, то је провод. Зашто сад њу фризерка чешља и ондилира косу. За кога се удешава, кад Драгољуб није ту? То све није чинила кад је била са њиме! И она хоће да се представи мученица, зато што није могла да се проводи како она хоће. Данас о томе говорисмо, како г. Триша нема ни мало лепо мишљење о њој! Па кад је пред њим могла казати „да су данас деца терет и кулук мајкама". Доста је!

[181] Соасон, град на северу Француске.

21. мај 1918. године, понедеоник, Цар Константин и Царица Јелена, Београд

Узех новац и оверих купоне за бело брашно код комесара. Шећер ми не хте дати. Немци су на 60 км пред Паризом, али држи се зацело да у Париз неће ући. Вели г. Триша, њих чекају наши на Amiens[182]. Да ли се само тако лажемо? Изађох са децом до Калемегдана, лепо јасмин мирише. Само се види њихов свет. Хоћу писмо да пишем Николи, али ми се сад спава. Чудо ми да он не добија моје карте три месеца. Ej мој Никола, ти пре можеш да нас заборавиш, ти се проводиш, новац нам не шаљеш, а ми овде од силне бриге и немаштине много патимо и трпимо.

22. мај 1918. године, уторак, Београд

Баш ништа не чусмо. Данас се код нас много госпођа скупило. Требала је доћи нека жена да гледа у кафу, али нас све превари. Прича Буђевка да наша деца ван Београда кад прође воз њихов, а они праве lange nase[183] и кажу: „Париз!“

23. мај 1918. године, среда, Београд

Ништа од поште. Шта ћемо овако увек без новца. Шећер ми Јова нуди за 19 круна кило. Грозно, а треба нешто и за зиму спремити, у случају болести! Данас писах писмо Николи и послах га преко Влајићке. Не знамо шта је са овим временом, здраво је хладно. Изгледа да лета нећемо ни имати!

24. мај 1918. године, четвртак, Београд

Ништа од поште данас, уземсо трешње од др Јовановића, он продаје Швабама по 0.50 пд. кило и мора да им све спакује у корпу. Ми смо купили по 4 кр, а другима по 5 кило. Узели смо 17 кила. Тако мало 6 тегле оставих компот за зиму и скувах две киле слатка опет за зиму за децу. Сад сам шећер узела по 19 кр килограм. Грозно. Ништа нисмо чули, никуд и не идемо.

25. мај 1918. године, петак, Београд

Добих данас 5 слика у цивилу од Љубе за Ниш, морам да нађем прилику да им пошаљем. Анка је добила од Драгољуба карту из Солуна. Ја од Николе ништа.

Вечерас Ројка пође код Анке, кад на врата од шпајза, чу кикот. У војникову собу, Бебуш са војником се грли и љуби, и све му вели „Мали мој мали мој“. Па после рече: „Е сад доста, ја ћу да се овде попнем, охохо, охохо.“ Ројка отвори нагло врата, а Бебуш војника узјашила. Како је на њу викнула, а Анка „госпођа“ истрчи из собе „официрове“ и пита:

[182] Амјен, град на северу Француске.
[183] Дуг нос

„Шта је, шта је?“ Ројка јој рече, а она Бебушу само рече: „Безобразнице једна“. Жалосна је та мајка, кад се она све у соби са официром проводи, па није ни чудо да дете види све што не ваља. Сад ми није чудо што се за Анку тако хрђаво прича и мисли. Срамота заиста, где јој је љубав њена? Лепи Гајновићевој рече: „За Карлсбад идем да се мало пролуфтирам.“ Вала све ћемо Драгољубу причати, само нека Бог да здравља. Кад се може да оговара други, онда свој глас и реноме треба добро чувати.

26. мај 1918. године, субота, Београд

Ништа од поште. Чули смо само за ту побуну у Крагујевцу. Неки што су деводени из Русије, па су томо дивно живели, лебац имали за грош, овде дошли па немају довољно да једу. Па их опет терају на фронт, они се буне и била је завера да се сви официри убију. Тако се прича, неко изда, те се сви официри посакриваше, али их је опет погинуло на 11, а ове заверенике осуде. Неки други рече да је један војник требао ићи на одсуство и понео 10 кила брашна својима. Нису му дозволили да понесе, он извади револвер и убије свог претпостављеног. Не зна се шта је. Анка је сва преоптерећена собом. Само о себи мисли сад и о Карлсбаду. Рачуна да иде у Беч и да се задржи 4 дана да сашије костим. Лане један је шила. И она, зар не може за данашње прилике да носи један костим две зиме? Здраво је нехатна, не чува, па не може ни бити уредан, кад у њему толико пута спава! Кревети су јој тако прљави. Ми увече чешће обиђемо децу. Деца спавају у оделу што дању носе! Ах, Драгољубе, Драгољубе, ти онако уредан, а она онако прљава. Али прати моду, и посећује позоришта, концерте и забавља се са официром Eisnerom. Ал’ јој никад опростити не могу што иде у официрову собу, са њиме разговара, и затвори још за собом врата. Зар је то љубав, зар се тако воле муж, који сваког тренутка може погинути!

27. мај 1918. године, недеља, Београд

На подне приметисмо да нам нема Маријолиног одела и Митиног иберцига и моје црне хаљине. Посумњасмо на Анкину жену Анку. Рекох о томе Анки, ал она не да рећи, као да си је у зеницу дирнула. Вели ми: „Ти то њој не смеш рећи, јер ја имам у њој поверења, она ће ме оставити.“ Ја јој рекох да она и седи код ње што је без сумње краде, јер ко данас оставља све млађем у руке? Нико! Док је код ње обратно! Анка ми рече: „То би се могло код тебе красти, што је као на лагеру.“ Да, рекох јој: „Зато што ја не потрошим на бес и моду као ти, већ све улажем у кућу да ми деца не оскудевају.“

Код ње стоји шећер кад га има отворено на сто, сваки ко прође узме шаку. Па зато кад јој нестане шећер она из собе официрове украде 4 парчета за себе за фруштук а деца добију сув лебац!

Казала ми је да је „она господар у њеној кући до краја и schluß[184]!“ Нити сам мислила, нити хоћу да будем господар у њеној кући. Ја уживам само у својој кући где влада ред и чистота!

И данас ми Лела Костићева прича да се за Анку много зуцка. Нећу сад да се мешам, али доцније кад се сврши рат разјаснићемо се у свему.

[184] Готово

Била сам са свом децом у башту код Мраовића, дивно је. Деца су се лепо изјурила. Вратили смо се у велико друштво.

Данас је Анка новац добила, а ми ништа. Баш се бринем, и мени треба, одакле дрва да спремим.

28, 29. мај 1918. године, понедеоник, Београд

Поште нема, да се излуди. Анка је сва заузета за Карлсбад. Била нам њена мама, докторка Гођевац жали се на Анку како је неискрена. Од другог је чула да иде у Карлсбад. Сви је осуђују. Њој нико не каже истину у очи, а нама кажу сво мишљење о њој. Данас смо се и доватиле. Не тиче се ње ствари Лепине. „Кад ја склопим очи, неће Лепа о мојој деци водити рачуна, ја не могу цркавати од глади са четири стотине месечно, па готово мислим да и не идем у Карлсбад већ у Беч, да пошто пото израдим да идем у Швајцарску". Наравно да је ту следовао и плач! Ја јој богами рекох, кад она рече да је она убеђена да ће Драгољуб бити сагласан са свим што је она радила! Ја рекох на то: „Не, у то не верујем." Драгољубу неће бити право што је посећивала концерте тј. позоришта увече. Та, је л› му беше криво што је без његовог питања једаред са мамом ишла у биоскоп? Кад плану. „Па што те се тиче, ниси морала то ни сад казати!"

Па зар ће му бити право, пошаље децу на Калемегдан са женом, а она остане сама са Милошевићем, или са Адамовићем, или унтерхалтунг[185] са г. официром. Најзад, шта ме се тиче.

29. мај 1918. године, уторак, Београд

Данас је парастос. Жао ми што не могах ићи. После подне идох код Буђевке. Николић апотекар ми је давао за све оне флашице 10 круна. Наравно да ја нисам новац узела. Плаћа ми по 30 filira од флашице. Не плаћа се исто флашица од 20 грама и флаша од 1000 гр. Ћифта је био, то и остаје, хоће да се обогати од моје сиротиње, закинуо од моје деце, нека му Бог закине од његове деце. Арам нека му је пара.

Код Руже Коен причао један војник да је над Љубљаном и Загребом летела ескадрила летилица, да су бацали плакате писане на разне језике „да баце једаред аустријски јарам." Пет летилица су сваљене, нађено је у њима грдан новац. Овде на станици пре неки дан убио Мађар Хрвата. Данин Миша писао ово: „Дано, Маро, пошаљи у Швајцарску, ја не могу бити поред њега, а ни ти. Марино школовање није доцкан, надам се да ћемо ускоро заједно говорити о школовању."

30. мај 1918. године, среда, Београд

Ништа данас ни од поште ни од новости. Био Ђока и Мара. Он је ступио на место Арељево. Прича да ће да укине помоћ за сиротињу. И заиста би требало, јер су побеснеле и не може се наћи млађе све само зато што имају помоћ.

[185] Забава

31. мај 1918. године, четвртак, Спасовдан, Београд

Мушкарци одоше са Надеждом у Топчидер, а ја их изненадих и одох после са девојчицама. Тамо је дивно. Ухвати нас киша. Дођосмо трамвајом до Академије, а одатле кући и дођосмо после пола два кући.

Ручасмо и одспавасмо. После француског часа, одосмо до Атанацковићке, ту нам та Мађарица из Десиног стана прича како је свуда опсадно стање. Војска никако неће да иде на талијански фронт. Данас је отишао један влак са војском, у првом вагону метнут је топ, па терет на остале вагоне, ако би се у случају бунила војска. Ружа ишла за пасош. За извесно време неће се нико пуштати у Швајцарску, а које су добиле пасош, одузеће им се. Верује се да је сад због ових офанзива. Страшно се буне свуда, а бојим се огромно да се овде не побуне, сви су огорчени војници на официрске менаже! Нека раде шта хоће само нека једаред свршавају.

1. јуни 1918. године, петак, Београд

Данас добих ја 498 круна од Николе, а Ројка 292 круне од Момчила. После ручка смо ишле са свом децом код тих Милојевићевих, они су ми обећали све што могу да учине. Овај Ђорђе ми рече да ће се за мене заузети. Чујемо да су у Чешкој велике побуне, ах то да хоће да убрза. Осећам се веома уморном. Данас ми Каја Владе и Љубице рече да је јорганђика однешена у болницу да се над њом изврши операција. Бог милостив нек јој наплати за рад оне ситне деце. Млада је па ће издржати.

2. јуни 1918. године, субота, Београд

И данас ништа ни од поште ни од новости. Чујемо да за Швајцарску никог не пуштају. Данас ујутру десио се малер. Заборављена је чесма да се синоћ затвори, па је ноћас вода цурила. У пет сати, Цинцаркини пробудише нас, њима доле све цурило. Грдили су страшно и зло да ми је она газдарица, истерала би ме из куће. А тај им се малер десио и њима лане у зиму, а и нашој Анки!

3. јуни 1918. године, недеља, Београд

Данас Ројка доби 301 круну, ваљада је пензија. Ружа Коенова чује да је објављена офанзива на талијанском фронту која је почела. Сад вечерас причају ми гђа Перка, да је један војник побегао из Софије, и вели за живу главу не иде више на фронт. Он прича да се бију Бугари и Турци код Једрена, да је у Софији револуција и да је пало министартство.

Ројка је јуче била у гувернеман за Маријолу. Г. Кушевић, цивилан гувернер, лепо је саслушао и упутио је на Шафраника, шефа кривичног одељења. Ројка им је све казала и за Косту, да ми не би имали непријатности. Он само рече: „Коста, али он је комита." Ројка му рече: „Да господине, он јој није рођени син, већ пасторак, а и ваше новине су јавиле да је погинуо, ми зато и тражимо, пошто је пропљувала крв." Рекао је да ако смо одбијени

одмах ће нас известити. Бог милостиви нека нас чува, њој да помогнемо, а нама да не нашкодимо. Сваког Бог нека чува од зла.

4. јуни 1918. године, понедеоник, Београд

Ништа од наших. Ох боже, како бринем, што се тако неуредно јављају, па само у души мислим нека су здрави. Данас смо све тресли. Узех сапун за прање веша 24 круне кило. Све је прескупо, још мало па се нећемо моћи ни прати. Треба ми дрва, просто не знам одакле ћемо.

5. јуни 1918. године, уторак, Београд

И данас нам нада пропаде. Од поште ништа. Како овај бедан живот тече једнолико. Талијанска офанзива је почела. Данас перемо веш, а време је пакао. Данас је тако топло, за неиздржати. Свако вече идем код Атанацковићке са кантом да донесем воде, јер код нас само има до подне. А увече је ова остављена врела. Деца су добро. Ја очајавам, шта ћу и како ћу.

6. и 7. јуни 1918. године, среда и четвртак, Београд

Ништа нарочито. Здрави смо. Од поште ништа. Данас у 7 Ројки рођендан. Направих једну гибаницу. Једно прање веша сапун само кошта ме 40 круна! Страшно.

8. јуни 1918. године, петак, Београд

Ројка данас доби од Момчила 292 круне. Лепо богами, од Нове године шаље већ по 5^{ти} пут, само нек продужи тако па ће добро бити. Данас одох са Милошем Кочиним за дрва на станицу у 8 сати. Једва добих два метара, донесох кући у два сата. Метар дрва кошта 50 круна, пренос једног метра 13 круна, а сечење једног метра четири реза пет парчета 11 круна. То ме дође 1 метар 74 круне! А до маја треба ми добрих 15 метара. Читав капитал.

9. јуни 1918. године, субота, Београд

Дође један Аустријанац и донесе ми из Ниша једне Николине панталоне и два капута. Зимски капут донеће идући пут кроз 15 дана. Даца пише да више нема ништа од одела, а међутим са овим оделом оставио је Никола и један иберциг као и једно цело салонско црно одело. Ја сам јој писала одмах по истој прилици да то ресто нађе јер то ми је потребно као парче леба. И заиста се секирам и једим ако је то одело нестало. Ја сам на то сигурно рачунала, то би ми био малер.

Тај Аустријанац је медицинар, али Србин, вели ја сам роб аустријски, а под овом униформом ја учим француски и енглески. Сретан сам што није ниједан куршум из моје

руке избачен, а ако ме метну на фронт, прво ћуле ћу себи наменити. Вели ја сам вашима у Нишу све и сва. Рече ми још да ли сам читала хрватску Ријеч од 20ог, ту пише да су доле на Мађедонски фронт пробили за 15 км дужине и 90 км ширине. Користили се кризом у Бугарској, а вели још и Бугари су много много попустили. Красан младић и веома симпатичан. Наши су сви здрави и добро.

Чује се да је велики штрајк у Пешти због 80 гр брашна што се даје. Тако исто и у Бечу да свет пада и умире од глади. Над Берлином је летело 300 аероплана! Један Босанац казао Дани Машиној да им је дата наредба, кад види зракоплане да одмах бегају у шуму.

Прекид је за Швајцарску, а и са Швајцарком. Неки кажу хоће Французи да је прећу, а неки вели хоће Немци. Па зло велико ма како било јер ми новаца нећемо добијати, а од ваздуха се живети не може! Држао је Виљем цар неки говор где вели да је он позван од Бога да влада средњом Европом. У том говору и не спомиње своје савезнике, Аустрију, Турску, тако да су ове бесне и у Аустрији су демонстрације против Немаца. У четвртак је била та Бароница Шухард са г. Тришом, за те ствари што хоћемо да продамо. Виљушке, ножеве, по три од сваке са N за 300 круна. Виљушка, нож, кашика и чаше послаћемо за 1000 и онај послужавник са прибором за пушење од сребра са Н за 1000 кр.

10. јуни 1918. године, недеља, Духови, Београд

Празник велики, а у нашој души трунке задовљства нема.

Све чујемо да се буне, у Пешти буна, у Бечу умире се од глади. Ал тек они дивно издржавају! Морамо признати капа да се скине Немцима!

11. јуни 1918. године, понедеоник, Београд

Данас Анка иде у Карлсбад! Добро је смела, пред свих ових немира, она безбрижно оде. Доста само да се прекине саобраћај, ал' бадава, неће да нас разуме. Кад стигне у Карлсбад тада ће имати чистих 3 хиљада круна. А децу је оставила са женом кући са 1 кило лебног брашна и 5 кила белог брашна! Уосталом, те жене боље пролазе и сретније су што само о себи мисле! Од поште ништа. Чујемо да је влада нова у Бугарској, да је краљ Фердинанд абдицирао! Над Берлином летеле летилице и лом направиле! По изгледу талијанска офанзива пропала.

Ништа ми трбух не ваља ево већ четири дана. Само да дође Ола, па ћу радикално да се лечим!

Ројка видела један транспорт интерниранца и питала одакле су. Рекоше из Нежидера, и да познају Војиновиће, који се такође надају да скоро дођу. Ала би то дивна срећа била да нам Ола дође и буде на место наше добре маме!

12. јуни 1918. године, уторак, Београд

Јутрос по млеку, дође носач и донесе депешу из Нежидера. Ја помислих да нам јављају да Ола долази, јер је пре тако и јавила, отворих и неверовах својим очима: „Gestern

Marijola gestorben, gleich 500 kr. Telegrafisch Jovan Vojinović![186]“ Страшан ударац! Ми је очекујемо, а јављају нам за њену смрт! Силно смо плакале. Јадница Ола, код толиког њеног добра, и згоде, да се потуца, да нема честито ни да легне, да је неко искрено подвори, понуди! Грозно, грозно, не могу да дођем к себи! Ројка је одмах новац послала и ишла у гувернеман, да тражи дозвлу из Бечa да иде к њима, али не може док карта не дође у Беч. Ројка је као неки напад добила, лежала је цео дан у кревету. Ружа је тражила од Sechar-da да нам децу пусти, он је казао: „Дабоме, ја сам родитељ, ја ћу то радо учинити, али никако да се пошаље са једним нашим вагабундом војником та девојчица. И то чиним, не имену Војиновићу, већ имену Бајаловићу!“ Дивни су људи! Он не зна реч српски, а она је Хрватица и врло лепо српски говори. Срећа те се поред ових ствари упознасмо са њима, те ће нам у овој несрећи помоћи.

Ми мислимо децу да доведемо код нас, јер ће зет Јови бити лакше, а и нама неће бити деца на терету, осигурана су.

Шта ћемо још претурити преко главе! Ми сви знамо да ћемо умрети, а с тим смо измирени, али зашто је Бог оставио тај бол, да се пати за онима кога више нема! Ах, зашто ми је тешко, ах Маријола јаднице, са каквим болом си се раставила, а своју децу не виде!

13. и 14. јуни 1918. године, среда и четвртак, Београд

Ништа ни данас од поште. Гувернеман је дозволио да пошаљемо депешу зет Јови, али пошта је одбила, управо цензура, јер веле гувернеман нема никакве везе за поштом. Једва Ружа умоли ону девојку те послаше депешу Kriegsgefangenenlager[187], тако је добио депешу данас пре подне. Ми смо очајне. Сирота наша Ола, то једино што нам је овде остало после маме, која је требала да замени нашу маму и она нас остави! Страшно, не можемо да се с тим измиримо. Страшан ударац. А чујемо да ће се ти логори, Нежидер, Ашах и Болдогасон све пустити. Њена и наша несрећа!

15. јуни 1918. године, петак, Видовдан, Београд

Данас је деци испит. Обукох их све у лихт плаво одело, беле крагне, беле капе, беле чарапе и жуте ципеле и у име Бога одоше. Само сам мало код Јоце присуствовала, јер она двојица већ беху готова. Дакле, можеш тата бити задовољан. Сва тројица су добили најбоље оцене, прелазе у друге разреде са „I ред са одликом“. Сведоџбе нису добили јер је оскудица у хартији! Частила сам их по један сладолед и ишли су у Колосеум[188]!

Била нам Вагнер Софија, вели да је Анка наша Вагнеру продала лане зимски капут за 150 круна. Драгољуб није имао, то је сигурно зет Гарин, кој зна може бити продала је и одело. Ми не знамо колико је било пари. Ми смо погрешили, требали смо ми о томе водити рачуна.

Ружа прича да јој је једна Аустријанка причала да је пропала њихова офанзива на Талијанском фронту. Талијани су одсекли комору, и да су се верни, највернији цару

[186] Јуче је Маријола умрла. Још 500 круна. Телеграфски Јован Војиновић.
[187] Логор за ратне заробљенике.
[188] Биоскоп Колосеум налазио се на месту каснијег биоскопа Звезда.

Тиролци, предали Талијанима! А не иде им добро ни на западном фронту. Велики су немири у Прагу, Пешти и Бечу, то би вредело само да продужи тада би било добро за нас.

Све све, али за Марijолу нашу никако ме не иде у главу, просто сам убивена и болна од туге.

16. јуни 1918. године, субота, Београд [189]

Данас сам ишла са прија Ранђом у општину, да ми одобри да се селим. После подне дође ми Милка Машина и рече ми како је Ранђа причала да она неће и није хтела да дођем у свој стан, пошто јој нисам ни пре рата тј. мобилизације платила 6 месеци кирије! Жао ми је што то раније не дознадох. Јутрос јој дадох у општину исту овакву обавезу. Оставих мени једну за сваки случај, смртни смо људи.

Заиста је срамота да она може да пред страним људима, Немцима, брука једног српског официра да није платио пре рата кирију, кад су све признанице од кирије у моје руке! Док ми је сам непријатељ ишао на руку да дођем у мој стан који ми по праву припада што је био мој пре рата, и што ми је муж обвезник, дотле је она у потаји без мога знања радила све могуће да га не добијемо. Све ћу о томе Николи писати нека зна како газде поступају са кирицијама и клеветају их.

Ја бих могла да је тужим, ал' остављам то нашима да се и они мало позабаве. Уосталом мени је мрско да се потуцам по суду и полицији, а гђа Матићка је то навикла, друго ништа и не ради.

С њом ћу само у неколико о овоме да расчистим кад будем имала све ствари из стана.

Нека јој Бог поштено врати и плати како заслужује.

Милка ми рече да су убили руског цара, не знамо појединости.

17. јуни 1918. године, недеља, Београд

Ништа за децу не можемо учинити, мора се ићи у полицију и тражити дозволу.

Много се вести проносе, ја у ништа више не верујем.

18. јуни 1918. године, понедеоник, Београд

Данас сам цео дан јурила по Општини да добијем уверење за сеобу. Ах, што су ме сецали, да ли ће доћи црни петак тим нашим Србима у Општини, баш су нељуди! Чули смо да је свуда опсадно стање, због проношења разних гласова! У Прилепу веле да су Французи. Сви Немци су на запад, ту ће ваљда да покушају последњу офанзиву. На Талијанском фронту су страховито тучени, 160 хиљада је пало. Талијани су задржали реку Пијаву, а пустили је кад су ови прошли, ту је много много страдало.

Ја у то све не верујем, јер нико није био очевидац. Неки говоре да је заробљен цар Карло, да је и рањен. На царицу Зиту се мотри, сумња се да је шпијунка Талијана! Све су то лажи. Ето за руског цара писаше да је убијен и прешло се преко тога.

[189] Поред је дописан 29 јуни 1918 субота

Ројка била код Лукаја, Начићкиног мужа. Прича о Оли јадној. Уво је болело, имала је јаке болове, и одвео је зет Јова у болницу да је прегледају. То средње уво, здраво је опасно, просецали јој и температура је нестала. Они су онда мислили да је опасност прошла. Ал' у путу од болнице до лагера, како су је носили на носила, она је јадница издахнула! Дакле, то изгледа нагло да је ударила крв у мозак. Прича да су је сви искрено ожалили. И мало и велико ишло јој је на пратњу, било је и венаца. Оставила је дивну успомену, за сваког је имала лепу реч, свакоме је учинила и сви је много много жале!

Душа ме боле за њом, зашто Бог да нам је узме. Што нам њу не остави уместо маме! Како смо јој се радовале. Ми смо тако несретне тим губитком! Па бар децу да нам даду!

Узех за оставку 10 кила бураније по 5 круна, дакле 50 круна.

19. и 20. јуни 1918. године, среда, Београд

Дакле нашег 19. јуна преселих се од Ранђе, ствари све пренесох. Сеоба ме кошта 140 круна све, а из Битољске 210 круна. Кад смо у стан ишле падала је грозна киша, ал' после тога се разведрило. Рекох Ранђи, она се грдно љути и говори да није истина. Него да сам јој ја претила да ћу је интернирати. Шта сам ја имала са њом посла, нити ме се што тиче, мени су само моја деца у глави, а она ми никад и не пада на памет. Зла жена. Рече ми: „Не чепите се". Кад јој рекох да то једна интелигентна жена не треба да каже, мени једној официрској жени, она је одговорила: „Но ви сте се заиста сад показале, официрске жене." На шта јој ја рекох: „Као и ви трговачке. Има нас свуда разних и разних." Погледати је нећу. То је ђубре за мене. Вала, ако је заиста казала, Бог нека јој плати добро за њене лажи. Никад да нема да Бог да. Мени је казала за то Милка Машина. Њој је казала њена снаја Стевка, а Стевки Левика Немац, што седи код Ранђе у авлији. Он без сумње није исисао из прстију.

21. јуни 1918. године, четвртак, Београд

Данас смо дали за нашу сироту Олу у новинама. Већ више од 8 дана јадница труне. Зашто овај живот, зашто ова борба, пресвисла је јадница. Како ми је тешко и жао што њу изгубисмо!

Чим је гђа Анка бабица прочитала, дотрчала је и прича згранула се кад је прочитала. Да, за добро створење свакоме је жао! А нарочито наша Ола, то је било једно племенито створење. Ђорићка из Врања говори, да је Маријола често казала, само Миту да дочекам да видим, ал Бог јој не услиши молбу!

Чује се да је интернирана краљица Зита, од цара Виљема: зато што је казала Талијанима где ће и кад ће бити офанзива. Говори се да је она наклоњена њима, јер је по пореклу Талијанка. Још се прича, да цар Виљем тражи да се раставе Карло и Зита, док Карло необично воле своју жену! Мађари у новинама питају отворено да им се каже шта је са краљицом Зитом. Те вести што се прочују, нека се да на знање је ли то све истна. Чујемо да Мађари пале поља!

Гђа Анка нам прича да је чула да хоће Аустрија да склопи засебан мир са Србијом. Пашић, као вели се поручио је хоће, али нека њихова војска изађе из Србије а српска нек уђе! Богићка ми данас прича да је официр што је код ње био, Хрват, причао тако лепе

ствари, и да ће се за три месеца, а најдаље до Нове године свршити и да ће бити велико изненађење. Ах Боже, све тако чујемо а увек стојимо на истом месту. Од поште ништа. То би ме обрадовало, овако ми је живот монотон.

22. јуни 1918. године, петак, Београд

Сипи киша као јесен. Тако ми је и у души. У новинама „Српска скупштина тражи мир" ал' услова нема. Турски султан умро. На његово место долази који је само за мир. Кика писала Зорки докторкиној да ће је частити широм и како је баба Петрија променила место, али деца продужују своју игру. Тако су немирна да ми столице поломише. Ову карту треба разумети.

Сви веле до јесени, а ево Ружа сад дође и вели пре фебруара нема краја.

Пара немам, а дрва и шећера немам! Шта ћу без дрва, ако сад не спремим зло ћемо проћи.

23. и 24. јуни 1918. године, Ивањдан, Београд

Време нам веома хладно. Кишу непрестано имамо. Носимо зимско одело. Од поште не добисмо ништа. Данас ми Анка Ташић рече да су позвани сви наши мушки од 17 до 55 год, да врше службу, јер њихови сви иду на фронт.

На Талијанском фронту је страшно. Аустријанци доносе воду са 7 километара даљине. Храна је врло хрђава, то прича војник који је дошао са фронта. Врло сам нерасположена, што ми се наши не јављају и да ли ћемо једном крај доживети.

25. и 26. јуни 1918. године, уторак, Београд

Дакле, изашле су плакате којима се позивају сви наши од 17 до пуне 55 године, који се и у њиховој служби налазе, да се јаве за регрутацију. Ко се не јави биће строго полицијски кажњен. Богати, цела варош се узбунила, све се замислило, трговина одмах стала. Све се скупљају у гомилице и виде се брижна лица. То је за нас страшно. Какво зло нас још чека? Изгледа ипак да су неки наши људи отишли тј. пуштени су да преговарају са нашима и да је овај начин узет само као неки трик, да би наши пристали. Тако чисто да им припрете па да наши пристану. Ја сумњам да ће аустријанци смети дати нашима оружје у руке. Само нека наши буду паметни не треба да чине никакве глупости, јер би онда и ми, сво грађанство страдало. Ово су Бугари још одавно учинили, регрутовали наше. По хашкој конференцији имају право да узму у војску пошто смо под њима три године. Ах, три године.

27. јуни 1918. године, среда, Београд

Све чујемо лепо, лепо, дивно за нас, али краја не видимо. Чујемо да новац нећемо добијати, то је једна велика брига. Сутра се спремамо ићи са децом у Кошутњак на цео дан.

28. јуни 1918. године, четвртак, Београд

Пораних и одох прво за млеко. После спремих за Топчидер ¾ сафаладе. 13.50, ½ киле сира 6.50, пола фртаља бутера 4.50 круне. Сланине за 7 круна, јаја кувана 12 комада 9.60, цео лебац кошта на 7 круна и мафине 20 круна. Трамвај ме кошта 6 круна. Дакле ето шта нас кошта тај провод, мало мање од 70 круна!

Седели смо у Кошутњаку код чесме, лепо је било, повела сам цинцаркину децу њих троје, и Анку са децом. Било нас је 12. Сваки је понео јело за себе.

29. јуни 1918. године, петак, Петровдан, Београд

Обукох мушкарце у бело и одоше у цркву са Надеждом! Врућина страшна, вечерас је доста и грмело. Кувала сам пекмез од кајсија, дође ме кило пекмеза куваног 20 круна. Имам две и по киле. Кајсије сам плаћала по 5 круна кило, а шећер 18 круна кило.

Здраво смо нерасположене, жао нас је наше Оле, никако не можемо замислити да је нема! Ах, страшна времена смо дочекали!

30. јуни 1918. године, субота, Београд

Ништа, живот тече монотоно. Како се навијем ујутру, тако до увече не престајем. Баш је овај живот бедан!

1.и 2. јули 1918. године, понедеоник, Београд

И ова два дана прођоше без икаквих новости. Све је главно добро! Врућину имамо страховиту.

3. јули 1918. године, уторак, Београд

Данас добих од гђице Ане Христић 297.50 круна. Деца ме натераше па одосмо са Цинцарком у циркус. Лепо је мало разгале, а и радости дечије. Било је мечака и слонова и лепих понија! Водила сам сву децу и Надицу.

4. јули 1918. године, среда, Београд

Данас у новинама пише почела офанзива на свима фронтовима. Боже дај једном, да буде овом покољу крај. Прича Ружа Коен у Пожаревцу цела варош са топовима, дошло је до сукоба између Бугара и Немаца због хране. Мораће се грађанство удаљити сво за три сата, па шта буде. То се исто десило и у Ћуприји!

Данас добисмо од Мите карту. Вели иде за Солун, ал' како бринемо што иде морем, само Боже дај да сретно дођу да нам се одмах јави.

Очајна сам што ми се Никола не јавља, само нека је жив и здрав.

5. и 6. јули 1918. године, петак, Београд

Почела је та 5 офанзива немачка. Да ли ће се ове године решити? Да ли је збиља могуће још две године, како неки причају. Ја мислим, ономе коме је добро тај тако и прича! Пред реоном за млеко прича једна госпођа да је причао војник, да је на Талијанском фронту страшно. Талијан страшно туче, руши се камење, грдне змијурине и сваки војник носи уза се неку кантицу гаса, да би мазао место ако га змија уједе.

7. јули 1918. године, субота, Београд

Јуче смо добили од Лепе карте. Бринем што ми се Никола не јави. Чује се да је Србин погинуо тамо на Црном мору. Ах само да су здрави, само то Бога молим.

Вечерас ми рече слушкиња Анка како ју је јутрос официр звао у његову собу и казао јој како му је врло непријатно јутрос било. Он ми је назвао, Бога а ја нисам одговорила! Како и ако ми је муж на великом положају а он није бараба, како никоме он зла није учинио, а најмање мени. Како није он крив што је овде, и он би волео да је код своје куће. Јутрос кад сам Анки однела месо ја сам га видела где стоји пред војникових врата у панталонама, а у кошуљи. Ја сам се изненадила да га таквог видим, и он ми је назвао Бога, ја му одговорих gutten tag и одох. Без сумње ме није чуо. Ја назовем Бога војнику и просјаку кад ме поздрави, а камо ли официру. То је најмања учтивост, то је ред и домаће васпитање. Сутра ће му Анка рећи, баш ме интересира шта ће рећи.

Сваки дан купам децу, после спавања у велики Лепин базен, па се после њих и ја мало оперем од зноја, јер је страховита врућина.

Вечерас смо имали узбуну у кући, јавише да се у Дунав удавила Спасенија. Боже, како смо се сви престравили! Од поште ништа данас. та пошта ми ускраћује живот.

8. јули 1918. године, недеља, Београд

Данас обукох у бело сву децу и вратисмо визиту докторки. Ухватила нас је грмљавина, а и пљусак. Сваки се обрне за мном и пита ме да ли су то сва моја деца. А по неки Шваба ће рећи: „Mein gott fünf paar schuhe![190]" Немци добијају батине, али докле ће овако. Поште

[190] Боже мој, пет пари ципела!

немам, просто страхујем што ми се не јави! Да ли он тако мисли на мене, као ја на њега! Кад ћемо се једаред састати? Тај дан тако жељно очекујем! Бринем како они издржавају тамо врућину, тамо мора да је страшно.

9. јули 1918. године, понедеоник, Београд

Данас је Мигод напунио 9 година. Узех му мале фарбице, дадох му његових 10 круна, а од Ројке добио је 2 круне.

Дошла је Анка из Карлсбада. Добро изгледа, добила је 4 киле, задовољна је, провела се, обишла је сва позоришта. Посматрала је, а што ју је нарочито интересовало, како ове кокоте и на који начин хватају богаташе. Купила је себи глат најобичнију блузу за 240 круна! У Бечу би се задржала, али није хтела јер кад је прошла улицом најмање десет удварача су јој се обратили. То ју је натерало да се врати.

Налази да су се деца поправила и врло добро изгледају. Врло се мало ужелела деце, јер је одмах и ишла. Не знам шта да мислим и кажем, ал' верујем да су такве сретније.

У Новостима пише докле год се над Берлином не вије америчанска застава, краја неће бити! Лепо нам иде, смрт нам лаганим корацима долази.

10. и 11. јули 1918. године, уторак и среда, Београд

Била сам код Мохачанинових, прича како је страшно на Талијанском фронту, велике змије са главом као детиња, чим падне неки у амбис змије се око њега увију. Пишти сирома човек за помоћ нико не сме да му приђе.

Данас добих од Љубе писмо, вели скоро је крај а и довиђења. Пише да Никола савршено енглески говори. Ја у љутњи реко деци: „Тата вам се извукао, ја се мучим за вас." А они ми рекоше: „Зато је тата и научио енглески!" Да да, лако је њему. Ево већ 3 месеца не примих за три месеца новац. Далеко смо па не види како се мучим и напослетку кој зна како и мисле, жена је много, њих је лако имати! Да да, то ће ми бити хвала за све моје муке, мој труд и бриге.

12. јули 1918. године, четвртак, Београд

Четири године данас како је оглашена мобилизација. Дан по дан и наврши се 4 године. Сад кад је прошло, брзо је прошло. Да ли ће нам овај крај године донети добар свршетак! Велика је нада, сви верују за 3–4 месеца. Бејах са децом кући код г. Трише, он вели, за пролеће вероватно биће мир а може бити и раније, Немац се стално повлачи! Катица је слаба. Њен доктор је рекао њеној заови: „Но за 3–4 месеца ваш ће муж бити ту!" Лекар је Хрват или Аустријанац говори хрђаво српски. Мука за шећер, ја немам у кући, свега пола киле цена је 20–22 круне кг. Оскудица је у свему!

13. јули 1918. године, петак, Београд

Била сам код комесара Пијуковића да продужим цедуље за млеко, једва с муком то ми је учинио до 15. августа јер све мање млека има!

Чује се да су наши у Велесу. Напредују Французи, као и Талијани. Данас у новинама пише борбе на западу решиће питање о миру. Данас смо много говориле како ће то изгледати кад наши долазе. Анка је вечерас у биоскоп са децом. Ружа Коен хоће да јој каже како јој се спрема шкандал због Милошевића који је стално код ње, жена му је љубоморна и разболела се због ње. Донела је штап као успомену из Карлсбада и иде са њиме у шетњу. Пада у очи и сви је оговарају. Ево скоро је 11 сати, ње нема. Зар је њој до провода, зар јој се мили да се луња ноћу са туђим светом? Па ваљда смо и ми људи од меса и од костију и ми осећамо! Она рече јуче да је живот просто глуп ко не уме да га искористи и телесно и физички и она хоће просто све све да искористи! Жао ми је Драгољуба, њега, који је живео у својој кући. Он пише како очајава, наравно кад чита њена писма, јер који зна шта му она све пише! Овог тренутка дође, допратио ју је неки господин до самог улаза!

Жалим те, мој Драгољубе.

14. јули 1918. године, субота, Београд

Говори се да се чине већ неки преговори за мир. Немци непрестано се повлаче, а наши веле у Велес! Боже, Боже, колико пута смо то слушали! Неки верују за мир ове године, а неки за две године.

Данас дође Милка Машина, прича за Анку, кажу како се још пре Карлсбада вићала по Топчидеру са неким Јелисијевићем`, неки жутокљун, сви је оговарају и осуђују. И ја се већ почињем једити због тога! Вечерас је ишла у оперу, допратио ју је до куће Драгутин Вагнер, ми смо обе биле на прозору.

Што би Драгољуб то уживао да види!

Синоћ, а данас смо јој послали ово анонимно писмо да је опоменемо! Нека се тргне благовремено и више посвети својој деци!

15. и 16. јули 1918. године, понедеоник, Београд

Данас је Анка продала прстен Драгољубов, сестри Руже Коенове за 1800 круна. Ништа немам против, само ако буде паметна да употреби да се осигура за целу зиму. Најела се кајмака, па покварила црева, долазио је и Пехмилер. Кад не води рачуна о дијети, зашто је ишла у Карлсбад и страћила три хиљаде круна! Како је могла то да откине од дечијих уста?

Може бити и боље ради но ја, умеће она подвалити Драгољубу па ће јој он више чинити него мени, која је здравље упропастила за своју децу.

17. јули 1918. године, уторак, Огњена Марија, Београд

Данас је дошао г. Триша. Дадосмо му прстен наш, да се углави камен, па ако може по добру цену да прода. Од бриге не спавам. Дрва и дрва ми највише бриге задају. За 15

метара треба ми 1020 круна. Метар је 50 круна и то трећа врста, превоз за метар 12 круна, за сечење једног метра 8 круна.

Данас се никако не осећам добро. Грозница ме ломи, испод груди ме боле већ 4–5 дана. Груди ме болу. Преморена сам страховито. Ноћу, око дана не спавам добро, свако јутро устајем после 5 сати по новом, цео дан на ноге па већ добро се и оволико гура! А поврх свега тога Никола ми се не јавља, новац не добијамо, да ли је здрав, шта је са њим, то ме убија, нестаје ме под том бригом. Г. Триша ме тјеши да је по нас врло добро. Он вели да могу наши бити за Божић овде. Турска ће се по свој прилици одцепити, то онда мора учинити и Бугарска. Наравно да Аустријанци мора онда да се повуку. Наши ће доћи за три дана лепо жељезницом! Како би то дивно било! Да престану једаред те патње, та стална мисао страшна, шта ће бити сутра са нама, како ћемо одакле ћемо!

Јапанци, Кинези, прешли су Волгу, а за месец дана стићи ће у Москву, језгро Русије. Онда Немачка губи све, ништа неће добијати, ни шећер, ни брашно, одело и приморана је да прими мир. А и сад се стално повлаче. Доста су имали победе. Крајње је време свему.

18. и 19. јули 1918. године, четвртак, Београд

Ништа ново, све по старом. Чуди ме да од поште нема ништа, што ми се не јавља, колико ја бринем, колико то шкоди моме здрављу! Све веле лепо. Г. Триша вели да ће за Божић наши бити овде. Не смем о томе ни да мислим, јер ми изгледа да тај дан нашег избављења неће никад доћи.

20. јули 1918. године, петак, Св. Илија, Београд

Данас сам била на слави Дане Машине. Јуче бејах на неком парастосу, које је давала гђа докторка. Звала нас је и нас и Анку. Пошто смо у истој кући могле смо заједно отићи, али то ми није криво, боле ме ово: Отишла је пре мене, седела је пред црквом са Бебушом и да не нађе за вредно да оде до маминог гроба, да јој упали свећу, да јој један цветак однесе! Зар је то мама од ње заслужила, зар је то хвала, што јој се увек мама нашла. Толико сам много плакала на гробу, а Бог ми је сведок, да ме је до срца увредила!

Да је види Драгољуб како се дубоко деколтира, да јој се види раздељак од прсију! То не чини жена која воле свога мужа! Сви су је оговарале, гђа Коса Мачајева, Татаревићева и питају ме да ли зна Драгољуб за њен провод. Ја сам на све одговарала не тиче ми се! Сви је осуђују. Обелоданиће се кад се рат сврши.

21. јули 1918. године, субота, Београд

Ројка је добила паре од Момчила 348 круна! Не знам ал' по свему изгледа да Анка нарочито иде с тим да се завади, да је слободна, да јој ми не досађујемо! У томе нека буде безбрижна! Нећемо јој сметати за њен провод. Никако не долази, а и ми нећемо ићи.

Сад дође официрева жена, сад ће тек Анка са њима проводити време! Зар је проводила кад је био сам и ишла разговарала у његовој соби, а камоли сад кад је и жена ту?

Врло уме да се прави госпођа, а требало би јој видети кошуљу и чарапе? Све она богаташица, није јој нико раван и себе замишља нешто нарочито, а у ствари не вреди она баш ништа.

22. јули 1918. године, недеља, Београд

Данас добих од Николе 498 круна и од Влајићке карту где пише да ми је Никола преко ње послао 500 fr и да ћу добити 814 круна. Синоћ сам преседела код гђе Катине. Како сам отишла у 10 увече, дошла сам кући у 6 сати ујутру. Данас треба свакоме да се нађемо у злу, у добру има увек пријатеља!

23. јули 1918. године, понедеоник, Београд

Дође нам бабица, гђа Коларовска, и прича нам да је Анка имала састанак са гђа Милошевићком, жена јој је казала како ће се раставити од свога мужа, наште је Анка одговорила: „Па гђо, кад се сврши рат ви ћете имати свога мужа а ја ћу мога".

Жалосно је заиста! Код нас и не долази, просто види се отворено, неће да јој сметамо. Срамота, шта свет за њу говори, испира уста.

Данас добих од Влајићке карту где вели послала ми од Николе 500 fr, а то је 814 круна. Добих данас и паре 498 круна.

24. јула 1918. године, уторак, Београд

Немци се стално повлаче, тако бар чујемо. Данас готово ништа нисмо чули. Милка Машина прича да је издао цар Виљем прокламацију својој војсци да буде храбра и да учини своје последње и ако је непријатељ бројно и бројно већи.

Гђи Калити је боље, волем што смо јој се нашли, а како се она љутила да ми дођемо овде у стан.

25. и 26. јули 1918. године, четвртак, Београд

Напредују наши, као и на западном фронту. Данас у четвртак добих од гђе Влајић 810 круна. Данас смо са Анком имали вазда објашњења. Она вели да се ја понашам осорљиво. Верујем, јер ја кад ме ко вређа, дам осетити одмах. Ја сам јој и казала: „Ти себе нешто уображаваш, више од нас ниси, а мање може бити!"

27. и 28. јули 1918. године, субота, Београд

Данас нам г. Триша продао мамин брилијантски прстен за 2800 круна. При исплаћивању, одбио је дуг што смо му дуговали 400 тако да смо добиле чисто 2400 кр. Рече нам да је Москва пала и да су ушли Јапанци, да су Немачки фронт пробили Французи и узели у дубини 18 км. Ствари наше изванредно стоје.

Пошиљку од 498 не могу подићи зато што је на Милоша Великог, већ морам узети уверење из Општине и дати за марке 4–5 круна. Данас добих три карте од 8. јуна од Николе, вели мени је овде лакше?! И добих једно писмо од Алек. Павловића где вели да је удесио да ми овде нека гђа Ђорђевић даје месечно 600 круна, или дрва или намирница. Та гђа још није била код мене. Видећемо да ли ће се то моћи удесити.

29. јули 1918. године, недеља, Београд

Данас прави јесењи дан! Киша сипи, хладан ветар подувује цео дан. Грозно је време, као да је јесен ту. Веле да је један Немац казао да ће се Немци повући са Македонског фронта. Други пак један казао је: „Кад видите да над Београдом лете аероплани, знајте да су ваши близу. Један Аустријанац је казао да јесенас мора рат бити свршен и да ћемо имати мир.

Над Бечом су летела 5 аероплана америчанског система, бацали цедуље да они не ратују против жена, деце и људи стараца, већ против владе.

Подморнице енглеске су начињене исте као и ове трговачке тако да се Немци преваре мислећи да је то трговачки брод. Приступе са свим близу и онда једна жена, која је ишла по палуби сама, носећи дете наруке одједаред баци дете на немачку подморницу и то је „дете“ одмах експлодирало и сатрло их.

Каква лукавства чине наши да би им досадили.

30. и 31. јули 1918. године, уторак, Београд

Данас уторак добих опет једну пошиљку од 498 кр. Ситуација за нас веле дивна. Верује се да је Москва у руке Entente. Бугари су се страховито доватили са Немцима и Аустријанцима. Јер Немци хоће да реквирирају, а Бугари не даду и казали су ако ма ко од њих дође да реквирира да се убије. Талијани почели офанзиву и напредују. У Русији хаос.

1. август 1918. године, среда, Београд

Деца су почела клавир нашег 21 јула, беше субота. Не смем ни у шта да верујем, тако се верује да ће се ове године завршити рат, мене просто страх о томе и да мислим! Данас ништа нисмо од поште имале.

2. август 1918. године, четвртак, Београд

Данас одох до станице за дрва, нема. Ту чух да је дошла гђа Ђорђевић. Дознадох за њеду адресу Новопазарска улица 14. Одох к’ њој, нађох је на улици, заустових је и дадох јој писмо г. Аце. Рече ми да пристаје и да дођем вечерас у 8.

Тачно у 8 нађох је кући и удесиле смо да ми из вагона уметри не у крст, да направи суре од 8 метара. Да ми да вагон. Кошта вагон 1360 кр. Делићу са Милошем. Метар стаје 50 круна. Казала ми да се ослоним на њу да ће ми дати добра дрва.

Хвала Богу кад се реши и то питање. Ово је паметно што се удесило. Само она мисли да ми даје 500, а оно је писао г. Аца да Никола шаље њеноме мужу 600. Ја ћу све покушати да ми даје 600 месечно!

Анка данас прича да је Адамовић казао да мора предати ботаничку башту октобра месеца, јер неће више они овде бити. Боже, Боже, да ли смемо тако што лепо и помислити? Да ли је заиста дошао час нашег ослобођења, да дође тај сретни дан да се видимо са нашима. Ах то је тако лепо о томе мислити! Драган, Мигод и Анђа су ишли са Милошем на Козару.

3. август 1918. године, петак, Београд

Од поште ништа, само што Ројка доби пензију 514 кр. Вечерас је ваздан спремљено за Краљев дан, децу сам извела после вечере, онако како смо били обучени, и гледали. Москва је сва била осветљена сијалицама, а испред направљено један круг зеленила за служење црквене службе. Музика је свирала код гувернемана а војници су носили осветљене лампионе што је била бакљада. Данас сам добила капут Николин зимски по ђи Милојковићки. Могу за њега лепе паре добити. Да знам да ће се рат свршити ове године не бих га продавала. Ал овако нам треба много. Маст једно кило 40 круна! Страшно!

4. август 1918. године, субота, Београд

Јутрос у пет нас пробудише пратије. Дан их је лепо послужио. За време параде био је пролаз забрањен. Све лепо чујемо. Да ће се зацело свршити.

Драгану данас није добро. Имао је температуру богами 39. Сад је пала 37.7. Даће Бог да се на том сврши. Мењала сам му облоге, жалио се глава га боле. Видећу сутра. Данас ми гледала једна у кафу, вели још ћу четворо деце да имам. Лепо ми стоји да ће наши скоро у кућу.

У Новостима стоји да су Енглези заробили на фронту 800 часника, 600 топова, 3 вагона одела, 20 хиљада. То је леп плен, вели се да је досада заробљено на двеста хиљада Немаца!

Надам се, надам се па све нешто са зебњом. Многи говоре да овоме нема скоро краја, неки кажу за годину а неки сад ове године. Тешко је чекати. Данас је Анка са децом отишла у Ресник.

5. август 1918. године, недеља, Београд

Нико нам није био. Дадох Васиљевићевима 90 круна шећер, бринем се а и кајем се што дадох.

6. август 1918. године, понедеоник, Преображење, Београд

Не стигох да одем у цркву, баш ми је жао. Чух од Дане из трафике да је над Крагујевцем

летео аероплан наш, ваљда ће скоро и овде. Она каже да су овде добили наређење чим чују сирене и пиштаљке, да се војска крије. Ох Боже, само да почну једаред. Прича још да је било јуче у Обзору да су Французи заробили једног немачког генерала у самом кревету. Значи да је била велика паника. Јутрос од 7–9 сати жандари су прегледали све исправе нашим грађанима, па чак и самим њиховим официрима. Не зна се за шта, нагађа се, вели многи су побегли са фронта, други веле да су се официри пресвлачили у грађане. Била сам после подне са децом и Милошем у Душановац. Купили меса 10 кр. кг. и 6 кила сапуна по 20 кр. килограм. Лепа шетња и деци је пријала.

7. август 1918. године, уторак, Београд

Данас ми гђа Ђорђевић послала 8 метара дрва. Метар је 50 круна, превоз од метра 12 круна, а сечење од метра 4 реза 5 парчета 9 круна. Дошла је синоћ да ми да још 200 круна за овај месец, ја нисам хтела примити новац, већ јој рекох да ми опет што пре да дрва.

8. август 1918. године, среда, Београд

У новинама веле опет нова француска офанзива. Не није нова, она није ни престајала, него су сад борбе са новим трупама. Један официр Петровић са аероплана који је морао сићи на српско земљиште јер се мотор био покварио, заробљен је, па је гђа Петровић ишла да га обиђе, са њим је разговарала он јој је ово казао: „Немојте нам се много радовати јер ови то не воле, али ми се надамо да ћемо за пет месеци бити овде“. Он је одведен у Немачку. Надасмо се данас пошти па ништа, како се једим!

9. и 10. август 1918. године, четвртак, петак, Београд

Данас четвртком је пошта из Швајцарске, имали смо од Момчила два, од Лепе и Христићке. Ја се надам и од Николе, али ништа тако ми се ретко јавља.

Надица ујутру кад чује воз вели: „Ето тата ушао у воз путује!“

11. и 12. август 1918. године, недеља, Београд

Јуче добих на Пештанску банку 498.10 круна, ја се надах пошиљки од гђе Влајић, али она ће тек доћи. Немци стално се повлаче, очекује се сад велика офанзива, па ваљда ће бити решавајуће.

13. август 1918. године, понедеоник, Београд

Опет су летели аероплани до Бадена. Сирене су свирале, те се свет склањао, стали су и трамваји и аутомобили. Цео тај метеж трајао је више од сата, и опет је све било мирно. Данас смо решили да водим ако Бог да здравља децу сутра на цео дан у Кошутњак.

14. август 1918. године, уторак, Београд

Данас сам ишла са децом у Топчидер. Отишли смо око 10 сати. Повела сам, јер сам обећала и Спасенију и Миту. У Кошутњак смо ишли, али нас је ухватила велика олуја, вратили смо се раније, јер је било баш захладнело.

15. август 1918. године, среда, Велика Госпојина, Београд

Данас нигде. Чујемо да су Немци напустили Бопом, за један дан су га напустили. Французи су заузели и Роајо, а и Енглези једно важно место на мору. Ана Христић је писала једној гђици, да се нада када јој буде честитала Божић, моћи ће јој честитати и мир. Данас сам добила паре другу пошиљку од 869 кр. а г. Триша је продао један кратак капут и прслук за 430 круна, те се данас лепо опарих. Само да се осигурам за зиму. Шећер данас платих по 26 круна кило узела сам од г. Трише 2 киле.

16. август 1918. године, четвртак, Београд

Данас је дан за швајцарску пошту. Осећа се живот. Раније смо устале, и са нестрпљењем сваки час погледамо на сат хоће ли скоро 9 сати. Појави се тај красни поштар. Добили смо од Момчила 2 карте, од Влајићке, од Лепе, од зет Пере, и од Љубе за Ниш. Анка је такође добила две од Драгољуба, и њене смо читале. До душе она крије њену пошту пошто је дала да пошту узима Швабица и да јој је шаље. Зар није природније да нама да? По томе се види да она своју кореспоненцију крије, јер добија много, а оставила је сигурно лепу успомену у Карлсбаду. Ал' напослетку шта ме се тиче.

Чујемо од Милке да изгледа да су се наши малко зауставили на нашем фронту!

17. август 1918. године, петак, Београд

Данас је Рojка сликала децу сву босу у башти. Новога као и увек има, али већ се не може ни веровати, све је добро а увек смо на истом месту.

18. август 1918. године, субота, Београд

Сад ми је велика брига спремити зимницу. Патлиџана црвена нигде нема, а кад се поручи кошта 1.40 кило, страшно богами, зло ће бити ако се не сврши, како ћемо живети! Све је добро по нас, ал опет је бојазан да се неће тако брзо свршити, па добро нека траје до пролећа, ал бар онда да буде сигурно!

19. август 1918. године, недеља, Београд

Била сам на пијаци сто лепих бабура за 10 круна, што је некад било 8 гроша. Грожђе кило 4 круна, а патлиџана нема. Морам тражити и набавити га. Деца су добро, сад ћу их уписати у школу. Драган моли да иде у Битољску улицу, а Јоца и Мигод ићи ће у улицу Краљице Наталије. Видећу шта ћу урадити.

25. август 1918. године, субота, Београд

Нисам писала ове недеље, јер сам била преко мере уморна. Спремала сам патлиџан, узела сам 50 кила по 1.20 кило, добила сам 41 флашу. Даље узела сам 80 кила шљива по 1.20 кило за пекмез, те сам то ове недеље пребринула. Унели смо и фуруне у собе, једну нам позајмио Милош брат Коче Ристић, ту смо метнули у средњу собу, а друга је Лепина. Сад још веш да ми опере Стоја. Ново, то је да Немци стално узмичу, тако да Французи све налазе врућа јела. Немају времена ни јело понети, а Талијани, тако причају натакну бели хлеб на бајонет и показују га непријатељима.

Нешто су се узмували. Иду на ноге Борису у Софију, а Фердинанд је у Нахајму. Тхе, не зна се шта је али се говори да је Борис уз Ентенту, а ови се боју да их он не изневери, па сад иду сви к њему. Био је баварски краљ прошле недеље, а сад опет спремају нешто на Теразије, доћи ће чини ми се саксонски. Г. Триша вели сигурно до пролећа а има велике вероватноће и раније.

Ове недеље ништа не добисмо из Швајцарске. Мигода и Јоцу уписах у школу у Краљице Наталије улицу, а Драгана у Битољску.

Данас продадох вуну за кило добих 38 круна. За наших 100 динара, добија се 170 круна! Г. Триша ми продао 23er ов. м. половне панталоне Николине и капут кратак за 450 круна.

26. и 27. август 1918. године, понедеоник, Београд

Ноћас смо имали велику олују са грмљавином и севањем. Данас ми није добро. Осећам се веома уморна. Била нам Лела Грубановић, она каже да у Шапцу нико не спрема од њихових менажа зимницу. Коларовска вели, да су били поручили бачве за купус за зиму, сад су то вратили, не треба им! У Цајту пише да ће се рат за 6 недеља свршити! Немци се стално повлаче, а сад ће почети и офанзива на Македонском фронту. Не знам заиста ал' је Винча испражњена!

Данас је Николин рођендан. Цео дан сам у мислима код њега. Пре три године бејасмо у Ужице заједно, да сретно време што проведох ја, грдан грех носиш на души, што ме раније ниси к' теби довео, који ли је то могао разлог јак бити? То ме боле, опроштаја томе нема! Данас парах Надине беле чарапице, што их радих у Ужице, свака петља потсећа ме на пријатно, тако данас проведох и живљах у оној успомени, која ми душу одржава.

Данас продадох вуну по 38 кр кило, 3 киле и ¾.

30. август 1918. године, четвртак, Београд

Криво ми што ништа од поште немамо. Прође ето тако и данас дан. Говори се за позитивно да ће се скоро рат свршити за 6 недеља, два месеца. Овде се боје они сами побуна. Дође Деса из Прокупља, прича да је код Бугара страшно, ништа није код њих родило, па све из Србије носе. Каже да је Кока убијен од наших Срба. Морали су то они учинити јер Бугари су секли, пекли, и жене и децу, па су наши били принуђени убити га да би тај зулум престао. Изнели су га и лежао је на сред Крушевачке пијаце, једна жена је тражила да му запали свећу на место свога мужа, јер је Кока убио убицу њеног мужа. И дозволили су јој. Деса тврди да је он погинуо, јер вели да је он писао сваки дан док је у животу био Бугарима и јављао се а сад никако. Та жена што му је запалила свећу, вели познаје га и пољубила га у чело. Звали су га Војводом, код Десе је спавао неколико ноћи. Тамо где спава, ноћу га чувају комите 4–5 око куће све са пушкама. Прича Деса да је био диван, леп, неописано леп. Био је неустрашив јунак, сваки му се диви, обожавају га. Ја не могу да верујем да и њега нема. Сирота Ола, јадна Ола, он их је упропастио и мајка је жртва пала од његове руке. Па бар да је крај овом страшном рату дочекала. Болесна сам од туге за њом, скоро три месеца како је нема, јадница. Речи немам да опишем колико ми је жао!

31. август 1918. године, петак, Београд

Данас је била пошта из Швајцарске, добих три карте од Николе, пише ми како је очекивао моје карте са највећим нестрпљењем а сад са највећом зебњом, зато што се мучим. Ја мислим да сам била у праву писати му како ми је, јер он треба да зна како ми је. Убеђена сам да му не би било пријатно да сам ја овде сретна и задовољна!

У другој карти вели да сам претерала што тражим новаца и да не мислим на будућност. То ме је увредио, јер ја сам се за ту децу жртвовала и здравље сам упропастила, себи немам ништа да пребацим. Све што се задужим оде само на храну и на ципеле. Одело, веш све исекох Митино и Момчилово. Пише да је тражио зајам од Народне банке од три хиљаде да ће ми послати. Писах му да то употреби на себе, нека се лечи, нека иде сад за јесен негде на приморје, нек ништа не мисли нека нас заборави, само да се чува, јер нам је он све и сва.

1. септембар 1918. године, субота, Београд

Данас је дават парастос Мићи Гођевцу, била сам после подне. Лепо се чује да је учињен продор да се Немци стално повлаче. Сад се туку и на Талијанском фронту а почеће ускоро и на Солунском. Једне чешке новине писаху да Немци отказују послушност, а да је Виљем болестан и да се граничи са лудилом. Сви верују ускоро за мир.

2. септембар 1918. године, недеља, Београд

Стално сам нерасположена услед Николиних карата. Зар заслужујем да се на ме љути, јер ми је то хвала за све ово што сам претурила преко главе због деце. Никад се више пожалити нећу. Трпећу а Бог види, увек сам казала да су боље пролазиле оне које су варале своје мужеве. Таке жене мужеви цене! Ал нека свеједно, видећемо.

Анка је дошла данас из села сама, па ју је данас тражио један официр, донео јој је писмо од његовог колеге, донео јој поздраве из Карлсбада!

Ја Анку просто не разумем, то Драгољубу неће бити по вољи зашто је она морала правити та познанства! И она ће бити међ тима где су мужеви слепи. Вечерас ју је пратио Вагнер, осуђујем је.

Очевидци причају за Дану Мише Јовановић да живи са Јефремовићем, кажу да се купају па онако у костиму од купања, узму чамац, и оду, изгубе се. То ми не иде у главу, заиста је грозно, са каквим образом ће ићи пред свог мужа. А Мара јој је била на селу са официрком и официрем два месеца.

3. септембар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас ми био опет онај млад симпатичан доктор из Ниша. Он је из Мостара иначе. Донео ми писмо. И он тврди да се рат мора брзо свршити, до Божића имаћемо мир. Каже како се непрестано Бугари и Немци бију. Како је истекао 10ог рок Бугарима, што су влади казали да неће више да ратују. Сад видећемо шта ће бити. По њему сам поручила Дади, да ћемо Божић овде провести са браћом, а Нову Годину ћемо код њих доћи и дочекати је. Вели како је Хиндербургова линија пробијена код Араса и још на једном месту; а бију се и код St.Michela. И Мец је на путу да падне. Чим Мец падне, они ће сами да испразне и евакуишу Белгију јер иде се на Луксембург. На пролеће се држи да ће зацело бити мир.

4. и 5. септембар 1918. године, уторак, Београд

Још ове недеље крпи нам шваља, ал' сам већ нервозна једва чекам да сврши. Узех сапун за веш, по 25 круна кило, дадох 225 круна. Шећер је кристал 26 круна. Чујем данас да је један дечко од 12 год. нестао. Ја се веома бринем за моју децу. Кад иду у школу, казала сам им да иду увек са децом и да никад не иду никоме ако их зову. Бог милостиви нека их чува, и мајка Божија.

Надица ме загрлила, па ми каже: „Овако ћу и мог тату да загрлим, кад дође". Па ме све стеже. Данас је отпутовао саксонски краљ за Бугарску, било је пуцњаве доле код станице, ваздан су китили. Нешто су се узмували, само да хоће Бугари што више да се буне и да се придруже Ententi.

6. септембар 1918. године, четвртак, Београд

И данас прође дан мирно. Велику смо врућину имали, а ноћи су дивне, штета да се спава, треба дању спавати а ноћу живети! Месечина је као дан, ветрић тих, чарлија, опија

те и заноси, тако да се губим у мислима сећајући се многа доба, које брзо прође. Пре три године, како бејасмо у Ужице узбуђени ових дана, осећасмо да се морамо растати, ал не сањасмо на овако дуго!

7. и 8. септембар 1918. године, субота, Мала Госпојина, Београд

Данас добисмо пошту из Швајцарске две карте од Николе, две од Момчила и писмо од Љубе. Наше велике радости., Зет Јова нам послао скоро пола киле непржене кафе! Сви смо добро. Ја имам осећај да ће се рат скоро свршити, ево први пут данас рече и њихова Eisnerka, да ће бити крај пре зиме. Боже драги да ми је преспавати то време, кад ће наши једном доћи!

Данас ме наговорише Машине те узех лоза два. Надица је вукла за њену и Анђину срећу. А Јоца за срећу мушкараца. Надици је број 14461 а Јоцин 09929.

9. септембар 1918. године, недеља, Београд

Боже мој пре три године у данашњи дан смо се кренули из Ужица! Сваки тренутак ме подсећа, као и сваки дан, да ли се ти сећаш болан, или си то давно избрисао из памети!

У Пестер Лојду пише да наши изгледа имају циљ Скопље! Али прича г. Триша, да они иду на Софију, па Видин. Скопље по себи пада као зрела крушка. Циљ им је да пресеку цариградску пругу и отерају Турке у Азију, и онда су Бугари готови. Овде опет се чује, да се ови пакују и да ће постепено да иду од првог октобра. Мене страх највише за децу, ја да знам не бих дозволила да деца иду у школу, Бог милостиви нек ми осветли да сачувам децу!

Деса нам рече да је чула да је Триша њихов човек! Но, то не могу да верујем. Каже Деса то његови пријатељи најбоље говоре.

Енглези су на једном месту на нашем фронту избацили 250 хиљада граната! Страшно.

10. септембар 1918. године, понедеоник, Београд

Чујемо да су Срби пред Скопљем на 6 сати. Толико пута нас је то Скопље лане узрујало, па ево сад опет. Да ли је само истина? Докле ћемо се овако лагати! Данас добих од Николе 498 круна. Несносна врућина, иначе ове вести сад утичу на нас, а ова страховита врућина нам баш досађује. Деца су добро, Надица све каже: „Тата пуца сад ће доћи."

11. септембар 1918. године, уторак, Београд

Иду Срби на Софију, тако се чује. Прилеп пао. Јуче је дошао последњи воз из Скопља са болничаркама. У Обзору данас пише да је Криволак узет. Дакле онда су заиста пред Скопљем. Наша Деса је овде. Рекоше јој вечерас у Пасамту да се не може вратити јер не даду воз за Ниш. Вечерас дође војник Чех да носи писмо за Ниш, он прича ваздан како се бију Бугари и Немци. Како су сад грдно Бугари добили батине на Македонском

фронту. Немци пустили Бугаре напред, па кад је настала борба, они се окрену па пуцаше на Немце тако се силни Бугари предадоше. Тај Чех прича, како зар ви дали Бугарима хлеб, а они вас гађају каменом! Јао, јесу подлаци, варвари тирани ти Бугари. Кажу да је ноћас прошао бугарски воз, да ли је Борис побегао.

12. септембар 1918. године, среда, Београд

Анка дође из села и рече како је сигурно да ће се до Божића свршити. Адамовић је казао да ће доћи и казати гђци Дани због, јер он у велико предаје ботаничку башту, и како ће октомбра месеца они ићи.

Код Дане у трафици, чух да је и Скопље пало, али ја то не верујем. Узбуђење је велико, радост се види свакоме у очима.

Пре три године овог дана Ужице, паковах се и кренусмо се у 4 сата после подне за Крушевац, ноћу колико суза пролих у возу, Никола се стално на мене нешто дурио и љутио се, како ми је преседало. Како горко плаках, зашто то беше и због кога! Сад ми по мало долази све јасно. Али свеједно и Бога има. Свакоме ће бити плаћено како заслужује. Сад се сетих на то, а и на друге ситнице, сигурно је то љубомора. Ево смо три године растављени. Није ми криво шта је радио по Грчкој, ал' за Ужице ако је истина, што ми сад долази пред очи, криво ми је. Једим се, то ми је хвала. Сад тек увиђам да све неваљице боље пролазе, које варају своје мужеве, они их више цене. То ће остати у моме срцу.

13. септембар 1918. године, четвртак, Београд

Јутрос у 6 сати беше три године раставих се од Николе у Крушевцу, одосмо без једног пољубца, без да је децу пољубио! Како ме то боле, хтела би увек то да заборавим, али не могу, тишти ме, вређа ме, зашто и увек се питам зашто?

Данас је Анђин рођен дан. Добила је од Десе лепу лутку, од нас каду и луткицу, од Катиње коцке. Морадох и Нади купити луткицу, просто се надула од силног плача!

Ситуација је дивна, дође војник Чех из Ниша и рече да је Скопље пало, ушли Срби и Французи. Ми смо се заиста обрадовали. По ручку дође доктор из Мостара, он рече није пало, „али наши невероватном брзином долазе, и то иду на две стране." Неко нам рече да је Скопље у пламену. Јадан, јадан народ шта се све испашта, а кој зна шта ће и са нама бити. Евакуисане су одавде болнице, остали су само тешки болесници. Бојимо се да нас не потерају од куће, да нас опљачкају па ћемо остати без новца и без намирница. Ах, само децу да очувам да останемо живи. То Бога молим, да их све живе и веселе дочекамо. Чух да хапсе по вароши, што се проносе гласови, нигде ништа нећу говорити, моја су деца мени најпреча и највећа брига.

14. септембар 1918. године, петак, Крстовдан, Београд

Преки суд је, после девет не сме се ићи по улици. Милош чак рече да су ушли у Ниш! Глупост, па да лете, па не би то ишло тако брзо. Глуви један војник рече да је дошло наређење да њихове жене иду за 24 сата. То би дивно било, то би био видан знак. Кад оде

наша швабица Eisner, онда ће заиста бити истина, дотле не верујем! Прича прија Наца, њена сестра ишла је једној госпођи где седи опет официр са женом, познају се, па им је ова наишла, он ју је пресрео: „Гђо, знате шта је ново? Долазе Срби. Јесте долазе, и ако овако продужи 4–5 дана, ми морамо све наше жене послати кућама." Прича Стоја, да њен се син дружи са војском и има доста познанства. Па кажу они да ће све трговце опљачкати што су глобили народ!

Неки веле да ће нас из Београда све повући, то би најстрашније било. Где би, сад да умиремо од глади. Нека нас оставе у кући, па ће нас Бог чувати. Ја се тога бојим, као што се бојим да нам не дигну из куће намирнице. Језим се при помисли. Овај страх ће нам много живот прекратити. Ко остане жив, неће ваљати за ништа. Говоре да се ови виђенији већ позивају у гувернеман. Била сам код гђе Ђорђевић, њена сестра видела на 200 интернираних са 100 стражара, певају из гласа химну. Гђа Ђорђевић узела ми пасуља по 2 круне кило и кромпира по 1 круне. Сада ће донети и дрва. Рекох је да ми задржи за мене 15 метара да се осигурам, јер да и наши дођу неће бити превозних срестава. За август ми није дала 200 круна, а и за септембар 600 круна.

17. септембар 1918. године, понедеоник, Београд

Говори се да је отишао Макензен са 100 хиљада на Македонски фронт. Веле, сачекаће их на Ристовац. Причају да су Бугари пропустили преко некога брда Србе, да су ушли у Ниш, толико је много наших, да их не може спречити ни брдо ни вода, много их је као мрави! Анка данас дође из Ресника па каже да је командант Ресника казао да су наши у Врањској бањи! Да ли то они проносе само гласове. Јуче чух од г. Трише, да је надлештвима наређено да се пакују, изгледа да је Турска капитулирала. Новине стране све су забрањене, само Београдске имамо. Даље чусмо да је Софија у пламену. Боже мили сачувај нас! Шта ће сад невиног света страдати. Немачка команда је у Јагодини. Бугари се само предају и бацају оружје. Њихове жене имају да седе до суботе. Нечег важног има кад се они пакују, мора да су наши ближе но што мислимо, бар ови се спремају да иду. Сад да груне Италија ови би заиста брзо одавде. Од поште јуче добисмо само од Момчила и Драгољуба, жао ми не од Николе ниједну карту, како ми је велика брига за њим, само да га Бог сачува. Лела ми рече да су начињена вешала у граду, страшно, сад се заиста треба чувати, што мање излазити. Немам брашна и масти! Много бринем да се ово само добро сврши. Неки кажу изаћи ће а ми нећемо ни знати, а неки обратно. Бог и само Бог нека нам буде у помоћ.

18. септембар 1918. године, уторак, Београд

Већ сам као луда, не зам шта да мислим за све ово што се чује. Чује се да је Бугарска на све пристала, да је пруга у нашим рукама. Неко каже да ће се примити борба код Ристовца, а неки опет код Багрдана.

19. септембар 1918. године, среда, Београд

Освануо је хладан дан. Јесен ту. Хладно је, а предвече је падала права ситна јесења киша. Нађох Ђоку у Општину, рече ми да се бију код Ћустендила. На парастосу Зоре Трифуновићеве, Ђаја ми рече да се он кладио да ће наши доћи до 24 октомбра. Деса дође после подне и рече како је дошао један војник, из Беча и рече: „Како зар се ви не радујете, у Бечу се зна и отворено се говори, како је потписано да Аустријанци изиђу, последњи дан је субота. Тога дана ће и гувернер отићи. На врат на нос шије се за гувернера шињел који мора до суботе бити готов."

Каја рече да су наши у Јагодину. Дође сад Атанацковићка и рече како јој је Загиница казала да ће нас нашима предати Немци. Гђа Ката рече ми сад да је Топчидер пун Немаца, а сви Аустријанци на Бањицу. Не волем што остајемо на Немце ако је истина. Кажу да је дошла наредба из Беча овде гувернеру, да се са грађанством што блажије поступа и да се интернира најпотребиније! Речено им је да њихов verplegsmagazin[191] не пакује већ све да продаду, зато ево сад нуде шећер по 18 кр. кг док га пре десетак дана плаћасмо 30 круна кило.

Ми још нагађамо да ли је могуће да је Ниш већ слободан! Благо њима! Могуће да је мој Никола већ кући, седи за асталом разговара и мисли о нама! Дада му је и моја писма дала. Мисли су ми сад све тамо, све ми се пред очима лепе слике стварају!

Јуче су ме звали у Црвени крст. Мита из Горњег Панчева пита за мене и за наше да ли се јављају. Грдно сам се уплашила, не волем тај Црвени крст, а то је први пут да сам ја тамо ишла. Написах Мити неколико речи, а шефа запитах ово „могу ли му јавити да му је брат писао да ћемо се скоро видети?" Он рече: „По мени ја би драговољно дозволио, али до њега има још десет цензура па неће добити."

Ројка јуче доби од Момчила 329 круна. Криво ми што Анка није дошла из Ресника. Овакве прилике треба сваки дан да буде код своје куће, неће да нас слуша.

20. септембар 1918. године, четвртак, Београд

Данас је веома хладно. Киша је падала, хладан ветар дува, и врло је пријатно седети у топлој кући, зима иде а дрва немамо! Зло ће бити. За Лепу Миловановићеву се хрђаво прича, баба Љуба Мишковића Боре мајка је казала да ће Раји све казати. Да ли смо се су у дешперат, чује се да ће Аустријанци да се повуку, а да ће нас узети Немци, под њиховом диктатуром, тешко нама. Они су без милосрђа, без срца, појешћеду нам црно испод ноката. Неки говоре све ће бити лепо за 15 дана а неки опет да то неће проћи без борбе. Дорћол и све горње улице све је реквирирано за Немце. Пуно се виђају Немци. Мене је од Немаца страх, боље да остану Аустријанци, видећемо да ли ће гувернер отићи у суботу.

Била сам код Ђорђевићке, она долази у недељу и остаће овде јер се боје да је не уцене. Очајна сам што ми није дала више дрва. Како је тешко донети, а дрва нигде нема, ја просто не знам.

[191] Војни магацин

21. и 22. септембар 1918. године, субота, Београд

Очекује се важне вести, говори се да је скоро крај сви се радују, али се страховито сваки забринуо због Немаца. Чује се да ће Немци остати. Они су чудо чинили сад по Смедереву, узимали из кућа шта им треба, нападали на девојке. А чујемо да имају право ако им се кућа допадне, да нареде онима који седе да се у року од 24 сата иселе. Страшно богами. Данас у суботу изађе у новинама да средишње власти на све пристају. Дакле хоће мир. Јест, али тих 14 тачака што је Wilson тражио пре 6 месеци они тада нису пристали, сад они хоће али да ли хоћеду и наши? То је велико питање. Главно је да се приводи крају. Јер прво што ће наши тражити то је да изађу из окупираних земаља. Аустријанци ће може бити пристати, али Немци то неће хтети. Јер то је изаћи на сраман начин и они ће се продужити борити. Дакле како се мисли то може продужити рат за 3–4 месеца. Не знам, ја све дрхтим од нестрпљења, ово сад ће нас највише измучити, ово је мрцварење!

Бугари дакле кад су тражили мир нарочито су захтевали да им не дође српска војска. Дакле види се колико им је савест чиста, боју се за свој народ, а знају шта су недела чинили, како су пекли и секли жене и децу. Дивљаци једни. Ако им Срби не наплате Бог је ту. Кажу да је у Скопљу и Нишу било крви, бринем за наше, само Бог нека их све чува, да се што пре видимо и састанемо.

У Софији су се потукли Немци и Бугари зато што Немци нису хтели изићи. Чим је Малинов[192] дошао знало се да ће се прићи Ententi.

За Градиште причају да је председник Бугарин позвао све укућане да изиђу код цркве. Ови мислећи да ће их интернирати, спреме погачу и одело и дођу. Председник се попне на астал и ослови: „Браћо и сестре. Пошто ми одавде идемо, сад више нисмо непријатељи, већ опет браћа, то ви саставите општински одбор и чувајте варош док ваши не дођу". Истакоше српску заставу, отпеваше химну, сваки узеде ашов или мотику, будак, да чувају варош. Јест, ал' док наши дођу узеше како чујемо опет у руке Германи.

Прекјуче је био атентат на гувернера. Једна жена, такозвана Лепосава Црногорка ишла је са молбом гувернеру, у руку је поред себе држала револвер. Кажу да је и пуцала на њега. Она се брани с тим да је себе хтела да убије ако се молба не услиши. Глупост, прво је себе упропастила, а друго 14 глава јемче за гувернера. Зар је то сад право да ти људи страдају због њене глупости, зашто нарочито сад кад се све приводи крају. Исти тај гувернер није ничему крив. Ако није он биће други. Дакле зашто да га убије. Да ли је та жена луда? Она је требала добро размислити о свему.

Његов стан чува стража и не сме се у близини ићи. Ја мислим да је та жена луда.

Чули смо да ће данас изићи прокламације за мир, па ништа. Данас цео дан пада киша. Г. Триша вели да је Никола сад у Нишу, да су Срби у Прокупљу, зар је право да Београд први страда а буде последњи ослобођен. Изгледа да се Немци повлаче на Смедерево. Немци, каже Косара Цветковић да наговештавају да спремимо свеће и машне, као и воду.

Код једне гђе дошао је у стан један Мађар који је ово казао: „Госпођо, ја сам полицијски чиновник, ја сам постављен овде да дочекам ваше и предам њима власт, а то неће дуго бити."

Анка још не дође из Ресника, бринем за децу. Ова киша, ово гадно време, а највише ове прилике, требало би да дође својој кући.

[192] Александар Малинов (1867–1938), председник владе Бугарске.

24. септембар 1918. године, понедеоник, Београд

Као да смо покисле. Ми се за час обрадујемо а брзо се и сневеселимо. Чујемо да ово неће брзо тако бити. Причају доле да је код њих био Шиц, из фабрике и он ово вели: „Ми ћемо се повући до Земуна и ту ћемо стати да преговарамо, само ако се ваши приближе ми ћемо бомбардовати Београд.“ Eisner био код Катићке због неких ћилимова, вели да очекују 9–ог овог месеца (данас је њихов 7.) одговор на ноту, и ми ћемо се евакуисати. На млеку чух да је војницима прописана наредба да ће 27. ов. ићи. Дође ми војник Чех да напишем писмо за Ниш, сутра иде за Ниш. По њему ћу видети да ли факт иде воз за Ниш.

27. септембар 1918. године, четвртак, Београд

Ова два три дана слаба сам. Имала сам и грозницу. Осећам пробаде, не идем за млеко више јер не могу да стојим у једно место. Треба Стојимировић да ме прегледа. Време смо ово неколико дана имали грозно. Киша и сама киша.

Ваздан се прича, пуно новости. Прво онај Чех за писмо не дође што је требао да носи за Ниш. У очи тог дана рекоше да су неки чешки официри дошли из Ниша са последњим возом. На Преполцу веле да су страшне батине добили. Ниш је наш. Кажу да само Американци наступају и то све руше са оклопљеним аутомобилима. Лесковац је три пута узиман. – Кажу да врховна команда немачка овде долази. Овде је Макензен. Реквирирају у велико, чак су и код Цинцарке узели малу собу! Жене до мајора све морају ићи до недеље. Грдно износе из Београда. Кроз двајест дана остаје само полиција аустријска, а Брикенкопфкоманда немачка долази. Страх нас хвата од Немаца, само да нам они не остају. Неки кажу све ће мушке интернирати, а неко каже неће. Војске грдно има по Београду.

Прича нам Деса за Анку, да јој је Перка причала да је Анка неко време ишла сваки дан по ручку, код Милошевића у стан. Он је узео негде на Врачару собу где је бајаги давао часове ђацима. Е па ту је она долазила. Ми смо приметиле да је једно извесно време ишла одмах по ручку, али нисмо знале где.

Ја не разумем шта она мисли. Ево вратила се из Расника пре 4 дана и већ је дошао командант места из Ресника да је обиђе. Бебуш прича да је она неколико пута видела команданта да долази у салу код маме, а може бити да је долазио и више пута, ја нисам видела, била сам да берем пурењаке. Што ће јој то познанство? Потребе није имала. За село је и мирис купина. Сви је осуђују. Жао ми је Драгољуба, он који је тако уживао у својој кући, да буде несретан. Уопште она нас избегава. Осећа она врло добро да ми то све знамо, ништа неће са нама да се меша, али зато се начинила бабица, швабици Eisnerki, и трчи за њу код књагиње Plais да тражи једну болничарку, да прати Eisnerki до Brüma. Шта ће Ката, није ишла? Зар њој доликује да трчи она, једног српског мајора госпођа. Ја јој синоћ рекох: „Ја се не бих понижавала.“ Грдно се претвара, из свега овог видим да она свога мужа не воле, јер свака која воле клони се познанства и провода! Па ово је доста што нам рече прекјуче: „Кад ми дође мој муж нико ми не треба.“ Да да, боји се истине, а ја ћу јој кад тад рећи!

Себична је до крајности, није ми казала да је купила шећер по 10 круна кило, а ја купих по 16 кило. Бог ми је сведок, кад год сам што чула да има казала сам јој, и меса

сам јој давала. Жао ме деце јер они су често без свега остајали, она себе задовољи. Но, свеједно, Бог нека да да се само наши сви здраво врате, сваки за себе.

Данас добих писмо од Боже за Буду.

28. септембар 1918. године, петак, Београд

Г. Ђаја тврди да је наш Сталаћ. А опет неки веле да није ни Ниш узет. Три пута узимали Ниш наши. Неко каже да су се повлачили без борбе. Дође Буђевац и каже да је пре подне дошао у њихову канцеларију официр и рече да Немци на све пристају, још рече Лепосава, како се њихови виши официри радују да иду кућама. После подне дође опет и рече да је то истина, али да официрима није саопштено. Тако тврди тај официр! Неки причају да су Јагодину сву евакуисали, сакупили их, а ту је минирано. Шта је истина Бог зна. Eisnerka дође да нам каже због. Иде сутра ујутру. Рече ми како ми жели да ми дође брзо брзо мој муж, који тако и тако већ на путу. Рече ми да носи успомену из Београда (у другом стању је) ја јој рекох то је успомена из Балканског рата. Обећах јој по свршетку рата послати јој нашу слику. Рече ми још да не треба да се бојим, овде борбе неће бити и како би она сретна била да овде остане, да је она убеђена да јој Срби ништа не би урадили. Не знам друге, али она је била љубазна и природна.

У новинама је писало да Енглези неће да на мапи постоји Бугарска. Изашла је књига ћирилицом „Убице српског народа" од Добривоја Лазаревића, издајник и пропалица!

Деса нам рече да на Торлак носе грдне топове и данас је отишло 4 хиљада Аустријанаца. Богами биће окршаја. Свеједо нека се једаред сврши, нека нас само не терају од куће, Бог ће нас чувати. Буђевац рече како се надају аеропланима да гађају мост. Само нека нас Бог чува бомби.

Чусмо и то да су Комите зашле Немцима за леђа. Cambrai је пао, Hinderburgova linija пробијена, ја просто не разумем зашто се Немци овде бију. Чувају одступницу и извлаче свој материјал. Јер шта све они имају у Турској.

Немци овде истераше из својих кућа сву улицу, њима то треба па сметају, мука сироти народ. Баш су без срца.

Синоћ дојурио као луд пред нашу кућу аутомобил са 6 Немаца, траже девојке за провод. Кроз прозор им Eisner рече да је то на другом месту. И тога се ја бојим. Коен прича да Немци пристају на услове, ако поседнуте земље узму неутралне државе док се преговори воде или чак и Америка. Наши неће. Генерал на нашем фронту рекао је хоће да слави победу са Србима у Пешту! Све је то лепо, само да нас на миру оставе.

29. септембар 1918. године, субота, Београд

Данас је Миољдан. Већ јесење славе. Слави тетка Ната Кочина. Тако причаше једна госпођа да је пре два дана њој пасирало ово: Увече око 7 сати ишао је к њима један Аустријанац у пелерини. Код самог споменика где смо стајале он је задихан усплахиран говорио држећи се за груди: „Не бојте се, ја вам морам рећи данас после подне абдицирао је цар Виљем, сад је дошла депеша." И одјурио је у гувернеман. Одмах дође код нас и стражар који је нешто приметио и запита нас шта је. Ми му рекосмо: „Ништа, официр

мало пијан па насрнуо на нас!“ Да ли је то истина? Чујемо да је сад Ниш заиста наш, али да је три пут узимат и да је 80 хиљада Немаца изгинуло. Валекова ми прича како јој је вереник причао да му је претпостављени рекао: „Но још мало па ћемо заједно одавде бегати, па после опет бегаћемо из Босне и Херцеговине!“ Ноћас сам ружан сан снила, као бијем Драгана и одједаред нађе ми се сатара у руци која ми падне и одсеће Драгану главу! Скочих из сна, тргох, читала сам јер ме је сан страховито уплашио.

30. септембар 1918. године, недеља, Београд

Синоћ сву децу окупах, забраних деци ићи пре подне доле у авлију, а обећах им водити их по ручку. Драган ме није послушао. Бејах у кујни, одједаред чух јаук. Изађем и Драган држи руку и плаче, пребледео, кап крви у себи нема, пао са бурета! Уплашила сам се грдно, да није скрхао руку. Каже кост га не боле, али ја му одмах метнух облоге и сад му је отечена. Сутра ако Бог да здравља зваћу одмах Тришиног рођака да види да није угануо. Ето мој сан предсказао је, но Бога молим да се само на то сврши. Зашто да ме не послуша, сад је боље, Бог га је казнио и мора да трпи. Ја се једим и секирам ужасно. Данас у новине пише да су наши узели Косовску Митровицу. Ројка каже да је данас летео наш аероплан, да га је видела, био је мали као ласта. Милка Машина, прича да јој је пре неки дан казао један Чех да је Кока жив!

1. октомбар 1918. године, понедеоник, Београд

Јутрос чим спремих одведох Драгана код г. Трише те одосмо сви троје код његовог рођака да види Драгану руку. То је неки шлосер. Изгледа да му је била нека кост поремећена до шаке, он му је наместио, болело га је и плакао је. Рука му је сва отечена од више лакта и укрутила се. Метнуо ми је неки мелем и уфачловао. Ја се бринем и веома се бојим за његову руку, само да је добро излечи, просто мира немам. Радим радим, али све о руци мислим. Триша је убеђен да ће наши бити за 15 дана овде, али вероватније за 7–8 дана. Све се пакује. Они наши су у Сталаћу. Јагодина се евакуише. Наши се брже враћају но што су се повлачили. Комите бољшевици који су остали у Крагујевац а побегли у шуму, нашли су се са нашим комитама који су на Космају и састали се. Крагујевац ће пасти као зрела крушка. Лепо је како су заробили Французи целокупан воз немачки који је ушао у нишку станицу, у тај мах су силазили Французи са Горице, а на Црвени крст биле су наше комите. Како је то величанствени призор био. Чујемо да су борбе биле на самој нишкој станици, станица не постоји, изгорена је. Благо њима они су сад слободни, а није право, они су много доциније од нас пропали пре ослобођени. Прича ми ујна Милева да је наш Краљ добио круну од Entente са насловом цар Петар I цар свију Словена.

Немци доносе грдне ствари у Москву, но то су сви ови који се повлаче јер је главни немачки штаб из Београда отпутовао. Боже, шта ти Немци нису узели и коританца и ћункова и свега, баш су пљачкаши. Ententa је дала 4 милијарде за помоћ прву Србији.

Била сам са децом, сем Драгана на мамин гроб. Како је тамо лепо. Тишина, да се сваки шум чује. Нико не нарушава мир тих драгих нам покојника.

Кад се вратих донео био један Немац писмо од Даце из Ниша, од датума нашег 24 септембра. Благо њима, ништа не могу више рећи сад они уживају са нашима, задовољни сретни, а ми још стрепимо и очекујемо.

Причају да су над Краљевом бацали цедуље из аероплана и пишу да саветују женама да се склоне кад прва војска улази то су црнци па кидишу на жене! Боже, ко ли измисли то?

Осећа се покрет у Београду, метеж је грдан, саобраћај велики једно селење и паковање непрестано.

Анка се са децом јуче купала у кади швапског официра, а синоћ је већ седела у официровој соби са њим, а врата затворена. Да ли то личи? Има ли смисла ако воле свог мужа?

2. октомбар 1918. године, уторак, Београд

Данас сам ишла код Ђорђевићкине сестре, страшно се једим, да останем овако без новаца. Ђорђевка имала непријатности, узела туђу концесију па сад одговара па је могу и интернирати. Тако ја нећу новац добити имам да добијем за август још 200 а за септембар 600 и за октомбар 600 круна. Био Немац да ме види, што је донео писмо од Даце, баш не могах да прећутим рекох му да идем по улици да са апетитом гледам како се пакујете и идете. Данас је последњи дан што је радио трамвај за публику, од сутра да буде за транспорт ствари и носиће све на станицу. Док имамо трамваја имаћемо и електрике. Чујемо да се саставља одбор госпођа за Дочек Краља Петра, ради се са златом на белој свили. У данашње беогр. новине пише да непријатељ допире до моравске долине. Каже Зорка Ђокина да су наши Честобродицом заобишли и дошли у Параћин. Пресекли су зајечарску пругу и пресекли им пут, ништа више изнети не могу. Прича се још да су два генерала отишла на фронт да траже да се не бију више, они ће на миру изаћи (ал се то не тврди). Чујемо да ће за пет дана сви изаћи. А неки су прорачунали да ће у суботу комите бити овде! Чујемо да свуда прво комите улазе, а Живковић се боји комита. Коме је чиста савест не треба да се боји. А ја бих волела сви ови трговци што су крали да буду и опљачкани.

Само да време брзо прође, ово су тренутци најгори, најспорије пролазе, кад ће доћи наши, ништа сад нисам у стању радити, само да мислим о томе и да знам истину где су. Деса каже, да је један њихов говорио данас са Бачком и каже да је све ausgeraift[193] и да се српске манипуланткиње доведу до Београда.

И то би заиста требало жигосати, све које су биле радиле Швабама. – Зар их наша држава плаћала, а оне да и овде зарађују? Не не, то треба казнити.

На Анку нам је много жао, пре неки дан је казала пред Десом: „Кад мени Драгољуб дође, нико ми не треба". Да да, то је хвала! Имаће времена за много што шта да се каје. Драганова рука изгледа боље. По неки пут га штрецне, али је може мало савити и подићи. Сутра идемо господину да завој скине.

[193] Спремно

3. октомбар 1918. године, среда, Београд

Данас је Момчилов рођендан, где ли га је провео? Данас сам болесна, страшно ме пробада испод леве плећке па скроз, а морам ићи у Општину дају дрва по 100 кила на фамилију. То раздају ова школска дрва, јер су школе распуштене. Мислила сам да ће ми Антонић бар метар дати, али он све вели „части ми нема, нема". Ако он у опште има части! Тешко њима. После подне сам водила Драгана да му тај господин скине завој. По мало може да креће руку, али је још оток, ја се баш бојим да ли је све то добро. Дошао је јутрос Ђорђевићкин зет да ми јави да је она дошла и да је ухватим за јаку. Трамваји за публику од данас не раде те тако морадох чак пешке ићи и наћох је где лежи. Ваздан је кукала нема, нема и даде ми свега 200 круна. Дођох код Дане у дућан, узеде ми Каја путер од Немца 40 кр. кило. Једва сам чекала да дођем кући, ваздуха нисам имала, толико ме је пробадало. Истрљам се шпиритуса и поспе ме ситним бибером, попијем аспирин. Ал много ми није помогло. Врло се хрђаво осећам. Кажу наши у Јагодину. Талијан нам рече да до недеље сви морају ићи и Французи су ту у недељу!

4. октомбар 1918. године, четвртак, Београд

Лом је по вароши од силног паковања, до 19^{ог} канцеларије морају све отпутовати. Чух да су наши потиснути, у шта ја не верујем, ал' заиста то би било страшно! Кажу да су наши прешли Кленак. Ако је то истина они ће им пресећи пут па ће сви стрмоглавце бегати! Електрике нећемо имати, као и воду. То ми даје страх. Сутра чим ми буде боље спремићу воду. Видећу ону што је мама још оставила! Кажу иде први Коста Пећанац. Ах кад би Кока дошао, како би се радовале![194]

Деса је код нас била 8 дана, сад кад је видела да смо ми хрђаво с новцем отишла је код Атанацковићке уплашила се да јој ваљда не тражимо. Боже сачувај, то никада не бих урадила, од родбине ја не узимам. Код мене су се сви користили и јели и пили, а ми од никог. Докторка је била и прегледала ме, вели плућа су ми здрава, али сам јако назебла и зато имам те прободе. Да се мажем јодом, да пијем аспирин, и да лежим! То је већ теже! Чудо ми, да кад су наши тако близу, не лете аероплани? Ми би се толико томе радовали.

5. октомбар 1918. године, петак, Београд

Данас смо нешто, чујемо да су наши потиснути. А неки причају да нису, него један део стоји код Јагодине, а други део одвојио се и иде на Шабац, па кад ту прећу онда ће ови наступати. Чујемо да гувернеман и полиција иде сутра. Водовод, електрику и трамваје предали су Аустријанци нашој општини.

Чуле смо да ће они бацати мост у ваздух кад буду све евакуисали. Деса нам рече да је чула да ће Немци, двор и Москву запалити кад пођу, то би страшно било за нас!

Ноћас је од Немаца опљачкан Савине и Којовић. Сви трговци данас робу исељавају из дућана и носе кућама. И Триша се дао у бригу, има и он много штофова сакривених,

[194] Коста Миловановић Пећанац (1879–1944), комитски војвода, вођа Топличког устанка. Наталија се и даље надала да би и други вођа устанка, Коста Војиновић могао бити жив.

па се боји да не нађу. Сећам се Триша је све говорио да је сву робу продао. Дао је лане нашем књижевнику Бори Станковићу штофова и душек као и канапе да му чува, (обоје су Врањанци), кад му је сад тражио, казао му је нема, да не тражи! Срамота каквих људи има, какав прљав карактер. Љупче Ћирковић је видела Анку са Милошевићем пре неки дан око 4 сата да су отишли иза двора.

6. октомбар 1918. године, субота, Београд

Ево и данашњег дана, али не дођоше никакве комите као што рекоше. Наши су потиснути за 40 км. Неки опет веле да нису него наши обилазе да се бомбардује Београд и иду на Пешту, тако да ови морају изаћи. Евакуише се Панчево. Грдан свет умире од ове шпанске грознице. То је нека сорта куге нарочито онај који је наклоњен туберкули томе нема спаса. Ту заразу су донели Немци из Азије. Страшно да нам ту дођу са том заразом. Данас је умрла Бароница Цувај, Марка Лека ћерка, Фотићева Мара, Ник Николић адвокат. Грозно је време настало. Пребројаћемо се на крају рата. Бог милостиви нека нас све сачува. Овде хватају господу да копају гробове војски, Немци по триста дневно умиру од заразе. А хватају ноћу за кулук. Треба се склонити и не излазити, већ само када се мора.

Овог Милана треба поштено избити кад наши дођу, појури Драгана те падне на болесну руку, и опет је на истом месту поремети. Кад сам видела га где плаче осетила сам да се у мени нешто откинуло! Зар ми је ово живот, ове трзавице! Здравље упропастих, па само тежим да их очувам. Сутра морамо опет ићи да наместе руку.

7. октомбар 1918. године, недеља, Београд

Хватају на кулук. После подне били смо код тог господина није био кући, идемо сутра ујутру.

Лела Филиповић ми прича да је синоћ дошао апотекар, Аустријанац из Јагодине који је апотеку предао неком грађанину; из Јагодине је све евакуисано. И да он верује да су за ова 4 дана њиховог путовања ушли наши. Прича да Јагодници спремају лепу заставу везену златом, да је предаду престолонаследнику. Стока је одвојена за клање што је спремњена за дочек. Овде су позвали 150 виђенијих грађана који ће јемчити да се војсци њиховој неће ниша десити која је овде и која хоће да се повуче на миран начин. Ти грађани су добили пасиршајн за целу ноћ, да обилазе, а ако би приметили што да их одмах известе. Кад се буду повлачили, повући ће се и Немци. Евакуисана је грдна немачка комара са грдном нашом стоком, свињама. Чујемо да је Јагодина три дана пљачкана од Германаца. Кажу да је Јагодина пала. Деса нам прича да је чула да овде је дато на знање да се барјаци не смеду правити. Ми раније направисмо мале барјакчиће пет: Америка, Енглеска, Српска, Француска и Италија. Кад се не сме склонићемо их. Аероплани лете, вежбају се, данас су летели превртачи, како је лепо изгледало.

Катина рече да је летео после подне један француски, а пет га јурили, ми нисмо видели. Извела сам децу на Калимегдан, диван је дан.

Анка прима визите, био јој данас Милошевић и онај Чех, који је дошао из Карлсбада. Обилазе је, наравно само се обилази онај који је лепе успомене оставио.

8. октомбар 1918. године, понедеоник, Београд

Данас смо били код г. Милојковића и наместио је Драгану руку. Опет је угануо на исто место. Узедох један букет од 10 круна, пошто ми је још свега остало 60 кр. те послах по Нади ђи докторки Гођевац за рођендан. Анка је била на цео дан са децом, тамо је био на ручак и Чех из Карлсбада, (пошто је узео собу код докторке?). Утучене смо каке вести чујемо. Да чак ни Крушевац није пао! Да је мост и град миниран. Бојимо се страховито да нас силом не удаље од својих кућа, где би и шта би са нама било. Из Смедерева су сви Немци побегли, тамо су наши из аероплана бацали бомбе. Један Чех је код Дане причао како се цео њихов пук предао на нашем фронту, и онда ова четири официра што су остали, овде су у граду обешена, а у Прагу је цело племство било главе на колчеве! Страшно. Овај рат је да се човеку крв следи! А шта је што се још не зна. Тај исти прича да не треба да верујемо у ове гласове, то није истина, и да наши сад спорије истина али долазе. Не броји се на месеце и недеље већ на дане! Не знам али ми сад нисмо тако одушевљене као раније! Састављен је одбор за наше за дочек и то све од првих неваљалица!: Машинове, Недићке, Васиљевићеве, Зоре Јефтићеве. Да да, нама и не би примили да станемо раме уз раме јер те нису нама ни за прљаво испод нокта. Где им је образ, проводиле се до јуче са непријатељима, испраћају их плачући на станицу и враћају се кући да сремају за дочек! Заиста да им је образ као џон. Све толико, изаћи ће дело на видело. Морамо се израчунати. Није право да се њима иста пошта ода, као и нама које смо се заиста мучиле и волеле до краја и верне биле својим мужевима. Официр Eisner је болестан. Жена му је тачно 10 дана како је отпутовала. Анка је отишла код њега у собу у 7 сати, и ево сад је изашла, тачно 9 сати! Бебуш сама казала нам је да је изашла! Шта ће сама код њега у соби? Док му је жена била, никад није ни ушла код њих нити са њима седела, а сад иде кад је сам? Шта она мисли? Зна ли она да и њу свет грозно оговара? Још свет ово све не види што ми видимо. Ја је осуђујем, направиће сама себи раздор у кући.

9. октомбар 1918. године, уторак (22. октомбар), Београд

И данас имамо леп јесењи дан. Бар ће Шваба понети лепу успомену из Србије. Чули смо да до 28. ов. м. сви ће изаћи. Ишла сам по ручку код Ђорђевићке са свом децом преко Грантовца, пошто нема трамваја и са највећим задовољством слушали смо из даљине топове. У загребачким новинама пише да је Semendrija pala, а да је коњица у околини Београда. Ја просто не знам ако је то све истина, зашто ови сада овако безбрижно? Кад мисле отићи? Истина до Смедерева има 45 км.

Анка наша опет је код г. официра у соби. А слушкиња Анка је код војника у соби. Обе су лепо удесиле, ах што се једим!

Чуле смо да ће Општина, ако је истина да је одбор састављен за дочек од ових неваљалица казати им да им није ту место! То би заиста било поштено урадити. Аустријанци све узеше из општине, једва је кажу председник извукао 300 хиљада круна да сачува, остало до 2 милијона узеће Шваба. Морао је ићи чак и код гувренера, тако се прича! Деца слатко спавају, а ја све мислим свако вече кад пишем, кад ће доћи? Да ли и он то жељно исчекује час виђења као ја, шта мисли, где је, шта ради? Ако је у Нишу, Дада му је дала моја писма. Да ли је ближе нама? То ишчекивање ме слаби, једим се и бринем. Сад је само да дођете здрави и весели, и тако исто и нас да нађете.

10. октомбар 1918. године, среда, Београд

Згранула сам се кад чух да се у понедеоник венчала Агнеса Маклур за Мађара капетана Пауша. Он је био овде први полицијски детектив. Он је веома био строг, више су се плашили иђи код њега но код гувернера. И за њу сад чујемо да је била шпијунка, денонсирала је неколико фамилија. Што погреши па оде за Мађара, он је био у армији Кевешовој. Боље да се удала за Циганина. Никако ми то не избија из главе. Онака красна деца. Сирома Влада, морао се је преврнути у гробу, ако има другог света! Говори се да још 50 госпођа већих положаја су шпијунке, дато је 200 пасоша, то они који не смеју остати кад наши дођу! Савест чиста. Сви ти, требају бити плаћени како заслужују. Јутрос Стоја кад је долазила, видела је да је пролазила грдна комора, отишла је ка станици. Војске грдне има, то је све од повлачења. Данас сам ишла код Милојковића, скинуо је завој Драгану. Рука му је још доста отечена, то ми бриге задаје мажем му зејтином и у топло завијам. Ђорђевићка је данас била и дала ми 600 круна за месец септембар. Водила је децу на колаче где је био Дифранко, потрошила је на колаче 20 кр. Полиција код Славије се сели и рекао је пре један полицајац Бољаревићу да кад се та полиција сели после три дана наши ће доћи. Чујемо до понедеоника сви морају изаћи!

Болницу и лудницу предали су Стојимировићу. Никодије Стефановић је управник вароши. Докторкина сестра Ленка рече ми да је Чех онај из Карлсбада данас око 11 сати био са још једним другом у посети код Анке! Баш живи великоварошким животом! Да ли ће се са таким животом Драгољуб слагати? А вечерас је у друштву г. Eisnera обилази га!

Чух код докторке да један је казао некој гђа Јелки кад пукну 6 топа у три пута 3 размака дакле 18 пута, онда све што буде на улици биће под нож, макар и деца и сви. Грозно. Децу нигде од куће нећу слати, и Бог нека их све чува.

11. октомбар 1918. године, четвртак, Београд

Све се нешто уђутало. Ништа се не чује. Чујем да се укопавају код Ресника, а и Мокрог Луга. Све се умирило. Истина војске има, комора пролази, али где то иде Бог једини зна. Драгана морам сутра водити код Стојимировића да га питам за савет због руке, мени се никако не допада. Кувала сам трипе, те је ту парио руку и увила му у крпу од шпиритуса. Тако сам узнемирена због те руке, само сад о њој мислим. Јоцу око боле, и њему мећем завој и першун да му извуче ватру. Само брига и брига.

Анка и вечерас седи са Eisnerom у трапезарији. Њој заиста није дуго време.

Неки Украјинац код Дане рече вечерас кроз 10 дана биће све готово, и да је ноћас тек Ћуприја пала! А ми их очекујемо да уђу! Ах, ми се брзо угрејемо.

12. октомбар 1918. године, петак, Београд

Драганова рука ми се никако не свиђа. Једва сам чекала да дође подне да одем код Стојимировића. Он ми рече да одем до Животе Јанковића, оператора, да ће може бити морати крвна операција. Одем и нађем га, прегледа и рече ми да је кост скрхана. Кад сам ја почела да плачем, он каже, није са свим скрхана него напрсла, сад је зарасло. Треба у

врућој води држати, и главно да креће руку. Богаљ остати неће, али ће му та рука увек бити дебља.

Путем сам плакала, свет се окрећо за мном и чудио се ваљда. Кад дођох кући ту је био сав излив моје туге, много сам плакала. Звала сам Тришу и сви ме уверавају да није. Нисам ја знала да се то може сликати помоћу апарата, сад ми Анка то говори. Није хтела да се у то меша, а требала сам га водити. Да, она је требала мени то рећи па моје је да ли ћу примити или не. Свеједно, сита сам ја такве родбине.

Очајна сам, ја сам све своје чинила, себи немам ништа да пребацим, али ме жао, боле ме, зашто да ме не слуша, зашто због своје непослушности да страда и да пати. Зашто! Па колико говорим, колико се борим, груди ме болу, зар је мени лако то гледати. Ах онај мој сан није добро предсказао, осећала сам ја. Они мене живота коштају, колико ноћи непроспаваних. Зар три године мојих мука, борбе, па тако да будем награђена. Страшно је за мене, ја мира немам, да знам тачно да ли је само угануо лакше би ми било.

Ваздан смо слушали данас и о Чесима и о Хрватима. Ови последњи узели су од Мађара на нож Фијуму, било је 100 мртвих и много више рањених. Наши су испред Јагодине. Осипаоница пред Смедеревом пала је. У Бугарској је Немцима на две милијарде пропало, ту су они подигли: две фабрике шећера, две фабрике дувана, фабрику штофова. Српска је војска запосела Ниш, Врање, Прокупље, благо њима, и само благо њима. Кад ли ћемо ми бити ослобођени? Са каквим нестрпљењем сад наши показују да нас виде, кад су дошли ту на пола пута?

До 29. овог (а данас је 25.) сви ће се евакуисати. Остаће само мало жандармерије за које ће Одбор гарантовати да им неће ништа бити. После кад дођу наши, разрачунаће се и превести једном лађом преко! То би лепо било да све буде на леп начин!

А Катина опет страшно прича да ће се бомбардовати Београд, да се укопава, као и опкољава са 6 реда жица. Земун и Панчево је сво евакуисано.

13. октомбар 1918. године, субота, Београд

Данас готово ништа не чусмо о политици. Ројка је јутрос Драгана одвела Бендеру, немачком лекару. Прегледао му руку и упутио их у своју амбуланту. Дуго је гледао и прегледао, најзад је казао, да је кост може бити напрсла али да ће то срасти, метнувши руку у гипсу. И заиста је одмах он уфачловао и угипсао, мало му у лево искривио руку, и казао да стоји 6, 8 до 10 дана, тада да то скинемо, да рука издржава млака купања и по мало мазање као и гимнастике. Бог милостиви да да да буде све добро, једва чекам да прођу 8 дана да му то скинем, и да почнем одмах купања. Болова никаквих нема. Ако има рекао је да се дође.

Разговарао је са Ројком, вели за 5, 6 дана и ми ваљда нећемо бити овде (апарат са зрацима немају). Идемо пошто долазе Французи и црнци. Није хтео ништа да наплати, а Ројка му је на асталу оставила 20 круна.

У Eisnerов стан усели се Немац, ђенеркапетан и његов ађутант. Анки се одмах представио, казао јој не зна се за које време ће се ту бавити.

Анка је сашила хаљину и јакну код Коенове за 500 круна руке и цугехер. Докторка јој дала 1000 круна да плати костим и да јој се нађе ресто до краја рата.

Богами она за себе не жали, иде у посластичарницу на белу кафу, а децу остави кући са слушкињом. Сутра се спрема да парадира у новој хаљини, а што не остави кад Драгољуб дође, па због њега бајаги ту хаљину и шила?

14. октомбар 1918. године, недеља, Београд

Данас Св. Петка. После подне била сам код Мице Карановић, њеној мајци слава. Причају да ће наши сад зацело у четвртак доћи. Чујемо да су две бугарске дивизије напале наше с леђа, баш су подмукли, само да наши нису том приликом страдали. Но сада су се уверили ваљда наши савезници какви су Бугари? Улицом кад идеш само видиш аутомобил, или воловска кола, само товаре и товаре, а поврх сваког натовареног аутомобила види се и кавез пилића. Данас се одселила и штампарија данас су изшле последње новине. Био г. Триша са Даницом да обиђу Драгана. Хвала Богу нема болова, а ни севања, само га од времена на време сврби. Киша, гадно време. Тако се осећа човек суморан и усамљен!

15. октомбар 1918. године, понедеоник, Београд

Цео дан киша. Исто време, као и пре три године кад су Немци улазили сад ми се то време често враћа. Ових дана пре три године још смо се дописивали и слао си нам прасе као и кромпир и пасуљ.

Да да то беше сретно време, ово је сад спрам тог времена робија. Анђица ми није добро. Температура 39.3 дадох јој одмах на чишћење пола аспирина и облога, добро се ознојила и сад спава. Много и много има заразе, па се заиста бојим и ове проклете шпанске грознице. Бог нека свакога чува. Дакле верује се да ће наши зацело доћи до недеље. Неки каже у Младеновцу су, а неки опет веле пред Раљским тунелом. Ујна Милева каже да ови ће још два дана да се селе, па онда ће бити три дана борбе и ето наших. Ко ли јој то рече и ко то тако тачно зна? И ја се доста бојим пуцњаве због деце. Бојим се кад мост дигну да нам се од силна праска прозори не разбију, па и кућа је напренута. Бог једини нека је са нама и наши анђели хранитељи! Ја се уздам у њих, да ћеду нас до краја чувати. Над Новим Садом летела је ескадрила. Ако добро је, нека и њих мало посете право је. Највише се бојим да не зађу по кућама. Од тог Бог нека нас сачува. Надица све пева: „Мој тата долази, Надин тата долази, тата лупа, а испод њега један шаба и коњ, носи три кутије, у једну лутке у другу играчке и трећу златне слике."

16. октомбар 1918. године, уторак, Београд

Да ли је због овом рату за Србију свршетак? Са колико жеља једва смо чекали да дође крај? Нема бића који има свог тамо доле крај мора да не осећа сад неизмерну радост. Ја не умем да кажем шта осећам, немам речи. Сад једва чекамо тај тренутак да их видимо, да их загрлимо! Ови тренутци су ми најтежи и најдужи.

Ројку срео данас Бендер, што је Драгану руку увио, питао за њега и рече Ројки да сутра и они иду, и да ће они дићи мост! Само да знамо тренутак кад ће то бити да нам се прозори не разбију. Дакле још данас и сутра! На пијаци жене јавно говоре да у петак

долази наша полиција. Данас, т.ј. за ноћас су узети сви таоци, да им се њиховој позадини не би ништа десило.

Анђа ми је целу ноћ бунцала и била у јакој ватри, приметила сам да има велике крајнике, звала сам докторку и она се уплашила да није дифтерија, јер су били превучени са белим, но хвала Богу није. Два пута јој је мазала са јодом сад лепо спава.

За ништа више стрплења немам тако да ми је да стварам куле у ваздуху.

Чујемо да су сви позвати из Швајцарске. Хрватска република као и Чешка.

Још чусмо да је изашла строга наредба да не сме нико красти и пљачкати јер ће бити стрељан, као и то да не сме се ништа купити од војника. Где ли су наши? Шта мисле они, како се осећају? Ја тебе замишљам, нестрпљив си, да је да прелетиш. Ко ли ће нам првиући? Ми ћемо ако је лепо ићи сви улицом, и децу ћемо повести, ах само да дође једаред тај тренутак!

17. октомбар 1918. године, среда, Београд

Свако јутро устанемо са „да ли ће данас наши доћи?“ Тако и јутрос! Али данас је збиља. Немци са њиховим шиљцима и копљима, језа ме хвата. Подсећа ме пре три године исте те војнике видосмо у Ћуприји. Ал онде смо их гледали са зебњом, са страхом! А данас? Са радошћу, па и они виде нашу радост, ал’ се праве да не виде. Киша цео дан, грозан јесењи дан. Свет наш, нарочито женски, растумарао се и тражи цвећа, носи зеленила, да дочека наше ослободиоце. Шта се све не прича, те код Раље су, те код Торлака, да има већ и комита у Кошутњаку и ваздан, да не могу све ни запамтити. Спремају ваздан неке одборе за дочек. Ми нисмо ни у једном, није нам ту место. Оне које су испратиле Швабу са сузама треба да дочекују наше са осмехом. За Васиљевићеву Зорку прича се шкандалозно, сликала се гола са аустријским официром и тај снимак постоји у великом избору, који ће бити растурен. Заиста, такве треба жигосати. Не знам неко каже да ће мост бити ноћас бачен у ваздух, а неко вели сутра. Ја заиста не верујем да ће наши бити сутра овде, јер још има доста Немаца. Чујемо на захтев Немаца отпуштени су сви таоци, али с тим да ако се што деси позадини њиховој бомбардоваће Београд. Само дај Боже да грађанство буде мирно да невини не страдају. Цео дан воде нисмо имали, ја сам сретно јутрос спремила, а и електрике немамо, сад пишемо према лампи. Атанацковићка вели, Румунија објавила Немцима рат а још се говори, да је постигнут споразум између Србије и Аустрије па се верује да мост неће дигнути у ваздух. Данас београдски трговци чувају стражу по вароши. Не бих волела бити у њиховој кожи, нигде светлости по улицама, нигде фењера, киша пада. Само се види светлуцања из кућа. Страх човека хвата.

Пишем и радим, али се ужасно једим, што је ово са Драгановом руком. Зашто то да се деси, зашто да ми радост сад није потпуна, зашто оволико да се једим? Само да му буде све лепо, добро и исправно, једва чекам. Волела би да имам вештог и доброг француског лекара да ми буде одмах при руци. Само нека дођу они наши до недеље ићи ћу ја к њима.

18. октомбар 1918. године, четвртак, Св. Лука, Београд

Ово пишем и са нестрпљењем и са страхом очекујем да дигну мост у ваздух. Кажу да ће га дићи ноћас, сад је пола десет. Силно смо бојим се потреса а кућа је иначе напрсла, па волим да будем на опрези. Данас смо имали ваздан пуцњаве, дизали су шине, летела су парчад у ваздух, палили су шињеле, солару, даске, тако да смо са нашег прозора гледали на седам места велике ватре. Око станице је исељен свет даље, због парчета шина што су летела. Једва чекам да дигну мост, јер онда знам да је то последње. Наши ће убрзо доћи, а и страх ме је. Чује се да су 4 сата наши од Београда. Један пуковник је казао једној гђи, прича ми Анка, да наши нарочито неће да уђу и да стоје три дана код Гроцке, да би ми имали времена да се евакуишемо јер кад би они сад ушли, ми морамо да се бранимо и биле би уличне борбе, а то би страшно било.

Изашле су плакате да се грађанство буде понашало са свим мирно да не сме да се ништа деси аутријском или немачком војнику, јер због једне њихове главе Београд ће бити запаљен и бомбардован. Језа ме хвата при помисли да можемо сви страдати, с тога молим Бога да да свако своју милост, да му да памети.

Руско посланство је данас горело. Не зна се кога је запалио, но ватра је угашена. Кога ћемо од наших прво видети? Са каквом жудњом очекујемо вас! Ја све себи стварам слику, нарочито увече кад легнем како ћеш нас изненадити, како ће ми сладак загрљај бити, као оно из Предејана, тај моменат никад заборавити нећу, он ми је увек пред очима! Тако ће бити слатко и сада, и после три године растанка.

Ниједно се дете не радује толико тати као Надица, она бар то уме да искаже, стално пева о тати!

19. октомбар 1918. године, петак, Београд

Ослобођење!!! Данас нам је освануо са једним праском страшним. У 6 сати ујутру Аустријанци су дигли понтонски мост. Сви смо скочили мислећи да је мост али он је још пркосећи стајао и гордо говорио, не не још сам ја овде, ваши неће још доћи! Наравно да смо устали одмах сви и отишли у топлу кујну. Још јуче сам дала заклати две коке, и срећа те сам их спремила и метнула на подварак. Око девет сати ја сам чула неко пушкарање, које ми је пало у очи и у том чујемо да су Срби код Топчидерског цермa. Доцније дође Цале и рече ево су на Теразије. На врат на нос обукосмо децу и изађосмо. И заиста, за трен ока, све су куће биле окићене са разним заставама, од највећег до најмањег имало је цвеће! Драган је имао заставу америчку, Мигод српску, Јоца француску, Анђа талијанску и Нада енглеску. Сваки се за децом окренуо, „петоро деце пет савезника.“ Одосмо код Руже на балкон; свет се за час искупио. Тако су један по два излазила наша војника, те су их китили, венцима, пешкирима, цвећем, износили вина, љубили их. Радост је била неизмерна, није било ока што није засузило, неко од радости а неко што неће свога милог видети! Јесте страшно не видети га никад више!

Најзад прође пешке један виши официр вуче своје двоје деце за руку, познаше Бугарског. Сирома човек, за њега јесте слава, да га обасипу цвећем а жена његова? Прва неваљалица, са каквом поругом се за њу говори, јадан муж кад дозна!

Чуди се Лаза да нисам и ја тј. да ми нису јавили да ступим у тај одбор официрских госпођа. Па ја се нисам ни грабила, а и сувише сам скромно ових три година живела, а у души волем јер мени је милије да у кругу моје деце ову радост и весеље дочекам. У подне око пола један мост је дигнут у ваздух. То је био јак потрес, затресло се добро, али хвала Богу прозори су нам читави, али су били сви мало отшкринути. Чује се да је заробљено преко 600 Немаца, а има их и по кућама сакривено. Много Талијана је искрсло који су се крили, као и Руса. Сад због мој дневниче била сам ти верна. Овај поклон чиним моме Николи, из њега ће видети да је моје срце само њему припадало, овом дневику посветила сам све моје муке бриге, патње, жеље, све је ту. Сад ми је лако, весело око срца.

Чудо ми је да су мост тако доцкан дигли у пола један, а наши су били у 10 сати на Теразијама. Мора им се признати, да су поред свега поштени били, ноћу нас нису узнемиравали са пуцњавом, мирно смо спавали, тек су почињали после 6 сати.

Због ом, спавај мој дневниче, кад буде читао онај коме је он намењен реци му да моје срце није све казало што осећа, али главно је да ми је он и само он увек био пред очима!

Због ом и никад се ово не повратило.

Литература коришћена у приређивању дневника

• Бјелајац С. Миле, *Генерали и адмирали Краљевине Југославије 1918–1941,* Београд 2004.

• Брун Милош, *Београд у Великом рату очима савременика,* Београд 2017.

• Ђурић–Замоло Дивна, *„Прилог познавању живота и рада архитекте Јелисавете Начић*“, Годишњак града Београда 36, Београд 1989.

• Лексикон Првог светског рата у Србији, Београд 2015.

• Миликић Душан, *„Београд под окупацијом*“, Годишњак града Београда *5*, Београд 1958.

• Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014.

• Младеновић Божица, *Породица у Србији у Првом светском рату*, Београд 2006.

Регистар личних имена

A

Аврамовић Јоца 129
Агатоновић 339, 352
Адамовић 381, 396, 403
Ајзнер 378, 380, 402, 404, 407, 408, 413, 414, 415
Александар I Обреновић, краљ Србије 85, 113, 254, 273
Александар Карађорђевић, престолонаследник Србије 18, 53, 76, 82, 88, 110, 120, 126, 132, 135, 149, 153, 154, 258, 293
Александра Фјодоровна, царица Русије 251
Андоновић 336
Андрејевић 135
Анђелковић 163
Анђелковић Олга 111, 146, 154, 164, 172, 173, 175, 176, 177, 197, 199, 200, 201, 202, 212, 241, 258, 266, 271, 292, 293
Антонић 320, 322, 339, 411
Антонић Васа 170, 172, 174, 176, 209
Аранђеловић Анђелија 15, 17, 52, 54, 58, 59, 64, 69, 76, 82, 87, 95, 102, 103, 104, 114, 121, 144, 165, 172, 196, 203, 206, 208, 209, 214, 215, 218, 223, 241, 248, 259, 265, 268, 273, 283, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 301, 302, 314, 316, 317, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 333, 334, 337, 368, 372, 396, 402, 403, 416, 417, 418
Аранђеловић Бранко 11
Аранђеловић Димитрије 11, 138, 157
Аранђеловић Јован 15, 23, 27, 33, 40, 55, 89, 102, 103, 121, 167, 168, 172, 203, 206, 208, 209, 213, 215, 219, 223, 243, 257, 261, 268, 273, 288, 289, 290, 296, 297, 314, 317, 326, 332, 334, 335, 336, 338, 346, 347, 353, 355, 376, 399, 402, 414, 418
Аранђеловић Љубомир 11, 138
Аранђеловић Миодраг 15, 18, 27, 31, 37, 48, 61, 65, 71, 87, 96, 97, 98, 99, 100, 113, 121, 140, 143, 144, 149, 150, 154, 162, 164, 169, 180, 182, 196, 197, 200, 201, 203, 208, 209, 210, 212, 218, 223, 246, 248, 259, 261, 267, 273, 278, 279, 280, 287, 288, 289, 290, 296, 314, 316, 319, 320, 326, 329, 334, 336, 374, 376, 391, 396, 399, 418
Аранђеловић Надежда 10, 18, 25, 39, 40, 52, 62, 63, 67, 68, 71, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 91, 93, 94, 95, 98, 99, 103, 104, 105, 110, 114, 121, 128, 135, 143, 144, 145, 147, 162, 171, 176, 193, 194, 196, 205, 206, 208, 209, 218, 219, 223, 242, 244, 246, 248, 251, 253, 259, 261, 265, 271, 272, 277, 289, 291, 296, 297, 300, 302, 316, 317, 320, 323, 327, 328, 329, 333, 334, 342, 343, 346, 355, 360, 362, 368, 389, 397, 399, 401, 402, 403, 416, 418
Аранђеловић Наталија 71, 145, 156, 212, 223, 224, 364, 367
Аранђеловић Никола 9, 10, 11, 15, 32, 44, 56, 57, 58, 59, 61, 65, 66, 70, 71, 76, 78, 80, 85, 86, 87, 89, 93, 99, 111, 112, 113, 115, 120, 128, 132, 138, 140, 141, 144, 145, 146, 150, 153, 154, 155, 157, 168, 171, 173, 176, 188, 189, 190, 195, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 217, 220, 222, 243, 244, 246, 248, 249, 256, 258, 259, 260, 261, 266, 268, 269, 271, 273, 274, 275, 276, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 296, 297, 300, 301, 303, 307, 310, 311, 315, 316, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 333, 338, 340, 342, 343, 352, 355, 359, 360, 362, 366, 370, 375, 376, 378, 379, 382, 383, 386, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 419

Аранђеловић Предраг 23, 27, 48, 51, 57, 61, 71, 73, 97, 98, 99, 100, 113, 121, 143, 144, 162, 164, 171, 172, 180, 182, 189, 196, 200, 201, 202, 203, 206, 208, 209, 214, 218, 220, 223, 246, 259, 261, 267, 268, 278, 282, 288, 290, 296, 297, 306, 311, 319, 329, 334, 340, 347, 365, 371, 374, 375, 376, 396, 399, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418
Араницков 283, 289
Арсенијевић 132, 294
Арсеновић 131, 137, 139, 146
Асквит Херберт 199
Атанасијевић 147
Атанацковић 109, 112, 128, 129, 130, 134, 143, 161, 164, 166, 176, 203, 223, 224, 241, 254, 281, 287, 316, 335, 340, 374, 382, 383, 405, 411, 417
Атанацковић Ђока 257
Атанацковић Јоца 305
Атанацковић Милан 305

Б

Бабић 134
Бадемчић 254
Бајаловић Анка 17, 24, 31, 57, 67, 69, 70, 73, 74, 82, 90, 92, 93, 96, 103, 104, 113, 114, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 138, 142, 144, 145, 149, 154, 162, 172, 176, 177, 180, 187, 190, 191, 193, 195, 198, 202, 207, 208, 211, 216, 223, 224, 241, 242, 244, 255, 259, 261, 262, 264, 274, 280, 285, 287, 288, 290, 294, 305, 309, 314, 315, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 332, 335, 338, 340, 342, 343, 347, 348, 350, 358, 359, 367, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 385, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 398, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 412, 413, 414, 415, 418
Бајаловић Димитрије 11, 16, 29, 37, 40, 52, 67, 105, 106, 108, 110, 133, 138, 140, 157, 167, 169, 176, 200, 201, 217, 222, 243, 244, 245, 268, 275, 287, 292, 295, 308, 312, 323, 337, 339, 343, 352, 378, 380, 390, 400
Бајаловић Драгољуб 11, 41, 45, 63, 67, 70, 71, 72, 78, 93, 104, 105, 118, 123, 124, 128, 133, 134, 138, 140, 144, 157, 167, 190, 212, 222, 244, 245, 255, 271, 291, 305, 314, 319, 322, 328, 340, 342, 347, 350, 358, 359, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 385, 392, 393, 398, 401, 404, 407, 410, 414, 416
Бајаловић Ђура 168, 308
Бајаловић Љубица 308
Бајаловић Љубомир 52
Бајаловић Марија 9, 11, 12, 16, 19, 24, 28, 37, 40, 43, 45, 51, 53, 55, 56, 75, 99, 104, 132, 151, 153, 166, 170, 172, 175, 176, 181, 194, 196, 198, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 213, 215, 219, 220, 254, 257, 268, 308, 322
Бајаловић Момчило 11, 45, 67, 78, 92, 96, 105, 123, 128, 132, 133, 134, 138, 140, 144, 157, 167, 185, 186, 215, 222, 241, 245, 246, 271, 291, 293, 294, 306, 308, 311, 317, 353, 354, 360, 363, 366, 368, 374, 375, 382, 383, 393, 397, 398, 400, 402, 404, 405, 411
Бајаловић Радојка 11, 37, 43, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 64, 65, 67, 70, 72, 74, 75, 79, 87, 88, 93, 96, 100, 112, 114, 119, 120, 122, 133, 135, 140, 142, 144, 149, 160, 166, 167, 172, 182, 184, 187, 188, 189, 192, 195, 196, 197, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 222, 223, 224, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 276, 280, 283, 285, 289, 291, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 311, 312, 313, 314, 317, 320, 321, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 391, 393, 396, 398, 405, 409, 415, 416
Бајаловић Ружа 125, 191, 301, 347
Бајлони 200, 201, 202
Бајлони Ружа 220
Балајицков 130
Банковић 160
Банчић 36
Барловац 71

Барловитов 221
Барух 341
Бендер 360, 415, 416
Бертело Анри 181
Бетман–Холвег Теобалд фон 259, 261, 264, 265, 284, 285, 309
Блазнавац 336
Бобановић 199, 253
Бобановић Меланија 300
Бобчев 273
Богић 387
Божановић 274
Бојовић Петар 126
Бољаревић 414
Борис III, краљ Бугарске 399, 403
Борота 38
Борота Дара 46, 59, 64, 130, 176
Боторић 165
Бошковић Стева 345
Бошљан 42
Брим 407
Бркић 50, 51, 96, 114, 148, 178, 195, 217, 285
Брусилов Алексеј 129, 140
Бугарски 418
Буђевац 129, 135, 153, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 176, 180, 195, 207, 210, 211, 214, 216, 217, 220, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 269, 271, 295, 313, 314, 317, 318, 320, 326, 332, 351, 408
Буђевац Лепосава 59, 96, 100, 101, 107, 112, 121, 125, 127, 128, 134, 138, 139, 141, 142, 145, 146, 148, 150, 156, 159, 160, 162, 163, 173, 174, 176, 178, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 197, 200, 217, 221, 222, 223, 244, 248, 249, 251, 252, 263, 272, 275, 276, 277, 282, 283, 284, 285, 287, 293, 296, 299, 301, 302, 303, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 336, 337, 342, 344, 345, 346, 347, 349, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 362, 367, 379, 381, 408
Бучевић 101

B

Вагнер 177, 244, 326, 327, 369, 370, 371, 374
Вагнер Драгутин 126, 175, 256, 392
Вагнер Софија 58, 69, 73, 75, 84, 86, 89, 90, 115, 125, 144, 169, 171, 193, 256, 276, 281, 285, 313, 316, 320, 321, 326, 334, 368, 385
Вагнер Стева 84, 87, 90, 401
Вагнер Фрања 157
Вајс 84
Валеков 409
Васиљевић 63, 95, 139, 152, 157, 159, 195, 205, 272, 303, 336, 337, 396, 413
Васиљевић Зорка 251, 369, 374, 417
Васић Радмила 329
Вачић 350
Величковић 21, 28, 46, 50, 106, 110, 120, 140, 150, 258, 268, 338, 369
Величковић Љубица 332
Вељковић Воја 82, 209
Венизелос Елефтериос 126
Веснић Миленко 184, 271
Веферовић Љуба 279
Видаковић 218
Викторовић 81, 130, 169, 174, 176, 189
Вилсон Вудро 191, 271, 406
Вилхелм II, цар Немачке 46, 47, 49, 50, 90, 93, 108, 109, 111, 123, 124, 143, 146, 147, 196, 205, 213, 222, 251, 253, 255, 256, 258, 259, 262, 284, 285, 305, 306, 331, 355, 359, 366, 377, 384, 387, 394, 400, 408
Влајић 92, 156, 172, 175, 177, 181, 189, 213, 245, 314, 323, 325, 359, 379, 394
Влајић Зорка 93, 144, 241, 248, 251, 266, 270, 276, 278, 285, 288, 293, 295, 343, 351, 352, 355, 358, 370, 371, 375, 397, 398
Војиновић 384
Војиновић Илија 222, 245, 247
Војиновић Јован 67, 96, 99, 101, 102, 112, 118, 128, 175, 176, 246, 261, 311, 323, 385, 387, 402
Војиновић Коста 138, 175, 221, 246, 258, 276, 287, 293, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 335, 366, 382, 400, 409, 411
Војиновић Маријола 42, 101, 103, 104, 113, 128, 129, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 144, 150, 153, 161, 162, 169, 175, 176, 177, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 194, 195, 196, 198, 203, 216, 221, 222, 242, 245, 246,

247, 261, 286, 289, 292, 293, 298, 302, 303, 306, 307, 311, 313, 314, 318, 321, 323, 325, 326, 327, 328, 332, 335, 336, 341, 342, 345, 346, 347, 357, 359, 366, 380, 382, 384, 385, 386, 387, 389, 400
Војиновић Наташа 221, 222, 245, 246, 247
Врсаловић 104
Вујић 16, 25, 26, 33, 39, 41, 42, 47, 48, 52, 106, 127, 129, 131, 141, 145, 147, 149, 154, 159, 274, 283, 285, 299, 320
Вукичевић 269, 284
Вуковић Јелица 113, 132, 214, 255, 293, 305, 306, 314, 315, 326
Вуловић Љубомир 281
Вучковић 204

Г

Габрић Марија 279
Гавриловић 141
Гајановић 287
Гајић 132
Гајловић Зорка 195, 222, 223, 224, 242, 256, 260, 269, 325, 351, 359
Гајновић 194, 282
Гајновић Лепа 193, 198, 256, 380
Гашић 129
Геленик 133, 152
Главинић Коста 267
Глигоријевић 153
Глоговац 28
Гођевац 17, 24, 71, 84, 89, 97, 125, 180, 208, 219, 313, 349, 370, 381, 413
Гођевац Веја 326
Гођевац Дана 132, 145, 313
Гођевац Мића 400
Гојковић 110, 113
Голц Колмар фон дер 90
Грај Едвард 199
Грол Милан 100, 108
Грубановић 23, 28, 31, 33, 37, 40, 42, 50, 110
Грубановић Лела 271, 399
Грубановић Милан 57, 271, 274
Грубановић Ната 47, 112
Гугл 88, 90, 110, 113, 114, 134, 135, 136
Гутман 89, 102

Д

Дамјановић 97, 146, 193, 280, 330, 333
Дамјановић Драга 177, 280, 310, 314
Дамјановић Јеша 92, 120
Дамјановић Мила 196
Дамјановић Ната 143, 181, 280, 309, 310, 314
Дашић 353
Денић Павле 84, 86, 89, 90, 91, 131, 149, 152, 208, 209
Димитријевић Васа 162, 216
Димитријевић Драгутин Апис 269, 270, 274, 281, 337
Димитријевић Ђока 81, 128, 296
Димитријевић Зорка 128, 166, 252, 269, 286, 292, 296
Добривојев Ната 271
Дражић 191
Друлановић 285

Ђ

Ђерамански Ната 74
Ђихаћић 352, 370, 372
Ђихаћић Јова 372, 373
Ђорђе II, краљ Грчке 262
Ђорђевић 395, 397, 404, 405, 410, 413, 414
Ђорђевић Владан 62, 73, 129, 130, 188
Ђорђевић Дана 244
Ђорђевић Лаза 305, 306
Ђорђевић Милан 302
Ђукановић 179, 340
Ђунлаја 197
Ђурић Дана 352, 355
Ђурић Нада 131

Е

Елезовић 47, 48, 49, 50
Естерхази 274

Ж

Живковић 56, 65, 122
Живковић Михаило 64, 73, 75, 78, 410
Жујовић 182, 194, 371
Жујовић Јован 182

З
Здрављак Жика 353
Зехард 385
Зита од Бурбон–Парме, царица Аустрије и краљица Мађарске 386, 387

И
Исаковић Јела 186

Ј
Јаковљевић 66, 95
Јаковљевић Ната 75, 82, 130, 172, 274
Јакшић Мица 194
Јанић 205
Јанков 338
Јанковић 53, 130, 131, 144, 187, 241
Јанковић Вуле 333
Јанковић Душан 99, 102, 140
Јанковић Живота 414
Јанковић Момчило 307
Јаношевић 95
Јелалић 146
Јелачић 127
Јелисијевић 392
Јефремовић 208, 262, 284, 401
Јефтић Зора 321, 413
Јирец 221
Јовановић 47, 50, 67, 127, 181, 188, 192, 194, 195, 196, 205, 210, 214, 224, 241, 252, 280, 294, 309, 312, 316, 330, 341, 379
Јовановић Даница 59, 68, 69, 70, 85, 86, 92, 94, 115, 122, 130, 133, 136, 139, 146, 155, 158, 160, 173, 202, 221, 247, 256, 258, 262, 275, 291, 359, 401
Јовановић Катица 303
Јовановић Милан 292
Јовановић Миша 82, 85, 92, 102, 193, 273
Јовановић Фани 82
Јовићевић 285
Јовичић Драгица 266, 275, 288
Јозефовић 67, 84
Јосиповић 47
Јун Бенко 123, 125, 127, 133, 137, 169, 182, 185, 186, 241, 252, 264, 276, 284, 289, 298, 315, 329
Јусуф Изедин, престолонаследник Османског царства 92

К
Карађорђевић Алекса 118, 138
Карађорђевић Ђорђе 34, 132, 162, 293
Карановић Милан 89, 255, 274
Карановић Мица 71, 72, 75, 76, 84, 89, 93, 98, 100, 101, 104, 107, 108, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 121, 125, 136, 141, 142, 144, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 160, 161, 162, 163, 166, 168, 172, 174, 178, 179, 184, 186, 193, 222, 255, 266, 270, 272, 274, 281, 283, 285, 295, 308, 313, 323, 329, 344, 347, 348, 359, 361, 363, 368, 371, 416
Караулић 91, 131, 209
Карло I, цар Аустрије и краљ Мађарске 207, 262, 292, 312, 366, 377, 386, 387
Катанић 128, 130, 135, 137, 189, 266
Катић 146, 161, 191, 198, 281, 407
Кацлеровић Триша 117
Кевеш 131, 133, 158
Кевеш Херман 139, 414
Клајић 155, 187, 193
Клајн 127, 128, 144, 159, 161, 169
Клемансо Жорж 368
Клидис Луjка 93, 104
Клидис Меланија 102
Кнезић 361, 373
Ковачевић 72, 76
Ковачевић Војислав 11, 12, 16, 38
Ковачевић Лепа 147, 149, 169, 268
Ковачевић Новка 279, 284, 316, 347
Коен 332, 408
Коен Ружа 87, 88, 93, 95, 111, 122, 158, 253, 293, 297, 300, 301, 303, 304, 306, 310, 312, 313, 314, 317, 321, 323, 325, 329, 334, 336, 338, 340, 341, 343, 346, 347, 348, 350, 352, 354, 357, 360, 365, 366, 371, 372, 373, 381, 382, 390, 392, 415
Којовић 411
Коларац 306
Коларовић 304, 305, 336, 339, 340, 345
Коларовски Ана 65, 88, 127, 145, 155, 157, 211, 241, 399

Коларовски Анка 387, 394
Константин I, краљ Грчке 45, 114, 115, 126, 262
Конфини Ашер 377
Костић Лела 123, 139, 163, 271, 272, 273, 316, 380
Крсмановић 62
Крсмановић Јелка 166, 213
Крстић Дара 316, 317
Крстић Јулијана 156
Крстић Цаца 78, 79
Кузмановић Душан 193
Кујачић 187
Курц 116, 118, 122
Кушевић 321, 358, 360, 361, 382
Кушер Ризмонд 348

Л

Лазаревић Добривоје 54, 273, 408
Лазаревић Манојло 102
Лазић Вита 100
Лазић Ђока 25, 26
Лазић Ђурђе 100, 123
Лазић Лепа 81, 84, 123, 142, 310
Лалошевић 368
Лапчевић 69
Леви 359
Леко 86, 269
Леко Марко 373, 412
Лерин 99
Лојд Џорџ Дејвид 332
Локе 351
Лугумерски 375
Лукаји Лука 387
Лукић 360
Лучка 195

Љ

Љотић 189
Љубић 359
Љубишић Љубиша 259

М

Мајер 111, 116, 292, 340, 341, 360
Макензен Аугуст фон 103, 106, 109, 112, 123, 163, 166, 179, 180, 182, 183, 197, 198, 199, 221, 260, 281, 318, 376, 404, 407
Маклур Агнеса 64, 66, 68, 70, 71, 170, 172, 414
Маклур Едуард 66, 372
Максимовић 274
Максимовић Вукосава 96, 102, 176, 179, 181, 184, 189, 190, 193, 204
Максимовић Љубомир 41
Малинов Александар 406
Малобабић Раде 281
Мандиловић 348
Маринковић 104
Маринковић Паја 101
Марковић 134
Марковића Ђока 40
Марковић Богдан 200
Марковић Ивана 286
Матић 386
Матић Милорад 204
Мачај 312, 313
Мачај Дара 289
Мачај Коса 393
Мачај Љуба 277, 278
Машин 413
Меворах 315
Мехмед V, султан Османског царства 91
Мештровић Иван 305
Микић 10, 42, 345, 354
Милан Обреновић, краљ Србије 378
Миливојевић Андра 333
Миливојевић Драгомир 189
Милић 371
Милићевић 64
Миловановић 162
Миловановић Васа 313
Миловановић Зорка 109, 218, 221, 313
Миловановић Коста Пећанац 411
Миловановић Лепа 405
Миловановић Милан Пилац 274
Миловановић Мица 87, 88, 160
Милојевић Ђорђе 382
Милојковић 316, 321, 325, 396, 413, 414
Милошевић 394
Милошевић Момчило 305, 372, 373, 374, 378, 381, 392, 407, 412
Милутиновић 138

Митричевић 369
Михаило Обреновић, кнез Србије 362, 363
Михајловић 98, 298, 305, 368
Мишић Живојин 87, 368, 373
Мишковић Бора 339, 405
Мишковић Љуба 405
Мохачанин 110, 114, 206, 391
Мохачанин Љубица 96, 110, 120, 178, 218, 247, 280, 285, 300, 330, 358
Мохачанин Пера 80, 88, 96, 104, 112, 120, 128, 148, 151, 154, 175, 194, 199, 214, 218, 219, 264, 271, 292, 314, 319, 336, 354
Моцил 334
Мраовић 289, 312, 316, 381
Мунц 205

Н

Наполеон Бонапарта, цар Француске 124
Настић 353
Начић Јелисавета 119, 129, 141, 310, 313, 366, 387
Недић 413
Недић Милан 108
Ненадовић 58, 69, 84, 91
Ненадовић Ђока 140, 313
Никола I Петровић, краљ Црне Горе 46, 51, 82
Николај II, цар Русије 114, 123, 134, 189, 251
Николајевић Драгомир Хоршт 193
Николић 185, 219, 297, 362, 381
Николић Андра 202
Николић Драго 131
Николић Ђока 252
Николић Зорка 132, 209, 218, 324, 349, 366, 410
Николић Никола 412
Новаковић 244, 247, 251, 253, 305, 306, 313, 327, 336, 349, 368, 373, 374

О

Обрадовић 129
Обреновић Наталија 114, 121, 182, 275, 362, 376
Одавић Пера 193
Оковић 159
Оковић Нада 131
Оковић Света 208
Оптркић 66, 68, 326
Оренхајм 360
Орешковић Ружа 316

П

Павловић 395
Павловић Живко 87
Павловић Јела 152
Павловић Милан 84, 86, 264
Пађић Драгомир 260
Панђела 48
Панић 216
Пантић 58, 61, 69, 74, 85, 88, 93, 99, 134, 136, 339
Паранос 131, 132, 135, 137, 146
Пауш 414
Пашић Никола 46, 97, 100, 108, 109, 184, 185, 345, 387
Пашић Ћира 122
Паштрмац Цоја 258
Паштровић 361
Пеливановић Бора 77
Пеливановић Сима 46
Петар I Карађорђевић, краљ Србије 18, 25, 37, 45, 86, 101, 108, 119, 123, 127, 132, 135, 153, 162, 178, 181, 186, 202, 207, 213, 217, 291, 315, 335, 377, 409
Петковић 28, 160
Петровић 56, 57, 61, 62, 63, 65, 68, 74, 85, 88, 94, 99, 101, 105, 151, 337, 340, 397
Петровић Вукашин 94, 128, 130, 131, 189
Петровић Драги 62
Петровић Мирко 59, 201, 216
Петровић Никола 65, 73, 340
Петровић Пера Ексик 46, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 99, 131, 241, 248, 302, 304, 305, 307, 317, 329, 339, 340, 341, 344, 350, 355, 358, 362, 371, 374
Пехмилер 292, 303, 358, 392
Пиваревић 126, 127
Пијуковић 392
Пилац 270
Пинтеровић 46, 64, 67, 70, 72, 74, 76, 78, 88, 94, 122, 123, 129, 133, 135, 153, 156, 159, 160, 161, 167, 169, 172, 182, 197, 206, 210, 211, 220, 221, 222, 223, 224, 242, 246, 264, 267, 277, 294, 299, 345, 347, 376

Пита Леополд 153, 200, 221, 222, 246, 324, 326, 332, 347
Плез 363, 364, 367, 369, 407
Поенкаре Ремон 102, 123, 140
Попић 116
Поповић Дамјан 270, 274
Поповић Душан 264
Поповић Милева 137, 255, 299, 302, 343, 347, 409, 416
Поповић Михајло 341
Поповић Стојан 205
По Пол 180
Потић 350
Протић 257
Протић Катарина 150, 194, 293, 303, 308
Протић Ружа 274
Протић Стојан 95
Путник Мила 68, 78, 81, 94, 95, 123, 129, 134, 193, 212, 292, 310, 329
Путник Радомир 46, 53, 64, 69

P

Раденковић 334
Радивојевић 58, 62
Радојковић Радоје 274
Радојловић Драгољуб 105
Радојчић Михајло 316
Радославов Васил 374
Радулић 360
Рајан Едвард 133, 160, 170, 177
Рајковић 152, 276, 320, 352
Рајковић Милева 73, 133, 134, 177, 208, 285
Ранчић Светозар 260, 261
Рашић Драгомир 76, 120
Рашић Катарина 67, 88, 92, 120, 122, 139, 148, 150, 185, 214, 312, 314, 330, 333, 367
Рашић Михаило 333, 335
Рашковић 316
Рендулић 361, 367, 368, 373
Ризов Димитар 374
Ристић 35
Ристић Коча 399
Ристић Милош 383, 399
Ристић Михајло 153
Ружић Добросав 127
Рупрехт, принц Баварске 376, 377
Русојев 244

C

Саватић 101
Савић 95, 113, 117
Сакаларидис Аница 129, 370
Салис–Севис Иван 124, 131
Сарај Морис 130, 141, 147, 154, 155, 158, 164, 170, 173, 182, 194, 270, 278, 285, 337
Симаја 180
Симић 205
Симић Витомир 375
Симић Дана 208, 353, 354, 356
Симић Јелена 310
Симоновић 325
Сјеницки 131
Соларовић Коса 274
Софија од Пруске, краљица Грчке 115
Спасојевић 214
Спасојевић Влада 288, 337
Спиридоновић 360
Сретеновић 323, 326, 331
Сретеновић Дана 283, 353, 356, 366, 369, 384, 393, 396, 403, 411, 414
Сретеновић Каја 67, 366, 372
Сретеновић Милка 224, 276, 283, 298, 299, 302, 315, 339, 354, 361, 386, 387, 392, 394, 409
Срећковић Михаило 357
Стајић 116, 280
Стаменковић 99, 292, 302, 304, 336, 350, 361, 371
Стаменковић Персида 307
Станиславов 150, 220, 289
Станковић 358
Станковић Борисав 412
Станковић Зафир 373, 374
Станковић Ружа 268
Степановић Степа 44, 108, 126, 282, 290
Стефановић Мица 76
Стефановић Никодије 414
Стојановић 274
Стојановић Драгослав 262, 285
Стојимировић Душан 58, 59, 62, 73, 76, 77, 78, 80, 82, 115, 121, 123, 129, 136, 169, 189, 203, 267, 288, 291, 292, 307, 344, 407, 414

Стојимировић Душан 67
Стојковић Светозар 343
Стокић Зорка 162
Суботић 371

Т
Танкосић 43
Татаревић 393
Татић 291
Ташић Анка 388
Терзић 333, 337
Тиса Иштван 119, 126, 131, 196, 274, 288
Тодоровић 135, 176, 189
Тодоровић Душан 100, 259
Тодоровић Зора 80
Тодоровић Љубица 102
Тодоровић Сава 115, 305, 348
Тодосић 64
Томић Катица 73, 298, 362, 372
Томић Мирослав 95
Трифуновић 48
Трифуновић Дара 54, 72, 99, 126, 147, 154, 165, 195, 247, 254, 314, 342, 347
Трифуновић Душан 99
Трифуновић Зора 405
Трифуновић Нада 61, 216, 247
Троцки Лав 356
Трпезић 171, 189
Туцовић Владимир 274

Ћ
Ћирковић 129, 131, 133, 254, 282, 287, 325, 412
Ћирковић Аца 248, 341
Ћирковић Љубица 105, 121, 164, 264, 330, 351, 352
Ћирковић Мила 130, 241, 351, 352
Ћорић 387

Ф
Фалкенхајн Ерик фон 203, 208
Фелдвебер 264
Фердинанд I, краљ Бугарске 33, 35, 49, 78, 100, 146, 164, 292, 384, 399
Феризовић 42, 43
Филиповић Лела 133, 174, 246, 258, 265, 412
Фогели 69, 70, 71, 75, 90
Фон Раутер 369
Фотић 412
Франовић 316
Франц 113, 114, 116
Франц Јозеф, цар Аустрије и краљ Мађарске 122, 153, 174, 175, 187, 193, 197, 213, 242
Франц Фердинанд, престолонаследник Аустро–Угарске 122
Фулановић 122, 131, 134, 138, 152, 160

Х
Халовиц 367
Хаџић 209
Херман 280
Хинденбург Паул фон 309
Хорстиг 186
Христић 376, 397
Христић Ана 149, 172, 173, 177, 187, 209, 211, 243, 253, 272, 284, 305, 309, 333, 342, 353, 354, 363, 364, 365, 367, 370, 375, 389, 398

Ц
Цветковић Брана 90
Цветковић Дара 46, 80
Цветковић Драгомир 274
Цветковић Косара 406
Цинцар–Марковић 85, 362, 363
Цувај 412

Ч
Чабриновић Недељко 306
Чапрашиков Стефан 96, 97
Чобановић 190, 191, 278

Џ
Џорџ V, краљ Уједињеног Краљевства 114, 134, 199, 344

Ш
Шајновић Мила 206, 208
Шапинац 300
Шафраник 382
Шидлер 190, 192, 196, 197, 201
Шијачки 193

Шимонић 102, 144
Шимонић Града 75
Шимонић Мита 102
Шиц 407
Шљивић 147, 172, 180, 187, 190, 192, 194, 221
Шобел 82, 85
Шотен 172, 188, 200, 216, 249, 252, 259
Шпарталъ Ђока 102
Штајнер 307, 351, 357, 358, 359, 360
Штерин 70, 75, 76, 86, 89, 114, 123, 128, 135, 142, 162, 168, 169, 185, 254, 269, 297, 315, 317, 318, 322, 334, 336
Штерин Ана 295, 310, 318, 342, 346, 354, 377
Штерин Мара 113, 295
Штерин Наста 223, 224, 242, 293
Штерин Ника 90, 138
Штирмер Борис 254
Штробел 69, 101, 115
Штурм Павле Јуришић 90, 126, 180, 181, 182, 336, 368
Шухард 384
Шушкаловић 98

Регистар географских појмова

А

Абација 276
Авала 130, 260
Адакале 168, 173
Азија 53, 76, 83, 145, 256, 402, 412
Албанија 17, 24, 34, 38, 46, 49, 53, 66, 100, 104, 106, 112, 124, 136, 141, 143, 146, 179, 184, 187, 202, 275, 299, 300, 323
Алексинац 15, 17, 52, 186, 242, 252, 350
Алзас 202, 305, 306
Амјен 379
Амстердам 75
Арабија 202
Аранђеловац 257
Арас 252, 254, 255, 401
Атина 93, 126, 197
Аустрија 12, 17, 20, 23, 24, 37, 46, 59, 102, 106, 109, 111, 123, 126, 154, 157, 170, 177, 178, 183, 198, 199, 205, 218, 221, 247, 251, 256, 260, 265, 269, 271, 273, 281, 282, 285, 300, 327, 330, 336, 366, 374, 387, 417
Аустро–Угарска 281, 318
Ашах 176, 194, 246, 291, 330, 385

Б

Бабуна 137, 178, 221, 264, 298, 353
Баварска 281
Багдад 108, 244, 245
Багрдан 25, 34, 189, 404
Баден 397
Базијаш 126, 207
Балкан 45, 86, 90, 93, 119, 126, 133, 147, 148, 151, 152, 155, 173, 190, 207, 245, 334, 348
Банат 33, 41, 86, 115, 124, 159
Бања Лука 338
Бањица 405
Бар 107
Бачка 41, 115, 124, 156, 159, 185, 410
Бачка Паланка 37
Бежанија 340
Безансон 207
Бела Црква 23, 82, 159, 161, 165, 166
Белгија 27, 28, 38, 75, 80, 109, 111, 112, 128, 202, 203, 401
Бело поље 36
Белфор 207
Београд 12, 14, 19, 22, 25, 27, 28, 29, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 61, 64, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 83, 88, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 102, 104, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 126, 127, 130, 132, 134, 136, 139, 140, 141, 144, 151, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 172, 173, 179, 187, 190, 204, 216, 217, 221, 246, 253, 255, 263, 268, 269, 271, 275, 276, 283, 288, 300, 301, 302, 304, 330, 331, 337, 345, 353, 395, 404, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 415, 417, 418
Беране 45
Берат 312
Берковица 49, 73
Берлин 14, 27, 37, 47, 59, 78, 91, 95, 101, 107, 111, 124, 152, 164, 194, 205, 218, 256, 264, 266, 280, 302, 331, 357, 384, 391
Бесарабија 49
Беч 33, 56, 58, 62, 79, 91, 95, 104, 111, 113, 123, 130, 140, 142, 144, 145, 146, 148, 157, 158, 160, 170, 173, 176, 181, 189, 191, 213, 216, 241, 242, 257, 262, 264, 266, 277, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 302, 304, 306, 316, 328,

331, 332, 348, 351, 366, 369, 378, 380, 384, 385, 386, 391, 395, 405
Бизерта 274
Битољ 51, 57, 69, 70, 74, 97, 99, 100, 114, 126, 135, 137, 147, 148, 150, 169, 170, 171, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 198, 199, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 248, 258, 262, 290, 293, 302, 310, 314, 323
Блаце 253, 287
Болдогасон 385
Бољевац 22, 32, 169
Бопом 398
Бор 33, 92
Босна 15, 74
Босна и Херцеговина 109, 184, 187, 205, 206, 207, 271, 374, 409
Бошљан 42
Браила 209
Брашов 178
Брисел 75
Брно 128
Брус 248, 253
Брчко 222
Бугарска 13, 24, 25, 42, 53, 84, 87, 90, 91, 94, 100, 110, 115, 116, 117, 119, 122, 124, 126, 131, 136, 141, 147, 151, 160, 177, 178, 183, 188, 194, 195, 201, 220, 221, 222, 253, 256, 277, 281, 294, 373, 374, 384, 393, 401, 404, 408, 415
Бујановац 44
Буковина 36, 45, 75, 113, 117, 119, 127, 149, 298
Буково 129
Букурешт 109, 164, 180, 186, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 206, 212, 216, 274

В

Валона 26, 133, 287
Ваљево 17, 43, 61, 65, 73, 96, 125, 167, 189
Варадин 219
Вардар 60, 86, 103, 105, 106, 107, 109, 147, 263
Варна 53, 66, 77, 80, 130, 177
Варшава 82, 126, 137
Везирово брдо 22, 33
Велес 64, 66, 76, 81, 83, 86, 97, 104, 111, 113, 129, 135, 169, 171, 174, 181, 186, 193, 206, 221, 249, 260, 263, 283, 369, 392
Велика Морава 20, 21, 22, 23, 26
Велика Плана 29, 256
Велико Брдо 300
Велико Градиште 9, 44, 92, 137, 160, 162, 166, 191, 406
Венеција 309
Верден 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 97, 101, 103, 107, 108, 114, 124, 125, 126, 132, 140, 143, 178, 288, 293
Видин 402
Винча 399
Вишњица 107, 108, 111, 115, 116
Власина 18
Влашка 29, 52, 54, 84, 108, 109, 150, 298
Волга 393
Врање 42, 43, 64, 72, 79, 86, 105, 109, 116, 184, 299, 343, 349, 387, 415
Врањска бања 404
Врачар 80, 332, 407
Врњачка Бања 40
Врњци 24, 31, 42, 64, 65, 67, 69, 103, 277, 285, 294, 378
Вршац 21, 161, 162

Г

Галац 216
Галаци 209
Галиција 31, 75, 98, 115, 154, 161, 282, 284, 336
Голубац 162
Горица 68, 89, 143, 150, 409
Горњи Милановац 264
Грац 266, 267, 271
Гроцка 127, 141, 161, 165, 166, 291, 418
Грчка 16, 18, 27, 31, 39, 40, 42, 52, 76, 109, 110, 114, 116, 119, 130, 131, 136, 172, 178, 195, 202, 276, 281, 285, 291, 351, 403

Д

Далмација 185, 276, 307, 373
Дарданели 45, 63, 154, 248
Дебар 93, 137

Дебрецин 119, 127, 142, 170
Дедеагач 14, 26
Делиград 73
Демир–Хисар 155
Деспотовац 19, 24
Дичин 333
Добој 63
Добрача 96
Добрич 175
Добричево 24, 33, 38, 42
Добруџа 151, 155, 164, 173, 190, 191, 192, 193, 200, 219, 221, 222, 376
Доина 308
Дојран 33, 76, 101, 293
Дорћол 107, 119, 405
Драгоманци 148
Драч 63, 104, 275
Дрина 27
Дробета–Турну Северин 82
Друлановић 285
Дубравица 160
Дунав 12, 64, 67, 126, 141, 142, 159, 162, 175, 176, 177, 194, 213, 221, 278, 332
Душановац 397

Ђ

Ђаковица 26, 103
Ђевђелија 29, 30, 33, 40, 113, 126, 155, 271
Ђенђеш 146
Ђетиња 143
Ђунис 14, 15
Ђустендил 81, 97, 149, 197, 208, 405

Е

Европа 39, 90, 187, 312, 368, 384
Елбасан 275, 276
Енглезовац 165
Енглеска 14, 31, 52, 53, 55, 57, 66, 68, 75, 78, 79, 86, 101, 109, 123, 183, 188, 190, 199, 201, 205, 251, 262, 264, 266, 276, 290, 292, 336, 350, 353, 412
Ердељ 167, 169, 172, 173, 177, 178, 192, 212
Ерзерум 60
Есен 219

Ж

Жарково 288
Женева 93, 102, 144, 287, 311, 316
Жупа 287

З

Загреб 86, 126, 159, 197, 207, 280, 369, 381
Задар 159
Зајечар 12, 21, 25, 28, 32, 33, 38, 39, 46, 74, 160, 162, 173, 192, 194, 350, 351
Звездара 219
Земеринг 129, 130
Земун 75, 84, 91, 93, 130, 131, 134, 142, 149, 150, 151, 161, 163, 164, 277, 286, 299, 327, 407, 415

И

Иванковац 21
Италија 15, 18, 26, 27, 31, 39, 46, 49, 60, 63, 65, 77, 109, 157, 183, 188, 202, 309, 315, 327, 404, 412

Ј

Јагодина 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 35, 36, 42, 51, 52, 54, 55, 92, 144, 165, 167, 189, 247, 367, 404, 405, 409, 411, 412, 415
Јадранско море 184, 363
Јапан 23, 49, 276, 345, 346
Јастребац 242, 256, 287, 296
Јафа 312, 315
Једрене 65, 105, 108, 125, 302, 374, 376, 382
Јерусалим 251, 312, 315, 343

К

Кавала 119, 156
Калемегдан 88, 99, 114, 126, 253, 263, 272, 292, 323, 329, 334, 379, 381, 412
Камбре 408
Карабурма 80, 123, 164
Карлсбад 110, 378, 380, 381, 384, 391, 392, 398, 401, 412, 413, 414
Карпати 13, 18, 25, 58, 73, 82, 88, 124, 137, 146, 171, 198, 201, 206, 207, 221, 222
Каунас 124, 148
Качаник 92, 106

Кина 49
Кладово 82, 127, 146, 160, 176, 186, 194
Кленак 74, 411
Књажевац 162, 176
Ковиље 147
Констанца 183, 195
Космај 101, 409
Косово 17
Косовска Митровица 24, 27, 42, 67, 86, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 111, 112, 117, 122, 131, 135, 138, 156, 160, 161, 175, 184, 194, 195, 196, 211, 216, 245, 265, 275, 356, 409
Которски залив 269
Кочане 81, 82, 93
Кочани 39, 116, 168
Кошутњак 143, 274, 389, 397, 398, 417
Крагујевац 27, 28, 29, 98, 103, 160, 164, 166, 169, 253, 324, 331, 357, 380, 396, 409
Крајова 195
Краков 117, 119
Краљево 67, 74, 96, 98, 136, 167, 410
Кремна 188, 370
Крива река 181
Криволак 25, 40, 51, 74, 204, 402
Крушевац 12, 14, 22, 25, 36, 41, 42, 45, 46, 48, 52, 72, 127, 138, 146, 165, 171, 247, 260, 261, 295, 357, 366, 370, 403, 413
Крф 53, 61, 65, 67, 77, 81, 82, 84, 91, 96, 108, 126, 138, 149, 153, 252, 295, 314, 315, 333, 337
Куба 253
Куманово 27, 39, 42, 66, 71, 72, 76, 91, 94, 96, 97, 107, 109, 221
Куршумлија 32, 44, 253, 287, 325, 366
Кусадак 160

Л

Лавов 117, 119, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 163, 220, 221, 281, 283
Лапово 160, 293
Лесковац 25, 33, 41, 105, 248, 296, 327, 343, 349, 374, 376, 407
Линц 176
Лион 51, 207
Ловћен 45, 49, 214
Ломница 286, 287
Лондон 34, 114, 215, 271, 371
Луксембург 401

Љ

Љубљана 82, 84, 96, 150, 151, 159, 281, 381
Љум–Кула 37, 55

М

Мађарска 38, 39, 66, 121, 124, 128, 131, 158, 161, 183, 203, 207, 209, 256, 313, 367
Македонија 32, 39, 41, 88, 93, 109, 148, 178, 188, 206, 208, 263, 268, 377
Мала Азија 312, 360
Мали Мокри Луг 117
Манастир 45
Мармарош–Сигет 122, 124, 126, 136, 137, 140, 141, 143, 144, 149, 183, 200, 201, 203, 255
Марсеј 140, 201, 359
Мачва 135
Мегленица 147
Медина 126
Мека 126
Мексико 253
Месопотамија 251, 252, 253
Мец 66, 401
Милано 102
Мионица 146
Миријево 120, 337
Мироч 194
Младеновац 46, 87, 136, 139, 142, 150, 158, 164, 167, 183, 213, 257, 268, 302, 416
Мокри Луг 414
Молдавија 139
Москва 393, 394, 395
Мостар 401, 403
Мраморница 130

Н

Нахајм 399
Неготин 82, 118, 124, 160, 162, 194
Нежидер 129, 156, 157, 267, 298, 310, 359, 384, 385
Немачка 17, 23, 27, 30, 31, 36, 38, 47, 49, 53,

55, 67, 68, 71, 75, 77, 78, 79, 85, 90, 91, 94, 97, 100, 101, 106, 111, 115, 123, 150, 156, 157, 170, 172, 178, 180, 183, 184, 188, 195, 205, 206, 207, 209, 210, 214, 217, 218, 219, 221, 242, 249, 251, 254, 262, 265, 266, 273, 281, 285, 286, 292, 302, 305, 306, 327, 336, 353, 374, 393, 397
Ница 102, 324
Нице 170
Ниш 12, 20, 25, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 60, 64, 69, 74, 77, 78, 84, 86, 88, 91, 96, 97, 105, 112, 116, 122, 136, 140, 144, 157, 160, 169, 173, 176, 179, 186, 189, 193, 195, 196, 209, 211, 214, 242, 244, 247, 249, 257, 261, 265, 266, 269, 300, 305, 318, 321, 350, 373, 374, 375, 376, 379, 383, 384, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 415
Нишка Бања 300
Нова Србија 287
Нови Пазар 82, 108, 178, 265
Нови Сад 58, 66, 78, 81, 82, 150, 155, 207, 340, 354, 359, 416
Ново Селиште 68

О

Обреновац 19, 61, 141, 331, 335, 350
Овче поље 37, 40, 70, 78, 88, 94, 110, 169, 188, 292, 352
Одеса 66, 91, 108, 117, 347, 351, 357
Опатија 269
Оршава 116, 127, 148, 159, 161, 168, 175, 176, 186, 191, 192, 194
Осипаоница 415
Остенде 303
Охрид 193, 264, 298

П

Палестина 330, 349
Палилула 222
Панчево 28, 89, 125, 164, 167, 168, 213, 286, 405, 412, 415
Параћин 9, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 33, 35, 36, 39, 42, 43, 46, 50, 52, 54, 65, 114, 133, 160, 173, 175, 192, 194, 296, 410
Париз 53, 66, 75, 76, 103, 115, 131, 180, 182, 213, 245, 264, 275, 282, 287, 290, 295, 297, 307, 336, 337, 339, 354, 359, 366, 375, 379
Персија 49, 351
Петроград 87, 89, 101, 109, 124, 296
Пећ 26, 33, 106, 178
Пешта 37, 47, 79, 83, 88, 92, 95, 97, 111, 113, 116, 117, 119, 125, 127, 129, 131, 132, 133, 140, 142, 146, 148, 158, 164, 170, 207, 208, 212, 271, 277, 282, 283, 308, 314, 328, 330, 331, 332, 384, 386, 408, 412
Пијава 386
Пијемонт 127
Пирот 33, 35, 37, 69, 87, 100, 160, 242, 244, 350, 374
Подгорица 63, 138, 153
Пожаревац 17, 24, 26, 27, 28, 29, 34, 36, 44, 45, 85, 104, 137, 167, 179, 252, 350, 375, 390
Пољска 336
Португалија 67, 68
Праг 369, 386, 413
Прахово 128, 192
Предеал 187, 188
Предејане 261, 418
Преполац 23, 407
Призрен 26, 27, 33, 37, 49, 86, 103, 122, 149, 178, 194, 299, 343
Пријепоље 84
Прилеп 70, 182, 193, 205, 212, 249, 256, 263, 301, 314, 323, 328, 367, 373, 386, 402
Приштина 13, 25, 27, 45, 86, 188, 301
Прокупље 23, 105, 106, 122, 136, 171, 246, 253, 256, 287, 400, 406, 415
Пруска 133
Прут 134
Пшемисл 62, 115, 117

Р

Ражањ 147
Рајна 79, 214, 336
Раковица 104, 121, 267, 276, 288, 291, 326, 351
Раља 183, 185, 213, 417
Рашка 96, 98, 107, 122, 141
Рековац 89
Ремс 66

Ресник 120, 396, 404, 405, 406, 407, 414
Ретке Букве 52
Рига 142, 296, 298, 309
Ријека 91, 104, 115, 146, 150, 207, 269, 276, 415
Рим 136, 140, 153
Рипањ 269
Ристовац 66, 74, 185, 266, 299, 404
Рујао 398
Румунија 14, 16, 18, 20, 25, 27, 29, 31, 36, 42, 45, 46, 47, 55, 64, 71, 80, 84, 89, 90, 94, 97, 101, 115, 116, 118, 119, 124, 125, 126, 128, 130, 132, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 169, 174, 177, 178, 183, 184, 188, 195, 196, 197, 199, 200, 202, 204, 207, 208, 222, 294, 318, 347, 356, 417
Русе 175, 177
Русија 14, 27, 49, 53, 90, 97, 102, 109, 114, 119, 123, 126, 128, 151, 152, 153, 178, 183, 188, 202, 203, 245, 247, 249, 251, 254, 265, 275, 276, 287, 295, 306, 311, 316, 317, 318, 320, 324, 325, 327, 328, 336, 338, 342, 346, 347, 351, 361, 362, 370, 380, 393, 395

C

Сава 12, 92, 101, 110, 143, 159, 160, 162, 173, 213
Сарајево 27, 122
Свети Петар 207
Свилајнац 18, 24, 28, 36, 39, 44, 46
Свилево 129
Свитош 174
Сегедин 132
Семендрија 42
Сен Томаш 84
Сењак 145, 151
Сер 110
Сибињ 175
Сибир 337, 347, 356
Силистрија 164, 175, 200
Синоп 94
Сирет 119
Сједињене Америчке Државе 23, 36, 38, 66, 67, 68, 80, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 99, 100, 101, 104, 124, 160, 178, 195, 202, 205, 206, 209, 215, 217, 218, 219, 220, 251, 252, 253, 262, 270, 274, 292, 305, 306, 314, 318, 327, 333, 336, 341, 350, 408, 412
Скадар 35, 37, 82
Скопље 25, 27, 33, 39, 41, 43, 62, 65, 69, 73, 76, 78, 82, 84, 88, 94, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 117, 136, 137, 144, 149, 157, 169, 173, 176, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 200, 208, 211, 212, 213, 214, 217, 219, 220, 221, 222, 246, 256, 260, 265, 267, 268, 269, 287, 299, 301, 331, 346, 349, 351, 353, 356, 402, 403, 406
Скутари 41
Славија 66, 82, 151, 158, 218, 332, 414
Смедерево 18, 22, 24, 29, 47, 52, 64, 74, 104, 116, 127, 142, 145, 161, 162, 165, 166, 173, 205, 406, 413, 415
Смедеревска Паланка 139, 176, 183, 269, 273, 286
Смирна 118
Соасон 378
Сокобања 9, 10
Солун 17, 30, 32, 38, 39, 43, 47, 49, 50, 51, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 74, 76, 77, 78, 84, 86, 88, 102, 106, 109, 112, 115, 124, 126, 132, 137, 138, 139, 140, 142, 147, 148, 150, 159, 171, 176, 179, 182, 183, 189, 197, 198, 200, 201, 202, 208, 218, 219, 247, 249, 260, 270, 271, 294, 309, 310, 314, 327, 331, 333, 334, 348, 349, 371, 379, 390
Сома 179
Сопот 45, 158
Софија 21, 25, 32, 38, 43, 47, 49, 54, 63, 86, 88, 90, 91, 93, 95, 97, 107, 115, 116, 118, 130, 138, 141, 148, 155, 160, 173, 189, 190, 194, 197, 208, 209, 212, 214, 220, 222, 271, 273, 292, 300, 306, 308, 373, 374, 377, 382, 402, 404, 406
Соча 126, 312
Србија 12, 14, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 36, 45, 47, 50, 52, 62, 65, 75, 78, 79, 82, 91, 94, 97, 99, 102, 103, 104, 106, 110, 111, 112, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 132, 139, 147, 153, 160, 165, 167, 169, 176, 178, 179, 182,

202, 203, 204, 207, 216, 221, 242, 243, 252, 258, 271, 274, 291, 292, 326, 332, 344, 347, 359, 377, 387, 400, 409, 412, 413, 417
Средоземно море 63
Срем 41, 115, 124
Сремска Митровица 74, 136
Сталаћ 12, 29, 408, 409
Стара Србија 253, 287
Стокхолм 271, 272
Струма 208
Струмица 25, 60, 63, 371
Стуар 174
Ступино 148
Суково 75

Т

Таково 128
Текија 160, 173
Темишвар 44, 66, 127, 131, 159, 161, 165, 166
Теразије 145, 152, 162, 163, 418, 419
Тернопољ 153, 288
Тиреболу 66
Тител 259, 260, 262
Топола 104
Топчидер 74, 97, 101, 104, 119, 134, 143, 145, 149, 159, 167, 185, 193, 261, 274, 277, 278, 286, 291, 382, 389, 392, 398, 405
Топчидерско брдо 249
Торлак 28, 83, 121, 164, 290, 408, 417
Тракија 87
Трапезунт 66, 94
Трново 187
Трст 90, 96, 151, 152, 153, 159, 187, 201, 206, 214, 221, 267, 268, 269, 271, 293, 294, 295, 296, 298, 302
Трстеник 294
Тунис 77
Турска 76, 93, 183, 256, 281, 312, 324, 350, 393, 404, 408
Тутракан 163, 164

Ћ

Ћићевац 19, 36
Ћуприја 12, 13, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 34, 36, 38, 41, 42, 44, 46, 48, 50, 53, 59, 61, 98, 112, 133, 157, 169, 175, 186, 191, 207, 258, 271, 273, 301, 318, 345, 354, 367, 390, 414, 417

У

Ужице 14, 22, 24, 34, 36, 45, 74, 77, 80, 87, 121, 136, 140, 142, 143, 146, 204, 273, 301, 399, 402, 403
Украјина 338, 373

Ф

Фландрија 290, 291, 355, 360
Француска 14, 27, 36, 49, 51, 60, 61, 62, 65, 70, 77, 109, 124, 183, 188, 206, 207, 213, 214, 262, 276, 317, 318, 322, 352, 359, 412

Х

Хаг 190
Хамбург 59, 65
Хасково 63, 157
Холандија 78, 79, 80, 86, 101, 217, 218, 219, 280
Хрватска 417

Ц

Царева ћуприја 305
Цариград 13, 14, 17, 23, 26, 38, 39, 40, 43, 60, 66, 68, 71, 76, 91, 92, 94, 108, 109, 124, 147, 152, 174, 178, 180, 184, 190, 222, 245, 306, 308, 315, 316, 317, 324, 336, 346, 348, 349, 350, 352, 353, 357
Цветни трг 71
Цетиње 35, 45, 59, 153
Цирих 63, 314
Црвена река 35
Црна Гора 15, 24, 29, 30, 31, 35, 36, 38, 46, 49, 50, 51, 53, 55, 57, 59, 60, 65, 124, 130, 139, 186, 201, 202, 216, 271, 272, 275
Црни Дрим 100
Црно море 38, 66, 114, 390

Ч

Чачак 65, 80
Черковица 45
Чернивци 20, 44, 115, 116, 117, 118, 291, 292, 293, 296, 311

Честобродица 410
Чешка 272, 312, 417
Чубура 71, 163, 179
Чукарица 177, 179

Џ
Џеп 77

Ш
Шабац 34, 74, 77, 104, 150, 190, 330, 399, 411
Швајцарска 49, 60, 63, 66, 69, 71, 74, 75, 83, 84, 86, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 117, 146, 156, 174, 187, 205, 207, 213, 214, 217, 218, 244, 252, 258, 259, 264, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 280, 287, 291, 292, 305, 311, 316, 317, 318, 320, 321, 324, 327, 331, 334, 335, 336, 339, 342, 343, 346, 348, 352, 353, 354, 355, 360, 362, 366, 367, 370, 375, 376, 381, 382, 384, 397, 399, 402, 417
Шведска 87
Шлезија 281
Шпанија 217, 353, 354
Штимље 53
Штип 33, 81, 83, 116, 344

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

929 Аранђеловић Н.
94(497.11)»1914/1918»
94(497.11)»1915/1918»(093.2)

АРАНЂЕЛОВИЋ, Наталија, 1884-1951
Дневник : 1915-1918 / Наталија Аранђеловић ; [приређивачи Јелена Митровић Коцев, Марко Перић, Слободан Мандић]. - Београд : Историјски архив Београда, 2018 (Београд : Зламен). - 438 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 500. - Стр. 5-7: Реч приређивача / Јелена Митровић Коцев, Марко Перић, Слободан Мандић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-86-80481-48-7

a) Аранђеловић, Наталија (1884-1951) - Дневници b) Први светски рат 1914-1918 - Србија - У успоменама c) Србија - 1915-1918 - Историјска грађа
COBISS.SR-ID 272112908